

ÁLLAMTUDOMÁNYI
KLASSZIKUSOK

Nagy Ernő

MAGYARORSZÁG KÖZJOGA (ÁLLAMJOG)

Koi Gyula bevezető tanulmányával

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

Nagy Ernő
MAGYARORSZÁG KÖZJOGA (ÁLLAMJOG)

ÁLLAMTUDOMÁNYI KLASSZIKUSOK

Sorozatszerkesztő:
Patyi András

Nagy Ernő

MAGYARORSZÁG KÖZJOGA (ÁLLAMJOG)

Koi Gyula
bevezető tanulmányával

LUDOVIKA
EGYETEMI KIADÓ

BUDAPEST, 2024

A könyv a Nemzeti Közzolgálati Egyetem megbízásából jelent meg.

A könyv az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T.
1914-es kiadása alapján készült.

© A kiadó, 2024
© Koi Gyula, 2024
© Patyi András, 2024

Kiadja a Nemzeti Közzolgálati Egyetem
Ludovika Egyetemi Kiadó
A kiadásért felel: Deli Gergely rektor

Székhely: 1083 Budapest, Ludovika tér 2.
Kapcsolat: kiadvanyok@uni-nke.hu
Felelős szerkesztő: Kamarás-Vida Krisztina
Olvasószerkesztő: Fülöp Éva
Korrektor: Nagy Judit
Tördelőszerkesztő: Fehér Angéla

Nyomdai kivitelezés: Pátia Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

DOI: https://doi.org/10.36250/00529_00

ISBN 978-963-653-052-5 (nyomtatott)
ISBN 978-963-653-053-2 (elektronikus)
ISSN 2498-7522

Minden jog védve.

Koi Gyula

Nagy Ernő élete és munkái

Bevezető tanulmány Nagy Ernő Magyarország közjoga (államjog) című művéhez

Nagy Ernő életéről és kiemelkedő közjogi munkásságáról viszonylag korlátozott számú forrás emlékezik meg.¹ A jelentős tudományművelő életművének és munkásságának bemutatása ezért is jelentékeny feladat.

Az életpálya

Felső-őri Nagy Ernő 1853. augusztus² 17-én született Székesfehérváron, és 1921. augusztus 29-én hunyt el Kishantoson (Fejér vármegye). Csekey István rámutat, hogy Nagy régi nemesi családból, a felső-őri (felsőőri) Nagyak közül származott, akik Vas vármegyében 1327-ben bírták Felsőőrt és Alsóőrt. (Felsőőr Oberwart néven, tőle 2 kilométerre Alsóőr pedig Unterwart néven a jelenlegi Burgenland

¹ Időrendi sorrendben: SZINNYEI József (1903): Nagy Ernő. In SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. IX. Mircse–Oszvaldt. Budapest: Hornyánszky, 548–550. EÖTTEVÉNYI Olivér (1925): *Emlékbeszéd Nagy Ernő felett*. Budapest: saját kiadás – May Nyomda. CSEKEY István (1926): *Nagy Ernő és a magyar jogírás új irányai*. Budapest: Franklin, 140–236. (Ez a forrás, Eöttevényi 1925-ben megjelent munkájához hasonlóan, nagyobb részben már 1921-ben elkészült, és felolvasták a Magyar Jogászegylet Közjogi és Közigazgatási Szakosztályán 1922. december 9-én, a Nagy Ernő emlékére rendezett ülésen.) POLNER Ödön (1941): Nagy Ernő. In POLNER Ödön: *Három magyar jogász. Nagy Ernő, Ferdinandy Gejza, Réz Mihály. Felolvasva az MTA II. osztályának 1937. december 6-i ülésén*. Budapest: MTA, 3–14. MARKÓ László (2003): Nagy Ernő. In BALOGH Margit – BURUCS Kornélia – HAY Diana – MARKÓ László: *A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–2002. II. I–P*. Budapest: MTA, 903.

² Szinnyeinél tévesen december szerepel, a hibára utal: CSEKEY 1926: 144. 4. l.j.

tartományban, Ausztriában található.)³ A család 1582-ben Rudolf királytól új adományt (*nova donatio*) nyert, amelyet II. Mátyás 1610-ben (más vélekedés szerint 1611-ben) megerősített.⁴ Nagy Ernő születése időszakában a család nemcsak Vas vármegyében, hanem Fejér vármegyében és Pest vármegyében is tevékenykedett.⁵ Atyja, Nagy György, Pest vármegye monori járásának főszolgabírája volt, aki gyermeke születése után egy évvel elhunyt.⁶ Innentől fogva a gyermek Nagy Ernő nevelése az erőskezű édesanyára, az elszegényedett dunántúli nemesi családból származó perlaki Horváth Franciskára maradt, aki 1919-ben hunyt el.⁷ Elemi iskolái⁸ a fővároshoz kötődtek, továbbá a gimnáziumi tanulmányait a szellemdús ifjú ugyanitt, a Budapesti Főgimnáziumban végezte.⁹ Fiatalkori életéveire jellemző volt még, hogy az édesapa halálával beállt meglehetősen szerény anyagi viszonyok miatt édesanyjával sokat tartózkodott Fejér vármegyében, Hantoson (Kishantoson) nagybátyjainál, koltai Tóth Istvánnál, illetőleg Nagy Gyulánál. Azonban mivel a felsőfokú tanulmányait¹⁰ a fiatal Nagy Ernő Budapesten folytatta, addigra a család is odaköltözött.¹¹

³ A felső-eőri predikátum kapcsán szükséges felhívni a figyelmet, hogy a genealógiai irodalom több mint hatvan felső-eőri predikátummal rendelkező magyar kismemesi családot ismer, ideértve a felső-eőri Nagy famíliát is. A kérdés irodalmához: SZLUHA Márton (2011–2012): *Vas vármegye nemes családjai*. I–II. Budapest: Heraldika Kiadó, (10), 312, 172.

⁴ CSEKEY 1926: 144.

⁵ POLNER 1941: 3.

⁶ A források közül egyedül Csekey nevezi meg az édesapát, és tünteti fel pontos titulását a járás megnevezésével együtt. Az édesapát Pest vármegyei szolgabíróként aposztrofálja: POLNER 1941: 3.

⁷ CSEKEY 1926: 144–145.

⁸ Elemi iskolai tanulmányait csupán Csekey említi meg: CSEKEY 1926: 145.

⁹ A középiskolát konkrétan egyedül Szinnyei nevezi meg: SZINNYEI 1903: 548.

¹⁰ Korábban, 1635 és 1769 között Nagyszombati Jezsuita Egyetemenként említik, tény, hogy ez az elnevezés is előfordult, de az alapítólevelet jóváhagyó, 1635. október 8-án kelt királyi oklevélben Érseki Egyetemenként (*Archiepiscopalis Universitas*), és az egyetem történetének máig legkiválóbb monográfiája, Pauler Tivadar jogelmélet- és büntetőjogtudós is így használta. 1769 és 1784 között Királyi Magyar Tudományegyetem néven, 1950 óta pedig Eötvös Loránd Tudományegyetem elnevezéssel ismeretes. Az Érseki Egyetem versus Jezsuita Egyetem problematikára: PAPP József (1982): *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen*. Budapest: ELTE, 9–14. A Nagyszombati Érseki Egyetem nevet használja fejezetcímében a torzóban maradt korai nagy egyetemtörténeti mű: PAULER Tivadar (1880): *A budapesti magyar kir. tudományegyetem története* I. 1. füzet. *A nagyszombati érseki egyetem. Az egyetem újjáalakítása*. Budapest: Egyetemi Nyomda, 1–40. Az ott oktató korai jogászprofesszorokra az 1670-es évektől az 1870-es évekig: PAULER Tivadar (1878): *Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez*. Budapest: MTA.

¹¹ E tényekre: CSEKEY 1926: 145.

Államtudományi és jogtudományi stúdiumainak kezdő időpontja nem ismeretes, ugyanúgy lehetséges 1871-es, mint 1872-es vagy 1873-as kezdés. (A Pázmány Péter alapította magyar egyetemet 1784 és 1873 között Pesti Királyi Tudományegyetemnek, 1873 és 1921 között Budapesti Tudományegyetemnek, azt követően Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetemnek hívták.) 1877-ben szerezte meg jog- és államtudományi doktorátusát. Ugyanebben az évben a „jogtanári pályára készülés” céljából külföldre ment, és a kormánytól nyert 2200 forint ösztöndíjjal egy-egy félévet a lipcsei egyetemen, valamint a berlini egyetemen töltött (1877–1878), majd másfél évre Párizsba ment (1878–1880),¹² az *École libre des sciences politiques*-ra.¹³ Párizsban a társadalomtudományi és felsőoktatási körökkel lépett kapcsolatba: a *Société pour l'étude des questions de l'enseignement supérieur* rendes tagja, illetve a *Société internationale des études d'économie sociale* levelező tagja lett, ez utóbbi szervezet magyarországi tudósítás készítésével bízta meg. A *La réforme sociale* folyóirat munkatársa volt itthon is (1881–1884), a hazai viszonyokat itt szintén ismertette.¹⁴ A *Société pour l'étude des questions de l'enseignement supérieur*-rel kapcsolatos az első, nyomtatásban megjelent tudományos munkája.¹⁵ Az *École libre des sciences politiques* szervezetét, az ottani oktatási gyakorlatot is ismertette.¹⁶ Tagja volt egy másik kiváló külföldi tudományos társaságnak (*learned society*), mégpedig a brüsszeli székhelyű, közigazgatás-tudományi irányultságú *Commission permanente des Congrès internationaux des Sciences administratives*-nak.¹⁷

¹² Ezt hasonlóan írja le: SZINNYEI 1903: 548; POLNER 1941: 4; CSEKEY 1926: 146.

¹³ A francia egyetemet Polner, Csekey és Markó is megnevezi: POLNER 1941: 4; CSEKEY 1926: 146; MARKÓ 2003: 903.

¹⁴ SZINNYEI 1903: 548–549; POLNER 1941: 4; CSEKEY 1926: 146.

¹⁵ E műve: NAGY Ernő (1880a): Mozgalmak a felsőbb oktatás reformja tárgyában Franciaországban. *Jogtudományi Közlöny*, 15(9), 62–64. Csekey megjegyzi, hogy tévedésből szerepel a mű alatt Nagy Dezső neve, amit a 10. szám 72. lapján a szerkesztők helyesbítettek is. CSEKEY 1926: 146. 2. lj.

¹⁶ NAGY Ernő (1880b): Az államtudományok a francia felső oktatás körében. *Jogtudományi Közlöny*, 15(39), 260–261. Az államtudományi és a jogi felsőoktatással foglalkozó cikkeiben a francia egyetemi rendszert állította követendőnek a német rendszerrel szemben (ismertette a belga organizációt is).

¹⁷ CSEKEY 1926: 147. Az egyéb források e ténynt nem ismerik.

Miután visszatért Párizsból, 1880. szeptember 29-én Trefort Ágost kultuszminiszter pályázat mellőzésével kinevezte Nagy Ernőt a nagyváradi királyi katolikus jogakadémián a jog- és államtudományi enciklopédia, a magyar közjog és a politika helyettes rendkívüli tanárává. 1883-ban ugyanitt rendkívüli tanár, 1885-ben rendes tanár, ugyanakkor a legújabb kori politikai történelem jogosított tanára lett.¹⁸ Magántanári értekezése alapján 1881 decemberében habilitálták a Budapesti Tudományegyetemen, amit a kor szokásainak megfelelően kéziratban nyújtott be,¹⁹ ennek rövidített változata jelent meg²⁰ nyomtatásban.²¹ Jelentősek idegen nyelveken megjelent dolgozatai is.²² Érdemes számot adnunk idegennyelv-tudásáról. Külföldi tanulmányai alapján a francia- és némettudása kiemelkedő. A különféle munkákról írt recenzióinak nyelvi vizsgálata alapján²³ angolul is tudott.

¹⁸ SZINNYEI 1903: 549; CSEKEY 1926: 146; POLNER 1941: 4; MARKÓ 2003: 903.

¹⁹ NAGY Ernő (1881): *Az arisztokrácia, mint társadalmi osztály keletkezése, történeti kifejlődése, és jelentősége a mai álladalomban* (dissertatio habilitationis). Kézirat.

²⁰ NAGY Ernő (1884–1885): *Az arisztokrácia. Nagyváradi Jogakadémia Almanachja*, 13–14. évf., 10–20.

²¹ Legrészletesebben: CSEKEY 1926: 153.

²² Csekey közli Nagy Ernő munkáinak jegyzékét: CSEKEY 1926: 228–232. Összességében 13 könyve és önállóan megjelent munkája van (beleértve közjoga hét kiadását). Könyvfejezeteinek száma 3, tanulmányainak száma 60, könyvismertetések száma 22. Ennek alapján 5 francia és 4 német munkája van, ami, tekintettel arra, hogy a korszakban a jogtudomány nem nemzetközi, hanem nemzeti tudomány volt, átlag felettinek mondható. (Részben, egyes jogágak vonatkozásában, a jogtudomány ma is nemzeti jellegű, bár a nemzetköziesedés jelensége gyakorlatilag a jogtudományban is fennáll.) Ezen idegen nyelvű munkái a következők időrendi sorrendben: NAGY Ernő (1882a): *Lettre de Hongrie. Revue internationale de droit de l'enseignement*, 2(2), 174–176. NAGY Ernő (1882b): *La petite industrie de la Hongrie. La Réforme sociale*, 2(3), 167–169. NAGY Ernő (1883a): *La transformation de la Hongrie sous l'influence des idées occidentales. La Réforme sociale*, 3(5), 365–370. NAGY Ernő (1883b): *Courrier Hongrois. Revue internationale de droit de l'enseignement*, 3(6), 269–272. NAGY Ernő (1884): *Courrier Hongrois. Revue internationale de droit de l'enseignement*, 4(8), 232–234. NAGY Ernő (1896–1897): *Ungarn. A. Staatsrecht. B. Politische Verwaltung*. In MISCHLER, Ernst – ULBRICH, Joseph (szerk.): *Österreichisches Staatswörterbuch*. II. Wien: Alfred Hölder, 1291–1300. NAGY Ernő (1897): *Ungarns staatsrechtliches Verhältnis zu Österreich. Zeitschrift für ungarisches öffentliches und Privatrecht*, 4(3), 81–93. NAGY Ernő (1898): *Der österreichische Kaisertitel. Allgemeine Zeitung*, 10(3), 1–4; 10(4), 5–7. NAGY Ernő – THALLÓCZY Lajos [é. n.]: *Das Verhältnis Ungarns zu Österreich. Als Handschrift gedruckt*. [Közjogi jegyzet a bécsi Konzuli Akadémia számára]. [H. n.]: [k. n.], 1–44. 1912 körülre tehető a megjelenése.

²³ A 22 könyvismertetése közül francia munkáról írt 9 alkalommal, német műről 9 alkalommal, angol műről 1 alkalommal, magyar vagy magyarra fordított műről 3 alkalommal. Az angol kötetről írt recenzió: NAGY Ernő (1887a): M.C. Devas: *Studies of Family Life. Budapesti Szemle*, 15(1), 455–462. A recenziókra ld.: CSEKEY 1926: 231–232.

A fő mű: a Magyarország közjoga (államjog) egyes hazai történeti előzményei

1887-ben jelent meg első kiadásban²⁴ élete fő műve,²⁵ a *Magyarország közjoga (államjog)* című munka. (Jelen kiadvány a mű hetedik, 1912 és 1914 között megjelent utolsó, a szerző által gondozott kiadását tartalmazza.) Ez a mű Paul Laband (1838–1918), illetve az általa vezetett új, alkotmányjogi dogmatikus iskola módszerének alkalmazása miatt hozott újat a korábbi magyar (magyarországi) történeti alapú latin, német, illetve az 1840-es évektől magyar nyelvű közjogi tárgyú munkákkal szemben. Ez a kötet a magyar alkotmányjog tudományában hátrákőnek tekinthető. Ennek kapcsán szokás a korábbi magyar (vagy inkább magyarországi), 1844–1846-ig latinul, illetőleg németül író közjogászokat felsorolni, általában eltérő számú jogtudóst említve meg (többnyire csak a családnevet, a mű megjelenési helyét és évét adják meg a források).²⁶ E körben említhetők időrendi sorrendben 1848-ig:

²⁴ NAGY Ernő (1887b): *Magyarország közjoga (államjog)*. Budapest: Eggenberger. X, 286. (A kötet 198 §§-ból áll.)

²⁵ További kiadásai: Második kiadás: NAGY Ernő (1891): *Magyarország közjoga (államjog)*. Budapest: Eggenberger. IX, (1) 367. (1). (A kötet 206 §§-ból áll.) Harmadik kiadás: NAGY Ernő (1897): *Magyarország közjoga (államjog)*. Budapest: Eggenberger. IX, (1) 432. (A kötet 195 §§-ból áll.) Negyedik kiadás: NAGY Ernő (1901): *Magyarország közjoga (államjog)*. Budapest: Eggenberger. XI, (1) 456. (A kötet 199 §§-ból áll.) Negyedik kiadás új lenyomata: NAGY Ernő (1904a): *Magyarország közjoga (államjog)*. Budapest: Athenaeum. XI, (1) 456. (A kötet 199 §§-ból áll.) Ötödik kiadás: NAGY Ernő (1905): *Magyarország közjoga (államjog)*. Budapest: Athenaeum. XII, (1) 472. (A kötet 199 §§-ból áll.) Hatodik kiadás: NAGY Ernő (1907): *Magyarország közjoga (államjog)*. Budapest: Athenaeum. XII, (1) 476. (A kötet 200 §§-ból áll.) Hetedik kiadás: NAGY Ernő (1912–1914): *Magyarország közjoga (államjog)*. Budapest: Athenaeum. XVI, 475. (A kötet 206 §§-ból áll.)

²⁶ Érdekesség, hogy talán a legtöbb nevet e körben maga Nagy Ernő sorolta fel: NAGY Ernő (1904b): *Közjog*. In MÁRKUS Dezső: *Magyar jogi lexikon V. Kiutalványozás – Perfüggőség*. Budapest: Pallas, 93–94. A hazai művek szerzőire, megjelenési helyére és évére: 98–99. A további forrásokra: PAULER 1878: 43–52, 59–76, 88–97, 111–133, 202–230, 257–273. CSEKEY 1926: 161–167. KOVÁCS István (1980a): *Államjog*. In SZABÓ Imre (szerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia*. I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 293–294. KOVÁCS István (1980b): *Államjogtudomány*. In SZABÓ Imre (szerk.): *Állam- és jogtudományi enciklopédia*. I. Budapest: Akadémiai Kiadó, 328–331. JAKAB András (2015): *A magyar alkotmányjog-tudomány története és jelenlegi helyzete*. In JAKAB András – MENYHÁRD Attila (szerk.): *A jog tudománya. Tudománytörténeti és tudományelméleti írások, gyakorlati tanácsokkal*. Budapest: HVG-ORAC, 160–162.

Werbőczy István (Wien, 1517);²⁷ Wilhelm Artner (Tübingen, 1624);²⁸ Martin Schödel (Strassburg, 1629);²⁹ Matthias Bernegger (Strassburg, 1629);³⁰ az Elsevier Kiadó *Respublica* sorozatának Magyarországról szóló, ismeretlen szerzőjű darabja (Leyden, 1634);³¹ Johann Andreas Lochner (Tübingen, 1666 és Jena, 1717);³² Michael Pancratz (Kassa, 1668);³³ Jóny János (Jena, 1717 és Jena, 1756);³⁴ Bencsik Mihály

²⁷ WERBŐCZY István (1517): *Tripartitum opus juris consuetudinarii incltyti Regni Hungariae*. Wien: Johann Singenier. Werbőczyt tekinti az első közjogi írónak (főként a Szent Korona-tan megfogalmazása miatt) Nagy Ernő mellett: EÖTTEVÉNYI 1925: 3; CSEKEY 1926: 161; POLNER 1941: 11; JAKAB 2015: 160. Ezzel kapcsolatban túlzó Jakab azon állítása, amely szerint Werbőczy kivételével szinte csak protestánsok írtak volna a magyar közjogról. Ez legfeljebb a 17. századra igaz. (Szükséges utalni arra a tényre, hogy német ajkú protestánsokról van alapvetően szó.) Vö.: PAULER 1878: 51.

²⁸ ARTNER, Wilhelm (1624): *Dissertatio politico-juridica de Regno Hungariae*. Tübingen: Theodor Werlin. 1–34. KOVÁCS 1980a: 293. szerint csak 1629-ben jelent meg Németországban az első közjog. Véleménye szerint emiatt használja Artner műve a politico-iuridica kifejezést, amelyet Kovács „politikai jog” formában magyarít, bár terminus technicus jelentése inkább talán igazgatási-jogi. Amennyiben Schödel vagy Bernegger művére gondol, *ius publicum* kifejezés ezekben sem szerepel. Az első német közjogi mű az alábbi: ANDLAU, Peter-Hermann (1603) [1460]: *De imperio Romano-Germanico*. Strassburg: Freher. A művet említi: CSEKEY 1926: 163. Megjegyzendő, hogy Peter Andlau (1420–1490) katolikus jogtudós, a baseli egyetem egyházjogász és római jogász professzora volt, akinek közjogi művét 1603-ban adták ki újra. Paul Laband egy 1880-as strassburgi előadásában az elzászi Andlaut tekintette az első német közjogásznak. HÜRBIN, Joseph (1891–1892): *Der Libellus de Cesarea Monarchia von Hermann Peter aus Andlau I–II. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte Germanistische Abteilung*, 12., 34–103; 13., 163–219. HÜRBIN, Joseph (1897): *Petrus von Andlau, der Verfasser der ersten deutschen Reichsstaatsrecht*. Strassburg: [k. n.].

²⁹ SCHÖDEL, Martin (1629): *Disquisitio historico-politica de Regno Hungariae*. Strassburg: Johann Repp. 1–96. A szerző pozsonyi illetőségű volt a Worldcat adatai alapján.

³⁰ BERNEGGER, Matthias (1629): *Dissertatio de Regno Hungariae*. Strassburg: Johann Repp. E szerzőt egyedül CSEKEY 1926: 161. említi. Nem egyértelmű, hogy azonos vagy különbözik-e az előző műtől, a jelenlegi és az előző címmel, illetve Schödel és Bernegger mellett más (társ)szerzőkkel (köztük egy magyar névvel: Nicolaus Ezterházy) is előfordul. Elképzelhető, hogy kollektív disszertáció, de autopszia (azaz egy eredeti példány vizsgálata) nélkül a kérdés megválaszolhatatlan.

³¹ *Respublica et Status Regni Hungariae* (1634). Leyden: Elsevir. 3–330. (1) A mű téves címmel szerepel: KOVÁCS 1980b: 328. Jakab téves szerzőnek, Schödelnek tulajdonítja: JAKAB 2015: 160. 3. lj. A kötet pontos adataihoz: GULYÁS Pál (1912): *Az Elsevirek Reszpublicái és rokon kiadványok a Magyar Nemzeti Múzeumban*. Budapest: saját kiadás, 38–39, 36. tétel.

³² LOCHNER, Johann Andreas (1666): *Facies juris publici Hungariae... anno 1666*. Tübingen: Reis. JÓNY János (kiad.) – LOCHNER, Johann Andreas (1717): *Facies juris publici Hungariae... Joan. Andr. Lochner... hungaro... anno 1666...* Jena: Gollner. Kovácsnál a második kiadás nem szerepel: KOVÁCS 1980b: 328. Jakabnál csak a második kiadás szerepel: JAKAB (2015): 160. 3. lj. PANCRAZT, Michael (1668): *Tractatus politicus historicus juridicus juris-publici Regni Hungariae*. 1–40. Kassa: Tursch. A szerző szászsebesi erdélyi szász egyéb művei tanúsága alapján, később jogi doktorátusán túlmenően erdélyi ágostai hitvallású evangélikus püspök. 1787-ben Horváth Ignác István kiadta a művet.

³⁴ JÓNY János 1717-es munkája Lochner 1666-os művének újrakiadása, lásd fentebb. Az 1756-os kiadás az 1717-es munka második kiadása: JÓNY János (kiad.) – LOCHNER, Johann Andreas

(Nagyszombat, 1722),³⁵ Szerémi László (Wien, 1784),³⁶ Franz Rudolf Grossing (Halle, 1786) latin³⁷ és német³⁸ munkája; Christian August

(1756): *Facies juris publici Hungariae*. . Joan. Andr. Lochnero...hungaro...anno 1666... Ob raritatem exemplarius recursus. Jena: Gollner. Egyebekben megjegyzendő, hogy jamniki Jóny János jogtudós, iglói magyar protestáns volt, aki Jénában és Halleban járt egyetemre.

- ³⁵ BENCsik Mihály (1722): *Novissima diacta nobilissima principis, statuumque, et ordinum incltyti regni Hungariae, partiumque eidem annexarum. Sive propositiones academicae lege nobilitares... jus patriae publicum redolentes sub praesidio*. Nagyszombat: Fridericum Gall. 5–190. A Jászságban született, de Liptó megyei nemesi család sarja volt györgyei és füzesmegyeri Bencsik Mihály. Werbőczy után az első római katolikus közjogász (és jezsuita egyházjogász) volt, aki olykor talán kissé túlzóan kiterjesztően értelmezett egyes jogokat. Hiányosságai ellenére 1693 és 1713 között volt a nagyszombati egyetemen a hazai jog tanára. Műve elemzésére: PAULER 1878: 44–51. Fennmaradt Bencsik 1691-es téziszfüzete a magyar szokásjogról: BENCsik Mihály (1691): *Conclusiones patrio-juridicae, ex consuetudinario jure incltyti, et apostolici Regni Hungariae anno MDCXCI die 2 mensis Septembris, propugnandas suscepit... Michael Bencsik; praeside Francisco Koller*. Nagyszombat: Johann Adam Friedl. 1–12.

- ³⁶ SZERÉMI László (1784): *Status publicus regni Hungariae et ejus regiminis forma*. Wien: Joseph Kurzböck. 5–134. Egyedül Nagy Ernő említi: NAGY 1904b: 99.

- ³⁷ GROSSING, Franz Rudolph (1786a): *Ius publicum Hungariae unica complexum dissertatione*. Halle an der Saale: Heller. [Pest, Eggenberger]. 4–302.

- ³⁸ GROSSING, Franz Rudolph (1786b): *Ungarisches allgemeines Staats- und Regiments-Recht*. [H. n.]: [k. n.]. 4–304. A mű szerzője egy komáromi születésű, osztrák felmenőkkel rendelkező személy (keresztlevele szerint Grossinger Ferenc Máté, aki Grossing Ferenc Rudolf néven működött) jezsuita hitszónoknak indult 1771-ben, 19 évesen, de a rendet 1777-ben feloszlatták. Mária Terézia idején császári titkári címmel is rendelkező plagizátor, aki többségében mások könyveit, fordításait adta ki saját neve alatt. Mivel már kezdetben gyanút keltett, az udvar kérte, üzzön mellékfoglalkozást, hogy kiismerjék tehetségeit (azaz címzetes udvari titkár volt). Mária Terézia halálával (1780) címét és fizetését is elvesztette. 1778-ban jelent meg első röpirata, ekkor még olyan rosszul tudott németül, hogy a szöveg minden sorában hiba volt, ennek ellenére 19 kiadást ért meg. Latinul, németül, franciául és olaszul is megtanult a magyar mellett. Az ausztriai uralkodóház elleni rágalmai és öndicsérő írásai mellett női lapokat indított (alapvetően plagizálással), német romantikus regényt is írt, valamint megpróbálkozott a Rózsakeresztes Társaság tanainak németországi újra elterjesztésével. Csalási miatt kitiltották az összes osztrák örökös tartományból, végül Kufstein várába zárva halt meg 36 évesen. (Más forrás szerint 1817-ig élt.) Életére: SZINNYEI József (1894): Grossing (Grossinger) Ferenc Rudolf. In SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. III. *Fa–Gwöth*. Budapest: Hornyánszky, 1514–1515. Német életrajza: WADZECK, Friedrich (1789): *Leben und Schicksale des berühmten Franz Rudolph v. Grossing (aus Comorn gebürtig), eigentlich Franz Matthäus Grossinger german; nebst der Geschichte und Bekanntmachung der Geheimnisse des Rosen-Ordens*. Frankfurt – Leipzig: [k. n.]. Az Osztrák Nemzeti Könyvtárban lévő portréja alapján 1817-ig élt, lásd: https://onb.digital/result/BAG_9159585. Művének (amelyet saját bevallása szerint egy hónapnál kevesebb idő alatt írt még 1777-ben, és „fehér pergamenbe kötve nyújtotta át a kéziratát” Mária Teréziának) jellemzője, hogy rosszakaratú és bárgyú módon akarta kimutatni a magyar nemesi kiváltságok érvénytelenségét, közben folyamatosan sértegette Werbőczyt. „Oh te jeles magyar nemzet! Mit fogsz már most tartani a te Werbőczydről? Miután szemeidet felnyitották, és mindent közöltek veled, amit még eddig nem tudtál: esküdni fogsz-e ezután is egy gazember, egy hazaáruló szavaira?” GROSSING 1786b: 256. Wadzeck szerint a mű szerzője Párniczky (vélhetően Párniczky Mihály királyi tanácsos) vagy Benzur József. A német szöveg fordítása Ballagi Géza munkája. BALLAGI Géza (2016) [1888]: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*. Bev. tan.: Nagy Ágoston. Budapest: Nemzeti Közszerzői és Tankönyv Kiadó, 77–80. Helyesen állítja Ballagi a műről, hogy az nem közjog, hanem politikai szennyírat. Grossing művét annak újra kinyomtatásával tételről tételre cáfolta: ZINNER, Johann (1786): *Animadversiones in ius publicum Hungariae a Franc. Rudol. Grossing editum*. [H. n.]: [k. n.]. 5–414.

Beck (Wien, 1790);³⁹ Petrovics József (1790);⁴⁰ Ürményi József és Lakits György (Stephanus Rosenmann álnéven, megjegyezve, hogy Rosenmann létező személy volt, de van olyan vélekedés, amely szerint csupán a nevét adta a munkához) latinul (Pest, 1791);⁴¹ és németül (Wien, 1792);⁴² Anton Wilhelm Gustermann két munkája (Wien, 1811;⁴³ és Wien, 1818);⁴⁴ Farkas Konstantin (Zágráb, 1818);⁴⁵ Blaskovich Sándor (Pest, 1834);⁴⁶ Botka Tivadar (Pozsony, 1844).⁴⁷ Az 1844-es alkotmányjogi röpiratot nem számítva 1846-ig kellett várni a magyar nyelvű közjogi munkákra, bár ekkor rögtön kettő is megjelent: Beöthy Zsigmond (Pest, 1846);⁴⁸ Miskolczy Károly (Eger, 1846).⁴⁹ Szabó Béla⁵⁰ (Pozsony, 1848) szintén magyarul adta ki munkáját.⁵¹

Nagy Ernő fellépéséig Virozsil Antal (Buda, 1850–1854) 1848 után megjelent, hat füzetben teljes,⁵² már közigazgatási jogot is tartal-

³⁹ BECK, Christian August (1790): *Jus publicum Hungariae. Cum notis auctoris et observationibus Josephi Benzur. Ex originali ejus exemplari desumptis et nunc primum lucem publicam emissis.* In HORVÁTH, Ignác István: *Bibliotheca jurisconsultorum Hungariae.* IV. Wien: Johann Paul Krauss. 5–254. (Első kiadása 1752-es, ennek nem akadtam nyomára.) Az osztrák conciliárius által írt, de Benzur József észrevételeivel ellátott munka Ballagi szerint tudatos ferdítés nélkül tárgyalta a magyar közjogot. BALLAGI 2016 [1888]: 517–518. A művet Horváth Ignác István tette hozzáférhetővé a magyar közönség számára.

⁴⁰ PETROVICS József (1790): *Introductio in ius publicum regni Hungariae.* Wien: Johann Paul Kraus. 5–93.

⁴¹ ROSENMANN, Stephan (1791): *Jus publicum Regni Hungariae ex combinatione veterum, recentiorumque legum in compendium systematicum redactum et usibus maxime scholasticæ juventutis accommodatum studio et impendiis.* Wien: Baumeister.

⁴² ROSENMANN, Stephan (1792): *Staatsrecht des Königreichs Hungarn nach der heutigen Verfassung dieses Reichs bearbeitet.* Wien: Doll. 1–390.

⁴³ GUSTERMANN, Anton Wilhelm (1811): *Die Ausbildung der Verfassung des Königreiches Ungern, aus der Geschichte.* I–II. Wien: Doll. 1–720.

⁴⁴ GUSTERMANN, Anton Wilhelm (1818): *Ungarisches Staatsrecht.* Wien: Doll.

⁴⁵ FARKAS Konstantin (1818): *Principia juris publici Regni Hungariae que scholasticæ juventuti scripsit.* Zágráb: Novoszelian. (42) 1–192.

⁴⁶ BLASKOVICH Sándor (1834): *Status politico-juridicus incltyi regni Hungariae habito peculiari respectu jurium regis Hungariae atque fisci regii.* Pest: Trattner-Károlyi. (8) 3–156.

⁴⁷ BOTKA Tivadar (1844): *Az 1843/44. országgyűlési időszakból néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrogzött balvélemény, felvilágosítva.* Pozsony: Schmid.

⁴⁸ BEÖTHY Zsigmond (1846): *Elemi magyar közjog.* Pest: Emich Gusztáv.

⁴⁹ MISKOLCZY Károly (1846): *Magyarország közjoga (jus publicum Regni Hungariae) kérdésekre és feleletekre szedett kivonathan.* Eger: Érseki Liceum.

⁵⁰ CONCHA Győző (1918): Szabó Béla, elfeledett közjogászunk. *Budapesti Szemle*, 46(493), 46–70.

⁵¹ SZABÓ Béla (1848): *A magyar korona országainak státusjogi és monarchiai állása a pragmatica sanctio szerint.* Pozsony: Schmid.

⁵² VIROZSIL Antal (1850–1854): *Jus publicum Regni Hungariae, a primordi is hujus regni usque ad recentissima tempora, ordine scientifico deductum.* I–VI. Buda: Egyetemi Nyomda.

mazó latin nyelvű műve érdemel kiemelést,⁵³ amelynek magyar nyelvű összefoglalása⁵⁴ és német verziója is volt.⁵⁵ Cziráky Antal Mózes latin nyelvű munkáját (Wien, 1851)⁵⁶ a szakirodalom⁵⁷ az 1848 és 1867 közötti korszak legjobb alkotmányjogi munkájának tartja. Az ezt követő irodalom Cziráky művének folytatásai: rövidítései és kiegészítései, olykor fordításai: Récsi Emil (Pest, 1861),⁵⁸ Hegedüs Lajos Kandid (Pest, 1861)⁵⁹ – fordítás; Suhayda János (Pest, 1861).⁶⁰

Nagy Ernő korához közeledve Korbuly Imre (Pest, 1871),⁶¹ Boncz Ferenc (Budapest, 1877),⁶² Kiss István (Eger, 1880)⁶³ Virozsil tételei alapján álló munkái említendőek.

⁵³ VIROZSIL Antal (1852): *Jus publicum Regni Hungariae, a primordi is hujus regni usque ad recentissima tempora, ordine scientifico deductum. III. Juris publici regni Hungariae specimen tertium jus administrationis vel regiminis publici quod secundum avitam constitutionem hoc in regno usque ad a. 1848 viguit, ordine scientifico exhibens.* Buda: Egyetemi Nyomda.

⁵⁴ VIROZSIL Antal (1861): *Magyarország nyilván vagy közjoga, mint az alkotmánya eredetétől 1847–8-ig fennállott: Történelmi szempontból tekintve röviden előadva.* Buda: Egyetemi Nyomda. (14) (1) 5–403.

⁵⁵ VIROZSIL Antal (1865–1866): *Das Staats-Recht des Königreichs Ungarn vom Standpunkte der Geschichte und der vom Beginn des Reiches bis zum Jahre 1848. bestandenene Landes-Verfassung.* I–III. Pest: Heckenast.

⁵⁶ CZIRÁKY Antal Mózes (1851): *Conspectus juris publici regni Hungariae ad annum 1848: historicis animadversionibus illustratus.* Wien: Wallishauser.

⁵⁷ EÖTTEVÉNYI 1925: 6–7; CSEKEY 1926: 166–167; POLNER 1941: 4–5. Eöttevényi Czirákyt is közjogi dogmatistának tekinti: EÖTTEVÉNYI 1925: 11.

⁵⁸ RÉCSI Emil (1861): *Magyarország közjoga amint 1848-ig s 1848-ban fennállott.* Pest: Pfeiffer Ferdinánd. (6) 5–530.

⁵⁹ HEGEDÜS Lajos Kandid (1861): *Magyarország közjoga amint 1848-ig s 1848-ban fennállott.* Pest: Heckenast. (4) 5–260.

⁶⁰ SUHAYDA János (1861): *Magyarország közjoga, tekintettel annak történeti kifejlődésére és az 1848-ki törvényekre.* Pest: Emich. 194. (11). A korszakban megjelent, talán ma sajnálatosan kevésbé hivatkozott közjogi-alkotmányjogi legjelentősebb jogi szövegeink latin–magyar kétnyelvű szövegkiadása a leginkább irodalomtörténészként rendkívüli jelentőségű, a hazai irodalomtudományt megalapozó teoretikus elméjeként ismert Toldy (Schedel) Ferenc alapműve, amely 1861-ben és 1866-ban egyaránt megjelent. TOLDY Ferenc (1866): *Syllogae legum Hungariae fundamentalium. Adiecto textui Latino versione Hungarica, usui iuris publici Hung. [arici] studiosorum. A Magyar Birodalom alaptörvényei. Az eredeti deák szöveg mellé vetett magyar fordítással, jogtörténeti segédkönyvvül.* Második kiadás. Pest: Emich Gusztáv. A mű külön megjelent beemeli Récsi Emil egy közelebbiről meg nem nevezett művéből (alighanem 1861-es, fentebb említett közjogából) az ún. függetlenségi törvényt (II. Lipót király 1791. évi törvénykönyvének 10. cikke). Erre: TOLDY 1866: 215–217.

⁶¹ KORBULY Imre (1871): *Magyarország közjoga: Magyar államjog, tekintettel a történeti fejlődésre különösen pedig az 1848-ki és legújabb törvényeink által eszközölt átalakításokra.* Pest, Eggenberger. 5–484. A szakirodalom szerint 1874-ben, 1877-ben és 1884-ben megjelent kiadást is ismer (illetve az 1871-es kiadást 1870-esként tartják nyilván).

⁶² BONCZ Ferenc (1877): *Magyar államjog.* Budapest: Athenaeum. (6) (3) 423.

⁶³ KISS István (1880): *Magyar közjog. Magyar államjog.* Eger: saját kiadás. (12) 546.

A Magyarország közjoga (államjog) fogadtatása és a korabeli kritika

Nagy Ernő közjogának dogmatikai irányultságát súlyos kritika érte Concha Győző, a korszak vezető jogelmélet-, jogtudósának részéről a kötet második kiadásának megjelenését követően (1891). Ebből alakult ki a Nagy–Concha-vita.⁶⁴ A vita részletes elemzésének⁶⁵ nem az életrajz a terrénuma, így csupán néhány meglátást közlünk. Eöttevényi szerint Concha bírálata utalt rá, hogy a korábbi korabeli közjogok csupán Cziráky könyvének feldolgozásai, megtoldva az 1848-as és az 1867-es törvényekkel. Kiemelte a munka szabatos, magyaros stílusát, a törvény fogalmának egyedülálló precizitását, azonban kárhoztatta, hogy a kötet nem vizsgálta kellő részletességgel a szólásszabadságot, és Nagy nem értett egyet a főhatalom terminus technicus használatával, valamint zavarosnak találta a király szerepének bemutatását a hatalmi ágak között, a képviselői monarchia fogalommeghatározása pedig véleménye szerint „példátlanul pongyola”.⁶⁶

Concha bírálata Polner szerint egy elhunyt tagtárs igen erős kritikája. Nagy műve irányát és célját helyeselte, de szerinte a kötet azt nem érte el, sőt, meg sem közelítette. Megállapításai bizonytalanok, háttérzetlenek, német minta alapján készültek. Ugyanakkor Polner szerint Nagy nem utánozta szolgai módon Labandot. A bíráló a dogmatikai alapú magyar közjogírást nem kárhoztatta, helyesnek ismerte el. Felvetette, hogy a bíráló szerint Nagy rendszere némileg alkalmas a fogalmak összezavarására. A kritikák kapcsán kiemelte, hogy Werbőczy meglátásai (az állammal kapcsolatos nézetei és a Szent Korona-tan)

⁶⁴ CONCHA Győző (1891a): Magyarország közjoga. (Államjog). Írta Nagy Ernő, a közjog tanára a nagyváradai jogakadémián. Második átdolgozott kiadás. Budapest, 1891. 367. [Nagy Ernő: Magyarország közjoga. (Államjog). Budapest, 1891. 367. Athenaeum]. Magyar Igazságügy, 35(5), 369. NAGY Ernő (1891a): Válasz közjogi könyvemről a Magyar Igazságügy XXXV. kötetének 5. füzetében megjelent bírálatra. Magyar Igazságügy, 35(5), 437. CONCHA Győző (1891b): Közjog és magyar közjog. Viszonzás Nagy Ernőnek. Magyar Igazságügy, 36(6), 46–113. NAGY Ernő (1891b): Végző Concha Győző egyetemi tanár bírálatára. Magyar Igazságügy, 35(6), 437.

⁶⁵ EÖTTEVÉNYI 1925: 5–6; CSEKEY 1926: 169–172; POLNER 1941: 4–5.

⁶⁶ EÖTTEVÉNYI 1925: 5.

a mai (azaz a 19. század végi) magyar államfelfogásnak tekinthetők, jelképes jogi nyelven előadva.⁶⁷

Csekey azt emelte ki a vitából, hogy bár a célt, a dogmatikai alapteremtést Concha is helyeselte, ám ez együtt jár a közjog specifikus magyar jellegének sutba dobásával. Továbbá a nem vegytiszta külföldi irodalom fogalmainak behozása egyben az ott lévő szembenállások behozatalát is jelentette, így a fogalmak nem tisztábbak, csak kuszábbak lettek. (Hozzá kell tenni, hogy Concha a külföldi alkotmány- és közigazgatási jogi tanok egyik legjobb ismerője volt.) Csekey annyiban megvédte Nagy Ernőt, és Concha bírálatát túlzónak találta, hogy a dogmatikus közjog megírásánál teljesen úttörő, „egész világgal... szakító” munkát kellett végeznie.⁶⁸ Nagy Ernő válaszában Concha kritikájára megjegyezte, hogy a tárgyilagos bírálat szükséges, de a szubjektív nem, és sajátosnak tartja, hogy ötödik éve meglévő művének kritikája épp az akadémiai tagválasztás előtt történt.⁶⁹

Nagy Ernő maga sorolta fel azokat a tanokat és alapfogalmakat, amelyeket a magyar közjog elmulasztott kifejtetni: az állam és a tartomány jogi fogalmát; az államhatalom fogalmát és annak alanyát; az államhatalmak egymáshoz való jogi viszonyát; a törvény, a kormányrendelet, és a nemzetközi szerződés jogi természetét; a törvény és a szokásjog viszonyát; az államterület és az állampolgárság jogi fogalmát; a magyar–osztrák és a magyar–horvát közjogi viszonyt.

Concha viszontválaszában elismerte Nagy a két fentebb említett közjogi viszony kutatásában kifejtett érdemeit, de mind ezen, mind más tételeit olyannak találta, amelyek nagyon függnek a külföldi jogtudománytól. Nyilván ez a specifikus magyar intézményekre igaz, a nemzetközileg használt alapfogalmak akkor jók, ha minden országban ugyanaz az értelmük, de ilyenkor is azt a megoldást kell választani „amely a kor bírálatát leginkább kiállja”. Nagy Ernő végszava csupán rövid összefoglalás volt.⁷⁰ Végül az álláspontok közeledtek, ugyanis

⁶⁷ POLNER 1941: 9–10.

⁶⁸ CSEKEY 1926: 169.

⁶⁹ EÖTTÉVÉNYI 1925: 6.

⁷⁰ CSEKEY 1926: 170.

Nagy a dogmatikai módszer mellett nem tagadta a korabeli hazai közjogtudomány sajátos, angolhoz hasonló helyzetét, és hogy a történelmi nézőpontokat nem lehet olyan módon kiküszöbölni, ahogy Laband tette „civilisztikus” (azaz magánjog-dogmatikai példákon alapuló, a magánjog dogmatikáját eszményítő) módszerével.⁷¹ Végül az ellentétes iskolák konfliktusmentesebb együttélését a történeti alapú dogmatikai közjogművelés hozta el,⁷² amit Csekey dinamikus szemléletnek nevezett. Mindazonáltal a magyar alkotmányjog tudománya már nem volt ugyanaz, mint korábban.

A Magyar Tudományos Akadémia az említett 1891-es tagválasztást követően 1895 májusában Nagy Ernőt levelező tagjainak sorába emelte.⁷³ Akadémiai székfoglalóját 1897. január 11-én,⁷⁴ Az *ausztriai császári cím fölvételéről* címmel tartotta.⁷⁵

Mintegy 27 év várakozást követően, 1902. július 13-án a Kolozsvári Egyetem Közjogi és Közigazgatási Tanszékére került közel 50 évesen, a nagyváradi esztendő után. Polner szerint Lechner Ágost (tévesen Gusztávnak írja) halálával megüresedett a budapesti tanszék, de oda más került. Polner úgy gondolta, Nagynak volt erre a legnagyobb jogcíme („nála több jogcíme akkor senkinek sem volt erre”), de Kolozsvárt maradt, és a tanszékre más jutott be.⁷⁶ Nagy Ernő az őt ért mellőztetést méltósággal és nyugodt önmegadással viselte. 1911-től változás következett be a Budapesti Tudományegyetemen tanszéki ügyekben. Ez évben nem órá való tekintettel és nem is az ő utánajárása folytán második Közjogi és Közigazgatási Jogi Tanszéket szerveztek, a többi pályázó mellőzésével őt hívták meg, 1912. augusztus 16-i kinevezéssel. 32 év tanárkodás után érte az elégtétel, csaknem 60 évesen. Idő előtt megöregedve már csak gyengülő erővel tudott jóval nehezebbé váló

⁷¹ CSEKEY 1926: 171.

⁷² JAKAB 2015: 165.

⁷³ CSEKEY 1926: 179.

⁷⁴ MARKÓ 2003: 903; CSEKEY 1926: 179.

⁷⁵ NAGY Ernő 1897: Az *ausztriai császári cím fölvételéről. Olvastattat a Magyar Tudományos Akadémia II. Osztálya 1897. január 11-én tartott ülésén.* Budapest: MTA. Németül összefoglalva két részletben: NAGY 1898: 1–4, 5–7.

⁷⁶ POLNER 1941: 4.

kötelezettségeinek eleget tenni. Tanári-professzori hivatása teljesítésére irányuló buzgalma 1921. augusztus 29-én bekövetkezett haláláig tartott.⁷⁷

A mű különféle kiadásaihoz fűzött előszavak tanulságai

A *Magyar közjog* című kötet különféle kiadásaihoz írott előszavak számos tanulságot hordoznak. A hét kiadásban megjelent kiadvány esetében nem készült minden egyes edícióhoz külön előszó. Ilyen előszóval ellátott kiadás az első (1887), a negyedik (1901), és a hetedik (1912–1914). Az olvasó látásmódját részben árnyalhatják az ezen anyagokban olvasható megjegyzések. (Az utolsó kiadásban egyidejűleg közzétett három különféle előszó szövegeit vettük figyelembe.)

A szerző célja az volt, hogy a magyar közjog kézikönyvét „szolgáltatassa”.⁷⁸ Fontos meglátás, hogy az államjog⁷⁹ (alkotmányjog) tárgyalásánál a történeti módszer kizárólagos alkalmazását a szerző már nem érezte megfelelőnek, és azt a behatóbb jogi (dogmatikai) elemzéssel kívánta felváltani. Ugyan nem tagadta Nagy Ernő, hogy a magyar alkotmány múltja „számos fölötte értékes momentumot rejt”, de annak helyét ő az alkotmány- és jogtörténetben kereste. Ugyanakkor a magyar közjog ezeréves alakulása szempontjából a történetiséget nem tar-

⁷⁷ POLNER 1941: 5.

⁷⁸ NAGY 1912–1914: III.

⁷⁹ Az államjog kifejezést (a közjog és az alkotmányjog helyett) nemcsak a marxista jogtudomány használta, hanem (vagyilagosan) a német (valamint az osztrák és a svájci) jogtudomány is. A magyar értelmezésben 1945 előtt szintén alkalmazták, de ritkábban, mint a bevett (legszűkebb értelemben vett) közjog kifejezést (amely a mai alkotmányjoggal azonos értelmű). Ilyen értelemben a közjog szót ma már nem használjuk, hanem csak mint a magánjoggal szembeállított közjogot, mint nagy jogterületet. Az alkotmányjog elnevezés szintén használatos volt 1945 előtt. Egyes szerzők az államjogot szélesebb körűnek gondolják az alkotmányjognál (Kovács István, Petrétei József). Az államtudomány maga pedig (a marxista tudományban is leírta, de az oktatás szintjén eltagadottan és elhallgatva) az államjogtudományok, a közigazgatási jog (!) (1980-as szövegszerű [és forrásszerű]) kifejezés a bevett államigazgatási jog helyett), a pénzügyi jog, a nemzetközi közjog, az állam- és jogtörténet, mi több, az állam- és jogelmélet is. Megjegyezzük, hogy nyilván az államelhalás visinszkiji elmélete idején kisebb volt e kérdésben a bizakodás. Az államjog szélesebb körű megfogalmazására, valamint az államtudományok koncepciólására forrás: KOVÁCS 1980a: 306–336.

totta mellőzhetőnek. Annyit, de csakis annyit kívánt átvenni Nagy, amennyi az élő jog megértéséhez szükséges. Munkáját nem szánta teljes (körű) dogmatikai rendszernek.⁸⁰

A negyedik kiadás az első kiadás óta szerzett közel másfél évtized tapasztalataiból építkezett, lépéseket téve a közjogi anyag rendszeres feldolgozására. A történelmi fejlődésű magyar alkotmány szellemének felismerése végett igyekezett a különböző korok eltérő jogi műveltségét feltárni. Az 1901-es hatályos magyar történeti alkotmány mint élő jog, megkívánta a megfelelő tárgyalást.⁸¹ A továbbiakban arra utalt, hogy a különféle történeti korszakokkal szemben „gondolkodásunk nem szünetelhet”, és ennek körében nem lehetséges, hogy „igaznak hirdessünk valamit, aminek a téves voltát beláttuk”. Azaz egyfajta kritikai-dogmatikai gondolkodást hirdetett meg. Nyilván e körben elkülönített „ős-magyar elméleteket”, illetve az önálló magyar szellemi élet elé akadályokat gördítő 17–18. század idején „idegenből (főleg németből) átvett” (magánjogi alapú) elgondolásokat (szemben a genuin magyar közjogi alapú elméletiséggel).⁸² Ezeket az idegen tanokat igyekeztek magyarrá tenni, de ez időnként zavarokhoz vezetett. A szerző az eredeti magyar közjogi felfogás tiszta elveit Werbőczy nézeteiben látta, ahol „jelképes nyelven” jelen voltak a régi magyar közjogi felfogás alapjai (főként a Szent Korona-tan), amelyeket a *Hármaskönyv* szerzője még jelképes jogi nyelven adott elő. Ez a „mai kor” (1901) államelméletével egyezett meg. Így Nagy professzor munkája „az alkotmányt megvilágítja, tudásunkat megerősíti”.⁸³ Szerinte, ha a műve hasonló eredményekre jut, mint a külföldi közjogi irodalom az a „rég magyar közjog diadalát jelenti”. Mindezt ő tehát akképpen interpretálta, hogy a régi magyar közjogi gondolkodás saját korának nyugati felfogásával, „uralkodó eszméivel” megegyezett, másrészt a nyugati államok a magyar történelmi alapokon nyugvó „közszervezetet” nagyjában-egészében elfogadták.⁸⁴ Mindezek feltárása a dogmatikai elvek szabatos feldolgozását kívánja.

⁸⁰ NAGY 1912–1914: III–IV.

⁸¹ NAGY 1912–1914: IV.

⁸² NAGY 1912–1914: IV–V.

⁸³ NAGY 1912–1914: V.

⁸⁴ NAGY 1912–1914: V–VI.

A világos jog a „homályos és zavaros jogban” célt érőkkel szemben álló jogkereső személyeket szolgálja. Tehát emiatt a közjog szigorúan jogi (dogmatikus) művelése nem hagyható figyelmen kívül.⁸⁵

A hetedik kiadást (1912–1914) igyekezett a hatodik kiadáshoz (1906) képest a megfelelő új törvények és rendeletek anyagával kiegészíteni. Az új kiadás 20 íve már 1912 végén és 1913 elején készen volt, így az időközben megjelent jogszabályokat a szerző nem vehette figyelembe. A hetedik kiadást emiatt ugyan átmenetinek szánták, és kisebb példányszámban jelent meg, azonban a szerző halála miatt a kiegészítés már nem készülhetett el.⁸⁶

A kötet tematikája és értékelése

Szükséges számot adnunk a *Magyar közjog* hetedik kiadásának tematikai felépítését illetően. Megjegyzendő, hogy 1945 előtti államtudományi és jogtudományi művek esetében igen ritka volt az egynél több kiadás. Ilyen munka volt Kmety Károly szintén hét kiadást megélt jeles és jelentős, Magyary fellépéséig a gondolkodást erősen determináló közigazgatási jogi tankönyve⁸⁷ (egyes kiadásokban a pénzügyi joggal kiegészítve). Gyakorlatilag egyéb hazai példa nem kifejezetten ismeretes a mondott korszakból. Nagy Ernő kitűnő *Magyar közjogának* jelentőségét a sokszoros megjelenés ténye is tovább erősíti.

Az általános ismeretek, mint az első rész körében az államfogalom kifejtése, a korban kútfőknek nevezett jogforrások tana, illetve a közjog segédtudományainak és az államjog irodalmának bemutatása olvasható. A történeti előtan kérdése is e körbe tartozik, ahol az állam-

⁸⁵ NAGY 1912–1914: VI.

⁸⁶ NAGY 1912–1914: VII.

⁸⁷ KMETY Károly (1897): *A magyar közigazgatási jog tankönyve*. Budapest: Politzer Zsigmond. VII, 944.; KMETY Károly (1900): *A magyar közigazgatási jog tankönyve*. Budapest: Politzer Zsigmond. 976.; KMETY Károly (1902): *A magyar közigazgatási jog tankönyve I. A magyar pénzügyi jog kézikönyve II*. Budapest: Politzer Zsigmond. VI, (2) 970; XIV, 657, XXIV.; KMETY Károly (1905): *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest: Politzer Zsigmond. (4), XLVIII, 890.; KMETY Károly (1907): *A magyar közigazgatási jog kézikönyve*. Budapest: Politzer Zsigmond. LIII, 946.; KMETY Károly (1911): *Magyar közigazgatási és pénzügyi jog I–II*. Budapest: Grill Károly. 742, (2); 735.; KMETY Károly (1926): *Magyar közigazgatási és pénzügyi jog*. Budapest: Grill Károly. XLVIII, 700.

terület históriája és az alkotmány története kerül terítékre. A tényleges államjog az egykorú jogi helyzetet mutatja be.

A második rész tartalmazza az állampolgári jogot és az állampolgári kötelezettségeket; illetve a jogosultságokat (tulajdonhoz való jog, vallásszabadság, gyülekezési és egyesülési jog, sajtószabadság, jog-egyenlőség, nemzetiségi egyenjogúság, kérvényezési [[petíciós]] jog, panaszzog [[sérelememelési jog]], tanszabadság, politikai jogok). Az anyag-rész feltárja a honvédelmi jog különféle részleteit.

A harmadik rész az állami főhatalommal foglalkozik. Az uralkodó (a király) jogállása mellett a koronázás jogi kérdéseit és a trónöröklési jogot is feldolgozza ez a rész. A törvényhozás, a választójog és a választási bírászkodás, továbbá a mentelmi jog szabályai is itt olvashatók. A kormányzás, a végrehajtó hatalom kérdéseit is feldolgozza a szerző. (A király és a kormány egyes jogai mellett a miniszteri felelősség, a törvényhatósági és községi önkormányzati jog, a főispánra vonatkozó jogi kérdések és a közszolgálati jog kérdései is e körbe tartoznak.)

A negyedik rész dolgozza fel a magyar és az osztrák állam viszonyát, azaz az államkapcsolati kérdéseket, különös tekintettel a közös ügyek és a delegációk, valamint a közös jótállású függő adósságok, illetve a régi osztrák államadósság, a vám- és pénzügyek, az Osztrák Magyar Bank, továbbá a jegybank kérdésére.

Hogyan értékelhető a kötet? Nagy Ernő részben a hagyományos közjog szellemében, részben új módszertannal, új dogmatikai szemlélettel, az adott korszak modern áramlatai mentén dolgozta fel a hazai közjog szabályait. A történeti szabályokat csak a megértéshez szükséges mértékig vette figyelembe, ugyanakkor a jogdogmatikai vizsgálódás szabályait érvényesítette, a szabadságjogok figyelembevétele és elemzése mellett. Ezzel a tágabb értelmű államtudomány hazai klaszszikus művét alkotta meg, amely napjainkig is hordoz tanulságokat. Nagy Ernő a Bach-rendszer időszakában született, és a trianoni békediktátum idején hunyt el. A kötet legelőször egy évtizeddel a millenium előtt jelent meg, utolsó kiadása már az első világháború évére húzóódott. Műve egyidejűleg hordozta még a klasszikus történeti alkot-

mányosság egyes elemeit, és vizsgálta a hazai közjogi rendszert a megszokott történeti alapú feldolgozás túlsúlya helyett a jogdogmatika korabeli, modern, jogelemző módszerével élve. Mindezek által a ma embere számára egy fordulatos történeti korszak lenyomatát, és egy jelentős elméleti tudományművelő szellemi fejlődésének kiteljesedését hordozza.

Budapest, 2023. december

MAGYARORSZÁG
KÖZJOGA
(ÁLLAMJOG)

ÍRTA
NAGY ERNŐ

HETEDIK ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

BUDAPEST
AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA
1914

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSULAT KÖNYVKIADÓHIVATALÁBAN

(BUDAPEST, VII., RÁKÓCZI-ÚT 54. SZÁM)

S ÁLTALA MINDEN HAZAI KÖNYV-
KERESKEDÉSBEN KAPHATÓK:

- Almási. Dolgoi forgalom.** Füzve 10 korona. Kötve ... 13 kor.
- Angyal Pál dr. A magyar büntetőjog tankönyve.** A »Büntetőjogi előadások« második és bővített kiadása. Ára ... 14 kor.
- Angyal Pál dr. A magyar büntetőjog tankönyve. II. kötet. Különös rész.**
Ára ... 18 kor.
- Angyal Pál dr. A titok védelme anyagi és alaki büntetőjogunkban.**
Ára füzve 4.80 kor. Kötve ... 7.20 kor.
- Balogh Jenő dr. A fiatalkorúak és a büntetőjog.** Ára füzve 8 korona.
Kötve ... 11 kor.
- Beck Salamon. A köteles része jogállása.** Ára füzve 2.40 kor. Kötve 4.80 kor.
- Benkó Albert. A közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztéséről.**
Ára füzve 3.60 kor. Kötve ... 5.60 kor.
- Dárday Sándor. Igazságügyi törvénytár.** Tíz kötet és pótkötet 6. kiadás.
Ára vászonkötésben: 156 kor. félbőr-kötésben ... 187.50 kor.
- Degré Miklós. Főtárgyalás az esküdtbíróság előtt.** Ára füzve 5.60 kor.
Kötve ... 8 kor.
- Exner Kornél dr. Magyar pénzügyi jog.** 2. kiadás. ... 12 kor.
- Ferenczi Imre. Sztrájk és szociálpolitika. I. Ára ... 12 kor.**
- Finkey Ferenc. A fiatalkorúak büntetőjoga Észak-Amerikában.**
Ára füzve 7 kor. Kötve ... 10 kor.
- Földes Béla. A társadalmi gazdaságtan. (Nemzetgazdaságtan). Két kötet.**
5. kiadás. Ára ... 24 80 kor.
- Friedmann. Határozatlan tartamú ítéletek.** Füzve 7 korona. Kötve 10 kor.
- Gaál J. Nemzetgazdaságtan rendszere.** Két kötetben. Ára ... 16 kor.
- Gaár Vilmos dr. Sommás eljárás.** Kötve ... 3 kor. 60 áll.
- Gaár Vilmos dr. A magyar polgári perrendtartás magyarázata.** Két
kötetben. Ára füzve 24 kor. Kötve ... 28 kor.
- George Henry. Haladás és szegénység.** A termelési válságok és a növekvő
vagyonnal együtt növe szegénység okának kutatása. Ezek gyűjteménye.
Fordította: Braun Róbert. 572 oldal. Ára kötve ... 2 kor.
- Halász Zoltán dr. A szemérem elleni bűncselekmények.** Ára ... 10 kor.
- Haller. Az általános polgári törvénykönyv jelenleg még érvényes alak-
jában.** Harmadik kiegészített kiadás ... 4 kor.
- Jancsó Gy. és Meszlényi A. Magyar polgári perrendtartás rendszeres
kézikönyve.** 2 kötet. Ára füzve 28 kor. Kötve ... 32 kor.
- Kenedi Géza dr. A magyar szerzői jog.** Ára füzve 6 kor. Kötve ... 9 kor.
- Kiss Géza dr. A jogalkalmazás módszeréről.** Ára füzve 6 kor. Kötve 9 kor.

MAGYARORSZÁG KÖZJOGA

(ÁLLAMJOG)

ÍRTA

NAGY ERNŐ

HETEDIK ÁTDOLGOZOTT KIADÁS

BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA

1914

Előszó az első kiadáshoz.

A jelen munka célja első sorban a magyar közjog kézi könyvét szolgáltatni. Ez magyarázza meg az anyagbeosztást és az előadási modort. Mind a kettővel arra törekedtem, hogy a tartalom világos és könnyen átvehető legyen. Itt-ott el is tértem a beosztás rendszerétől, ha a különböző részek egy fejezet alá vonásával a tételt inkább megvilágitatónak gondoltam.

Azt hiszem továbbá, nem állok egyedül azzal a nézetrel, hogy az államjog tárgyalásánál az u. n. történeti módszer *kizárólagos* alkalmazása már nem megfelelő. Az élet, valamint a közjogi tudomány egyaránt sürgetik a behatóbb jogi (dogmatikai) elemzést. Eddigi tapasztalataink eléggé megmutatják, hogy mi következik, ha ezen a téren államjogunk művelését elhanyagoljuk.

Ezzel természetesen nem a jog körében végzett történeti buvárlatokat támadom meg, melyeknek értékét nálamnál senki sem becsülheti jobban és azt is tudom, hogy a magyar alkotmány multja számos, fölötte érdekes momentumot rejt. De mindez megtalálja illó helyét a magyar alkotmány- és jogtörténelemben és a mai államjog tárgyalásánál, annak tartama inkább érdekel, mint egy tőle távol eső történeti adat.

Egészen a történet nem mellőzhető. Államjogunk sajátlagos természete folytán, hogy t. i. ezer éves alakulás teremtette, számos tétele csak akkor méltányolható kellően, ha a

történeti háttért is vizsgáljuk. Ennélfogva a történetből átvettem annyit, de csakis annyit, a mennyi az élő jog megértéséhez, méltathatásához szükséges.

Távol van tőlem a gondolat, mintha az alábbi a magyar államjognak dogmatikai alapon kifejtett teljes rendszerét alkotná. Ezt elkészíteni hivatott a jövő munkája lesz. Az anyag rendezésével, államéletünk főbb kérdéseinek jogi magyarázásával, csak kísérletet óhajtottam tenni ebben az irányban, s hogy a kísérletet követi-e némi eredmény: annak eldöntését a szakemberek méltányos ítéletére bízom.

1887.

Előszó a negyedik kiadáshoz.

E munka megjelenése óta eltelt idő tapasztalatai csak megerősítettek abban az irányban, melyet szolgálni az első kiadás napvilágot látott. A magyar közjogi tudomány feladata sem lehet más első sorban, mint közjogunk anyagát, a megfelelő módszerrel rendszeresen feldolgozni, hogy így annak való tartalmát jogi szabatossággal és határozottsággal bemutathassa.

Igaz, hogy a magyar alkotmány történelmi fejlődésü. De ez csak az anyag összeállítását illetőleg szab elénk különös feltételeket, midőn arra késztet, hogy szellemének fölismerhetése végett a történelmi háttért is vizsgáljuk, valamint, hogy figyelembe vegyük a különböző korok eltérő jogi műveltségét. Mert másrészt meg a magyar alkotmány is, mint élő jog, mai tudásunknak megfelelő tárgyalást kíván.

A magyar alkotmányt úgy kell elfogadni, mint a hogy azt a történelmi fejlődés elénk állította; de a különböző időszakok irodalmának tanaival szemben gondolkozásunk nem szünetelhet. Semmivel sem lehetne megokolni, hogy igaznak hirdessünk valamit, a minek téves voltát beláttuk,

vagy, hogy az ingadozó, zavaros elméletet szabatosabbá tenni ne törekedjünk. A bizonytalan szakirodalom nem a történelmi alkotmány, hanem az alacsonyabb jogi tudás jellemző vonása.

A közjog körében végzett beható elemzés fogja kideríteni azt is, hogy milyen elméletek tekinthetők valóban ősmagyar elméleteknek, mások pedig a XVII. és XVIII. században — tehát akkor, midőn szellemi életünk önállósága elé annyi akadály gördült — idegenből, főkép a német irodalomból átvetteknek, a mely irodalom pedig a mienktől egészen eltérő közélet és intézmények szemléletéből indult ki és tételeit jelentékeny mértékben magánjogi felfogással szerkesztette. Hű ragaszkodásunk az ősihez ugyan megóvott attól, hogy a ránk nem illő egyes tanok átvétele intézményeiken csorbát ejtsen, sőt szembeötlő az a törekvés, melylyel e tanokat megmagyarosítani óhajtjuk, de azért bizonyos partiális zavart és összeütközést elkerülni nem tudtunk.

Szerintem az eredeti magyar közjogi felfogást Werbőczynél kell keresnünk, a kinél már tiszta elvekre akadunk, melyeknek vizsgálata arról győz meg, hogy az általa kifejtett régi magyar felfogás, különösen a szt. korona tana, habár még a jelképes jogi nyelven előadva, teljesen megegyez azzal az elmélettel, melyet a mai kor tudása az államélet alapjaiul, mint igazat elfogad. És így az a munka, mely napjainkban a magyar közjogot jogilag áthatni törekedik, eredményeiben nem eltérést jelent az ősi magyar közjogi állásponttól, hanem annak igazságait bebizonyítja; alkotmányunk tartalmát pedig megvilágítja és így tudásunkban megerősíti. Erre nekünk még különös szükségünk is van, mert alkotmányunk több oldalról támadásoknak lévén kitéve, azt jól kell ismernünk, hogy jól megvédelmezhessük.

Ha pedig e munkában itt-ott hasonló eredményre is jutunk, mint a külföldi szakirodalom, ez rendszerint a magyar közjog diadalát jelenti: mert egyrészt a hasonlatosság abból következik, hogy, mint mondtuk, a régi magyar közjogi

álláspont a mai nap uralkodóval megegyez; másrészt meg, mert a civilisált államok nagyban-egészben elfogadták azt a közszervezetet, mely a kontinensen csak Magyarországon nyugszik történelmi alapokon.

Könnyen megérthető, hogy valamely jognak szigorúan szabatos kidolgozása, előnyére válik mindazoknak, a kik a joggal birnak, de hátrányos azokra, a kik céljaik jogosultságának látszatát csak a homályos és zavaros jogban képesek biztosítani. Ez utóbbiakra a világos jog törekvéseik meghiusultát jelenti. Azért is közel levőnek vélem azt az időt (sőt úgy tetszik, mintha némely jelenségei már is mutatkoznának), a mikor ellenfeleink a közjog szigorúan jogi művelését fölöslegesnek fogják hirdetni.

Eredményt mi is csak úgy érhetünk el, mint a hogy más nemzetek elérték: vállvetett, kitartó munkában, lassan, fokozatosan. De nem is kívánatos a rohamos haladás. Maradjon elég idő a nyugodt, tárgyilagos birálatra és csak az menjen át köztudatba, a mi ezt a birálatot kiállta. Nálunk is szükséges továbbá, hogy az igazat minden melléktekintetek nélkül kutassuk, s hogy minél nagyobb számmal legyenek olyanok, a kik az igazért helyt állanak még akkor is, ha ez nem válik különösen hasznukra.

1901.

A szerző.

TARTALOM.

BEVEZETÉS.

	Lap		Lap
1. §. Az állam jogi fogalma	1	11. §. Az uralkodó család u. n. házi törvényei	27
2. §. A közjog és az államjog meghatározása	4	12. §. Az országgyűlés házszabályai	28
3. §. A magyar államjog forrásairól általában	8	13. §. Nem írott kútfők. — A szokásjog	28
4. §. Írott kútfők. — A törvény és alaptörvény	10	14. §. A törvényszéki gyakorlat és a felsőbb bíróságok döntvényei	28
5. §. Törvénygyűjtemények és a törvénytár	13	15. §. A Planum Tabularae és az ideiglenes törvénykezési szabályok	32
6. §. Az államszerződések	16	16. §. Werbőczy István Hármaskönyve (folytatás)	33
7. §. A nemzetközi szerződések-ről különösen	19	17. §. A magyar államjog irodalma	34
8. §. A királyi kiváltságlevelek ...	22		
9. §. A kormányrendeletek	23		
10. §. A helyhatósági szabályrendeletek (statutumok)	25		

ELSŐ RÉSZ.

Az államterület.

18. §. A területről általában és az állam határaitól	47	27. §. C) A később hódított országok és területek	59
19. §. I. A magyar államterület történeti változásaiban	50	28. §. 1. Az u. n. hűbéres (alávetett, mellék) országok	59
20. §. A) Az anyaterület	50	29. §. a) Bosznia vagy Ráma	61
21. §. B) Az anyaterületből kivált részek. — 1. Erdély	51	30. §. b) Szerbia	61
22. §. 2. Erdélyhez csatolt részek, az u. n. Partium	55	31. §. c) Bolgárország	62
23. §. 3. A Temesi Bánság és Szerb Vajdaság	55	32. §. d) Kunország, Cumánia	62
24. §. A katonai határörvidék	56	33. §. e) Galiczia (Halicus) és Lodomeria	62
25. §. Sichelburg kerülete és Marienthal közseége (folytatás)	58	34. §. 2. A régi Horvátország	63
26. §. 5. Horvátország és Szlavónia	59	35. §. 3. Dalmátia	63
		36. §. 4. Fiume	65
		37. §. II. A magyar állam tényleges területe	65

	Lap		Lap
38. §. A horvát-szlavon részek. —		46. §. Horvát-Szlavon és Dalmátországok Magyarországhoz való viszonyának jogi természete	85
1. Horvátország	66	47. §. Horvát-Szlavon és Dalmátországok Magyarországhoz való viszonyának jogi természete (folytatás)	89
39. §. 2. Szlavonia	70	48. §. Fiume	96
40. §. A mai Horvát-Szlavon és Dalmát »társországok«	73	49. §. Fiume belső szervezete és jogi helyzete a magyar államban	98
41. §. A Horvát-Szlavon és Dalmátországok viszonya az államhoz és autonómiaja	75	50. §. A magyar államnak és részeinek, valamint az egykori hűbéres országoknak címere és színei	101
42. §. A magyar-horvát tengerpart	79	51. §. Az ország címérének magánosok általtörténeti használata	109
43. §. Atársországok képviseltetése a magyar országgyűlésen ...	80		
44. §. A magyar kir. ministerium kormányzása a társországok területén	81		
45. §. A horvát-szlavon társországok pénzügyi helyzete a magyar államban	83		

MÁSODIK RÉSZ.

A n é p.

I. FEJEZET.

Az állampolgárságról általában.

52. §. Az állampolgárság fogalma	111	57. §. A honpolgárok és az idege- nek közti különbségről	123
53. §. A magyar állampolgárság és megszerzése	114	58. §. A nemesség	125
54. §. A magyar állampolgárság megszűnése	118	59. §. A nemesség eredete és történeti kifejlődése	127
55. §. Az állampolgárság visszanyeréséről és a visszahonosításról	122	59. §. A nemesség megszerzéséről és jogairól	132
56. §. A tömeges visszatelepülők honosítása	123	60. §. Az állampolgárok jogi egyenlősége	135

II. FEJEZET.

A polgári és politikai jogok.

61. §. A polgári és politikai jogokról általában	137	65. §. A bevett vallásokról különösen	147
62. §. a) A polgári szabadságjogok.		66. §. A törvényesen elismert vallásokról	153
1. A személyes szabadság ...	140	67. §. 4. A gyülekezés és egyesülés szabadsága vagy joga ...	156
63. §. 2. A tulajdon sérthetlensége vagy szabadsága	142	68. §. 5. A sajtószabadság	159
64. §. 3. A vallásszabadság	143		

	Lap		Lap
69. §. 6. A kérvényezés szabadsága	161	72. §. 9. A nemzetiségi egyenjogúság és az anyanyelv használatának szabadsága	164
70. §. 7. A sérelememelés szabadsága vagy panaszjog	162	73. §. b) A politikai jogok	168
71. §. 8. A tanszabadság	163		

III. FEJEZET.

Az állampolgári kötelességek.

74. §. 1. Az állampolgári engedelmesség és hűség	169	80. §. Az önkéntes belépés	181
75. §. 2. A tankötelesség	171	81. §. Két évre terjedő tényleges szolgálat	181
76. §. 3. A közteherviselés	173	82. §. Az egyévi önkéntesi szolgálat	182
77. §. 4. A honvédelmi kötelesség	174	83. §. A póttartalék	184
78. §. A m. kir. honvédség	178	84. A népfölkelés	186
79. §. A szolgálati idő tartama és beosztása	179		

HARMADIK RÉSZ.

Az állami főhatalom.

I. FEJEZET.

A főhatalom általában.

85. §. A főhatalom fogalma és nyilvánulása	189	91. §. A magyar alkotmány eredete	199
86. §. A főhatalom alanya	190	92. §. A magyar alkotmány kifejlődése (folytatás)	203
87. §. Az államhatalom ágakra osztása	191	93. §. A magyar alkotmány kifejlődése (folytatás)	205
88. §. A hatalmi ágak viszonya egymáshoz	196	94. §. A magyar állam függetlensége és az alkotmány biztosítékai	208
89. §. Az alkotmány	197		
90. §. A történeti alkotmányok	198		

II. FEJEZET.

A király jogköre általában.

95. §. A felségjogok	210	100. §. A trónörökösödés az 1723: I., II., III. t.-cz. értelmében	225
96. §. A király tiszteletjogai	212	101. §. A trónöröklés jogi természet	227
97. §. A királyi hatalom megszerezési módja	218	102. §. A sz. korona és a koronázás	229
98. §. Az 1723: I., II. (III.) törvény-czikk, az u. n. pragmatica sanctio	219	103. §. A koronázás határideje	231
99. §. Különbség az osztrák és a magyar pragmatica sanctio között	223	104. §. A király jogállása a koronázás előtt	231
		105. §. A koronázás székhelye	232

	Lap		Lap
106. §. A koronázás jogának gyakorlása	232	113. §. A királyi gyám és a gyám-kormányzó	244
107. §. A koronázás szertartása ...	233	114. §. A kormánytárs	246
108. §. A királyi hitlevél	235	115. §. A trónról való lemondás ...	247
109. §. A királyi eskü	240	116. §. A király neje és a királyi család tagjai	248
110. §. A koronázási ajándék	241	117. §. A megkoronázott trónörökös	250
111. §. A koronázási jelvények ...	241		
112. §. A koronaörök intézménye	243		

III. FEJEZET.

A törvényhozás.

118. §. A magyar törvényhozásról általában	251	132. §. A kir. Curia bíraskodása a választások érvényessége felett	283
119. §. A király jogköre a törvényhozásban — az országgyűlés összehívása, megnyitása, elnapolása és feloszlatás	253	133. §. A kir. Curia előtti eljárás	288
120. §. A király törvénykezdeményező, szentesítő joga; a törvények kihirdetése, hatálybalépte	256	134. §. A képviselőház alakulása és a választások igazolása	291
121. §. Az országgyűlés hatásköre, költségvetési, zárszamadási joga	257	135. §. A képviselőház bíraskodása a választások törvényszerűsége felett	293
122. §. Az állampolgárok országgyűlési részvétele a törvényhozásban	260	136. §. A képviselőház szervezete és tisztviselői	296
123. §. I. A képviselőház. — A választókerületek alakítása és száma	264	137. §. A képviselőház tanácskozási rendje	299
124. §. A választók összeírása és az állandó névjegyzék	265	138. §. A képviselői összeférhetetlenség	300
125. §. A választói jogosultság ...	267	139. §. Az összeférhetetlenségi esetek bejelentése és az eljárás	307
126. §. A választói jog gyakorlásának akadályai	270	140. §. A választókerületképviseleküldési jogának felfüggesztése	309
127. §. A választhatóság joga	271	141. §. II. A főrendiház	310
128. §. Az országos képviselőválasztások; előleges intézkedések	272	142. §. A főrendiház tagsági jogának elvesztése és szünetelése	314
129. §. A választás lefolyása	274	143. §. A főrendiházban örökös tagsággal bíró családok névsora	316
130. §. A választók összeírásánál s a választásnál működő közegek felelőssége	279	144. §. A főrendiház alakulása, tagjainak igazolása	317
131. §. Az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíraskodásról általában	282	145. §. A főrendiház belső szervezete, tisztviselői, tanácskozási rendje	319
		146. §. Az országgyűlés két háznak egymáshoz való viszonya, érintkezéseik, országos bizottságok alakítása	321

	Lap		Lap
147. §. Az országgyűlési tárgyalások nyilvánossága	324	151. §. Az országgyűlési tárgyalások nyelve	333
148. §. Az országgyűlési tag mentelmi joga	325	152. §. III. A horvát-szlavon (és dalmát) országgyűlés	334
149. §. A mentelmi jog hatályának kezdete és megszűnése ...	331		
150. §. Az országgyűlés és tagjai-			

IV. FEJEZET.

A kormányzás (végrehajtás).

153. §. A kormányzás általában ...	337	168. §. A főispán	379
154. §. A kormányzat régi szervezetéről	339	169. §. A törvényhatósági tisztviselők és a közigazgatási bizottság	381
155. §. A) A király jogköre a kormányzásban és a közp. kormány	343	170. §. A törvényhatóságok felirási joga a kormányrendeletekkel szemben	383
156. §. A király jogai az egyházak körül	346	171. §. Budapest székes-fővárosi törvényhatóság külön szervezete	384
157. §. A királyi kormányzat a külügyek és hadügyek körül	350	172. §. II. A község. — A községekről általában	386
158. §. A független felel. minisztérium	353	173. §. A községek jelenlegi osztályairól	388
159. §. A felelős ministeri kormány szervezete	354	174. §. A községi hatóságról és illetőségről	388
160. §. A ministeri felelősség	357	175. §. A község hatásköréről	390
161. §. A kormány rendelkezési joga	361	176. §. A község képvisletéről	391
162. §. A végrehajtó, törvénytörő és a szükségrendeletekről	362	177. §. A községi előjáróság	394
163. §. A ministeri kormány ellenőrzése, az állami számszék	366	178. §. A községek átalakulásáról és a községi helynevekről	395
164. §. B) Az alsóbb hatóságok. — Az alsóbb hatóságok általában	368	179. §. A községalkat általában	397
165. §. Az önkormányzati testek. — I. A törvényhatóság	370	180. §. D) A horv.-szlav. (és dalm.) orsz. kormány. — I. A központi kormány	400
166. §. A törvényhatóság mai jogállása és hatásköre	375	181. §. II. A horv.-szlav. törvényhatóságok	403
167. §. A törvényhatósági bizottság	378	182. §. III. A horvát-szlavon községek	405

V. FEJEZET.

Az állam birói hatalma.

	Lap		Lap
183. §. A birói hatalom általában	405	186. §. Az állampolgárok részvétele	
184. §. A király jogköre az igazságszolgáltatásban és a királyi bíróságok	407	az igazságszolgáltatásban ;	
185. §. A birói függetlenség	409	az esküdtbírótság	413
		187. §. A horvát-szlavon bíróságok	415

NEGYEDIK RÉSZ.

A magyar állam viszonya Ausztriához.

188. §. Az összeköttetés multja	417	299. §. A közös jótállás alatt levő függő államadósságok	443
189. §. Magyarország és Ausztria között jelenleg fennálló összeköttetés	425	200. §. Az osztrák-magyar bankot illető 80 millió forintnyi államadósság	444
190. §. Az u. n. közös ügyek az 1867: XII. t.-cz. értelmében	427	201. §. Az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetség	445
191. §. A delegatiók	429	202. §. Az osztrák és magyar vám- és kereskedelmi viszony jelenlegi állapota	447
192. §. A delegatio tagjainak mentelmi joga	433	203. §. A jegybank ügye	450
193. §. A közös ügyek kormányzata általában	434	204. §. Ausztria és Magyarország által megszállott Bosznia és Hercegovina jogállása és igazgatása	453
194. §. A közös ministeriumok	435	205. §. Magyarország és Ausztria közötti viszony jogi természetete	456
195. §. A közös miniszterek felelőssége	438	206. §. Magyarország és Ausztria közötti viszony jogi természetete (folytatás)	466
196. §. A magyar és osztrák államoknak arány (quota) szerinti hozzájárulása a közös ügyi költségekhez	439		
197. §. A közös egyetértéssel elintézendő ügyek	440		
198. §. Hozzájárulás a régi osztr. államadósság terhéhez	441		

BEVEZETÉS.

1. §.

Az állam jogi fogalma.

Az állam, valamely határozott területen állandóan megtelepedett embersokaságnak (népnek), az egységes főhatalom alatt, magasabb személyi életre történt egyesülése. — Alkotóelemei: a terület, a nép és a főhatalom.

I. Az állam elvont fogalmának, legbensőbb természetének, céljának bölcséleti, politikai meghatározásánál ugyan eltérők maradnak a vélemények. De, hogy életét jogilag megmagyarázhassuk, bizonyos megállapodásra kell jutnunk, a mi itt az által válik inkább lehetővé, mert az államot jogi oldaláról, vagyis külső megjelenésében kell a vizsgálat tárgyává tenni és arra a tartalmában jogilag szigorúan meghatározott kérdésre feleletet adni: személy-e, avagy tárgy?

Az államról a különböző népeknél és korszakokban igen eltérő felfogásokkal is találkozunk: egyetemes erkölcsi világrend, illetve jogrend, nagy család (patriarchalis állam), a fölé- és alárendeltség magánjogi viszonya (hűbérállam, mely sehol sem volt egységes személyiségének tudatában és a közélet szabályozása egyeseknek, családoknak, territoriumoknak adott jogositványokból állott), társasélet egynek korlátlan hatalmával (absolutismus), emberi számításból, szerződéssel keletkező társasviszony (Rousseau, Kant), stb. — A souverain hatalmat pedig majd fejedelemnek, majd a nép tömegének tulajdonítják, a mint az egyik, vagy másik súlyát inkább érezték.

De mind e meghatározások a jogászt nem elégithetik ki; nem nyújtanak olyan alapot, mely elősegitené az állam életének, intézményeinek jogi megismerését.

Igy azután, egyrészt a modern alkotmányos népképviselési államalkat kifejlődésével, mely természeténél fogva (midőn a közhatalmat az államfő és a polgárok közt megosztja) az államjog tisztázását követeli, másrészt meg a joguralomra való általános törekvés következtében, az állam fogalmát a jog szempontjából behatóbban buvárolják s reá jönnek, hogy az állam a személyiség minden postulatumaival bir: van individualitása, van szabad akarata, van cselekvése, van fejlődési képessége,

van külön ereje, mely nem mechanikai összetétele az államtagok erejének; a jogoknak alanya, jogokat szerez, ad föl és így egész élete a személyiség életét hiven tükrözi vissza. Ezzel elhagyták a régi, a jogász előtt kétes értékű meghatározásokat, hogy a közjogi tudomány kiindulási pontjául az állam személyiségének tanát tehéssék. S ez nemcsak elvont, tudományos szempontból vivmány, hanem a gyakorlati életre is nagyfontossága. Az állam személyiségéből kiindulva egészen másképp látjuk az állam jogi életét; számos nehéz kérdése egyszerre világos lesz. Így az államhatalom természete, az egyes hatalmi ágak összefüggése és különállása, a főorganumok jogállása, egymáshoz való viszonya, az államfő souverainitása, stb. — Az állam jogi fogalmának föl nem ismerése okozta a félreértéseket a közhatalom és általában a közjogok alanyát illetőleg, valamint az individualisticus iránynak tulságos előtérbe lépését.

II. Az államot ugyan már előzőleg sokszor személynek is nevezték a tudományos irodalomban, de a nélkül, hogy ez öntudatos jogi conceptionává vált volna, melynek következményeit szigorúan megvonják. Így már *Plató* magyarázó hasonlatait az emberről veszi és az államot, mintegy embert nagyban tekinti; ugyszintén személynek mondja *Arisztoteles*, még határozottabban *Florus* (*Epitome rerum Romanorum*); *Cicero* szerint az állam persona civitatis, valamint a híres római jogász *Paulus* és mások a görög és római világból hasonló értelemben nyilatkoznak. Később pedig *Engelbertus*, *Tholozanus*, majd *Hobbes*, *Puffendorf*, valamint személynek tekintik *Hegel*, *Gustermann*, *Schmithenner*, *Klüber*, *Albrecht*, stb. — A francia *Rossi*, a német *Savigny* nagy lökést adnak e tannak, midőn hangsúlyozzák, hogy az államban a természeti egység valóságos személyiség lesz, képességgel az akarásra és a cselekvésre. De alig szenved kétséget, hogy végleges diadalához *Gerbernek* (*Grundzüge eines Systems d. deutsch. Staatsrechts* I. kiad. 1865) és *Steinnek* (*Die Verwaltungslehre*, 1869) szépen átgondolt elmélete rakta le az alapot. Egyesek ugyan ma már a jogi irodalomban is megtámadják (*Preuss*: Gemeinde, Staat, Reich. 1889. — *Duguit*: *L'État*. 1901 és *Droit Constitutionnel*. II. kiad. 1911. — *de Vareilles Sommières*: *Principes du droit*. — *Bornhak*: *Preuss. Staatsrecht*. 1906., *O. Mayer*: *Festschrift für Laband* 1909., stb.), de nem képesek uralmát megingatni, annál kevésbbé mással helyettesíteni. Az idevonatkozó bőséges irodalmat bemutató művek: *Rehm*, *Geschichte der Staatsrechtswissenschaft* (1896), *Menzel*: *Handbuch der Politik* (1912), magyarban pedig *Tegze*, *Szerves társadalomtani elméletek és az állam személyiségének teoriája* (1900). — Legújabbban *Krabbe*, grönningai egyetemi tanár, mélyreható fejtegetésekkel szól (*Die Lehre der Rechtssouveränität*. 1906.) az államszemélyről, *Hoffmann* pedig elismeri (*Monarchisches Princip*. 1911.), hogy az állam személyiségének tana az államélet jogi megérthetésénél nem mellőzhető.

Hazai közjogi irodalomban az állam meghatározásával régente nem igen törődtek. Az írók nem vették észre, hogy bajos az egyes intézményeket jogi szempontból megérteni, ha az egészről nincs fogalmunk. — Későbbi művekben pedig az állam meghatározása sokáig az államot emberekből, mintegy atomokból construáló bölcsélet hatása alatt történt és uralkodó felfogás: az állam, mint társaság, vagyis a társasági állam. Kivétel

Gustermann (Ungarisches Staatsrecht. 1818.), ki az államot már morális személynek tekinti, csakhogy ennek további fejtegetéseiben ellentmond.

Annak a különbségnek feltüntetésére, mely az állam, mint társaság és az állam, mint személyiség közt létezik, jelenleg csak a következőket jegyezzük meg: a személy a jogok alanya, a társaság jogi viszony. Az állam, mint személy, saját főhatalmával, uralmi jogaival személyi akaratát valósítja meg, míg a társaság joga és akarata, tagjainak összegezett joga és akarata, melynek megvalósításához szükséges erőt az egyesek erőinek összetétele alkotja. A társaság személyek összesége, míg az állam külön személyiség, külön és új jogoknak az alanya, melyek az állam nélkül nem is léteznének és ha az állam megszűnik, a jogok is megszűnnek, mert senkit más meg nem illetnek.

De már napjainkban az állam személyiségének tana nálunk is tért foglal. Erre az álláspontra helyezkednek Kuncz: A nemzetállam (III. k. 1902.), Concha: Államtani problémák (Budapesti Szemle 1889) és Politika (1895.), Polner: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya (1891.), Ferdinandy: A királyi hatalom (1896.), szigorúan jogi szempontból Balogh: A törvényhozó hatalom (1899.) és Az államélet főjelenségei (1904.), Tegze: I. m. (1900.). Jászi: M. Közigazgatási jog (1907.). Ennek felel meg egyébként a régi tiszta magyar felfogás is, mely Werbőczynél kifejezésre jut. Ez mintegy személyesíti a sz. koronát, melylyel az államot látja jelképileg kifejezettnek és a jogok alanyául hirdeti; egyszersmind a legerősebb bizonyítéka annak, hogy nálunk az állam és az alkotmány közjogi természetete felismertett már abban az időben, a midőn más kultúrnépeknél a közélet jogi magyarázása magánjogi felfogással történt. Ugy hogy a magyar irodalomban az állam személyiségének tana nem egyéb, mint az ősrégi magyar felfogásnak, a sz. korona tanának, közjogi vonatkozásaiban való felújulása.

III. A közjogi irodalomban szokásos még az állam személyiségét a »jogi személy« műszóval jelölni. Az első kiadásban mi is használtuk és most is csak azért hagytuk el, hogy a tapasztalt félreértéstől lehetőleg megóvjuk magunkat, de alapjában helyesnek tartjuk. — A jogéletben s így a jogi tudományban a személy fogalmát a jog alkotja meg az által, hogy ilyennek elismeri, hogy vele mint személylyel bánt. De e szerint a jog előtti, a jog által elismert, vagyis jogi értelemben vett személy, a genus, melynek a fizikai személy és a szorosabban vett jogi személy, úgy magánjogi, mint a közjogi, a specielsei. Mi is ilyen általánosabb értelemben tekintjük az államot jogi személynek, hogy kiemelhessük, miszerint a jogéletben mindenütt, mint személy szerepel. Nekünk, jogászoknak, első sorban ezzel kell tisztában lennünk s ennek ismerete nélkül a szokásos megjelölések: erkölcsi személy, eszmei személy, örök személy, keveset érnek.

De azt is kell tudnunk, hogy az állam nem a közönséges értelemben vett jogi személy és ennek figyelmen kívül hagyása idézheti elő a tévedést. Igaz, hogy az állam gyakran tűnik fel, mint magánjogi személy (gazdasági életében); de azért attól, úgy, mint a közönséges közjogi személytől, lényegében különbözik. Mig ezek u. i. az állam által alkotottnak vagy legalább elismertnek, addig az állam mintegy

a természetnek processusa folytán jön létre és keletkezésével szükségképen megszerzi (mert nélküle nem gondolható) a jogi értelemben vett személyiséget. Míg a többi személyiség joga, hogy úgy mondjuk, kívülről hat rájuk, egy fölöttük álló, magasabb jogi spherából és ezért a tárgyi jog megváltoztatása nem függ tőlük, addig az állam személyi életének szabályait maga alkotja és változtatja. Mindezek alapján az államot bátran nevezhetnénk magasabb, vagyis uralkodó jogi személyiségnek.

IV. A fogalom-meghatározásba belevettük az állandó megtelepedést valamely területen. Az állam, mint már neve is mutatja (idegen nyelveken staat, status, stato, state, etat), az életviszonyok állandóságát igényli. Ezzel a véletlennek, bizonytalanságnak, inkább kitett vándor törzsek *nem* birhatnak; a haza fogalma előttük ismeretlen. De továbbá az állami létől elválaszthatatlan a főhatalom, melynek ismét a területi felségjog képezi kiegészítő részét. — Az államnak valamely területen kell léteznie, ez physisai okokból következik; a főhatalom természetéből folyólag pedig nem gondolható állam, más felségjoga alatt álló területen. Ha az állam elveszti területét, akkor létezni megszűnik.

Vége a főhatalom (a felségiséggel) az, a mely az állam speciális jellemvonását alkotja, a melylyel különbözik más politikai alakulatoktól. De hogy a főhatalom nyilvánulhasson, bizonyos alakra, szervezetre van szüksége, már akár a szabály adja ezt, akár a szokásos gyakorlat. Így tehát az állam jellemvonásaként a szervezett főhatalmat mondhatjuk, mely alatt a nép meghatározott területen egyesülve, alkotja az államot.

2. §.

A közjog és az államjog meghatározása.

I. A közjog az állam keletkezésének folyamánya, a közérdek által van áthatva és annak biztosítására szolgál, midőn a közviszonyokat szabályozza; alanya maga az állam, mint souverain személy. Így a közjog azon szabályok összesége, melyek az állam jogi rendjét, szervezetét, szerveinek jogállását, hatáskörét, működését, egymáshoz való viszonyát, az állam és polgárok közötti viszonyt, vagyis az egész közéletet meghatározzák. A magánjog, ettől eltérően, az emberi társas együttélésben a magán (vagyoni, családi) viszonyokat szabályozván, a magánérdek biztosítására szolgál és az államra csak annak gazdasági életében hat ki, a midőn az állam, mint **magánszemély** (és *nem* mint souverain) szerepel. — A közjog bizonyos értelemben alanyi jogokat is ad. De míg a magánjognál a jog azokat illeti, a kiknek érdekében fennáll, addig a közjog mindig az állam joga, a közérdek szempontjából létezik, habár egyesek gyakorolják is. Ilyenkor az egyén, mintegy államhatalmi szervezetben, állami célokért működve tűnik fel.

A rómaiaké az érdem, hogy felismerték a különbséget, mely — mint mondták — az államot szolgáló közjog és az egyéni érdeket szolgáló magánjog közt létezik (Ulpian). A görögök e kettőt még összekeverték; sőt később a germánok sem bírtak e különbségről tiszta fogalommal s azért a középkorban, midőn uralomra jutottak, új zavar állott be. A középkor közjoga magánjogilag kezeltetett, az uralkodást pl. magánjogi tulajdonként tekintették, s az egyes hivatalok örökösödésnek voltak tárgyai. Magánjogi czimen (öröklés, szerződés, vétel, zálog) nagyfontosságú közjogok szereztetnek és a földbirtokokkal közigazgatás, igazságszolgáltatás, katonai szolgálat köttetett össze. (Rossi : Cours de droit constitutionnel, a kinek fejtegetéseit *Bluntschli* : Allg. Staatsrecht átveszi.)

Nálunk már Werbőczy (Hk. Előb. 2.) a római jog alapján különböztet, de azért ennek hatása csak később jelentkezik a maga egész teljességében; bár másrészt meg a magánjogi felfogás sohasem tudta közéletünket áthatni, inkább csak egyes intézményeknél mutatkozott, úgy hogy alkotmányunk alapján nemzeti és ezzel közjogi jellegét mindig megtartotta.

Modern fejlődésünk a közjog és a magánjog között a rómaiak által fölfedezett különbséget ujalag elismeri; bár a szétválasztás ma sem egészen teljes még, de a lényegesben megtörtént. Mind a közjog, mind a magánjog nyer általa: a közjog erélyesebb és nagyszerűbb lesz, a mennyiben az egyéni és családi önzés nem rontja el; a magánjog pedig szabaddá válik, kimenekülván az állami érdekek által megkötött helyzetéből. (L. Rossi : I. m.)

Végül nem tartjuk fölöslegesnek, a közjog és magánjog fogalmi meghatározását illetőleg, Haenelnek, mint épp e kérdéseknél egyik legelső tekintélynek, véleményét ide iktatni, a ki hosszas és beható tanulmányainak eredményeként arra a meggyőződésre jut, hogy a meghatározásnál *«bleibt das entscheidende Kriterium (abgesehen allerdings von den fiskalischen Verhältnissen) das Subject der Rechte und Pflichten, welches als Factor an der Kulturarbeit eines Volkes in spezifischer Stellung und Organisation mit spezifischen Aufgaben und Thätigkeiten beteiligt ist und dadurch die gesellschaftliche Verhältnisse in spezifischer Weise gestaltet. Das öffentliche Recht hat zum Stoffe die spezifische Stellung und Organisation, die spezifischen Aufgaben und Thätigkeit des Staates... das Privatrecht hat zum Stoffe die gesellschaftliche Behauptung und Bethätigung der Privatfreiheit.»* (Deutsches Staatsrecht. 1892.)

A közjog egyik jellemző vonása, hogy benne a közérdek lévén irányadó és mert az állam joga, azért gyakorlása közkötelesség. A magánjog az egyénjoga, az állam csak biztosítja s azért az egyéni akarat reá hatással van, sőt a jogosított jogát részben vagy egészen el is hagyhatja.

E tétel megvilágítására álljanak itt a következők :

Azok a közjogok jelentkeznek egyszersmind kötelességekként is, melyekkel az állam közhatalmi élete jut kifejezésre. Ez, az állam organikus természetének megfelelően, csak bizonyos szervi működéssel történhetik,

a melynél minden szerv a maga funkcióját teljesíti, különben zavar áll elő. Az alkotmányosságokban e szervek, illetve szervezetek, a polgárok általánosabb bevonásával alakulnak, kiket így az állam, az u. n. politikai jogok által, a közhatalom kezelésében részesít. Már most a szervek, vagyis a polgárok, jogaikat gyakorolni kötelesek, hogy az állam, alkotmányában meghatározott életét folytathassa. A politikai jogok az állam jogai, melyeket egyesek által gyakoroltat. — Megjegyezzük azonban, hogy még e körben sem jelentkezik a közjog mindig, mint kényszerrel megvalósítható kötelesség. Így pl. a polgártól függ, hogy használja-e választói jogát vagy nem; habár az kétségtelen, hogy az állam azért adja e jogokat, hogy azok gyakoroltassanak. Másrészt meg a magánjogban is előfordul, hogy a jog kötelességgé válik, így pl. a gyámságnál.

De a közjog és magánjog között vannak még más eltérések is. A közjogok az állam jogai lévén, tehát gyakorlásuknál csakis a közérdek lehet irányadó és az állam az egyéni érdek, a magánhaszon szempontjából, esetleg pénzért történő gyakorlásukat tiltja, illetve bünteti. — A közjog továbbá az államtól és csak közjogi czímen szerezhető meg. Magánjogi czímen közjogot szerezni nem lehet és így az öröklés tárgyát sem képezheti, mert nincs az egyén magánjogi tulajdonában, tehát annak hagyatékában sem lehet. Minthogy pedig a közjog az állam joga és a köz érdekében áll fenn, azért az állam annak gyakorlását illetőleg változtatásokat tehet, egyesektől elvonhatja, másoknak adhatja, a nélkül, hogy ezért kárpótlással tartoznék; míg ha a magánjog enged a közérdeknek, akkor az csak teljes kárpótlással történhetik.

II. A közjog úgy, mint a magánjog, egy törzset alkot, melynek több ága van. Ez ágak a közjogra éppen mondott jellemző vonásokkal birnak; a miért mind közjogok, de egymástól különböznek, a mennyiben a közjog külön-külön önállósítható részét, az egyes szakokat foglalják magukban.

Ágak: 1. Az *államjog*, vagy *alkotmányjog*, mint a hogy többben nevezik, mely az államszemélylyel, mint ilyennel, tehát alkotó elemeivel, főorganumaival, ezek jogállásával, hatáskörével, egymáshoz viszonyával, működésével foglalkozik. Tartalmazza az állam alkotmányát és ebben a központi államvezénylet (kormányzat) általános elveit.¹⁾ A kormányzás különbözik az igazgatástól, a mennyiben amaz az állam életének általános vezénylete összhangban a fennálló jogrenddel, míg a közigazgatás az állam valóságos cselekvése, az állami ügyeknek közvetlen intézésére, a törvényhozás és kormányzás által megállapított elvek szerint.

¹⁾ Kiss: M. Közjog.

E tudományszak elnevezésénél azonban nagy ingadozással találkozunk. Így irodalmunkban a legújabb időkig, oktatási rendszerünkben és a közönséges életben még ma is, egyszerűen »közjog« czímmel jelölik. Tartalma alkotta kezdetben a magánjogtól elváló közjogot és az elnevezés rajta maradt még akkor is, midőn már egyéb szakok (perjog, büntetőjog) közjogi természete is fölismeretett, illetve, midőn a közjognak egyes részei (közigazgatási jog, pénzügyjog), mint önálló szakok jelentkeznek. A német irodalom rég szakított ez eljárással. Abban az »*öffentliches Recht*« a törzset jelenti, míg az egyes ágak mint »*Staatsrecht*«, »*Verwaltungsrecht*« etc. szerepelnek. Az olasz irodalom ujabban hasonló eredményre jutott: »*diritto pubblico*« a genus, melynek speciese a »*diritto amministrativo*«, »*ordinamenta giudiziario*« etc. (*Orlando: Principii di diritto costituzionale*. 1899.) A francia irodalom a mienkhez hasonló helyzetben van. A legszabatosabb művekben is a »*droit public*« sokszor csak egy ágacsokát jelent, melytől a többi közjogok megkülönböztetnek. S ha az államjog a közigazgatási joggal együtt adatik elő, egészen szokásba jött azt »*droit public et administratif*« nevezni el. Csak ujabban sürgetik a megfelelőbb elnevezéseket. (L. *Ducrocq: Etudes de droit public*. 1887.)

Némely író továbbá az általunk államjognak nevezett szakot alkotmányjognak nevezi el. Ez ellen, ha e kifejezést »alkotmány« a doctrina szempontjából vesszük, hogy t. i. fogalma alá mindaz tartozik, a mit a tudomány ide sorozhat, kevés kifogást tehetünk, s hogy még sem élünk vele, ennek oka főképen abban rejlik, hogy az ujabban alkotmányos életre tért államok tulnag része, az alkotmányjoghoz speciális fogalmat fűznek. Értik alatta u. i. azokat a szabályokat, a melyeket alkotmányukba (alkotmánylevélbe) fölvettek és, mint alaptörvényeket különös erővel, jogi természettel ruháztak föl. Az alkotmányjogba pedig az került, a mit az illető nemzet különösen kiemelni és megőrizni óhajtott; leginkább, hogy miként nyilatkozik és valósul meg az állami souverainitás és az állampolgárok jogainak biztosítása a kormány netaláni önkényével szemben. Az alkotmány tehát szűkebb tartalmat jelent és tárgyuknak elnevezésére az »államjog« megfelelőbbnek látszik, annál is inkább, mert nálunk is egyes szabályok, pl. az orsz. házszabályok, az alkotmány tételeként nem jelentkeznek, tárgyunknak pedig részét alkotják. Végre vannak még egyesek, így nálunk Pulszky (Jog- és állambölcselet), Pisztorý (Bevezetés az államtudományokba), kik az államjog kifejezését egészen tág értelemben használják. Az államjog azután három részre válnék: alkotmányjog, közigazgatási jog és nemzetközi jog. — A szó ugyan nem határoz, de kívánatos, hogy egyöntetűség jöjjön létre.

2. A *közigazgatási jog*, az igazgatásnak jogi szabályozása; tárgyalja tehát a központi kormányzat ügyintézésénél, valamint a közép- és alsófoku igazgatásnál alkalmazandó jogot, az eljárás szabályait, a megfelelő szervezeteket. Nagy fontosságáért és terjedelméért választották külön az államjogtól, bár közöttük a határvonalat egész szigorúsággal megvonni nem lehet.

3. A *büntetőjog*, beleértve a büntető eljárást, mint az állam

által megtámadott *általános jogrend* helyreállítása, illetve a támadás megtorlása céljából felállított jogszabályok foglalata. Közjogi természetét csak az újabb korban ismerték fel, midőn már a köznek szempontjából mérlegelték azokat a tetteket, melyek az általános jogrendet sértik. Régebben a magánjoghoz, majd félig a magánjoghoz, félig a közjoghoz, sőt a politikához tartozónak is vélték. Némelyek ma már teljesen különvált szaknak tekintik, habár közjogi volta eléggé szembeötlő.

4. A *peres eljárás* (perrendtartás, törvénykezési eljárás), mint azon jogszabályok összege, melyeket az állam egyesek jogainak védelmére és érvényesíthetésére nyújt.

5. A *pénzügyi jog*, az állam pénzügyi életére vonatkozó törvények és egyéb jogszabályok foglalata.

3. §.

A magyar jogforrásokról általában.

Szokásos nálunk a jogforrásokat, mint belső és külső forrásokat különböztetni meg. Belső jogforrás alatt értik azt a szervet, illetve tekintélyt, mely a jogalkotás képességével van felruházva, vagyis, melytől a jog kötelező ereje levezethető. Így a jognak belső forrása lesz a törvényhozás, kormány, stb. Külső forrás alatt pedig azt az alakot értik, melyben a jog megjelen, tehát a törvényt, kormányrendeletet, stb. Ez utóbbiak tartalmazzák azután a kötelezőleg létrejött jogot és így az belőlök, mint *kutfőkből* merithető.¹⁾ A jogi kutfőket (külső forrásokat) irottakra vagy nem irottakra, közösekre vagy különösekre osztják.

Az *irott kutfők*, azokat a jogszabályokat tartalmazzák, melyeket a jogalkotó tényező keletkezésükkor rendesen szövegezett (mai nap írásban foglal), így kihirdetett és kötelező voltát megparancsolta. Ilyenek: 1. a törvények; 2. az államszerződések; 3. kir. kiváltságlevelek; 4. kormányrendeletek; 5. az önkormányzati testek statutuimai; 6. országgyűlési házszabályok.

¹⁾ E felosztásnak bizonyára megvan a maga jogosultsága, habár az u. n. belső forrásokra megjegyezzük, hogy végelemzésben minden jognak forrása az állam és a törvényhozás, kormányzás jogalkotása nem egyéb, minthogy az állam jogi akarata különböző alakban lát napvilágot; az állam törvényhozó, kormányzó szerve, az állam szervezete a törvényhozásra, kormányzásra.

Nem írott kufók, melyekben a jogszabályok keletkezésükkor nincsenek rendesen szövegezve (írásba foglalva), nincsenek kihirdetve, megparancsolva, hanem jogi aktusokban ismételtlen előfordulnak és így alkalmazásuk szokássá lesz, kötelező erőt nyer és joggá válik. Ilyen a szokásjog.

Közös kufók, melyek általános és egyetemleges, *különös kufók*, melyek részszerű és részleges érvényű forrást alkotnak.¹⁾

Igy *közös* (általános, egyetemleges) *írott kufók* a törvények, kormányrendeletek, az okleveles szerződések. *Közös nem írott kufók* az országos szokás, tehát Werbőczy Hármaskönyve is.

Különös (részleges, részszerű) *írott kufók* a régi Erdély, a jelenlegi Horvát-Szlavon-Dalmátországok törvényei, rendeletei, a kir. kiváltságlevelek, az önkormányzati testek statutumai és a parlament házszabályai. *Különös nem írott kufók* a particuláris szokás, gyakorlat, de ezek inkább közigazgatásnál birnak jelentőséggel.

Mindezekből látjuk, hogy a magyar jog többféle forrásból ered. De azért a jogegység megvan óva abban, hogy ezek a források különböző erővel birnak, egymás fölé, vagyis alá vannak rendelve. Legerősebb jog a törvény, országos szokás, azután a kiváltságlevél, kormányrendelet, majd törvényhatósági és végre községi szabályrendelet. Ha alsóbbrendű jog a felsőbbel összeütközik, megsemmisül. A nemzetközi szerződés ereje attól függ, hogy törvényben, vagy kormányrendeletben történik-e kihirdetetésük.

A közös és különös jogforrások jelentkezhetnek, mint *jus generale* a jogi szabályozás alá kerülő hasonló faju ügyek összeségére, vagy *jus speciale*, mely csak egy részére, egyes csoportjaira vonatkozik; továbbá mint *jus commune*, mely kiterjed az egyénekre általában, vagy *jus singulare*, a mely csak bizonyos osztályokra vagy egyesekre; végre mint *jus universale*, a mely egyetemes, az egész területre hat ki, vagy *jus particulare*, a mely annak csak egy részére.

A magyar jogforrásokról érdekes fejtegetéseket találunk: a közjogi és magánjogi rendszeres művekben, de idevonatkozó monographiákkal csekély számmal birunk. Igy Markovictól: Dissert. de fontibus juris Hung. (1796.); továbbá Wenczel értekezése De fontibus jur. privati Hung. (1836.), Zsögöd nagyszabásu művében: Magánjogi előadások és *Illés*: Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története (1910.).

¹⁾ A közös és különös jogforrások, a közös és külön jogtól megkülönböztethetők.

I. Irott kutfők.

4. §.

A törvény és alaptörvény.¹⁾

I. A magyar alkotmány értelmében, törvénynek azt az irott jogszabályt, vagy egyéb határozmányt nevezzük, melyet a törvényesen egybegyült országgyűlés, a horvát-szlavon autonomiára nézve pedig a tartománygyűlés, a törvényes formák megtartása mellett elfogadott (szövegezett) s a koronás király aláírt, kir. pecséttel ellátott, így szentesített és kellő módon kihirdettetett. (Hármask. II. 3. III. 2., 1635 : XVIII., 1791 : XII., 1868 : XXX. és XLIII.). Ez egyes momentumok olyan fontossággal bírnak, hogy egyik vagy másik elmaradása, a törvény keletkezését megakadályozza; az 1848 : III. t.-cz. óta pedig a ministeri ellenjegyzés is föltétlenül szükséges.

E kifejezés alatt törvény, a közönséges életben bizonyos természeti rendet, szabályszerűséget, szükségszerűséget, vagy általában valamely kötelezőnek tekintett tételt értünk. Így azután beszélünk a physika, logika, vallás, becsület, stb. törvényeiről. A jogélet azonban mint különös műszót vette tulajdonába és szigoruan meghatározott fogalom jelölésére használja. — A törvény jogi fogalmában az egész ó-koron és középkoron keresztül két momentum emelkedik ki, néha együtt, néha külön-külön. A törvény vagy a souverain hatalmat kezelő organum által kötelezőleg kinyilvánított legfőbb államakarat, vagy általános jogszabály. Ez utóbbi alapján a törvény gyakran összeesik a tárgyilagos joggal általában, a »lex« és »ius« nálunk is sokszor, mint synonymák használtattak. Később, a természetjogi bölselet hatása alatt, a törvény fogalmát szintén a tartalomtól veszik, hogy t. i. jogi szabály, általános érvényű jog, a mi az absolut államokban megfelelő is, mert minden államhatalmi nyilatkozat az államfő által, illetve nevében történik s így alaki megkülönböztetésnek csak kevésé van helye. De már a fejlődő constitutionalismus a súlypontot öntudatosan az alakra helyezi és a törvény fogalmát, valamint jogi természetét nem az dönti el, hogy mit tartalmaz, hanem, hogy az államfő által az országgyűlésnek (mint a nemzeti képviseletnek) részesedésével kezelt souverain hatalom nyilatkozata-e? Ezzel egyszersmind kezdetét veszi a törvénynek alaki és anyagi (tartalmi) értelemben való megkülönböztetése.

¹⁾ A törvényről részletesebben szólunk III. Rész. 3. fejezetben. — *Joó Gyula* önálló, terjedelmes monographiában értekezik a magyar törvény fogalmáról és jogi természetéről, jogtörténeti alapokon (1907).

Nálunk az alkotmányosság, mondhatjuk, az állam keletkezésével egykoru és így a törvénynek fent adott alaki meghatározása messze a multba visszanyúlólag talál. II. Ulászló óta nem térnek el tőle, sőt megelőzőleg is az az elv, hogy a törvények a politikailag jogosult nép részvételével keletkeznek, habár nem is mindig egyenlő mértékben, elismerésre talált. Ezt látjuk már III. Endre alatt tartott 1298-iki országgyűlésen. A XIV. századtól csak kivételként, a viszonyok kényszerítő hatása alatt fordul elő a törvény más alakban. Így Róbert Károly és Nagy Lajos idejében, továbbá az országos rendek (Ország) végzeménye 1446-ból, Szilágyi Mihály rendelete 1458-ból, az országos rendeknek, 1477-ben, a király távollétében alkotott végzeménye. Az 1604: XXII. t.-cz. érvénytelennek nyilvánított, mert az országgyűlés hozzájárulása nélkül toldtott be. — A törvény fogalmát, jogi természetét nálunk az adta és adja meg, hogy a *törvényhozó organum* (király és országgyűlés) által kötelező alakban kifejezésre hozott államakarat. Ezen az alapon, hogy t. i. az állami souverainitást kezelő organum határozata, bir a törvény souverain természettel: minden más akarat, határozat fölött áll, illetve fölötté semmiféle kötelező akarat nincsen, a törvény ereje pedig minden más szabályt hatályon kívül helyez. Ebből következik az is, hogy a törvényt hatályon kívül helyezni, módosítani csak új törvény által lehet, valamint, hogy a törvénynek közhitelességű magyarázata, a mely tehát olyan erős, mint maga a törvény, csakis törvényhozás útján jöhet létre.

A mondottal nincsen ellentétben, hogy némely esetben a törvényhozás felhatalmazza a ministeriumot, hogy bizonyos törvényeket az életbeléptetésnél rendeletileg módosíthasson, mert ilyenkor a felhatalmazott minister mint a törvényhozás mandatariausa jár el és a módosítás is közvetve, mint a törvényhozás akarata jelentkezik. Így az 1880. évi XXXVII. t.-cz. szerint: »Fiumét illetőleg felhatalmaztatik az igazságügy-minister, hogy a magyar büntető-törvénykönyveket külön rendelettel léptesse hatályba és ezen rendeletben a kihágásokat illetőleg, az ottani viszonyoknak megfelelő módosításokat megtehesse.« Hasonló kijelentés történt a csódtörvénynél az 1881: XVII. t.-cz. és legújabbban az 1896. évi XXVI. t.-czikben a közigazgatási bíróságot illetőleg.

V. Ferdinánd, 1848. június 26-iki királyi leirat által, ministeri ellenjegyzés mellett, István főherceg-nádort felhatalmazta, hogy a király betegeskedésének idejére, mint különben is a király távollétében, annak helytartója, »a mennyiben jóknak és czélszerűeknek találandja... az elibe terjesztendő törvénycikkeket királyi felségjogunkkal szentesíthesse«. Ez intézkedés alkotmányunkat félreértette. Az 1848: III. t.-cz. csakis a végrehajtó hatalom gyakorlására teszi a nádort a távollévő király helyettesévé, sőt még e körből is kivesz némely jogokat, mint a melyek csak a királyt illetik meg. A törvényhozó hatalom gyakorlása tehát megmaradt a régiben, hogy t. i. a koronás királyt és az országgyűlést együtt illeti és ezen királyi rendelet egyoldaluan nem változtathat.

II. A törvények között azokat, melyek alkotmányunk alap-tételeit tartalmazzák és a melyeken így az alkotmány mintegy sarkain nyugszik, hagyományos értelemben, sarkalatos- vagy alap-

törvényeknek nevezik.¹⁾ Jogi természetre nézve azonban a rendes és az alaptörvények között nálunk (és pl. Angliában) különbség nincsen. Ez egyedül a tartalomban mutatkozik, hogy t. i. egyik közéletünk valamely sarkalatos intézményét szabályozza, a másik pedig közönségesebb jogszabályt tartalmaz. De e szerint az alaptörvény kifejezése nálunk csak a törvény tartalmát jelöli meg közelebbről s nem alkot külön természetű *jogi fogalmat*, mint más alkotmányos államokban, a melyekben megváltoztatására nehezített eljárási mód van és az alaptörvény jelöli ki az irányt, melyet a közönséges törvényeknek szükségképen követniök kell.²⁾ Így védekeznek az elhamarkodott változtatások ellen. — Nálunk a törvényhozás szabadon működik, alaptörvény által megkötve nincsen. Régi alkotmányunkban még volt egy-két törvény szoros alaptörvényi jelleggel, a melyeknek u. i. megváltoztathatatlansága mondatott ki. Az újabb idő ezt az elvet feladta, mert épügy ellenkezett az állam souverain voltával, mint a jog természetével, mely végre is örök fejlődésre van utalva; és nem gondoskodtak más szigorító szabályokról.³⁾ Hazánk és Ausztria összeköttetését szabályozó törvények alkotásánál követett, részben eltérő eljárás, e törvények szerződéses természetében leli magyarázatát.

¹⁾ A tartalom annyira uralkodott a fogalom felett, hogy valamely sarkalatos intézményt szabályozó szokást is gyakran alaptörvénynek mondtak és felosztották irottakra, vagy szokásbeliekre (Beöthy: Magyar Közjog 7. l.); a rendi alkotmányban a követett utasító levél sokszor tartalmazta, hogy az alaptörvények (vagyis a sarkalatos intézmények és jogok) ellen semmit el ne fogadjanak.

²⁾ Ilyen értelemben az alaptörvény eszméjét, úgy látszik, először Cromwell vetette föl »Instrument of Government« czimű alkotmányjavaslatában (Esmein, Les Constitutions de protectorat de Cromwell. Revue de droit publique 1899. V. és Gardiner History of the Commonwealth and the Protectorate. 1897.), majd az Egyesült-Államok alkotmányába vették át 1787-ben, később a francia alaptörvények keletkeznek 1791-ben, valamint elfogadásra talált más, újabb alkotmányosságra tért államokban.

³⁾ Minderről l. bővebben a szerzőtől: Alaptörvény (M. jogi Lexicon. I. k.) — Régente több vita volt a fölött, hogy a magyar alkotmányban nincsenek-e olyan törvények, melyek még a király és az országgyűlés által sem változtathatók és nem szenved kétséget, hogy jogalkotásunk némelyeknek ilyen stabilitást látszott adni. Így pl. az 1741: VIII. t.-cz., a nemesi szabadságokat, előjogokat illetőleg, hivatkozva az 1723: VI. t.-cz. és a Hk. I. 9. cz.-re. De ma már ez meghaladott kérdés, mert felismertett, hogy az állam törvényhozása mindig egy és ugyanaz és azért törvényhozói hatalmát örökre megkötni nem lehet.

A mondottakkal szemben, csakis egy, ujabban keletkezett kivételt ismerünk: Horvát-Szlavonországoknak az államhoz való viszonyát szabályozó törvényt, az 1868:XXX. t.-cikket, mely a rendes törvényalkotástól eltérő módon keletkezett (a törvényjavaslat szövegére a magyar országgyűlés és a horv.-szlav. országgyűlés megegyezésével) és csak így, eltérő, nehezített módon változtatható meg, azért már a szorosan vett (alaki) alaptörvény természetével bir.

Az alaptörvények nálunk valamely oklevélbe összefoglalva nincsenek, hanem elszórtan találhatók a többi törvények között. Ezeknek a törvényeknek nagyobb állandóságot nem is különös jogi természetük ad, hanem a nemzet kegyelele alapintézményei iránt.

III. Egész 1867-ig szokásban volt, az egy országgyűlésen hozott törvényeket együttesen terjeszteni a király elé s a szentesítés után, bevezetéssel és záradékkal ellátva, együttesen kihirdetni. Az így együttesen szentesített és kihirdetett törvények királyi Végheménynék, Decretum Regis, néha Országos Végheménynék, Decretum Regni (Werbőczy Hk. II. 3.), neveztettek és összegyűjtve a »Corpus Juris Hungarici«-ban találhatók.

A kir. véghemények záradékában az egyházi és világi főméltóságok neve előfordul, de nem azért, mintha aláírták volna, hanem csak neveik említettnek föl, mint a hogy szokásos volt általában a nagyobb privilegium alakjában ünnepélyesen kiadott okmányoknál.

5. §.

Törvénygyűjtemények és a törvénytár.

Törvényeink hivatalos összegyűjtését régi törvények rendelték el (1504:XXXI., 1507:XX., 1514:LXIII.), de sikertelenül. Magánosok szorgalma iparkodott azonban a hiányt pótolni és már a XV. században több írott gyűjtemény keletkezett, melyeknek száma a XVI. században még inkább szaporodott. Ismeretesebb volt Ilosvay gyűjteménye (1544 körül); Zsámboky pedig, 1581-ben, nyomtatott törvénygyűjteményt adott ki, 1481-ig alkotott törvényekkel. Mindezeknél nagyobb tekintélyre emelkedett *Mosóczy* Zakariás nyitrai és *Telegdy* pécsi püspökök nyomtatott gyűjteménye, mely 1584-ben, Nagy-Szombatban közzététetett, az addig megjelent törvényekkel. E gyűjtemény (Decreta Constitutiones et articuli regum inelyti regni

Hungariae) csakhamar több kiadást ért (1628, ebbe nyert első beillesztést Werbőczy Hármaskönyve, 1653., 1668.), majd pedig *Szentiványi* Márton a később keletkezett törvényekkel és Werbőczy Hármaskönyvével »Corpus Juris Hungarici« cím alatt, Nagy-Szombatban, 1696-ban, újra kiadta. Ezután még több új kiadás jött létre (Szegedi János-féle k. 1742 — 1751., 1779., 1822., 1844.) mindig kiegészítve az időközben megjelent törvényekkel. Magyarra fordította *Gegus* Dániel, 1866.; legujabban pedig *Márkus* Dezső szerkesztésével, *Kolosváry* Sándor, *Óváry* Kelemen, *Nagy* Gyula, *Tóth* Lőrincz, *Csiky* Kálmán közreműködése mellett, a Corpus Jurisnak egy teljesen új és önálló magyar-latín kiadása jelent meg.

A Corpus Juris Hungarici, mint magánosok munkája, a maga egészében törvénynek nem tekinthető, de százados gyakorlat, a törvényhozásnak folyton reá való hivatkozása, a fölvetett törvényeket illetőleg tartalmát úgy, a hogy van, helybenhagyta, illetve köztekintélyre emelte; ámbár kétségtelen, hogy számos törvényt nem tartalmaz, néhányat pedig csonkán, az eredeti szövegtől több-kevesebb eltéréssel. Ezt kimutatják Kovachich Márton és fia József, a kik a XVIII. század végén és a XIX. elején sokat fáradoztak, hogy a Corpus Juris, a levéltárakban általok megtalált törvények eredeti szövege szerint kijavíttassék, a mi iránt folyamodtak is a helytartótanácsához, de az kérelmüket elutasította. És helyesen, mert a magyar állam századokon keresztül a törvényeket abban a szövegben használta és csak azokat tekintette törvényeknek, melyek a Corpus Jurisban foglaltatnak. Ezzel tartalmát mintegy szentesítette, valamint a további törvényhozás is erre támaszkodva működött. Így azután a törvények csak a Corpus Jurisban levő szöveggel tekintendők érvényeseknek, a melyek pedig ott nem foglaltatnak, azokat a nemzet elfelejtette és ma már csak történeti beccsel bírnak. (Vécsey: Adalék a m. Corp. Juris történetéhez.)

Az 1865/7. országgyűlésen hozott törvényeket több részben szentesítették és hirdették ki. Ez időtől (1868.) fogva pedig minden törvényezikk az 1848: IV. t.-cz. alapján, külön-külön szentesítettik és hirdettetik ki. Az országos törvények az »Országos Törvénytár«-ban tételnek közzé és a mennyiben az egész államra, tehát Horvát-Szlavonországokra is kihatnak, horvát nyelven is szentesíttetnek és a horv. szlav. országos törvénytárban szintén napvilágot látnak. A külön horvát autonomiára vonatkozó törvények a horvát-szlavon országos törvénytárba foglaltatnak. A törvény életbelépte az Országos Törvénytárban való közzététel napja

után 15 napra következik be, hacsak a törvényben más időpont meghatározva nincsen.

A törvénycikkekben alakilag ma is a király nyilatkozik (Bevezetésben és záradékban), midőn tartalmukat elfogadja, megerősíti és szentesíti, mind maga megtartani igéri, mind más hivei által megtartatja. Az Országos Törvénytárban közzétett szöveg közhitelességű és ebből a gyűjteményből minden naptári évben új évfolyam jelenik meg, új sorszámozással. (1881 : LXVI.)

A törvények szokásos idézését illetőleg különbség teendő a régi és az újabb törvények között. A régi törvények, királyi végzemények idézésénél a király neve, a decretum törvénytári száma római számmal s a törvénycikk száma arabs számmal emlitendő. Ez különösen a Habsburg királyokig szokásos. De történetik az idézés a decretum keltének és a cikk számának megjelölésével is ; pl. I. Mátyás IV. Decr. 3., vagy 1478 : III. t.-cz. Ha a végzemény csak szakaszokra (§.) oszlik, a cikk helyébe a szakasz jön.

Ezen szabályoktól azonban eltérések is vannak.

1. Sz. István, sz. László és Kálmán törvényei könyvekre és fejezetekre levén osztva, itt az idézés akkép történik, hogy a királynak neve után a könyvnek törvénytári száma római számmal és a fejezet száma arabs számmal jelöltetik. Pl. Sz. István II. k. 35.

2. Ha egy évben több országgyűlés tartatott, akkor szokás a helyet is megemliteni. Az erdélyi és magyarországi törvényeknek egymástól megkülönböztetése végett szintén az illető ország neve, vagy országgyűlés helye is kitétetik, pl. 1848 : kolozsvári, vagy erdélyi II. t.-cz. — 1848 : pozsonyi, vagy magyarországi II. t.-cz.

3. Az 1608. évi törvények koronázás előttiékre és koronázás utániakra osztatnak, pl. 1608 : k. e. I. t.-cz. és 1608 : k. u. I. t.-cz. — Ha pedig az országgyűlés több évig tartott, az idézetben vagy az időtartamot az évszám tört alakjával fejezzük ki, vagy az utolsó évszám emlittetik. Így pl. 17^{22/23} II. t.-cz., vagy 1723 : II. t.-cz. Az 1222. évi törvényeket szokás még aranybulla neve alatt idézni (tehát mint II. András decretuma, mint aranybulla és mint 1222. évi törvények.) Az 1723 : I., II. t.-cikket pedig mint »pragmatica sanctio«-t.

Az újabb törvények idézésénél a törvény keletkezésének éve, a törvénycikk száma (kivételesen a szakasz száma is) kitétetik, pl. 1868 : XXX. vagy 30. t.-cz. De a magyar-horvát törvénytárba a magyar országgyűlésen hozott törvények közül csak azok vétetnek föl, melyek az egész államra, vagyis a horvát autonómián kívül eső ügyekre vonatkoznak, s így következnek egymásután, míg a magyar törvénytárban a többi törvényekkel együtt a szerint, a mint az országgyűlésen egymásután hozatnak. — A horvát-szlavon autonom törvények 1873-ig úgy idéztettek, mint a magyar törvények, de utjabban a szentesítésnek éve, hónapja és napja, szokott kitétetni, pl. 1885. évi ápril 10-ki t.-cz. (A régi Erdély törvényeiről l. 21. §.)

Az 1880 : LIII. t.-cz. megállapítja, hogy a törvények, a törvénytár,

törvénygyűjtemények önálló kiadása az állam kizárólagos jogát képezi. A kiadás és elárusítás módját a belügyminister határozza meg és ő felelős a törvényszövegnek az Országos Törvénytárban hű kinyomtatásáért. Ide nem tartoznak azonban a törvények oly kiadványai, melyek azokat tudományos vagy gyakorlati magyarázatokkal kísérik, sem azon gyűjtemények, melyek szakszerű használat céljából, csupán az egy szakhoz tartozó törvényeket tartalmazzák. Ilyen gyűjteményeket magánosok is szerkeszthetnek.

6. §.

Az államszerződések (okleveles szerződések).

I. Az államakarat szerződések alakjában is kifejezésre juthat és a mennyiben ezek az állam belső életére vonatkoznak, az államjognak írott forrásaivá válhatnak. A souverain államokban ugyan nincs meghatározva az az ügykör, a mely szerződések által szabályozható, de mai nap, az államélet már fölismert természetéből következik,¹⁾ hogy eltérően a középkori felfogástól, a közjogi tartalmu szerződések nemzetközi szerződések lesznek. A nemzetközi szerződés azonban visszahathat az állam belső életére és így az államjog forrása lehet.

A szerződés természetére abban különbözik a törvénytől, hogy nem egyoldalú államakarat, hanem államakaratok összetalálkozása, megegyezése s azért egyoldaluan nem bontható fel.

Ez azonban nem úgy értendő, mintha a nemzetközi szerződés által az állam souverainitása csorbát szenvedne, hogy törvényhozó hatalmának működése más állam beleegyezésétől tételnék függővé, hanem, hogy az állam maga-magának állított fel korlátot. Az állami szerződésben az állam akarata nyilvánul. Minthogy azonban a souverain állam mindig képes meghatározni, hogy belső életében mi tekintessék jognak, ha a nemzetközi szerződést respectálja, azt, eltekintve az ellenkező esetben bekövetkezhető visszatörlesztésektől, magasabb jogi érzékéből teszi. A mint a nemzetközi szerződést törvénybe iktatják, bent az államban, a hatóságokat és polgárokat illetőleg kötelező jogot (törvényt) alkotnak, a mellett, hogy általa nemzetközi viszony is keletkezett. De az állam a törvénybe foglalt nemzetközi szerződést is megváltoztathatja új törvénnyel, tényleg van reá képessége és ilyen esetben az új törvény a kötelező jog bent

¹⁾ Már Hegel mondja, hogy az államban a szerződés a magánosok között helyén van ugyan, de nem az állam és az alattvalók között. A fejedelem és a nép közötti viszony az állam egységéből vezetendő le. (Összes munkái. XVI. köt.)

az államban. csakhogy ha ezt egyoldaluan teszi, szerződészegő lesz és visszatorlásra, háborúra szolgáltat okot.

Szokásos nálunk az államjogi tartalommal bíró szerződéseket több osztályba sorozni, a szerint, a mint 1. a király és a nép, vagy a nemzet (nép) és a dynastia, 2. az állam s annak valamely területileg határolt része, 3. a magyar állam és a vele szövetségben élő Ausztria, 4. Ausztria és Magyarország (osztrák-magyar monarchia) és az idegen államok között keletkeztek. — E kategóriák azonban igen különböző természetűek. Az első és második csoportba tartozó szerződések, mint törvények, a harmadik és negyedikbe tartozók, mint nemzetközi szerződések jelentkeznek.

II. A részletes elemzésbe bocsátkozva, mondhatjuk, hogy a közjogi szerződések tanát még mindig homály veszi körül, habár ugy az elmélet, mint a gyakorlat ujabban sokat fáradozott annak elosztásán. — A fentebbi 1. kategóriába sorozott szerződések (a nemzet és a dynastia, vagy mint rendesen mondják, a király és a nép közöttiek) a belső államjogi ügyeket szabályozzák és tulajdonkép a törvény jogi természetével bírnak, így szigoruan véve annak fogalma alá kerülnek. Szerződésnek csak anyagi, illetőleg tartalmi értelemben nevezhetik, vagy pedig az eredetet tekintve. — Régente ugyan szokásos volt a fejedelem és az országgyűlés, a fejedelem és a rendek, a nép között szerződéses viszonyt keresni, melyet államalkotó szerződések szabályoznak, a milyenek az eredetre lehettek is, pl. a vérszerződés, csakhogy ezek a nemzet további életében, mint alkotmány jelentkeznek a törvény jogi természetével, hisz épp azért kötöttek, hogy az egység létre jöjjön, a mi által a szerződők külön állása, külön-külön jogalanyisága megszűnik; hasonló megítélés alá jutnak azok a szerződések is, melyeket az uralkodó, pártoskodások idejében, a nemzet egyes részeivel kötött. De ma már a fejlődő közjog tudománya a középkor ezen magánjogi felfogását elhagyja s a mondott esetekben a szerződés helyébe a törvény fogalmát lépteti. Az állam, mint a souverain közhatalomnak alanya, illetőleg a király, mint az államfelség személyesítője, nem állhat az állam organumával, az országgyűléssel, vagy alkotó elemével, a néppel, esetleg ennek egy részével, a közjogokat illetőleg szerződési viszonyban, mert ezek az állammal nem egyenjogu, tőle nem különálló felek, hanem személyiségében foglaltak, illetve főhatalmának alávetvék. De az államszemély akaratát kifejezheti a fejedelem és az országgyűlés együttes működésével létre jött törvényben, mely, míg fennáll, az államszemélyt is köti, megköti organumait, valamint elemét, a népet, ugy egészben, mint egyes részeiben.

Az a tan, a mely a dynastia és a nép között levő viszonyban szerződést lát és pedig nemcsak genezisére, hanem tényleges fennállásában is ilyen jogi természettel felruházottnak tekinti, szerintünk nem veszi eléggé figyelembe, hogy a dynastia tagja, a mennyiben nem uralkodó, az államnak alattvalója és így az állam akaratának alávetett, tehát a közjogokra nem lehet az állammal szerződő fél. Nem veszi figyelembe, hogy a szerződési elmélettel mintegy az állam mellé állítja, kiemeli alattvalói helyzetéből és az állam szabad cselekvéseit egy magán ember akaratával korlátozza, a mi végre is az állam souverainitásának megsértése.

A magyar állam és a horvát-szlavon részek közti összeköttetés a mondottakkal szemben mintegy eltérésnek látszik, de csak a felszínen. Ez a kapcsolat ugyanis többektől szerződésen (egyezményen) nyugvónak tekintetik és pedig nemcsak a jogi magyarázat által, mint a föntebbiek, hanem a törvény határozott kijelentése alapján, mely ennek megfelelő intézkedéseket is látszik tartalmazni: a mint e viszonyt szabályozó törvény, az 1868: XXX. t.-cz., a közönséges törvényalkotástól eltérő módon keletkezett, a magyar országgyűlés a horvát-szlavon országgyűlés megegyezésében, úgy ennek módosítása is eltérően, vagyis csak egyezmény által történhetik. — De ha a kérdést behatóbban vizsgáljuk, csakhamar meggyőződünk arról, hogy itt tulajdonkép szerződésről nem lehet szó, mert nincsenek külön, államjogi értelemben vett szerződő felek. Az országgyűlések kölcsönös megegyezése csak a törvényjavaslatra vonatkozik, a mely azután csak az állam egységének és felségiségének személyesítője által, a koronás király szentesítésével válik kötelezővé, vagyis államakarat lesz és mint ilyen kötelező jog. Egész világos az, hogy se a magyar országgyűlés, se a horvát-szlavon magában, vagy akár egymással egyetértve, de az állami egységet képviselő királyi hozzájárulás nélkül, törvényt nem alkothat és ezért se a szűkebb értelemben vett Magyarországot, se Horvát-Szlavonországokat, se az állami személyt meg nem köthetik, és azért külön, magukban szerződést nem köthetnek, mert csak egy magasabb államjogi szerv elemei, részei. Az ő kölcsönös megegyezésük csak a törvényjavaslat szövegének megállapítására vonatkozhatik, vagyis a horvát-szlavon részek államhoz való viszonyát szabályozó törvény a közönséges törvényhozástól eltérően, megnehezített módon jön létre és e törvény a rendes törvényhozást a mondott ügyekre vonatkozólag korlátozza, a miért is a modern alaptörvény jellegével és jogi természetével bir. A törvényjavaslat megállapításánál az alkotmány által a

horvát-szlavon országgyűlésnek adott, a magyar országgyűléséhez hasonló részvételi jog különös kedvezmény és garancia, a horvát-szlavon autonómiát illetőleg. (L. alább.)

7. §.

A nemzetközi szerződésekről különösen. (Folytatás.)

I. A nemzetközi szerződéseknél úgy, mint általában a szerződésekénél, szükséges, hogy a szerződő felek a szerződés tartalmára vonatkozólag szabadon és függetlenül rendelkezhessenek. Ebből következik, hogy az ilyen szerződésekben az állam souverain akarata jut kifejezésre és bár a nemzetközi szerződések érvényére, hatályára, megszűnésére a nemzetközi jog szabályai is irányadók, de annak meghatározása, hogy melyik organum van hivatva e szerződések kötésére, a belső államjog ügye s az alkotmány, illetve a törvényhozás által döntendő el.

A fentebb harmadik csoportba sorozott, Magyarország és Ausztria közötti szerződések határozottan nemzetközi jelleggel bírnak s e szempontból ítélendők meg. Megkötésük körül az egyéb nemzetközi szerződéseknél szokásos eljárástól való eltérés abban leli magyarázatát, hogy Magyarország Ausztriával, a felség természeti személyének közösségén nyugvó, állandó szövetségben él; a mi egyszersmind megmagyarázza azt a jelenséget is, hogy e szerződések nagy mértékben belső államjogi természetű ügyekre vonatkoznak. Ezek érvényéhez törvényhozásunk jóváhagyása megkívántatik és pedig olyan értelemben, hogy nélküle a szerződés semmis (1867 : XII., XVI., 1878 : XX. és XXV. t.-cz. stb.). A mennyiben pedig e szövetség csak hasonló tartalmu törvényeken nyugszik, a szerződéses jelleg abban lép előtérbe, hogy a magyar állam törvényét azért hozta, mivel tudta, hogy Ausztria hasonló tartalmu törvényt fog alkotni, mint a hogy ezt az 1867 : XII. t.-cz. világosan ki is fejezi. (L. IV. Rész.)

De azon szerződésekre, melyeket Ausztria és Magyarország idegen államokkal köt, világos alkotmányi intézkedésekkel csak részben birunk. E szerződéseknél Magyarország, mint állam, nem külön, hanem, mint Ausztriával szövetkezett lép föl. Ezeknél már vitatható, hogy törvényhozásunk hozzájárulása mikor és mennyiben szükséges? Az 1867 : XII. t.-cz. általánosságban mondja : »a nemzetközi szerződéseket mindkét fél saját törvényhozásával közli«. Az 1867 : XVI., illetve 1878 : XX. és 1908 : XII. t.-cz. határozottabb,

de csak a szerződések bizonyos nemeire: »A közgazdasági viszonyokat külföldi irányban szabályozó szerződések, jelesen kereskedelmi, vám-, hajózási, consulatusi szerződések megkötése, *mindkét törvényhozó test alkotmányos jóváhagyásának fentartása mellett*, csak a külügyminister által történhetik.« Ezekben az esetekben tehát a becikkelyezés nemcsak a végrehajtáshoz, hanem a nemzetközi szerződések érvényes megkötéséhez is föltétel. A legfontosabb más esetekre azonban, midőn az állam egyébként jogokat szerez, ad fel, vagy változtat, nincsen egész világos alkotmányi intézkedésünk és azért a következtetésekkel kell beérnünk, bár ezek elég határozottan kijelölik az irányt.

II. A magyar alkotmány és a nemzetközi szerződések természetéből mindenekelőtt a következő elveket állithatnánk fel:

A nemzetközi szerződés első sorban az állami személyt köti csak, vagyis nemzetközi viszonyt teremt. Ha már most a szerződésnek nincs célja tovább hatni: az állam belső életére, a hatóságokra és alattvalókra, akkor nem jelentkezik annak föltétlen szüksége, hogy kihirdetessék, a törvények közé becikkelyeztessék, minthogy tartalmát a külügyi politika adja meg, mely a kormányzati felelősség elvei alatt áll. Így, hogy az osztrák-magyar monarchia a hármasszövetség tagja marad-e, vagy attól eláll, semleges lesz-e valamely háboruban, vagy nem, stb. Mindezekre nemzetközi szerződések köthetők, a nélkül, hogy törvénybe lennének czikkelyezendők. Ha belőlük az államnak valamely actiója következne (pl. mozgósítás), ezt a kormány rendes hatalmi eszközeivel is kezdeményezhetné s érette megint csak a kormányzati felelősség alapján ítéltetnék. Könnyen érthetőleg mindig előfordulhatnak olyan esetek, a melyekben a nemzetközi szerződésnek nyilvánosság elé hozatalát a józan politika kíváncsi akadályozzák; de ezek csakis nemzetközi viszonyokra vonatkozhatnak, mert alig gondolható, hogy az állam hatóságaira, polgárait is kiható szerződések, a mai alkotmányos életben, a fogatatosításnál titokban tartathassanak.

És azért, ha a nemzetközi szerződés az állam belső életébe hatni, a hatóságokat, polgárokat bármely irányban megterhelni célozza, akkor, a szerződésnek nemzetközi alakban való megkötésén kívül, végleges érvényéhez, illetve megvalósulásához, még a hatóságokat, polgárokat kötelező kihirdetése is szükséges, a mi alkotmányos államokban főképp a törvénybe czikkelyezés által történhetik, mert ellenkezőleg a kormány szerződéskötési jogával illusoriussá tehetné a törvényhozói hatalom működését. Magyarországon szükségképp áll

ez olyan ügyekre, melyek megelőzőleg már törvény által szabályoztattak; de áll különösen akkor is, ha olyan ügyekre irányul, melyeknek szabályozása az alkotmány vagy közfelfogás szerint a törvényhozás körébe tartozik (területi ügyek, határkérdések, a polgárok anyagi megterhelése, stb.). Ennek felel meg az 1867. december 21-iki osztrák törvény is: »... die Genehmigung der internationalen Verträge, insoweit eine solche verfassungsmässig nothwendig ist, den Verrettungskörpern der beiden Reichshälften vorbehalten bleibt«. Ha az állam szerződéseit törvénybe iktattatnak, a törvény kötelező erejével bírnak, de ha kormányrendelettel hirdettettnak ki, akkor csak olyan erővel bírhatnak, a milyent annak a kir. kormány egymaga adhat, vagyis a királyi rendeletek erejével és így a törvénnyel összeütközésbe nem jöhetnek, ennek alárendeltek.

A nemzetközi szerződések hazánkban is sokáig a háborúkkal kapcsolatosan jelentkeznek, a mennyiben ezek befejezésével köttenek és a jog maga úgy tűnik fel, mint a béke- és háborújog kiegészítő része és mint ilyen, királyi felségjogot, praerogatívát alkot. Majd azonban a nemzet befolyása erősödván, e jogban is országgyűlésileg részesedni óhajt, különösen az államot terhelő szerződéseknel, területi változtatásoknál, vagy ha a szerződés, az alkotmányt érinti. Az 1608 : k. e. II., 1613 : V., 1618 : II., 1622 : II., 1659 : I. t.-cikkek értelmében a király az országgyűlés beleegyezése nélkül nem indíthat háborút; az 1647 : V., 1681 : IV., 1715 : XLI. t.-cikkek szerint pedig a béke föltételei a magyar tanácscsal tárgyalandók és az országgyűléssel közlendők. A királynak a nemzet hozzájárulása nélkül kötött örökösödési szerződéseit érvényesnek sohasem tekintették.

A mohácsi vész után, a nemzetközi élet fejlődésével, a nemzetközi szerződések mind szélesebb ügykörre vonatkoznak. Ez időben a Felség a külügyeket a bécsi állam-ministerium segélyével kezeli és bár a magyar állam befolyását az ügyek intézésére biztosítani mindig törekedett, de azért a nemzetközi szerződések a törvényhozás elé nem kerültek, mignem az 1867-iki kiegyezés a fentebb ismertetett határozatokat alkotja és kimondja, hogy a külfölddel eddig kötött szerződések (gazdasági vagy kereskedelmi) érvénye Magyarországra is kiterjed (1867 : XII., 62., 1867 : XVI. 2.). Ettől fogva a törvényhozáshoz tartozó ügyekre vonatkozó szerződések a törvények közé beiktattatnak és ott találhatók, míg a kormányzat körébe tartozó ügyekre nézve, tehát különösen valamely szerződés végrehajtását illetőleg, kormányrendelettel látnak napvilágot és pedig a Budapesti

Közlöny hivatalos lapban, majd a Rendeletek Tárában. A nemzetközi szerződéseknek se magán, se hivatalos magyar gyűjteménye nincsen. A régi szerződések leginkább megtalálhatók *Neumann: Recueil des Traités et Conventions conclus par l'Autriche* (1859.) cz. művében; újabban pedig *Plasson* művében: *Recueil des Traités et Conventions par l'Autriche-Hongrie*.

8. §.

A királyi kiváltságlevelek (privilegiumok).

Kiváltság alatt értjük, a koronás király által egyeseknek vagy testületeknek (jogi személyeknek) ünnepélyes alakban adott jogot, szabadságot vagy mentességet. Alapja mindig a királyi kegy, elismerés.

De a privilegium nem jöhet összeütközésbe a közönséges joggal és mai nap már inkább csak új jogalanyt alkot (már t. i. a kiváltságra nézve), a kinek külön megadatik a jog, a melylyel nem minden honfi bírhat s a kiváltság így esik össze a jogegyenlőtlenséggel, vagyis ellentmond a korunkban uralkodó egyenlőségnek. Ahol már az államéletet törvények és általános jogok rendszeresen szabályozzák, ott a privilegium alárendelt jelentőségű, míg ellenben a szokásjog és jogi particularismus idejében nagy szereppel bír. A régi magyar államéletben is sokkal nagyobb fontossága volt, mint ma, a midőn csak a nemesség intézménye nyugszik rajta, az is megfosztva hajdani jogi jelentőségétől.

A kiváltság abban különbözik a kivételes jogtól, jogkedvezménytől, hogy ez (jogkedvezmény) nem egyes személyre, hanem személyek és dolgok egész osztályára vonatkozik, s nem a király adományozza, hanem a törvényhozó hatalom állapítja meg.

A kiváltság érvényes adományozásának föltételei:

1. hogy azt a koronás magyar király, jelenleg az Ő Felsége személye körüli minster ellenjegyzése mellett, irta legyen alá;
2. hogy a törvénnyel, mások jogaival összeütközésbe ne jöjjön, a mi a záradékban rendszerint fölemlittetik (salvo iure alieno), de ha ez nem is tétetik ki, alattomban értendő.¹⁾

¹⁾ Verbóczy mondja: A fejedelemnek nincs joga, törvényes hatalma kiváltság adására, ha ez mások jogait, a közönséges jogot és az általános rendeleteket sérti. (Hk. II. 11.) — A privilegiumokról szólnak a Hármask.

Erdély beiktatott törvényes fejedelme hajdan szintén osztogatott érvényes kiváltságleveleket. — A nem koronázott király kiváltságlevelei csak akkor érvényesek, ha valamely koronás utóda által megerősítették. II. József kiváltságlevelei II. Lipót által (1791 : XXXII.), I. Ferencz József 1867. előtt osztogatott kiváltságai pedig koronáztatása után nyertek megerősítést.

3. Ő Felsége személye körüli ministerium által szokásos módon legyen kiállítva, s a nagyobb királyi pecséttel ellátva ;

4. végre, hogy egy év alatt hirdettessék ki és foganatosittassék (Hk. II. 11.) ; a mi ha elmarad, a kiváltság rendszerint hatályát veszti.

A kihirdetés azelőtt a megyék közgyűlésén, jelenleg pedig a hivatalos lapban történik. — A privilegiumoknak hivatalos gyűjteménye csak részben, a mohácsi vész utáni időkből van a királyi könyvekben (Libri regii), melyek hajdan a kir. kancelláriánál, később a személy körüli ministeriumnál, legújabbán pedig, az 1867-ig terjedő kötetekben, az Országos levéltárnál helyeztettek el, míg az 1867 óta vezetett kötetek jelenleg is a személy körüli ministeriumnál vannak. A Liber Regiust 1690-től pontosan vezetik, 1527—1690-ig a kiváltságoknak alig tizedrésze van beiktatva, a mohácsi vész előtti időkről szóló királyi könyvek (melyekről *Szabó* értekezik, Turul 1906. évf.) elvesztek. Magángyűjtemények : Fejér : Codex diplomaticus, Wenzel : Árpádkori és anjoukori okmánytár, stb. L. még *Thallóczy* értekezését a királyi könyvekről. Századok 1897. évfolyamában.

9. §.

A kormányrendeletek.

A kormányrendelet végelemzésben, az államnak kormányhatalmi főszerve által kinyilvánított határozata ; természeténél fogva inkább utasítást, végrehajtást, ügyintézését tartalmaz az államigazgatás terén, semmint általános érvényű jogot. De vannak eltérések is, midőn t. i. a törvényhozás vagy nem intézkedett, vagy a kérdést csak főelvben oldotta meg, a kormányra hagyván a részletekre szóló szabályok alkotásának jogát. — A kormányrendeletek elvileg csak a törvény korlátai között mozoghatnak, ezt föl nem függeszthetik, nem módosíthatják, hatályon kívül nem helyezhetik (1791 : XII., 1879 : XL. t.-cz.¹⁾). A bíróság pedig jogosítva van a rendeleteknek

II. R. 7—17., 1546 : XV., 1608 : k. e. IX., 1647 : CXXII., 1723 : XV., 1741. évi IV., XIX., 1791 : III. és XXXII. tv.-cikk, stb.

¹⁾ Ez utóbbi törvény szerint a ministeri rendelet a törvénnyel összeütköző intézkedést nem állapíthat meg, az előbbi szerint pedig a kormány-

egyes esetekre való alkalmazásánál, azok törvényessége fölött határozni (1869 : IV., 1879 : XL. és 1883 : XLIII. t.-cz.) és ha úgy találja, hogy azok nem törvényesek, nem alkalmazza.

A magyar államban a végrehajtó hatalom gyakorlása a királyt illeti meg (Hármask. II. 3., 1791 : XII.), a ki azt jelenleg (1848 : III.) a felelős ministerium által gyakorolja. Ebből folyólag a kormányrendeletek, tekintve a kibocsátót : *királyi rendeletek* vagy egyszerű *ministeri rendeletek* lehetnek. A királyi rendeleteket a király adja ki, ministeri ellenjegyzés mellett, a ministeri rendeleteket pedig a minister, vagy ministerek, esetleg a ministertanács. Jogi természetre abban egyeznek, hogy mindegyik a kormányzó hatalom által kinyilvánított akarat és így különbségül közöttük azt vehetnénk föl, hogy a királyi rendelet ministeri rendelettel hatályon kívül nem helyezhető ; ministertanácsi határozatot pedig egyes ministerek rendelkezései meg nem változtathatnak. — A bán rendeletei a horv. szlav. területen és autonomia körében hasonló jelentőségűek, mint nálunk a ministeri rendeletek.

A közjogi irodalomban szokásos még a kormányrendeleteket tartalmuk szerint is osztályozni, mint : 1. *végrehajtó rendetetek*, melyek valamely törvény végrehajtására adatnak ki, vagy 2. *törvénytöltő rendeletek*, melyek a törvényeket pótolják, vagy kiegészítik olyan esetekben, midőn a törvény nem intézkedik, vagy pedig csak általánosságban, végre 3. *szükségrendeletek* (bár ezekről alkotmányunk nem szól), melyek rendkívüli esetekben, ideiglen, törvényt függesztenek föl, a midőn az állami létet fenyegető veszedelem elhárítása azt kívánja.

A régebbi kormányrendeleteknek nincsen hivatalos gyűjteménye, magánosok munkája által keletkezettek pedig csak egyes rövid időszakokra vonatkoznak.¹⁾ De az 1867 óta kiadott rendeletek, chronologikus sorban, az »Országos Rendeletek Tára« című hivatalos és hiteles gyűjteményben foglaltatnak, melynek mindegyik évfolyama egy-egy kötetet alkot. A jogot alkotó rendeletek kihirdetése azonban

zat a törvények szellemében gyakorolandó. Alkotmányunkban nincs is egyébként meghatározva az a kör, melyben a kir. kormány rendeleteket bocsáthat ki.

¹⁾ Kereszturi II. József rendeleteit gyűjtötte össze ; Kassics pedig, e század elején, a kir. kancellária és helytartótanács rendeleteit, de csak néhány évtizedre vonatkozólag ; valamint egy névtelen még a XVIII. században a helytartótanács rendeleteit : Mandata regia intimata per excelsum consilium locumtenentiale regium (1775).

nem egyedül a »Rendeletek Tárá«-ban, hanem a »Budapesti Közlöny«-ben, mint a hivatalos lapban is történik s e kihirdetéstől számítva 8 nap múlva lépnek életbe, hacsak a rendelet szövegében más idő meghatározva nincsen (1879 : XL. t.-cz.), minthogy a »Rendeletek Tára« csak akkor jelenik meg, a midőn már egy füzetre való rendelet összegyűlt és így néha a rendelet keltétől több hónap múlva.

A »Rendeletek Tárá«-nak kiadása szintén az állam kizárólagos joga (1880 : LIII. t.-cz.) és ez a belügyminister által eszközöltetik. Az 1901 : XX. t.-cz. elrendeli, hogy a közigazgatás egyszerűsítése szempontjából a ministerium az állandó jellegű általános rendeleteket, melyek a közigazgatási hatóságok közreműködését igénylik, hivatalból átvizsgálja és a fentartottakat, esetleg módosítottakat, szakonként gyűjteménybe foglalva kiadja.

Magán vállalatokban ilyen gyűjtemények csak tudományos vagy gyakorlati magyarázásokkal adhatók ki, vagy oly gyűjteményekben, melyek egy szakra vonatkozólag tartalmazzák a rendeleteket, szakszerű használat céljából. — A rendeletek idézése az illető ministerium megnevezésével, a rendeletek számával és a rendeletek keltének fölemelésével történik. Megjegyzendő, hogy ez általános jelentőségű Rendelet-táron kívül, az egyes ministeriumok még külön-külön hivatalos közlönyöket szerkesztetnek, melyekben az illető közigazgatási ágra vonatkozó ministeri határozatok és rendeletek szintén megjelennek. Ilyenek a Pénzügyi Közlöny, Igazságügyi Közlöny, Földművelési Értesítő, Központi Értesítő (Keresk. m.), Hivatalos Közlöny (Közokt. m.), Belügyi Közlöny. Rendőri Közlöny (Belügym.), Rendeleti Közlöny (Honvédelmi m.).

A kormány rendelkezési jogáról még külön szólunk III. Rész IV. fejezetében.

10. §.

A helyhatósági szabályrendeletek (statutumok).

A helyhatósági szabályrendeletek alatt értjük a hatósági joggal fölruházott önkormányzati testeknek, területükre kötelező formában megállapított rendelkezéseit, melyek, ha jogot tartalmaznak, a particularis jog forrásává válnak. Az alkotmány szerint jelenleg e szabályrendelet alkotásának jogával a törvényhatóságok közgyűlésükön és a községek képviselői üléseikön bírnak (1886 : XXI. és XXII. t.-cz.). De a jog gyakorlása a magasabb kormányzati vagyis közigazgatási hatóságok felügyelete alatt áll és azért a törvényhatósági szabályrendeletek érvényéhez ministeri megerősítés (bemutatási záradékkal való ellátás), tehát kifejezett, a községi szabályrendeletek érvényéhez a megyei törvényhatóság kifejezett, vagy hallgatag jóváhagyása szükséges.

A törvényhatósági szabályrendeletek továbbá a törvénynyel vagy kormányrendelettel, a községi szabályrendeletek pedig a törvénynyel, kormányrendelettel, valamint saját törvényhatóságuk szabályrendeletével összeütkezésbe nem jöhetnek (l. már Werbőczy Hk. III. 2. és 1879 : XL. t.-cz. 1886 : XXI., XXII.).

A törvényhatóságot a szabályrendelet alkotásának joga elvileg csak az önkormányzat körében illeti meg, de vannak olyan esetek is, a midőn egyes országos ügyekre szabályrendeletek alkotását a törvény kifejezetten megállapítja. Ilyenkor az a különbség is mutatkozik, hogy míg az előzőnél a szabályrendelet alkotása a törvényhatóság belátásától függ, addig az utóbbi esetben erre törvény által köteleztetik, továbbá, hogy az önkormányzat körében alkotott szabályrendeletnél a ministerium hozzájárulását csak akkor tagadhatja meg, ha az a lényeges föltételeknek nem felel meg, vagy az állami közérdeket sérti (1886 : XXI.), míg a törvény rendeletére alkotottaknál joga van módosítást, pótlást kívánni, a mit ha a törvényhatóság nem teljesítene, a ministerium rendelettel intézkedhetik, melynek érvénye addig tart, míg a törvényhatóság megfelelő szabályrendeletet nem alkot.

A törvényhatósági szabályrendeletek kihirdetendők és ettől számítva 30 nap múlva lépnek életbe, a rendőri szabályrendeletek pedig 4 nap, rendkívüli sürgős szükség esetében 24 óra után. A vármegye szabályrendeletének kihirdetése, az 1901 : XX. t.-cz. szerint, a vármegyei hivatalos laphan történik és a megjelenéstől 8-ik napon kihirdetettnek tekintetik. — A városi törvényhatóságok és községek a kihirdetés módját maguk állapítják meg, a közgyűlésen felolvastatnak, arra való helyen kifüggesztetnek, falragaszokon, hirdlapok útján közzétetnek. A rendőri szabályrendeletek kihirdetésének módját azonban a belügyminister szabályozza.

Kivételesen egyes községi szabályrendeleteknél : a rend. tan. város rendőri szabályrendeleteinél, lakbérleti szabályoknál, ministeri hozzájárulás szükséges.

Rendszeres, az ország összes törvényhatóságainak, községeinek statutumait magában foglaló gyűjteményünk nincsen, de egyes törvényhatóságok, községek, újabb szabályrendeleteik gyűjteményét kiadták. A régi municipalis statutumokat Kolosváry és Ováry (Corpus statutorum Hungariae municipalum) gyűjtötték össze.

Hajdan nevezetesek voltak, a megyék és szabad kir. városok statutumain kívül, a horvát és szlapon részek, a székelyek, szászok és a jász-kun, stb. szabad kerületek statutumai, de ma már csak

történelmi beccsel birnak. Általában a statutum-alkotási jog ma kisebb jelentőségű mint hajdan volt, a midőn a közügyek sokkal jelentékenyebb része tartozott a helyi hatóságokhoz. A statutumokról szólunk még a III. R. IV. fejezetében.

11. §.

Az uralkodó család u. n. házi törvényei.

Az uralkodó család u. n. házi törvényei, családi vagy házi szabályai, mint ilyenek, a magyar államra saját erejükből kihatni nem képesek és így jogunk forrásai sem lehetnek. Magyarország, mint már keletkezésekor közjogi alakulat, életét országos törvényekben, szokásokban szabályozta és a dynastiának külön jogot alkotó hatalmát nem ismerte, azért is az idegen, hűbéri patrimoniális területet illetőleg keletkezett, majd a dynastia autonomiájában kifejlődött és fentartott házi törvények Magyarországra nem vonatkozhatnak.

Igaz, hogy a magyar jog, a pragm. sanctióban megállapított elvnek megfelelően (a két államban egy természeti személy bírja a trónöröklés jogát), a házi törvények több tételét, a mennyiben azok a nevezett alaptörvénnyel ellentétben nincsenek, hanem azt kiegészítik, elfogadta. De ilyen esetben sem a házi törvény forrása a magyar jognak, hanem az azzal egyező tétel nálunk is elismerésre talált, mert a magyar jog valamely alakban (írott jogban, vagy szokásban) átvette. Így történt az egyenlő rangu házasság intézményével, mely nálunk az 1900: XXIV. t.-cikkkel, előzőleg pedig szokásjogilag jutott elismerésre. Sőt úgy látszik, hogy az 1723: I. (3., 4. §§.), II. (7., 9., 10. §§.) t.-cikkekből idevonatkozólag bizonyos utalások is foglaltatnak. Az 1900: XXIV. t.-cz. is az egyenrangu házasságból származást a trónöröklésnél olyan föltételnek mondja, mely egyenesen a pragm. sanctióból következik. Már pedig ott az egyenrangu házasságról szó sincs, tehát elismertetése csak közvetve történhetett. (Érdekes vita folyt erről az 1900. évi országgyűlés okt.—november havi ülésein.)

A hűbéri patrimoniális birtokokból alakult államok alkotmányában, így Ausztriában is, a házi törvényeket, melyek főkép a trónörökösdés rendjét, a dynastia családi és vagyoni viszonyait szabályozzák, kiegészítő résznek tekintik. (Mindezekről bővebben l. a szerzőtől: A házi törvények és a renunciatio, Jogt. Közl. 1899, évf. valamint a Jogi Lexicon »Főhercege» és »Házi törvénye» czimszavait.)

12. §.

Az országgyűlés házszabályai.

Az országgyűlés két háza, az 1848 : IV. t.-cz. értelmében, maga alkotja tanácskozási ügyrendjét és belső életének szabályait, jelenleg is úgy, mint hajdan; az 1899 : XV. t.-cz. szerint pedig házszabályok szólnak azokról az esetekről is, melyekben a választás panaszszal a képviselőház előtt megtámadható, majd az 1901 : XXIV. t.-cz. elrendeli, hogy az összeférhetetlenségi bizottságok szervezetét, eljárását a házszabályok állapítják meg. E szabályalkotási jog a törvényhozás felhatalmazásán alapulván, az ott meghatározott körön túl nem terjedhet. De a házszabályok így is több esetben általánosabb jelentőséggel bírnak : a törvényalkotás alakításaira, az országgyűlési mentelmi bizottsági eljárásra, a megtámadott képviselői választásokra, az összeférhetetlenségi eljárásra, stb. vonatkozólag. Valamely házszabály módosítása, megszüntetése csak törvény, vagy új házszabály által történhetik. Megjegyzendő, hogy a ház szervezetére, a belső tanácskozási rendre vonatkozó szabályok módosítása csak az évi ülések végével, a törvényjavaslatok tárgyalásának befejezése után történhetik és a változtatás csak a következő ülésszakkal lép életbe. A ház alakulására vonatkozó szabályok módosításának életbelépése pedig csak a következő országgyűlésen történhetik (1848 : IV. t.-cz. és a Házszabályok).

II. Nem írott kuttők.

13. §.

A szokásjog.

A szokásjognak, mint a magyar jog forrásának, jelentősége abban áll, hogy számos közjogi és magánjogi intézményünk nem a törvényekben, hanem a nemzet jogi érzetében és meggyőződésében birta létének alapjait, a mely hosszú és folyton ismétlődő gyakorlatban (tehát tettekben, eljárásban) megerősödvén, szokássá vált és így kötelező erőt nyert, vagyis joggá lett. A szokásjog az államhatalomnak, mint ilyennek, jogalkotást célzó közreműködése nélkül jön létre, de azért benne is a közakarat él, tekintve eredetét, és mert az állam, a midőn hatóságaival végrehajtja, annak létét elismeri. A szokás

kötelező erejét különösen kiemeli Werbőczy Hármaskönyvében (Előb. 10., 11., 12.), továbbá az 1791 : X. t.-cz., midőn az ország kormányzását törvények és szokások értelmében történendőnek mondja. A király koronáztatásakor a szokások megtartását hitlevelében igéri és erre esküt tesz ; a bíróságok pedig, alkotmányunk szerint (1869 : IV.), a törvény, törvényes szokások és rendeletek szerint járnak el.

Régezte a magyar magánjog és közjog legfontosabb intézményeit szokás szabályozta, úgy hogy a szokásjog volt a legfőbb jogforrás. De jogéletünk fejlődésével a törvény mindinkább pótolta a szokást, ámbar ez még ma is több közjogi és magánjogi kérdést szabályoz. A szokásjognak nagy szerepe a törvényhez és írott joghoz való ama viszonyában mutatkozik, hogy a törvényt kiegészíti, esetleg pótolja, a törvényt magyarázza, ; a régi jogot az újabb joggal összekapcsolja.

Megjegyzendő, hogy a középkorban az írott jog v. törvény (*scripta lex*) neve alatt szívesen említették egyedül a római jogot (*jus civile romanum*) és a kánonjogot (*jus canonicum*), a honi forrásokból származott jogot pedig — lett légyen az írásba foglalva, vagy nem — szokásban, ususban levőnek mondták. Így azután nálunk is előfordul néha, hogy a *jus*, *lex*, *consuetudo*, *constitutio*, mint synonymák állanak egymás mellett. De már Werbőczy a magyar jogot főképp törvényekre és szokásokra osztja (Hk. Előb. 2.) és a szokásjogot úgy tekinti, mint a mely a törvény helyébe lép, a hol a törvény hiányzik (*pro lege suscipitur, cum deficit lex*) s annak szokásaiból, erkölceiből keletkezik, a ki a közhatalom szerint törvényt alkothat (*moribus illius introductum, qui autoritate publica legem condere potest*). Szerinte a szokásjog érvényéhez szükséges még, hogy legyen észszerű (*sit rationabilis*), ne legyen összeütközésben a természeti joggal, a nemzetek jogával és a pozitív joggal. Ezt nevezi törvényszerű szokásnak, mert, mint a törvény, kötelező, esetleg törvényrontó erővel bír. (Hk. Előb. 10.) Megjegyzendő azonban, hogy Werbőczy sem tekinti az országos szokást erősebb jognak, mint a törvényt, hanem ezzel egyenlő erejűnek.

Itt fölmerül már most a közjogi tudomány egyik nehéz tétele, a szokásjog helyzetének meghatározása az írott joggal, a törvénnyel szemben. Arra a kérdésre ugyan, hogy mai nap a törvény fölötte áll-e a szokásnak ? ha csak egy pillantást vetünk is az állam közhatalmi életére, igennel fogunk válaszolni ; de akkor mikép döntjük el a másik kérdést, hogy a szokásjog megszüntethet-e törvényt ? A mai államélet és alkotmányunk szemléletéből kiindulva, elvileg erre is csak egy feleletünk lehet : nem, a szokásjognak nem lehet törvényrontó hatása. A mig az állam a törvényt törvénnyel meg nem szünteti, világos, hogy pusztán az által, mert nem követik, meg nem szüntethetik. De másrészt meg azt sem tagadhatjuk el, hogy néha a szokás valamely formálisan hatályon kívül nem helyezett törvénytől eltér.

Könnyen megérthető, hogy a mult időkben, midőn alkotmányunk nagy részben a szokásjogra támaszkodott, a törvényhozás rendszeresen még nem működhetett, hogy ekkor a törvény helyébe többször a szokás lépett, vagyis a törvénynek törvény által való hatályon kívül helyezése

elmaradt. Így azután Werbőczy szabályul állította föl, hogy a szokás bizonyos esetekben, föltételek mellett, a törvényt lerontja (az általános szokás az előbbi törvényt.) De hogy a szokás törvényrontó ereje ez időben is csak különös körülmények között beáll, mutatja már Werbőczynek fentebb idézett nyilatkozata (hogy a szokás ne legyen összeütközésben a positiv joggal), valamint az, hogy úgy Werbőczy előtt, mint utána, több törvény keletkezett, melyek a törvénytől való eltérést kárhozzátják. Így Mátyás VI. Decr. bevezetése 2. §. II. Ulászló 1507 : VIII., 1543 : XXXI., 1647 : LXXVIII., 1687 : VI., 1723 : XV. stb. Az 1791 : XII. t.-cz. pedig kijelenti, hogy a törvény csak törvényhozásilag változtatható meg és, hogy az másképen nem történhetik.

De mai nap is áll az, hogy a törvény keletkezésének indoka bizonyos életviszonyokban, vagyoni, közgazdasági állapotokban rejlik. Ha tehát megváltoztak azok az előfeltételek, melyekből a törvény kiindul, akkor hatálya is megszűnik, mert tárgytalanná vált. Ilyen esetekben is szabatos eljárás az lenne, hogy a már tárgyát és célját vesztett törvény más törvénytől helyezették hatályon kívül, de ha ez még sem történik, az élet végzi el, a mit a törvényhozó elmulasztott. E szerint a történt alakulásokból kiinduló szokásjog nem tekinthető olyannak, a mely törvényt ront, mert az új viszonyok szabályozására az állam még nem nyilvánított akaratot s a szokásjog érvényre emelkedik, minthogy idevonatkozólag törvény nincsen. A szokásjognak u. n. törvényrontó erejét tehát azzal magyarázzuk általában, hogy a törvény nem érvényesülhet oly esetekben, melyekben alkalmaztatását az állam nem akarta. Végre előfordulhat az is, habár csak igen kivételesen, hogy az állam más okból (pl. politikai okból) nem kívánja a törvény végrehajtását és ilyenkor az eltérő szokásba belenyugszik. Egyszóval mi a szokásjog törvényrontó erejét csak az esetre tagadjuk, ha az állam valamely törvényt fentartani akar.

A múlt időkben már számos író kétségbe vonta a szokás törvényrontó erejét. Így *Georch* : Törvényes Tárgyu Értekezések. I. köt. 16. l. (1833); *Frank* : A közigazság törvénye. I. köt. 76. l.; *Dósa* : Erdélyhoni jogtudomány. I. kötet 34. l.; *Wenzel* : Magyar magánjog. II. kiad. I. kötet 81. l.; *Zlinszky* : Magyar magánjog; *Kiss* : Magyar Közjog. IV. kiad. 13. l. — Ujabban mellette nyilatkoznak *Zsögöd* : Magánjogi előadások. II. füzet; *Ferdinandy* : Közjog. 103. l.; *Illés* : Bevezetés a magyar jog történetébe (1910.), a ki a kérdést történeti alapon bővebben tárgyalja.

14. §.

A törvényszéki gyakorlat és a felsőbb bíróságok döntvényei.

I. A bíróságok a fennálló jog szerinti ítélkezésre hivatvák és jogalkotó képességgel fölruházva nincsenek. De másrészt meg nem lehet tagadni, hogy jogszolgáltató eljárásukkal a szokás-

jognak kifejlődésénél jelentékenyen közreműködnek. Ilyen értelemben a bírói gyakorlat több fontos közjogra is befolyással lehet: a személyes szabadságra, a kir. Curia-nak bíraskodása a kérvénnyel megtámadott választásokat illetőleg, valamint ugyancsak a felső-bíróság határozatai a választói jogosultságra vonatkozólag, a köz-igazgatási bíróság döntvényei pedig általában a közjogra és közigazgatási jogra.

II. A *döntvényekben* tulajdonképp nem új jog (jogalkotás), hanem valamely esetre a fennálló jog miként történő alkalmazásának fölismerése és meghatározása nyilatkozik, melyet az állam, figyelembe véve a felsőbb bíróságok magasabb jogismerő hivatását, a jogegység megóvása céljából, az illető bíróságokra irányadónak, v. kötelezőnek jelent ki. De e szerint döntvények kötelező ereje nem a bírói megállapodásokból (mint ilyenekből), hanem az állami törvény parancsából ered. Így azután a döntvény ereje csak addig terjed, a meddig azt a törvény elrendelte, vagyis szorosan jogilag csak a benne megnevezett bíróságokra kötelező és nélkülözi a jog általános ismertető jelét, hogy mindenkivel szemben fennáll. Mindezekből folyólag a döntvény jogforrásnak nem tekinthető.

A törvénynek ide vonatkozó rendelkezéseiből a következőket emeljük ki: Az 1881: LIX. t.-cz. kimondja, hogy a kir. Curia teljes ülési határozatai a kir. Curia egyes tanácsai által mindaddig irányadókul tekintessenek, míg azokat más teljes ülési határozatok meg nem változtatták. — Az 1890: XXV. t.-cz. szerint, a kir. ítélőtábla azokban az ügyekben, melyekben a törvény szerint mint utolsó foku bíróság jár el, a felmerült elvi jelentőségű vitás jogkérdéseket teljes ülésében dönti el. Ez elvi megállapodását az illető királyi tábla tanácsai mindaddig követni tartoznak, míg azt újabb teljes ülési megállapodás meg nem változtatja. — Mindenik kir. tábla köteles elvi megállapodásait a többi kir. ítélő táblával közölni s azt úgy a kir. igazságügyministerhez, mint a kir. Curia elnökéhez felterjeszteni. Ha akár az igazságügyminister, akár a kir. Curia elnöke arról győződne meg, hogy az egyes kir. ítélő táblák eltérő elvi jelentőségű megállapodásra jutottak: haladékon kívül intézkednek, hogy a jogegység megóvása végett a felmerült kérdés a kir. Curia megfelelő teljes ülése elé terjesztessék. A kir. Curia teljes ülési megállapodásait pedig a kir. ítélő táblák mindaddig követni tartoznak, míg azokat a kir. Curia újabb teljes ülési megállapodással meg nem változtatja. De bármely kir. ítélőtábla teljes ülése, a szavazatoknak legalább kétharmad részével hozott határozata alapján, a Curia

teljes ülési megállapodásának megváltoztatása czéljából indokolt felterjesztést tehet, mely esetben a kérdés a kir. Curia megfelelő teljes ülése által újból eldöntendő. — Az 1896: XXVI. t.-cz. szerint, a közigazgatási bíróság mindkét osztálya, a közigazgatási és pénzügyi, teljes ülésének külön-külön alkotott döntvényeit a közigazgatási bíróság tanácsai mindaddig követni tartoznak, míg azokat újabb teljes osztály-ülési határozatok meg nem változtatják. E megállapodásokról külön döntvénykönyv vezetetik.

15. §.

A Planum tabulare és az ideiglenes törvénykezési szabályok.

A törvényszéki gyakorlat eredményeként keletkezett az u. n. *Planum Tabulare* (sive decisiones curiales per Exc. Deputationem a piae memoriae Imperatrice et Regina Hungariae Diva Maria Theresia eatenus ordinatam collectae et in ordinem redactae. 1769.), midőn Mária Terézia idejében már igen érezhető volt, hogy a változott viszonyok a régi jog átalakítását kívánják. De minthogy ez törvényhozásilag nem történt, a bíróságok kénytelenek voltak ítéleteikben a régi jogot, annak szelleméből következtetve, a változott viszonyokhoz alkalmazni. A törvénykezés egységének megőrzése czéljából Mária Terézia meghagyta (1768.) egy arra rendelt bizottságnak, hogy a legfőbb bíróságok elvi határozatait állítsák össze; majd az így létrejött munkát megerősítette (1780.) és a kir. Curianak azzal a rendelettel küldte meg, hogy a törvényszékek ehhez alkalmazkodjanak. Minthogy e munkát kir. rendelet léptette életbe, tehát tartalma is a rendelet jogi természetével birna, habár, mint a törvénykezés gyakorlatából kifejlődő, eredetre szokásjogi alapokon nyugszik. Forrásul főkép a magánjogra, perjogra, közigazgatási jogra szolgált és nem az államjogra.

Itt szólunk még az *ideiglenes törvénykezési szabályokról*, melyeket az *országbirói értekezlet*, 1861-ben, állapított meg. Ezek tulajdonkép a magyar állam rendes jogforrásaihoz nem tartoznak, hanem egész különleges viszonyok között, ideiglenes érvénnyel, léptek életbe. — Az önkényuralom által behozott osztrák jog helyébe, 1860-ban, tekintettel az 1848-ban történt változtatásokra is, a régi magyar jog visszaállítása terveztetett. De ez teljes mértékben a megváltozott viszonyok között nem volt kivihető és így az országbiró elnöklete

alatt, a hétszemélyes tábla biráiból és más kiváló szakférfiakból álló értekezlet bízott meg annak meghatározásával, hogy a régi magánjog, büntetőjog milyen módosításokkal alkalmaztassék. Az így összeállított szabályokat, ideiglenes alkalmazásra, 1861. év folyamán az országgyűlés elfogadta, a király megerősítette és a kir. Curia teljes ülésében kijelentette, hogy addig, míg az alkotmányos törvényhozás másként nem intézkedik, minden törvényes eljárásnál alkalmazást nyerjenek. Ez a munka, mely a magyar magánjognak ma is jelentékeny forrása, érvényében szokásjogi jelleggel bír.

16. §.

Werbőczy István Hármaskönyve.

II. Ulászló alatt, elősegítve a belviszályok által is, nagy jogbizonytalanság uralkodott. Különböző vidékeken különböző, gyakran egymástól eltérő szokással és jogokkal éltek, a mi a jogegységet megtörte, a jogszolgáltatást nem kis mértékben megnehezítette.¹⁾

Ez állapotnak véget vetendő, már több törvény (1498: VI., 1500: X., 1504: XXXI., 1507: XX.) rendelkezett akként, hogy az országos jogok, törvények és szokások összegyűjtessenek; majd pedig a király Werbőczy István országbirói ítélőmestert szólította fel e munkára, ki is a megbízásnak »Opus tripartitum iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae partiumque eidem adnexarum« című dolgozat készítésével tett eleget, anyagot véve a szokásjogon kívül még törvényekből, kiváltságlevelekből, rendeletekből és más forrásokból.²⁾ Mondhatni a honi jogot, korának jogtudományi állása szerint feldolgozta. Legbővebben ugyan a magánjoggal foglalkozik, de a közjognak is több alapvető tételét tárgyalja. Nagy érdeme, hogy a régi magyar közjogi felfogást, különösen a szt. korona tanában megnyilat-

¹⁾ Hármask. Bev. — Mosóczy, nyitrai püspök, gyűjteményének első kiadásában (1584), az előszóban említi, hogy a kir. törvényszékeknél néha valamely törvényt tiznél is több, egymástól eltérő kéziratban mutatnak föl. L. *Fraknóitól*: Werbőczy István (1899). *Schiller*: A Hármaskönyv jogforrástana (Budapest, 1902.).

²⁾ Werbőczy a római jogból a jogi elméleteket, az általános jogi alapfogalmakat vette át; ugyancsak ezekben mutatkozik föltűnő hasonlatosság műve és a XIV. században élt bécsujhelyi névtelen *Summa legum cz.* munkája között, mint azt *Tomaschek* (Bécs, 1883.) kimutatta. Ujabban e kérdéssel foglalkoztak *Schiller*: (A hármaskönyv állítólagos főforrásáról. 1908.) és *Illés* (Bevezetés a magyar jog történetébe. 1910.).

kozót, megóvta az enyészettől és így általa ismerjük meg annak fejlődött voltát, sőt önállóságát, úgy a római, mint a kánonjoggal szemben. Az 1514-ki országgyűlés e művet átvizsgálta, helyeselte; a király elfogadta s megerősítő záradékkal ellátta, de közbejött halála folytán a királyi pecséttel történő megerősítése, valamint kihirdetése elmaradt és e miatt *törvénynyé nem válhatott*. A szerző azonban 1517-ben kinyomatta és szokás útján csakhamar köztekin-télyre emelkedett, kötelező erőt nyert. A Corpus iurisnak része lett, a törvényhozás többször használja, reá mint kutfőre hivatkozik; sőt Erdély később, a Lipót-féle diploma III-ik pontjában, országos törvényei közé sorolta, miután már több fejedelem (Báthory Endre, Rákóczy Zsigmond, Kemény, Apafi) inaugurális esküjével megerősítette. Megjegyezzük még, hogy Werbőczy az ő korában érvényes jogot gyűjtötte össze és így a Hármaskönyv kötelező ereje már ebből is levezethető; másrészt meg a későbbi törvényhozás több tételét külön is elfogadja, megerősíti, úgy hogy azok már a törvény jogi természetével bírnak.

A mű »Hármaskönyvnek« nevezetett el felosztása és a szerző által használt cím alapján. Áll előbeszédből és három részből. Az előbeszéd 16, az I-ső rész 134, a II-ik 86, a III-ik rész 36 címet tartalmaz. Az idézésnél a rész római számmal s a cím arab számmal jelöltetik: pl. Hármask. II. 4. Ha az előbeszédből idézünk, a rész helyett az előbeszédet említjük: pl. Hármask. Előb. 5. cz. — Ujabb magyar fordításait *Kolozsvári és Óvári* (1894. a m. t. Akadémia kiad.) valamint *Csiky* (1894.) készítették, a mű történelmének és irodalmának ismertetésével. Idevonatkozó beható tanulmányban értekezik még *Fraknoi*: Werbőczy István (Magyar tört. életrajzok. 1899.)

Werbőczy Hármaskönyvének kijavítását többször sürgették. Az 1550: XI. t.-cz. alapján pedig a Hármask. átvizsgálására egy bizottságot küldtek ki, mely egy új munkát készített Quadripartitum címmel. Ez lett volna hivatva a Hármaskönyvet pótolni, de érvényre nem emelkedett.

17. §.

A magyar államjog irodalma.

A magyar államjog irodalma a XVII. században veszi kezdetét, de egész a XIX. századig inkább csak a történetre érdekes műveket tartalmaz. Sőt később is lassan fejlődik az az irány, mely az államjogi kérdéseket jogi szempontból rendszeresen tárgyalja, vagyis a magyar közjogot, a jogi tudomány igényei szerint dolgozza fel.

Ennek oka részint általános európai, részint speciális magyar viszonyokban található meg.

A közjog irodalmának multja egészen más képet tár elénk mint a magánjogé. Mig ennek fejlődésén az összes civilisált népek több ezer éves munkával fáradoztak, addig a közjogban a rómaiaknál nyert némi lendület után ¹⁾ újra minden összedől.²⁾ A középkori hűbéri, patrimonialis világban a közjogot természetéből egészen kivetkőztetik, mintegy a magánjog része lesz. Nem hogy önálló tanok fejlődhettek volna ki körében, hanem ellenkezőleg, egyes tételei, intézményei a magánjogi felfogásnak alárendeltetnek. — A kontinensi államélet utolsó nagy szakában pedig, az absolutismus alatt, mely a közjog szabadabb magyarázatát nem szívesen látta és ilyenért az írókat üldözte, szintén csak a magánjog tudott tiszteletre és állandóságra szert tenni. Évezredes fejlődése olyan biztos alapot teremtett számára, hogy a körülötte forgó különböző áramlatok azt már meg nem ingathatták. Egyes tételei dogmákká váltak és az idők folyamán annyira kicsiszolódtak, hogy Leibniz szerint: az ész fejlesztik és élesítik. De mi volt ez időben a közjog? Ingadozó szabályok tömkelege, melyek néha változtak fejedelmi szeszély, önkény, de mindig megváltoztak a pillanat politikájának kívánalma szerint. Már magában nagy föladat volt e sokszor titokként őrzött rendeletek, vagy a partikuláris jogélet bizonytalansága köréből a positiv jogot kiválogatni és mert állandóságát mi sem biztosítá, nem igen vállalkoztak általános jogi elveken nyugvó feldolgozására. Rendesen megelégedtek,³⁾ ha a szabály politikai indokolását adhatták, ha azt feldiszitették az elvont állambölcelet valamely divatos tanával és, a mire különös súlyt helyeztek, ha a

¹⁾ A római államjogi irodalmat azonban csak töredékeiben ismerjük.

²⁾ Dante mondja (*De Monarchia* I. könyv. 1. f.), hogy gyümölcsözőleg akarván dolgozni és nem olyant írni, a mit már mások is megírtak, tehát szól a világi államról, melynek ismerete legszükségesebb és a mely körül mégis a legnagyobb homály uralkodik. Célja ezt megismertetni, kiemelve a homályból, hogy így szolgáljon az embereknek és egyszersmind e merénnyel a kezdeményezés pálmáját is megszerezze.

³⁾ Puffendorf (*De statu imperii Germanici*), hogy a német birodalom jogi szervezetét megismerje, átkutat foliansokat, melyekben, mint mondja, a tudósok legírhatnamosabbjai lerakták ismereteiket, de nem tudott azokon eligazodni; az életet szemlélve, jobban czélt ért. — Thomasius Keresztély a német egyetemi viszonyokat bíráló művében mondja: Azt hiszik, hogy a jogtudomány nagy virágzásban van, pedig a közjogra figyelmet sem fordítanak. (Geiger: *Zur Geschichte der Universität Halle*. 1894.)

megelőző állapotokat ismertethették, vagyis a jogtétel keletkezésének történetét bemutathatták.

Sőt hasonló jelenségekkel találkozunk a nem absolut államokban is, melyekben az alkotmány erős alapokon nyugszik; s mint Angliában, Lengyelországban és nálunk, a közjog összenő a nemzet életével s annak megsértése emez elleni támadásnak is tekintetik: erősebb a közjogi élet, de az irodalom pang.

Az alkotmányosság anyaországaként tekintett Angliában egy idegennek, Montesquieunek, kellett figyelmeztetni az angol alkotmány sajátságaira.¹⁾ A lengyel államjogi irodalom csekély értékét pedig Hüppe mutatja ki a lengyel alkotmányról irt nagy művében.²⁾

Nálunk még különös okok is hatottak ez irányban. Ilyenek voltak már a külháborúk és belső villongások, melyek szellemi életünk fejlődését általában akadályozták. De másrészt meg történeti alkotmányunk századokon keresztül a legerősebb támadásoknak volt kitéve. Egyes időszakokban inkább csak papíron létezett és így nagyobb szükség volt megerősítésére, a régi jognak feltüntetésével, ugyanazon és hasonló törvények újra alkotása által, illetve mindezek folyton ismételt elősorolásával, mint az elméleti feldolgozásra. E küzdelemben azután megszoktuk közjogunkat *kizárólag* jogtörténeti alapon tekinteni, s bár a figyelmeztetésben nem volt hiány, kifejlik ama conservativismus, mely minden új tant, magyarázatot aggodalommal fogad, hajlandó benne valami alkotmány sértést látni. A közjog egész tudománya nem annyira az élő jog rendszeres feldolgozására, mint a történeti állapotok ismertetésére irányult; nem iparkodott a fennálló szabályokat jogilag áthatni, hanem inkább a megelőzőkkel fűzte össze. És ha még ezekhez hozzá vesszük a censura által okozott igen nagy akadályokat, könnyen megérthetjük, hogy közjogi irodalmunk csak lassan jutott el teljesebb eredményre. Jogi oktatásunk tárgyát a magyar közjog egész 1832-ig vagy éppen nem, vagy csak mellékesen képezte.

¹⁾ Montesquieu fejtegetéseit az angol kormányról (*Esprit des lois* XI. 6.) sehol sem fogadták olyan lelkesedéssel mint Angliában, ugyanynyira, hogy tévedéseiben is követték, a mi megint csak alkotmányuk hiányos ismeretére vall. Blackstone műve (*Commentaries on the Laws of England*) majdnem egy századon keresztül az alkotmány evangéliumának tekintett, pedig alig egyéb, mint az angol jog feldolgozása Montesquieu tanai szerint. — Montesquieu ugyan merithetett Locke és Swift műveiből, valamint II. György alatt a whigek és toryk szokásos röpirataiból, de azért határozottan kidomborított álláspontra csak ő helyezkedik.

²⁾ *Verfassung der Republik Polen* (magyarul Akad. kiad. 1894.).

De ezek az idők elmúltak. A haladó civilizáció a jogérzetet általánossá tette s az alkotmányossággal a közjog biztossága is megerősödött. A közjog alapelveinek megtámadása mind ritkábbá válik, s a hol mégis előfordul, ott az egész állami élet szenved bele. Alkotmányos életünk pedig felszabadult minden külső nyomás alól. Ma már a tudomány az egyes tételeket nem hiába fejtegeti; megvilágított közjogi disciplinák a tudomány körén messze túl hatnak, esetleg új szabályok alapjául szolgálhatnak.

Ez átalakulás hatása a közjogi irodalomban is észrevehető. A történeti adatokat és régi törvények gyűjteményét tartalmazó munkák helyét mások foglalták el, olyanok, melyek már nem elég-szenek meg az anyagnak inkább külsőleges összeállításával, hanem a közjogi viszonyokat a jog igényei szerint fejtegetik és a közjognak, mint jogi tudománynak fejlődését mozditják elő. Éppen a jog uralmának szempontjából érezzük ma annak szükségét, hogy a közjog anyaga, jogi elvek alapján, a megfelelő módszerrel, rendszeresen feldolgoztassék. — Bizonyos ugyan, hogy a magyar alkotmány tárgyalásánál a történeti alap nem mellőzhető, de azért ez a szak, mint élő jogot tartalmazó, még sem kezelhető pusztán mint jogtörténet.

I. Az idegen irodalmakat tekintve, egyes kiváló elmék már a XVIII. században felszólalnak a közjognak túlnyomóan történeti művelése ellen. Így Moser J. J. azt írja már 1749-ben, hogy e tárgyat ne tekintsek pusztán jogtörténetnek, »Sondern Jus, Jus bleibe und die Historie nur als eine Zierrath oder wo es nöthig ist als Erläuterung adhibiret werde, darin es aber die Academici insgemein verfehlen, und sich meist so lang Sie nicht selber in den Affairen gebraucht werden, nicht wollen bedeuten lassen, obgleich zu ihrem eigenen Nachtheil, indeme ganz gewiss ist, dass je pragmatischer ein Professor Juris publici lieset, oder schreibt, umso mehreren Beyfalle er finden wird.« (Frensdorff: Die ersten Jahrzehnte des staatsrechtlichen Studiums in Göttingen.) — A később tulságosan előtérbe lépő természetbölcseleti iránynyal szemben pedig a pozitív jog tudományos művelésének szükségességét az első francia alkotmányjogi tanszéknek a párisi jogi karnál történő szervezésére kiadott decretumban, (1834), Guizot, Lajos Fülöp nagyhirű ministere, hangsulyozza: »L'objet et forme de cet enseignement sont déterminés par son titre même; c'est l'exposition de la Charte et des garanties individuelles, comme des institutions politiques qu'elle consacre. Ce n'est plus là pour nous un simple système philosophique . . . c'est une loi écrite, qui peut et doit être expliquée, commentée, aussi bien que la loi civile« (Rossi: I. m.). Végre általánosnak mondható a törekvés e szaknak jogászai feldolgozására és ebben nagy haladást a német irodalom tett. Körülbelül Gerber által rendszeresen megkezdve (Grundzüge eines Systems des Staatsrechtes. 1865.), Labandnál (Staatsrecht des deutschen Reiches. III. k. 1895.) és Haenelnél (Deutsches Staatsrecht. 1892.) jutott legmesszebbre, ámbár a többi német közjogi íróknak

is, mint: *Schulze-Graevenitz, Rönne, Georg Meyer, Seydel, Gierke, Gneist, Marquardsen, Rehm, Stein, Ulbrich, Fricker, Jellinek, O. Mayer, Stoerk, Brie, Kirchenheim*, stb., különböző műveikben, nagy érdemeik vannak, s az állam jogi életét jelentékenyen más világításba helyezték, mint a hogy a régi közjogi irodalom történeti, bölcséleti és politikai okoskodásaival képes volt. Bebizonyították azt is, hogy »nem minden mű, mely a közjoggal foglalkozik, közjogi munka, hanem csak az, mely a közjogi anyagot jogi szempontból tárgyalja«. — De az olasz, francia és az angol közjogi irodalomban is sürgetik a közjognak, mint a *jogtudomány egyik részének*, az idegen anyag kiküszöbölésével, rendszeres művelését. Így az *olaszoknál* különösen *V. E. Orlando*, a messinai egyetem tanára, különböző műveiben (*Sulla necessita di una ricostruzione giuridica di diritto Costituzionale*. 1887. — *Principii di diritto Costituzionale*. Firenze, 1889.), a többi közt azt mondja: a közjog művelői tulságosan bölcselők, történészek, politikusok és sociologusok, pedig mindennek előtt jogászoknak kelleme lenniök; hibáztatjuk, hogy a többi tudományok szükséges közreműködésének ürügye alatt a közjogból mozaik művet alkotnak. Az idegen anyag tegyen szolgálatot saját körében s ne burkolja ködbe a közjogot. A *francziáknál* ez irányban haladnak: *Ducroq* (*Études de droit public*. 1887.), *Bouthmy* (*Études de droit constitutionnel*. 1888.), különösen pedig *Larnaude*, párisi jogtanár (*Notre programme*. 3. l. *Revue de droit public* 1-ső köt. 1894.), *Duguit* (*L'État, Études de droit public*, 1901—3.), *Esmein* (*Éléments de droit constitutionnel*. 1906.); a belga irodalomban *Orban* (*Le droit constitutionnel de la Belgique*, 1906.); az *angoloknál*: *Dicey* (*The Law of the Constitution* V. kiad. 1897. bevezető fejezet) és *Anson* (*The Law and Custom of the Constitution*. 1886). Az angol irodalom állapotáról lásd *Concha* megjegyzéseit (Ujkori Alkotmányok. II. kötet). *Jellinek* szerint (*Gesetz und Verordnung*) már a skandináv és szláv közjogi irodalom is a jogi módszert sürgeti. Minthogy azonban az államéletnek nemcsak jogi oldala van, a közjogi dogmatikai irányban kellő mértéktartásra, nagyon is megszívlelendő *Schwarcz* Gyula: *Elemente d. Politik.* (1895.) cz. művében tett figyelmeztetéseit.

A magyar közjogot illetőleg, már *Gustermann* hangsúlyozza irodalmának fejletlenségét (*Ungarisches Staatsrecht*). I. Ferencz királyunk 1823. nov. 11-én kelt határozatával felhívta a m. kir. kuriát, hogy gondoskodjék a magyar alkotmányt pártatlanul előadó mű szerkesztéséről. De ez eredményre nem vezetett. V. Ferdinánd király, gr. Czirákyhoz, 1840. jul. 28-án kelt leiratában (l. alább), különösen kiemeli a magyar közjogot tárgyaló rendszeres mű hiányát. — Később pedig *Beöthy* idézi és ismétli Wesselényi szavait: »van nálunk a magánjog tömkelegében otthonos, ügyvédi fogásokban avatott akármennyi, de olyan kevés, ki alkotmányunkról annyit tudna, a mennyit az utolsó polgárnak tudnia kellene« (Magyar közjog. 1846.). *Pauler* panaszkodik, hogy míg a jogtudomány egyéb ágai elég ápolásra találnak, addig az államjogot nem művelik rendszeresen. (Uj magyar muzeum 1851—2. I. és Adalékok a magy. jogtud. történetéhez. A. k.) *Grünwald* szerint a jogtudomány nem a törvények bírálatos tanulmányára, ujaknak alkotására, hanem a történetnek ismeretére irányult (Régi Magyarország). *Virozsil* a közjogi irodalomról mondja, hogy a kísérlenezésnél továbbra nem jutott, egyes fontos alkotmányjogi kérdések

egészen elkerülték a figyelmet; de egyszersmind kiemeli, hogy mennyi nehézséggel, sőt egyenesen veszéllyel járt e szakma tudományos művelése (Ung. Staatsrecht), hasonlólag nyilatkozik *Máriássy* is (A magy. törvényhozás története). *Récsi* szerint, a magyar közjog tudományos irodalma az újabb időben, a közéletnek 1825—7-iki országgyűlés óta történt fellendülése után is, hátramaradt, minek oka nemcsak abban keresendő, hogy az irodalom inkább a politikát szolgálta, hanem elismerendő az a káros hatás, melyet az 1848-ig fennállott előleges censura okozott. (Magyar Közjog.) L. végre *Schwarcz Gyula* tanulmányát, az Újabb magyar közjogi irodalomról (M. Igazságügy 1887. évf.) és az 1888. február 10-iki országgyűlési beszédét; valamint *Zergényi*: Adalék a közjog rendszerének átalakulásához (Jogt. Közl. 1890. évf.), *Nagy E.*: A magyar államjogi methodológiáról (Athenaeum I. köt. 1892.), U. a.: A magyar közjog tudományos műveléséről (Jogt. Közl. 1902.), *Horváth E.*: A magyar közjog tanításáról (1895.) és *Jászi* értekezését (Huszadik Század II. évf.)

A régi időre jellemző Kollár Ádám esete, ki az által, hogy némely hagyományos fölfogást a magy. alkotmányos életéről bírálat alá vett (De orig. potestatis circa sacra), annyira magára haragította a rendeket, hogy az országgyűlésen száműzetéséről szóltak, könyvét pedig Pozsony piacznán a hóhér által elégetendőnek mondták. Ez időkre továbbá igen érdekes gr. Cziráky A. M. esete is, a ki felsőbb megbízásra írta közjogi művét és felülbírálás végett 1840-ben, külön e célra összehívott bizottság elé terjesztette. De e bizottság csak az esetben vélelmezte engedélyezhetőnek, ha mintegy 50—60 tétele helyesbítették, a mire a szerző azután kéziratát visszavonta. V. Ferdinánd királyunk külön levélben (1840. júl. 28.) köszönte meg ez önzetlenséget és sajnálatát fejezte ki, »dass die dermaligen Verhältnisse die Drucklegung dieses mit so vieler Gelehrsamkeit und ausgebreiteter Sachkenntniss verfassten Werkes widerrathen«. A mű tiz évvel később, 1851-ben, a kívánt változtatásokkal látott napvilágot. Virozsil, egyetemi tanár sem kapta meg az 1843-ban kért nyomtatási engedélyt és így nagy műve csak 1857-ben jelenhetett meg. (L. mindezekre Virozsil: Das Staatsrecht des K. Ungarns. I. k. 72—74. l.)

II. A magyar államjogra is vonatkozó legrégibb mű *Werböczy* Hármaskönyve, mely több fontos közjogi elvet megvilágít. A rendszeres közjogi irodalmi munka azonban csak később, a XVII. században, tehát körülbelül abban az időben kezdődik mint a német irodalomban (l. Rehm, Geschichte) és csak valamivel később mint a francia (Du Haillan: De l'estat. 1594; az állam jogi életének megértésére pedig már nagy jelentőségű Bodin műve: Six livres de la Republique. 1576.) és az angol (Sir Thomas Smith: De republica Anglorum 1583.) irodalomban a nemzeti közjog művelése rendszeresen kezdetét vette; sőt bizonyos valószínűséggel mondhatni, hogy ez hatással volt a magyar közjogi irodalom keletkezésére is. A XVII. században jelenik meg *Artner*: De regno Hungariae (Tübinga, 1624.) című műve és *Schödel* 1629-ben kiadott dissertációjá: Disquisitio hist. polit. de regno Hungariae; továbbá Bernegger: Discursio hist.-politica (1629.); *Lochner*: Facies iuris publici R. Hungariae (Tübinga, 1666.), *Pancratz*: Tractatus polit.-hist.-juridicus juris publici Regni Hungariae (Kassa, 1668.).

Ezután a háborus viszonyok miatt (Rákóczy-féle mozgalom, török háborúk, Mária Terézia háborúi) csak később találkozunk ismét rendszerebb államjogi művekkel. Megnyitja a munkálkodók sorát *Bencsik*: *Novissima dieta etc. sive propositiones academicae* (1722.) című publicistikai jellegű dolgozatával. Történeti és államjogi fejtegetéseket tartalmaz *Beck Ágostnak*: *Iuris publici Austriaci specim. II. seu de Hungaria* cím alatt, 1752-ben kiadott, könyve, mely 1790-ben, mint *Jus publicum R. Hungariae* jelent meg. Hézagos munka. Röviden tárgyalja a magyar alkotmányt *Jóny*: *Tractatus Juris publ. Hung.* (Jena, 1756.).

Hirhettté vált *Grossing* Rudolph Ferencz, 1786-ban megjelent. irányzatos műve: *Ius publicum Hungariae* (Halle), mely alkotmányunkról hamis képet nyújt. Ezzel ellentétben becses bíró, rendszeres dolgozat az, mely *Ius publicum Regni Hungariae* (1791.) cím alatt *Rosenmann*-tól kiadva jelent meg, szerzője pedig *Ürményi József* és *Lakits György* kivonatolta. Az egész magyar államjogot világos modorban ismerteti, s különösen érdekesek az akkori viszonyokra tett megjegyzései. *Petrovich* József zágrábi, *Horváth* Ignác pozsonyi jogtanárok pedig befejezetlen közjogi műveket hagytak hátra, valamint röviden ír *Farkas* zágrábi jogtanár a magyar alkotmányról: *Principia Juris publ. R. Hungariae* (Zágráb, 1818.).

A XVIII-ik században egyes államjogi kérdések monographiaszerű feldolgozásra is találtak; közülök több már jogi szempontból is becses. Ilyen munkákat adtak ki: *Pserits*, *Bél M.*, *Benzur*, *Batthyány*, *Décsey*, *Hajnóczy*, *Katona*, *Kereszturi*, *Lakics*, *Kerchelic*, *Koppy*, *Kovachich*, *Pray*, *Reviczky*, *Schwartner*, *Kollár Ádám*. Továbbá a XVIII-dik század végén s a XIX-ik század elején néhány száz, inkább állambölcséleti munka jelent meg, de közjogi irodalmunk fejlődésére nagyobb hatással nem volt; míg más nemzeteknél a természetbölcseleti irány tulságosan is befolyásolja a nemzeti közjog tudományos művelését, addig mi ragaszkodtunk történeti alkotmányunkhoz és nem igen törődtünk az absztrakciókkal.¹⁾

Komoly irányu, sok történeti adatot elősoroló mű *Gustermannak* német nyelven írt, teljesen be nem fejezett könyve: *Ungerisches Staatsrecht* (1818.). A magyar alkotmány több tételét tévesen fejtegeti és előszavában azt mondja: »művem írásánál ragaszkodtam *II. József* császár azon rendeletéhez, mely meghatározza, hogy miként adassék elő a magyar államjog». Az alkotmányt röviden tárgyalják még *Blaskovich*: *Status jurid. polit. Regni Hungariae* (1834.), továbbá *Miskolczy* egri jogtanár, hallgatói számára írt vezérfonalban (1846.), és *Beöthy* magyarul írt teljesebb kézikönyvben: *Magyar Közjog* (1846.).

Végre 1851-ben megjelent gr. *Czirák*y Antalnak nagytekintélyű műve: *Conspectus iuris publici Regni Hungariae*. Jogi érzékről épügy, mint alkotmányunk ismeretéről tanuságot tesz. Fejtegetései ma is kiváló értékkel bírnak, habár csak a rendi alkotmányt (tehát 1848-ig) tárgyalja. —

¹⁾ Ezt az u. n. pamphlet irodalmat bemutatja *Concha*, *Budapesti Szemle*. 1882. és *Ballagi*: *A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig*, mely régi közjogi irodalmunkra is érdekes.

Kitünő előtanulmányok alapján készült *Virozsílnak* 1854-ben közzétett rendszeres és nagy kiterjedésű műve: *Ius publicum Regni Hungariae*. Főszül ebben is a történeti magyarázatra van helyezve, de jogi elemzéseket is tartalmaz és a közjog körébe tartozó hasznos tudnivalóknak egész tárháza. Magyar (1861.) és német (1865.) nyelven is megjelent. — E két utolsó mű méltó befejezése a rendi alkotmányról szóló irodalmunknak.

Ugyancsak államéletünk megújulása előtt készült *Récsi Emilnek* ¹⁾ Magyarország Közjoga (1861.) című műve. Az egyes kérdéseket sok szellemmel magyarázza és elég érzékkel bír a lényegesnek a lényegtelenről való megkülönböztetésében; valamint az első kísérlet alkotmányunkat az 1848-iki törvényekkel kiegészítve és összeegyeztetve bemutatni. — Cziráky művét kivonatolják *Hegedűs*: Magyar közjog alapvonalai (1861., 1869., 1871.) és *Suhajda*: Magyarország közjoga (1861.)

Ujabb rendszeres művek:

Korbuly: Magyarország Közjoga (IV. kiad. 1884.); a régi közjogi irodalmat részletesen ismerteti:

Boncz: Magyar Államjog (1877.);

Kiss J.: Magyar Közjog (IV. kiad. 1888.);

Nagy E.: Magyarország közjoga, I. kiad. 1887., II. kiad. 1891., III. kiad. 1897., IV. kiad. 1901., V. kiad. 1905., VI. kiad. 1907.

Horváth János: Magyar királyság közjoga (1893.);

Kmety: Magyar közjog (V. kiad. 1911.);

Balogh: A magyar államjog aseptanai (1901.);

Ferdinandy: Magyarország közjoga (1902.);

Márkus: Magyar közjog 1906. Törvények, rendeletek gyűjteménye.

Vutkovich: Magyar alkotmányjog. 1904. Befejezetlen;

Nagy Olivér: A magyar közjog tankönyve (II. kiad. 1911.)

Német nyelven megjelent: *Schuler-Libloytól*, Ungarisches Staatsrecht (1871.) az alkotmánytörvények fordítása némely alapfogalmak fejtegetésével; valamint ugyancsak az alaptörvények fordítása *Steinbachtól*, Ungarische Verfassungsgesetze (II. kiad. 1896.). *Radó-Rothfela*: Ungarische Verfassung (1898.), történeti alapon irt, hazafias munka. *Ferdinandytól*, Ungarns Verfassungsrecht (1906.); továbbá *Ulbrich és Mischler*-féle Staatswörterbuchban rövid bemutatása a magyar közjognak és közigazgatási jognak *Nagy E.*, *Zergényi*, *Reiner* cikkei által.

A rendszeres műveken kívül még a bőséges monographiai irodalomból következőket említjük fel:

III. Az alkotmányra általánosabb jelentőségűek: *Bartal György* nagybecsű műve: Commentarium ad historiam status iurisque publici Hungariae. (Pozsony, 1847.); *Somsich*: Magyarország és királyainak törvényes joga (Bécs, 1850.); *Irinnyi*: Die Entstehung des 26 Gesetzart. von 1791 (Pest, 1858.); *Knauz*: Az országos tanács története 1445—1452 (Pest, 1860.). U. a.: II. Endre szabadságlevelei (Pest, 1869.); *Fogarassi*:

¹⁾ Czirákyra, Virozsílna és Récsyre vonatkozólag igen érdekes, habár inkább életrajzi adatokat közöl *Pauler*: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez.

Magyarhoni országos alkotmány főágazatai (Pest, 1861.); *Széchenyi István*: Magyarország sarkalatos törvényei (Pest, 1864.), Falk Miksa szerint (Kor- és jellemrajzok. 147. l.), ezt a munkát *Hopf János*, kalocsai érseki káptalan kanonoka állította össze; *Zách Ferencz*: A magyar birodalom statusjogi állása az ausztriai ház trónöröklése alatt (Pest, 1866.); *Kuncz Gyula*: Az állam főbb mozzanatai, tekintettel a magyar közjogra (Pécs, 1870.); *Csillag Gy.*: A régi magyar alkotmány s az 1848. és 1867. évek közjogi alkotásai (Pest 1871.); Gr. *Apponyi Albert*: La Constitution et le parlementarisme hongrois (Annuaire du Parlement. 1902. évf.) — Két politikai mű, de jogi szempontból is érdekesek: gr. *Andrássy*: A magyar állam főnmaradásának és alk. szabadságának okai (Budapest. 1901.); *Beöthy Ákos*: A magyar államiség fejlődése. (Budapest, 1902.). — *Schwarcz Gyula*: Tanulmányok a magyar közjogi irodalom újabb termékeiről (Magyar Igazságügy, 1887.); *U. a.*: Az európai monarchiák rendszeres alaptörvényeiről (Budapest, 1887. Ak. kiadás); *U. a.*: Magyarország alkotmánytani átalakulása modern állammá (Athenaeum, I. köt. 1892.); *Grünwald Béla*: A régi Magyarország (Budapest, 1888.); *Ferdinandy*: Az államalkotó szerződések (Athenaeum. XI. köt.); *Polner*: Az államalkotó szerződések (Athenaeum. XI. köt.); *Ferdinandy*: Az aranybulla (1899.); *Meliorisz*: A magyar alkotmány biztosítékai (1898.); *Szívák*: Alkotmányi biztosítékokról (Budapest. 1906.); *Kmetz*: A magyar közjog alapintézményei. (Budapest, 1902.); *U. a.*: Elmélkedés a magyar nemzeti czimer és lobogó jussáról (Budapest, 1903.). Ide sorozható még *Jekelfalussy* szerkesztésével megjelent mű: Az ezer éves magyar állam (Bpest, 1896.) Végül megemlítjük a *Magyar Jogi Lexicont*, mely egész közjogunkat czimszavak szerint előadja. — Rendszeres alkotmánytörténelmi művek: *Hajnik*: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt; *Timon*: Magyar alkotmány- és jogtörténet (III. kiad. 1906.); *Király*: Alkotmány és jogtörténet (Bpest, 1908.); *Kosutányi*: Magyar alkotmány- és jogtörténelem (Bpest, 1895.). Igen érdekes *Hajnik* összehasonlító műve: Magyarország és a hüberi Európa (Pest. 1867.), továbbá gondosan tárgyalja a jogforrásokat: *Illés*: A magyar jog története (Bpest. 1910.).

IV. Az egyes részekre vonatkoznak: A királyi hatalom, kormány: Gróf *Czirák Antal*: Disquisitio hist. de modo consequendi summum imperium in Hung. (Buda, 1820.); *Salamon*: A magyar királyi szék betöltése (Budapest, II. k. 1881.); *Porubszky*: Királyi tetszvény (Eger, 1868.); *Vázsonyi*: Jus placetum (Budapest, 1892.); *Széchenyi István*: Ungarn und das Palatinat (Berlin, 1847.); *Frankl Vilmos*: A nádor és az országbírói hivatal (Pest, 1869.); *Gyürky*: Az országbírói hivatal kézikönyve (Pest, 1873.); *Kassai*: A tárnokszék (Pest, 1848.); *Korbuly Imre*: A báni méltóság (Pest, 1868.); *Hampel*: A báni méltóság; *Várady*: A régi magyar zászlósságról való nyomozások (Pozsony, 1830.); *Fejér György*: De baronibus R. Hung. (Buda, 1843.); *Török János*: Magyarország primásai (Pest, 1859.); *Toldy*: Magyarország primásai (Pest, 1861.); *Tisza Kálmán*: A parlamenti felelős kormány és a megyerendszer (Pest, 1865.); *Schwarcz Gyula*: A ministeri felelősség eredetéről (Bpest, 1888.); *U. a.*: A királyi tanács felelőssége alkotmányunkban (Bpest, 1888.); *Wutkovich*: A ministeri felelősség (1894.); *Ferdinandy*: A felelősség elve

a magyar alkotmányban (1895.); *Ipolyi*: A sz. korona; *Nagy E.*: A korona és a koronázás a magyar jogban (Nagy-Várad, 1892.); *Ferdinandy*: A koronázás közjogi jelentősége (Athenaeum, 1894.); *Rátvay*: A koronázási intézmény (Athenaeum, 1897. évf.); *Balogh A.*: Államélet, tekint. a szent korona elméletére (Budapest, 1903.); *Karácsonyi*: Szt. István koronája, mint a magyar szt. korona felső része (Bpest, 1907.); *Timon*: Die Entwicklung und Bedeutung des öffentlichen Begriffes der heiligen Krone in der ungarischen Verfassung (1910.); *Polner*: A végrehajtó hatalomról (Bpest, 1893.); *Boncz*: A valláskörüli felségjogok (Bpest, 1894.); *Dedek*: A valláskörüli felségjogokról (Bpest, 1894.); *Ferdinandy*: A királyi méltóság és a hatalom (Bpest, 1896.); *Fraknoi*: A magyar királyi kegyuri jog (Bpest, 1895.); *Wolf*: Die Geschichte der pragmatischen Sanction (Bécs, 1865.); *Imrik*: A pragmatica sanctio története (Pest, 1866.); *Horváth J.*: Az 1722/3. I., II., III. t.-cz. által elfogadott pragmatica sanctio lényege (Jogászegyl. értekezés. 1898.); gr. *Vigyázó*: A magyar pragmatica sanctio (Bpest, 1894.); *Balogh A.*: Az állami akarat végrehajtása. (Athenaeum, 1898.). *Nagy E.*: A házi törvények és a renuntiatio (1900.); U. a.: A trónöröklési törvény magyarázatához (Jogállam. 1903. évf.). *Jászi*: A pragmat. sanctio és a házi törvények (Bpest, 1902.); *Polner és Ferdinandy*: ugyanarról (Bpest, 1903. Jogászegyleti értekezések); *Schiller*: ugyanarról és ugyanott; *Ferdinandy*: A korona és monarchia (Bpest, 1903.); *Turba*: Geschichte des Thronfolgerechtes (Wien. 1903); U. a.: Die pragmatische Sanction (Wien, 1906.); U. a.: Die Grundlagen der pragmatischen Sanction. I. Ungarn (Wien, 1911.).

V. A törvényhozás: Országgyűlési emlékek (magyar és erdélyi) kiadja a M. T. Akadémia; *Majláth*: Der ung. Reichstag im Jahre 1830 (Lipscse 1831.); *Orosz*: Geschichte des ung. Reichstages (Pozsony 1836.); *Konkoly Thege*: Az 1840. országgyűlés (Pest, 1847.); *Deák Ferencz*: Követjelentés az 1839—40. országgyűlésről (Pest, 1842.); *Kovács*: Az 1843—44. alsótábla kerületi ülései (Budapest, 1894.); *Jászay*: A szabad kir. városok szavazatjoga az országgyűlésen (Pest, 1843.); *Botka*: Czáfolat a városi szavazatok ügyében (Pozsony, 1844.); U. a.: Az 1843/4. országgyűlés időszakából néhány közjogi tárgy (Pozsony, 1844.); *Ney*: Nézetek a káptalanok, apátok, prépostok szavazatjogáról (Pest, 1847.); *Pap Dénes*: Az 1848. évi nemzetgyűlés (Pest, 1868.); *Salamon*: Rendi országgyűléseink jellemzéséhez (Pest, 1869.); *Hajnik*: A nemesség országgyűlési, fejenként való megjelenésének története (m. t. akadémiai Ért. 1872.); *Nagy E.*: A felsőház reformja (Budapesti Szemle, 1885.); U. a.: A mentelmi jogról (Budapesti Szemle, 1889.); *Jellinek*: A mentelmi jog (Budapest, 1890.); *E. Illés Károly*: Parlamenti szólásszabadság (1903.); *Tomcsányi*: A mentelmi jogról (1903.); *Balogh A.*: A parlamenti szólásszabadság határai. *Károlyi Á.*: A korponai országgyűlés (Bpest, 1896.); *Zsilinszky*: Az 1609. pozsonyi országgyűlés története (1862.), Az 1638. pozsonyi országgyűlés (1865.), Az 1681. soproni országgyűlés (1883.), Az 1708. pozsonyi országgyűlés (1888.), a m. t. Akadémia értekezései között. *Kérészy*: A magyar országgyűlések eredete (Debreczen, 1898.); U. a.: Régi országgyűlé-

seink tanácskozási módja (Kassa, 1905.); *Marczaly*: Az 1790/1-diki országgyűlés (Budapest, 1907.). *Schiller*: Az örökös főrendiház eredete (Bpest, 1900.); *Dolenecz*: Az orsz. képviselői választási jog (Bpest, 1899.); *Mantuano*: A magyar törvényhozás (Bpest, 1900.); *Polner*: A választói jog (Jogt. Közlöny. 1901. évf.); *U. a.*: A magyar parlamenti jog (Bpest, 1902.); *Szivák*: Országgyűlési, képviselőválasztási codex 1901. *Joó Gyula*: A magyar törvény fogalma és jogi természete. (Kecskemét, 1908.).

VI. Az állampolgárságról és jogairól: *Schwarcz Gyula*: A magyar állampolgári társadalom (Budapest, 1889.); *Horváth O.*: A vallásszabadság kérdése (Debreczen, 1891.); *U. a.*: A vallás, mint a politikai jogok gyakorlásának alapfeltétele (Eperjes, 1894.); *Ferdinandy*: A honpolgárságról (1893.); *Horváth J.*: A magyar honpolgárok jogai és kötelességei (Bpest, 1894.); *Rényi*: A gyűlekezeti jog (Bpest, 1900.); *Szkladits*: Az egyesületi jog (Bpest, 1903.); *Zsitvay*: A magyar sajtójog mai érvényben (Bpest, 1900.); *Kenedi*: A magyar sajtójog úgy a mint az életben van (Bpest, 1903.).

VII. A törvényhatóságokról: *Palugyay Imre*: A megyerendszer (Pest. 1834—47.); *Steger J.*: Darstellung der Rechte und rechtl. Gewohnheiten der k. fr. Städte in Ungarn (Bécs, 1834. 2. köt.); *Chaply*: A szab. kir. városok jogait érdeklő oktatás (Pest, 1839.); *Szaborits*: A szab. kir. városok törv. igazai (M.-Óvár, 1839.); *Ludwigh*: A szepességi 16 városok pragmatikai története (Lőcse, 1842.); *Fejér*: De Comitatus Regni Hungariae (Buda, 1848.); *Csutorás László*: A vármegyei rendszer történeti fejlődése (Magyar Igazságügy, 1889.); *Hajnik*: Az örökös főispánságok (Bpest, 1888.); *Rényi*: A helyi önkormányzat és államfelügyelet (Bpest, 1896.); *Tagányi*: A megyei önkormányzat eredete (Akad. Ért. 1899.); *Balogh A.*: A törvhat. önkormányzat (Bpest, 1902.); *Erekly*: A vármegyei önkormányzat (Bpest, 1908.).

VIII. A kiegészítő részekről és a mellékországokról: *Bedeus*: Die Verfassung des Grossfürstenthums Siebenbürgen (Bécs, 1844.); *Dózsa*: Erdélyhoni közjogtan (Kolozsvár, 1861.); *Mikó*: Erdély különválása (Pest, 1860.); b. *Kemény Zs.*: Az unió törvényekről (Pest, 1861.); *Szilágyi*: Az erdélyi unió (Pest, 1861.); *Sándor*: Erdély Magyarország kiegészítő része (Pest, 1865.); *Vass*: Erdély gyűlései a vajdák alatt (1869.); *Incze*: Erdélyország újabb országgyűlési végzései (Kolozsvár, 1865.); *Gál*: Erdélyi dieták és országos végzések (Kolozsvár, 1837.); *Schuler-Libloy*: Siebenbürg. Rechtsgeschichte (1868.); *Jakab*: A királyföldi viszonyok (Pest, 1871.); *Karácsonyi*: Az oláhok bevándorlása a Duna balpartjára (Erd. tört. Értesítő, 1912.); *Fejér*: Galliciae et Lodomeriae cum regno Hung. nexus (Buda, 1834.); *Pray*: Com. hist. de Bosnia, Serv. ac Bulg. tum Valachiae ac Mold. et Besserabiae cum R. Hung. nexus (Buda, 1849.); *Szalay*: Magyarországi szerbtelepek államjogi viszonya (Pest, 1861.); *Stojakovich*: Staatsrechtliche Verhältnisse der Serben (Temesvár, 1861.); *Szalay*: Fiume a magyar országgyűlésen (Pest, 1861.); *Botka*: Fiumei kérdés (Budapesti Szemle, 1874.); *Radich*: Fiume közjogi helyzete (Bpest, 1883.); *Jász*: Fiume (Huszadik Század, I. évf.); *Szántó és Kral*: Fiume közjogi állása (Budapest, 1901.); *Hostinek*: Die Militärgrenze, Organisation u.

Verfassung (Bécs, 1861.); *Vanitsek*: Specialgeschichte der Militärgrenze (Wien, 1875.). gr. *Teleki*: A székely határőrség története (Budapest, 1877.); *Szádeczky*: Székelyhatárőrség szervezete (Budapest, 1908.); *Böhm*: Délmagyarország külön története (Pest, 1868.); *Szentkláray*: Mercy kormányzata a temesi bánságban (Bpest, 1909.).

IX. A társországekra vonatkoznak: *Lucius*: De Regno Dalmatiae et Croatiae (Bécs, 1758.); *Skerlezz*: Fundamenta, quibus ostenditur tres inferiores Slavoniae Comitatus semper ad iurisdictionem regni et bani Slavoniae pertinuisse (Pozsony, 1791.); *Engel*: Staatsrechtliche Untersuchungen über Croatien (Geschichte d. Ung. Reiches); *Kerchelich*: Notitiae praeliminariae de Regn. Dalm. Croat. et Slavoniae (Zágráb); *Kussevich*: De municip. iuribus et statutis R. Dalm. Croat. et Slavoniae (Zágráb, 1830.); *Josipovich*: Deductio iurium univ. nob. campi Turo-polya (Zágráb, 1833.); *Fejér*: Series diplomatum Slavoniae ac Croatiae cum regno Hung. nexum ac relationes concernentium; *U. a.*: Croatiae, Slavoniae cum regno Hung. nexus (Buda, 1839.); *Farkas Vukatinovich*: Slavoniae etc. (Zágráb, 1848.); *Gyurikovich*: De situ et ambitu Slavoniae et Croatiae (Pest, 1844.); *Palugyay*: A kapcsolt részek történelmi és jogi viszonyai Magyarországhoz (Pozsony, 1863.); *Paur*: A horvát nemzet legkorábbi viszonyai az Árpádokhoz (1858.); *Deák*: Zágrábmegye körlevele és az egyesülés (Pest. 1861.); *Szalay*: A horvát kérdéshez (Pest, 1861.); *Kvaternick*: Hist. dipl. Verhältnisse des Königr. Kroatien zu der ung. St. Stephans-Krone (Zágráb, 1861.); *Kukuljevich*: Jura Regni Dalm. Croat. et Slavoniae (Zágráb, 1861.); *Petróczky*: Das Selbstbestimmungsrecht von Dalmatien und Kroatien (Bécs, 1864.); *Hampel*: A báni méltóság eredetéről (Pest, 1868.); *Korbuly*: A báni méltóság tekintettel Horvát-, Dalmát- és Tótország közjogi viszonyára (Pest, 1868.); *Pejakovich*: Actenstücke zur Geschichte des Kroat. Slav. Landtages (Bécs, 1881.); *Szilágyi*: A magyar-horvát kérdés okleveles tára (Budapesti Szemle, XVI.); *Jellinek*: Die Staatenverbindungen (Bécs, 1884.); *U. a.*: Das Recht des mod. Staates (Berlin, 1900.); *Pesty*: Száz levél Horvátországról (Budapest, 1885.); *Pliveric*: Das Verhältniss Kroatiens zu Ungarn (Zágráb, 1885.); *U. a.*: Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte (Zágráb, 1886.); *U. a.*: Der kroatische Staat (Zágráb, 1887.); *Eggersdorfer*: Der Kroatische Staat (Agramer Zeitung, 1886. 234—5—6—7. sz.); *Pauler*: Horvát-Dalmátország elfoglalásáról (Századok, 1888.); *Pic*: Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht; *Jeszenszky*: A társországek közjogi viszonya (Budapest, 1889.); *Goszthony*: Horvát-Szlavon-Dalmátországok autonom alkotmánya (Budapest, 1892.); *Jász*: Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből (Bpest, 1897.); A horvát pénzügyi kiegyezésről (Budapesti Szemle, 1898.); *Marczali*: Az Árpádok és Dalmátia (1898.); *Kohoric*: Das Ende des kroat. national. Königtums. (Agram. 1903.) *Dus*: Dalmátia a magyar jogban (Budapest, 1906.); gr. *Mailáth*: Hungaricae Res (Berlin, 1908.); *Nagy Olivér*: Über das staatsrechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn (Tübinga, 1909.); *Sufflay*, zágrábi egyetemi tanár: A horvátok és magyarok hajdan és most (Budapesti Hírlap, 1910. évf. 1. szám.), habár rövid, de tudományos alapon megírt szép, tárgyilagos

értekezés. *Tomasic*: Fundamenta Juris publici Regni Croatiae (Zágráb, 1910.). Ezt a művet tudományos alapon bírálja *Karácsonyi*: Századunk 1910. évf. — *Karácsonyi*: A horvát történetírás zátonyai (Bpest. 1912.).

X. Az osztrák-magyar összeköttetésre vonatkoznak:

Deák Ferencz: Adalék a magyar közigazgathoz (Pest, 1865.); *Biedermann*: Die rechtliche Natur der oest.-ung. Monarchie (1877.); *Juraschek*: Personal- und Realunion (Berlin, 1878.); *Ulbrich*: Oesterreichisches Staatsrecht (Berlin, 1883.); *U. a.*: Die rechtliche Natur der Oest.-ung. Monarchie (Bécs, 1880.); *U. a.*: Oesterreichisches Staatsrecht (Marquardsen Handbuch); *Salamon*: A közös ügyek és a forradalom (Budapesti Szemle, 1881.); *Dantscher von Kollesberg*: Oest.-ung. Bundesstaat (Bécs, 1882.); *Jellinek*: Lehre von den Staatenverbindungen (Bécs, 1884.); *U. a.*: Das Recht des mod. Staates (Berlin, 1900.); *Brie*: Theorie der Staatenverbindungen (Stuttgart, 1886.); — *Szabó*: Magyarország és Ausztria közt levő államjogi viszonyról (Budapest, 1885.); *Nagy E.*: Personal v. reálunió (Budapesti Szemle, 1888.); *U. a.*: Az ausztriai császári czim felvételéről (Budapest, 1897.); *Polner*: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya (1891.); *Ferdinandy*: Magyarország közjogi viszonya Ausztriához (Budapest, 1893.); *Bekics*: A dualismus (Budapest, 1893.); *Horváth J.*: A kiegyezés (Bpest, 1894.); *Thallóczy*: A külügyek vezetése (Budapesti Szemle, 1898.); *Várnai*: A közös ügyek elmélete (Athenaeum, IX. évf. 1898.); *Kalmár*: A dualismus (1904); *Dantscher v. Kollesberg*: Der staatsrechtliche Charakter der Delegationen (Wien, 1904.); *gróf Apponyi Albert*: The juridical nature of the relation between Austria and Hungary (1904. Magyarul a Jogállam 1908. évf.); *U. a.*: A brief sketch of the hungarian Constitution and the Relation between Ausztria and Hungary (Budapest, 1908.); *U. a.*: Die rechtliche Natur der Beziehungen zwischen Österreich und Ungarn (Ö. terr. Rundschau 1911.); *gr. Mailáth*: Hungaricae Res (Berlin, 1908.); *Nagy Olivér*: Über das staatsrechtliche Verhältniss Ungarns zu Österreich (Berlin, 1909.); *Réz M.*: Magyarország és Ausztria közjogi viszonya (Bpest, 1910.); *Zolger*: Der staatsrechtliche Ausgleich zwischen Österreich und Ungarn (Leipzig. 1911.). *Wlassics Gyula*: Az 1867: XII. t.-cz. jogi természetű (Budapesti Szemle 1912. évf. és külön kiadásban). Bemagyarázó munka, a melyet polemicusan ismertet és tárgyal *gróf Tisza István* a Figyelő 1912. évfolyamában. Bosznia és Herzegovinára vonatkoznak: *Klaic*: Bosznia története a legrégibb kortól egész a királyság bukásáig, ford. *Szamota* (Nagybecskerek, 1890.); *Komlósy*: Bosznia és Herzegovina jogi viszonya Magyarországhoz (1883.); németül (Budapest, 1909.); *Thallóczy Lajos*: Öst.-Ungarn und die Balkanländer (Bpest, 1901.); *Királyfi*: Az állampolgári jogviszonyok Boszniában és Herzegovinában (Bpest, 1909.); *U. a.*: A választói jog és a tartományi illetőség Boszniában és Herzegovinában (Bp st, 1910.); *Buza*: Bosznia és Herzegovina államjogi helyzete (Bpest, 1911.); *Tihanyi*: Bosznia-Herzegovinát érintő viszonyaink jogi természetű (Bpest, 1912.); *Timon*: Die Annexion und das Recht der heiligen Krone (Pester Lloyd, 1908. évf.); *Kmetz*: A bosnyák javaslat és a magyar közjog (Egyetértés, 1908. évf.).

ELSŐ RÉSZ.

AZ ÁLLAMTERÜLET.

18. §.

A területről általában és az állam határaitól.

I. Államterület alatt a föld bizonyos határolt részét értjük, mely jogilag valamely állam kizárólagos főhatalmának van alávetve. A terület, mint az állam egyik alkotó eleme, annak fogalmával annyira összenő, hogy a mint az állam egy, úgy területe is általában egynek és oszthatatlannak vétetik, a mit az alkotmányok rendszerint hangsúlyoznak is. — Az állam területén minden személy és dolog az állam hatalma alatt áll, hacsak számukra az »Exterritorialitas« — melylyel az illetőt, mintegy területen kívül levőnek tekintik — elismerve nincsen; s a területen belől minden idegen hatalom (közvetlen) működése ki van zárva. Az állam e jogait nevezük területi felségjogoknak, a melyek tehát negativek minden idegen hatalommal szemben és positivek az állam belső életét illetőleg.¹⁾

A területi souverainitás teljes mértékben kiterjed az állam területe által körülvett tavakra, folyókra, az u. n. belvizekre, nemzeti vizekre. De már a több állam határát érintő, vagy több állam területén átfolyó (nemzetközi) folyókra, valamint a nyílt tengerre vonatkozólag nemzetközi elvek, illetőleg szerződések az irányadók. A határfolyóknál irányadó elv, hogy a parti államok felségisége alá tartoznak és pedig a középén áthuzódó eszmei vonal szerint. A tengerről is hajózható és több állam területén átfolyó Duna a bécsi congressus (1818.), illetve a párisi béke (1856.)

¹⁾ A jog szempontjából megkülönböztetjük még az államterületnek részeit a szerint, a mint valamely közhatóságnak külön működési terét képezik. Így szólhatunk tartományi területről, mely, ha autonómiával, törvényhozási joggal bír, e törvényeknek illetőségi területe is lesz; továbbá közigazgatási (megye, város, község), törvénykezési, pénzügyi, stb. terület beosztásokról.

határozatai folytán a hajózásra szabadnak nyilvánított. A párisi béke külön nemzetközi bizottságot is szervezett, melynek feladata a dunai hajózást gátló akadályok elhárításáról gondoskodni. A londoni conferentia (1871.) pedig kimondta, hogy a parti államok ott, hol a szirtek hajózási akadályt képeznek, különösen a Vaskapunál, a teljesítendő munkálatok költségeinek fejében díjakat szedhetnek. Végre a berlini congressus (1878.) e határozatokat megerősíti; a Vaskapunál és a zuhagatoknál létező hajózási akadályok elhárításának munkálatával Ausztria-Magyarországot bizza meg, a dijszedés jogát számára fentartja és hozzáteszi, hogy a Vaskaputól egész a torkolatig, a hajózás szabadságának biztosítása végett, a létező várak és erődítések leromboltassanak. A hajózás, folyamrendőrség és felügyelőség szabályait, a parti államok hozzájárulásával, nemzetközi bizottság dolgozza ki; az igazságszolgáltatási és rendészeti hatóság a parti államokat illeti. A Vaskapu 1896. szeptember hóban a közforgalomnak átadott és megfelelően Magyarország és Ausztria között létrejött (1888 : XXVI.) szerződésnek a dijszedés joga a magyar államot illeti, minthogy a szabályozás munkálatait teljesítette és költségeit viselte. — A nyílt tenger pedig szabadnak vétetik olyan értelemben, hogy egy állam sem monopolizálhatja, nem tartozik valamelyiknek kizárólagos hatósága alá. De a tenger azon része, melyet a partról megvédeni lehetséges, tehát egy ágyulövésnyire, a nemzetközi gyakorlat szerint, az illető állam területi felségjogai alá tartozónak tekintetik. *Terrae dominium finitur, ubi finitur armorum vis.*

A területi felségjog tisztán közjog, közhatalom (*Imperium*), s így össze nem tévesztendő a magánjogi tulajdonnal, a korona főtulajdonával (*dominium*), vagy a *fiscus* jogaival. A magánjogi felfogás ide vonatkozólag az egész középkoron keresztül, sőt még azon túl is, sokáig igen divatos volt s innen maradt a nemzetközi szerződésekben a terület átengedésénél szokásos záradék: »minden *souveraineté* és tulajdonnal» (*en toute souveraineté et propriété*). — A területi felségjogot védi az 1878 : V. t.-cz. 127. és 129. §-a, mely szerint az a törekvés, hogy az állam területe, vagy annak egy része, erőszakkal idegen uralom alá jusson, felségsgértés büntetést alkotja és életfogytig terjedhető fegyházzal büntetendő.

Megjegyzendő, hogy előfordul ugyan néha valamely területnek több állam által való közös birtoklása, u. n. *condominiuma*. Ilyen nálunk *tényleg* Bosznia és Hercegovina,¹⁾ Magyarország és Ausztria közt fennálló viszony folytán. Ezek azonban ritka, kivételes esetek, mindig különös okokból keletkezettek, úgy hogy az általános szabályt nem döntik meg, és ez az állapot is csak akkor tartható fenn, ha az államhatalom, az ügykörét illetőleg, szigorúan megszabott határok között megosztatik (*condominium pro partibus divisio*), vagy az államok a főhatalom egységes gyakorlására valamely módot találnak. A *condominiumban* tehát több állam úgy szervezkedik a működésre, hogy a főhatalom egységes természete kifejezésre jusson, ellenkezőleg beáll az anarchia.

A területenkivüliség jelentősége abban rejlik, hogy az illető az állam hatóságai, közigazgatási, rendőri és bírói hatóságok alól ki van

¹⁾ Erről bővebben a IV. Részben.

véve. A nemzetközi gyakorlat szerint ilyenül bírnak a külföldi uralkodók, idegen államok diplomáciai képviselői, a hozzájuk tartozó családtagokkal és hivatali személyekkel egyetemben; valamint kiterjed még az általuk birt ingó javakra. De az általuk belföldön birt ingatlan, mert az államterület része, nem vonható ki az államszereplés alól (l. az 1815. bécsi és az 1818. aacheni congressus határozatait). A területenkivüliség monarchiánkban esetről-esetre, mintegy kiváltság által, külföldi fejedelmi házak belföldön lakó tagjaira is kiterjesztetett. Így a souverain Lichtenstein hercegi család, a Bourbonok idősebb ága, a hannoveri kir. család egyes tagjaira. A külföldi államok consulai azonban, bár személyes mentességet élveznek és kiváltságban részesülnek (levéltáraik és hivatalos irányaik sérthetetlenek, semmi ürügy alatt át nem kutathatók), a területenkivüliség jogával nem bírnak. Megjegyzendő, hogy az 1896 : XXXIII. t.-cz. szerint a területenkivüliség és a személyes mentesség fennállása, valamint terjedelme fölött a nemzetközi szerződések és a gyakorlat alapján az igazságügyminister dönt; a területenkivüliséget élvezők pedig, az 1909 : XVI. t.-cz. szerint, a főudvarnagyi bíróság hatásköre alá tartozhatnak, ha magukat önkényt a nevezett bíróság hatóságának alávetik.

II. Az államhatárok megállapítása a törvényhozás jogaihoz és feladataihoz tartozik. Ez következik már alkotmányunk ama tételéből, mely az államterület változatlan fentartását, egységét, együttes birtoklását hangsúlyozza (kir. hitlevelek és eskük, az 1715 : III. t.-cz. 2., 1723 : II. t.-cz.), valamint számos törvényünkben,¹⁾ melyek az államhatár szabályozásáról, rendszerint biztosok kiküldése útján intézkednek.

Az államhatárok lehetnek természetesen, mint hegyek, folyók, tavak és tengerek, vagy mesterségesek, határoszlopokkal, dombokkal, árkokkal, kövekkel jelöltek. E határjeleket törvényeink különös oltalomban részesítik. Így az 1891 : XLI. t.-cz. rendelkezése szerint, a ki az ország határainak megjelölésére szolgáló szobrot, kő- vagy faoszlopot, árkot, kő- v. földhalmot szándékosan és jogtalanul meg rongál, hat hóig terjedhető fogházzal büntetendő, a ki pedig a nevezett határjeleket szándékosan és jogtalanul, habár talán nem is a

¹⁾ Így az 1439 : XVII., 1492 : XXV., 1498 : XXVIII., 1507 : XIX., 1536 : XLVII., 1546 : LVII., 1550 : XL—XLIV., 1559 : XLVIII., 1582 : VI., 1598 : XXXVI., 1601 : XXXII., 1618 : XII., 1622 : LVI., 1625 : XXXVII., 1638 : XXXVII—XLII., 1647 : LXX., 1649 : XXVI., 1649 : XXVI—XXIX., 1662 : XXXVII—XXXVIII., 1687 : XV., 1723 : XVII., 1741 : LIII., 1764 : XVI., 1802 : XXVI., 1807 : XXXI., 1840 : XXXII—XXXIII. stb. — A legutoljára törvénybe iktatott határmegállapítás : Romániával szemben az 1888 : XVI., Ausztriával szemben az 1897 : XIV. és az 1903 : IX. t.-czikben foglaltatik. Ez utóbbi esetben választott bíróság által hozott ítélet iktatott törvénybe.

birtokviszonyok megzavarása czéljából kidönti, megsemmisíti vagy áthelyezi, az három évig terjedhető fogházzal és hivatalvesztéssel büntetetik.

I. A magyar államterület történeti változásaiiban.

19. §.

A magyar államterület kérdésénél történeti szempontból a következő részeket különböztethetjük meg : 1. az anyaterületet, mely honfoglaláskor jutott őseink birtokába, melyen a magyar állami élet kifejlődött ; 2. az anyaterületből kivált részeket, melyek vagy egészen elszakadtak az anyaterülettől, vagy az államegység megtartása mellett az állam általános politikai szervezetétől eltérő politikai szervezetet nyertek, így bizonyos különválásra és ebben bizonyos önállásra jutottak, mint kiegészítő részek ; végre 3. azokat, melyek, mint kapcsolt részek, vagy mint mellékországok, később kerültek a szent korona hatalma alá.

20. §.

A) Az anyaterület.

Őseink a IX. század vége felé Kr. u. azon földterületen, mely a Kárpátoktól az adriai partokig, a Száváig, Erdélynek a mai Rumánia felőli határaitól kezdetben az Enns folyóig, majd csak a Lajtáig, észak-nyugaton pedig a Morva folyóig terjed, alapították az egységes magyar államot,¹⁾ melynek ezer éves fönnállását az 1896 : VII. t.-cz. ünnepélyesen törvénybe iktatta.

Már keletkezésekor, a területi integritáson kívül, bizonyos politikai integritással is birt, egységes politikai szervezet volt, mely később, a törzsek különállásának és a törzsfők hatalmának megszűnésével,

¹⁾ Valószínű ugyan, hogy honfoglaló őseink hódító csatározásait az Adria partjaira is kiterjeszték, mint a névtelen jegyző mondja, Bules, Lehel és Botond Horvátországot egész Spalatóig meghódították. De véglegesen ez a terület mégis csak a XII. század elején lett az ország kapcsolt része, mint Horvát-Dalmátország. — Az első vezérek hatalma a mai Ausztria területére is kihatott, egy keskeny vonalban az Enns folyóig, vagyis a folyón túl fekvő Konzillechig. De ez a terület végleg elveszett Aba Sámuel és III. Henrik császár közti háboruk idejében, mielőtt a magyar állam consolidálódott volna.

még teljesebbé vált és mindaddig sértetlen maradt, míg a magyar állam hatalmas volt. Egyes területrészek ugyan, a viszonyoknak megfelelően, kormányzók alatt állottak — Erdély, néha Magyarország déli része, katonai szempontból a temesi ispán mint délvidéki kapitány alatt, valamint a régi Szlavonia — de azért életök az alkotmány keretén belül folyt s még a szorosan vett autonóm tartomány különállásával sem bírtak. De a mint az állam hatalma csökkent, számos változás jött létre.

Erdély elszakadt a magyar koronától s több magyar megye, az u. n. *partium*, csatlakozik hozzá; a török betörések meggátolására, az ország déli és keleti része, *határörvidékként*, katonailag szerveztetik, még pedig alkotmányos formák mellőzésével; Horvátország nagy része török uralom alá kerül és tévedésen alapuló névcsere folytán az ország anyaterületéből alakul az új *Horvátország*, mint autonóm tartomány, a melylyel később a szomszédos magyar megyék, *Szlavonia* név alatt, összeköttenek és hasonló jogállást nyernek; végre az ország déli része, mint *szerb vajdaság* és *temesi bánság*, alkotmány ellenére, külön politikai szervezetet kap.¹⁾

21. §.

B) Az anyaterületből kivált részek.²⁾

1. Erdély.

Az ország délkeleti, vagy erdőn tuli részét — a krónikák szerint — honalapításkor a hét vezérek egyike, Töhötöm foglalta el s kezdetben, megfelelően az akkor divatozó törzsszervezetnek, némileg

¹⁾ A mohácsi vész után az ország egyik részéből Erdély alakul, mint fejedelemség, másik rész a török hódoltság és csak a harmadik rész, a legkisebb, néhány vármegyéből álló keskeny terület, képviseli a magyar királyságot.

²⁾ Megjegyzendő, hogy itt a »részek« szót közönséges értelemben használjuk. A régi közjogi nyelv u. i. a »részek«, »partes« kifejezését csak azon területekre alkalmazta, melyek különállása alkotmányosan, vagyis nem a kormány önkénye folytán keletkezett. Így tehát Horvátországra, Dalmáciára, Erdélyt illetőleg a partiumra; de már nem alkalmazta a Határörvidékre, a szerb vajdaságra, a temesi bánságra. — Irodalmi források: *Pauler*: A magyar nemzet története. *Timon*: Alkotmány- és jogtörténet, *Király*: Alkotmány és jogtörténet. *Szilágyi* szerkesztésében megjelent: Magyarország története; továbbá a jelen munka 17. §. VIII. pontjában felsorolt művek.

különállásban tartotta. — Midőn azonban szent István a törzsfők hatalmát megtörte, Erdélyt is szorosan az országhoz fűzte és a politikai egységet később, szent László király megerősítette. Ez időtől fogva az erdöntuli terület a magyar állam egyik alkotó része volt s a király által kinevezett, utasítással ellátott vajdák által kormányoztatott. — Tulajdonképen három közigazgatási területet (kerületet, földet) alkotott, különböző közigazgatási szervezettel: a székelyekét a székely ispán alatt, a szászokét a szász ispán (gróf) alatt s a magyarokét közvetlen a vajdának alárendelve. Ez a három közigazgatási kerület a vajda, mint e részben a legfőbb királyi hivatalnok elnöklete alatt, közös érdekű ügyekre, leginkább pedig a honvédelem miként történő teljesítésére, közgyűléseket tartott; továbbá katonai szempontból szintén a vajda parancsnokságának volt alárendelve, a ki egyszersmind az erdöntuli részek nagybírája is volt. De már közigazgatási ügyekben a székely ispán és a szász ispán a királyi központi kormány alatt állott. Országnak (Regnum) nem neveztették,¹⁾ nem volt czimere, a királyi czimek közt nem fordul elő. A székelyek és a szászok ugyan nagy kiváltságokkal bírtak, a melyek azonban országos különállásra nem vezettek. — Az említett három nemzet szorosabb kapcsolatba csak 1437-ben jutott, midőn Kápolnán véd- és dacszövetségre léptek egymással és ezt 1438-ban Tordán, 1459-ben Medgyesen megerősítették.

A mohácsi vész után a magyar állam két részre szakadt. Az egyik rész habsburgi Ferdinándot választotta királylyá, a másik rész, melyhez Erdély is tartozott, Zápolya Jánosnak hódolt. A szétválás, a nagyváradi egyezmény (1538) ellenére, Zápolya János halála után is megmaradt: hivei fiát, János Zsigmondot, szintén királylyá választották, majd pedig Erdélyt új magyar választófejedelemséggé decretálták, 1556-ban. E határozat János Zsigmond halála után, ki még mint magyar király uralkodott (habár megkoronázva nem volt), tényleg megvalósult, midőn az erdélyi rendek Báthory Istvánt, 1571-ben, erdélyi fejedelemmé s a magyar részek urává kikiáltották.

Ettől fogva Erdélyt nemzeti fejedelmek kormányozták, rendszerint a török porta fenhatósága alatt és csak 1687-ben sikerült I. Lipót királynak a magyar korona fenhatóságát elfogadtatni. Apafi Mihály fejedelem halála (1690.) és ifjabb Apafinak a fejedelemségről történt lemondása után pedig a magyar király lett Erdély

¹⁾ L. *Pesty Frigyes*: Az eltűnt vármegyék, II. köt. 16. l.

fejedelme. De bár a Habsburg-házból származó fejedelmek elismerték, hogy Erdélyt a magyar korona jogczimén birták, így már a Lipót-féle diplomában, továbbá Mária Terézia az 1741 : XVIII. és Ferencz az 1792 : XI. t.-cikkekben, valamint elismertetett az 1791 : VI. erdélyi t.-cikkekben, mely éppen ebből az okból az egységes öröklési rendet erősíti meg : azért Erdély különállása mégis egész 1848-ig megmaradt ; sőt Mária Terézia Erdélyt nagyfejedelemség czimével ruházta fel, ámbár annak hangsúlyozása mellett, hogy e czim fölvétele a közjogi viszonyokon semmit sem változtat. Előzőleg pedig már a Lipót-féle diploma (1691.) kifejezi, hogy Erdély a magyar államhoz tartozik, a mennyiben azt mondja : »Erdély visszatér a sz. koronához, a melytől az irigy sors és egyesek vakmerősége elszakította«.

Az 1848 : pozsonyi VII. s a kolozsvári I. törvényczikkek kimondták az uniót, hangsúlyozván, hogy Erdélynek mindazon kiváltságai és törvényei megerősítettnek, melyek az egyesülést nem akadályozzák és a nemzeti szabadságnak, jogegyenlőségnek kedveznek ; de e határozat végleges keresztülvitele az 1848/9-et követő események folytán elmaradt, Erdély az abszolút rendszerben külön korona-országga szerveztetett. De már 1865-ben a régi választási alapon új országgyűlés hivatott egybe s ez az uniót, illetőleg Erdélynek Magyarországba való bekebelezését sürgette ; majd Ő Felsége Erdélyt is meghívta a magyar országgyűlésre, az erdélyi kancellária feloszlattatott és Erdély kormányzatával a magyar ministerium bizatott meg. Végre az 1868 : XLIII. t.-cz. az uniót újra kimondotta és a következőképen szabályozta :

1. A törvényhozást Erdélyre nézve is kizárólag a magyar országgyűlésen, melyen Erdély is képviselve van, gyakorolandják ; 2. a kormányzás az erdélyi területre nézve is a magyar felelős ministerium által történik ; 3. azon törvények alkalmazása, melyek az egyesülést megelőzőleg Magyarország külön országgyűlésén alkottattak, a mennyiben szükséges lesz, az erdélyi területre törvényhozás útján fognak kiterjesztetni ; 4. az 1848 : pozsonyi IX. törvényczikk 1-ső és a XII. törvényczikk 6-ik §-ának érvénye, az erdélyi megszüntetett urbériségekért s tizedekért kiadott vagy kiadandó földtehermentesítési államkötvények biztosítása végett, Erdélyre is kiterjesztetik ; 5. Erdély mindazon törvényei, melyek az erdélyi területen és a régente u. n. magyarországi részekben a bevett vallásfelekezetek, egyházak és egyházi hatóságok vallásgyakorlati s önkormányzati szabadságát, jogegyenlőségét, egymásközi viszonyait,

hatáskörét biztosítják, sértetlenül fentartatnak; egyszersmind a görög- és örménykatholikus, valamint a görög-keleti egyházakra is kiterjesztetnek. — Kimondatott végül, hogy Ő Felségének Erdély nagyfejedelme, székelyek ispánja cziméből az unióra semminemű hátrányos következtetés nem vonható.

Az 1870: XLII. t.-cz. az erdélyi magyar és székely részek köz-igazgatását, a magyarországi törvényhatóságok mintájára, egy és ugyanazon elvek alapján szervezi. A királyföld (szászföld) — eltekintve, hogy a szász egyetem gyűlése az 1868: LIV. t.-cz. folytán többé bíraskodást nem gyakorolhatott — egyelőre particuláris jogaival különállásában megmaradt; migsem az 1876: XII. és XXXIII. t.-cikkek ezt is megszüntetik és a királyföld részint tisztán, részint más erdélyi részekkel egyetemben megyékké alakított; a szászok grófjának (ispánjának), mint a szász egyetem közgyűlése elnökének, czime az ujon alakított Szebenmegye főispánjára száll és a szász egyetem jövőre mint közművelődési testület fog szerepelni, vagyona csak közművelődési célokra fordítható.¹⁾

Ezzel megszűnt a százados különválás. Erdély teljesen, területileg és politikailag, az anyaországba bekebelezetett és így megszűnt az állam külön része (pars) lenni. Ma még földrajzilag sem tekinthető külön területnek, minthogy az új közigazgatási beosztás alkalmával (1876: XXXIII. t.-cz.) régi erdélyi részekből és magyar területből alakítottak megyék.

Erdélynek különállása alatt hozott törvényei az »Approbatæ Constitutiones« (1653-ig hozott törvényekkel) és »Compilatae Constitutiones« (1654—1669-ig hozott törvényekkel) cz. törvényes könyvekben foglaltatnak; a később keltek pedig, mint »Articuli Novellares« ismereteseek és az erdélyi törvények harmadik részét alkotják. De ezek a törvények Erdélynek Magyarországra történt bekebelezetése után nagyrészt csak történeti jelentőséggel bírnak, vagyis csak azok a törvények maradtak érvényben (és ennyiben alkot a régi erdélyi terület ma is külön jogterületet), a melyek, mint mondtuk, az unióval, a jogegyenlőséggel összeütközésben nincsenek (1848: VII.) és az egyesülés után alkotott magyar törvények által (1868: XLIII.) hatályon kívül nem helyeztetek.

¹⁾ Így tehát a szász egyetem alatt nem a szászoknak valamely politikai testülete vagy szervezete, hanem ezen a területen lakók, mint bizonyos alapítványok birtokosai, értendők, mely vagyon felett az országos képviselőválasztásra jogosultak által ott választott közgyűlés rendelkezik.

22. §.

2. Erdélyhez csatolt részek, az u. n. »Partium«.

Erdély különválásakor szomszédos magyar részek is csatlakoztak az új fejedelemséghez és a nemzeti fejedelmek kormánya alatt kevesebb, vagy több magyar vármegye mindig hozzá tartozott; midőn pedig később a magyar király főhatalma alá került, a magyarországi vármegyék az anyaországhoz visszacsatoltattak, de Kraszna, Középszolnok, Zaránd megyék és Kővár vidéke kivételével, melyek az 1693—1733-ig terjedő rövid időtől eltekintve, a midőn Magyarországhoz tartoztak, továbbra is, egész 1848-ig, Erdélyhez csatolva maradtak. E megyéket megkülönböztették a tulajdonképeni Erdélytől és magyar részeknek, vagyis az erdélyi fejedelem cziméből: »Princeps Transylvaniae et Partium Hungariae Dominus«, leginkább Partiumnak nevezték.

A magyar országgyűlés a visszacsatolásért többször szót emelt (1741., 1764., 1836-ban), valamint ezt több törvényczikk is sürgeti (1741 : XVIII., 1792 : XI., 1836 : XXI. t.-cz.), de sikertelenül; míg végre az 1848 : VI. t.-cz. elrendeli, hogy »Kraszna, Középszolnok, Zarándmegyék, Zilah városa és Kővár vidéke, a jelen törvénynek azon hatóságokban való kihirdetése napjától minden tekintetben Magyarország elválaszthatlan kiegészítő részeit képezzék«. — De az 1848/9-ki események lezajlása után e részeket ismét a külön kormányzott Erdélyhez csatolták és csak 1861-, illetőleg 1867-ben kapcsolták vissza véglegesen az anyaországhoz. Iskoláik, egyházaik azonban a régi egyházi hatóságaik alatt maradtak, valamint a bevett vallásokra, ezek vallási, önkormányzati szabadságaira, a bevett vallások egymáshoz való viszonyára, jogi egyenlőségére vonatkozó törvények továbbra is fentartatnak. (1868 : XLIII. t.-cz.)

23. §.

3. Temesi bánság és Szerb vajdaság.

A mai Temes, Torontál, Krassó-Szörény megyék és vidékők a honalapítás idejében kerültek a magyar hatalom alá, s egész a mohácsi vészig, mint az államnak kiegészítő része szerepeltek. A XV. századtól ugyan néha-néha honvédelmi szempontból, a veszélyeztetett határ védelmére, alsó vidékei kapitányok, illetőleg temesi ispánok (grófok) alatt állottak, de e viszony politikai különéltre

nem vezetett. A mohácsi vész után pedig az említett megyék a török uralom alá jutottak.

A passaroviczi békekötés által (1718.) a magyar király visszakapta e területet, de az államba nem kebelezetett be, hanem »temesi bánság« czimmel, 11 vidékre osztva, a Temesváron székelő bánsági katonai parancsnokság, majd polgári igazgatóság által igazgattatott, mely a bécsi hadügyi tanács, illetőleg a bécsi udvari kamara alatt állott. Megjegyzendő azonban, hogy törvényeink e területet sohasem bánságnak, hanem temesi kerületnek (districtus Tömösiensis) nevezik, minthogy történelmi alapon itt a bánság elnevezését, a mi a régi magyar jogban tartományi különállást jelentett, indokolni nem lehet.¹⁾ Mária Terézia alatt (1751.) szervezett polgári igazgatás hatósága azonban csak 8 vidékre terjedt ki, míg a többi három bánsági katonai határőrvidékké alakult át.

Az országgyűlés többször felszólalt ez alkotmányellenes állapot miatt, sőt az 1741 : XVIII. t.-cz. a terület visszakebelezését el is rendeli, a mi azonban csak 1779-ben történik meg, midőn a polgári kormányzás alatt levő 8 vidék, Temes, Torontál, Krassómegyékre osztva, az állam politikai szervezetébe beleolvasztott és e megyék az országgyűlésen való ülés- és szavazatjogot, az 1791 : XXVIII. t.-czikkkel, meg is kapták. A szabadságharcz után azonban, az 1849. november 18-án kelt nyílt parancs által, Bács-Bodrogmegyével, valamint Szerémmegye rumai, illoki járásaival egyetemben »Szerb vajdaság és Temesi bánság« elnevezése alatt, a bécsi központi kormánynak alárendelve, külön koronaországgá szerveztettek.²⁾ Végre, 1860-ban, az októberi diploma kibocsátása után, e megyék az anyaországhoz vissza csatoltattak, Szerémmegye említett két járása pedig Szlavóniához.

24. §.

4. A katonai határőrvidék.

Már a mohácsi vészt megelőzőleg, II. Lajos király Horvátország több erősségét — Zeng, Knin, Szkradin, Klissa, Kruppa, Likka, Osztrovicza — a megvédhetés érdekében kénytelen volt sógorának, Ferdinándnak, a későbbi magyar királynak átengedni, ki ezeket német katonai őrséggel látta el és a lajbachi kapitány parancs-

¹⁾ Pesty Frigyes : A temesi bánság elnevezésének jogosulatlansága. (1868.)

²⁾ L. Somsich : Magyarország és királyaink törvényes joga.

noksága alá helyezte. A mohácsi vész után pedig a régi Horvátországból megmaradt csekély rész, hozzá véve némely területet a szomszéd szlapon földről, a török támadások meggátolására, szintén katonai végvidékké szerveztetett, Károlyvárosban székelő parancsnokság alatt. Ugyancsak e célból a régi Szlavonia, a mai Horvátország, területén is alakított katonai őrvonal, melynek parancsnokai előbb Kapronczán, majd Varasdon székeltek.

Rudolf alatt tovább huzzák a katonai őrvonalat. A régi Szlavonia területén alakult a *petrinai* végvidék. Később közvetlen a Kulpa körüli része alakított katonai határörvidékké s a petrinai véghely hozzácsatoltatván, a horvátországi bán parancsnoksága (báni határörvidék) alá helyezettetett. Mária Terézia alatt, midőn a határörvidék szervezete megerősítették, a régi Valkó, Szerém, Verőcze megyék területén is katonai őrvonal keletkezett.

A XVIII. században, Magyarország déli részein a törököktől visszavett területen szerveztetett az u. n. *bánsági határörvidék*. Sőt Erdély keleti határán is, 1763-ban, székely huszár és gyalog, valamint román gyalog határör ezredeket állítottak fel.

A határörvidék belső szervezete sok változáson ment keresztül, migsem I. Ferencz, 1807-ben aug. 7-én kiadott rendeletével, állandóbb formában szabályozta. E rendeleten az 1850. május 7-én kiadott patens több okszerű változtatást tett, a nélkül azonban hogy az intézmény lényegét megtámadta volna.

A határörvidék ezredekre osztott.¹⁾ A földbirtok, eleinte hűbéri természetű, később a házközösség tiszta tulajdona lett (1850.), a katonai kötelezettséggel szoros összeköttetésben²⁾ és az egész terület katonai kormányzásban a bécsi hadügyi tanács, illetve a hadügyministerium alatt állott.

A török hatalom elgyengülésével, majd pedig az általános védkötelezettség elfogadásával, a határörvidéki szervezet fölöslegessé vált és mind többen sürgették e területnek az alkotmányos polgári kormányzásba való bevétele. Az 1848 : V. t.-cz. 55. §-át már úgy lehet tekinteni, mint a mely elvben ki is mondja a határörvidék

¹⁾ A legutóbbi szervezet szerint (1850.) a magyar és horvát-szlavon határörvidék, 584 mértföldnyi terjedelemmel, két főparancsnokság alatt állott: 1. *zágrábi főparancsnokság* tíz ezreddel; *temesvári főparancsnokság* a négy bánsági ezreddel, valamint a csajkások zászlóaljával. Az erdélyi határvidéken 2 székely és 2 román gyalog, 1 székely huszár ezred volt szervezve.

²⁾ A házközösség belső szervezetét részletesen ismerteti *Korbuly*: Magyar Közjog.

polgárosítását, az erdélyi román és székely ezredek pedig már 1851-ben feloszlattattak; de a határőrvidék többi részének polgárosítása csak 1871-ben indult meg. Általában mondhatjuk: a katonai határőrvidék azon területhez csatoltatott, a melyből vétetett. A visszacsatolás királyi és ministeri rendelettel kezdeményeztetett, minthogy az alkotmányos állapotba való visszatérésre nem szükséges új törvény; de annak megtörténte az alábbi törvényekbe becikkelyeztetett.

A polgárosítás befejezése az 1881. július 15-én és december 15-én kelt rendelettel tekinthető megtörténtnek, a mi azután az 1882: XL. t.-cikkbe iktattatott. Ez időtől fogva a volt határőrvidék területe csak bizonyos jogfolytonosságon nyugvó különállással birt, a mi leginkább a pénzügyeknél mutatkozott, a mennyiben a határőrvidéki lakosokat adóztatás, dohányültetés, dohány- és sóvétele tekintetében megillető kedvezmények további intézkedésig fentartattak. Az 1886: XXXVII. t.-cz. azonban már a volt magyar és a horvát-szlavon határőrvidéki részekben, csekély eltéréssel (pl. földtehermentesítési pótlékot nem fizetnek), a rendes állami adótörvényeket lépteti életbe. — A polgárosított magyar határőrvidék házközösségének megszüntetéséről szól az 1885: XXIV. és az 1898: XII. t.-cz.

25. §.

Sichelburg kerülete és Marienthal községe.

A határőrvidékhez tartozott Sichelburg kerületére és Marienthal községére a szomszédos Krajna hercegség tart igényt, másrésről meg Magyarország követel némely, kisebb területrészeket, melyek jelenleg Ausztria egyik-másik tartományához csatolva. Ez okból az 1872: IV. t.-cz. szerint, a határőrvidék polgárosításával egyidejűleg, Magyarország és Ausztria között a határ is szabályozandó lett volna, de minthogy ez nem volt keresztülvihető, az 1881-ik évi július 15-én kelt legfelsőbb rendelet a nevezett kerület és község polgárosítását a határszabályozás ügyének megtörténtéig függőben tartja, de kormányzását ideiglenesen a bánra bizza.¹⁾ Hovatarto-

¹⁾ E rendelet szerint: »Minthogy az 1872: IV. t.-cz. azon feltétele, hogy Sichelburg kerületére és Marienthal községére nézve a polgárosítással egyidejűleg a határszabályozásnak is meg kell történnie, eddig teljesíthető nem volt: ennél fogva a határszabályozásnak alkotmányos uton való elintézéséig a szóban levő területek polgárosítása függőben tartatik, de, nehogy zavar álljon be, az igazgatás egyelőre a bánra bízatik.«

zását, illetve az egész határszabályozási ügyet, a két állam egyezményileg, törvényhozás útján fogja eldönteni.

E terület lakosai ma már ugyan határőri szolgálatot nem teljesítenek, de minthogy hovatarozásuk vitatott, a magyar alkotmányos szervezet rájuk nem hat ki és így az országgyűlési képviselőválasztásokban részt nem vehetnek, törvényhatósági szervezetbe fölvéve nincsenek, önkormányzattal nem bírnak.

26. §.

5. Horvátország és Szlavónia.

A mai Horvátország és Szlavónia, Horvátország csekély részétől eltekintve, tévedésen nyugvó névcseré folytán, a XVIII. században az anyaterületből váltak ki. — Minthogy azonban e terület jelenleg is külön politikai testet alkot az államban, tehát történetét és jogállását a tényleges területnél fogjuk ismertetni.

27. §.

C) A később hódított országok és területek.

A magyar koronához tartozó területnek másik alkatelemét azok az országok és részek alkották, melyek — önkéntes vagy kényszerített — hódolás folytán később jutottak a magyar állammal kapcsolatba. Ezek ismét két kategóriába sorozhatók.

Némelyek elismerték a magyar korona fenhatóságát, a nélkül azonban, hogy Magyarországgal az állami életre egyesültek volna. Ezeket, az összeköttetés hűbér szerű jellegétől, a korona hűbéres (alávetett, mellék-) országainak nevezzük. Ilyenek voltak Ráma, vagy *Bosnyákország*, *Szerbia*, *Bolgárország*, *Kunország* (*Kumánia*), vagyis a későbbi *Moldva* és *Oláhország*, *Galiczia* (*Halics*), *Lodomeria* és már az árpádházi királyok ez országok királyi címét viselték.

Más területek pedig Magyarországgal állami közösségbe léptek, annak részei lettek, ugymint a régi *Horvátország*, *Dalmátország* és *Fiume*.

28. §.

1. Az u. n. hűbéres (alávetett, mellék-) országok.

A magyar sz. koronához, egész a mohácsi vészig, több olyan szomszédos ország tartozott, melyek, mint mondtuk, nem egyesültek vele az állami életre, hanem főhatalmát elismerték. Meg-

maradtak saját törvényeik, ősi szokásaik mellett, nemzeti fejedelmeik alatt és a magyar törvény, igazságszolgáltatás, kormányzás ez országokra általában nem terjedt ki, bár némelyek ideiglenesen az állammal ilyen szorosabb viszonyba is jutottak. Alárendeltségük leginkább az évi adófizetésben, háboru idejében segédsapatok küldésében nyilvánult és abban, hogy trónra lépő fejedelmeiket a magyar király erősítette meg. E viszony tehát hűbér-szerű jellemző vonásokkal birt.

A magyar korona hatalmának biztosítása végett azonban a hűbéres országok némely erősségei magyar kapitányok alatt állottak, a kik a körüllevő terület fölött is bizonyos hatósági jogokat gyakoroltak. E végvárakat végvidéki bánságoknak, kapitányait bánoknak is nevezték.

Ilyen végvárak voltak már az Árpád-királyok korában: a boszniai, sói, ozorai, bronchi, zreborniki, jajezai, sabaczi, nándorfejérvári, stb. Ugyancsak a hűbéres országok területéből alakultak a macsói, szörényi bánságok és a bolgár bánság. A macsói bánságot Szerbia felső részéből, a szörényi bánságot Kis-Oláhsországból hasították ki, a bolgár bánság pedig Bolgárország megmaradt részeiből alakult. Ezek a bánságok már külön tartományok voltak, melyeket a bánok, a kik országbárói ranggal birtak, mint magyar királyi helytartók, közvetlen a királyi kormánynak alárendelve kormányozták.

Királyaink e hűbéres országok czimeit ma is viselik; czimerök, zászlóik koronáztatáskor, vagy más ünnepélyes alkalmakkor előttök vitetnek, a hajdan e területeken volt kath. püspökségek számára most is kineveznek.

De mindennek közjogi jelentősége nem abban rejlik, mintha a magyar király ez országok fejedelmének tekintené magát, vagy azok visszahódítására törne, hanem a multat s a régi igényeket tartja emlékezetben. Így tehát első sorban történeti jelentőséggel bír, mely realitást legfőlebb akkor nyerhetne, ha ez országok jelenlegi kapcsolatukból kiválnának, vagyis megszűnnék jelen állami jogi helyzetök. Mint a hogy a szt. korona, régi jogán lépett fel igényekkel Galiciát és Lodomériát illetőleg Lengyelország felosztásakor, Dalmáciát illetőleg pedig a velencei köztársaság megszűnésekor. Ide is vonatkozik a hitlevél ama szokásos kitétele: »a mik eddig visszafoglaltattak, vagy Isten segedelmével ezentul visszafoglaltatnának, az országba bekebelezendők«.

Megjegyzendő, hogy a magyar állam az 1878. évi berlini szerződésben (1879: VIII. t.-cz.) Szerbiát és Romániát független államok-

nak ismerte el, Bulgáriát belső önállással bíró fejedelemségnek (jelenleg souverain királyság), valamint a török főhatalom alá tartozónak ismerte el Bosniát és Hercegovinát is, mely utóbbiaknak kormányzását ekkor átvette; továbbá, hogy már megelőzőleg, az 1856-iki párisi békében, mely azonban törvényeink közé becikkelyezve nincsen, a török birodalom elismertetett s így az is, hogy Ráma és Bulgária kiegészítő része, Oláhország, Moldva és Szerbia pedig hűbéres országai voltak.

Ezekből kitűnik, hogy a magyar állam a nevezett országokra nézve a status quot elismeri, vagyis elismeri ősi joga előtt érvényesülhető idegen jogot. De ha ez a jog létezni megszűnik, akkor a szent korona régi igénye újra életet nyer.

29. §.

a) Ráma vagy Bosnia.

Rámát, mint a Ráma folyó melletti területet, hajdan megkülönböztették Bosniától, a Bosna folyó melletti területtől, de miután a magyarok elfoglalták, rendszerint az egészet Rámának nevezték. E terület egy részét Kálmán király hódította meg, a ki már 1103-ban viseli Ráma királya (Rex Ramae) czímét; II. Béla Ráma egész területét megszerzi; II. Endre pedig a mai Hercegovina déli részét, Chulmiát, csatolta hozzá (innen néha Rámának és Chulmiának is nevezték). II. Béla óta »Ráma királya« czim királyaink czimei között állandóan előfordul.

III. Endre halála után, Ráma rövid időre Szerbia hatalmába került, de I. Károly visszafoglalta; Nagy Lajos alatt függetleníté magát, de csakhamar ujjal a magyar fenhatóság elismerésére kényszerített; fejedelmei később »Bosznia királya« czímet is viselték a magyar király adományából. Majd pedig, I. Mátyástól állandóan, Boszniát királyi tisztviselők kormányozták, kik közül Ujlaky »Bosnyákország királya« czímével is fölruháztatott. (1480.) II. Ulászló és II. Lajos alatt a török hatalma e területre mindinkább kiterjedt, a mohácsi vész után pedig az egész vidék végleg uralom alá jutott. E terület a török uralom alatt a régi Horvátország némely részeivel együtt két tartományt alkotott, Bosniát és Hercegovinát.¹⁾

30. §.

b) Szerbia.

Szerbia, ugy látszik, már II. Géza királyunknak önként hódolt, teljesen azonban csak Imre király fűzte a szent koronához. III. Endre halála után elszakadt, Nagy Lajos visszahódította. Később a törökök támadásaitól sokat szenved, a kik, 1521-ben, végleg el is foglalták. III. Károly, a passaroviczi béke által, 1718-ban, egy részét visszanyerte, de már a

¹⁾ A mai viszonyt illetőleg I. a IV. Részt.

nándorfejevári békében (1739.) ismét elveszté. A berlini szerződés XXXIV. czikke (1878 : VIII. t.-cz.) értelmében Szerbia önálló fejedelemség lett, 1882 óta pedig souverain királyság.

31. §.

c) Bolgárország.

Bolgárország III. Bélától egész III. Endréig Magyarország fenhatósága alatt állott; sőt már Imre király is viselte a Bolgárország királya czímét, habár azt véglegesen csak V. István vette föl. III. Endre alatti zavarokban függetleníté magát, de Nagy Lajos visszahódította; majd a Dunánál Viddint, Nikápolyt, Silistriát magában foglaló területből alakult a bolgár bánság. A szerencsétlen nikápolyi ütközet után, egész Bolgárország török hatalom alá jutott. Hunyadi Jánosnak, 1443-ban, sikerült egy részét visszafoglalni, mely azonban a várnai ütközzel (1444.) végleg elveszett. Az 1878-iki berlini szerződés értelmében belső önállósággal bíró fejedelemséggé alakult a török sultán hatalma alatt, majd 1908-ban souverain királysággá proklamáltatott.

32. §.

d) Kunország, vagy Cumania.

A későbbi Moldva és Nagy-Oláhország II. Endre, illetve Imre királyok idejében önként hódolt, mint Cumania, melynek királyi czímét IV. Béla, mindjárt trónralépte után fölvette. Idővel a román elem a kunok fölé kerekedvén, a területen két vajdaságot, Moldvát és Oláhországot alapított. A vajdák a magyar király fenhatóságát továbbra is elismerték, midőn pedig az Árpád-ház kihalásakor függetlenségre törekedtek, tartósabb eredményt kivívni nem tudtak, Nagy Lajos ujra a magyar állam fenhatóságának elismerésére kényszerítette. Zsigmond alatt Moldva-Oláhország lengyel hatalom alá került, de már Albert alatt ismét a magyar korona hűbérese lett. Kapcsolata I. Mátyás alatt megszilárdult és ebben a viszonyban egész a mohácsi vészt közvetlen megelőző időkig megmaradt, a mikor török uralom alá jutott.

Mária Terézia a régi Moldva egy részét, Bukovinát, Lengyelország fölösztatásánál (1777) a magyar szent korona jogczímén visszaszerezte, de Galiciához csatolta; 1847 óta pedig Ausztriának külön koronatországa. A régi Moldva és Oláhország tulajdon részé 1859-ben, Románia (Rumánia) név alatt, a török hatalomnak alárendelt fejedelemség lett, az 1878-iki berlini congressuson pedig függetlensége elismertetett, 1881 óta souverain királyság.

33. §.

e) Galiczia (Halics) és Lodoméria.

III. Béla már Galiczia (Halics) királya czímét viselte, de véglegesen, Lodomériával (Wladimiria) együtt, II. Endre szerezte meg, a ki először nevezi magát Galiczia és Lodoméria királyának. E területet az Árpád-

házbeli királyok alatt fejedelmeik, Nagy Lajos idejében pedig a király által kinevezett vajdák igazgatták. Zsigmond alatt Lengyelország hatalmába került s ott maradt 1772-ig, midőn Mária Terézia Galiciát és Lodomériát a magyar szent korona jogczimén, habár talán nem is egészen a régi területtel, ujolag birtokába vette. A magyar koronához való visszacsatolás azonban, országgyűléseink sürgetésének (1791, 1802, 1807, 1827, 1836, 1840, 1844) ellenére, elmaradt.

34. §.

2. A régi Horvátország.

László, illetve Kálmán királynak hódolt a Száván tul, a Kulpa és Verbász közti földterület, az akkori Horvátország; s ez időtől fogva Magyarországgal egy és ugyanazon állami közösségbe lépett, olyan értelemben, hogy autonóm különállásának fentartása mellett, állami életét a magyar államban találta fel. A mohácsi vész után legnagyobbbrészt török uralom alá került, a megmaradtból pedig katonai végvidék szervezetetett.

A török pusztítások elől menekülő horvát lakosok azonban Horvátország elnevezését, annak kapcsolt részi, tartományi jogait a szomszédos szlapon területre ültették át, a mit eleinte a szokás, később törvények is helyben hagytak. (Bővebben a tényleges területnél.)

35. §.

3. Dalmácia.

Midőn Kálmán király Horvátországot végleg a magyar állam részévé tette, meghódolt Dalmácia is szigeteivel egyetemben és Magyarországgal állami közösségbe jutott.¹⁾ A magyar állam, hogy e tengerparti városok hűségét biztosítsa, régi kiváltságait többször megerősítette, sőt ujakkal toldotta meg.

A városok megtartották helyhatósági jogait, régi hatáskörben tisztviselőiket. Püspökeiket, kiknek a világi igazgatásban is részük volt, grófjaikat szabadon választották; kereskedelmi és hajózási szabadalmat élveztek, helyi ügyekben saját jogukkal (leg-

¹⁾ Kálmán magát állítólag Bielográdban, 1102-ben, Horvát- és Dalmátország királyává koronáztatta. — A történet szempontjából Dalmácia és Horvátország között a határvonalat szigoruan megvonni alig lehet. Valószínűnek látszik, hogy ma több terület tartozik Dalmáciához, a mi hajdan Horvátország része volt.

inkább római jog) és szokásaikkal éltek. De e terület hadügyi és államkormányzati szempontból a magyar király által kinevezett zászlós ur, a horvát bán alatt állott és másodfolyamodású birósága a báni tábla, legfőbb törvényszéke pedig a magyar királyi curia volt.

Dalmácia birtoka azonban nem volt békességes. Már 1161-ben Comnen Mánuel császár foglalta el és 1181-ig birta; később pedig Velence lépett fel igényekkel. Eleinte sikertelenül, de Zsigmond és nápolyi László közti zavarokban, ez utóbbinak állítólagos jogait Dalmáciára megvette és az 1432-iki, reánk nézve szerencsétlen háború után teljesen hatalmába kerítette.

Midőn I. Napoleon a velencei köztársaságnak véget vetett, Dalmácia önként kijelentette, hogy hajdani viszonyát Magyarországgal felujítani óhajtja és legnagyobb részét I. Ferencz királyunk, a campoformiói békekötés által (1797.) vissza is kapta, majd birtokát az 1815-ki párisi béke megerősítette. Ez időtől fogva országgyűléseink a visszakapcsolást folyton sürgették. I. Ferencz, 1802-ben, elismerte, hogy Dalmácia a szent korona jogaihoz tartozott, V. Ferdinánd pedig, 1830. december 2-án, a magyar országgyűléshez intézett válaszában igéri, hogy Dalmácia visszacsatolása legközelebb meg fog történni,¹⁾ a mi azonban elmaradt, úgy hogy tényleg Dalmácia ma is Ausztriának egyik tartományát alkotja.

De Magyarország nem mondott le Dalmáciáról. Legujabban, az 1868: XXX. t.-cz. 35. §-ában ismét kijelenti, hogy az ország valamint eddig, úgy ezután is követelni fogja a magyar szent korona jogán Dalmácia visszacsatolását, annak Horvátországhoz való kapcsolása által. — E felfogáson is nyugszik a hivatalos czim: »Horvát-Szlavon- és Dalmátországok«, továbbá »Horvát-Szlavon- és Dalmátországok bánja«; valamint, hogy az állam középczimerébe Dalmácia czimere is fölvétetett. A visszacsatolás föltételeire azonban Dalmátország is meghallgatandó, minthogy pedig tényleg Ausztriához tartozik, a visszacsatoláshoz Ausztria hozzájárulása is szükséges.

¹⁾ *Korbuly*: Magyar közjog. — Az 1849. márczius 4. octroyált osztrák birodalmi alkotmány, mely azonban csakhamar felfüggesztetett, szintén kilátásba helyezi Dalmácia visszacsatolását, annak Horvátországhoz történő csatolása által. — Dalmácia lelkes készségét Magyarországgal csatlakozásra részletesen ismerteti *Fest*: Fiume a napoleoni háboru idejében (Tenger czimű folyóirat 1912. évf. 4. sz.).

36. §.

4. Fiume.

Történetiróink szerint lehetséges, hogy abban az időben, midőn László és Kálmán királyok Dalmáciát elfoglalták, az a terület is hódolt, melyen később Fiume keletkezett. Idővel azonban ausztriai fenhatóság alá került, mignem Mária Terézia, a tengeri kereskedelem emelése szempontjából, 1776-ban, Magyarországnak adományozta, s ettől fogva, mint a szent koronához csatolt külön test szerepel. (Bővebben a tényleges területnél.)

II. A magyar állam tényleges területe.

37. §.

A magyar állam tényleges területe alatt értjük a szent korona területét, illetőleg a magyar szent koronához tartozó országok területét együtt, a mely terület a következő, közjogi szempontból megkülönböztetendő részeket foglalja magában :

1. a szűkebb értelemben vett magyar területet (az u. n. anya-országot), a volt Erdélylyel egyetemben és az ide bekebelezett határőrvidéket ;

2. a Horvát-Szlavon társországok területét s az e részbe bekebelezett határőrvidéket ; *jogilag* ide tartozik Dalmátország is, mely azonban *tényleg* Ausztria tartományát alkotja ;

3. Fiumét, mint a magyar szent koronához külön testként — *separatum sacrae regni coronae adnexum corpus* — csatolt területet.¹⁾

Ezek a részek együttvéve alkotják a souverain magyar állam egységes és oszthatatlan területét, vagy, mint az 1868 : XXX. t.-cz. kifejezi, egy és ugyanazon állami közösségben élnek és egymástól elválaszthatatlanok ; az 1723 : I. t.-cz. szerint pedig, a törvényes király által Magyarország és a *hozácsatolt részek*, feloszthatlanul, együtt birtoklandók. De ezeken kívül a terület épségét és sérthetlenségét biztosítják az 1715 : III. t.-cz., valamint a koronázás alkalmával kiadott hitlevelek és királyi eskük.

A magyar állam területi egységét a szt. korona egysége symbo-

¹⁾ Bosznia-Hercegovina tényleg ugyan a magyar hatalom alatt is áll, de azért államjogilag hovatartozása függő kérdés ; történelmi jog alapján Magyarországhoz kellene tartoznia. (L. IV. Rész.)

likusan fejezi ki és ebből keletkezett az államnak törvénybe (1868 : XXX.) is iktatott czime : »Magyar szent korona országai«, vagy »Szt. István koronájának országai«, a mellett hogy czimul használják »Magyarország és társországai«, vagy egyszerűen, főkép a nemzetközi ügyeknél : »Magyarország«.

Alkotmányunkban előforduló tétel, hogy az állam területe egy és oszthatatlan, már az állam személyi egységéből következik. E kijelentésnek más államokkal szemben csak annyi értéke van, a mennyiben az állam képes jogait kifelé megoltalmazni. De az államéletre bent megvan az a nagy jelentősége, hogy ellentmond pl. az Árpádok alatt nálunk is szokásos felosztásnak, a mi ma már nem történhetnék pusztá ténynyel, hanem csak az alkotmány előzetes megváltoztatásával. — Az államterület fogalmi egysége nincs megtámadva az által, hogy közjogilag megkülönböztetendő részekből áll, minthogy az egész terület fölött egy és ugyanazon államhatalom (személyesíti a koronás király) uralkodik. A különbség abban jelentkezik, hogy a szűkebb értelemben vett magyar területre a magyar országos törvények egész teljökben kihatnak és ez benne van az állam egységes kormányzati, igazgatási és bírósági szervezetében ; a társországok területe pedig külön illetőségi területe azon törvényeknek, melyeket a magyar király a horvát-szlavon országgyűléssel alkot (tehát ilyen értelemben külön jogterület), s széleskörű közhatósági jogokkal fölruházott önkormányzati és külön bíraskodási territorium.

Fiuménak, mint a sz. koronához csatolt testnek, különállása pedig abban nyilatkozik, hogy nincsen bevéve az állam rendes törvényhatósági szervezetébe, továbbá hogy belső önkormányzata szervezésénél ő is, mint az ide vonatkozó állami törvényalkotás egyik külön tényezője, meghallgatandó és hozzájárulása nélkül a nevezett ügyeket törvény által szabályozni nem lehet. Ennek felel meg, hogy czimere a magyar állam középcezimerének egyik alkotó része.

38. §.

A horvát-szlavon részek.

1. Horvátország.

A Száván tul, a Kapela hegységtől, a Kulpa folyó délkeleti partjától és a felső Verbásztól az adriai partokig elnyúló terület, egész 1088-ig, nemzeti királyokkal Horvátországot alkotá, mely leginkább a nyugati, néha a keleti császárság pártfogása alatt állott. Midőn

pedig Zvojnimir (Zwinimir) 1088-ban elhalt, a bekövetkezett zavarok csillapítására a horvát urak közül számosan az özvegy királyné testvérét, László magyar királyt hívták meg. László a zavargókat legyőzte s Horvátország legnagyobb részét hatalmába keríté. Utóda, Kálmán, még két ízben vonult Horvátországba és nemcsak ezt, hanem Dalmáciát is szigeteivel egyetemben meghódította; állítólag magát Bieloigrádban (Zára), 1102-ben, Horvát- és Dalmátország királyává koronáztatta.

Horvátország ez időtől fogva Magyarországgal állami közösségben élt, a mennyiben belső életére ősi szervezetét és jogait megtartotta ugyan, de állami létét a törvényhozás, kormányzás és az igazságszolgáltatás szempontjából a magyar államban birta.

E rész fölött a főhatalmat a magyar király, mint ilyen, a magyar sz. korona jogczimén szerezte meg. A magyar országgyűlésen a horvátok is megjelentek¹⁾ s az itt hozott törvények Horvátországra kiterjedtek. Werbőczy szerint (Hk. III. R. 2. cz. 2. §.) a horvátok, Magyarország végzeményei és határozatai ellen, gyűléseiken statutumokat nem alkothatnak. — A kormányzás élén a magyar király által, *magyarok közül* kinevezett bán állott, mint a magyar király főtisztviselője (1439 : XXVI., 1492 : VIII.), a ki Magyarországnak nagyzászlósa, a későbbi felső táblának tagja volt és kormányozott a magyar törvények és rendeletek értelmében. Horvátország által kiállított haderő, a bán parancsnoksága alatt, a magyar állam haderejének kiegészítő része volt. Az igazságszolgáltatás kutfeje itt is a magyar király; az első és másod folyamodásu törvényszéknél saját szokásaik szerint, horvát nyelven jártak el, de a Kninben székelő báni táblától a főlebvezések a magyar királyi Curiához történtek.

Horvátország tartományi autonómiaja, a mennyire azt ma ismerjük, abból állott, hogy régi megyéit és közigazgatását megtartotta, s a bán elnöklete alatt tartott gyűlésein, a magyar törvényekkel nem ellenkező szabályokat — statutumokat — alkothatott,

¹⁾ Valószínűleg kezdetben csak kisszámu előkelői jelentek meg, a kik a magyar nemesekhez hasonló állásuaknak tekintettek, később pedig követeik által. L. *Timon*: Magyar alkotm. és jogt. 715. l., *Pauler*, Horvátország elfoglalását tárgyalja: A magyar nemzet története I. köt. 156—200 l. és Horvát-Szlavonország elfoglalásáról szóló értekezésben, Századok 1888. évf. Ide vonatkozólag még érdekes *Suflán*, zágrábi egyetemi tanár fejtegetése: A horvátok és magyarok, hajdan és most (Budapesti Hírlap 1910. évf. 1. szám). — *Pauler* a fentebb említett koronázást kétségbe vonja, *Karácsonyi* pedig csak bemutató, de nem fölavató koronázásnak tekinti (A horv. történetírási zátonyai. 1912.).

melyek a magyar király hozzájárulásával kötelező erőt nyertek. (Werböczy : Hk. III. R. 2. cz.) E gyűlések hatáskörét teljes bizonyossággal ugyan nem ismerjük, de minthogy Horvátországnak külön autonóm szervezete volt, valószínű, hogy e szervezetet érintő módosítások szintén oda tartoznak. A horvát megyék ¹⁾ egyes előkelő családok hűbéries birtokát alkották, mintegy magánhatalmuk alatt voltak. A birtokosok, kiváltságaik értelmében, az adót maguk szedték be s honvédelmi kötelezettségeiket Magyarország iránt, már a banderális rendszert megelőzőleg, hűbéri módon teljesítették. A megyék tulajdonkép önkormányzattal nem bírtak, közgyűléseket nem tartottak s köztisztviselőiket nem választották, vagyis csak később, midőn a magyar megyei szervezetből egyes intézmények átszívárogtak.²⁾

A mohácsi vész után, Horvátország nagy része török hatalom alá került, a megmaradt terület pedig katonai határőrvidékké alakítottatott át. Lakosai közül azonban sokan, leginkább a Dráva és Száva folyamok közt fekvő szomszéd Zágráb, Varasd, Körös, Bellovár megyék, akkor Szlavóniának nevezett területére menekültek. E horvát lakosokról Szlavónia csakhamar, az ott tartózkodó és viszonyainkat nem ismerő osztrák katonai parancsnokok által, Horvátországnak kezd neveztetni.

A névcserére eleinte maguk a horvátok figyelmeztettek. Így a történetirók is : Kerchelich, Zelniczy. De ennek ellenére közelfogadást nyert s lassankint a törvényhozás nyelvébe is átszuszott.³⁾

Az új Horvátország politikai élete, vegyülméke lett a multnak

¹⁾ Tinnin, később Knin, Vinodoly, Brebir, Busan, Modrus, Dresnik, Gechke, Szluin, Licca, Corbava, Dubicza, stb.

²⁾ *Kerchelich* : Notitiae praeliminares de regnis Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae. — *Podhracsky* : Szlavóniáról, mint Magyarország alkotmányos részéről. — *Hajnik* : Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt. — *Timon* : Magyar alkotmány- és jogtörténet. II-ik kiadás, 705. s következő lapjain. — *Palugyay* : A kapcsolt részek történelmi és jogviszonyai Magyarországhoz. — *Kvaternik* : Das hist. dipl. Verhältniss des Königreichs Kroatien zu der ung. Krone. — *Pesty* szerint (Száz levél Horvátországról), a régi Horvátország területén az egykori zsupánságok a magyar királyok egész korszaka alatt comitatusnak nevezettek ; de e zsupánságok belső szervezete egészen különbözött a magyar vármegyéktől, nemesei közgyűléseket nem tartottak, politikai jogkörrel nem bírtak. — *Pauler* : A magy. nemzet tört. I. k.

³⁾ L. m. *Gyurikovits* : De situ et ambitu Slavoniae et Croatia ; *Bottká* : Az 1843/44. országgyűlési időszakból néhány ismeretlenebb közjogi tárgy és megrögzött balvélemény. — *Timon* : Id. m. 723. l. — *Pesty* : Az eltűnt vármegyék és Száz levél Horvátországról. — *B. Jesczensky* : A társországek közjogi viszonya. — *Szalay* : A horvát kérdésről, stb.

és a tényleges változásoknak.¹⁾ Mint az anyaterületnek volt kiegészítő része, régi szervezetéből sokat megtartott, így a régi megyei törvényhatósági szervezetet is. A bevándorolt horvátok pedig előbbi hazájokat megillető kapcsolt részi jogokat törekedtek átültetni. Még a XVII. században is az országgyűlésre követeit megyénként küldte, mint a többi magyar megyék; de már 1681 után a collectiv képviseltetés általános lett, a mi szórványosan már előbb is, a XVI. század második felétől előfordult. — Így azután e terület Horvátország nevét vette föl s annak jogait gyakorolta, de azért továbbra is az országos törvények alatt állott: az 1791. évi XII. t.-cz. szerint »Magyarországon és kapcsolt részeiben a törvények hozása és eltörlése a törvényesen koronázott királyt és az országgyűlést illeti«. — Adóügyeinek szabályozása a magyar országgyűlésen történt (1791: LIX.), közigazgatás tekintetében Mária Terézia alatt Horvátország külön helytartó tanácsot kap, de csak rövid időre és az 1791: LVIII. t.-cz. szerint a magyar kir. helytartótanács hatásköre Horvát-Szlavon- és Dalmátországok vármegyéire is kiterjesztetik. Igazságszolgáltatásban a magy. kir. Curia volt a legfőbb ítélőszéke. Egyedül belső helyi életére alkotott szabályokat a törvény korlátai között, tartománygyűlésein, melyeket csak a magyar király előleges beleegyezésével tarthatott, mint azt az 1791: LVIII. t.-cz. kifejezi.

A régi Horvátországot Dalmáciával együtt, törvényeink s közokmányaink kezdetben, mint az államba bekebelezett részeket (*partes incorporatae*), vagy hódított részeket (*partes subjectae*) említik. A kapcsolt részek (*partes adnexae*) kifejezése csak a XVII. századtól jön használatba. Az 1606-ban kötött bécsi békekötés 9. §-a

¹⁾ A régi Szlavonia — mai Horvátország — mint a központtól távol eső rész, szintén tartott gyűléseket. Egyébiránt az ország más részeiben még a XVII. században is előfordult, hogy a megyék egyes csoportjai — 13—23 együtt — különleges gyűléseket tartottak, közös érdekű ügyek megbeszélése végett.

A szlavin gyűlések eredete a XIII. századig vihető fel, s rendes elnevezésük »*generalis congregatio*« volt; de már a XVI. században: »*Dieta Regni-Sclavoniae*« *Dieta Sclavonica*, *Conventus generalis* címmel is jelölik. — Szék helyül Körös, Zágráb, Zdenec, Varasd szolgált. Rendesen királyi parancsra hívtak össze, néha a nádor, az országbíró, későbbben pedig a bán által és a gyűléseken a törvények korlátai között statutumokat alkothattak, melyek királyi megerősítés után érvénnyel bírtak. A horvát követek az 1790. évi országgyűlésen szót emeltek, hogy tartományi gyűléseket királyi engedély nélkül is tarthassanak, de az országgyűlés e kérelmet elvetette. (Pesty: Száz levél Horvátországról.)

u. i. Magyarországot és részeit úgy emliti, mint a melyeket a fejedlem született magyarok és *hozzákapcsolt* népek által birja. Később az alávetett részek és kapcsolt részek kifejezései vegyesen használatnak ; a XVII. század végétől pedig a kapcsolt rész van állandó alkalmazásban. A mult század elején horvátok a társország kifejezését kezdik használni.¹⁾ Az 1840-diki országgyűlésen Horvátország követi magukat a társországok követeinek nevezték, de az alsótábla ezt nem fogadta el.²⁾ Az 1843/44. országgyűlésen, a főrendek egyik üzenetébe szintén a társországok kifejezése csuszott ; de az alsótábla visszaüzent s tiltakozott. Idővel azonban alkalmazásba jött és az 1868 : XXX. t.-cz. törvénybe iktatta.

39. §.

2. Szlavonia.

A régi Szlavoniát — a mai Horvátország nagy részét — őseink a honalapítás idejében elfoglalták és ez időtől a szoros értelemben vett anyaterület kiegészítő részét alkotta, habár az lehetséges, hogy e területen a magyar hatalom teljesebb érvényesülése csak valamivel később, talán csak szent László idejében következett be. A XVIII. század elejéig Horvátországnak nem nevezték s attól, mint az egyéb magyar részek, közjogi szempontból különbözött.

Szlavoniát hosszú időn keresztül egyenesen a központból igazgatták s élére csak II. Géza király állított először bánt ; de Szlavonia bánjának állása és hatásköre a horvát-dalmát bánétól lényegesen különbözött, mint a hogy eltért a két terület közigazgatási szervezete is. Időnként Szlavoniának és Horvátországnak egy bánja volt ugyan, de más-más hatáskörrel e két területre.³⁾ Szlavonia területén, mint a magyar állam jogrendjének alávetett területen, a magyar jog uralkodott, nemesei a magyar országgyűlésen jelentek meg, később követeit megyéenként küldte. Közigazgatása a régi szláv

¹⁾ Már néha az 1825. és 1830-iki országgyűlésen is előfordul, de mindig ellentmondásra talál. (Virozsil : Staatsrecht des Königreichs Ungarn I. kötet 147. lap).

²⁾ Maga Deák Ferencz volt az, a ki ez év április 15. országos ülésben felszólalt ellene és kifejté, hogy a társország kifejezés sem az összeköttetés természetével, sem a törvények határozataival nem egyez meg ; Horvátország Magyarországnak kapcsolt része, de nem társországa. — Deák F. beszédei I. k. 476. l. és *Pesty Frigyes* : Száz levél Horvátországról.

³⁾ A történeti részre l. az előző fejezetben idézett műveket.

szervezetből (zsupa) a magyar közigazgatási szervezetnek megfelelően fejlődött; igazságszolgáltatásra pedig Zágrábban, mint fővárosában, volt másodfolyamodású törvényszéke (a horvát báni tábla Kninben székel), a melytől fölebbezések a magy. kir. Curia-hoz történtek.

Régente, ugy a XV. századig, országnak — Regnum — nem is nevezték. A régi oklevelekben mint partes Slavicae, terra Slavoniae, s mert néha bánjai királyi hercegek voltak, terra ducatus, vagy terra banatus jelöltetett. A király czimei közé II. Ulászló vette fel politikai okból: Corvin Jánossal szemben, a ki Szlavonia hercege volt, így akarván felsőbbbségét kimutatni. Néha Horvátországgal ellentétbe helyezkedett: II. Lajos halála után Horvátország Ferdinánd, Szlavonia pedig Zápolya pártjára állott.

A XVII. században e területet, a török hatalom alá került Horvátország bevándorlott lakosairól, mint föntebb mondtuk, Horvátországnak kezdik elnevezni és így a régi Horvátország közjogi állását szerezte meg. Szlavonia elnevezése pedig a szomszédos, nagyobbára szlávok által lakott Szerém, Verőcze, Pozsega és Valkó megyék területére csuszott, a nélkül azonban, hogy ezt autonomicus tartományi különállásra emelte volna.

A mi ezeket a drávamelléki egykori magyar megyéket illeti, bizonyos, hogy a honalapítás idejében, ugy, mint egyéb magyar részek elfoglaltattak és tősgyökeres magyar jellegűeket egész a mohácsi vész utáni időkig senki kétségbe nem vonta. — A mohácsi vész után e megyék is török uralom alá kerültek. De a magyar népesség a török kormányzás elől tömegesen menekült s helyüket szerbek foglalták el, később pedig, midőn e megyék a magyar korona hatósága alá visszakerültek, a gyér népesség szaporítására I. Lipót ismét szerbeket hívott be.

Az 1699. karlóczai békekötés ezt a területet a magyar szent koronának végleg visszaadta s a következő évben a magyar kir. kancellária bizottságot küldött ki, hogy a magyar megyék mintájára ujlag szerveztessék. — A bizottság 1700. december 11-én kelt jelentésében előadja, hogy Szerém, Verőcze, Pozsega és Valkó megyéket »Magyarország törvényei és szokásai alapján« szervezte s a tisztviselőket utasította, hogy ugy járjanak el, mint a hogy a többi magyar megyékben szokásos. Az így rendezett megyék azután a magyar országgyűlésre követeket küldöttek s midőn az 1708. pozsonyi országgyűlésen kérdés intéztetett az iránt, hogy Pozsega vármegye nem tartozik-e Szlavoniához, mely akkor már Horvát-

ország nevével és jogaival élt, az országgyűlés kijelentette, hogy Pozsega Magyarországhoz tartozik s mint magyar megyének, külön-követküldési joga van.¹⁾

A teljes visszakebelezés megvalósítása azonban, a szerb (rácz) nép kiváltságait hozván fel okul és hogy még egyéb területi elrendezések (határőrvidéki kérdések) is vannak, meggátoltatott; de a törvények újból és újból sürgették, hogy, mint az ország szent koronájához tartozó megyék, a rendes vármegyei szervezetbe visszavétessenek.²⁾

Végre az udvar 1745-ben, a nádor tudta nélkül küldött ki egy horvátokból álló bizottságot, mely akként járt el, hogy Valkó megyéből kiszakította a határőrvidékhez szükséges részt, Szerém, Pozsega és Verőcze megyéket pedig a horvát bán hatósága alá helyezte s így csatolta vissza a magyar szent koronához. — Az 1751 : XXIII. törvényczikk kijelenti, hogy, ha e megyékre a bán hatósága ki is terjesztetik, azok ezután is Magyarország megyéinek tekintessenek s a magyar országgyűlésre Ő felsége által mindig meghivatassanak, a mi 1848-ig meg is történt; sőt még az 1848 : V. t.-cz. is, mint magyar megyéknek határozza meg az országgyűlésre küldendő követeik számát, bár az említett visszacsatolás után a nevezett vármegyeik követeikkel a horvát tartománygyűlésen is megjelentek és az ott hozott határozatok, királyi megerősítést nyerve, az új Szlavóniára is kiterjedtek. A mondottakból kitűnik, hogy a nevezett magyar vármegyeik csak közigazgatásilag voltak a bán hatósága alá helyezve, de jogilag Horvátországhoz nem tartoztak.

Már most ezen az alapon, hogy az említett megyékben szlávok laktak és a bán hatósága ide kiterjesztetett, továbbá, hogy a tartománygyűlésen megjelentek és annak határozatai reájok is érvénnyel bírtak; valamint, hogy a régi Szlavóniára Horvátország neve ragasztatván, így a Szlavonia névnek terület szűkéséltetett: általános szokássá vált e megyéket együtt Szlavonia névvel jelölni, a mi ismét azt a vágyat és hitet keltette a horvátoknál, mintha az a most már Horvátországnak nevezett Szlavóniához tartozott volna. De ez esetben a névcserét a hivatalos nyelv csak az 1868 : XXX. t.-cz. óta fogadta el kizárólagos használatra. Még az 1836-iki és az 1848-iki törvények e területet nem nevezik Szlavo-

¹⁾ *Korbuly* : M. Közjog 140. l.

²⁾ Így az 1715 : XCII., 1723 : XX., 1729 : VII., 1741 : XVIII. törvényczikkek.

niának, hanem megyéinek felsorolásával említik; a belőle kihasított határörvidéket pedig nem szlavoniai, hanem szerémi határörvidéknek mondják, minthogy Szerém mellett feküdt.

A mint Horvátország és Szlavonia elnevezésnek a mai területen alkalmazása névcseré következménye, úgy az általuk jelenleg használt czimer is eredetileg más területet illetett meg. A huszonöt ezüst és vörös koczka a régi Horvátország czimere volt. A mai Horvátországnak — régi Szlavoniának — II. Ulászló 1496-ban engedélyez czimert: két ezüsthabos pólya közt futó nyestet vörös mezőben. Még a XVI. században is ezt a pecsétet használta a mai, új Horvátország. A mai Szlavoniának történeti alapon nincsen czimere.

40. §.

A mai Horvát-Szlavon és Dalmát »társországek«. ¹⁾

I. Az 1848/49. évi események után következő absolut rendszer az új Horvátországot s az új Szlavoniát Magyarországtól teljesen elszakította s külön koronaországgá szervezte, hozzácsatolván még Fiumét s a magyarországi Zalamegyéből Muraközt. Muraköz 1860-ban, Fiume pedig 1867-ben régi jogállásába visszahelyeztetett. A külön koronaországgá alakult horvát-szlavon részeknek pedig a magyar országgyűlés, mint mondani szokás, fehér lapot ajánlott fel, hogy föltételeiket írják reá azon viszonyra nézve, a melybe Magyarországgal lépni óhajtanak.

És miután egyrésről a magyar országgyűlés, másrésről a horvát-szlavon tartománygyűlés a közöttük fenforgó államjogi kérdésekre, 12—12 tagu regnicularis bizottságok közreműködése mellett, meg-

¹⁾ A törvény által elfogadott »társországek« kifejezést nem tartjuk magában eléggé megjelölő szónak; a közjogi terminológiában ilyenül csak a tartomány (talán koronaország?) kifejezését ismerjük. De megjegyzendő, hogy e kifejezést nem politikai speculatiók által hozzáfűzött értelemben alkalmazzuk, hanem, mint közjogi olyan műszót használjuk, mely jelenti, hogy az illető rész az állam egyéb részeivel szemben, kiváltságos önállást és különállást élvez. (L. 41. §.) Ebből folyólag téves az a szintén használt kitétel, hogy Horvát-Szlavonországek a magyar állam *alávetett* tartományai. Nem, a szűkebb értelemben vett Magyarországgal együtt alkotják a magyar államot, és így az saját magának alávetett nem lehet. — Megjegyezzük még, hogy ez a kifejezés »társországek« a tényleges állapotokkal világosan anachronismus, minthogy Horvátország és Szlavonia jelenleg egy közjogi testet alkot és így a többes szám csak történeti jelentőséggel bírhat, hogy t. i. különálló részekből alakult.

egyeztek, a viszony szabályozására szolgáló törvény (egyezmény) szövegét kölcsönös egyetértéssel megállapították, a mihez Ő Felsége, a király hozzájárult, azt törvényjavaslatként az országgyűlés elé terjesztették és ennek elfogadása, a király szentesítése után az 1868 : XXX. t.-cikkbe beiktatták, a horv.-szlav. törvénytárban pedig, mint 1868. évi I. t.-cz. közzététetett. Jelenleg ez a törvény képezi Horvát-Szlavon- és Dalmátországok magyar államhoz való viszonyának alaptörvényét, mely csak akként változtatható meg, mint a hogy létrejött, a magyar és horvát-szlavon országgyűlések kölcsönös egyetértésével és a koronás magyar király szentesítésével. A módosítás az egyezkedő országgyűlések egyoldalu törvényalkotásának tárgya nem lehet.

Az 1868 : XXX. törvénycikk, a XVIII. században keletkezett névcserét megerősíti, az új Szlavoniát Horvátországhoz csatolja, a két területet Magyarország társországainak nevezi és tág körű autonómiával ruházza fel.

E törvénycikk megállapítja továbbá, hogy a vele ellenkező régiebb törvények hatályon kívül helyeztetnek, de egyszersmind hangsúlyozza azt is, hogy »mindazon alkotmányos jogok és alaptörvények, a melyeknek élvezete és oltalma a multban Magyarországra és Horvát-Szlavonországokra egyaránt kiterjed s ez egyezményen nem ellenkeznek : továbbra is a magyar korona országai közös jogainak és alaptörvényeinek tekintetnek«. Ebből tűnik ki, hogy a jogfolytonosság elvileg megszakítva nincsen.

II. A mai társországokat, az 1868 : XXX. t.-cz. szerint, következő terület alkotja : 1. az a terület, mely az absolut uralom idejében Buccari városával és kerületével Fiume vármegyéhez tartozott, Fiume városa és kerülete kivétel, mint a mely város, kikötő és kerület a magyar szót. koronához csatolt külön testet képez ;

2. Zágráb, Varasd, Kőrös, Bellovár (az 1873 : XXXIV. t.-cz. szerint) vármegyék ;

3. Pozsega, Szerém, Verőcze megyék ;

4. a Horvát-Szlavon tartományok területébe bekebelezett határőrvidék.

Végre 5. jogilag ide tartozik a mostani Dalmácia. — Jelenleg e terület közigazgatásilag 8 megyére oszlik s tekintettel az ide csatolandó Dalmáciára is, Horvát-Szlavon- és Dalmátországok hivatalos czímével él.

41. §.

Horvát-Szlavon- és Dalmátországek viszonya az államhoz és autonómiája.

I. Az 1868 : XXX. t.-cz., miután alapelvként hangsúlyozza, hogy »Horvát- és Szlavonországok századok óta mind jogilag, mind tetteleg szent István koronájához tartoztak és a *pragmatica sanctio* szerint a magyar korona országai elválaszthatatlanok egymástól«, kijelenti, hogy a fentebbi terület Magyarországgal jövőre is egy és ugyanazon állami közösséget alkot, úgy Ausztriával, mint más országokkal szemben, de másrészt meg fentartja széleskörű autonómiájában tartományi különállását.

Az állami egységből következik, illetve ezt bizonyítja, hogy : 1. a király egy és ugyanaz, vagyis Magyarország királya, mint ilyen, mint egységes közjogi személy, királya Horvátországnak ; — 2. egy a korona, egy a koronázás, valamint egy és ugyanaz a koronázási hitlevél,¹⁾ eskü, habár horvát nyelven is hivatalból kiadatnak és Magyarország alkotmányának fentartása mellett a társországok alkotmányának fentartását is biztosítják, mely utóbbi ugyan már az elsőből következik, minthogy a magyar állam alkotmánya magában foglalja, mint egész a részt, a horvát-szlavon-dalmát alkotmányt is ; — 3. a trónlemondás ugyanazon közjogi ténynyel történik, vagyis a magyar királynak, mint ilyennek, lemondása a társországokra is vonatkozik ; — 4. a nemzetközi életben a magyar állam mint egység szerepel, melynek a horvát-szlavon társországok kiegészítő részét alkotják ;²⁾ — 5. az állampolgárság, valamint a nemesség egy és ugyanaz ; — 6. az állami főhatalom egy és ugyanaz, épúgy kiterjed a társországokra, mint az állam egyéb részeire és, a mennyiben a magyar állam a horvát-szlavon autonóm szervezetben kivételt nem állított fel, ugyanazon organumok (a törvényhozás és felelős kormány) által valósul meg.

¹⁾ Az 1868 : XXX. t.-cz. 2. §. szerint : »Az állami közösségből és összetartozásból folyik, hogy Magyarország és Horvát-Szlavon- és Dalmátországok királya egy és ugyanazon koronával, koronázási cselekménnyel koronáztatik meg s a szent István koronája alatt álló összes országok részére, ez országok közös országgyűlésén, közös koronázási oklevél állapittatik meg és állittatik ki.« Az 1867 : I. t.-cz. szerint Ő Felsége 1867-ben Magyarország és társországai királyává koronáztatott.

²⁾ »Horvát-Szlavonországoknak kifelé nincsen határa«, mert a társországok határa kifelé, vagyis idegen államokkal szemben, mint a magyar állam határa jelentkezik.

A különállást jellemzi, hogy : 1. közjogilag is elismert ország-névvel élnek, külön territoriummal bíró politikai nemzetet alkotnak, a mi azonban nem ad állampolgárságot ; — 2. az állam souverain természetü akarátát kifejező magyar törvényhozásban collectiv képvisellel (tehát nem úgy, mint az állam egyéb részei) vesznek részt ; — 3. területükön, autonomicus ügyekben, külön zászlót használhatnak, saját külön czimerökkel, melyet a sz. István koronája fed ; — 4. a fontos közügyek egész sora külön autonomiájuk körébe tartozik.

A horvát-szlavon autonomia körébe tartoznak ugyanis a törvényhozást és végrehajtást illetőleg : 1. a beligazgatás ; 2. a vallás-és közoktatási ügyek ; 3. az igazságügy és igazságszolgáltatás.

Ez ügyekre nézve a törvényhozó hatalom a magyar királyt és a horvát-szlavon tartománygyűlést illeti. Az autonom kormányzatot pedig a király a horvát-szlavon országos kormánylyal gyakorolja, melynek élén a magyar király által, a magyar miniszerelnök előterjesztésére és ellenjegyzésével, kinevezett horvát-szlavon bán áll, ki a horvát-szlavon tartománygyűlésnek felelős, de a koronával nem közvetlen, hanem csak a magyar ministerium tagját képező horvát-szlavon m. kir. minister utján érintkezhetik, a ki pedig a magyar országgyűlésnek felelős. Az igazságszolgáltatást (a tengereszeti jog és pénzügyi jog kivételével) minden fokozatban külön horvát bíróságok végzik.

II. Horvát- és Szlavonországok azokat az ügyeket illetőleg, melyek az autonomia körébe nem tartoznak, a magyar állami törvényhozás és a magyar felelős ministeri kormányzás alatt állanak. Megjegyzendő, hogy ez ügyeket az 1868 : XXX. t.-cz. egyenként külön felsorolja, úgy hogy, a melyek így megnevezve nincsenek, az autonomia körébe tartozóknak tekintetnek.¹⁾ Az autonom ügyeknek az említett három osztályba történt csoportosítása csak általánosságban talál, mely alól egyes eltérések vannak.

A nevezett törvény a következő ügyeket sorolja föl, mint a melyek az autonomiához nem tartoznak :

1. Azok az ügyek, melyek a magyar állam és Ausztria közös ügyei, vagy a két állam által közös egyetértéssel intézendők el, minthogy a fentebb érintett megosztatlan állami közösségből kö-

¹⁾ Az 1868 : XXX. t.-cz. 47. §-a : »Mindazon tárgyakra, melyek az egyezményben a közös országgyűlésnek és központi kormánylynak nincsenek fenntartva, Horvát-Szlavon-Dalmátországokat mind a törvényhozás, mind a végrehajtás körében teljes önkormányzati jog illeti meg.«

vetkezik, hogy ezekre az ügyekre nézve Magyarországnak meg Horvát-Szlavon- és Dalmátországnak, egy és ugyanazon törvényhozással és kormányzattal kell birniok.

A külügy a magyar államban egységes, úgy a törvényhozás, mint a végrehajtás tekintetében és a közös külügyminister által, a magyar és osztrák ministeriumok egyetértésével vezettetik. Így a külügyekre a magyar ministeriumnak alkotmányos befolyása van, de minthogy Horvát-Szlavonországnak külön nemzetközi élete nincsen, tehát a horvát-szlavon érdek a magyar ministerium által érvényesül. A nemzetközi szerződések is csak a magyar országgyűlés elé terjesztetnek elfogadás végett. Az 1868:XXX. t.-cz. szerint, azon megegyezés, mely a magyar állam és Ausztria között az 1867:XII. t.-czikkel létrejött, valamint az ennek alapján keletkezett szerződések Horvát-Szlavonországra is kihatnak, de jövőre hasonló alaptörvények hozása, a régiek megváltoztatása csak a közös magyar országgyűlésen, a melyen tehát a társországek képvisellete is megjelen, történjék.¹⁾

A hadügy szintén egységes ügye a magyar államnak, tehát még az a rész is (népfölkelés, honvédség), mely a magyar állam és Ausztria között nem képez közös ügyet.

Végre Magyarország és Ausztria között csak azok a pénzügyek közösek, melyek a két állam közös ügyeire vonatkoznak, míg a magyar állam és társországai között a pénzügyek általában egységesek, a mellett, hogy a horvát-szlavon részek területén befolyó jövedelem-ből bizonyos százalék autonom kiadásaiának fedezésére szolgál.

2. A magyar királyi udvartartás költségeinek megajánlása, mely Magyarország és Ausztria között nem képez közös ügyet.

3. A védrendszer s hadkötelezettség megállapítása, ujonczajánlás, a hadsereg elhelyezése s élelmezése iránti intézkedések. De a magyar állam ujonczjutalékából a tartományokra eső rész az ottani népesség aránya szerint fog megállapittatni s a tartományok ujonczai külön ezredkebe soroztatnak, az ujonczok alkalmaságára tekintettel; a tengervidéki ujonczok főleg a hajóhadhoz lesznek beosztandók. A társországekban a honvédség nyelve horvát, zászlója a társországek színeit, ő Felsége nevének kezdőbetűit és a magyar állam egyesített czimerét viseli.

¹⁾ Az 1861., valamint az 1865-67. országgyűlésen a horvát-szlavon részek nem voltak képviselve, az 1867/ki királyi hitlevél is utólag állittatott ki horvát szövegben és küldetett meg a társországeknek, valamint az 1867. évi XII., XIV., XV. és XVI. t.-czikkek is.

4. A pénzügy : az összes adórendszer megállapítása, az egyenes és közvetett adók megajánlása, adók kivetése, kezelése, behajtása ; új adók behozása, állami költségvetés megállapítása, zárszámadások megvizsgálása, új államadósság fölvétele, vagy a meglevő adósságok convertálása, az ingatlan államvagyon kezelése, átalakítása, megterhelése és eladása, egyedáruságok, királyi jövedelmek (jura regalia majora) az állam pénzügyeihez tartoznak. A horvát-szlavon területen fekvő állambirtok, államerdők eladásánál azonban a horvát-szlavon tartománygyűlés is meghallgatandó s beleegyezése nélkül az eladás meg nem történhetik.

5. Az ércpénz és bankjegy ügye, a pénzrendszer és az általános pénzláb megállapítása ; a bankok, hitel- és biztosító-intézetek, szabadalmak, sulyok és mértékek, árubélyeg és mintabiztosítás, fémjelzés, irói és művészeti jog, bányajog, váltó-, kereskedelmi és tengerészeti jog ; a kereskedelem, vámok, távirdák, posták, vasutak, kikötők s hajózás ügye ; valamint azon állami utak és folyók ügye, melyek az egész államot érdeklik, tehát nemcsak azok, melyek a szorosabban vett magyar és horvát területet érintik.

6. Az iparügy rendezésére nézve, beleértve a házaló kereskedést, továbbá a nem közkereseti egyesületek ügyét és az utlevélügyet. Az idegenek felett gyakorlandó rendészetet, valamint az állampolgárságot és honosítást illetőleg, a törvényhozás a magyar országgyűlésen történik, a végrehajtás azonban Horvát-Szlavon- és Dalmát-országoknak tartatik fenn.

7. A kereskedelmi, váltó- és bányajogra nézve a törvényhozás állami, vagyis a magyar királyt a magyar (közös) országgyűléssel illeti meg, de a végrehajtás a horvát-szlavon bíróság hatáskörébe tartozik. A tengerészeti jog alkotásánál a törvényhozás szintén a magyar országgyűlésen történik és a végrehajtás is ki van véve a horvát-szlavon bíróságok hatásköréből : első fokban a fiumei kir. törvényszékhez, felsőbb fokban a budapesti kir. ítélőtáblához, vagyis a kir. kuriához tartozik.

8. Ide számítandó végre, a nemesség és a kitüntetések ügye, melyben a magyar király felségjoga érvényesül, bár az 1868 : XXX. t.-cikkben külön fölemlítve nincsen.

Az esetben, ha valamely ügynek hovatartozását megállapítani békés uton nem volna lehetséges, akkor véglegesen csakis a törvényhozás dönthet, minthogy e célra külön államjogi bíróság szervezve nincsen.

42. §.

A magyar-horvát tengerpart.

A tengerpartnak közvetlen a társországok területéhez tartozó része, mely a régi Buccari kerületből és a jelenlegi Fiume vármegye több községéből áll, eltérő történeti multtal bir és tengerészeti ügyekben szintén az állami hatóságoknak van alárendelve.

A régi buccarii kerület Buccari, Porto-Re városokból, Buccaricza és még néhány más községből állott. — Eredetileg Dalmáciahoz tartozott, de midőn Dalmácia a velencei köztársaság birtokába jutott, elszakadt tőle és továbbra is a magyar uralom alatt maradt. Az 1647-ik évi LVII. t.-czikk igazgatási szempontból zágrábmegyei tisztviselőkre bizta, a mely időtől fogva Horvátországhoz tartozónak tekintetik. Mária Terézia, 1776-ban, Buccarit szabad révnek nyilvánítván, a hozzá tartozó részekkel együtt horvátországi területnek nevezte (1791 : LXI. t.-cz.), de mint tengerpart a fiumei kormányzónak rendeltetett alá és tengerészeti, valamint kereskedelmi ügyekre nézve, egész 1848-ig, a fiumei kormányzóság alatt maradt. Ez időben Buccari szabad kikötőváros közigazgatási szempontból is a magyar királyi helytartótanáctól függött s az 1807 : XXVII. t.-czikk értelmében a magyar országgyűlésre és a horvát tartománygyűlésre követet küldött. Így tehát kettős közjogi élete volt, a magyar országgyűlésen és a horvát tartománygyűlésen.¹⁾

Az 1848. évi törvényhozás a XXVII-ik törvényczikkben kimondja, hogy Buccari kerülete önálló törvényhatóságot képez s, mint ilyen, bel dolgait függetlenül intézi el; az ország kormányával s főtörvényszékeivel levelez és a törvény korlátai között szabályrendeleteket alkothat. De már az 1848-at követő időben, mint Fiume megyének része, kebeleztetett be Horvátországba. Midőn pedig Fiume alkotmányos állapotába visszahelyeztetett, Buccari továbbra is Horvátországnál maradt, csak hogy a többi horvát részekről következő eltérő állással bir.

A magyar-horvát tengerpart tengerészeti ügyekben, a magyar ministerium előterjesztésére, ministerelnöki ellenjegyzés mellett, kinevezett fiumei kormányzóra van bízva, ki is ennek alapján : fiumei és magyar-horvát tengerparti királyi kormányzó czimével él. A tengeri hajózásra és tengerészeti, hajózási igazgatásra nézve pedig a

¹⁾ Később, 1809-ben, Illyriához csatolták, de már 1822-ben ismét Horvátországgal jutott összeköttetésbe, mint azt az 1827 : XIII. t.-cz. kifejezi.

fiumei kir. tengerészeti hatóságnak van alárendelve, melynek elnöke a fiumei kormányzó, ki az ügyeket a magyar kir. kereskedelmi minis-
teriumtól kapott utasítások értelmében intézi. Végre tengerészjogi
ügyekben a magyar-horvát tengerpart szintén a fiumei királyi tör-
vényszék alatt áll és másodfolyamodásu bírósága a budapesti kir.
ítélőtábla, harmadfoku pedig a m. kir. Curia.

43. §.

A társorsszágok képviseltetése a magyar ország- gyűlésen.

A horvát-szlavon autonomiához nem tartozó ügyekben az
állami törvényhozás jogát a koronás király és a magyar (közös)
országgyűlés, melyen a Horvát-Szlavon társorsszágok is képviselve
vannak, gyakorolja. De e részek különállása, mint mondtuk, abban
is nyilatkozik, hogy a magyar országgyűlésen nem kerületi, hanem
collectiv képviselettel vesznek részt, a mi tulajdonképen ujabb in-
tézmény, a XVII. században jött létre. Megelőzőleg a horvát nem-
zetiségű nemesség épugy megyénkint jelenik meg, mint a magyar
nemesség. Az 1848: V. t.-cz. a kerületi képviselet intézményét
Horvátországra is kiterjeszti és a meghatározott számú választó-
kerületeknek (Horvátország 18, határőrvidék 8) a törvényhatóságok
közti felosztását a tartománygyűlésre bizza, de az 1868: XXX.
törvényczikk ismét a collectiv képviseletet fogadja el.

A küldendő képviselők száma több változáson ment keresztül,¹⁾
mig végre, a határőrvidéknek a horvát-szlavon polgári területtel
való egyesítése után, a főrendiházat illetőleg 3-ban, a képviselő-
házat illetőleg 40-ben történt a végleges megállapodás, annak hozzá-
tételével, hogy Dalmáciának Horvátországhoz csatolása esetére e
számban is megfelelő változtatások fognak bekövetkezni (1881:
XV.). A képviselőket a társorsszágok saját országgyűlésükben választ-
ják és ők az esetre is tagjai maradnak a magyar (közös) országgyű-
lésnek, ha a tartománygyűlés feloszlattatnék, mindaddig, mig az
ujabb horvát-szlavon országgyűlés más képviselőket nem választ.
Ezekon kívül a magyar főrendiháznak tagjai még a horvát bán,
a zágrábi érsek és a karlóczai metropolita, a horvát-szlavon megyés

¹⁾ A képviselőházba az 1868: XXX. t.-cz. szerint 29, az 1873: XXXIV.
t.-czikk szerint 34 volt választandó; a főrendiházba az 1625: LXI. t.-czikk
szerint 1, az 1848: V. t.-cz. szerint 2.

püspökök, a vránai perjel, valamint a horvát-szlavon területen illetékes főnemesség, ha a törvényben előírt qualificatióval bír (1868 : XXX., 1885 : VII.). De minthogy ezek nem horvát-szlavon képviselők, hanem mint magyar főrendek gyakorolják törvényhozói jogukat, azért nemcsak a horvát-szlavon társországekra is kiható ügyek tárgyalásánál vesznek részt, hanem tagjai a magyar országgyűlésnek általában.

Egyébként pedig Horvát-Szlavonországok képviselői csak azon ügyek tárgyalásánál vesznek részt, melyek az egész államra, tehát a társországekra is hihatnak; éppen úgy, mint a magyar országgyűlés többi tagjai, önálló nyilatkozás és szavazás jogával bírnak, utasítás által megkötve nincsenek, de a horvát nyelvet is használhatják.¹⁾ A szavazásnál egyszerűen a majoritás elve érvényesül és a horvát szavazatok, mint ilyenek, különös tekintetek alá nem esnek. Az egész államra kiterjedő ügyek lehetően az ülészak elején tárgyalandók, úgy hogy a horvát-szlavon képviselőknek, saját autonom ügyeik tárgyalására, legalább 3 hónap maradjon.

Az egész magyar államot (tehát Horvát-Szlavonországokat is) érdeklő ügyek tárgyalásánál azon épületen, melyben az országgyűlés tanácskozását tartja, az állami lobogó mellé a társországek lobogója is felvonatik, annak jeléül, hogy képviselőik a tárgyalásokon jelen vannak.

Az egész államra hihatólag alkotandó törvények, ő Felsége által aláírott, horvát eredeti példányban szintén kiadandók, a horvát-szlavon országgyűlésnek megküldendők és a horv.-szlav. orsz. törvénytárba is közzéteendők. De a törvények hatályba lépte a magyar kihirdetéstől számítatik (ettől 15 nap) és ha a két szöveg között eltérés mutatkoznék, a magyar szöveg az irányadó.

44. §.

A magyar királyi felelős ministerium kormányzása a társországek területén.

A végrehajtó hatalmat, mint fentebb mondtuk, állami (közös) ügyekben a Budapesten székhellyel bíró magyar kir. központi kormány, a m. kir. ministerium gyakorolja.

¹⁾ Ezt a jogukat újra hangsúlyozza az 1868 : XLIV. és elismeri az 1885 : VII. t.-cz., de reájuk vonatkozóan is kell tekintenünk az alkotmánynak azt a rendelkezését, hogy a magyar országgyűlésnek tagja csak az lehet, a ki a magyar nyelvet is bírja.

Az állami és a horvát-szlavon autonóm kormányzati szervek harmonicus együttműködéséről az 1868 : XXX. t.-cz. gondoskodik. A magyar felelős ministeriumnak a társországokra kiható intézkedéseit az ottani kormány, hatóságok előmozdítani s a mennyiben saját közegei nem volnának, közvetlenül végrehajtani tartoznak. — A pénzügyministerium azonban rendeleteinek végrehajtását a horvát-szlavon területen saját közegei, első sorban az általa kinevezett zágrábi kir. pénzügyigazgatóság által eszközli.

A zágrábi országos számvevősegi osztályok által vezetett zárszámadások a m. kir. pénzügyminiszterrel közlendők, a végett, hogy a szent korona országainak pénzügyi adatai teljesen összeállíttathassanak.

A horvát-szlavon autonóm kormányzat ellenőrzésére, hogy az megmarad-e alkotmányos hatáskörében, valamint a társországok érdekeinek képviselésére : a magyar ministerium kebelében tárczanélküli horvát-szlavon-dalmát m. kir. minister működik, ki a magyar ministertanácsnak szavazattal bíró tagja s a magyar országgyűlésnek felelős. Feladatához tartozik különösen, a bánnak Ő Felségéhez intézett fölratait változtatlanul felterjeszteni; de az esetben, ha az 1868 : XXX. törvényczikk által megállapított közösséget, vagy érdekközösséget a feliratban megtámadva látja s aggálya a bán meghallgatása után sem szűnnék meg : saját, vagyis a ministerium álláspontját is Ő Felsége elé terjeszti, a bán feliratával együtt. A tárczanélküli minister a horvát-szlavon autonomiát illető legmagasabb rendelkezéseket ellenjegyzí és ez által éretők felelősséget vállal; úgy hogy e rendelkezések kétféle ellenjegyzéssel látnak napvilágot : a magyar királyi miniszterével, ki a magyar országgyűlésnek és a bánéval, ki a horvát-szlavon tartománygyűlésnek felelős. E tárczanélküli minister képezi a kapcsolatot a magyar ministerium s a társországok kormánya között.

De megjegyzendő, hogy a báni kormány a horv.-szlav. autonóm ügyekre felső kormányzati hatóság és így a magyar ministeriumnak alárendelve nincsen. Az egymás mellett működő kormányok között az állami egység által megkívánt összhang, a magyar ministerium épp mondott közvetítésével és ellenőrzésével nyer kifejezést, valamint az által, hogy a Felség idevonatkozó rendelkezései a magyar minister ellenjegyzését is igénylik és, hogy Ő Felsége a horvát-szlavon és dalmát bán a magyar miniszterelnök fölterjesztésére és ellenjegyzésével nevezi ki.

Azoknál a ministeriumoknál, melyeknek hatásköre a horvát-szlavon területre közvetlen is kiterjed : a miniszterelnökség, a sze-

mély körüli, pénzügyi, kereskedelmi, földművelési, honvédelmi ministeriumoknál, a mennyiben külön igazgatási ügykörük is van, külön horvát osztályok szerveztetnek s a magyar ministerium mind e horvát-szlavon osztályok tagjait, mind a tartomány területén működő egyéb közegeit — tekintettel a szükséges szakképzettségre — lehetőleg horvát-szlavon-dalmát illetőségű honfiakból nevezi ki.

A társországok határai közt — a mellett, hogy ott az autonómiát illetőleg mind a törvényhozás, mind a közigazgatás s a törvénykezés nyelve horvát — a kormányzat hivatalos nyelvül a horvát állapítottatott meg s horvát nyelvű beadványokra a válasz ezen nyelven adatik.

A magyar korona országai közös ügyeinek egyesített jelvénye : Magyarország s Horvát-Szlavon- és Dalmátországok egyesített czimere.

45. §.

A horvát-szlavon társországok pénzügyi helyzete a magyar államban.

Az 1868 : XXX. t.-cz. értelmében, a horvát-szlavon részek a magyar korona országainak, illetve a magyar államnak költségeihez adóképesességük aránya szerint tartoznának járulni ; de minthogy a társországok ezen, reájuk jogosan kimért terheket csak úgy viselhetnék, ha az autonómiájukhoz tartozó kiadások fedezésére szükséges összeg egy részét is átszolgáltatnák : Magyarország, tekintettel a testvéri viszonyra, beleegyezett, hogy közjövödelmeikből csak az a rész fordíttassék az állami kiadásokra, mely az autonom kiadások fedezése után fenmarad. Ennek alapján az 1868 : XXX., illetve az 1873 : XXXIV. t.-cz. úgy intézkedett, hogy a horvát-szlavon részek autonom kiadásainak fedezésére az ottani egyenes és közvetett adóknak, valamint egyéb közjövödelmeknek 45%-a tartassék vissza, a többi pedig, 55%, az állami kiadások fedezésére szolgáljon.

Ez egyezmény 10 évre, 1878 végéig kötötött, majd 1889 végéig meghosszabbított.¹⁾ Az 1889 : XL. t.-czikkel, a régi alapon más egyezmény jött létre, melyet évről-évre,²⁾ 1905-ig kiter-

¹⁾ 1878 : I., 1879 : LX. t.-cz. 1880 : LIV., 1887 : XLIII., 1888 : XXXIV. t.-czikk.

²⁾ 1897 : XLII., 1899 : V., 1899 : XLVII., 1900 : XXXII., 1901 : XXIX., 1902 : XXV., 1904 : VI. t.-cz. — Az egyezménynek azonban itt is csak olyan

jesztettek. Az 1906 : X. t.-cikk ugyancsak a régi alap tekintetbe vételével iktat be új egyezményt, melynek érvénye 1913. év végén jár le.

Ezen új egyezményben a horvát-szlavon részek adóképesége az állam egyéb részeinek adóképeségéhez úgy aránylik, mint (hogyan egész számokban szóljunk) 8 a 92-höz.¹⁾ Ebben az arányban volna tehát kötelesek az állam költségeinek fedezésében részt venni; de minthogy a fentebb említett tekintetek most is fennállanak, Magyarország ezuttal is készségesen beleegyezett, hogy Horvát-Szlavonország tiszta jövedelméből mindenekelőtt 44% az autonóm kiadások fedezésére fordíttassék és csak a fennmaradt 56% adassék át az államkincstárnak.²⁾

A horvát-szlavon részek tiszta jövedelmeinek (ide számítva a volt határörvidék jövedelmét is) 44 százaléka akként számíttatik ki, hogy mindenek előtt levonatnak a jövedelem kezelése és előállítása körüli kiadások. — Bizonyos jövedelmek pedig nem kerülnek megosztás alá. Így 1. az 1867 : XII. t.-cz. szerint a magyar és osztrák közös költségek fedezésére szolgáló határvámjövedelmek; 2. a bor- és huszfogyasztási adók, melyek Horvát-Szlavonországokban továbbra is a községi kiadások fedezésére fordíttatnak; 3. Bellovármegye katolikus lakossága által fizetett lelkészi illetmény, mely Horvát-Szlavonországok autonóm költségeinek fedezésére fordítható; 4. az 1880 : XXVII. t.-cikkbe foglalt hadmentességi díj, melynek ugyancsak külön rendeltetése van.

46. §.

Horvát-Szlavon- és Dalmátországok Magyarországhoz való viszonyának jogi természete.

A horvát-szlavon részek Magyarországhoz való viszonyát úgy a tudományos irodalomban, mint a közéletben igen külön-

értelme lehet, mint a hogy azt a 41. §-ban kifejtjük, hogy ebben a két országgyűlés megállapodása nyilatkozik, mely az államhatalmi egységet kifejező királyi szentesítéssel válik kötelező joggá, vagyis törvénnyé. A lényegben való tévedés, ha itt szerződő két államot látunk.

¹⁾ Az 1868 : XXX. t.-cz. szerint adóképeségi arány: 935.592,201 és 64.407,799. Az 1880 : LIV. t.-cz. szerint: 944.299,011 és 55.700,989. Az 1889 : XL. t.-cz. szerint: 92.064,805 és 7.635,195. Az 1906 : X. t.-cz. szerint: 91.873 és 8.127.

²⁾ Magyarország körülbelül mintegy 15—20%-ot fordít azon kormányzati ágak költségeinek fedezésére, melyekre a társországok 44%-ot költhetnek.

félekép magyarázzák ¹⁾ és sokban más a magyar felfogás mint a horvát.

Ez ingadozásnak és eltérésnek egyik legfőbb oka, hogy a horvát-szlavon részek és az állam közti viszony szabályozásakor a modern állam jogi ismerete, de még inkább a közjogi nyelv, nem volt eléggé megállapodott és szabatos arra nézve, ²⁾ hogy egy ennyire bonyolódott kérdés egész határozott és világos szabályozást nyerhessen. Ebből érthető, hogy a törvények szóban megtartanak fogalmakat, melyeknek tartalmát nem adják meg; hogy egyes jogi szólamok, mondatfordulatok a tartalommal nincsenek mindig összhangban és így ha e viszonyt a mai nap már szabatosabbá vált közjogi tudás és közjogi nyelv igényei szempontjából elemezzük és nem a törvény tartalmát a maga egészében, vagyis az intézményekből kisugárzó lényegét, hanem csak az egyes kifejezéseket tekintjük, akkor ezek itt-ott a félreértésre és félremagyarázásra tért engednek. Ha azután még figyelembe vesszük, hogy e kérdések milyen közvetlen érintik a politikai életet, bizony könnyen megérthetjük, hogy a különböző politikai irányok néha a törvény eltérő magyarázatával is törekednek érvényesülni.

¹⁾ *Biedermann* elnevezi szövetséges államnak (*Législation autonome de la Croatie*); *Kasperek* lengyelül irt »Általános államjog«-ában azt mondja: a viszony reálunió jellegű, Magyarország előnyére (idézve *Pliveric* által: *Das rechtliche Verhältniss etc.*); *Demombynes* szerint a horvát-szlavon részek körülbelül olyan viszonyban vannak Magyarországgal, mint ez utóbbi Ausztriával (*Les constitutions européennes*); *Pliveric*. a horvát-szlavon részeket souverain államnak tekinti Magyarországgal szövetségben (*Das rechtliche Verhältniss Kroatiens zu Ungarn. — Der kroatische Staat. — Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte*); ujabban Tenzer nyilatkozik a horvát államiság mellett (*Grünhut: Zeitschrift XX. k.*) stb., stb. — Az idegen nyelvű írók tulnagyrészt egyoldalú információk tévedésben tartják s alig nevezhetünk meg néhányat, kik azt a felfogást vallják, hogy a magyar állam egységes és benne a horvát-szlavon részek társországi, tartományi különállást élveznek. Így *Jellinek* »Die Staatenverbindungen« és *Das Recht des modernen Staates* (1900) a XXI. fejezetben; *Eggersdorfer* (*Der kroatische Staat: Agramer Zeitung*, 1886.); *Ulbrich*, az osztrák közjogi írók egyik legkitünőbbike, szintén arra a meggyőződésre jutott, hogy Horvát- és Szlavonországok a magyar államban tartományi különállással bírnak. (*Oesterr. Staatsrecht*, 2. kiad. *Marquardson-féle Handbuch*). Ez általában a magyar írók álláspontja is. — Nálunk *Jászy*, önálló monographiában (*Tanulmányok a magyar-horvát közjogi viszony köréből*, 1897.) fejti ki e viszony közjogi természetét.

²⁾ Ezt legujabban is hangsúlyozták a magyar országgyűlés képviselőházának 1910. évi november 19. ülésén, Barta Ödön orsz. képviselő interpellációjában, valamint a miniszterelnök erre adott válaszában.

I. Az előző fejtegetésekből láttuk, hogy régi alkotmányunkban Horvátország, mint az államegésznek része jelentkezett és ennek felelt meg az elnevezés: »Pars« is, melylyel törvényeink kivétel nélkül éltek. Igaz, hogy az 1848/49-iki mozgalmak után, az alkotmányt felfüggesztő absolutismus Horvátországot elválasztja Magyarországtól és az összeköttetés csak az alkotmányosság helyreálltával ujult meg, midőn azt az 1868: XXX. t.-cz. részletesebben szabályozta: Horvátországnak több engedményt tett, de egyszersmind a régi alap fentartását is hangsúlyozta.

A nevezett törvénynek kijelentése szerint, Horvát- és Szlavonországoknak Magyarországhoz való viszonya jelenleg egyezményen nyugszik és csak így változtatható meg. E tétel valóban a jogi elemzés egyik sarkpontjául szolgálhatna és azért a horvát-szlavon részek államiségát vitatók erre különös súlyt helyeznek.¹⁾ A kiindulás abból, a tudomány által ma már elfogadott tételből történik, hogy valamely állam közjogi tartalma szerződést nem részeivel, hanem csak más államokkal köthet, a mi által államok közti, vagyis nemzetközi viszony keletkezik. Szerintök tehát ez az egyezmény, szerződés, illetve nemzetközi szerződés, melylyel a szerződő felek államiséga nyilatkozik. De mindez a behatóbb vizsgálatot nem állja ki.

Főntebb (6. §.) már említettük, hogy a törvényben előforduló ez a kitétel »egyezmény« csak bizonyos értelemben találó és semmikép sem érthető alatta államok közti, vagy nemzetközi szejződés. A magyar állam, megemlékezvén a nyolczszázados testvéri viszonyról, az önkényüleg elszakított résznek a sz. koronához való visszatérésénél a viszony szabályozására úgy, mint ennek esetleg változtatásánál, a horvát országgyűlésnek is olyan befolyást enged, mint a milyent a magyar országgyűlésnek biztosít, a mennyiben e viszonyt szabályozó alaptörvény szövegére a két országgyűlés előleges megegyezése szükséges, nehogy a magyar országgyűlésnek nagyobb számú magyar tagjai, az ott megjelenő kisebb számú horvát képviselőket leszavazván, a horvát-szlavon autonomia jogait megcsorbíthassák.

¹⁾ Pliveric: Beiträge zum ungarisch-kroatischen Bundesrechte; Stefanie (az Ulbrich-féle Staatswörterbuch szépen megírt cikkében) a viszony jogi természetére nem nyilvánít ugyan véleményt, de kiemeli, hogy megítélésénél annak szerződéses volta különösen figyelembe veendő. — Polit. orsz. képviselő is a szerződési alapon vitatja Horvátország államiségát a magyar képviselőház 1907. évi június hó 5-én tartott beszédében; valamint ez a főérve az 1906. évi július hóban kiadott horvát manifestumnak.

Ez kétségkívül a legnagyobb garancia az autonómiát illetőleg, mert kizárja az erősebb félnek számszerinti többségen nyugvó előnyét, a nélkül azonban hogy ez által Horvát-Szlavonországokat szerződő félnek, nemzetközi értelemben elismerték volna. Itt az egyezmény szónak politikai jelentősége is van.

A törvény bekezdésében egészen világosan mondja: »Egy részről Magyarország országgyűlése, más részről Horvát-Szlavon-Dalmátországok országgyűlése közt, a közöttük fenforgott közjogi kérdések kiegyenlítése iránt, közös megállapodással egyezmény jöven létre, ezen egyezmény Ő császári és apostoli királyi Felsége által jóváhagyva, megerősítve, szentesítve, mint Magyarország és Horvát-Szlavon-Dalmátországok közös alaptörvénye, törvénybe iktattatik«, ¹⁾ később pedig (68., 70. §§.) »ezen egyezmény a legmagasabb szentesítés után« stb. lép életbe; vagyis az egyezkedés az országgyűlések között történik, míg a szentesítés az egységes királyi (közjogi) személyt illeti és azért a jogalkotás munkájának ezen a fokán (a szentesítésnél) egyezkedésről már nem lehet szó, mert nincsenek egyezkedő felek. De a magyar és horvát-szlavon országgyűlések előzetes megegyezése csak a javaslat szövegére (szövegezésére) vonatkozhatik, abból az egyszerű okból, mert alkotmányunk szerint az országgyűlések hatásköre tovább nem terjedhet; a megegyezés pedig, mint törvényjavaslat a magyar országgyűlés elé kerül és közjogilag érvényessé, kötelező állami akarattá, vagyis végrehajthatóvá, csak az állam egységét és felségiségét kifejező koronás király szentesítésével válhat, a magyar miniszterelnök felterjesztésére és ellenjegyzésével. Itt tehát már megszűnik az egyezményes jelleg és lesz belőle souverain állami egy akarat, nem pedig két souverain akarat összetalálkozása. Az országgyűlések magukban, mint a jogalkotó szervnek csak egyes elemei, ez alkotmányi ügyekben végérvényesen kötelező akaratot nem alkothatnak és így világos, hogy magukban nem képesek államjogi vagy nemzetközi szerződéseket kötni, minthogy nem képesek határozatukkal sem a szűkebb értelemben vett Magyar-

¹⁾ Igaz, hogy a törvény következő bekezdése már zavart: »... ezen alapokon egyrészt Magyarország, másrészt Horvát-Szlavonországok a közöttük fennforgó közjogi kérdések kiegyenlítésére a következő egyezményt kötötték« (tehát már nem pusztán az országgyűlések egyezménye); később pedig (70. §.) »ez egyezmény az egyezkedő országok külön törvényhozásának tárgya nem lehet...« Mindezt ugyan lehet helyes értelemben is felfogni, de lehet félre is magyarázni és különösen alkalmas téves következtetésekre.

országot, sem Horvátországot, sem pedig az állami személyt megkötni; a királyi hozzájárulásban pedig már az állami egység nyilatkozik.

A király és az országgyűlések jogalkotást célzó együttes munkája a törvényhozás. És valóban, Horvát-Szlavonországok államhozi viszonyának szabályozásánál csak a törvényalkozás eltérő módjával találkozunk. Mig ugyanis az állami (közös) törvényhozás rendes menetében a magyar országgyűlés két házának megegyezése, mint országgyűlési határozat kerül a Felség elé szentesítés végett, addig a jelen esetben, kivételesen, a két országgyűlés megegyezését tartalmazó javaslat. Ezzel modern értelemben vett alaptörvény keletkezik (l. 4. §.) és az 1868: XXX. törvénycikknek magát megjelölő ama kitétele, hogy »alaptörvény«, szoros jogi értelemben találó, míg az a másik, hogy »egyezmény«, csak a mondott magyarázatban.¹⁾ Így a horvát-szlavon autonomia alaptörvényben kifejezett állami akaraton nyugszik, nem pedig államok közti szerződésen.

Ugyancsak az 1868: XXX. t.-cz. még más területrészekről is hasonlóan intézkedik. A 65. §. szerint Dalmáciának a magyar szent korona jogán (tehát nem Horvát-Szlavonországok jogán) történendő visszacsatolásánál Dalmácia is *meghallgatandó*; Fiuméra pedig a 66. §. azt mondja: »külön autonomiájára s erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyűlése s Horvát-Szlavon-Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa között, küldöttségi tárgyalások útján, *közös egyetértéssel* lesz megállapodás eszközendő«. Jogilag misem gátolja tehát, sőt Fiumét illetőleg világosan kötelező, hogy e részeknek az államhoz való viszonya egyezmény alakjában szabályoztassék. — Vajjon ez egyezkedés által Fiume, illetve Dalmácia szintén souverain államokká válnak-e?

¹⁾ E nézeteket először a Pallas-féle nagy Lexikon magyar alkotmányról szóló XII. kötetében (124. l.), mely 1896 május hóban jelent meg, fejtettem ki; később pedig részletesebben a Jogtudományi Közlöny 1896. LII. számában. Megjegyezzük még, hogy az 1868: XLIV. t.-cz. 29. §-a az 1868: XXX. t.-cikket szintén olyan egyezménynek mondja, mely a magyar országgyűlés és a horvát országgyűlés között jött létre. — Magyarország állami egysége mellett szól továbbá az is, hogy az 1867: XII. t.-cz. szerint Ausztriával dualismusban vagyunk, tehát Horvátországot nem tekintették külön államnak.

47. §.

Horvát-Szlavon és Dalmátországek Magyarországhoz való viszonyának jogi természete. (Folytatás.)

Valamely állam egysége alkotó elemeinek egységében és az államhatalom megfelelő szervezetében nyilvánul.

Számos és számos törvényünk (1606. bécsi béke 9. pontja, 1608 : X., 1687 : II., 1723 : I., II. ; 1791 : X., stb.) kifejezi, hogy Horvát-Szlavon- s Dalmátországek Magyarországhoz csatolt részek, egymástól elválaszthatatlanok, együtt birtoklandók és így Magyarország, valamint a hozzá csatolt részek területe alkotja a magyar sz. korona, vagyis a magyar állam területét, a mit az 1868 : XXX. t.-cz. is elismer.

E törvény 59. §-a, nemkülönben az 1868 : XLIV. t.-cz. 29. §-a, ugyan Horvát-Szlavonországek külön territoriummal bíró politikai nemzetnek is mondja, csak hogy e kijelentés magyarázatára irányt szab már az 1868 : XXX. t.-cz. 1. §-a, mely szerint Magyarország és Horvát-Szlavon- és Dalmátországek jövőre egy és ugyanazon állami közösségben élnek. Az egy ugyanazon állami közösség, és az állampolgárság egysége mellett a külön territoriummal bíró politikai nemzet nem jelenthet mást, minthogy az állami egységben, az alkotmányilag meghatározott területen és ügyekben, olyan jelentékeny különállással bír, mely politikai természetű külön életre is vezet.

Az állampolgárság egységét megállapítja az 1879 : L. t.-cz., midőn kijelenti, hogy a magyar államban az állampolgárság egy és ugyanaz. Igaz, hogy a horvát bán épugy jogosítva van honosítást gyakorolni, ha az illető a horvát-szlavon területen telepedett le, mint a magyar királyi belügyminister. De a horvát bán honosítása is csak magyar állampolgárságot adhat és így ebből le lehet vonni a következtetést, hogy a horvát báni hatóság a magyar állam hatósága, de éppen semmit sem az állampolgárság egységének hátrányára. A horvát bán honosítása épp oly kevésbé képezhet alapot külön állampolgárságra, mint a hogy régenté nem képezett a határ-örvidéki hatóság külön honosítási joga. — A horvát bán honosítása nyilvántartás végett a magyar kir. ministerelnökhöz hivatalból fölterjesztetik.

Az állampolgárság egységéből szükségképen folyik, hogy a horvát-szlavon terület valamely közösségében illetékes állampolgár a magyar állam hatalmának alá van rendelve és hogy ez a

horvát-szlavon autonomiánál csak eltérő szervezetben jut kifejezésre.¹⁾

Az államhatalom szervezetét tekintve, Magyarország királya, mint ilyen, uralkodója a társországoknak. Itt áll az az eset (a mit néha tévesen Ausztriához való viszonyunkra mondanak), hogy a fejedelem, mint közjogi személy, egy és ugyanaz. Az a ki a magyar királyi hatalom törvényes birtokába jutott — történetünk tanúsága szerint — ezzel mindig megszerezte Horvát-Szlavonországok fölött is a királyi hatalmat.²⁾ Ugyanezt fejezik ki a trónöröklési törvények is, melyek a törvényes örököst, Magyarország és a hozzácsatolt részek uralkodójául, Magyarországon megkoronáztatni rendelik (1687 : II., 1723 : I., II.); és a *pragmatica sanctio* szerint a magyar szent korona országai egymástól elválaszthatatlanok. Ugyanígy egységes a trónlemondás ténye (1867 : III.).

Ebből következik és ezt bizonyítja a korona és koronázás egysége. A korona az állam, állami főhatalom *symboluma*; a koroná-

¹⁾ Minthogy az államhatalom, természeténél fogva, az állam egész területére, összes polgáira kihat, tehát nem tartom szabatosnak Horvátországra való tekintetből törvényeink által használt e kitételeket: *közös törvényhozás, közös ministerium, közös törvény, stb.* A helyzetnek jogilag inkább megfelelő: állami törvényhozás, állami kormányzás és ezzel szemben van külön horvát-szlavon autonom törvényhozás, kormányzás.

²⁾ Ez leginkább szembeötlő a királyválasztások idejében. Századokon keresztül senki sem vonta kétségbe, hogy a törvényesen megválasztott és megkoronázott magyar király, ezen közjogi actus alapján, király Horvátországban is. A választásnál az összes horvát nemzetiségű nemesség is részt vesz, mint a magyar állam politikailag jogosult elemének része. A horvát írók egy esetet ugyan felhoznak és erre nagy súlyt fektetnek: I. Ferdinándnak, Cetinben, külön történt királylyá választását. De ekkor hazánkban rendkívüli viszonyok uralkodtak. Ellenkirályok küzdöttek egymással a hatalomért s az állam egyes területei hol az egyik, hol a másik félhez csatlakoztak, midőn az illető királyuknak kikiáltották. Így Szlavonia a dombrói gyűlésen Zápolyának hódolt, Horvátország pedig I. Ferdinánd pártjára állott. De jellemző a megelőzőleg követett eljárás. Midőn ugyanis I. Ferdinánd, mint trónkövetelő a horvát rendeket a csatlakozásra felszólította, ezek hajlandóságukat világosan kijelentették, de annak hozzátételével, hogy királyul csak a magyar királyt ismerhetik el. Így azután Ferdinánd előbb Pozsonyban, 1526. évi decemberben, magyar királynak megválasztott és erre következett a horvát rendek határozata 1527. jan. 1-én. (Szalay: A horvát kérdéstről, — Csutorás: Horvát-Szlavon-Dalmátországnak Magyarországhoz való viszonya, — B. Jeszenszky: A társországok.) Kálmán királynak Zárában történt megkoronáztatása is vitatott. (L. erről Pauler: Horvát-Dalmátországnak elfoglalásáról. Századok. 1888. évf.)

zás pedig azt jelenti, hogy a főhatalom valamely physikai személyre átruháztatott. Az örökösödési törvények által jogot nyer a király a koronához, a koronázás által azt meg is szerzi és ezzel egyszerűs-mind megszerzi a Horvátország fölötti hatalmat is, mely a szent koronához tartozik. Soha még egy korona két souverain államot, egy koronázás két főhatalom átadását nem jelképezett. A korona és koronázás egységének felel meg az, hogy a király egy koronázási oklevelet ad ki.¹⁾

A magyar állami rendes törvényalkotás, mint láttuk, az állam egész területére, tehát a társországekra is kiterjed, kivéve azokat az ügyeket, a melyekre nézve az állam e részeknek autonómiát engedett. Ezt világosan kifejezi az 1868 : XXX. t.-cz. 3. §-a.

Az, hogy a horvát-szlavon részek a magyar országgyűlésre nem kerületenként külön, hanem collective választják képviselőiket, a magyar állam egységét nem támadhatja meg. Az alkotmányos képviseleti rendszer követelménye, hogy az államakarat kifejezésénél az egész népelem képviselve legyen, de hogy ez milyen eljárással történik, az másodrendű kérdés. A horvát-szlavon képviselők eltérő választási módja nem jelent mást, mint hogy Horvátország és Szlavonia más politikai viszonyok közt él, hogy autonom különállással bír. De a horvát-szlavon képviselők sem egyénileg, sem testületileg — a horvát nyelv használatának jogától eltekintve, — külön jogokkal nem bírnak, és az országgyűlésen való megjelenésük vagy elmaradásuk a megfelelő számú magyar képviselők elmaradásával vagy részvételével egyjelentőségű. — Az állam törvényhozói hatalmának egysége mellett bizonyít továbbá, hogy a magyar alkotmányból kifolyólag a horvát-szlavon illetőségű főrendek, mint ilyenek, tagjai a magyar főrendiháznak és pedig általában, a törvényalkotás minden ügyénél, tehát még azoknál is, melyek Horvát-Szlavonországra nem vonatkoznak. A magyar felelős minis-teri kormányzat a társországek területén minden állami ügyben, melyek a horvát-szlavon autonómiának fentartva nincsenek, közvetlen érvényesül. A horvát-szlavon kormányzat kapcsolata és összhangja az állami kormányzattal biztosítva van. A birói hatalmat

¹⁾ Az uralkodók czimeit általában inkább történeti reminiscentiákat tartalmaznak és éppen nem lehet azt következtetni, hogy a külön címek jogilag külön államokat jelölnek. Így az ausztriai császár Csehország királya, stb. stb. — A porosz király nagy címében mintegy 50 címet visel. — Az orosz császár: minden oroszok császára, Moszkva, Kiew, Nowgorod czárja, Astrakan czárja, Lengyelország czárja, Szibéria czárja, stb.

az egész államban a király nevében gyakorolják a király által kinevezett bíróságok.

A nemzetközi életben, a hol az állam közjogi személyisége oly erőteljesen domborodik ki, csak Magyarország szerepel és Horvát-Szlavonországok nemzetközi élettel, mint a magyar állam részei bírnak. A béke és háboru joga, valamint általában a nemzetközi szerződések kötésének joga, a magyar államot illeti meg.

Mindezek a leghatározottabban ellene mondanak ama felfogásnak, mely Magyarország és Horvát-Szlavonországok összeköttetésében a souverain államok viszonyát, a personál- vagy reáluniót látja.

De a társországok különállásának vizsgálásánál figyelembe veendő az az alakulat is, a melylyel úgy a múltban, mint a jelenben többször találkozunk.

Valamely állam feladja a souverainitást egy magasabb közjogi szervezet előnyére, de megtartja belső állami életét, vagy legalább ebből jelentékeny részeket. Elismer maga fölött hatalmat, akaratot, a melynek szolgál, de ezen, reá nézve most már souverain akarat, nem bír hatáskörrel belső ügyeiben, azért e tekintetben úgy él, mintha teljes hatalmu állam volna. Van külön fejedelme, vannak külön törvényei, melyeket saját külön erejével, illetőleg külön szerveivel alkot és hajt végre; s bár most már egy magasabb állami egészhez tartozik, annak része, de ez a fennálló jog szerint nem avatkozhatik belső életébe, vagy legalább annak jelentékeny ügyköreiből; idevonatkozólag sem az ellenőrzés, sem a felügyelet jogát nem gyakorolja. Ugy, hogy ez ügyekre az államsfenség még mindig az illető állam külön szervezetében és szervei által jut kifejezésre.

Ilyen alakulat az összetett, vagy szövetséges állam, melynek alkotó részeit is, bár azok már nem a szoros értelemben vett államok (nem souverain államok), mégis rendszerint államnak nevezik, minthogy az állami élet több jellemző vonását képesek fölmutatni. De hogy ezeket az állam eredeti alakjától megkülönböztessük, részállamoknak, vagy tagállamoknak mondjuk.¹⁾

¹⁾ Ilyen államok, hogy csak egy példával éljek, a német birodalom államai. Szoros értelemben a birodalom a souverain, melyek azonban a tagállamok, mint ilyenek, vannak alárendelve, az államéletet jellemző több ügykörüre (belügyek, közoktatás, stb.) nézve. Ezekben a tagállamok önállóan és függetlenül járhatnak el, saját külön hatalmukkal és főszerveikkel; ide a birodalom beavatkozás jogával nem bír, sem a felügyelet, sem az ellenőrzés jogát nem gyakorolhatja. Ezekben az ügyekben törvényt az illető tagállam uralkodója és országgyűlése (pl. a bajor király és bajor országgyűlés) hozza; a fejedelmi kormányzat a birodalmi, császári kormányzattól független.

A társországok különállásában hasonló jelenségekkel nem találkozunk.

A horvát-szlavon törvényeket a magyar király szentesíti, a m. kir. minister és a m. kir. főtisztviselő, a bán ellenjegyzésével. Ugy, hogy a horvát-szlavon külön törvényhozás abban áll, hogy a magyar király a horvát-szlavon területre és az autonomikus ügykörre más szervi elem segédlete mellett alkotja a törvényeket, mint az állam egyéb részeire, vagy ügyeire kihatólag.

A horvát-szlavon kormányzat feje a bán, a kit a magyar király a magyar miniszerelnök előterjesztésére és ellenjegyzése mellett nevez ki; mint horvát bán, Magyarország zászlós ura és a magyar főrendiháznak tagja. A horvát-szlavon kormányzat nem bir parlamentáris természettel, mint a hogy a tartománygyűlés sem bir parlament jogaival. A többségnek politikai nézetei nem határozók a horvát bán állását illetőleg; a végrehajtó hatalom erősebb. A bán kineveztetése a magyar országgyűlés elé is van utalva, a miniszerelnök felelőssége folytán. — A horvát-szlavon autonom élet ellenőrzése a horvát-szlavon tárca nélküli miniszer hatáskörébe tartozik, illetve a ministertanácséhoz, melynek tagja, vagyis a magyar országgyűléséhez, melynek felelős. A horvát bán nem érintkezik közvetlen a Felséggel, csak a magyar miniszer útján, azért állása nem is tekinthető miniszeri állásnak. A horvát-szlavon országos kormányzatra vonatkozó legmagasabb rendelkezéseknek jogi érvényéhez a horvát-szlavon m. kir. miniszer ellenjegyzése is szükséges.

Mindezeket tekintetbe véve világos, hogy a társországok még az autonom ügyeket illetőleg sem birnak külön állami léttel; mert az állami akaratot nem képesek magukban külön, saját külön szerveikkel, kifejezésre hozni. E célból szükséges a magyar király és a magyar miniszer közreműködése, a mi által már az állami egység nyilvánul. A horvát-szlavon országgyűlés és az országos kormány csak egy-egy eleme annak a szervezetnek, melylyel a magyar állami hatalom a horvát-szlavon különállást illetőleg működik. E különállást maga a törvény *önkormányzatnak, autonomiának, autonom kormányzatnak* (1868: XXX. t.-cz. 47., 48., 50. stb. §§.) nevezi.

Az autonomia pedig szoros jogi értelemben öntörvényhozást jelent és így csak akkor lehet valamely politikai közület különösen jellemző tulajdonságaként fölemlíteni, ha föltehető, hogy részére a törvényhozás jogát más gyakorolja. Az államnak fogalmában rejlik már, hogy kötelező akarat, törvényalkotás jogával bir s azért nem is mondható, hogy autonom, vagyis öntörvényhozással bíró állam.

Az autonomiával bíró közjogi test olyan politikai alakulat, mely annak ellenére, hogy nem állam, mégis az alkotmány által meghatározott körben törvényt alkothat. A törvények alkotásának jogát saját jogaként bírja, csakhogy az államtól szerzi meg, az alkotmányban kifejezett államakarattal és mert nem állam, hanem annak csak része, nincsenek egészen külön szervei (szervezete) az államfelség kifejezésére, ehhez már az állam főszerveinek közreműködése szükséges; nincs külön felségisége. Bár a meghatározott ügykörben függetlenül járhat el, de azért szükséges, hogy az államhatalom egysége ugy a törvényhozásnál, mint a végrehajtásnál valami módon és formában kifejezést nyerjen. Az autonomia nem souverainitás; itt kell különbséget tenni az állami egész és a rész között.

Összegezve most már az elmondottakat, Horvát-Szlavon és Dalmátországeknek Magyarországhoz való viszonyában azt látjuk, hogy egy a terület, egy az állampolgárság, egy a nemesség; egy a korona, egy a koronázás, egy a király; az államügyek igen jelentékeny részében egy a törvényhozás és egy a kormányzás; a nemzetközi életben csak a magyar állam jelenik meg; az autonom különállást illetőleg pedig az állami egység meg van óva. Ez alapon arra az eredményre kell jutnunk, hogy a horvát-szlavon részek nem tartoznak sem a souverain, sem a tagállamok kategóriájába, hanem az egységes magyar államnak széles körű autonomiájával felruházott társországai, decentralisált részei, vagy jogilag világosabban kifejezve: az egységes magyar államban tartományi különállást élveznek és így a törvény által megállapított »társország« elnevezése is csak ezt a tartalmat jelentheti.

Az 1868:XXX. t.-cz. által elfogadott kifejezés: »Magyar sz. korona országai« vagy »sz. István koronájának országai« sem fejezhet ki egyebet, mint olyan egy államot, a mely így czimezi magát, vagyis nem jelenthet többet, mint az eltérő történeti multat és az ismertetett különállást.

Szokásos még, a magyar szt. korona országai helyett, magyar birodalom, szent korona birodalma kifejezést használni. A birodalom azonban, mint jogi fogalom, teljesen határozatlan, illetőleg jogi művekben az »állam« kifejezéssel helyettesítetik.

I. Tévedés azt hinni, mintha a »tartomány« szó, vagy »tartományi különállás« alkalmazása valami újabb találmány lenne. Már Tomka-Szászki (Introductio etc.) Horvátország gyűlését »comitia provincialia«-nak nevezi. Az 1848:V. t.-cz. a kapcsolt részek gyűlését következetesen tarto-

mánygyűlésnek mondja; az 1848. május 6-ról és június 10-ről kelt legfelsőbb leiratok Horvátországot következetesen tartománynak, gyűlését tartománygyűlésnek említik. Az 1848-iki országgyűlésen Horvátországot illetőleg több vita volt (január 7., 18., 27-én, február 4-én a főrendek ülésén) és rendszerint tartománynak, gyűlését tartománygyűlésnek nevezik. Így Botka, Bonis, Tarnóczy, Olgyay, Justh, sőt maga Josipovich, a turmezei gróf, Haulik zágrábi püspök, Dusan horvát követ, stb. (Lásd Pesti Hírlap 1848. januári, februári számainak közléseit.) — Horváth Mihály (Huszonöt év Magyarország történetéből 676. s k. l.), Kautz (Politika) Horvátországot tartományi viszonyban levőnek mondják; valamint igen érdekes Kautznak Pliverichez intézett levele, melyet ugyancsak Pliveric hoz nyilvánosságra (Beiträge zum ung.-kroat. Bundesrechte. 1886.), hogy azt czáfolhassa. Kautz ebben véleményét, az épp megnevezett munkára adja elő, a következőket mondván: »Um jedoch allenfallsigen Missverständnissen vorzubeugen, muss ich sofort hinzufügen, dass ich weder die Resultate, noch die Ausgangspunkte der Arbeit und insbesondere jene Auffassung, wonach Kroatien als *Staat* hingestellt erscheint, theile, ja entschieden für unrichtig halte und zwar sowohl aus rechts-historischem, als auch vom dogmatisch wissenschaftlichen Standpunkte aus. Betreffs des 1868-er Gesetzes speciell kann ich Sie (als einer jener Abgeordneten, die mit dabei waren, als dieses Gesetz geschaffen wurde und die leitenden Gedanken aller damals führenden Staatsmänner kenne und kannte) versichern, dass es keinem Einzigen auch nur im *Traume* einfel oder in den Sinn kam, Kroatien als *Staat* zu betrachten, als *Staat* zu behandeln, als *Staat* konstruieren zu wollen; weil Jeder fühlte und wusste, dass dies ein schweres Vergehen gegen die *Integrität*, gegen die *Einheit* und die ganze Geschichte und *Majestät* des ungarischen Staates und der h. Stefanskronen gewesen wäre.«

II. Az »ország« kifejezését különböző értelemben használják. Épugy jelöl souverain államokat (Angolország, Franciaország), mint tartományi különállást (Csehország, Morvaország, tehát mint a német »Kronland« = koronaország); jogi műszót nem képez. Így vagyunk a »társország« kifejezésével is, tartalmáról csak akkor lehetünk biztosak, ha azt közelebről meghatározni tudjuk. De ezzel nem azt akarom mondani, hogy az ősrégi »ország« szót feladjuk, hanem ismerjük kettős jelentőségét. — Végül, tévesnek tartjuk azt a nézetet, mely Magyarország kifejezését csak a szűkebb értelemben vett magyar területre, illetve az itt folyó közjogi életre tartja alkalmazandónak, tehát úgy mint Horvát- és Szlavonországek kifejezése a horvát-szlavon területre, illetve autonómiára és hogy a magyar állam az, mely e két részt a magasabb állami egységbe összefoglalva jelzi. A fentebb előadottakból kitűnik, hogy Magyarország az egységes állami életét éli (s nem a részeknek életét) még azokban az ügyekben is, melyekben Horvát-Szlavonországeknek önkormányzatot biztosított. Ennek felel meg a törvényes czimhasználat is. Az uralkodó, mint Magyarország apostoli királya, szentesíti az egész államra kiható törvényeket, melyek azután a magyar Országos Törvénytárban hirdettetnek ki. A nemzetközi életben Magyarország szerepel, az uralkodó által itt használt czim: Magyarország apost. királya.

III. A »szent korona országai« címet illetőleg, már Kossuth Lajos is (Pesti Hírlap 1848. évi január 27. szám) hangsúlyozta, hogy a szent korona egy a statussal. Valamint Deák Ferencz mondja, hogy a magyar sz. korona országai s a magyar állam egy ugyanazon fogalom. (Adalékok, 82. lap.) Ez felel meg a közfelfogásnak a szent koronáról, valamint a törvények nyelvének, melyekben a szent korona sokszor használtatik az állam helyett.

Megjegyzem még, hogy a fentebb kifejtett álláspontot több mint két évtizede vallom és attól soha, semmiféle munkámban el nem tértem. Így dr. Plivericnek az 1904. febr. 5-iki zágrábi országgyűlésen tett az az állítása, hogy újabb munkámban Horvátországot már államnak ismerem el, tévedésen alapszik. Valószínűleg az író nevében tévedett.

48. §.

Fiume.

Fiume és kerülete, lehetséges, hogy már a XII. század elején összeköttetésbe jött Magyarországgal. Midőn Kálmán király Dalmáciát elfoglalta, hódolt Tersact vára is, melynek közelében és oltalma alatt, a Fiumara folyó mellett, Fiume keletkezett. Fiume egy ideig a Frangepán család, azután meg a Duyno (tybeini gróf)-család birtokába jutott, s midőn ez utóbbi 1399-ben kihalt, az osztrák herczegnek hódolt. De az osztrák herczegek alatt, mint különálló terület kormányoztatott és bár Krajnával bizonyos összeköttetésben állt, sem ahhoz, sem más osztrák tartományhoz csatolva nem volt. A pragmatika sanctiót is, 1725-ben, külön fogadta el.

Mária Terézia Fiumét, 1776-ban, Magyarországnak adományozta, hogy tengeri kikötőt nyisson számára. Az átvétel után, az 1777. évi kir. rendelettel, Horvátországgal kísérletképen némi összeköttetésbe jutott. A kapcsolt részek területéből ujonnan alakított Szörény-megyének főispánja, Fiuménak, mely önkormányzati jogait megtartotta, ugy kereskedelmi, forgalmi, mint közigazgatási tekintetben kormányzója volt; továbbá a fiumei bíróságtól az 1000 forinton felüli perek a báni táblához, a közigazgatási ügyek pedig a rövid ideig (1762—1770.) fennállott horvát helytartótanácsához voltak felebbezendők. E szervezettel azonban sem Horvátország, sem Fiume nem volt megelégedve és mert egyébként sem mutatkozott czélszerűnek, már 1779-ben megszüntették. Ez év április havának 23-án, Mária Terézia új rendeletet adott ki, melyben Fiumét, mint szabad kereskedelmi várost és kikötőt, kerületével együtt, Magyarország szent koronájához csatolt külön testnek nyil-

vánítja, világosan elismeri a magyar korona ősi jogát e területre és megkülönbözteti a horvát területtől.

A latin oklevél fordításban következőképpen hangzik: »Mi, Mária Terézia, Magyarország és a hozzá tartozó országok és tartományok közjavára irányzott számtalan intézkedéseink között... az által is akarván a magyar kereskedelemről gondoskodni, hogy azon tenger melléket, mely rövid ideig ausztriainak neveztetett, de ősi joggal Magyarországhoz tartozott, ahhoz legujabban visszakapcsoltuk; s különös jóakarattal és kegyességünk tanuságául Fiume városát és kikötőjét abba bele is kebelezük... egyszersmind Fiumét más városok közül kiválasztván... szabad kereskedelmi helylyé és várossá alkotni, s mindazon kiváltságokkal, mentésekkel, szabadságokkal és előjogokkal, melyek kereskedelmi helynek és községnek szükségesek, feldiszíteni akarjuk, mely kegyelmes szándékunk annál biztosabb fogantatására azonfelül beleegyeztünk, hogy Fiume kereskedelmi városa, kerületével együtt, mint Magyarország szent koronájához csatolt külön test tekintessék, mindenben kezeltessek és a másik buccarii kerülettel, mely t. i. elejétől fogva Horvátországhoz tartozott, semmikép össze ne kevertessék« stb. Közli Szalay: Fiume a magyar országgyűlésen 12. és 21—22. l. — L. még Dárday: Közigazgatási Törvénytár I. k. 148. l. Kral—Szántó: Fiume államjogi helyzete.

Ettől fogva Fiume külön kormányzó alatt állott; felső hatósága közigazgatási ügyekben a m. kir. helytartótanács, törvénykezésekben pedig a magyar kir. Curia volt és jogállása több országgyűlési sürgetésre ¹⁾ az 1807: IV. t.-czikkbe becikkelyeztetett. »Jelen czikkely által«, mondja e törvény, »kijelentetik, hogy Fiume városa és kikötője, melyet a dicső császárnő és királynő Mária Terézia külön diploma által az országba már bekebelezett, Magyarországhoz tartozik. Egyszersmind pedig az országgyűlés alkalmával a fiumei kormányzónak a főrendeknél, Fiume város követeinek pedig a karoknál és rendeknél illetékes ülés és szavazat fog adatni.«²⁾

Fiume, 1809-ben, francia uralom alá került, mely alól Napoleon bukása után felszabadult ugyan, de csak 1822-ben helyeztetett vissza alkotmányos jogaiba, a melyeket azután 1848-ig élvezett. Az 1848. évi XXVII. t.-cz. szabad kerületnek, vagyis magyar törvényhatóságnak nyilvánítja, a mely »az ország többi törvényható-

¹⁾ 1790, 1802, 1805.

²⁾ E törvényczikknek, midőn 1808-ban, a kapcsolt részek országgyűlésén kihirdettetett, olyan magyarázatot törekedtek adni, mintha Fiume Horv.-Szlav.-Dalmátországek útján csatoltatnék a magyar szent koronához. A kétség eloszlatása céljából, ugyancsak 1808-ban, egy királyi leirat jelent meg, mely ismétli, hogy Fiume Magyarországra van bekebelezve. Kmetty: Magy. Közjog. V. kiad. 139. l.

ságaival, valamint kormányával közvetlenül levelez, önkormányzattal bir és mint ilyen beldolgaira a törvény határai között, valamint felsőbb felügyelet alatt, szabályokat alkot.

Az 1848-at követő időben, Fiumét illetőleg is felfüggesztetett az alkotmány. Fiume, Zágráb megyének délnyugati részéből, valamint a buccarii kerületből alakított Fiume megyébe bekebelezetett és Horvátországhoz csatoltatott. De már 1867-ben a magyar országgyűlésre meghívót nyert s azóta ott képviselve van.

Majd az 1868:XXX. t.-cz., midőn Horv.-Szlav. és Dalmátországok területrészeit felsorolja, ismét megkülönbözteti a horvát területtől, abból egyenesen kiveszi és újra kimondja, hogy a szt koronához csatolt külön testet alkot. Ugyancsak ez a törvény elrendeli egyszersmind, hogy Fiume városa és területe autonomiájára vonatkozó törvényhozási és kormányzati ügyekben véglegesen Magyarország országgyűlése, Horvát-Szlavon-Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa közt, küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel hozza létre a megállapodást.¹⁾

49. §.

Fiume belső szervezete és jogi helyzete a magyar államban.

Az említett hármas küldöttségek, az 1868:XXX. t.-czikk értelmében, tanácskozássra össze is gyűltek (1869), de megegyezésre jutni nem tudtak és így a horvát-szlavon küldöttség indítványára, melyhez a magyar országgyűlési és a fiumei küldöttségek is hozzájárultak, elhatároztatott, hogy addig, míg a végleges megoldás törvényben megállapított módon létre jön, provisorium állittassék fel, melyben Fiume városának és kerületének igazgatási szervezését és vezetését a magyar állami kormány ideiglenesen átveszi.

¹⁾ Az 1868:XXX. t.-cz. 66. §-a szerint »Horvát-Szlavon- és Dalmátországokhoz tartozik mindaz a terület, mely jelenleg Buccari városával és kerületével együtt Fiume vármegyéhez tartozik, *Fiume város és kerület kivételével*, a mely város, kikötő és kerület a magyar szt. koronához csatolt külön testet (*separatum sacrae regni coronae adnexum corpus*) képez s a melynek, mint ilyennek, külön autonomiájára és erre vonatkozó törvényhozási és kormányzati viszonyaira nézve, Magyarország országgyűlése, Horvát-Szlavon- és Dalmátországok országgyűlése és Fiume városa között, küldöttségi tárgyalások útján, közös egyetértéssel lesz megállapodás eszközzendő.

Majd pedig a magyar országgyűlésnek és a horvát-szlavon országgyűlésnek ilyen értelemben hozott egyező határozata (1870) után, a magyar kormány előterjesztésére, Ő Felsége meghatalmazása alapján, a m. kir. minis-terelnök, a m. kir. igazságügy-minis-ter és a horvát bán egyetértésével, 1870 július hó 28-án rendeletet bocsátott ki a fiumei kir. törvényszék felállítását és hatáskörének megállapítását illetőleg; valamint ugyanez a rendelkezés szól a kormányzó állásáról és hatásköréről. A m. kir. belügy-minis-ter pedig, a fiumei képviselőtestület közreműködésével a kormányzó által kidolgozott, a belső közigazgatási életre vonatkozó statutumot, minis-tertanács-i határozatra, 1872. évi április hó 27-én (1589 eln. sz. a.) jóváhagyta. Minthogy pedig a regnicolaris bizottságoknak 1883-ban folytatott tanácskozásai sem vezettek eredményre, Fiume autonómiája (önkormányzata) ma is, a kir. kormány rendeletei és a nevezett statutum alapján, ideglenesen van szabályozva.

A törvényhozás Fiuméra nézve a magyar országgyűlésen történik, hol képviselője az alsóház-nak, kormányzója pedig a főrendi ház-nak tagja (1807 : IV. 1885 : VII.). Szokásos azonban egyes törvények életbeléptetésénél Fiumét meghallgatni és néha a minis-terium, a törvényhozástól nyert meghatalmazás alapján, a törvényt Fiume eltérő viszonyainak megfelelően módosíthatja.¹⁾ De, mint mondtuk, az önkormányzatra vonatkozó törvény csak a hármas küldöttség egyetértésével alkotandó és addig az önkormányzat hatáskörét, szervezetét, eljárását a statutum szabályozza, mely csak úgy változtatható meg, mint a hogy létre jött, a fiumei képviselő közreműködésével. Ez ügykörre tehát jelenleg törvényeink nem hatnak ki.

Fiume városának és kerületének élén, mint a központi kir. kormány közege, a király által, a minis-terium előterjesztésére, minis-terelnöki ellenjegyzéssel kinevezett kormányzó áll, a ki egyszersmind az államhoz tartozó egyéb tengerparti részeknek is kormányzója és ennek alapján : *Fiumei és magyar-horvát tengerparti kir. kormányzó* czim-mel él. Ő elnöke a fiumei kir. tengerészeti hatóság-nak és mindazt, a mi a tenger-melléken a tengerészeti ügyekre, tengeri kereskedelmi hajózásra vonatkozik, a magyar-minis-terium-tól vett utasítások értelmében intézi. A kormányzó ellenőrzi az önkormányzatot

¹⁾ Így történt az 1880 : XXXVII. t.-cikkben a büntető-törvényt, az 1881 : XVII. t.-cikkben a csődtörvényt, az 1896 : XXVI. t.-cikkben a közigazgatási bíróságot illetőleg. Ez azonban még nem jelenti Fiume részvételét a törvényhozó hatalomban. L. a jelen munka 4. §-át.

és vezetése alatt működik az 1901 : IX. t.-czikk által szervezett kormányzói tanács, mint közigazgatási középfoku hatóság. A ministerium a fiumei törvényhatósággal nem közvetlen, hanem a kir. kormányzó útján érintkezik. A főlebbezések egyes önkormányzati határozatokkal szemben a kormányzóhoz, kormányzói tanácshoz és innen a ministeriumhoz történnek.

Fiume, mint törvényhatósági testület, hivatva van az önkormányzatot kezelni és az állami közigazgatást közvetíteni. Jogait első sorban 56 tagból álló, 6 évre választott képviselőtestülete által gyakorolja, melynek elnöke a szintén 6 évre választott polgármester (podesta); végrehajtó közege pedig a polgármester közvetlen és a felelős vezetése mellett működő városi tanács.

A törvénykezést illetőleg, Fiumében m. kir. törvényszék működik, melynek hatósága alá tartoznak :

1. Fiume szabad kir. város és kerülete, Buccari kerület és Fiume megye tengerpartja, tengerészeti ügyekben ;

2. Fiume város és kerülete, minden büntető, valamint polgári ügyekben. A városi telekkönyvi hivatal szintén a kir. törvényszéknek rendeltetvén alá.

Másodfoku bíróságot a budapesti kir. tábla, harmadfokut a m. kir. Curia képez.

A fiumei m. kir. törvényszék hivatalos nyelve az olasz. De tengerészeti jogi ügyekben a felek úgy beadványaikban, mint a szóbeli tárgyalásokon horvát nyelvvvel is élhetnek. Ilyen esetben a határozatokhoz hiteles horvát fordítás hivatalból melléklendő. — A bíróság úgy a főlebbviteli, mint más bíróságokkal és hatóságokkal való érintkezésben akár saját, akár az illető hatóság hivatalos nyelvét használhatja. A főlebbviteli bíróságok határozataikhoz hivatalból hiteles olasz fordítást csatolnak, ha csak azok nem a fél által a perben használt nyelven hoztattak. A fiumei kir. törvényszék felett a főfelügyeletet a magyar királyi igazságügyminister gyakorolja.

Fiume helyzetének jogi természetét illetőleg a mondottakból következik, hogy a »szent koronához csatolt külön test« kifejezése administratív különállást jelent, a mennyiben Fiume törvényhatósága nem olvasztatott be az állam rendes közigazgatási szervezetebe ; de semmi esetre sem jelenthet állami, vagy országos önállást. Valószínűleg ez volt az intentio már akkor, a midőn az ajándékozó eklevél először használja e kifejezést, ámbár az oklevél tartalma elég érvet szolgáltat ahhoz a nézethez is, mely szerint az ajándékozó királynő e kifejezéssel hangsúlyozni óhajtotta, hogy Fiume, mint

magában álló külön test, nem pedig valamely szomszédos horvát megyéhez (Horvátországhoz) fűzött, csatolandó a magyar koronához.¹⁾

Fiumét törvényhozási jog tulajdonkép nem illeti meg. Abban ugyan a közjogi rész (Pars) jellege mutatkozik, hogy autonómiájának törvényhozás útján történő szervezéséhez, küldöttségileg megnyilatkozó beleegyezése szükséges, de azért ezt a törvényt is a magyar állam törvényhozó szerve alkotja. Fiume jogi állása ebben különbözik főképp a társországok állásától. — Jelenleg érvényben levő statutumát a kormány rendelettel meg nem változtathatja az önkormányzati statutum természetéből folyólag és a kormányhatóságilag jóváhagyott statutum világos rendelkezése szerint; valamint egyoldaluan a törvényhozás sem változtathatja meg addig, míg az 1868:XXX. t.-cikk érvényben van, minthogy ennek értelmében Fiume autonómiájának törvény által történő szabályozása csak Fiume említett beleegyezésével történhetik.

50. §.

A magyar államnak és részeinek, valamint az egykori hűbéres országoknak czimere és színei.

I. Honi krónikák szerint, ősi hadi jelvény a turul madár volt, mely valószínűleg az Árpád nemzetségét illette s tőle vette át a honfoglaló magyarság;²⁾ de midőn őseink a keresztény hitre tértek, s az állammá szerveződés befejeződött, ez a jelvény már nincs használatban, helyébe, mint a magyar királyság legrégibb czimere, a

¹⁾ Ez volt Deák Ferencz véleménye (Könyi: Deák Ferencz beszédei. III. k. 262.) L. még Pesty: Száz levél Horvátországról.

²⁾ Kézai szerint (Chron. Hung.) a koronás turul, melyet már Attila paizsán használt, lett volna a honfoglaló magyarság hadi jelvénye egész Geiza vezér idejéig. Turul szónak jelentőségét nyelvünkben nem ismerjük, de ismeretes a «karvaly», vagy, mint szintén kiejtik, «karuly» = curul. Lehetséges, hogy ez csak a másoló hibájából változott turullá. (L. Ipolyi: Mithologia; Szabó: Vezérek kora.) Az újabb kutatások szerint pedig, a hun nyelvben a turul szó a sasnak megjelölésére szolgált volna s innen kerülhetett a magyar nyelvbe. Okleveleinkben is többször találkozunk «de genere turul» kifejezésekkel. Mai nap a vogul nyelvben turuj vagy turi solymot jelent. (Munkácsi, Ethnographia 1895. évf. 452. l.); az ozmán szótárban pedig turul a sólyom vagy sas jelentésével bir. (Thury: Turul, 1896. évf. 124. lap. L. még Nagy Gyula: Turul. 1883. évf.)

pólyás czimer és a kettős kereszt lépett. Az Árpád-házbeli királyok váltakozva használják a különböző számú vörös-fehér pólyákra ¹⁾ osztott czimert és a kettős keresztet, még pedig a fenmaradt emlékek szerint körülbelül úgy, hogy 1235-ig a pólyás czimer, ez időtől egész az Anjou-ház trónraléptéig a kettős kereszt van általános használatban. — A vegyes házbeli királyok alatt mai czimerünk alkatrészei, a kettős kereszt és a pólyák, már legtöbbször együtt, ugyanazon czimerpaizson használtatnak, ²⁾ bár külön-külön is előfordulnak. A pólyák számát illetőleg pedig nyolczban állapodnak meg, amint ezt Nagy Lajosnak a kassaiakhoz intézett, 1369-iki okmánya világosan kifejezi; valamint ugyanezt fejezik ki, bár nagy idő múlva, a czimerhasználati utasítások. ³⁾

A négy fehér pólyára (illetve vörös mezőben a négy ezüst szalagra) Werbőczy azt mondja (Hk. I. 11.), hogy az ország négy főfolyóját jelképezi s őseink Pannoniától vették át. Az apostoli kettős keresztet pedig II. Sylvester pápa adta első sztr királyunknak, hogy azt maga előtt vitesse, azaz czimerül használja. A dombok a kereszt tövénél, melyek hagyomány szerint az ország három főhegységére vonatkoznak (de ezt Werbőczy nem említi), úgy látszik már III. András, sőt talán már V. István pecsétjein is előfordulnak, de ezt határozottan csak Ottó király pecsétjeiről állithatjuk. Nagy Lajos alatt a kereszt tövénél a korona is látható, I. Ferdinánd óta pedig a czimer alapjellegén változás nem történt, végleges megállapodás azonban csak III. Károly és Mária Terézia alatt jött létre. — A czimerpaizs fölött korona már az Árpád-házi királyok pecsétjein előfordul, de csak nyílt korona, míg a magyar sztr. koronának mai alakjában

¹⁾ A pólyák száma igen változó. Eddig ismert legrégibb magyar pecséten, Imre királynak 1202. évi aranypecsétjén, a pólyák száma négy. De ismerünk három, hat, hét pólyás czimert is, míg végre a nyolczas pólyában történik megállapodás. — A legrégibb czimerekben néha cserlevelek is előfordulnak, a pólyákat pedig, különböző számban, jobbfelé lépdelő oroszlánok diszitik. De úgy az oroszlánok, mint a cserlevelek már az árpád-házi királyok alatt eltűnnek, valószínűleg a czimer túltömöttsége következtében.

²⁾ A pólyáknak és a keresztnek a jelenlegi rend szerint a hasított paizsban egyesítése, a mint ma tudjuk, először Nagy Lajos egyik érmén fordul elő. Második példa volna erre az ország rendjeinek 1385-iki pecsétje; látható továbbá Zsigmond egyik kettős pecsétjén. (Minderről bővebben *B. Nyáry*: Heraldikai vezérfonalában. Akadémiai kiadás. 1886.) — A magyar czimerről szól még *Schwartner*: Statistik des Königr. Ungarn. *Ivánfy*: A magyar birodalom cimere és színei. 1874.

³⁾ Így 1804, 1806, 1836, 1896-ban.

való használata, úgy látszik, jóval későbbi; Mária Terézia alatt a koronát angyalok tartják.

Néha egyes királyok az ország czimerébe saját czimerüket is bevették: az Anjouk a liliomokat, I. Mátyás a hollót, a Habsburg-házból származott királyaink pedig a magyar czimert a római szt birodalmi czimer, a kétfejű sas mellére alkalmazták (1723: XCVIII.). Ujabban pedig az uralkodói család genealogiai czimerét néha a magyar czimer közepén használják.

Mindezekből láthatjuk, hogy az ország jelenlegi czimere (az u. n. kis czimer), függélyes vonallal közepén kétfelé osztott czimerpaizs, melynek jobbfelét nyolcz vörös és ezüst pólya váltakozva takarja, még pedig úgy, hogy a legfelső vörös, a legalsó fehér, balról pedig vörös mezőben, hármás zöld dombon nyílt aranykoronából kiemelkedő ezüst kettős kereszt — s a paizs fölött a szent korona: több évszázados fejlődésnek eredménye.¹⁾

Magyarország színei a czimerben előforduló három szinből: a vörös, fehér és zöld színekből állanak s ezek egyszersmind a lobogó színei is, e sorrendben, egymás alatt, vízszintesen.²⁾

II. Az 1848: XXI. t.-cz. »a nemzeti szint és az ország czimerét ősi jogaiba« visszaállította, a mi nem jelenthet mást, minthogy mindenütt ott, a hol az állam czimerrel jelképeztetik, a magyar czimer használtassék.

Ennélfogva a háromszinű rózsza polgári jelképen újra felvételén, egyszersmind megállapított, hogy minden középületeknél s közintézeteknél, minden nyilvános ünnep alkalmával és minden magyar hajókon a nemzeti lobogó az ország czimerével használtassék. — De a kapcsolt részeknek szabadságukban hagyatott, hogy, az ország színei és czimere mellett, színeiket és czimerüket használhassák és ezt az 1868: XXX. t.-cz., mint fentebb láttuk, megerősíti, midőn

¹⁾ Idők folytával a czimer használatánál, az egyes alkatrészeket illetőleg, jelentékeny ingadozás mutatkozott. Ezt elhárítandó a miniszerelnök, miniszerelnöki határozatra, addig is míg a törvényhozás intézkedni fog, a tudományos testületek: m. t. Akadémia, az Országos Levéltár, a Heraldikai és Genealogiai Társaság közreműködésével történeti alapon megállapította a külön magyar, vagyis a kis czimernek és a szent korona országai egyesített czimerének, vagyis a középczimernek, tartalmát és e czimerek helyes leírását az 1895. évi október hó 11-én 3755. sz. a. kelt rendelettel, valamint a Budapesti Közlöny 1896. évi december 31. számában közzétette.

²⁾ A történeti bizonyítékok azt látszanak mutatni, hogy a lobogó őseredetű színe a vörös, majd vörös és fehér lett volna, a zöld szín csak később vétetett föl.

megállapítja, hogy a társországok határai között, belügyeikben, saját országos színeiket és czimerüket használhatják, az utóbbit mindazonáltal szívesen István koronájával fedve, a mi a magyar államhoz tartozást, a szívesen korona hatalmának ezen a területen való érvényesülését fejezi ki.

Az 1874. évi február hó 9-én kelt legfelsőbb elhatározás, ugyancsak az 1868 : XXX. t.-cikk értelmében, a magyar korona országai számára közös, vagyis egyesített, czimert állapít meg, mely ma az állam középczimerét alkotja. Ez egyesített czimer áll egy közép pajzsból és egy külső pajzsból. A közép pajzs Magyarországi czimere foglalja el; a külső pajzs pedig négy mezőre oszlik és az elsőben, jobbfelől fent, Dalmácia czimere, a másodikban, balfelől fent, Horvátország czimere, a harmadikban, jobbfelől alól, Szlavónia czimere, a negyedikben, balfelől alól, Erdély czimere, a harmadik és negyedik pajzs között pedig Fiume czimere beékelve látható.¹⁾

A társországok czimere: *Dalmátországi,* kék mezőben három koronás arany leopárd fej; *Horvátországi,* ezüsttel és vörössel váltakozva, huszonötzör kockázott pajzs, úgy hogy az első kocka ezüst, a második vörös és így tovább, öt-öt kocka egy sorban; *Szlavonországi,* kék pajzsot átszelő, két ezüst habos pólya, melyek között vörös mezőben természetes színű nyest jobbra szalad, a felső kék mezőben pedig hatágu arany csillag látható. — A társországok színei: vörös, fehér és kék, e sorrendben, egymás alatt vízszintesen.

Erdélyi czimere, mely a különválás (1571) után állítottatott össze az erdélyi három nemzet czimereiből: vörös pólyával vágott pajzs, a felső kék mezőben arany csőrű, vörös nyelvű, jobbra néző, emelkedő fekete sas (a magyarok czimere), jobbról tőle arany nap, balról megújuló ezüst hold (székelyek czimere); az alsó aranymezőben hét vörös háromormu vár (szászok czimere).

Fiume czimere, melyet 1659-ben kapott: vörös mezőben kék bélesű és szalagos hercegi korona alatt álló fekete, balra néző kétfejű sas, kiterjesztett szárnyakkal; a sas jobb lába sziklán áll, bal lábát pedig a sziklán fekvő, hosszukás barna korszón tartja, melyből bőven ömlik a sziklát balról körülölelő víz.

Pajzstartók úgy a kis, mint a közép állami czimernél: két

¹⁾ Az 1868 : XXX. t.-cz. az egyesített czimerben való fölvételt illetőleg csak társországok czimeréről szól, tehát sem Erdélyről, sem Fiuméről. Az 1869 : XII. t.-cz. már Erdélyt is említi, mint a melynek czimere a veretendő pénzeken szintén kiteendő. Fiume czimere csak később vétetett föl, a nélkül hogy erről külön törvény intézkednék és azért az egyesített czimerben Fiume sokáig nem fordul elő. Így csak 1882-től látható az országos törvénytáron.

lebegő angyal, fehér redős ruhában — hajuk körülbelül vállig ér és sötétszőke vagy világosbarna; típusuk: serdülő ifju és sohasem nő.

Az 1848:XXI. t.-cz., mint láttuk, elrendeli, hogy, nyilvános ünnepek alkalmával, középületeken a nemzeti lobogó az ország czimerével használtassék. Ezt kiegészíti az 1898. évi május hó 15-én 4642. sz. a. kelt belügyministeri rendelet, midőn megállapítja, hogy a mondott esetben nyilvános ünnepek alatt értendők: szent István napja (augusztus 20.), az 1848-iki törvények szentesítésének napja (április 11.), az uralkodó születésnapja, valamint a törvényhozás által jövőben netalán kijelölendő nemzeti ünnepek. Ebből következik, hogy jövőre nemzeti ünnepet megállapítani csakis törvényhozás útján lehet, míg az eddigi ünnepek közül csakis az 1848-iki törvények szentesítésének napja állapított meg törvény által nemzeti ünnepnek, mert úgy szent István napja, mint az uralkodó születésnapja, szokás alapján ünnepeltetett, míg végre nemzeti ünnepi voltuk kormányrendelettel is elismerésre talált.

Középületeknek tekintendők pedig az állami, törvényhatósági, vagy község tulajdonát képező és közigazgatási, közjótékonyági vagy közgazdasági czélokra szolgáló épületek, valamint más közjogi és magánjogi alanyok tulajdonát képező azon épületek, melyeket a közcélok szolgálatában álló intézetek maguk egészében elfoglalnak, föltéve, hogy az intézetek közhatósági, jogilag körvonalozott felügyelet alatt állanak.

Ugyancsak az utóbb említett rendelet határozza meg a magyar szent korona országai egyesített, vagyis a közép, és a magyar külön, vagyis a kis czimernek a közhatóságok által történő használatát. A magyar korona országainak egyesített czimerét lobogón csupán azok a főkormányhatóságok (ministeriumok) alkalmazzák, melyeknek hatásköre az 1868:XXX. t.-czikk szerint Horvát-Szlavonországra kiterjed; továbbá szintén az egyesített czimerrel ellátott lobogót alkalmazzák azon közép és alsó hatóságok, melyek a jelzett főhatóságok alá rendelve — tehát az idézett törvény által közösknek kijelentett közigazgatási ágban — Horvát-Szlavonországek területén működnek, míg ellenben minden többi, bár a közös közigazgatási ágban, de kizárólag a szorosan vett Magyarország területén működő hatóságok a külön czimerrel ellátott nemzeti lobogót használják. — Fiumében a kir. kormányzó palotája, a kormányzósági hivatal és a tengerészeti hatóság épülete az egyesített, a többi középületek ellenben a külön czimert föltüntető nemzeti lobogóval diszitendők.

A honvédség lobogója Magyarországon nemzeti színű az ország czimerével; a társországokban vörös-fehér-kék, a magyar czimerrel fedve.

III. Ausztria és Magyarország közös ügyeit illetőleg, a közös ministeriumok és a közös hadsereg szárazföldi része tényleg a fekete-sárga bicolort és kétfejű sast használják, a többször adott magyarázat szerint, mint a dynastia, illetőleg a dynastia fejének jelvényét.¹⁾ De már az osztrák és magyar követségek a magyar nemzeti lobogót is kitűzik, a konzulátusok pedig a közös kereskedelmi lobogót használják.²⁾ — Az uralkodó dynastia színei és czimere alkotják tényleg a közös haditengerészet vörös-fehér-vörös színű lobogóját, melyen czimerül vörös mezejű, szélteben a közepén fehér pólyával kettéválasztott paizs látható.

Az 1867: XVI. t.-cikk szerint, Magyarország és Ausztria tengeri kereskedelmi hajói külön lobogót használnak, mely hosszudag négyszöget képez és szélteben elválasztott két egyenlő nagyságu mezőből áll. Az egyik, a lobogórud mellett levő mező három egyforma széles vizirányos pólyából áll, a felső és alsó vörös, a középső fehér és e fehér pólyát sárga keretű czimerpajzs fedi, melynek vörös udvarát szélteben fehér pólya választja ketté; a czimerpajzs fölötte pedig sárga, pártás, nyílt korona látszik. A másik mező, a kifelé eső, Magyarország színeit és czimerét viseli, szt István koronájával fedve.

Az 1899: XXXVII. t.-cz. elrendeli, hogy az osztrák-magyar bank által kibocsátott bankjegyek egyik oldalon a magyar korona országainak czimerével, a másik oldalon az ausztriai császári sassal látandók el, továbbá hogy a bank pecsétje a magyar korona orszá-

¹⁾ Ezt a magyarázatot a kiegyezés óta majdnem mindegyik miniszterelnök (gr. Andrássy, b. Wenkheim, Tisza és Wekerle, stb.) megadta, hivatalosan a képviselőház nyílt ülésében; de másrészt meg folytonos támadásnak van kitéve azok részéről, kik a mondott czimer és színek e használatában a magyar államiság megsértését látják. Az bizonyos, hogy a czimer ilyen használatára a magyar jogban semmiféle rendelkezést nem találunk. Az 1723: XCVIII. t.-cz. rendelkezése, hogy a magyar czimer a császári sas mellén alkalmaztassék, a római szt birodalom czimerjelvényére vonatkozott. De ez a birodalom már 1806-ban megszűnt és így a nevezett törvénynek napjainkra semmiféle jelentősége nem lehet. A czimerügyre l. még a IV. részben foglalt fejtegetéseinket.

²⁾ L. gr. Széchen, külügyi osztályfőnök beszédét a magyar delegatio 1900. évi január hó 11. és az 1901. évi június hó 8-iki ülésben. — A konzulátusok hivatalos czime: cs. és kir. osztrák-magyar konzulátus.

gainak czimerét és az ausztriai császári sast egymás mellett, de összeköttetés nélkül, tüntesse föl.

IV. Dynastiánk ősi czimere, a habsburgi grófoké : arany mezőben koronás vörös oroszlán, kék nyelvvel és karmokkal (késsel fölfegyverkezve) volt. Midőn pedig Ausztria birtokát megszerezte, családi czimerként az osztrák hercegi czimert használja, s végre az ősi grófi czimer egészen kiszorul, vagyis az összes országokat feltüntető nagy czimer egyik osztályában fordul csak elő. A XVI., XVII. században és a XVIII. század elején kivétel nélkül az osztrák főhercegi czimert találjuk a birodalmi sas mellén, mint az uralkodó dynastia czimerét.

Ausztriának, mint tartománynak, eredeti czimere a kék mezőben öt arany sas (pacsirta) és így régebben a hercegi ház is ezt a czimert használhatta, melyet azonban egy legendaszerű esemény folytán cserél el. Lipót osztrák herceg ugyanis keresztes vitézeivel résztvett Acre (Ptolomais, Akkon) ostromában (1111.) és oly hősileg küzdött, hogy első volt a bástyákon s a város bevételének dicsőségéből őt és csapatait illette meg az oroszlánrész. De több sebből folyó vére annyira elborítá fehér köntösét, hogy csak ott látszott az eredeti szín egy fehér sávban, a hol derekát az arany vitézi öv kerítette. Ennek emlékére vette föl czimerül az osztrák herceg, illetőleg dynastia, a fehér keresztpólya által kettéválasztott vörös paizst, színeket pedig a vörös-fehér-vöröset, a mely tény a táborban azonnal ünnepélyesen kihirdették.

Mária Teréziának lotharingai Ferenczcel történt egybekelése után, a pólyás czimerhez a lotharingai czimer — arany mezőben piros haránt pólya és ezen három ezüst sas — csatoltatik és a kettő együtt alkotja a dynastia czimerét egész a XIX. század elejéig. Ez egyesített czimert találjuk a birodalmi sas mellén is, II. József, II. Lipót idejében. De midőn Ferencz császár a régi birodalmi czimert az új osztrák császárság számára bizonyos változásokkal átvette, a sasnak mellére a habsburgi grófok, az osztrák és lotharingiai hercegek egyesített czimereit rendelte tétetni, mint a dynastia czimerét. Ez időtől a dynastia genealogiai czimere : hosszában három részre osztott paizs, melynek első helyén, jobbra, a habsburgi vörös oroszlán áll, közepén az osztrák hercegek fehér pólyája vörös mezőben, a harmadik helyen, balra, a lotharingiai hercegek czimere. Midőn pedig e czimer az uralkodó család tagjai által használtatik, rendesen a főbb országok czimerei fogják körbe. — A családi szín továbbra is a piros-fehér maradt s a piros-fehér ruhát ennek okából viselné az udvari testőrség (az arcziere és a drabant), valamint ez okból lenne ugyancsak e színekből összeállt a tábornokok díszöltözet.

A sas már a rómaiaknál az imperiumnak, az imperatornak (az erőnek és függetlenségnek) jelvénye volt s — mondhatjuk — innen származott a későbbi császárságok sasczimere, mint a hogy eredetöket is szívesen vezették és vezetik vissza a római császárságra. A római német császárság, a római világbirodalomnak részben való helyreállítása, kezdetben egyfejjű, majd a kétfejjű sas jelvényével él s, mert szent birodalom volt, a sasfejeket glóriával környezi. Az orosz czár ugyancsak a római (keleti) császárok utódának vallja magát, s czimerül a kétfejjű sast használja. I. Napoleon, mint Nagy Károly

utóda, Franciaországot császársággá teszi és a római sást fogadja el jelvényül. Az ausztriai császárság a czimet és a kétfejű sást a római-német birodalomtól veszi át, miután dynastiája ennek trónját hosszú időn keresztül birta. A visszaállított német császárság pedig a régi egyfejű sást használja.

Midőn II. Ferencz császár (mint magyar király I. Ferencz), 1804-ben, az ausztriai császár czimet fölvette, illetve 1806-ban a római császári czimet letette, czimerül és színekül a német birodalmi sást, a glóriák elhagyásával és annak fekete-sárga-vörös színei közül a fekete-sárgát határozta meg. Az 1849 márczius 4-iki alkotmány ugyancsak e czimert és színeket fogadja el az ausztriai császárság számára, még pedig úgy, mint azt a czimer használatára szóló 1836-ki utasítás a kis, közép és nagy czimerre vonatkozólag megállapítja.

Az 1867-ki kiegyezés óta pedig a kétfejű sas és a fekete-sárga színek az uralkodóház czimerének és színeinek is mondatnak (tehát nem egyedül az ausztriai császárság közjogi jelvényének) és, mint fentebb láttuk, a közös ügyeknél, valamint még némely alkalmakkor való használata ez alapon magyaráztatik, habár a czimer ilyen használatára a magyar jogban semmiféle intézkedés nincsen és könnyen félreértésre vezethet.

V. A hűbéres vagy mellékországok régi czimerei :

1. *Ráma*, vagy *Bosznia czimere* : bársonypiros mezőben kinyuló ezüst kar, kivont kardot tartva.

2. *Szerbia czimere* : vörös mezőn vadkan fej, szájában aranynyállal.

3. *Bolgárország czimere* : vörös mezőben három farkas.

4. *Kunország czimere* : kék mezőben fekete színű (vagy arany színű) ágaskodó koronás oroszlán, alul ezüst holdszarv s felül ezüst (vagy vörös) csillag.

5. *Galiczia czimere* : vörös pólyával kétfelé osztott kék mező ; a felsőben fekete csóka, az alsóban három arany korona.

6. *Lodoméria czimere* : kék mezőben két vízszintes gerenda, melyek felváltva fehér és vörös koczkákkal diszitvék.

Az 1879 : XL. t.-cz. szerint, két hónapig terjedhető elzárással és hatszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő az, a ki az állam vagy a társországok nyilvánosan kitűzött czimerét vagy zászlóját, ugyszintén ki a polgári vagy katonai hatóságok által, ezen minőségük jelvényéül nyilvánosan használt zászlót, vagy czimert meggyalázó szándékkal bemocskolja, megrongálja vagy leszakítja. Az pedig, a ki olyan zászlót vagy jelvényt tűz ki, vagy nyilvánosan használ, árul, vagy másként terjeszt, melynek kitűzése, vagy használata az állam és intézményei iránt ellenséges irányzatok jelzéséül szolgál, tizenöt napig terjedhető elzárással és négyszáz koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.

Az 1908. évi 20,345. sz. a. kelt belügyministeri rendelet szerint pedig az, a ki a magyar szt. korona országai egyesített, vagy külön czimerét szándékosan elferditve használja, illetőleg alkalmazza, ugyszintén a ki ezt a czimert, vagy nemzeti lobogót az állam méltóságát sértő módon használja, kihágást követ el és 15 napig terjedhető elzárással, valamint 200 koronáig terjedhető pénzbírsággal büntetendő.

51. §.

Az ország czimerének magánosok által történő használatáról.

A magyar korona országai egyesített, közép czimerének, valamint az ország kis czimerének magánosok által való használatáról az 1883 : XVIII. t.-cz. intézkedik a következőképen :

A törvénynek hatályba léptétől — 1883 április 6 — kezdve, magánosok, magánjellegű testületek, vállalatok és intézetek az említett czimerek bármelyikét gyári vagy iparczikkeiken, áruikon, üzleti helyiségeiken, czímtábláikon, czimlapjaikon, üzleti nyomtatványaik, stb. csak akkor használhatják, ha erre a miniszerelnöktől engedélyt nyertek. De hitel- és pénzüintézetek e czimerek használatára szóló engedélyt csak törvény által nyerhetnek. A föntebbi akármelyik módon engedélyezett czimer azonban pecsétéken nem használható.

Az általános elvek mellett még a következőket kell figyelembe venni :

1. Ha a magyar czimer valamely iparczikken pusztá ékitmény gyanánt használtatik, minden vonatkozás nélkül az elárusító czégre vagy személyre, akkor ez nem esik az 1883 : XVIII. t.-cz. korlátozása alá, föltéve hogy az iparczikk magyar származású. (Kereskedelmi m. kir. minist. 1904. évi 61.071. sz. a. kelt rendelete.)

2. A nyomdászok és könyvárusok, a mennyiben a czimerek használatára engedélyt nyertek, azokat csakis czim- és czégtábláikon, továbbá üzleti nyomtatványaikon használhatják, egyes kiadványaikon, kivéve ha azok hivatalos kiadások, csak akkor, ha erre is külön engedélyt nyertek. — Hasonló megszorítás áll a szeszgyári czégekre, a mennyiben ezek a czimereket csakis gyáraik és nagyraktáraik czim- és czégtábláin, de semmi esetre kimérési üzleteik czímtábláin, vagy ez utóbbi üzleteikből származó nyomtatványaikon használhatják. (Belügyministeri rend. 1884. 29,722. sz. a.).

A folyamodvány a törvényhatóság első tisztviselőjéhez (alispán, polgármester), Horvát-Szlavonországokban az ezeknek megfelelő hatósághoz intézendő s igazolandó, hogy a kérelmező erkölcsileg kifogástalan, politikai jogainak teljes élvezetében van, üzlete pedig oly terjedelmű, vagy üzletének tárgyai oly kiváló minőségűek, vagy egyébként az üzlet vagy az intézet oly figyelemre méltó, hogy az ország czimere használatának engedélyezését megérdemli. A fentjelzett hatóság az esetleg szükségesnek mutakozó nyomozásokat megteszi, ha kell, szakértőket meghallgat s az ügyet indokolt javaslattal a belügyminister, illetőleg a bán útján a minisiterelnök elé terjeszti, ki ezek alapján határoz. Az engedélyről a minisiterelnök által aláírt okmány állittatik ki és ez az engedély a hivatalos lapban közzétételik. A czimer használatának joga csak engedélyokmányban megnevezett személyre vagy cégre terjed ki és így nem élhet vele az engedélyes utóda, valamint megszűnik a jog, ha a cégben változás jön létre. — A czimer tervezete, hogy miként s hol óhajtja azt az illető használni, szintén felterjesztendő. (Belügym. 1888. 13,803. sz. a. rend.)

A kik az állam egyedáruságának tárgyait képező czikkeket illetékes hatósági engedély mellett árulnak: dohánytőzsérek, bélyegárudák, stb., az illetékes uton nyert engedély alapján, s a meddig ez tart, az állam egyedáruságának tárgyaira vonatkozó czimtbláikon ezen czimereket használhatják. Hasonlólag használhatják azok is, kik a magyar kir. udvari szállító czimet, a fennálló szabályszerű eljárás mellett, eddig elnyerték, vagy ezentul elnyerni fogják.

Jogerőre emelkedett olyan birói ítélet, mely a politikai jogok felfüggesztésére, avagy hivatalvesztésre szól, az ezen czimerek használhatására vonatkozó engedélynek érvényét megszünteti. A minisiterelnök továbbá jogosult az engedélyt visszavonni, ha az illető oly körülmények közé jutna, melyek között az meg nem adathatott volna.

E czimereknek a jelen törvénybe ütköző használata kihágást képez és két hónapig terjedhető elzárással, valamint háromszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.¹⁾

¹⁾ Az 1884. évi május 22-én 29,722. sz. a. kelt rendelet szerint azok, kik a kétfejű sas czimerének használatára is jogosítvák, a magyar czimerrel egyesítve nem használhatják. Ez a rendelet elsősorban is a régente szokásos használati mód ellen szól, a melynél a sas a háttért alkotta és mellén szerepelt a magyar czimer. A czimer fölött csak a magyar szent korona használható. — Egyleti lobogókon az ország czimere nem használható. (Belügym. rend. 1901. 10,159. sz. a.)

MÁSODIK RÉSZ.

A NÉP.

I. FEJEZET.

AZ ÁLLAMPOLGÁRSÁGRÓL ÁLTALÁBAN.

52. §.

Az állampolgárság fogalma.

Állampolgárság alatt az egyénnek valamely államhoz való tartozását értjük. Így az egyén és az állam között a jog által szabályzott bizonyos viszony jön létre, melyből jogok és kötelességek erednek, habár ezek a különböző államokban igen különbözőek is lehetnek. Az egyént e viszonyban, mint az állam tagját és alattvalóját, állampolgárnak nevezzük; az állampolgárok összesége pedig alkotja az állam népét.

A magyar nép nem egy nemzetiségből keletkezett, nem bir közös származással, közös faji jellemvonásokkal, közös nyelvvel, hanem fogalma alá tartoznak mindazok, a kiknek sorsa, hogy a magyar államban találják fel állami létüket. — A szokásos államjogi terminologia szerint (a legszigorubban jogilag véve), a *nép* fogalma különbözik a *nemzet* fogalmától — röviden szólva — abban, hogy a nép fogalmába nincsenek, a nemzet fogalmába pedig bele vannak értve az államhatalom szervei, mint ilyenek, az ő közjogi hatáskörökkel. A mi ismét nem azt jelenti, hogy a nemzet szervezett, a nép pedig szervezetlen tömeg, minthogy ez utóbbi is bir a vagyon, munkamegosztás s egyéb, különösen társadalmi motívumokból származó, szervezettséggel, és viszonyítva is van az államhoz, hanem a nép fogalma alatt az állampolgárok számszerinti összesége magában gondoltatik, mint az állam élő eleme, a nemzet fogalma alatt pedig az államéletre való szervezetben, vagyis államot alkotó másik tényező,

a hatalmi szervezet hozzáfűzésével. Így lesz a nemzet, az államilag akaró és cselekvő nép. Ennek felel meg az 1868: XLIV. t.-cz., midőn mondja, hogy Magyarország összes honpolgárai alkotják az egységes magyar nemzetet. E terminologia szerint a nép magában nem személy, a jognak nem külön alanya; jogai az egyeseknek jogai, melyek, a közjogokat tekintve, államéletéből háramolnak reájok. — Törvényeink e megkülönböztetést ugyan nem alkalmazzák, a nép és nemzet kifejezését váltakozva használják, míg ellenben a nemzet és a nemzetiség fogalmát élesen elkülönítik (1868: XLIV.).

Az állampolgárok az államhoz tartoznak, tagjaivá, alattvalóivá lesznek és személyükre úgy, mint vagyonukra, az állami hatalom (uralom) alatt állanak, még akkor is, ha külföldön tartózkodnak. Ebből következik, hogy az egyén rendszerint csak egy államnak lehet tagja, vagyis a több államhoz tartozás az államélet természetéről már fölvilágosodott gondolkodásnak ellentmond. — Régente a közjogi nyelvezet az »alattvaló« kifejezést általában elfogadta; jelenleg ez csak kevésbé népszerű, s használatát az alkotmányok mintegy szándékosan kerülik, némelyek pedig egyenesen megtagadják (így a schweiczi 1874-iki szövetség-alkotmány 4. §-a szerint: »Schweiczban nincsenek alattvalói viszonyok«). Nem szenved kétséget, hogy régi értelme, a mely szerint az állam egyes tagjai csak alattvalók, csak szolgálnak, egyeseknek (magánosoknak) is alávetvék, a mai alkotmányosságokban többé helyt nem találhat; de misem gátolja, hogy az »alattvaló« kifejezés új értelemben ne használtassék, a mely az állam és tagja közti viszonyra ma is jellemző, hogy t. i. alatta áll, alattvalója a törvénynek, alárendeltje az állami hatalomnak, habár ennek gyakorlásában maga is részt vesz és állását a kormányhatóságokkal szemben az erős jog oltalmazza. A mai értelemben, úgy látszik, Rousseau hozta forgalomba a »polgár«, »citoyen« szót és ugyancsak már ő mondja: »a polgárok a souverain hatalom részesei és alattvalók, a mennyiben az állam törvényeinek alávetvék« (Du Contrat Social I. 6.).

Többen a külföldi írók közül, különösen a német irodalomban, az állampolgárságból mintegy két külön jogi fogalmat alkotnak, a mint t. i. valaki az állampolgárt megillető teljes jogkört bírja és így résztvesz az államhatalom gyakorlásában, vagy nem. Az első állapotát nevezik állampolgárságnak (Staatsbürgerthum), az illetőt állampolgárnak (Staatsbürger), az utóbbit honosságnak (Staatsangehörigkeit), s magát az egyént honosnak (Staatsangehöriger). Ez elmélet átszívárgott hozzánk is, s itt néha már a honossággal járó jogok csak, mint a »községi illetőségből eredő jogosítványok« szerepelnek.

A magyar törvények ezt a megkülönböztetést, ilyen értelemben, nem ismerik, a két kifejezést vagylagosan használják (1868: XLIV., 1878: V., 1879: L.). És bátran fel is vethetni a kérdést, hogy a magyar alkotmányban van-e elég alap arra, hogy az állampolgárságból, szigoruan jogilag, két külön fogalom alkottassék. Szerintem az állampolgárság lé-

nyege nem abban rejlik, hogy tényleg ki milyen jogot gyakorol, hanem hogy képességet ad mindama jogok megszerezhetésére, a melyeket a magyar állam tagjai számára biztosít. Ez látszik megfelelni alkotmányunk szellemének, mely az 1848. törvények bevezetésében czélul tűzi ki, az összes magyar népet jogban és érdekekben egyesíteni, vagy az 1868 : XLIV. szerint (ha más vonatkozással mondja is), a hon minden polgára az egységes magyar nemzetnek egyenjogú tagja ; s a leghatározottabban ez felel meg az állampolgárságról szóló 1879 : L. t.-cikknek, mely az államhoz tartozókat általában, minden osztályozás nélkül, állampolgároknak nevezi.

De habár törvényeink e megkülönböztetést nem is ismerik, azért való lehetne, mint a tudomány által kiderített igazság, csak hogy szerintem e szempontból sem állja ki a bírálatot. Így mindenekelőtt az államhoz tartozók általában joggal bírnak az állam nemzetközi oltalmára. Ebből is láthatni, hogy a honosság tulterjed a községi illetőség határára. De vannak továbbá magas állami tisztségek és méltóságok (ministeri, államtitkári, főispáni, zászlósuri méltóság, stb.), melyeknél alkotmányunk, tulajdonképp az államhoz tartozást kívánja a maga eredeti teljességével, vagyis hogy az illető ne álljon a politikai jogokat felfüggesztő ítélet hatása alatt ; vagy ne legyen olyan helyzetben, mely a közszolgálatot kizárja. De ez az államhoz tartozás eredeti állapota, melyen már csorbát ejt a mondott felfüggesztés vagy a gátló akadályok bekövetkezése.¹⁾ Es így, bár az állampolgárság és honosság kifejezései megfelelő alkalmazást lelhetnek, a mint az állampolgárság egyik vagy másik oldalát akarják inkább kiemelni, de mai alkotmányunkban nem képezhetnek egymás mellett szigoruan szabatos, külön jogi fogalmakat. E fogalmak között a határvonalt meghuzni alig volna lehetséges, mert tartalmuknál fogva egymásba olvadnak és természetüknél fogva örökös ingadozásoknak lennének kitéve. Mindenekelőtt azok között, kik politikai jogokat gyakorolnak, milyen nagy különbség van a szerint (ha már a jogok tényleges gyakorlásából indulunk ki), a mint a választói jogosultsággal, a választhatósággal, az esküdtképességgel, a különböző hivatali qualificatioval, az örökös főrendiházi tagság jogával stb. birhat valaki. De ha elfogadjuk is az állampolgárság határvonalául a legtagasabb kört, a választói jogosultságot, milyen ingadozó fogalmat nyerünk, minthogy valaki megszűnnék állampolgár lenni, ha esetleg kimaradt a választói névjegyzékből.

Némely más államban a megkülönböztetésnek inkább lenne helye minthogy ott maga az alkotmány, habár csak igen szűk körre, csak a honosítottakra vonatkozólag, bizonyos osztályozást tesz és egyesekre csak kisebb jogképességet ismer el. Így pl. Belgiumban (art. 5., és az 1881. törv. 1., 2. §§.) politikai jogokat azok nem szerezhetnek, a kik csak a kisebb honosításban részesültek és csak a »grande naturalisation« adja

¹⁾ A büntető törvény is a politikai jogok felfüggesztését általában rendeli el, mint mellékbüntetést.

meg a politikai jogok megszerzésének képességét : a képviselői és senator-választásnál a választás és választhatás jogára, az esküdtképessegre, a kormányzati főhivataloknál a kineveztetetés jogára.

53. §.

A magyar állampolgárság és annak megszerzése.

I. Magyar állampolgár az, ki a magyar állam kötelékébe tartozik, a magyar államnak tagja és alattvalója ; s minthogy a magyar állam egységes, az állampolgárság egy és ugyanaz (1879 : L.).¹⁾ Az állampolgárságot illetőleg a törvényhozás szintén egységes, gyakorolja azt a koronás király és a magyar országgyűlés. De már a végrehajtás, a szűkebb értelemben vett Magyarországon a belügy-minister, Horvát- és Szlavonországok területén pedig a bán hatáskörébe tartozik.

A honfiuság ügye régi alkotmányunkban, az írott jogban, szabatosabban meghatározva nem volt. A magyar államhoz tartozónak az tekintetett, a ki magyar atyától törvényes házasságban született, továbbá a magyar anyának törvénytelen gyermeke, valamint az idegen nő, ha magyar honfival kötött házasságot, és az, a ki honosítást nyert. A honosítás történhetett kifejezetten vagy hallgatag. Az előbbi ismét kétféle lehetett, ünnepélyes vagy egyszerű. Az ünnepélyes honosítást, a magyar haza körül szerzett érdemek jutalmául, a király adta és azután országgyűlésileg törvénybe iktattatott. Ide vonatkozólag a törvény (1550 : LXXVII. t.-cz.) már tüzetesebb intézkedéseket is tartalmazott, minthogy az ünnepélyes honfiusítással a magyar nemesség és ezzel a közhatalomban való részesedés joga volt összekötve. Ha az így honfiusított külföldön már főnemesi ranggal birt, ennek érvénye Magyarországon is elismertetett, vagyis a magyar születés szerinti főurak közé fölvétetett, azok jogaiban részesült, a főrendiház tagja lett. De 1840 óta a magyar főrendiház tagja csak akkor lehetett, ha ezt a törvényhozás külön kimondotta és azért a becikkelyezés történt »országgyűlési üléssel és szavazattal« vagy »országgyűlési ülés és szavazat nélkül«. Az ünnepélyesen honfiusítottól a betelepítés nem kívántatott meg.

¹⁾ E szerint a társországok területén, vagy Fiumében illetékes egyén magyar állampolgár. Nincsen horvát-szlavon állampolgárság. — Hasonlót fejez ki már az 1741 : LXI. t.-cz. a maga egyszerűségében : »Dalmát-Horvát-Tótországok fiai hivatalaikra, egyházi, világi javadalmaikra nézve a magyar nevezet alatt értendők.«

Az egyszerü honosítás abból állott, hogy valaki (bevett válasu) az államba letelepedett és ha a városok, czéhek idegeneket kötelékökbe felvettek, ez alapon az államhoz tartozóknak tekintettek. Hallgatag honfiusítottnak pedig az tekintetett, a ki az államban már hosszabb ideig lakott, letelepedett, a közterhekhez járult és más államnak nem volt alattvalója. Ez esetben, az itt tartózkodás idejéül, rendesen 10 évet kívántak meg. — Később a kormány maga számára követelte a honosítás jogát. A föltételek nem voltak szigoruan meghatározva, de a letelepedés megkívántatott.

Ujabban az állampolgárságot elnyerni óhajtó idegen azon törvényhatóság utján, melynek területén megtelepedett, a belügyministerhez folyamodott s e hatóság a honosítást eszközölte, ha a folyamodó más államnak nem volt alattvalója, és vagyoni, politikai, erkölcsi kifogás alá nem esett. — Az 1870 : XLII. és 1872 : XXXVI. t.-cz. szerint pedig, a ki öt év óta az országban lakik, itt adót fizet, más államnak nem alattvalója, a törvényhozás tüzetes intézkedéseig honpolgárnak volt tekintendő.

II. Jelenleg a magyar állampolgárság megszerzésére nézve az 1879 : L. t.-cz. egyedül irányadó, hacsak nemzetközi szerződésben eltérő határozat nem állapittatott meg. E szerint az állampolgárság megszerezhető : *leszármazás, törvényesítés, házasság és honosítás* által.

1. *Leszármazás* által megszerzik a magyar állampolgárságot a magyar állampolgár törvényes gyermekei és a magyar állampolgárnő törvénytelen gyermekei ; mindkét esetben még akkor is, ha a születés helye külföldön van. És csak az esetben, ha valakinek származása ismeretlen, akkor kisegítőül a születési hely lesz irányadó, vagy a lelczre a találás helye. Az 1879 : L. t.-cz. szerint mindaddig, míg idegen honosságuk bebizonyítva nincsen, magyar állampolgároknak tekintendők : a) a kik a korona területén születtek ; b) a kik e területen mint lelczcek találtattak és neveltettek.

Ez esetekre az állam területéhez tartozónak számítják a tengert a magyar parttól egy ágyulövésnnyire, valamint a szabad tengeren levő magyar hajókat ; de már nem a magyar hajókat idegen kikötőkben, kivéve a hadihajókat, melyek mindig az illető államnak kiegészítő részeként jelentkeznek ; minthogy pedig Ausztriával közös tengeri lobogónk van, magyar hajóknak azok tekintetnek, melyek Fiumében, osztrák hajóknak, melyek Triesztben lajstromozottak. Az államhoz tartozónak tekintetik továbbá, a külföldön levő követségi palota, de mert követségünk is közösek, hogy az illető melyik államhoz tartozónak vétessék, arra nézve a nevelők honossága és a nevelés helye dönt ; hasonlólag áll

ez a külföldön levő táborhelyekre, vagyis a közös hadsereg táborhelyeire ; a m. honvédség táborhelyén születettek, vagy ott talált lelenczek, magyaroknak tekintetnek.

2. *Törvényesítés* által megszerzi a magyar állampolgárságot, a magyar állampolgárnak külföldi nőtől született törvénytelen gyermeke.

3. *Házasság* által azon külföldi nő szerez magyar állampolgárságot, ki magyar állampolgárhoz megy férjhez és megtartja akkor is, ha esetleg özvegységre jut, férjétől bíróilag elválasztatott, vagy a kinek házassága felbontatott, ha a magyar állam területén állandóan megtelepedett. — A nő előbbi házasságából származott gyermekeire ez új házasság nincs hatással, valamint nincs a törvénytelen gyermekek állampolgárságára sem, hacsak a házasság által nem törvényesítettnek.

4. *Honosítás* czimén megszerzi a magyar állampolgárságot azon külföldi, a ki *honosító okiratot* vagy *honosító kir. oklevelet* nyer s a magyar állampolgári esküt vagy fogadalmat leteszi. A honosított férfit által szerzett állampolgárság kiterjed nejeire és atyai hatalom alatt levő kiskoru gyermekeire is. — A hallgatag történő honosítás megszűnt.

Honosító okiratot azonban csak oly külföldi nyerhet, a ki :

a) rendelkezési képességgel bír, vagy ennek hiányát törvényes képviselőjének beleegyezése pótolja ;

b) valamely belföldi község kötelékébe fel van véve, illetőleg felvétele a község által kilátásba helyeztetik ;

c) belföldön öt év óta megszakítás nélkül lakik ;

d) kifogástalan magaviseletű ;

e) bir annyi vagyonnal vagy olyan keresetforrással, a melyből lakhelyének körülményeihez képest magát és családját eltarthatja ;

f) az adózók lajstromába öt év óta be van vezetve.

Oly külföldi honosításánál, kit magyar állampolgár törvény szerint örökbe fogadott, a c), e) és f) pontok föltételei elengedhetők, ha az örökbefogadó az e) és f) pont föltételeinek megfelelt.

Megjegyzendő, hogy Magyarországnak Ausztriával 1870-ben létrejött megállapodása folytán osztrák állampolgárok nálunk, magyar állampolgárok Ausztriában, csak akkor honosíthatók, ha előbb az osztrák, illetve a magyar állam kötelékéből elbocsáttattak. Hasonló megegyezés keletkezett Magyarország és Szerbia között. (1882 : XXX. t.-cz.)

Az 1880. évi 584. sz. a. kelt belügyministeri rendelet a honosi-

tást kérőktől általában megkivánja, hogy eddigi államkötelékükből való elbocsáttatásukat igazolják; de már az 1904. évi 130,525. sz. a. kelt belügyministeri rendelet megállapítja, hogy a német birodalom polgárai a magyar állam kötelékébe akkor is fölvehetők, ha eddigi államkötelékükből való elbocsátásukat nem mutatják be.

A honosítási eljárás a következő:

A magyar állampolgárság megszerzése végett, az említett előfeltételeket bizonyító okmányokkal együtt a folyamodvány azon törvényhatóság első tisztviselőjéhez nyújtandó be, melynek területén, illetőleg kerületében, a folyamodó lakik. E hatóság a folyamodványt és mellékleteit megvizsgálja, esetleg a folyamodót pótlásra utasítja, ha pedig a folyamodvány kellőleg felszereltetett, véleménye kíséretében a belügyministerhez, illetőleg, ha a folyamodó a horvát-szlavon részek területén lakik, a horvát-szlavon bánhoz fölterjeszti. Ez utóbbi hatóságok vannak hivatva a honosításra, s az esetben, ha a kérelemnek hely adatik, a honosítási okirat kiállítására is. Minden egyes honosítás azonban kellő nyilvántartás végett a ministerelnök tudomására hozandó.

A honosítási okiratban világosan kiteendő, hogy a honosított a magyar állampolgárok közé fölvetetik, s nevének, valamint azon gyermekeinek neve is, kikre a honosítás kiterjed.

A fölterjesztést tevő hatóság intézkedik, hogy folyamodó a határozatról értesítették, a kit egyszersmind az állampolgári eskü letételének napjáról is értesít. Az eskü letételéről jegyzőkönyv vezetetik.

Az eskü a törvényhatóság első tisztviselője előtt teendő le, még pedig az eskü — fogadalom — letétele iránti idézés kézbesítésétől számítandó egy év alatt, mert különben a honosítási okirat hatályát veszti. Az eskü letételének napja a honosítási okiratra feljegyzendő, annak aláírásával ellátva, a ki előtt az eskü történt és ezen okirat a honosítottnak átadandó.

A honosítás történhetik még királyi *oklevél* által, a midőn az eljárás a fentebbitől eltérő.

A ministerium u. i. Ő Felségénél javaslatba hozhatja azon külföldiek honosítását, kik a magyar korona országai irányában rendkívüli érdemeket szereztek és vagy belföldön laknak, vagy kijelentik, hogy itt letelepedni fognak. Ezekről sem az előzetes öt évi benttartózkodás, sem ezen időtartamra az adózók lajstromába történt bevezetés, sem a községi kötelékbe való föl vétel kilátásba helyezése nem kívántatik meg; a többi feltétel azonban rájuk vonatkozólag is fennáll. Ha az oklevéllel honosított valamely belföldi község kötelékébe való föl vételért még nem folyamodott, községi illetősége Budapesten lesz akkor is, ha a Társországek területén lakik.¹⁾ A ho-

¹⁾ A letelepedés ideje nincs meghatározva, de miután az esküt egy év alatt tartozik letenni, mondhatjuk egy év alatt. Régente az ünnepélyes hon-

nosított az állampolgári eskü letételének napjától fogva magyar állampolgárnak tekintetik.

A honosított külföldi azonban, akár oklevéllel, akár okirattal történt a honosítás, a honosítás által magyar nemességet nem nyer (1879 : L.), koronaörré nem választható (1608 : k. e. IV.) ; az okirat által honosított csak 10 év múlva lehet tagja a magyar törvényhozó testnek ; ¹⁾ családjának a főrendűek közé sorozása pedig csak törvényhozás útján történhetik (1885 : VII.). Ez a különbség létezik a született és a honosított magyarok között.

Megjegyzendő végre, hogy magyar állampolgároknak tekintendők azok is, kik a magyar korona országainak területén, a jelen törvény hatályba lépte napjáig (1880. jan. 8.), legalább öt év óta megszakítás nélkül laktak s valamely belföldi községben az adózók lajstromába be voltak vezetve, ha csak a törvény hatályba léptétől számítandó egy év alatt (1881. jan. 8-ig) azon törvényhatóság, illetőleg horvát-szlavon határörvidékhez tartozó járási hivatal, vagy hatósági tanács előtt, melynek területén, illetőleg kerületében lakhelyük volt, nem igazolták, hogy idegen állampolgárságukat fentartották (1879 : L.). Ez esetben is az állampolgárság megállapítására a belügyminister, vagyis a horvát bán illetékes.

54. §.

A magyar állampolgárság megszűnése.

Régi jogunk a honpolgárság elvesztésére nem tartalmaz szabályokat. A gyakorlatban pedig, ha a magyar alattvaló elhagyta is az országot, külföldön honosságot szerzett, ott letelepedett, azért magyar honosságát nem veszítette el végleg, hanem ez csak szünetelt és ha visszatért, azonnal feléledt. A magyar alattvalói minőség csak akkor veszett el, ha távozását valamely magyar hatóságnál bejelentette, távozási engedélyt nyert és kivándorolt. (Lechner : Közjogi előadások.)

A magyar állampolgár ilyennek tekintendő mindaddig, míg az 1879 : L. t.-cz. értelmében az állampolgárságot el nem veszítette, még az esetben is, ha időközben más állam polgára lett,²⁾ mint-

fusitásnál nem kívánták a letelepedést is, minek következtében előfordult, hogy az illető más állam polgára maradt.

¹⁾ Az oklevéllel honosított azonnal.

²⁾ Kivételt képez, ha a Magyar és Osztrák Monarchia valamely állam-

hogy csak a souverain magyar állam akarata lehet döntő arra nézve, hogy valamely polgárához való viszonya miként és mikor tekintesék felbontottnak.

Megszűnik a magyar állampolgárság : *elbocsátás, hatósági határozat, távollét, törvényesítés és házasság* által.

1. *Elbocsátás* iránt béke idején, a szűkebb értelemben vett Magyarország és Fiume területén fekvő községek kötelékébe tartozókra nézve a belügyministerium, a horvát-szlavon részek községeiben illetékesekre pedig a horvát-szlavon-dalmát bán határoz, kikhez a kérvény ugyanazon eljárás mellett, ugyanazon uton jut, mint a honosítási kérvény. Az elbocsátó határozat esetről esetre szintén a miniszerelnök tudomására hozandó, a szükséges nyilván tartás végett.

Az elbocsátás a magyar állam kötelékéből *béke idején meg nem tagadható*, ha az illető kimutatja, hogy :

a) rendelkezési képességgel bir, vagy hogy kérelméhez atyja, gyámja, gondnoka, ez utóbbiak gyámhatóságilag jóváhagyott beleegyezéssel, hozzájárul ;

b) állami vagy községi (törvényhatósági) adóval hátralékban nincs ;

c) nem áll a magyar korona területén büntető vizsgálat alatt, vagy oly büntető birói ítélet ellene nem hozatott, mely még végrehajtva nincsen.

De a sorhadi, tartalék és póttartalék kötelezettségében álló egyének csak azon esetben bocsáthatók el az állam kötelékéből, ha a közös hadügyministeriumtól, a honvédek pedig, ha a honvédelmi ministertől a véderő kötelékéből elbocsátó levelet nyertek. A sorhadi szolgálat kötelezettségében levőnek elbocsátási levél csak akkor adható, ha szülei is vele együtt kivándorolnak. (1889 : VI.) A védkötelezettségben nem álló, de az attól tényleg föl nem mentett oly egyének, a kik 17-ik életévüket betöltötték, csak az esetben bocsáthatók el, ha az illető törvényhatóság bizonyítványával kimutatják,

mal a jelen törvénytől eltérő szerződést köt, mint kötött az Egyesült-Államokkal (l. 1871 : XLIII. t.-cz.), mely szerint a magyar állampolgárok, ha öt éven keresztül az Egyesült-Államok területén tartózkodnak, ott állampolgárságot szereznek, ez által a magyar állampolgárságot elvesztik. Ilyen eseten kívül, ha valaki más állam polgára lett is, de a magyar állampolgárságát e törvény szerint nem vesztette el, a magyar állampolgári kötelezettségei (pl. védkötelezettség) fennmaradnak. A magyar állam ez esetben a másik állampolgárságot nem ismeri el.

hogy elbocsáttatásukat nem a védkötelezettség kijátszása céljából kéri. Az épp mondott föltételek teljesítése azonban nem kívánatik meg, ha a kivándorlás Magyarországból Ausztriába, vagy megfordítva történik.

Háboru idején az elbocsátás iránt, minden egyes esetben, a ministerium előterjesztésére, Ő Felsége határoz, de a fegyveres erő (az álló hadsereg, hadi tengerészet, a póttartalék, valamint a honvédség) kötelékébe tartozó személyek részére kiköltözködési engedély nem adható (1882 : XXXIX. ; 1889 : VI.).

Az elbocsátás hatálya kiterjed az elbocsátott férfi neje, s atyai hatalom alatt levő, de védkötelezettségben nem álló kis-koru gyermekeire, ha vele együtt vándorolnak ki. Az elbocsátó okirat kézbesítése napjától az illető megszűnik a magyar állam polgára lenni. De ha az illető egy év alatt nem vándorol ki, az elbocsátás hatályát veszti ; sőt hatályát veszti akkor is, ha az illető az elbocsátás után a kiköltözködésig állami vagy községi adóval hátralékba jut, vagy ha a szt korona országainak területén büntető vizsgálat alá kerül, avagy ellene olyan büntető ítélet hozatott, a mely még végrehajtva nincsen.

A ki elbocsátó oklevelet nem nyert, habár talán más államba telepedett is, egyedül e tény által nem szűnt meg a magyar állampolgára lenni és így kötelezettségei sem szűnnek meg a magyar állam iránt ; ha pedig kivándorlásával valamely kötelességet sértene, akkor hatóságilag is visszatartható.

2. *Hatósági határozat* által akkor vesztethető el a magyar állampolgárság, ha a magyar állampolgár idegen állam szolgálatába lép, s a hatóságok (a m. kir. belügyministerium, vagy a horvát bán) felhívására a szolgálatot nem hagyja el, nem tér vissza. Ez esetben az említett hatóságok kimondhatják az állampolgárságok elvesztését. Nyilvántartás céljából az ily esetek is bejelentendők a minis-terelnökségnél.

3. *Távollét* által elveszti az állampolgárságot az a magyar állampolgár, ki a magyar kormány vagy az osztrák és magyar közös minis-terek megbízása nélkül, a magyar korona területének határain kívül, egyfolytában tíz évig tartózkodik.

A távollét ideje azon naptól számítandó, melyen az illető a korona területét elhagyta, ha pedig utlevéllel távozott, a mely napon utlevele lejárt.

A távollét idejéül megállapított tíz év azokra nézve pedig, kik az 1879 : L. t.-cz. hatályba lépte előtt távoztak el a magyar korona

területéről, a törvény hatályba lépte napjától, 1880 január 8-ától, számítandó.

Az állampolgárság azonban fenttartható, ha az illető a magyar állampolgárság fentartását az illetékes törvényhatóságnál bejelenti, vagy újabb utlevelet vált, avagy valamely osztrák és magyar konzuli hivatalból tartózkodási jegyet nyer, illetőleg osztrák és magyar konzuli község anyakönyvébe beiratik. Megszakítja továbbá a távollétet: időközben a községi illetőségi bizonyítvány szerzése, a népfölkelési lajstromba történt beírás, a hadmentességi díj fizetése, sőt a nyilvántartása is, továbbá ha a főrendi család tagja a főrendiházba királyi meghívót kap; az atya távollétét, ha kiskoru fia sorozásra jelentkezett.¹⁾

A magyar állampolgárságnak távollét által történt elvesztése kiterjed a távollévő férfinak vele élő nejére és vele levő, atyai hatalom alatt álló kiskoru gyermekeire.

A honpolgárság elvesztése távollét czimén különösen fontos az 1879 előtt ünnepélyesen honfiusítottakra, a kik, ha más állam alattvalói maradtak és így külföldön laknak: e czimen úgy ők, mint kiskoru gyermekeik a magyar állampolgárságot elvesztik. — Tulajdonkép nem a törvény fosztja meg őket, hanem saját tényők, az állandó külföldön tartózkodás.

4. *Törvényesítés* által elvesztik a magyar állampolgárságot külföldi férfinak magyar anyától született törvénytelen gyermekei, ha atyjuk hazájának törvényei értelmében törvényesítették, kivéven ha ezen törvényesítés által az atya állampolgárságát meg nem szerzik s a törvényesítés után is a magyar korona területén laknak.

5. *Házasság* által elveszti magyar állampolgárságát az a magyar nő, a ki nem magyar állampolgárhoz megy férjhez. De itt is áll az eset, hogy a nőnek előzetes házasságából származott gyermekeire ez nem vonatkozik, valamint nem a törvénytelen gyermekekre, ha csak éppen a házasság által nem törvényesítettnek.

Végül megjegyezzük még, hogy az 1903: IV. és az 1909: II. t.-cikk a kivándorlásnak külön, más tartalmu és másként szabályzott jogi fogalmát állapítja meg, midőn kimondja, hogy a nevezett törvény szempontjából kivándorlónak az tekintetik, a ki tartós kereset

¹⁾ Mindez esetekről belügyministeri határozatok intézkednek: 1889. évi 12,047., 1890. évi 2863, — 9249, — 30,465, — 61,930; 1891. évi 12.384, — 10,340; 1894. évi 13,459. sz. a.

czéljából bizonytalan időre külföldre megy. Ebben az esetben maga a kivándorlás a honpolgárságot nem szünteti meg, ha csak az később, a hosszú távollét folytán, be nem következik.

55. §.

Az állampolgárság visszanyeréséről és a visszahonosításról.

Az 1879 : L. t.-cz. intézkedik az elveszett magyar állampolgárság visszanyeréséről és a visszahonosításról is. Elvként áll, hogy a visszahonosítás úgy történik, mint a honosítás, mely alól azonban több kivétel is van.

Igy a magyar állampolgárságot visszanyeri az a nő, ki külföldihez ment férjhez, de házassága az illetékes bíróság által érvénytelennek nyilvánított.

A ki elbocsátás vagy távollét által veszítette el a magyar állampolgárságot s más állampolgárságot nem szerzett, a magyar állampolgárok közé *visszavehető* akkor is, ha a magyar korona területére lakni vissza nem tért s ilyenkor régi illetőségét szerzi meg ; ha pedig visszatért s a korona területén valamely község kötelékébe fölvétetett, illetőleg a fölvétel részére kilátásba helyezett, folyamodása folytán a magyar állampolgárok közé *visszaveendő*.

Azon nő, ki férjének elbocsátása, távolléte, vagy külföldivel kötött házassága folytán veszítette el magyar állampolgárságát, ha férjétől bíróilag elválasztatik, házassága feloldatik, vagy özvegységre jut, s a magyar sztr korona területén valamely község kötelékébe fölvétetik, vagy a fölvétel számára kilátásba helyeztetik, *visszaveendő* a magyar állampolgárok közé.

Az a ki törvényes atyja elbocsátása vagy távolléte által, mint kiskoru veszítette el magyar állampolgárságát, atyja halála után, vagy miután uj hazája törvényei szerint elérte nagykorúságát s a magyar korona országainak területén valamely község kötelékébe fölvétetett, illetőleg ezen fölvétel kilátásba helyezett, folyamodására, — melyhez, ha kiskoru, gyámja hozzájárulása szükséges — a magyar állampolgárok közé *visszaveendő*.

Visszahonosítotttra nézve azon szabály, hogy a törvényhozó testnek csak 10 év múlva lehet tagja, rendszerint ki nem terjed, vagyis csak akkor, ha a magyar állampolgárságot eredetileg is honosítás útján nyerte meg s ennek idejétől még 10 év nem telt el.

Látjuk tehát, hogy a visszahonosításnál bizonyos kedvezmények engedtetnek és csakis azokra, a kik hatósági határozatból és törvényesítés által veszítették el a magyar állampolgárságot és fölvételért folyamodnak, alkalmazandók a fentebbi honosítási általános szabályok.

A visszahonosítási kérvény azon törvényhatóságnál nyújtandó be, melynek területéhez a felvevő vagy a felvételt kilátásba helyező község tartozik.

56. §.

A tömeges visszatelepülők honosítása.

A hazába tömegesen visszatelepülők irányában — tekintet nélkül arra, hogy maguk vagy elődeik mikor vándoroltak ki — a fentebb előadott 1879 : L. t.-cz. visszahonosításról szóló intézkedései alkalmaztatnak, a következő, az 1886 : IV. t.-cikkkben foglalt eltérésekkel.

A tömegesen visszatelepülők községi illetőségét a belügyminister, Horvát-Szlavonországot illetőleg a bán, a szükséghez képest, hivatalból állapítja meg. — A tömegesen visszatelepülők a visszahonosítást akár valamennyien, akár, ha különböző helyekre települtek, az egy helyre települők együttesen, ugyanegy folyamodványban kérhetik és ezért semminemű illetéket vagy díjat fizetni nem tartoznak.¹⁾

57. §.

A honpolgárok és az idegenek közti különbség.

Idegen az, ki a magyar állam területén tartózkodik, a nélkül hogy annak tagja lenne, hozzája tartoznék. Az egész középkoron keresztül az idegen úgy nálunk, mint más európai államban, számos köz- és magánjogi korlátozásnak volt alávetve. Ma már azonban e korlátok legnagyobb részt ledőltek, vagyis csak a közjog körében állanak még fenn, a mennyiben idegenek az állam ügyeire befolyást

¹⁾ A honosítási törvény végrehajtásáról szóló 1880. január 5-én 584. sz. alatt kiadott belügyministeri rendelet szerint, a honosítási kérvény első ivére 2 frtos, minden további ivre 50 kros ; — a kivándorlási kérvényekre 50 kros bélyeg teendő, e kérvénynél használt községi bizonyítványokra ivenként 50 kros, a törvényhatósági bizonyítványok első ivére 1 frt, további ivére 50 kros bélyeg teendő.

nem nyerhetnek, így politikai jogokat nem gyakorolhatnak, hivatalképeséssel nem bírnak; továbbá honi politikai vagy munkásegyleteknek tagjai nem lehetnek, politikai célból tartott népgyűléseken részt vehetnek ugyan, de a vezető és intéző szerepét nem vihetik; valamint az állam az idegenektől a bentartózkodás jogát meg is vonhatja,¹⁾ míg az állampolgár ki nem utasítható.²⁾ Az állam az idegent kiadja, míg az állampolgárt sohasem, de az osztrák állampolgárt, ha külföldön követ el büntetendő cselekményt és nálunk tartózkodik, Ausztriának kiadjuk, más idegen államnak azonban nem adjuk ki.

Az idegenek a magánjog, különösen a vagyoni jog szempontjából, a honpolgárokkal egyenlőknek tekintendők, ha az illető állam, melynek tagjai, a magyar polgárokat hasonló bánásmódban részesíti. E felfogást a gyakorlat juttatta érvényre, az országbírói értekezlet fentartotta és azóta is elismerésre talál.³⁾ Ha az idegen ingatlant szerez, ez által ugyan nem lesz az állam tagja, de fekvése az állam területi felségjogának alá van rendelve.

Az idegenek az állam törvényei, intézményei, hatóságai iránt tisztelettel viselkedni tartoznak és a hazai bíróságok jogszolgáltatásának vannak alávetve, ha csak számukra az extraterritorialitás-biztosítva nincsen; személyük és vagyonuk ellen a kényszereszközök épp úgy alkalmaztatnak, mint a belföldiek ellen. A közterhekhez esetleg birtok-házadóval, illetékekkel, stb. járulni kötelesek s csakis azon kötelezettségek nem hárulnak rájuk, melyek az állam érdekében a személy teljes odaadását igénylik (pl. katonai, hivatalviselési stb.). — De másrészt meg a külföldi a haza területén ugyanazon jogi oltalomban részesül mint a honpolgár. Az idegenek rendszerint ipart űzhetnek, kereskedést folytathatnak, eleget téve az állam által idevonatkozólag felállított szabályoknak; sőt, nemzetközi szerződések alapján, a honpolgárokkal teljesen egyenlő elbánásban részesülhetnek, mint pl. az osztrák polgárok.

Ezenkívül törvényeink még a következő külön intézkedéseket is tartalmazzák:

Idegenek közvetlenül magyar nemességet nem nyerhetnek, hanem előbb az állampolgárságot kell megszerezniök (1879: L.).

¹⁾ 1903: V. t.-cz.

²⁾ 1878: V. t.-cz.

³⁾ Megjegyzendő, hogy idegeneknek tekintendők a dalmát lakosok is, minthogy tényleg Ausztria alattvalói, habár a terület jogilag Magyarországhoz tartozik.

— Közhivatalokra csak honpolgárok nevezhetők ki (1608 : k. e. X., 1681 : XXVII., 1715 : XXII., 1741 : XI., 1883 : I.). Nálunk ügyvédek, közjegyzők, nyilvános intézetek tanítói, valamint törvényesen elismert vallásfelekezetek lelkészei, vagy előljárói (1895 : XLIII.) csak magyar állampolgárok lehetnek. Egyházi javadalmakból, különösen nagyobbakból, az idegenek kizáratnak (1495 : XXX., 1150 : XVIII., 1741 : XV.). — A magyar honvédség tagja szintén csak magyar állampolgár lehet (1868 : XLI., 1890 : V.). — Az 1879 : XVI. t.-cz. 3. szerint, a nemzeti kereskedelmi hajó parancsnoka csak magyar állampolgár lehet, hosszujáratu hajókon pedig a parancsnokon kívül még legalább egy hajóhadnagynak is belföldinek kell lennie. — Magyarország és Ausztria közös ügyeinek körében, magyar és osztrák állampolgárok ugy a katonai, mint polgári hivatalokra egyaránt alkalmazhatók.

Végre a magyar állampolgár a haza iránt különös hűséggel tartozik viseltetni és ennek megsértését törvényeink súlyosan büntetik (1878 : V.).

Külföldi az állam bármelyik községében tartózkodhatik, de az 1903 : V. t.-cz. szerint, szállásadója vagy megbízottja köteles ugy megérkezéséről, mint eltávozásáról, 24 óra alatt, az illetékes hatóságnál jelentést tenni. Ha pedig a külföldi a község területén állandóan lakni szándékozik, ezt az illetékes hatóságnál megérkezése napjától számítva 15 nap alatt bejelenteni, egyuttal személyazonosságát, valamint állampolgárságát, szükség esetén illetőségét és erkölcsi előéletét igazolni, nemkülönben köteles azt is kimutatni, hogy magát és családját állandóan fentartani képes. Telepedési engedélyt pedig csak akkor nyerhet, ha igazolja, hogy ittlakási szándékát kellőleg bejelentette és két év óta állandóan az ország területén tartózkodik.

58. §.

A nemesség.

A magyar államhoz tartozók között, 1848 előtt, ugy magánjogi, mint közjogi szempontból lényeges különbség volt a szerint, a mint valaki a nemesi rendhez, a városi polgársághoz, vagy parasztosztályhoz (jobbágyság) tartozott. E különbséget az 1848-iki törvényhozás nagyban-egészben megszüntette, midőn megszüntette a magyar nemzet rendi tagoltságát s helyébe, az állam minden tagjára kiterjesztve, a »polgár« közjogi fogalmát léptette. Ezzel a »nemes

személye megszűnt a köz- és magánjogokra külön jogalany lenni. A nemesi kiváltságok, általában szólva, megszűntek, illetőleg közszabadsággá lettek és a politikailag jogosult nemesség helyét a jogban és érdekekben egyesített állampolgárok összessége foglalja el.

De azért a nemesség, mint nagy történeti multtal bíró, kitüntetett örökös czim ma is fennáll s Ő Felsége a koronás király által, különös hazafiui érdemek jutalmául (laurea virtutis) osztogattatik (Werbőczy Hk. I. R. 4., 6., 13., 1622 : VII., 1741 : XIX.). Némely jogmaradványok még füződnek hozzá, de kisebb jelentőségűek és más természetűek, semhogy a nemességnek szoros jogi értelemben vett külön rendi állását fentartani képesek lennének.

A középkori fejlődés bizonyos fokán a munkamegosztás, vagyon megoszlása, a közhatalomban való kisebb-nagyobb részesedés, a társadalmakban csoportosulást, illetve elkülönüléseket eredményez. Az egyes csoportok tagjait a közös életviszonyok, szokás, életmód, erkölcsök és életnézet tartja össze, vagyis más társadalmi csoportoktól elkülönít. Így keletkezik azután az életnek bizonyos rendje, melyet ha az állam jogi alapra helyez, a jogi értelemben vett rend jön létre, a rend, mint jogi intézmény és az egyének az államhoz való viszonyára is irányadó lesz. Hazánkban a fejlődés szintén a rendi szervezethez vezetett, de ez nem a Nyugaton már előbb keletkező rendi szervezetnek egyszerű átvétele, annak egész teljességével és kizárólagosságával, hanem bizonyos nemzeti jelleggel honosodik meg; nálunk azok a túlzott nézetek a vér tisztaságáról, a morganaticus házasság intézménye, stb. sohasem tudnak tért foglalni. A magyar állam népe tulajdonkép a nemességre, polgárságra és a parasztságra (jobbágyságra) különül el, az előbb mondott értelemben : de a két utóbbit nem nevezték rendnek, hanem inkább csak osztálynak, minthogy országosan szervezve nem is voltak. Rendet a szt. korona tagjai, a közhatalomban részes nemesség alkot, ide számítva a lat. és gör. kath. egyháziakat is (Erdélyben a bevett vallások lelkészeit), kik hivatali állásokból folyólag személyes nemességgel bírtak. Kebelében azután megkülönböztették az egyháznagyok és a világi főurak rendjét, mint a két főrendet, a nemesség és a szabad királyi városok rendjétől, mint két alsóbb rendtől. A kiváltságos nemesi rendnek e felosztása főképp az országgyűlésen érvényesül, mely, a mohácsi vész után, ennek alapján nyer szervezetet, a mint azt az 1608 : k. u. I. t.-czikk kifejezi, a midőn a rendekre vonatkozólag is következőleg nyilatkozik : »Status et Ordines Regni Hungariae, ex quatuor conditionis Regnicolis, nempe Praelatis, Baronibus et Magnatibus, Nobilibus et liberis Civitatibus constent.« (L. még Hajnik : I. m. 124, 212. l., Timon : Magyar alkotmány- és jogtörténet 521—574. l.)

A magyar államban *egy* nemesség létezik, a magyar (országos) nemesség, melyet ma a személytől elválaszthatatlannak ¹⁾ tekintenek

¹⁾ Hajdan előfordulhatott, hogy a szabad magyar, később a nemes büntetésképp szolgaságra jutott. Szabó Károly (A vezérek kora) mondja állam-

(1791 : XLI., 1878 : V.). Az állam törvényei elismerik, visszaélések ellen oltalmazzák. Hajdan, némi csekély különbség mutatkozott az adományos birtokos, az ünnepélyesen honfústitott nemes és a czimerleves nemesek (armalisták) között, a mennyiben az utóbbiak egész 1805-ig (I. t.-cz.) a megyék házi pénztárába a nemesi önkormányzat költségeire adóztak ; továbbá a birtoktalan nemesek is némely korlátozást szenvedtek, a mennyiben törvényeink szerint közhivatalokra, tisztségekre birtokos nemesek voltak alkalmazandók. De ma már e különbségnek nincsen jogi jelentősége.

59. §.

A nemesség eredete és történeti kifejlődése ; a főrendek.

A magyar országos nemesség eredete a honfoglalás, az államalkotás tényével szorosan összekötött. A hét, illetve nyolcz nemzetiség alkotta a magyar államot, melyhez kezdetben a meghódítottak és a bevándoroltak csak annyiban tartoztak, a mennyiben annak alá voltak rendelve. Ebből folyólag az államot alkotó magyarság birta a földet és a közjogokat, míg a többiek, mint idegenek, hacsak a köz iránt szerzett érdemeik jutalmául a magyarok közé föl nem vétettek, a középkor szokásainak megfelelően, kisebb jogképesség-

életünk őskorára vonatkozólag : »a magyarok közül, kik eredetileg egyaránt fegyveresek voltak, sokan, talán legtöbben, mint a kereszténység ellenzői jutottak szolgaságra«, tehát a kik szt István és intézményei, valamint utódai ellen fellázadtak ; hasonlóan nyilatkozik Pauler (A magyar nemzet története az árpád-házi királyok alatt, II. kiad. 1899.) és Marczali (A magyar nemzet története, II. köt). — Szt László törvényeiben a nemest szolgaságra vethetőnek mondja (II. 11.). Sőt még I. Mátyás is, midőn 1466-ban az erdélyi lázadókat legyőzte, számosakat nemességöktől megfosztott (Teleky : Hunyadiak kora, VII. k.) ; az 1505-ki rákosi országgyűlés elhatározta, hogy ha a király fiörökös hátrahagyása nélkül halna el, a trónra csak született magyart emeljenek, és a ki ez ellen tenni merészkednék, örök szolgasággal lakoljon. (E határozat szószerint olvasható Fraknóinál : Werbóczy István, Magyar tört. életrajzok, XV. évf. 1. f. 38. l.) ; Werbóczy szerint (Hk. I. 9.) bizonyos bűnök : gyujtogatás, gyilkosság, rablás, tolvajlás miatt nemesi diszét, czimét és szabadságát mindenki elveszti ; továbbá ugyancsak ő közli (Hk. I. 3.), hogy hajdan, a kik a véres pallos körülhordozásával hirdetett közgyűlésre meg nem jelentek, örök szolgaságra taszítottak. — Ma a nemesség büntetésül sem vesztethető el, a magyar büntető törvény ilyen rendelkezést nem tartalmaz. A nemes leány, ha nem-nemessel lép házasságra, nemességét megtartja.

gel birtak.¹⁾ Később, midőn a hosszas együttélés következtében az idegenek is a magyar államhoz tartozókként jelentkeznek már, a régi jogaival élő magyarság, mint kiváltságos osztály tűnik föl s idővel alkotja a magyar nemességet.

Eredetileg politikai jogokkal birt minden magyar, ki a közös nemzeti ügyért, a haza megszerzéseért harczolt. Bár később előfordulhatott, hogy a hosszas csatározások, vagy lázongások következtében egyesek, majd tömegesen is, a földnek birtokától elestek, s hogy utódaik idővel (midőn a nemesség fogalma a földbirtokkal szoros összeköttetésbe jön) a nemesek közé nem számítottak; valamint azt is tudjuk, hogy már a vezérek idejében, valamint első királyaink alatt számos idegen (talán az itt talált rokon népelemek is) a magyarok közé fölvétetett s jogaikban részesült. De mindez a főntebb mondotton alapjában nem változtat. — Később pedig a nemesség adományozása, honfiui érdemek jutalmául, királyi felségjog lesz.

A kereszténység és a lovagi kor hatása alatt a kiváltságos magyarság nemességgé, majd nemesi renddé alakul, de létének alapja továbbra is a régi marad: a hazát, melyet alkotott, fentartani, a földet, melyet birt, megvédelmezni első sorban az ő kötelessége volt. E felfogásból kiindulva s minthogy a közjogokat birták, a nemesek szt korona tagjainak (*Membrum sacrae Coronae Regni. Werbőczy: Hk. I. 4.*) neveztettek, míg a többi honfiak a szt korona *alattvalói* voltak.

Egész 1848-ig a nemesség alkotta a politikai értelemben vett magyar nemzetet, vagyis a politikailag jogosult magyar népet (*Werbőczy Hk. II. 4.*). A nemesség nálunk is úgy, mint a többi európai államban, a közügyek körüli akarás és cselekvés jogát hatalmába vette, nagy kiváltságokat élvezett, de előjogait azon szolgálatokkal törekedett kiérdemelni, melyeket a törvényhozás, kormányzás, honvédelem, biráskodás körében egyedül tehetett.

Kebelében hosszú időn keresztül a jogegyenlőség elve uralkodott, mint azt az 1351: XI. t.-cz. világosan kifejezi: »az ország minden igaz nemesei egy és ugyanazon szabadságnak örvendjenek«, vagy, mint Werbőczy részletesebben körülírja: »Magyarországnak

¹⁾ A középkori államalakulások idejében az államalkotó nép csak saját tagjaira ismerte el a teljes jogképességet »... so konnte bei Unterwerfungen ganzer Völkerschaften leicht vorkommen, dass ihnen eine geminderte Rechtsfähigkeit verblieb, dass sie als Staatsbürger zweiter Klasse anerkannt wurden. So war es fast in allen germanischen Staaten, die auf römischen Boden begründet wurden. (Luschin: Oesterr. Reichsgeschichte 68. I.)

főpapjai, egyházfői, báró urai és a többi mágnásai, nemesi és előkelői nemességükre és világi javaikra nézve, a szabadság, kivételesség, adómentesség egy és ugyanazon előjogával élnek, nincs is valamely urnak nagyobb és valamely nemesnek kisebb szabadsága. (Hk. I. 2.). — De a kéttáblai rendszer alakulásával annyiban változás jön létre, a mennyiben az egyháznagyok és világi főurak, mint főrendek, ezután is személyesen vesznek részt a törvényhozásban, míg a köznemesség, mint alsóbb rend, csak képviseleti uton; ámbár a nemesség sarkalatos jogaira az egyenlőség továbbra is megmarad és a nemesség egysége (una eademque nobilitas) alkotmányunknak mindenkor alaptételét képezte. E sarkalatos jogok voltak Werbőczy szerint (Hk. I. 9.): 1. hogy a nemes ember közvetlen (tehát nem valamely magasabb rend, vagy uri hatóság közvetítésével) áll a sz. korona alatt és így csak a koronás királynak van alávetve; 2. előzetes perbehívás és törvényes elmarasztalás nélkül le nem tartóztatható; 3. közterhektől, szolgálatoktól ment, csakis honvédelmi kötelessége van; 4. a királynak, ha az alkotmányt (a nemesi jogokat) sértené, a hűtlenség bűne nélkül ellenállhat. E sarkalatos jogokhoz, melyek közül az ellenállási jogot már az 1687: IV. t.-cz. megszüntette, még hozzátehetjük, hogy a nemesség birta a politikai jogokat, a köztisztviségeket, illetőleg mint a sz. korona tagja részesedett annak hatalmában. A nemesítés tehát a politikailag jogosult nemzet kötelekébe való felvételt jelentette.

Rége, a mohácsi vész előtt, az egyházi és világi főurak főképp tisztsegeik, méltóságai, vagyonuk után váltak ki. Werbőczy szerint (Hk. I. 94.) az ország bárói (Barones Regni) a zászlós urak, »kiknek nevét a kir. végzeményekbe és a királyi megerősítő levelekbe régtől fogva beiktatják»: az ország nádora, az országbíró, Dalmátia, Horvátország és Szlavonia bánja, az erdélyi vajda, a székely ispán, a szörényi bán, hajdan a macsói bán is, de akkor már a macsói bánzás megszűnt; továbbá a király és a királynő udvari főtisztviselői, valamint a temesi és pozsonyi ispánok. Az országnagyokhoz (Magnates Regni) soroztattak még a főispánok, később pedig a születés szerinti főurak, a czimzetes mágnások, egyszóval a főrendi tábla tagjai.

A *főrendek* (1608: k. u. I.), kik a törvényhozásban személyes jogon vettek részt és így kitűnő közjogi szerepléssel bírtak: az *egyháznagyok*, a latin és görög-katholikus, valamint a görög-keleti érsekek és megyés püspökök, a pannonhalmi főapát, a jászói (n.-várad) prépost, a zágrábi nagyprépost, mint vránai perjel, és a czimzetes püspökök; ezek után következtek a *világi főurak*, ugymint a zászlósurak, a két koronaőr, a pozsonyi gróf, a fiumei kormányzó, a főispánok és végre a magyar hercegek, grófok, bárók. — A főrendiség sem volt kizárólagosan származáshoz kötve, sőt igen kiváló része köztisztviség és hivatal által nyerte el.

Az egyháznagyok között legkitünőbb állást az *esztergomi érsek*, Magyarország *hercegprímása* foglalta és foglalja el. Római sztr. birodalmi herceg, a szentszék született követe, az állam kancellárja, Esztergom-megye örökös főispánja. — E két utóbbi jelenleg pusztá czim. — A király koronázásakor a fölkenést teljesíti, s a koronát a nádornak, vagy ha ez állás üresedésben van, az országgyűlés megbízottjának segélyével, a király fejére teszi. A királyné koronázásában szintén részt vesz, a felkenést ez esetben is ő teljesíti s a sztr. koronát a királyné jobb vállára illeszti. Régente még a királyi helytartótanács tanácsosa, a kir. Hétszemélyes Tábla bírása, a pénzverő házak valóságos, később czimzetes felügyelője volt, ezért bizonyos díjat (pisetum) is huzott; a kir. Táblához két ülnököt nevezett ki. A király nagyfonságu állami és egyházi ügyekben tanácsára utaltatott; ajánlatára nemesség adományoztatott; egyháznemesi székeiben (vajkai, érseklenti, verebélyi, szent-györgyi) egyháznemességet adományozott és egyháznemesi, jobbágysai, országszerte vámmmentességgel bírtak. — Ha a primási szék üresedésben van, a közjogi funktiókban helyettese a kalocsai érsek.

Továbbá különös jogokkal bírtak még: az *egri érsek* — 1804-ig egri püspök — Heves- és Külső-Szolnokmegyék örökös főispánja, s miután hajdan nagy jövedelemmel rendelkezett, a király negyedik fiát neveltetni tartozott; a *zagrabi érseknek* — ezelőtt püspök — mint topuskai apátnak 1848-ig egyháznemesi voltak és jobbágysai, valamint egyháznemesi ügyében ítélőszékétől a felebbezés a kir. Táblához történt. Az *erdélyi püspök* szabad végrendekezési joggal bírt, az erdélyi főkormány-szék tanácsosa s az erdélyi katolikus intézetek főfelügyelője volt. — A *győri püspöknek*, a *győri káptalannak*, a *pannonhalmi főapátnak* szintén voltak egyháznemesi.¹⁾

A világi főurak között első helyet a *zászlós urak*, mely czimet ma is fentartja az 1885: VII. t.-cz., foglalták el, a kik között ismét megkülönböztették a *nagy zászlósokat* (nádor, országbíró, bán, tárnokmester), mint az országos főméltóságok viselőit, a *kis zászlósoktól*, kik az udvari főtisztviségeket látták el, illetve ezek czimét viselték (1687: X.).

A nagy zászlósok között pedig az első hely, történeti jogra és fényes multa támaszkodva, az *ország nádorát* illette meg. Jelenleg ez állás üresedésben van és nem is lesz addig betölthető, míg a felelős ministeri kormányzással összhangba nem hozatik (1867: VII.) Régente a király távolléte esetében annak helytartója volt (1485: X., 1715: XXXIII., 1741: IX.), az 1848: III. t.-cz. szerint személye (habár ez csak István fhg. nádorra vonatkozott), épen úgy mint a királyé, sérthetetlen. Ha a király kiskoru, ő a gyámkormányzó (1485: II., 1681: I., 1715: V. t.-cz.), fontos esetekben tanácsa a király által kikérendő volt s a király és nemzet közti meghasonlás esetében közbenjárt (1222: XXXI., 1485: VI., 1681: I.). A király akadályoztatásakor külállamok követeit kihallgatta, királyválasztáskor s egyéb szükség eseteiben országgyűlést hirdetett (1485: III.); király-

¹⁾ Valószínű, hogy hajdan a főpapoknak általában voltak egyháznemesi, de ilyenekkel 1848-ban már csak az említettek bírtak (Ozorai: Az egyházi, vagy praedialis nemesek).

választásnál az első szavazat őt illette (1481 : I., 1681 : I.); az országnak első nagy bírása (1485 : IX.); az ország főkapitánya (1485 : IV.) volt. Az 1848-iki változások előtt az országgyűlésnek, illetve felső táblának, a magyar királyi helytartótanácsnak (1723 : XCVII.), a hétszemélyes táblának (1723 : XXIV.) elnöke volt; a királyi táblához két bírót, a nádori ítélőmestert s az alnádort nevezte ki; 32 telek erejéig nádori adományokat osztogathatott (1609 : LXVI., 1659 : XXX., 1681 : I. stb.); továbbá Pest, Pilis és Solt egyesült vármegyék főispánja (1759 : LXXVI.), a jász-kunok főkapitánya és főbírája (1485 : XI., 1751 : XXV., 1791 : V.) volt. A király koronázásánál a primásnak segédkezik és mint az ország első zászlósa koronázáskor a király előtt viszi a koronát.

Az 1867 : VII. t.-cikk szerint a király a végrehajtó hatalmat a minisztérium által személyesen gyakorolja és ezzel hatályon kívül helyezett mindazon szabályok, melyek a nádornak, mint királyi helytartónak hatáskörére vonatkoztak.

Az *országbíró* az országnak a nádor után következő nagybírája volt, s mint ilyen, hiteles pecsét alatt bírói parancsokat adhatott ki: továbbá a felső táblának, a hétszemélyes táblának, a kir. helytartótanácsnak másodelnöke volt, a királyi táblához pedig alországbíró s országbírói ítélőmestert nevezte ki. — Jelenleg az országbírói állás közjogi jelentősége sokkal kisebb. Az 1868 : LIV. t.-cz. értelmében az országbíró a kir. Curia semmitő osztályának elnöke, majd az 1881 : LIX. t.-cz. alapján a semmitőszék a legfőbb ítélőszékkel egyesítettén, a kir. Curia elnöke lett; de az 1884 : XXXVIII. t.-cz. az országbírói állást elválasztotta a tényleges bíraskodástól. Az országbíró, mint zászlós ur, azonban jelenleg is a főrendiháznak tagja s a király koronázása alkalmával a királyi pálcát viszi.

A *horvát bán*, 1848 előtt, a magyar országgyűlés főrendiházában s a magyar királyi helytartó-tanácsnál üléssel és szavazattal birt s a kapcsolt részekben körülbelül az volt a szerepe, a mi a nádornak Magyarországon: a király személyét képviselte, a kinek beleegyezésével közgyűléseket hívott össze s azokon elnökölt; mint a kapcsolt részek nagy bírása, bírói parancsokat osztogathatott, a kapcsolt részek főkapitánya s nemesi fölkelésének vezére, a báni táblának elnöke volt, s ez utóbbihoz egy albánt nevezett ki. — Jelenleg a bán a kapcsolt részek autonomikus kormányzatának élén áll, a főrendiház tagja s koronázáskor az arany almát viszi.

A *tárnokmester* a felső táblának, a királyi helytartótanácsnak s a hétszemélyes táblának tagja, illetve alelnöke volt. A tárnoki városokhoz, mint azoknak főbírája, bírói parancsokat bocsáthatott ki. Régente az ország főkinestárnoka volt, de ez állás a mohácsi vész után a királyi udvari kamara elnökére szállott. — Jelenleg a főrendiház tagja s koronázáskor a király előtt a keresztet viszi.

A *kisebb zászlósok* : 1. a királyi főudvarmester, 2. a kir. főkamaramester, 3. a főajtónálló, 4. a kir. főasztalnok mester, 5. a kir. főpohárnokmester, 6. a kir. főlovászmester, 7. a magyar nemes-testőrség főkapitánya (1765 : VI.) a királyi udvar fényének emelésére voltak és vannak hivatva, de mint zászlós urak, a főrendiháznak tagjai. A kisebb zászlósokat követik rangban, de hozzájuk ma nem tartoznak, a pozsonyi gróf, a két koro-

naőr és a fiumei kormányzó; ezek a főrendiháznak szintén tagjai (1687. évi X., 1885: VII.).

A *főispánok* között megkülönböztetjük az örökös és kinevezett főispánokat. Az előbbieket hajdan az utóbbiakat rangban megelőzték és ez állások vagy valamely méltósággal, tisztséggel voltak összekapcsolva, vagy a családban voltak örökösök: Comes supr. perpetuus és Comes supr. haereditarius. Ma az örökös főispánság pusztá czím, a kinevezett főispánok pedig inkább a közigazgatás körében bírnak szereppel és a főrendiháznak, 1885 óta, nem tagjai.

Vége a születés szerinti főurak, a magyar *főnemések*, a hercegek, grófok, bárók, kik a főrendiháznak tagjai voltak, az ünnepélyesen honfiusítottak ujabban (1840) csak akkor, ha e jogot szintén elnyerték; valamint tagjai jövőre is, ha az 1885: VII. t.-cz. által előírt föltételeknek megfelelnek.

A fentebbiekből látjuk, hogy a magyar nemességnek idők folytával két osztálya alakult, de azért, mint közjogi intézmény, lényegében és sarkalatos jogaiban eredeti egységét mindig megőrizte, úgy hogy e két osztálya sohasem alkotott olyan értelemben egymástól elváló és elzárkozó külön jogi rendet, mint a nyugati államokban.¹⁾

59. §.

A nemesség megszerzéséről és jogairól.

I. Minden nemességnek forrása a szent korona, s azért örökös nemzetségi nemesség eredetileg csak a koronás király adományában nyerhető el, a minek azonban hajdan három módja volt:

1. a *donatio*, koronás király által nemesi birtok adományozása, ha ezt nem nemes magyar nyerte, ünnepélyes beiktatás után magyar nemessé lett (Hk. I. 4.), az adományozó oklevélben a nemesség adományozását rendszerint külön megemlítik, de egyébként is a mondott tényben benfoglaltnak tekintették; 2. a *nemeslevél* v. *czimereslevél* adományozása (literae armales), úgy látszik, Zsigmond óta nyer

¹⁾ 1848 előtt több kiváltságos elem létezett még, a nélkül hogy az országos nemesek közé tartoztak volna. Így az *egyházi* vagy *praedialis* nemesek, kik a főpapoktól hadi szolgálat fejében egyházi telkeket örök haszonélvezetre nyertek s több kiváltsággal bírtak; továbbá a *jászkunok*; a *szabad hajduk*; a *helyi nemesek* (oppidia nobilium Deés, Torda, N.-Enyed) több szabadsággal bírtak. Erdélyben a *puskások*, *bástyások*, *boérek* stb. Végre hajdan a nemes anyától és nem-nemes atyától származottak (az u. n. agilisek és libertinusok) szintén több kiváltsággal bírtak. A székelyeket Werbőczy (Hk. III. 4.) privilegiati nobilesnek nevezi, de közülök csak a primorokat tekintik országos nemeseknek, mignem az 1804. évi legfelsőbb rendelet szerint nemességük igazolására a székely lustrális könyvek általában elégségeseknek találtattak.

alkalmazást, Werbőczy már szól róla (Hk. I. 6.), az 1630 : XXX. t.-cz. által pedig szabályozást nyer ; 3. az *ünnepélyes honfiusítás*.

De a donatio már az 1848-iki törvények szelleméből folyólag tekinthető megszűntnek, s ez az 1852. ősiségi patensben kifejezésre is jut. Az ünnepélyes honfiusítás pedig ma már közvetlen nemességet, az 1879 : L. t.-cz. világos rendelkezése szerint, nem ad ; külföldi nemessége a honosítottnak magyar nemességgé nem alakul át.

Ugy hogy jelenleg örökös családi nemesség megszerezhető : 1. nemes atyától törvényes leszármazással és 2. királyi adományyal, vagyis a nemeslevél elnyerésével.

A nemességnek nemeslevéllel történő adományozásánál szükséges, hogy az illető, mint magyar állampolgár, nyerje azt ; hogy a nemeslevél, a koronás király által aláírva, kiváltságlevél formájában kiállítva legyen és szabályszerűleg kihirdetessék.¹⁾

Az utólagos házassággal bekövetkezett törvényesítésnél, közjogi gyakorlatunk szerint, az atya nemessége törvényesített gyermekeire átszáll, de ha a törvényesítés királyi leirrattal történik, akkor a nemesség átszállása mégis csak a király beleegyezésére vezetendő vissza, minthogy megszorítólag is rendelkezhetik ; ujabban is volt rá eset, hogy Ő Felsége a nemesség átszállását kivételkép nem engedélyezte.²⁾

Nemesség szerezhető még örökbefogadás alapján is, de már nem közvetlenül, hanem minden egyes esetben királyi jóváhagyás mellett. (Werbőczy : Hk. I. 8.).

Vége a nem nemes nő, ha nemeshez megy férjhez, megszerzi férje nemességét, ez a nobilitas communicata, mely azonban elvesz, ha a nő, özvegységre jutván, később nemnemessel lép házasságra.

II. A nemesség jogállását illetőleg, mint mondtuk, az 1848-k törvényhozás lényeges változtatást tesz, a mennyiben a nemesség kiváltságait, mentességeit, előjogait legnagyobb részt eltörölte, illetve az állam polgárait általában kiterjesztette és a későbbi törvényhozás is ez irányban haladt. A még fenlevő külön jogokat a következőkben lehetne összefoglalni :

1. jog a nemesi czimnek, előnévnek, czimernek, koronának használatára. Az 1879 : XL. t.-cz. 45. §. büntetendőnek rendeli minden olyan czimnek vagy rangfokozatnak használatát, mely által a

¹⁾ A nemeslevél az 1792. évi május hó 18-án 10,882. sz. a. kelt legfelsőbb rendelet szerint érvényét akkor is fentartotta, ha egy év alatt nem hirdetett ki. (Kiss : I. m.)

²⁾ Az idevonatkozó újabb okmányokat l. a m. kir. igazságügyministeri és belügyministeri levéltárban.

közönség tévutra vezettetik.¹⁾ Az 1894 : XXXIII. t.-cz. szerint az állami anyakönyvekben a főnemesi cím mindig a köznemesi minőség pedig kívánatra föltüntetendő ;

2. a nemességet illeti meg a hitbizományok alapításának joga. A főnemességnek megadja e jogot az 1687 : IX. t.-cz., a köznemességnek az 1723 : L. t.-cz. Az 1862. okt. 9-én kibocsátott kir. rendelet, hivatkozva az idézett törvényekre, több kiegészítő intézkedést tartalmaz, az eljárás pedig a m. kir. igazságügyministernek 1869. április hó 17. rendelkezéseivel nyert újabb szabályozást. (Králik : Hitbizományi jogunkról. 1909.) A magánjogot illetőleg a hitbérnek, az özvegyi jognak, közszerzeménynek a nemességnél fennállott külön szabályai még törvény által eltörölve nincsenek ;

3. jog bizonyos udvari méltóságok (kamarási, asztalnoki), tisztsegek (a magyar nemes testőrségben) viselhetésére, nemesi alapítványok élvezhetésére, bizonyos rendek (aranygyapjas) elnyerhetésére ; de már a közhivatalokra alkalmazásnál, akár kinevezéssel, akár választással történjék is az, a nemesi származásnak jelentősége nincsen (1844 : V. t.-cz.) ;

4. a nemesek mint ilyenek vehetnek részt az országgyűlési képviselőválasztásban, ha bebizonyítják, hogy 1848—1872-ig valamely választási névjegyzékben e czimen fölvétettek ; a főnemesek pedig a főrendiházi tagságra jogosítvák ;

5. a rang elsőbbségét élvezik.

Jelenleg a nemességi ügyekben eljáró főhivatal a belügyminis-
terium (Belügym. rendelet 1898 : 68,573. és 1900. évi 14,521. sz. a.). Hatáskörébe tartoznak különösen a nemességi igazolások, előnév, czimerhasználati jogok elismerése, családfák, ősfák igazolása stb.

Találkozunk néha azzal a felfogással is, hogy csak a főnemesség képez rangot, a köznemesség nem. A dolog pedig úgy áll, hogy a főnemesség rangja, mert magasabb, inkább szembeötlő, míg a köznemességé jobban elmosódik ; de azért *jogilag* létezik, mert a nemesség természetére egy, s a főnemesség a nemességnek csak magasabb foka. A hol a rangi elsőbbségnek még jelentősége van, ez mutatkozik is. Ama tény pedig, hogy a köznemesség elszegényedve gyakran a legalsóbb osztályba kerül, a mondotton

¹⁾ Czimerekkel kezdetben csak fejedelmek és igen előkelő nemesi személyek birtak, később azonban a nemesség általában él vele. De azért a czimer nem szükségkép és kizárólagosan van a nemességhez kötve. Ugyancsak Werbőczy mondja (Hk. I. 6.), hogy a czimer a nemességnek nem lényeges kelléke, hanem csak előnyére válik ; másrészt meg a fejedelem polgároknak, plebejusoknak is adományozhatott czimert a nélkül, hogy ez által a nemesség soraiba emeltetnének.

épp oly kevésbé változtat, mint hogy a főnemesség rangját nem szünteti az meg, ha egyik másik tagja vasuti szolga, gyármunkás, stb. lesz.

Irodalmunkban vitatott kérdés az is, hogy a külföldi nemes, ha nálunk honosítást nyer, nem veszti-e el nemességét, illetőleg hogy a magyar nemesség a magyar állampolgárság feladásával nem szűnik-e meg? Szerintünk az első esetben csak is az adományozó állam akarata lehet irányadó a nemesség elvesztését illetőleg, mert világos, hogy valamely souverain állam által adott jogot, más állam egyoldalú akarata nem semmisítheti meg. A magyar állam ugyan kijelenthetné, hogy polgárainak idegen nemességét nem ismeri el, annak használatát tiltja és akkor saját területén és hatalmi körében (de csakis itt) az ő akarata lenne az irányadó. De ilyen kijelentések nem történtek. — A második esetben abból a látszólág logikus tételből indulhatni ki, hogy, ha az idegen magyar nemességet nem nyerhet, akkor vele nem is bírhat és így az megszűnik a magyar állampolgárság elvesztésével. Ez ügyben a rendelkezés joga kétségtől Magyarországot, mint az adományozó államot, illeti meg. Csakhogy a magyar állam a nemességet az illető polgárának és törvényes utódainak, minden korlátozó fentartás nélkül adja. És a gyakorlat is e mellett szól, hogy a magyar nemesség az állampolgárság elvesztésével nem szűnik meg, hanem csak a vele kapcsolatos politikai jogok gyakorolhatása veszik el, minthogy ezeknek előfeltétele az államhoz tartozás.

60. §.

Az állampolgárok jogi egyenlősége.

A jogegyenlőség elve hazánkban, mint kötelező általános tétel, kimondva (proclamálva) nincsen, hanem az 1848-iki törvényhozás szelleméből következik. E törvény már az Előbeszédben szépen mondja: »az ország karai és rendei nem késték figyelmüket arra fordítani, a mit az összes magyar népnek jogban és érdeken egyesítése halaszthatlanul megkíván«. Ennek megfelelően Erdély uniójánál a VII. törvényczikk kijelenti: »Magyarország Erdély mindazon külön törvényeit és szabadságait, melyek az egyesülésnek, a nemzeti szabadságnak és a *jogegyenlőségnek kedvezők*, fentartani kész»: a VIII. t.-cz. pedig azt a nagy elvet, hogy: »Magyarország s a kapcsolt részek minden lakosai minden közterheket, különbség nélkül, egyenlően és aránylagosan viselik»; valamint más törvényei is a jogegyenlőség célját szolgálják, mint a hogy a későbbi törvényalkotás sem téveszti szem elől és nem is keletkezett 1848 óta törvény, mely a jogegyenlőség követelményeit figyelmen kívül hagyáná.

Már előzőleg a jogegyenlőség céljait szolgálták az 1844: IV. és V. t.-czikkek, melyek a birtokképességet és a hivatalviselés képességét a bevett vallásu nem nemesekre is kiterjesztik. — Az 1848. tör-

vényhozás pedig még a következő intézkedéseket teszi ebben az irányban: az V. t.-cikk a politikai jogokat kiterjeszti a bevett válású állampolgárokra általában, a IX., X., XI., XII. törvénycikkeltörlik a földesuri hatóságot és az urbériséget, a XIII. t.-cikk megszünteti az egyházi tizedet, a XV. t.-cz. az ősiséget; a XVI. t.-cz. a vármegyékre, a XXIII. a városokra tartalmaz a jogegyenlőségnek megfelelő intézkedéseket; a XX. t.-cz. kimondja a vallások egyenjoguságát; XXII. t.-cz. behozza a nemzetőrség intézményét.

A későbbi törvények közül pedig még kiemeljük az 1867: XVII. t.-cikket az izraeliták egyenjogusításáról, az 1868: XLIV. t.-cikket a nemzetiségi egyenjogusításról, az 1868: XLIII. t.-cz. Magyarország és Erdély egyesítéséről, mely szerint »az összes honpolgárok egyenjogusága újólág biztosittatik«. Az 1868: LIII. és az 1895: XLIII. t.-cz. a vallások egyenjoguságáról intézkednek, stb. stb.

A jogegyenlőség elve a francia forradalom óta különösen életképesnek mutatja magát, és mondhatni, hogy a mai const. képviselői államnak egyik alapvető tétele; több alkotmány (francia, belga, svájci) világosan kifejezi s úgy az állami szervezet, mint egyes intézmények megítélésénél irányadóul szolgál, mint kötelező jogi tétel uralkodik. Magyarországot illetőleg, mint láttuk, a jogegyenlőség csak a jogalkotás céljául volt kitűzve, vagyis alkotmányunk nem állítja föl mint kötelező elvet, hogy a vele ellenkező szabályokat, intézményeket hatályon kívül helyezze, megszüntesse. Ebből következik, hogy nálunk a jogegyenlőség csak annyiban van meg, a mennyiben az egyes alkotásokban már tényleg megvalósult; nem a jog egyenlőségéből vonhatunk kötelező következtetést az intézményekre, hanem, megfordítva, az egyes intézményekben kell azt feltalálnunk, hogy létét elismerhessük. Mai nap azonban már általában fennállónak tekinthetjük. — Az 1848. évi erdélyi I. t.-cz. pedig már kimondta, hogy »a jogegyenlőség mindenkire nézve örök és változhatlan elvül« elismertetik.

Megjegyezzük még, hogy a jogegyenlőség fogalmi meghatározása is igen eltérően történik a különböző politikai pártok által. De a positiv jogra nézve mai nap körülbelől elfogadható, hogy jelenti a polgároknak törvény előtti (Bluntschli szerint inkább a törvénytörő előtti) egyenlőségét, vagyis hogy a jogalkotás a polgárok egyenlőségének elvéből indul ki, a jogok az államban a polgárok által egyenlő feltételek mellett szerezhetők meg és a közterhek egyenlően és aránylagosan viselendők. Az összes honpolgárokra tehát ugyanazon jogrendszer áll fenn, ezzel megszűnik a rendeknek külön-külön jogi élete. — De továbbá az is bizonyos, hogy a közfelfogás a jogegyenlőség fogalmának meghatározásánál már bizonyos specificus tartalmat is követel; nem elégzik meg azzal, hogy a jogok mindenki által egyenlő feltételek mellett legyenek megszerezhetők, hanem a politikai jogoknál még azt is kívánja, hogy e feltételek olyan egyszerűek legyenek, hogy e jogokat a nagy tömeg tényleg meg is szerezhesse.

II. FEJEZET.

A POLGÁRI ÉS POLITIKAI JOGOK.

61. §.

A polgári és politikai jogokról általában.

I. Az állampolgárság első sorban alárendeltségi viszony : ebből következnek az állampolgárok kötelességei.¹⁾ De másrészt meg a polgárok az alkotmányos magyar államnak tagjai,²⁾ közjogilag is elismert személyek : ezen alapulnak a polgárok jogai. Más szóval a magyar állam, mint souverain személy, a maga számára fentartott hatalmi körben engedelmisséget követel és a polgárok erejét alkotmányszabta módon igénybe veszi ; de viszont a polgárok az államhatalomnak részesei, mely közreműködésükkel jut kifejezésre és joggal birnak arra a szabadságra, a mit az állam alkotmányában számukra biztosít.

II. A magyar állampolgárokat megillető a közjogokat és közjogi természetű jogokat két főcsoportba tartozónak tekintik, a legszokásosabb elnevezéssel : szabadságjogok vagy polgári (alap) jogok és a politikai jogok csoportjába.

A *polgári szabadságjogok* tulajdonkép az állam által mai nap elismert egyéni és közszabadságból folynak, illetve ezt biztosítják. Magokban foglalják tehát ama követelményeket, melyek emelésére a polgárok az alkotmányban biztosított közszabadság czimén jogosítvák és ennyiben az államkormány cselekvései körét korlátozzák is. Természetükre inkább általános jogszabályok mint külön jogok az egyesek számára, és azért az egyesekre vonatkozólag föl nem függeszthetők.

Nálunk ebből a körből, mint fontos alapjogokat, különösen kiemelni szokták : *a személyes szabadságot, a tulajdon sérthetetlen-*

¹⁾ Nem hagyhatjuk el a figyelmeztetést, hogy, elvontan tekintve, a polgárok viszonya az államhoz első sorban is kötelességekből áll. Állam a polgárok külön közjogai nélkül mindig létezett, de kötelességek nélkül nem gondolható. Ezen semmit sem változtat, hogy az alkotmányos államban, és így a magyar államban is, a közhatalom a politikailag jogosultak (régente a nemesség) részesedésével jut kifejezésre. Ez a részesedés mindig csak viszonylag kis számot illet meg.

²⁾ Régente ezt jelentette symbolicusan «a sz. korona tagja»-féle kifejezés a nemességet illetőleg.

ségét, a vallásszabadságot, a sajtószabadságot, egyesülés és gyülekezés szabadságát, a kérvényezés és sérelememelés szabadságát és a tanszabadságot.

Az ujabban alkotmányosságra tért államok a polgári jogokat, mint ilyeneket, rendszerint külön alaptörvényben felsorolják, hogy a kormányhatalommal szemben inkább biztosíthassák. Nálunk így felsorolva nincsenek, hanem igen különböző törvények állapítják meg és a csoportosítást az irodalom végzi.

Ha a polgári jogokat a tartalomban elemzés alá vesszük, ama meggyőződésre kell jutnunk, hogy ezek nem is annyira külön jogok a polgárok számára, mint inkább az állami kormány cselekvését irányító, illetve megkötő szabályok; tehát olyan korlátok, melyeket az állam, hogy a polgár szabadságát biztosítsa, maga állít fel magának. Az egyénre ezekből eredő jogok, szabadságok csak következményei ama jól ismert tételnek, hogy minden szabad a mi jogilag megtiltva nincsen. Az állam elismeri, hogy a polgárok bizonyos cselekvéseit nem akadályozza, a miért a polgárok akarata szabadabban érvényesülhet, és ennyiben jogosítatnak a polgárok ezekben a cselekvési körökben az állami kormányzat beavatkozását visszautasítani; itt mutatkozik bizonyos subjectív jelleg. — Azért e jogoknak, mint a polgárok külön jogainak, előadását nem is annyira logikailag, mint inkább csak történetileg magyarázhatni meg, a mi egyszersmind a tartalomkörre is fölvilágosító lesz.

E jogok elősorolásával azt fejezzük ki, hogy a polgároknak ma szabad bizonyos cselekvés, a mi azelőtt tiltva volt vagy csak egy osztályt illetett, tehát hogy az állam e tilalmat megszüntette; s talán még azt a mellékgondolatot, hogy jövőre hasonló tilalmak, korlátok nem állíttatnak föl, vagy ha igen, az csak az alkotmány megváltoztatásával történhetik. — Némely ujabbi író, különösen a német birodalomban, kibővíti a polgári közjogok tartalomkörét. Ide sorolják a költözködés szabadságát, a kivándorlási jogot, stb. stb. Nem szenved kétséget, hogy e jogok természete megengedi az eljárást, csak hogy nem birnak kellő súlylyal, vagy a fenntebb mondott történeti előzményekkel a külön fölemlítésre. És ha így haladnánk, akkor körutat tehetnénk, hogy a polgárok tetteit, mint megannyi külön jogokat formulázzuk s bizonyára eljutnánk oda, hogy megállapítsuk a polgárok jogát az öltözködésre, a sétára, a leülésre, stb.¹⁾

III. *A politikai jogok* alatt pedig azokat a jogokat értjük, melyek a polgároknak az államhatalomban — az állam politikai életében —

¹⁾ Szokásos még néha irodalmunkban is, a francia emberjogok min-tájára, az ember személyiségéből folyó jogokat (létjog, tulajdon birhatásának joga, lelkiismereti szabadság stb.) mint külön csoportot említeni. Az első kiadás-ban mi is tettük ezt, de jobban megfontolva a pozitív jognál ennek szükségét nem látjuk, míg ellenben a bölcséleti jognál és a politika tudományában, az alkotandó jog érdekében, helyén lehet.

való részesedését biztosítják. Nem illetnek meg minden állampolgárt, hanem, általában szólva, csak azokat, kik bizonyos, az alkotmány által szigorúan meghatározott előfeltételek (nem, kor, önállóság, vagyon, szellemi qualificatio) birtokában vannak. E jogok végelemzésben az állam jogai (államhatalmi jogok), csak hogy alkotmányosságokban, a polgárok széleskörű részesedésével gyakoroltatnak. De a polgárok által csak külön jogi aktusok által szereztetnek meg, a miből ismét következik, hogy az egyes személyeket illetőleg fölfüggeszthetők. Ilyenek a *törvényhozó hatalomban való részvétel joga*, közvetlenül vagy közvetve a választás és választatás, valamint a főrendi tagság által; a *kormányzás és igazgatás gyakorlásában* való részvétel joga az által, hogy némely kormányzati aktusok az országgyűlés közreműködésével történnek, valamint e testületnek az egész kormányzatra gyakorolt befolyása által a felelős ministerium intézménye folytán, továbbá az önkormányzati szervezetek által; végre a *bírói hatalomban való részvétel joga*, első sorban az esküdtképesség által és az alkotmány egyéb határozatai szerint.

A politikai jogok és a polgári jogok elnevezése a fentebbi tartalomra eléggé jellemző, s mondhatjuk, ma nálunk ez van általános használatban. De külföldi irodalomban némely eltérések mutatkoznak.

Bizonyos jogokat u. i. először az angol alkotmányban 1627-ben (petition of rights), illetve 1689-ben (bill and declaration of rights and liberties of subjects) ismernek el, mint a *polgári szabadság jogait*. Az angol jog e szabályait az északamerikaiak, a függetlenség kikiáltása után, több tétellel megtoldva, mint *polgári alapjogokat* iktatták alkotmányukba. A francia forradalom 1789-ben és 1791-ben, az *ember- és polgárjogok* czimen (droit de l'homme et du citoyen) teszi az alkotmány alaptételévé, s bár ezekben több az óhaj, az általános elv, semmint a pozitív jogszabály, mégis olyan vonzerőt gyakorolnak, hogy számos alkotmány kiegészítve, rendezve, inkább jogi formába öntve, ismét kifejezi. — A különböző irodalmakban és művekben pedig, mint ősjogok, szabadságjogok, polgári szabadság garanciái, emberi, polgári alapjogok, stb. tárgyaltnak, míg nem úgy a tartalomra, mint az elnevezésre bizonyos egyöntetűség jön létre, habár eltérések ma is előfordulnak.

Régi alkotmányunkban, a politikai jogok az állam tagjait, igaz, hogy csak a kiváltságos osztályokban, szintén megillették, még pedig szélesebb körben mint jelenleg; és bizonyos alapjogok, melyeket az 1848-iki törvényhozás, midőn a kiváltságokat megszünteti, polgári jogokká változtat át. Mai alkotmányunk a polgári és politikai jogokat nem sorolja külön elő, hanem ezek köreit megállapodottaknak tekinti. Így az 1867: XVII. t.-cikkben az izraeliták egyenjogusításánál, az 1878: V. t.-cikkben foglalt büntetőtörvény a politikai jogokra és az 1895: XLIII. t.-cikk, a mely kimondja, hogy a polgári és politikai jogok gyakorlása a hitvallástól független. Ugyancsak e törvényekből, valamint a gyakorlatból

következtethetjük, hogy alkotmányunk a politikai és polgári jogoknak fentebb adott megkülönböztetését elfogadja és következtetjük e jogok tartalomkörét. Megjegyzendő, hogy a büntetőtörvénykönyv a hivatalvesztést és a politikai jogok felfüggesztését külön-külön is kimondja.

a) A polgári szabadságjogok.

62. §.

1. A személyes szabadság.

A személyes szabadság tulajdonkép állapot, melyet az állam a polgárok részére biztosít és így az jogukká válik. A személy teljes szabadságával 1848 előtt a nemesség birt. Az aranybulla, mely pedig csak a régi szabadságokat akarja helyreállítani, 2. cikkében kimondja, hogy senki közülök le nem tartóztatható, ha csak előbb meg nem idézték és törvényes rend szerint el nem ítélték. Ezt ismétli Werbőczy (Hk. I. 9.), mint a nemesség egyik sarkalatos jogát: »senki őket előzetes idézés vagy perbehívás és törvényes elmarasztalás nélkül sehol le nem tartóztathatja«.

A nem-nemesek szabadságának biztosítására törvényeink ugyan szintén több intézkedést tartalmaztak és a polgári halált nem ismerték, de a jobbágy az urtól függött s a polgár is számos korlátnak van alávetve. Az 1848-iki törvényhozás a nemes szabadságát az állampolgárok összeségére kiterjeszti, mint ilyent védi (1848: III.), és a személyes szabadság ma csak annyiban van korlátozva, a mennyiben ezt a közrend és biztonság igényli.¹⁾

A személyes szabadság joga, részletesebben szólva, azt jelenti nálunk, hogy a polgárok felett önkényű hatalom nincsen. Az állam, úgy bent, mint külföldön, minden jogtalan támadás ellen oltalmat nyújt; a büntetőtörvény a személy szabadságát úgy a hatóságokkal,²⁾

¹⁾ Így pl. az állandó foglalkozás nélkül csavargók, hatósági engedély nélkül koldulók 8 naptól 1 hónapig terjedhető elzárással büntetnek, illetve a 16 évet be nem töltöttek javító intézetben neveltetnek (1879: XL.).

²⁾ Azon közhivatalnok, ki hivatali hatalmával visszaél, törvényellenesen valakit elfog, elfogat vagy letartóztat, a személyes szabadság elleni vétséget követi el s egy évig terjedhető fogházzal büntetendő. Ugyanezen vétséget követi el s egy évig terjedhető fogházzal büntetendő azon közhivatalnok is, a kinek hivatali kötelességéhez tartozik a büntető ítéletek végrehajtása, vagy a felügyelet a szabadságvesztés-büntetések foganatosítására, avagy a vizsgálat alatti letartóztatásra szolgáló helyiség fölött felügyelni és a ki abban valamely foglyot a jogerejű ítéletben, vagy az illetékes közhivatalnok rendeleté-

mint a magánosokkal szemben védelmezi. Az 1869: IV. t.-cikk értelmében, senki illetékes bíróságától el nem vonható, a bíró pedig tartozik a fennálló jog, törvény, törvényes szokás és törvényes rendelet szerint itélni. Senki bírói ítélet nélkül le nem tartóztatható és, a mennyiben itt kivételnek van helye, azt a törvény állapítja meg.

A személy szabadságából következik, hogy a polgár a magyar államban foglalkozását, életpályáját jogilag szabadon választja; a törvényes előfeltételek mellett bárhol letelepedhet (1876: V., 1886: XXII.), ipart, kereskedést üzhet, esetleg kivándorolhat (1879: L. és 1903: IV.); a személyes szabadság megvédését czélozzák még azok a törvények, melyek a segédek, munkások, tanoncok viszonyát a munkaadókkal, illetve a gazdákkal szemben szabályozzák, valamint az 1876: XIV. t.-cz. is, mely szerint a közhivatalban levő orvostudor bizonyítványa nélkül senkit a tébolydába vinni nem lehet.

A személy szabadságával kapcsolatos a *magánlak*, a *levél- és távirtdai* titok sérthetlensége, melyet a büntetőtörvény (1878: V., 1896: XXXIII.) szintén oltalmaz.

ben meghatározott időn túl, kötelességének megsértésével, fogva tart. A büntetés 2 évig terjedhető fogházra emelhető, ha a szabadságtól való jogtalan megfosztás 7 napnál tovább terjed, de 15 napot nem halad túl; a büntetés 3 évig terjedhető börtön leendő, ha a szabadságtól való jogtalan megfosztás 15 napnál tovább tartott, de egy hónapot nem haladott túl. Ha a szabadságtól való jogtalan megfosztás egy hónapon túl, de 3 hónapnál rövidebb ideig tartott, a büntetés 5 évig, ha 3 hónapot túlhaladott, 5 évtől 10 évig terjedhető fegyház leendő. Azon felügyelő, a ki a fennálló szabályok ellenére valakit szabadságvesztés-büntetések végrehajtására rendelt és felügyelete alatt álló helyiségbe befogad; ugyancsak, a ki valakinek bár rendőri, vagy más közigazgatási intézkedés folytán a fogházba vagy börtönbe történt beszállításáról közvetlen felsőséget huszonnégy óra alatt nem értesíti: vétséget követ el és egy hónapig terjedhető fogházzal büntetendő. (1878: V.)

Azon közhivatalnok, a ki valakinek törvényellenes letartóztatásáról vagy fogvatartásáról hivatalos tudomással bírván, azt az illetékes felsőbb-ségnek azonnal föl nem jelenti és azon felsőbb-ség, mely a följelentés által, vagy más módon, hivatalos tudomására jutott tény megvizsgálását és a kellő intézkedést 48 óránál tovább halasztja: szintén a személyes szabadság elleni vétséget követi el és egy hónapig terjedhető fogházzal büntetendő. A törvényellenesen letartóztatott részére pedig, ha kívánja, a letartóztatás minden napjáért 5 frttól 10 frtig terjedhető kártalanítás állapítandó meg.

63. §.

2. A tulajdon sérthetetlensége vagy szabadsága.

A mai állam polgárainak nem egyedül személyét, hanem tulajdonát is alapjog által biztosítja, még pedig nemcsak magánosokkal szemben, hanem a közszervezetben is. Ez azt jelenti, hogy az állam életét (a közéletet) úgy rendezi be, hogy előtte a tulajdon sérthetetlen maradjon, a mi tehát oltalomra talál a közjogi szabályokban, az idevonatkozó magánjogi szabályok mellett, nemcsak a magánosokkal, hanem az állam és hatóságaival szemben is. Az állam továbbá nemcsak a szerzett vagyont védi minden jogtalan támadástól, hanem a szerzési módokat is: a polgárok tulajdont szerezhetnek, használhatják, valamint azt szaporíthatják, minden nem tiltott gazdálkodási tevékenység által.

A tulajdonnak szabadsága, általában szólva, hajdan csak a nemesség számára volt biztosítva¹⁾ (aranybulla, Werbőczy Hármk. I. 9.); mignem az 1844- és 1848-ki törvényhozás a honpolgárookra általában kiterjeszti, s a nemesi és nem-nemesi javak közt levő különbséget a szerzés, bírás és rendelkezés szempontjából megszüntette (az 1844. évi IV., 1848: III. t.-cz. és a IX—XV. törvények szelleme); az izraelitákra vonatkozólag pedig a tulajdonszerzés általános szabadságát az 1867: XVII. t.-cz. ismeri el.

Vagyonelkobzást régi életünk is csak ritka esetben alkalmazott. Jelenlegi büntetőtörvényünk szerint pedig egész vagyonok elkobzásának nincs helye, a büntetésnek ez a neme ma nálunk ismeretlen. Elkobzandónak csak olyan tárgyakat jelöl ki, melyek a bűnös cselekedetekkel kapcsolatban állanak.²⁾

¹⁾ Már t. i. régi alkotmányunknak megfelelő értelemben. A régi államban csak a kiváltságos rendekhez tartozók szerezhettek földbirtokot. Elvben az egész földbirtok a szent koronát illette, a nemesség birtoka királyi adományból eredettnek tekintett és a család kihaltával ismét visszazáll a szent koronára. A nemesség azonban csak birtokának egy részét kezelte maga s ez volt a szabad birtok (az allodium), a másik részt bizonyos szolgáltatásokért jobbágynak adta át művelés végett, de a kik az által nem lettek a telek tulajdonosai, hanem csak haszonélvezői. A város, mint testületileg nemes személy, szerezhett földbirtokot, földesuri jogokat, a polgár azonban csak városi telket.

²⁾ Az 1878: V. t.-cz. szerint azok a tárgyak, melyek a büntett vagy vétség által hozottak létre, ugyszintén azok, melyek a büntett vagy vétség elkövetésére szolgáltak, a mennyiben a tettes vagy részes tulajdonai, elkobzandók, ha pedig azoknak birtoklása, használása vagy terjesztése különben is tiltva

A tulajdonos továbbá az ingatlan javakat, a törvény által szorosan meghatározott némely esetben kisajátítás czimén átengedni tartozik. (1868 : LV., LVI., 1881 : XLI. t.-cz., 1881 : XXXIX., 1887. évi XVII., 1890 : I., 1890 : XIII.). De a kisajátítás mindig csak a magasabb közérdek szempontjából történik és a kisajátítandó tárgy értékének teljes megtérítése mellett; tehát a magánérdek enged a közérdeknek. Közveszedelem (tűz, víz) idején, a fenyegető baj elhárítására a magántulajdon is felhasználható. Ugy hogy e szabadság alkotmányunkban az általános elvet jelenti, mely alól egyes kivételek vannak, de a nélkül hogy az elvet igazi jelentőségében megsértenék.

A tulajdon sérthetetlenségét védőnek tekintjük azt az alkotmányi tételt is, hogy a magyar államban senki önkényüleg, országgyűlési hozzájárulás nélkül, meg nem adóztatható, mint a hogy ezt már Werbőczy is kifejzi (Hk. I. 9.).

64. §.

3. A vallásszabadság.

I. Az ember belső vallási élete első sorban is lelkiismeretének ügye (belső vallásszabadság), mely a jog szempontjából megítélhető csak akkor lesz, ha külsőleg nyilatkozik, leginkább tehát a vallási szertartásokban, az isteni tiszteletnek szertartásaiban. De bizonyos, hogy a még így nyilvánuló vallási élet is, az örök életre, a földöntulira való irányzatával, egészen más körbe tartozik mint a melyet az állam sajátjának vallhat s azért az ide vonatkozó állami jogalkotás sok nehézséggel küzd.

Hazánkban a vallásszabadság elve ¹⁾ kimondva nincsen, tulajdonkép még ma is a bevett és elismert vallások rendszere az uralkodó,

van: akkor is elkobzandók és megsemmisítendőek, ha másnak tulajdonát képezik. Elkobzandók továbbá még az állami egyedárúságnak fentartott czikkekkal, valamint a határvám alá eső tárgyakkal való csempészkedés eseteiben, ugyszintén a kereskedésből rendszertileg kitiltott árukkal kereskedés eseteiben, az illető czikkeek.

¹⁾ A vallásszabadság elve, fogalmi teljességében (legszorosabban véve) azt jelenti, hogy a vallásügy az államtól el van választva s az egyénnek magánügye lesz, a melyért csak lelkiismeretének számol; a vallásfelekezetek pedig, állami felügyelet alatt, mint magántársaságok tekintetnek és ilyen elbánásban részesülnek; az államhatalom a vallásfelekezetek igazgatásába nem avatkozik és a felekezeteket nem használja fel állami funtiók teljesítésére. A vallásszabadságból jogilag továbbá még a következők folynak: 1. az állam pol-

de a vallás szabad gyakorlatáról szóló 1895 : XLIII. t.-czikk alkotásai folytán, olyan szabadelvű alapon, hogy a vallásszabadságot egészen megközelíti. Az említett törvény mindenekelőtt a következő alapelveket tartalmazza :

Mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet vagy vallást ; azt az ország törvényei és a közerkölcsiségnek korlátai között külsőleg is kifejezheti és gyakorolhatja.

Senkit sem szabad a törvényekbe vagy a közerkölcsiségbe nem ütköző vallási szertartás gyakorlásában akadályozni, vagy hitével ellenkező vallási cselekmény teljesítésére kényszeríteni.

De másrészt meg vallási hite, vagy egyházi szabályai, senkit sem menthetnek fel törvényen alapuló bármely kötelesség teljesítése alól és azért egyházi fenyték nem alkalmazható senki ellen abból az okból, mivel az illető törvényben rendelt valamely polgári kötelességét teljesítette, valamely tiltott cselekvényt nem vitt véghez, vagy pedig mivel a törvény által engedélyezett jogait szabadon gyakorolta.

A polgári és politikai jogok gyakorlására való képesség ma a hitvallástól teljesen független. A vallás legújabb időkig a politikai jogok gyakorlásának előfeltétele volt. Az 1844 : V. t.-cz. szerint úgy a ki nevezéstől, mint a választástól függő hivatalokat csak a bevett vallásokhoz tartozók viselhették, az 1848 : V. t.-cz. szerint pedig az országgyűlési képviselői választásra a bevett vallások tagjai jogosultak. Majd e jogokat az 1867 : XVII. az izraelita honpolgárookra is kiterjeszti és később már sem az országgyűlési képviselőválasztási jognál (1874 : XXXIII.), sem a közszolgálati minősítésnél (1883 : I.) a vallás föltételként nem említettik.

Egyik vallásfelekezet tagjai sem kötelezhetők arra, hogy más vallásfelekezetek ünnepeit, egyházi szertartásait megüljék. Vasárnap azonban minden nyilvános, nem elkerülhetlenül szükséges munka felfüggesztendő és e napot a hatóságok ünneplik, továbbá az 1891 : XIII. t.-cz. szerint, bár nem vallásfelekezeti szempontból, vasárnap az ipari munka felfüggesztendő. Ugyiszintén bármely vallásfelekezet-

gáraitól nem kívánja, hogy valamely felekezethez tartozzanak ; 2. a politikai és polgári jogok gyakorlása a vallástól független ; 3. az állam nem lép föl kényszerítőleg, hogy valaki egyes felekezetek szertartásában részt vegyen, illetve hogy a részvételt megakadályozza, ha csak ez a jog közönséges szabályaira vagy az erkölcsre nem sérelmes ; 4. a vallásfelekezetek között a viszonyosság (házasságra, áttérésre) teljes és a világi jog szerint érvényes házasságot a világi jog szabályozza.

nek ünnepén a templom közelében, egyházi körmenetek alkalmával, azon tereken és utcákon, melyeken az ily menet keresztülvonul, mindaz mellőzendő, a mi az egyházi szertartást zavarhatná.

A hadseregnél s állami közintézetekben, valamint a polgári és katonai közkórházakban, minden vallásfelekezet tagjai saját egyházuk lelkészei által részesítendőek a vallásos tanításban és minden lelkészi szolgálatban.

A bevett keresztény felekezetek tagjai egymás temetőiben akadálytalanul, vegyesen temetkezhetnek. A törvényesen elismert vallásfelekezetek saját céljaikra külön temetőket rendezhetnek be, a községi temetők használatára pedig bármely vallásfelekezet jogosult.

II. Valamely vallásfelekezetből kilépni, vagy valamelyikbe belépni mindenkinek szabad a törvényes feltételek megtartása mellett (1895: XLIII.). Az átlépésre vonatkozólag az 1868: LIII. t.-cz. intézkedései továbbra is fennállanak és némely eltéréssel a törv. elismert felekezetekre vonatkozólag is általánosítottak. E szerint mindenkinek jogában áll valamely törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezetből kilépni vagy, azon kívül állván, abba belépni, ha életének 18-ik évét betöltötte, a nők férjhezmenetelök után, ha még e kort nem is érték el. Az áttérni óhajtó azonban köteles két tanu jelenlétében kilépési szándékát egyházközségi lelkésze előtt kinyilatkoztatni és 14—30 napi időközben ezen, vagy más két tanu kíséretében megjelenni s hasonló nyilatkozatokat tenni. Mind a két esetben a nyilatkozatról bélyegmentes bizonyítvány kérendő. Ha a lelkész vonakodnék a bizonyítványt kiadni, a jelenlevő tanuk állítják ki, mely azután az illetékes közigazgatási hatóságnál mutatandó be, s e hatóság annak az egyháznak a lelkészét vagy előljáróját értesíti, melyből az illető kilép, valamint a melybe belép. Az elhagyott egyháznak tanai a kilépőre már nem kötelezők; de a kilépés idejéig esedékessé vált egyházi tartozásait köteles kifizetni. A ki pedig a *bevett* vallásfelekezetek egyikéből kilépett, mindaddig, míg valamely bevett vagy törv. elismert vallásfelekezethez nem csatlakozik, köteles a kilépés idejétől következő ötödik naptári év végéig esedékes rendes egyházi járulékokat annak az egyháznak szolgáltatni, melyből kilépett, de nagyobb járulékkal nem terhelhető, mint a mennyit a kilépés idejekor fizetett.

III. A vallási kényszer azonban a gyermekekre, illetőleg a 18 éven alóliakra, ma is fennáll, a kik föltétlenül valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásban nevelendőek.

A gyermekek vallásáról az 1894 : XXXII. és az 1895 : XLIII. t.-cikkek intézkednek. E szerint a törvényesen bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetű házasulandók megegyezhetnek abban, hogy gyermekeik valamennyien az atya vagy az anya vallását kövessék, illetőleg abban neveltessenek ; de hogy az ily megegyezés érvényes legyen, szükséges, hogy kir. közjegyző, kir. járásbíró, polgármester, vagy főszolgabíró előtt a megállapított alakszerűségek mellett jöjjön létre. E megegyezés csak akkor változtatható meg, ha a különböző vallásuak közül valamelyik fél a másik házastárs vallására tér át, úgy hogy a házasság egyvallásu házassága lesz ; ilyen esetben a később születendő és a 7-ik életévét még be nem töltött összes gyermekek a szülők közös vallását követik és abban neveltetnek.

Az említett megegyezés hiányában a gyermekek a szülők vallását nemök szerint követik, a mennyiben ez a vallás a bevettek vagy törvényesen elismertek közé tartozik. E szabálytól eltérésnek akkor van helye, ha az egyik házastárs a másik házastárs vallására tér át, úgy hogy a házasság egyvallásu lesz, a midőn a fentebb említett szabályok érvényesülnek.

A törvénytelen gyermek az anya vallását követi, ha ez a vallás a bevettek, vagy törvényesen elismertek közé tartozik. Ha pedig az anya más bevett, vagy elismert vallásra tér át, a 7-ik életévét be nem töltött gyermekek új vallásában követik. Az ilyen koru és kir. leirattal törvényesített, vagy az atya által elismert fiú — az atyának a törvényesítést vagy elismerést követő 6 hó alatt kijelentett kívánságára — az atya vallását követi, ha ez a bevettek vagy elismertek közé tartozik.

A gyermekek, kiknek akár mind a két, akár csak egyik szülője a bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek egyikéhez sem tartozik, valamely bevett, vagy törvényesen elismert vallásban nevelendők. Ez esetben is a szülők megegyezhetnek arra nézve, hogy a gyermekek az általuk megjelölt bármely bevett, vagy törvényesen elismert vallást kövessék. Ilyen megegyezés hiányában, a bevett vagy törvényesen elismert valláson nem levő szülő jogosítva van megállapítani, hogy a nembeli gyermekei a bevett vagy elismert vallások melyikében nevelendők. Ha az illető szülő nem határoz, a másik szülő azonban valamely bevett, vagy elismert valláshoz tartozik, akkor az összes gyermekek ezen utóbbi vallását követik, abban nevelendők ; ha egyik szülő sem tartozik valamely bevett vagy elismert vallásfelekezethez, a szülő helyett, ha ez saját nembeli gyermekeinek vallása fölött nem határoz, a gyámhatóság határoz

a rokonok meghallgatásával. — Az oly házasság, melyben akár mind a két, akár csak az egyik fél a bevett, vagy elismert vallások egyikéhez sem tartozik, különböző vallású felek közti házasságnak tekintetik és ily felek között az épp előzőleg mondott megegyezéstől, megállapítástól, illetve szabálytól eltérésnek csak akkor van helye, ha az egyik vagy mindkét házastfélnek valamely bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetbe való belépése által a házasság egyvallásúvá válik, mely esetben a gyermekek áttérését illetőleg a fentebb mondott szabályok irányadók.

A törvény e határozataival ellenkező bármely szerződés, megegyezés, rendelkezés érvénytelen.

Megjegyezzük, hogy a társországokban a vallás ügye autonóm-ügy és így külön jogi szabályozás alatt áll.

65. §.

A bevett vallásokról.¹⁾

Bevett vallások, melyeket az állam, mint vallásokat *törvényhozásilag* bevetteknek nyilvánít, a *latin, görög és örmény szertartású katolikus* vallás, melyek egymástól a szertartás nyelvére különböznek, továbbá az *evangélikus református és az ágostai hitvallású evangélikus, a görög keleti* (szerb és román egyház), valamint az *unitaria*

¹⁾ A bevett vallás kifejezését törvényeink viszonylag csak ujabban használják rendszeresen, az 1844 : IV., V., 1848 : V., XX., 1868 : LIII., 1895 : XLII., és XLIII. t.-cikkben és az 1791 : XXVI. t.-cz. a protestáns vallásra mondja : »in sensu pacificationum recepta«. A katolikus vallásra csak általánosságban alkalmazza e kifejezést az 1550 : XII. (ut sancta et catholica fides ac religio . . . longo tempore per universum orbem christianum recepta), de, midőn a nemzet a keresztény hitre tért, meg volt a bevezetés ténye és ennek a vallásnak megfelelő jogállása. Hajdan, ha törvényeink a bevett vallásokhoz tartozást, mint feltételt kívánták fölemlíteni, rendszerint e kifejezéssel éltek : vallásfelekezi különbség nélkül. Vallásszabadság a bevett vallások rendszerének idejében azt jelenti, hogy az egyén bármelyik bevett valláshoz tartozhatik, azok közül szabadon választhat, valamint jelenti az illető bevett vallásoknak a szabadságát. — Erdélyben a XVI. században már bevett vallások voltak : a r. kath., az ev. ref., ág. hitv. evang. és az unitárius, melyeknek »juxta Constitutiones Regni« szabad vallásgyakorlat, az egyenlőség és viszonyosság biztosított. (Appr. Const. I. 2.)

és az *izraelita vallás*. A bevett vallások részére az állam a szabad nyilvános vallásgyakorlatot biztosítja, azokat hatalmi oltalmába beveszi, jogállásukat, belső szervezetüket, önkormányzatukat törvények, közrendeletek elismerik, meghatározzák, avagy éppen szabályozzák; jogaik érvényesülését az állam hatóságaival támogatja és hiveit a polgári és politikai jogok megszerzésében nem akadályozza.¹⁾ A keresztény bevett vallásokra már az 1848: XX. t.-cz. az egyenlőség és viszonyosság elvét állapította meg, de az ennek megfelelő jogi szabályozás csak az 1868: LIII. t.-cz. által jött létre. Az izraelita vallást, az 1867: XVII. alapján, elismert vallásnak (már t. i. az akkori értelemben) tekintették,²⁾ mignem az 1895. évi XLII. t.-cz. a bevett vallások közé sorozza.

I. A róm. kath. vallás nálunk, hat századon keresztül, egyedül törvényes és államvallás, egész 1848-ig pedig uralkodó vallás (religio dominans) volt; az állammá szerveződés nagy munkájában jelentékeny részt vett. Ebből magyarázható szorosabb viszonya az államhoz és hogy ma is a régi jogok bizonyos csekély maradványaival bír, habár másrészt meg szabadságában az állam által inkább korlátoztatik.

A róm. kath. egyház főpapjai, ősidőktől fogva az ország főurai, az első rendet alkották (1608: k. u. I.) és jelenleg is mindnyájan, egyházi tisztökből folyólag, a főrendiháznak tagjai (1885: VII.). — A király, a ki apostoli címet is visel, római kath. vallásu, valamint trónörökös is csak az lehet, a ki legalább az öröklés megnyitakor róm. kath. vallásu. — A koronázás róm. kath. szertartással, a róm. kath. papság részvételével történik. — A közhatalmúak, közhivatalok a római kath. egyház ünnepeit ünneplik és némely ünnepén (Szt. István napján, mely ugyan az 1891: XIII. t.-cz. értelmében nemzeti ünnep is) hivatalból részt vesznek.

Rége a róm. kath. káptalanok³⁾ mint hiteles helyek szol-

¹⁾ A vallás- és közoktatásügyi minister 1887. decz. 2-án 2435. eln. sz. a. kelt leirata következőleg nyilatkozik: Bevett vallás kifejezése közjogilag a vallás törvényes oltalma alá helyezését, jogainak törvényes védelmét és biztosítását jelenti, továbbá, hogy a vallás bevétele az illető hitsorsosok mindenkor bizonyos vallási és politikai jogok élvezetében részesíttetnek.

²⁾ Ennek következménye volt, hogy az állam e vallásfelekezetet közhatalmú oltalmában részesíté, számára a vallás szabad gyakorlatát biztosítja és e felekezethez való tartozás a polgári és politikai jogok gyakorlását nem akadályozta. Az 1878: V. t.-cikknek az elismert vallásokra vonatkozó intézkedései az izraelita vallásfelekezetre is vonatkoztak.

³⁾ A székes káptalanok, a rosznyói és kassai kivételével, általában;

gáltak és részben még ma is szolgálnak. Közhitelű pecséttel és hiteles levéltárral bírtak, a náluk levő okmányok őrzői és hiteles kiadói voltak. Ujabban a hiteles helyek hatásköre megváltozott, olyan értelemben, hogy az 1874: XXXV. t.-cz. szerint a gondviselésük alatt levő okiratokról hiteles kiadást jövőben is tehetnek, azonban újabb okiratok őrzésére és hiteles kiállítására nem jogosultak. E jog a közjegyzőkre ruháztatott.

De másrészt meg igen jelentékenyek a magyar apostoli király jogai a róm. kath. egyház körül. Így az összes egyházakra, vallásfelekezetekre kiterjedő és az állam felségiségében gyökerező felügyeleti jogon (*jus supremæ inspectionis*) kívül, a róm. kath. egyházban igen nevezetes jogokat bír a főkegyuri jogban (*jus supremæ patronatus*), melynek alapján a király adományoz minden nagyobb javadalmat, valamint a magánkegyuraság alá nem tartozó kisebb javadalmakat. E jogok az egyházjogban gyökereznek, de abban közjogi jellegük is mutatkozik, hogy gyakorlásuknál a magyar alkotmány (törvények) rendelkezése figyelembe veendő.¹⁾

Az erdélyi róm. kath. vagyis gyulafehérvári püspöki egyházmegye bizonyos különleges állással és ebben önkormányzattal bír.²⁾

II. A reformatio keletkezésével a protestáns vallások nálunk is csakhamar követőkre találnak és a bécsi (1606), linczi (1645)

továbbá a pozsonyi és chazmai társas káptalanok, valamint a sz. Benedek-rend conventjei Pannonhalmán, Zala-Apátiban és garammelletti sz. Benedeken; továbbá a praemontreieknek jászói, csornai és leleszi conventjei; a régi Erdély területén a gyulafehérvári róm. kath. káptalan és a kolozs-monostori convent. Hajdan részvételük nélkül sem idézés, tanuvallatás, sem bírói végrehajtás nem történhetett (Hk., II., 21.), a mi azonban később, 1723 után, megszűnt. Egész 1848-ig a beiktatásnál jelen voltak, örökvallások, meghatalmazások, végintézkedések, óvástételek kiválóan előttük történtek. Legnagyobb jelentőségű feladatuk volt azonban az okmányok őrzése és hiteles kiadása. A hiteles helyek tartoznak 500 frtnyi pénzberség terhe alatt, akár a felek, akár a bíróságok megkeresésére a gondviselésük alatt levő okmányokról hiteles kiadványt kiszolgáltatni (1765: XI., 1868: LIV.). — Az erdélyi hiteles helyek levéltárának az országos levéltárral történő egyesítését az 1882: XXIII. t.-cz. elrendelte.

¹⁾ L. még a 152. §-t.

²⁾ Eredete arra az időre vezetendő vissza, a midőn Erdélyben a reformatio elterjedésével szükségessé vált, hogy a róm. kath. hívek maguk gondoskodjanak vallásuk érdekeiről. Az *Approbatæ Constitutiones* (I. 3.) már szól az önkormányzatról, még pedig úgy, hogy az egyháziak és világiak együtt gyakorolják. Az egyházi és világi hívek ez összessége a »*Status Romano-Catholicus Transsilvanicus*«, vagyis az u. n. erdélyi róm. kath. status; gyűlései a statusgyűlések.

békekötések, illetve az ezeket becikkelyező 1068 : k. e. I. 1647 : V. t.-cz. által elismertetnek, vagyis bevétetnek, mint a hogy a protestáns vallások jogait újra biztosító és kiegészítő 1791 : XXVI. t.-cz. kifejezi. E törvények értelmében az evangélikus vallások számára a szabad vallásgyakorlat, hiveiknek a polgári és politikai jogokban való részesedhetés biztosított. Nem volt azonban elismerve az áttérés szabadsága a róm. kath. vallás tagjait illetőleg, a mi még az 1791 : XXVI. t.-cz. szerint is királyi beleegyezéstől tétetett függővé. A vegyes házasságok katolikus és protestáns között a katolikus lelkész előtt voltak kötendőek és ha az atya katolikus volt, az összes gyermekek, ha az anya volt katolikus, a leánygyermekek a katolikus vallásban neveltettek. Végre az 1848 : XX. t.-cz. a viszonyosságot és egyenlőséget kimondta, mely azután az 1868 : LIII. törvény-cikkben végrehajtásra talált.

Erdélyben a protestáns vallások már a XVI. században bevett vallások. De Horvátországban jogállásuk 1848-ig más volt. Híveik birtok- és hivatalképeséssel nem bírtak, sőt az ottani állandó tartózkodástól is eltiltattak, ha csak ipart vagy kereskedést nem űztek. Az 1791 : XXVI. t.-cz. javukra akképp intézkedik, hogy, ha valamely protestáns a horvát-szlavon részben öröklött fekvőséget, azt a szoros értelemben vett magyar területen fekvővel kicserélhette.

Az evang. reform. és az ágost. hitv. evang. egyházak autonómiája leginkább az 1791 : XXVI. t.-cikkben és legfelsőbb jóváhagyást nyert egyházi szabályokon nyugszik. Ezeknek megfelelően belső egyházi szervezetüket királyi jóváhagyás mellett maguk állapítják meg. Egyházkerületi gyűléseket, sőt zsinatokat is tarthatnak, de a zsinat tarthatására előleges királyi engedély kérendő és azokon a király magát biztosra által képviseltetheti. A zsinaton hozott határozatok és kánonok királyi jóváhagyás által nyernek kötelező erőt. De a már egyszer törvényes módon létrejött hitcikkely, fegyelmi vagy egyházkormányzati szabály, királyi vagy ministeri rendelettel meg nem változtatható, erre csak újabb zsinat jogosult. Határozataikat maguk végrehajtják ; lelkészeiket, egyházi, világi előjáróikat választják.

A protestáns egyházak alsó- és középtanodákat állíthatnak föl, azokban tanárokat, tanítókat alkalmazhatnak ; a tanrendszert a királyi főfelügyelet és a törvény szabályainak tisztelete mellett, megállapíthatják. Főiskolákat azonban csak királyi jóváhagyás mellett állíthatnak föl, s az általános tanulmányi rend a protestáns iskolákra is kötelező. Alapítványait, a királyi főfelügyelet épség-

ben tartásával, szabadon kezelik. — A protestáns vallásoknak hivatalban legidősebb 3—3 püspöke és 3—3 világi főtisztviselője a főrendiháznak tagja.

Az *unitária vallás* Erdélyben már 1571-től bevett vallásnak tekintetett, Magyarországon pedig az 1848:XX. t.-cz. a bevett vallások közé sorozza, valamint elvben kimondja, hogy viszonya a többi bevett vallásokhoz az egyenlőség és viszonyosság elvei szerint szabályoztassék, a mi azután az 1868:LIII. t.-cz. által megtörtént.

Az unitária vallásnak viszonya az államhoz törvényeinkben részletesen meghatározva nincsen, de a szokás és gyakorlat szerint hasonló az említett protestáns vallásokéhoz. — Hivatalban idősebb püspöke (kit állásában a király erősít meg) vagy főgondnoka a főrendiház tagja.

III. A *görög keleti* vagy *nem egyesült egyházat* illetőleg, Magyarországon a szabad vallásgyakorlatot és hívei részére a polgári és politikai jogok gyakorolhatóságát az 1791:XXVII. t.-cz. biztosítja, miután már előzőleg belső szervezetét és jogállását, számára a szabad vallásgyakorlatot is elismerve, az 1779-ben kelt »Declaratorium Illyricum«, királyi rendelet¹⁾ és privilegiumok²⁾ szabályozták. Ez időtől fogva nálunk bevett vallás, míg Erdélyben egész 1848-ig türt vallásnak tekintetett. A görög keleti egyházat az 1848:XX. és az 1868:LIII. t.-cz. a szintén bevett vallások közé tartozónak tekintik és a többi bevett vallásokhoz való viszonyát az egyenlőség és viszonyosság elvei szerint megállapítják.

Jelenleg, az 1868:IX. t.-cz. értelmében, két egymástól független, szerb és román egyháztartományt alkot, melyek az önkormányzatot, egyházi, iskolai, alapítványi ügyeiknek intézését külön-külön gyakorolják, az országos törvények és a király legfőbb felügyeleti jogának tiszteletben tartása mellett. Egyházgyűlekezeteiket (congressusokat) a szerbet a karlóczai érsek, szerb patriarcha, a román a nagyszebeni érsek, román metropolita, Ő Felségének tett előleges bejelentés és engedelmével, hívják össze, a ki magát királyi biztossal képviselteti és a congressus elnapolására, esetleg feloszlására is joga van. A hozott határozatok érvényéhez királyi jóváhagyás szükséges.

A karlóczai érseket, vagyis a görög keleti szerb patriarchát és a nagyszebeni érseket, a görög keleti román metropolitát, a kir. biztos

¹⁾ 1783. szept. 30.

²⁾ 1690-ben, 1691-ben.

jelenlétében megtartott szerb, illetve román Congressus választja, míg a gör. kel. szerb egyház püspökeit a sz. synodus, a gör. kel. román egyház püspökeit az egyházmegyei zsinat választja. De a választások a király megerősítésére szorulnak, a ki a vető jogával is élhet; a választottak a király kezébe hűségesküt tesznek és a metropoliták királyi biztos által iktattatnak hivatalaikba.¹⁾

A gör. kel. egyház érsekei és püspökei vagyonuk fele részéről szabadon rendelkezhetnek, de csak honfiak részére, másik fele része az egyházi alapokat illeti. A fiscusnak itt nincsen örökösödési joga.

A gör. kel. egyház érsekei és püspökei a magyar főrendiháznak szintén tagjai.

IV. Az *izraelita* vallás hazánkban igen változatos multtal bir. IV. Bélától privilegiumot nyert (1251.), melyet Zsigmond (1405., 1436.), Albert (1438.), V. László (1453.), I. Mátyás (1458.) megerősítettek; máskor meg (1374.) sok zaklatást szenvedett. Később túrt vallásnak tekintették, de követői a politikai jogokból ki voltak zárva, sőt a magánjogokban is korlátoztattak. Az 1867. évi XVII. t.-cz. a politikai és magánjogi korlátokat megszünteti. Ez időtől fogva elismert vallásnak tekintetett és így az 1878. évi V., és az 1879. évi XL. t.-cz. az elismert vallásokra vonatkozó intézkedéseit az izraelita vallásra is kiterjeszti. — Végre az 1895 : XLII. t.-cz. a bevett vallások közé sorozza.

Az izraelita vallásnak egységes országos szervezete nincsen. Hitközségei jelenleg háromféle szervezettel birnak, a szerint a mint 1. az 1869-diki izraelita Congressus többségének királyi jóváhagyással ellátott határozata alapján szerveztettek, az u. n. congressusi (neolog) hitközségek, vagy 2. a mint régi szervezetüket tartották meg, az u. n. status quo ante hitközségek, végre 3. az orthodox hitközségek, melyek tulajdonkép a congressusi kisebbség elvei szerint, az 1871-diki gyűlésen alkotott és Ő Felsége által jóváhagyott (1871. okt. 22.) szervezeti szabályok szerint alakultak.

Mindezek a községek a törvények korlátai között és az állami felügyelet épségben tartása mellett önkormányzattal birnak, választási, iskolai és alapítványi ügyeiket kezelik. Új egyházközségek csak

¹⁾ A görög keleti egyházzól l. Goldis József és Vukicsevics György cikket a Jogi Lexikon III. k. 767. s. k. l., továbbá Radic: Die Verfassung der orthodox-serbischen Particular-Kirche; és Die Verfassung des Obersten Kirchenregiments in der orth.-kath. Kirche bei den Serben in Oesterreich-Ungarn.

a vallás- és közoktatási minister engedélye alapján alakulhatnak és az izraelita vallás felekezeti előjárója csak feddhetlen előéletű magyar honos lehet.

V. Végül megjegyezzük, hogy az állam mai nap már az egyházi közegeket közhatósági functiók végzésére (anyakönyvvezetés, házasságkötés) igénybe nem veszi és a világi jog szerint érvényes házasságot a világi jog szabályozza. De az 1894:XXXIII. t.-cz. előtt vezetett és náluk levő anyakönyveknek továbbra is megőrzői, az azokban foglaltakról jövőre is kiadványokat adhatnak, sőt kötelesek kiadni.

66. §.

A törvényesen elismert vallásokról.

A jövőben törvényesen elismerendő vallásfelekezetekről az 1895: XLIII. t.-cz. a következőleg intézkedik :

Azok az állampolgárok, a kik *törvényesen elismert* vallásfelekezetté kívánnak alakulni, tartoznak 1. legalább egy egyházközség felállítását és fentartását, továbbá a felekezethez tartozó gyermekek iskolai hitoktatását biztosítani : 2. a hitéletre vonatkozó összes rendelkezéseket — hitelvekre, erkölcsi tanokra, istentiszteletre és egyéb vallási szertartásra, valamint a tisztviselők felett gyakorlandó fegyelmi szabályokra vonatkozókat — magában foglaló szervezeti szabályokat *jóváhagyás végett* a vallás- és közoktatásügyi ministernek bemutatni. A jóváhagyás csak akkor tagadható meg : 1. ha a megalakulni kívánó vallásfelekezet állam- vagy nemzetellenes iránynyal keletkeznék ; 2. ha a fentebbi 1. pontban foglalt feltételt nem teljesitené ; 3. ha tanai, vagy szertartásai a fennálló törvényekkel, a közérkölciséggel ellentétben állának, vagy a létező törvényesen bevett, vagy elismert vallásfelekezetek valamelyikével azonosak, vagy attól csupán az isteni tisztelet és az egyházi kormányzat nyelvét illetőleg különböznek ; 4. ha a megalakulni kívánó vallásfelekezet elnevezése faji vagy nemzetiségi jelleggel bírna, vagy a már bevett, vagy törvényesen elismert vallásfelekezetet sértené.

A vallásfelekezet köteles jóváhagyott szervezeti szabályzataiban később tett minden változtatást a vallás- és közoktatásügyi ministerhez bejelenteni. Ha ezen változtatások az említett föltéte-

leknek meg nem felelnek, a törvényes vallásfelekezetté nyilvánítás a minster által haladéktalanul visszavonandó.

A szervezeti szabályok jóváhagyása után megalakult vallásfelekezet, mint az állam védelme és főfelügyelete alatt álló törvényesen elismert nyilvános vallási testület:

1. szabadon gyakorolhatja a nyilvános isteni tiszteletet;

2. önkormányzati jogánál fogva vallási és egyházi ügyekben maga intézkedhetik, különösen kezelheti egyházi, oktatási, nevelési, jótékonyági alapítványait; egyházi szükségletei fedezésére vagyont gyűjthet, a jóváhagyott szervezeti szabályzatban, vagy az egyházközségi szabályokban meghatározott alapon és módon hiveire egyházi adót, egyéb szolgáltatásokat vethet ki, melyek azonban *a közigazgatási ut kizárásával csak a törvény rendes útján érvényesíthetők*;

3. arra jogosított hatóságai által hivei fölött az egyházi fegyelmet gyakorolhatja, azonban elzárás, testi büntetés, vagy bírság fegyelmi büntetésül nem alkalmazható.

Megjegyzendő azonban, hogy a törvényesen elismert vallásfelekezetnek ingatlan vagyon szerzési képessége csak az imaházul, oktatási, nevelési és jótékonyági intézetül, egyházi vagy intézeti alkalmazottak részére lakházul használandó épületeknek és ezekhez szükséges telkeknek, valamint temetőül szolgáló területeknek szerzésére van korlátozva.

Az el nem ismert felekezeteket az állam nem tekinti vallásoknak, azért az ilyen, mint hitközség nem is szervezkedhetik, mint vallásfelekezet védelmet az államtól nem nyer. A nyilvános közös isteni tisztelet tartásának joga számára tulajdonkép nincs meg. Ez a rendőrségnél bejelentendő és attól, rendszerint egy hónapra nyert engedély alapján tartható az isteni tisztelet (Belügyministeri rendelet 1899. évi 35.532. sz. a.).

A törvényesen elismert vallásfelekezeteknél valamely egyházközség alakítása a törvényhatóság első tisztviselőjének bejelentendő, az egyházközségi szabályok bemutatásával, melyekben a területi határok is megjelölendők. Az egyházközség tagja mindaz, a ki az illető egyházközség területén lakik és a vallásfelekezetnek tagja. Lelkésze és előljárója azonban a felekezetnek csak oly tagja lehet, a ki magyar állampolgár, polgári és politikai jogainak teljes élvezetében van, a kinek erkölcsi és állampolgári magatartása kifogás alá nem esik és a ki képesítését Magyarországon nyerte.

A lelkészek és egyházközségi előljárók alkalmazása a törvényhatóság első tisztviselőjének szintén bejelentendő, a ki az épp említett okokból

esetleges ellenvetéseit indokolt írásbeli határozatban közli a lelkész vagy előljáró alkalmazására jogosulttal. E határozat ellen a vallás- és közokt. ministerhez felebbezhetni; de ha a minister elutasítja, vagy felebbezés nem adatott be, az illető egyén nem alkalmazható. — Ha valamely lelkész, vagy egyházközségi előljáró a magyar állampolgárságot elveszti, vagy állam elleni, avagy oly büntetendő cselekmény miatt ítéltetett el, a mely nyereségvágyból származott, a közérkölcsiségbe ütközik, vagy közbotrányt okoz: a vall. és közokt. minister rendeletére hivatalától elmozdítandó; ha pedig a lelkész, vagy előljáró államellenes magatartást tanusít és hivatalában megmaradása az állami érdekekre veszélyesnek látszik: a vall. és közokt. minister annak hivatalából elmozdítását követelheti, és ha ezt az arra hivatott kellő időben nem fogadatosítja, az illető egyházközséget feloszlatoznak is nyilváníthatja.

Ha az egyház több oly egyházközségből áll, melyek egységes egyházszervezetben egyesülnek, köteles felsőbb előljáróságot szervezni, mely az egyházat a polgári hatósággal szemben képviseli. Ez előljáróság tagjainak neve a vall. és közokt. ministerhez megerősítés végett felterjesztendő, a ki a fentebb elősorolt okok alapján a megerősítést meg is tagadhatja.

A magyar állam kötelékén kívül lévő egyén vagy hatóság a vallásfelekezetnek egyházi feje, védura nem lehet és a vallásfelekezet semminemű egyházi függésben külföldi hatóságtól vagy egyéntől nem állhat.

Az 1905. évi 77.092. sz. a. vall. és közokt. ministeri rendelet a baptista vallásfelekezetet az állam védelme és felügyelete alatt álló törvényesen elismert vallásfelekezetnek jelentette ki.

A bevett és elismert vallások közt lényegesebb *különbség* az, hogy: a bevett vallás jogi statusa törvénybe iktatás által, az elismert vallásé ministeri rendelettel keletkezik, a minek következtében az elismert vallás rendeleti uton megszüntethető; — a bevett vallás nincs arra kötelezve, mint az elismert vallás, hogy hitelveit a kormánynak külön is bemutassa; — a bevett vallások királyi főfelügyelet alatt állanak, az elismert vallások ministeri és alsóbb hatósági felügyelet alatt; — a bevett vallások lelkészeinek elmozdítását a kormány akkor sem követelheti, ha esetleg kifogásolható magatartást tanusítanak, habár a büntető törvény hatálya rájuk is kiterjed; — a bevett vallások vagyonszerzési szabadsággal bírnak, míg az elismert vallások vagyonszerzési képessége korlátozva van a törvényben meghatározott épületekre és területekre; — az elismert vallás egyházi adóknak behajtását közigazgatási uton nem eszközölheti; — a bevett vallások egyházi gyűléseinek nyilvánossága nincs kötelezőleg kimondva, mint az elismert vallásnál és a bevett vallás a gyűlések jegyzőkönyvét nem esetről-esetre, hanem csak hatósági felszólításra köteles bemutatni; — a ki valamely bevett

vallás kötelékéből lép ki és egy bevett vagy elismert valláshoz nem csatlakozik, a kilépéstől számítva öt évig köteles az előbbi egyháznak terheihez járulni, míg az elismert vallásból kilépőt ez a kötelesség nem terheli, stb. stb.¹⁾

67. §.

4. A gyülekezés és egyesülés szabadsága.

A gyülekezés és egyesülés szabadsága nálunk törvény által csakis a részvénytársaságokat és szövetkezeteket, valamint a közigazgatási törvények értelmében alakult társulatot (bánya, vízjogi, vallási, ipar-, halászati, stb.) illetőleg van meghatározva, míg az általában érvényes szabályokat inkább az alkotmány szellemében szokás útján kifejlődő gyakorlat és a kormányrendeletek szolgáltatják.²⁾ Ezek értelmében a polgárok társadalmi, politikai irányú gyűléseket tarthatnak, egyesületeket alakíthatnak, bizonyos előfeltételek megtartása mellett, melyek oda irányulnak, hogy az állami főfelügyelet érvényesülhessen.

I. A politikai gyűlések, népgyűlések, körmenetek, fölvonulások helye és ideje, a programmal egyetemben, legalább 24 órával előzőleg, az illetékes hatóságnál (első fokú rendőrhatalóság),³⁾ bejelentendő és csak ezen bejelentés tudomásul vétele (engedély) mellett tarthatók meg. Az illetékes hatóság magát a gyűléseken képviselteti. A népgyűlésnek hatósági engedély nélkül történő rendezése, azon való részvétel, valamint a hatóság által felosztatott népgyűlések folytatása kihágásnak minősített és 15 napig terjedhető elzárással és 200 koronáig terjedő pénzbüntetéssel büntetendő.⁴⁾

¹⁾ Erről részletesen szól Kosutány: Egyházjog II. kiad., 90—107. l.

²⁾ Népgyűlésekre különösen: az ősszministerium által 1848. ápril 20-án kiadott rendelet a fővároshoz, 1848. ápril 28-án Arad és Kassa városokhoz intézve; továbbá az 1868. évi 128. eln. sz. alatt kelt belügm. rendelet, valamint az alább föl sorolt kormányrendeletek. Az egyletekre főforrás az 1873. évi 1394. sz. a. és az 1875. évi 1508. eln. sz. a. kelt belügm. rendelet. — Régi alkotmányunkban a nemesség birta a gyülekezés szabadságával, melyet közfelfogás szerint, az 1848-iki alkotmány szelleme a polgárok összességére kiterjesztett.

³⁾ Budapestén a m. királyi rendőrség, törv. hat. és rendezett tanácsu városokban a rendőrkapitány, vármegyékben a főszolgabíró, községekben az előljáróság. — Az 1881: XXI. t.-cz. 7. §-a szerint Budapestén mindennemű nyilvános előadások, tánczvigalmak, fáklyás- és egyéb menetek a rendőrségnél jelentetnek be.

⁴⁾ Belügm. rendelet 1898. febr. 13-án 766. eln. sz. a.

Ha a közrend és béke, melyet megóvni a kormánynak feladata (1848 : III. 32.), a gyűlés által fenyegetve nincsen, akkor az engedély meg nem tagadható, mert különben megszűnnék a polgárok gyűlekezési szabadsága.¹⁾ De ha az engedélyezett gyűlésen a hatóságot képviselő közeg azt látná, hogy a gyűlés a bejelentett programot túllépi, vagy egyébként merülnek föl a rendet és békét zavaró mozgalmak, akkor joga van az elnöktől a gyűlés fölosztását kívánni, ellenkezés esetében pedig azt helyette elrendelni.

Az országgyűlési választások idejére vonatkozólag az 1874 : XXXIII., és 1899 : XV. t.-cz. még elrendeli : »Nyilvános pártgyűlés, pártünnepély, körmenet rendezett tanácsu városokban a polgármesternél (mai nap rendőrkapitánynál), máshol a törvényhatósági tisztviselőnél, s ha ilyen helyben nincs, a községi előljáróságnál a megelőző napon mindig bejelentendő, ezeken a polgármester, illetőleg a tisztviselő személyesen jelen lehet, az előljáróság pedig magát megbízott által képviselteti... A ki be nem jelentett nyilvános pártgyűlést, körmenetet, pártünnepélyt rendezett, a közigazgatási hatóság által rendőri uton 100 frtig terjedhető pénzbírsággal, vagy 20 napig terjedhető fogházzal büntetendő«.

Végül megjegyezzük, hogy népgyűlés istenitisztelettel kapcsolatban nem tartható, sem olyan helyen, a mely, habár csak ideiglenesen, egyházi szertartások helyéül szolgál, továbbá hogy a népgyűléseken résztvevők egyházi jelvények elővitele mellett nem jelenhetnek meg. (Belügym. rend. 1893. április 4.)

II. Egyletek alakíthatók az alapszabályoknak előzetesen, a törvényhatóság útján, a belügyministernél történt bemutatása után.²⁾ Ennélfogva az egyletté alakulni szándékozók a tervezett alapszabályokat, az illető törvényhatóság útján, a belügyministe-

¹⁾ A gyűlekezés szabadságából, mint polgári jogból következik, hogy ha a gyűlés célja nem törvénytelen, a jogrendet nem fenyegeti, akkor annak megtartása (pl. valamely politikai célból) meg nem tagadható. — Rényi József e kérdésekről önálló monographiában (1900.) szól.

²⁾ Az ifjúsági egyletek alapszabályainak helybenhagyása a vallás- és közokt. minister által történik, a hova az illetékes iskolai hatóság által fölterjesztendő. (1887. évi 731. sz. a. kelt minist. rend.) A jóváhagyás előtt a belügyminister véleménye kikérendő. — Ifjúsági egyletek csak önművelési, segélyezési, testedzési célokra alakulhatnak és az egyleteknek rendes tagjai csakis az illető tanintézet rendes tanulói lehetnek. L. még az 1902. évi 21,015., 1903. évi 41,856., 1904. évi 3806. sz. a. kelt vall. és közokt. min. rendeleteket. Iskolai és közművelődési célokra az egyesülés jogát az 1868. évi XLIV. t.-cz. elismeri.

riumnak bemutatni tartoznak, s ha a felterjesztéstől számított 40 nap múlva válasz nem érkezik, az egyesület működését ideiglenesen megkezdheti; a végleges megalakulás azonban csak akkor történhetik, ha az alapszabályokat a kormány láttamozta.¹⁾ Valamely egyesületnek az említett szabályok ellenére történő alakítása, az ekkép alakult avagy a szabályszerűen létrejött, de jogérvényesen fölösztatott vagy felfüggesztett egyesület vezetésében, gyűléseiben, vagy bármiféle működésében való részvétel kihágást képez és 15 napig terjedhető elzárással és 200 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Titkos egyesületek alakítása, az azokban való részvétel szintén büntetettik.²⁾

Minden egyesület alapszabályába fölveendő egy olyan értelmű pont, hogy, ha az alapszabályokban meghatározott hatáskörön az egyesület túllép, a kormány által haladéktalanul felfüggesztendő s a vizsgálat eredményéhez képest véglegesen felosztható.³⁾ A láttamozott alapszabályokkal megalakult és ennek keretén belül működő egyesületekkel szemben is megvan a kormány felügyeleti joga és ha azt tapasztalná, hogy az egyesület államellenes magatartást követ, működésével a jogrendet, a belső békét támadja, vagy általában olyan viszonyok közé jutott, melyek között engedélyezhető nem lett volna, a kormány jogosítva van a felfüggesztést, esetleg a fölösztatást elrendelni.

Az egyesületi ügy körül még a következők veendőek figyelembe:

Különböző czélú egyesületek — humanistikus, politikai, gazdasági, közművelődési egyesületek — csak külön-külön alapszabályokkal, külön-külön czim alatt alakulhatnak meg. — A *nemzeti* czim használata egyesületeknek nem engedtetik meg. Idegen állam czimerét, színeit és jelvényeit hazai egyesületek nem használhatják; nemzeti-ségi egyesületek csakis közművelődési vagy irodalmi czélból alakulhatnak. Tudományos, irodalmi vagy kulturális egyesületeknél idegenek tiszteletbeli tagokul csak akkor választathatnak, ha a magyar kormány által e választás helybenhagyatik. Községek, testületek, tagokul beléphetnek ugyan valamely egyesület kebelébe, de a szavazási jog (a részvénytársaságok kivételével) számukra nincs megadva. Politikai és munkásegysület tagja csak honpolgár lehet és ezeknek az egyesületeknek fiókegysületek alakítása nem engedélyezhető. Más egy-

¹⁾ Belügym. rend. 1875. május 2-án 1508. eln. sz. a.

²⁾ Belügym. rend. 1898. febr. 26-án 1136. eln. sz. a.

³⁾ Belügym. rend. 1875. május 2-án 1508. eln. sz. a.

leteknél, tekintettel az egylet céljaira, fiókegyletek engedélyezése a kormány határozatától függ.

Egyletek fölött a felügyelet első sorban a törvényhatóság joga és kötelessége s ennek gyakorolhatása szempontjából számára az alapszabályok egy példánya mindenkor megküldendő.¹⁾ A törvényhatóság nyilvántartási könyvet vezet és félévenként az alakult és megszűnt egyletekről kimutatást terjeszt föl a belügyministerhez.

68. §.

5. A sajtószabadság.

I. A sajtószabadság alatt értjük, hogy a polgár gondolatait sajtó útján közölheti, illetve mechanikailag többszörösítve közzé teheti, a nélkül, hogy ehhez külön hatósági engedély lenne szükséges. — Eltér ettől a censura, a mely előleges, ha a hatósági engedély a kinyomatásra, vagy utólagos, ha a sajtótermék közzétételére kívántatik meg.

Hazánkban a sajtószabadságot az 1848: XVIII. t.-cz. mondja ki (»visszaállítja«), eltörölve örökre a kormányzati intézkedések folytán addig fennállott előleges censurát. Az idézett törvénycikk szerint: »Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti«.

De azért a sajtó ma is állami felügyelet alatt áll, az általános joguralom szempontjából. A ki sajtó útján követ el büntetendő cselekményt, vagyis a fennálló jogrendet, mások jogait nyomtatvány (annak közzététele és terjesztése) által megsérti, sajtóvétséget követ el és a közönséges büntetőjog szabályai szerint büntetendő. Nyomtatvány alatt pedig értjük: »valamely iratnak vagy ábrázolatnak nyomda, metszet, minta, gép vagy más mesterséges készülék vagy vegyészet által eszközölt többszörösítését.«²⁾

Megjegyzendő azonban, hogy a ki az országgyűlés, törvény-

¹⁾ Belügym. rend. 1873. évi 1394., 1874., évi 773. sz. a. és az 1875. évi 1508. eln. sz. a.

²⁾ 1878: V., 1880: XXXVII. t.-cz. — A büntető törvény életbeléptetéséről szóló 1880: XXXVII. t.-cz. hatályon kívül helyezte, illetve a fentebbi alakban módosította az 1848: XVIII. t.-cz. azt a rendelkezését: »Sajtó útján történő közlés alatt értetik minden olyan közlés, mely szavakban vagy ábrázolatokban, nyomda, könyomda és metszés által eszközöltetik és a melynek közzététele a példányok akár ingyen kiosztásával, akár eladásával, már megkezdődött.« — Az esküdtzékek mai alakítását és az eljárást megállapítják az 1896: XXXIII., az 1897: XXXIII. és XXXIV. t.-czikkek.

hatóságok, törvényszékek, törvény által alkotott egyéb testületek iratait és azok nyilvános üléseit hű szellemben közli, az ellen a közlötték tartalmáért kereset nem indítható (1848 : XVIII.). De már a büntetőbiróságok előtt, a nyilvánosság kizárásával, tartott tárgyalásnak, hatósági engedély nélkül, bármely módon egészben, vagy részben történő közzététele, ha súlyosabb büntetendő cselekmény nem forog fenn, három hónapig terjedhető fogházzal és 1000 koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő (1897 : XXXIV. 20.).

Az 1848 : XVIII. t.-cz. a sajtóbíróságot esküdtszékkal szervezi, mely a sajtóvétség eseteiben nyilvánosan ítél. A nevezett törvény kimondja a fokozatos felelősség elvét is : büntetendő a szerző, vagy ha ő kideríthető nem volna, a felelős szerkesztő, illetőleg a kiadó, ha ez sem tudatnék, a nyomda, vagy metszede tulajdonosa.

Ez a törvényezik szól még az időszaki lapokról és az állami felügyelet érvényesülhetése szempontjából megállapítja, hogy a hirlap, ha részben vagy egészben politikai tartalmu és havonként legalább kétszer jelenik meg, keletkezésekor az illető törvényhatóság első tisztviselőjénél, írásbeli nyilatkozattal bejelentendő és pedig a tulajdonos, vagy felelős kiadó, avagy felelős szerkesztő nevének, lakásának és a nyomdának, a hol a lap nyomtatni fog, kitételével. A bejelentés a törvényhatóság első tisztviselőjétől a belügyminis-teriumhoz felterjesztendő. A naponként megjelenő politikai hirlap biztosítékát 10,000, a ritkábban megjelenő politikai lapét 5000 frtban állapította meg és az elmarasztalás eseteiben, ha szükség van rá, a pénzbüntetés ez összegből is levonható.

Végül megjegyezzük még, hogy sajtótermékek csak birói határozat alapján foglalhatók le (1896 : XXXIII.) és hogy oly külföldi nyomtatványoktól, melyek államellenes irányuak, a belügyminister a postai szállítást megvonhatja (1901 : XXVII.).

Az 1848 : XXXI. t.-cz. 2. §-a a színművek előadhatását illetőleg is eltörli a censurát, de egyszersmind kijelenti, hogy a színházak rendőri felügyelet szempontjából a helyi hatóságnak rendeltetnek alá. — Budapesten a nyilvános színi előadásokra vonatkozó engedélyek adása, a nemzeti színház kivételével, a tisztán rendőri felügyelet gyakorlása pedig a nemzeti színházat illetőleg is, a fővárosi m. kir. rendőrség hatáskörébe tartozik. (1881 : XXI.)

II. Majdnem a könyvnyomtatással egyidejűleg találták föl a kényszerítő rendszabályokat, hogy ilyen módon a sajtó az állami felügyeletet folyton érezze, illetve, hogy korlátoztassék. De később Anglia példájára, a hol a censura már 1694-ben eltöröltetett, Észak-Ameriká-

ban, majd Franciaországban, a sajtószabadság jogilag biztosítottak s innen kihat a többi alkotmányos államokra. — Hazánkban a sajtóügy multjáról keveset mondhatunk, az 1553. évi XXIV., 1588 : XXVIII. és az 1599 : XLV. t.-cikkek ugyan azt látszanak mutatni, mintha a törvényhozás a sajtóügyre vonatkozó jogalkotást hatáskörében óhajtotta volna megtartani. De a későbbi országgyűlések nem sokat törődtek a sajtóval, s így történt, hogy királyi privilégiumok, illetve kormányrendeletek által szabályoztatott, s ezeknek alapján életbe lép, körülbelül a XVII. század végétől, az állami censura és mellette működik még hosszú időn keresztül az egyházi, külön-külön az egyes felekezetek kebelében szervezve. Az 1791 : XXVI. t.-cz. 5. §-a a kormány ide vonatkozó hatáskörét látszik megerősíteni ; az 1791 : LXVII. t.-cz. pedig a censurára vonatkozó szabályok kidolgozását országos küldöttségre bizza. De hogy ez ügy szabályozása a törvényhozás és nem a kormány hatáskörébe tartozónak tekintetett, mutatják az 1825/7., 1830., 1832/36. országgyűlések tárgyalásai, melyekben a kormánynak a sajtóra vonatkozó rendeleteit sérelmeseknek mondják, a censurát pedig olyannak, mely eddig az alkotmány által behozva nincsen és kizárólag a kormány hatáskörébe nem tartozhatik.

69. §.

6. A kérvényezés szabadsága.

Az állampolgárok egyénileg és testületileg kérvényeikkel a királyhoz, a ministeriumhoz, országgyűléshez és egyéb hatóságokhoz járulhatnak. E jog kifejezést nyer már az aranybullában ¹⁾ s azóta több törvény és a folytonos gyakorlat által támogatattik.

A királyhoz az általános kihallgatási napokon mindenki személyesen járulhat kérvényével, ²⁾ egyébkor pedig a kabinetiroda útján. Kérvényével mindenki személyesen járulhat továbbá a ministerek elé, vagy ezt hatóságok útján, avagy egyenesen a ministeriumhoz be is küldheti.

¹⁾ Az aranybulla rendeli, hogy a király, akadályoztatása esetében a nádor, évenként szent István napját Székes-Fejérvárott tartozik ünnepelni, hogy az ott jelentkezőket, kérvényezőket, panaszkodókat kihallgathassa. (I. cz.) — L. még 1563 : LXXVI., 1723 : X. t.-cz. stb.

²⁾ Az udvarmesteri hivatalnál előlegesen bejelentett kérvényezők sorrendben bocsáttatnak elő.

A polgárok kérvényeikkel úgy egyenként, mint testületileg, az országgyűlés elé is járulhatnak, de személyesen nem nyújthatják be. A törvényhatóság kérvényét a ház elnöke, magánosok, községek, testületek kérvényeit pedig egyes képviselők, illetve főrendi tagok juttatják a ház elé (Házszabályok).

Szükséges azonban, hogy a kérelmek valamely magán- vagy közérdek előmozdítására irányuljanak, minthogy a jogsértések orvoslásának más módja van. A kérvények (mint a panaszok is) rendszerint írásban adatnak be, különösen áll ez akkor, ha a kérelem testületi hatóság elé terjesztetik. A király, vagy egyes ministerek előtt a kérelem ugyan előszóval is előadható, de a szokásos eljárás itt is, hogy az írásban nyújtatik be.

70. §.

7. A sérelememelés szabadsága vagy panaszjog.

A polgárok úgy személyesen, mint testületileg jogosultak panaszaiikkal a királyhoz, az országgyűléshez és a hatóságokhoz fordulni. E jog épp oly régi és hasonló eljárással gyakoroltatik, mint a kérvényezési, habár attól más tekintetekben meg különbözik. A panaszjog ma már tulajdonkép valamely hatóság által elkövetett sérelem (cselekedet, rendelkezés, mulasztás) ellen irányul, a melylyel szemben pörrendi fölbbezésnek helye nincsen. A magánosok által elkövetett sérelemnél a rendes törvényes eljárás nyújt orvoslást.

A panasz rendszerint írásban, folyamodvány alakjában adandó be.

Rége óta a sérelememelés joga alkotmányunkban különös jelentőséggel bírt, s mondhatjuk, hogy 1848-ig a magyar alkotmány fentartásának kiváló eszköze volt. A nagyfontosságú, u. n. országos, sérelmeket rendszerint a követi utasítás alapján tárgyalta az országgyűlés és terjesztette a király elé, azok orvoslását sürgetve; ¹⁾ s előfordult, hogy a sérelmek orvoslása előtt nem akart a királyi előterjesztések fölött tanácskozni.

Jelenleg, minthogy a király felelős ministeriummal kormányoz, a sérelememelés ilyen módon nem gyakorolható. A kormány által elkövetett sérelmek esetében az országgyűlés maga szerezhethet magának orvoslást, vád alá helyezvén a ministeriumot.

¹⁾ Ezek voltak a gravaminális országgyűlések. — Az 1715: XIV. t.-cz. mondja, hogy az országgyűlések tartása az ország sérelmei megismerésének üdvös módját képezi.

71. §.

8. A tanszabadság.

A tanszabadság magában foglalja a tanítás és a tanulás szabadságát.

A tanítás szabadsága alatt azt értik nálunk, hogy nemcsak az állam, hanem, az országos kormányzat felügyeleti jogainak épségben tartása mellett és a törvény által meghatározott keretekben, a testületek, felekezetek, magánosok is állíthatnak föl tanintézeteket és nemcsak az állam által kinevezett egyének taníthatnak. A tanulás szabadsága alatt pedig, hogy az ifju szabadon tanulhat bármely hazai tanintézetben, az alsóbb iskolák ismereteit háznál is megszerezheti, sőt külföldi intézeteket is fölkereshet. — A tanszabadságra vonatkozó tételek törvényekben és ministeri rendeletekben foglaltatnak.

A felső tanügyre vonatkozólag az 1848: XIX. t.-cz. szerint: »Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egy részről a tanuló arra nézve, mely tant és melyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehessen; más részről a rendes tanárokon kívül más jeles egyének is, a ministerium által ideiglenesen megállapítandó, később pedig törvény által meghatározandó föltételek mellett, oktatassanak, törvényesen kimondatik. Ezen elvnek az egyetemenél történő alkalmazása a közoktatási miniszterre bízatik.«¹⁾ — Kolozsvárt az 1872: XIX. t.-cz. értelmében felállított tudomány-egyetemen az oktatás szintén a tanszabadság elvei alapján szervezetett és kimondatott, hogy míg az egyetemi oktatás külön törvény által nem szabályoztatik, a budapesti m. kir. tudomány-egyetemen ide vonatkozólag fennálló szabályok a kolozsvári egyetemen is érvényesek. — De a felső oktatásban a tanszabadság alatt értetődőnek kell azt is tekintenünk, mert csak így felel meg alkotmányunk szellemének, hogy a tanár szakmáját szabadon buvárolhatja és meggyőződését, a közönséges jog korlátai között, szabadon hirdetheti.²⁾

Az alsóbb tanügyre vonatkozólag a tanszabadság a következőkben rejlik:

Nyilvános jellegű középiskolákat, melyek államilag érvényes bizonyítványt kiadni, érettségi vizsgálatot tartani jogosítottak, a

¹⁾ Jelenleg a vall. és közokt. minister 1892. évi 45.520. sz. a. kelt rendelete szabályozza.

²⁾ Ezt némely alkotmány világosan ki is fejezi. Így Ausztriában az alaptörvény 17. §-a szerint: »A tudomány és annak tanítása szabad.«

törvényben meghatározott feltételek mellett felállíthatnak az állam, a törvényhatóságok, községek, felekezetek, testületek, társaságok és magánosok. A nem állami új középiskola alakítása, legalább négy hónappal a megnyitás előtt, a vallás- és közoktatási ministernél bejelentendő, felterjesztvén egyszersmind az intézet szervezeti szabályait, tanrendjét, tanerőinek számát, felszerelésének kimutatását. A minister az intézetek létesítését és nyilvánosságát csak a törvény által megállapított kellékek hiányában tagadhatja meg.¹⁾

Népoktatási tanintézeteket a törvényszabta feltételek mellett felállíthatnak magánosok, hitfelekezetek, társulatok, községek és az állam. A szülőknek és a gyámoknak szabadságukban áll gyermekeiket, illetőleg gyámoltjaikat, háznál vagy bármely vallásu magán- vagy nyilvános intézetekben, ugy szintén más helyen levő tanintézetben neveltetni; de ez utóbbi esetben erről a szülők, gyámok a helybeli iskolászeknek bélyegmentes bizonyítványt tartoznak előmutatni; valamint az illető iskolai hatóságok is kötelesek ügyelni arra, hogy e gyermekek legalább is oly oktatásban részesüljenek, minőt a törvény szerint berendezett nyilvános elemi népiskolában nyerhetnének. A háznál tanuló gyermekek pedig kötelesek évenként vizsgát tenni, valamely megfelelő nyilvános tanintézet tanárai előtt.²⁾ Itt említjük még föl, hogy az 1908 : XLVI. t.-cz. az elemi oktatást általában ingyenessé tette.

72. §.

9. A nemzetiségi egyenjoguság és az anyanyelv használatának szabadsága.

A nemzetiség a származás, faj, történet, erkölcs, nyelv közösségén nyugvó összetartozása az emberek bizonyos tömegének. Ott hol a nemzetiség és nép fogalma nem fedi egymást, az állam nehéz gondját képezi a nemzetiségi kérdésekkel kapcsolatos ügyeket szabályozni. Ez történik nálunk az 1868 : XLIV. törvényczikkben, melynek tételei azonban nem tekinthetők a nemzetiségek külön jogának, minthogy a nemzetiségek nem személyek, vagy corporatiók, és így a jognak külön alanyai sem lehetnek. E jogok az állampolgárokat általában illetik meg, csakhogy alkotásuknál figyelem volt arra, hogy a magyar állam polgárai különböző nemzetiségekhez tartoznak.

¹⁾ Az 1883 : XXX. t.-cz.

²⁾ 1868 : XXXVIII. t.-czikk.

A mondott törvény értelmében, Magyarország összes honpolgárai politikai tekintetben az oszthatlan, egységes magyar nemzetet alkotják, mely ugyanazon egy államhatalom alatt áll. A szorosabban vett Magyarországon a különböző nemzetiségekhez tartozás a multban sem birt az egyén jogaira, kötelességeire, egyszóval jogi statusára befolyással; a jogi különbség, tekintet nélkül a nemzetiségekre, a különböző rendekhez tartozás eredménye volt. Igaz, hogy más viszony volt Erdélyben, hol a politikai jogokat a három nemzet és a négy vallásfelekezet birta.

De ez Erdélyt illetőleg is megszűnik, midőn Magyarországgal 1848-ban unióba lép; a VII. t.-cz. szerint Erdélynek csak azon törvényei tartatnak fenn, melyek a jogegyenlőségre kedvezők és az 1868: XLIII. t.-cikk szerint »Erdély minden lakosa nemzeti-ségi, nyelvi és vallási különbség nélkül egyenjogunak nyilvánítatik... Magyarország és Erdély összes honpolgárainak egyenjogúsága polgári és politikai tekintetben ujabbán is biztosítatik«.

Ezt az elvet az 1868: XLIV. t.-cikk újra elismeri, midőn kimondja, hogy a hon minden polgára, bármely nemzetiséghez tartozék is, a magyar nemzetnek egyenjogu tagja. Hazánkban a különféle nemzetiségi nyelvek használata a hatóságok előtt, illetőleg a hatóságokra nézve ugyan korlátozva van, de csakis annyiban, a mennyiben ezt az állam egysége, a kormányzat, közigazgatás, igazságszolgáltatás gyakorlati lehetősége szükségessé teszi, a mit egyébként már az 1844: II. t.-cz. is megállapított.¹⁾

¹⁾ Már az 1791: XVI. és 1792: VII. t.-cikk a magyar nyelv érdekében tartalmaznak egyes intézkedéseket. Így elrendelik iskolai tanítását és, hogy olyanok, a kik a magyar nyelvet nem bírják, közhivatalokban ne alkalmaztassanak, a helytartótanács pedig a magyar feliratokra magyarul feleljen. Ezt megerősíti az 1805: IV. t.-cz. és kimondja, hogy az országgyűlés felirata a királyhoz, a törvényhatóságoké a kancelláriához, hasábosan magyar és latin nyelven szerkesztessenek; a bíróságok a magyar nyelvvel éljenek, a kir. Curia azonban a latin nyelvet használhatja. Az 1836: III. t.-cz. szerint a magyar nyelvnek használata a kir. Curiát és a kir. helytartótanácsot illetőleg elrendeltetik; — a törvények magyar és latin nyelven szentesítettnek és a magyar ezredek pedig a magyar iratokat elfogadni tartoznak. Az 1840: II. t.-cz. szerint a magyar országgyűlés nyelve a magyar és a kapcsolt részek magyar nyelvben nem jártas követeinek csak az engedtetett meg, hogy még 6 évig szavazataikat latin nyelven is kijelenthessék; továbbá kimondatott, hogy a sor- és vég helyi ezredekben a tisztek született magyarok legyenek. Az 1840: VI. t.-cz. szerint már az országgyűlési feliratok csak magyarul szerkesztessenek, a hatóságok (kancellária, helytartótanács, egyházi és törvényható-

Ebből folyólag Magyarország államnyelve magyar. Az országgyűlésnek, bizottságainak tanácskozási, ügykezelési nyelve magyar; a törvények magyar nyelven alkottatnak, de a magyar országgyűlésen hozott minden törvény az országban lakó nemzetiségek nyelvére hivatalból lefordítatik és kiadatik.¹⁾

Az ország kormányzásának, annak minden ágazataiban, valamint az igazságszolgáltatásnak, az államkormány által kinevezett minden bíróságnak hivatalos nyelve a magyar. De e körökben is figyelem fordított a különböző nemzetiségi nyelvekre.

Kimondatott továbbá, hogy a hivatalok betöltésénél jövőre is egyedül a személyes képesség szolgálván irányadóul, valakinek nemzetisége ezután sem tekinthető az országban létező bármely hivatalra, vagy méltóságra való emelkedés akadályául. Sőt inkább az államkormány gondoskodni fog, hogy az ország bírói (főképp az első folyamodásu törvényszékeknél) és közigazgatási hivatalaira, különösen a főispáni állásokra, nemzetiségi vidékeken a különböző nemzetiségekből, szükséges nyelvekben tökéletesen jártas s másként is alkalmas személyek a lehetőségig alkalmaztassanak.

Megjegyzendő azonban, hogy az 1868: XLIV. t.-cikk hatálya Horvát-Szlavon-Dalmátországra nem terjed ki; ezekre nézve a nyelv tekintetében is az a megállapodás szolgáló szabályul, mely az 1868: XXX. t.-cikkben nyer kifejezést.

A részletekre vonatkozó intézkedések közül pedig a következőket emeljük ki:

A törvényhatóságok jegyzőkönyvei az állam hivatalos nyelvén vitetnek, de vitethetnek e mellett mindazon nyelven is, melyet a törvényhatósági képviselőtest tagjainak legalább egy ötödrésze jegyzőkönyvi nyelvül óhajt. A különböző szövegben mutatkozó eltéréseknél a magyar szöveg az irányadó.

Törvényhatósági gyűléseken mindaz, a ki ott szólás jogával bír, akár magyarul szólhat, akár saját anyanyelvén, ha az nem magyar.

A törvényhatóság az államkormányhoz intézett irataiban az állam hivatalos nyelvét használja, de használhatja a mellett hasábosan még azon nyelvek bármelyikét is, melyen jegyzőkönyveit vezeti. Egymás közötti irataikban pedig akár az állam nyelvét, akár azon nyelvek egyikét használhatja, a mely azon törvényhatóság által, melyhez az irat intéztetik, jegyzőkönyvei vitelére elfogadtatott. — A belső ügyvitel terén a törvényhatóság tisztviselői az állam nyelvét használják; de a mennyiben

ság) és a katonai hatóságok is a törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek. Az 1883: I. t.-cz. szerint az összes állami és törvényhatósági közhivatalokra a magyar nyelv ismerete minősítő kellék.

¹⁾ E nyelvek a német, tót, rutén, horvát, román és szerb.

az egyik vagy másik törvényhatóságra vagy tisztviselőre nézve gyakorlati nehézséggel járna, az illető tisztviselők kivételesen a törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelveinek bármelyikét is használhatják. De ha az állami felügyelet és a közigazgatás tekintetei megkívánják, jelentéseik és az ügyiratok az állam hivatalos nyelvén is fölterjesztendők. A tisztviselők a törvényhatósági községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel, magánosokkal lehetőleg azok nyelvén érintkeznek.

A községi gyűlések maguk választják jegyzőkönyvük s ügyvitelük nyelvét. De a jegyzőkönyv egyszersmind azon nyelven is viendő, a melyen vitélet a szavazatképes tagoknak egy ötöde szükségesnek látja. A községi tisztviselők a községbeliekkel való érintkezéseknél azok nyelvét használják.

A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos, vagy saját ügykezelési nyelvét; más törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatja.

Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be. Mát községekhez, törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaiban vagy az állam hivatalos nyelvét, vagy az illető község, törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét, esetleg nyelvei egyikét használhatja.

Községi, egyházi gyűléseken a szólás jogával bírók szabadon használhatják anyanyelvüket.

Az ország minden lakosa, mondja az 1868 : XLIV. t.-cz., azon esetekben, melyekben ügyvéd közbejötté nélkül akár felperesi, akár alperesi minőségben személyesen, vagy megbízott által veszi és veheti igénybe a törvény oltalmát, a bíró segélyét : saját községi bírósága előtt anyanyelvét ; más községi bíróság előtt az illető község ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét ; saját járásának bírósága előtt saját községének ügykezelési vagy jegyzőkönyvi nyelvét ; más bíróságok előtt, akár legyenek azok saját törvényhatóságának, akár pedig más törvényhatóságnak bíróságai, azon törvényhatóság jegyzőkönyvi nyelvét használhatja, a melyhez az illető bíróság tartozik.

De az 1869 : IV. és az 1871 : XXXI. törvénycikkek által a törvényhatósági és községi bíróságok hatásköre a kir. járásbíróságokra és a kir. törvényszékekre ruháztatván át, ennek következtében a nemzetiségi nyelvek használatának jogánál a bíróság előtt figyelembe veendő az 1868 : XLIV. t.-cz. ama rendelkezése, hogy az államkormány által kinevezett minden bíróságok (kir. bíróságok) hivatalos nyelve kizárólag a magyar, habár az 1869 : IV. t.-cz. 6. §-a a régi szabályt is fentartani látszott. Jelenleg az 1911 : I. t.-cz. irányadó.

Az egyházközségek, egyházi felsőségeik törvényes jogainak sérelme nélkül, anyakönyveik vezetésének s egyházi ügyeik intézésének, nemkülönben — az országos iskolai törvény korlátai között — iskoláikban az oktatásnak nyelvét tetszés szerint határozhatják meg.

A felsőbb egyházi testületek és hatóságok önmaguk állapítják meg

a tanácskozás, a jegyzőkönyv, az ügyvitel és egyházközségeikkel való érintkezés nyelvét. Ha nem az állam hivatalos nyelve volna: az állami felügyelet szempontjából a jegyzőkönyvek egyszersmind az állam hivatalos nyelvén is, hiteles fordításban, felterjesztendők.

Egyházi felsőbb és legfelsőbb hatóságok az államkormányhoz intézett beadványaikban ügyviteli vagy jegyzőkönyvi nyelvöket s hasáboosan az állam hivatalos nyelvét, a törvényhatóságokhoz s azok közegeihez intézett beadványaikban az állam nyelvét vagy, ha több a jegyzőkönyvi nyelv, azok bármelyikét; az egyházi községek pedig, mindezen hivatalos érintkezéseikben, az államkormány és saját törvényhatóságaik irányában az állam hivatalos nyelvét vagy saját ügykezelési nyelvöket; más törvényhatóságok irányában pedig az illető törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvei egyikét használhatják.

Az állam, illetőleg a kormány által már állított, vagy a szükséghez képest állítandó, tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, a mennyiben törvény erről nem rendelkezik, a közoktatási minister teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából, az államnak legfőbb célja lévén: köteles a közokt. minister az állami tanintézetekben lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bármely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együtt élő polgárai az általok lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhessék magukat egészen addig, a hol magasabb akadémiai képezés kezdődik.

Azon területeken létező vagy felállítandó állami közép- és felső tanodákban, a melyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek részére nyelvi s irodalmi tanszék állítandó. Az egyetemek nyelve, az előadási nyelv, a magyar; de az országban divatozó nyelvek és azok irodalma számára tanszékek állítandók.

Az 1868: XXXVIII. és az 1879: XVIII. t.-czikkely szerint, a népiskolákban a tanulók lehetőleg anyanyelvükön taníttassanak, ha az a községben használt nyelvekhez tartozik. Azonban a községekben, a melyekben különböző nyelvek nagyobb tömegekben laknak, különböző nyelvi kisegítő tanítók alkalmaztassanak. De másrészt meg minden nyilvános népiskolában és minden tanítóképezdében, a hol az oktatás nem magyar nyelven történik, a magyar nyelv megfelelő óraszámban tanítandó. A tanítói oklevél elnyerése a magyar nyelv tudásától is föltételeztetik. A magyar tannyelvről l. még az 1907: XXVII. t.-czikket.

73. §.

b) A politikai jogok.

A politikai jogok alatt azokat a jogokat értjük, melyek a polgároknak részesedését az államhatalomban, vagyis megfelelően az államhatalom három fő cselekvési körének, a törvényhozásban, kormányzásban és bíraskodásban biztosítják. Az államhatalom a polgárok közreműködésével érvényesül, a kik így közhatóságot

gyakorolnak. E jogok gyakorolhatása bizonyos előfeltételekhez van kötve. A jogegyenlőség elve abban nyilatkozik, hogy ez előfeltételek mindenkire nézve egyenlően fennállanak, s hogy a kik ezen előfeltételekkel nem bírnak, egyformán ki vannak zárva a politikai jogok gyakorlásából. — A politikai jogok, eltérően a polgári jogoktól, az egyesek által, meghatározott föltételek mellett, mindig csak külön jogi ténnyel szerezhetők meg és így egyes személyekre fel is függeszthetők. Ez eseteket leginkább az 1878 : V. t.-czikkben foglalt büntetőtörvény tárgyalja, mint mellékbüntetéseket. A politikai jogok felfüggesztésének következményei : 1. hogy az illető nem lehet tagja az országgyűlésnek, a törvényhatósági vagy községi képviselőnek ; 2. nem lehet esküdtszéki tag ; 3. nem bír választói joggal az orsz. képviselői választásoknál, az önkormányzati testek választásainál ; 4. nem viselhet közhivatalt ; de a hivatalvesztés a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésével külön alapittatik meg.

A jogegyenlőségre tett állítással szemben a főrendiház egy eleme kivételt képez. A mennyiben főrangu születése folytán részese a törvényhozásnak s így joga gyakorlásánál olyan alapra támaszkodik, mely nem mindenki által szerezhető meg. Az örökös főrendek e kiváltsága hazánk történetében, alkotmányunk fokozatos alakulásában leli magyarázatát, s mai nap enyhítve lesz az által, hogy a főrendiházban más elemek is nagyobb számmal részt vesznek.

A politikai jogokat, minthogy a törvényhozói, kormányzói, bírászkodói hatalomra vonatkoznak, részletesebben e hatalmi ágak fejtegetésénél fogjuk ismertetni.

III. FEJEZET.

AZ ÁLLAMPOLGÁRI KÖTELESSÉGEK.

74. §.

1. Az állampolgári kötelességekről általában. 1. Az engedelmeség és a hűség kötelessége.

I. Az *állampolgári kötelességek*, mint mondtuk, a polgárnak az államhatalommal szemben való alárendeltségi viszonyából származnak, az állam alkotmányosan képződött egyoldalú akaratával állapittatnak meg és valamennyi visszavezethető az állampolgár engedelmességi kötelességére. Ezeket sem lehet, mint valamely magánjogi szerződés pontozatait, külön-külön felsorolni, ha csak a

közélet minden egyes mozzanatát fölemlíteni nem akarjuk. Államjogi irodalmunk a következőket csak, mint legfontosabbakat szokta e körből tárgyalni: *állampolgári engedelmesség, hűség, tankötelesség, közteherviselés, honvédelmi kötelesség.*

II. Az állampolgári engedelmesség az államnak, vagyis az állami hatalomnak természetéből szükségkép következik, minthogy az állami lét csak akkor bírhat realitással, ha egyszersmind fogalmában rejtí a polgárok jogi kötelezettségét az *alkotmányos* engedelmes-ségre, mely így éppen olyan általános természetű, mint maga a fő-hatalom. A törvénnyel szemben a polgár feltétlen engedelmes-ségre van utalva; sőt a kormányval, közhatóságokkal szemben is az enge-delmesség polgári kötelesség még akkor is, ha valaki az alkotmány értelmében fennálló kormányval törvényes rendeletét helytelennek, alkalmazását jogtalannak találá, azért a végrehajtó hatalom kény-szerítőleg is léphet fel, csakhogy, ha ebben a polgár sérelmet lát, akkor a panasz jogával kereshet orvoslást. De azért a magyar államban a polgárok nincsenek föltétlenül alárendelve a végrehajtó hatalomnak, hanem csak abban a mértékben, mint azt a törvényhozás meg-állapította és csak alkotmány szerint fennálló és annak értelmében működő kormányval. Ha a kormány nem jogszerűen létezik, akkor jogi alapon engedelmes-séget nem is követelhet. Az országgyűlésileg meg nem szavazott adók behajtására, vagyis a meg nem szavazott ujonczok állítására vonatkozó kormányrendeletek végrehajtása alól pedig alkotmányunk fölment (L. még a 158. §-t.).

Bármilyen alkotmányval birjon is valamely állam, a polgárok jogi kötelezettsége az engedelmes-ségre magától értetődő előfeltétel. Hamis lenne az a nézet, hogy az alkotmányos államban a polgárok engedelmes-sége kisebb fokú, vagy lazább lehet, mint az absolutis-musban. A különbség nem ebben rejlik, hanem, hogy amott az állam akarata a nép részesedésével keletkezett és önkényüleg meg nem változtatható szabályokban jön kifejezésre, míg az abszolutizmus-ban összeselik az egyéni önkényü akarattal. Ebből folyólag alkotmá-nyos államokban a polgárok alkotmányszerü engedelmes-ségéről lehet csak szó. Az alkotmányos állam továbbá az u. n. polgári jo-gokban nagyobb önkorlátozást gyakorol, vagyis a közélet bizonyos terét a polgárok szabad cselekvőségének átengedi.

Megjegyzendő, hogy az idegen szintugy engedelmeskedni tar-tozik a főhatalomnak, ha az állam területén tartózkodik, mint maga az állampolgár, de azért az ő engedelmes-ségi kötelezettsége mégis más természetű. Az idegen engedelmes-sége egyedül az állam terü-

leti felségjogából következik, míg a magyar polgár a magyar állam iránt teljes odaadással tartozik viseltetni (katonai kötelesség, stb.) és az állam akarátát, hogy úgy mondjuk, szélesebb körben köteles tisztelni, még akkor is, ha külföldön tartózkodik.

III. Az engedelmisséggel rokon az állampolgári hűség, mely azonban inkább ethikai természetű és azért jogilag meghatározni fölötte nehéz. Községesen az állampolgári hűség alatt értjük a polgárok ama kötelességét, hogy a magyar állam és annak személyesítője, a magyar király iránt különös hűséggel, ragaszkodással viseltetni, az állam érdekeit tőlük telhetőleg előmozdítani, az államot érhető veszélyeket elhárítani tartoznak. Az állampolgári hűség kötelességéből folyónak tekinthető, hogy az egyén az állam akarata ellenére más állam szolgálatában nem állhat. A hűség megszegését, törvényben meghatározott esetekben, szigorúan büntetik.

75. §.

2. A tankötelesség.

Az állam érdeke úgy, mint az egyéné, megkívánja, hogy az ismereteknek bizonyos minimumát — elemi ismereteket — mindenki megszerezze. Ezen felfogásból indultak ki törvényhozóink, midőn az általános tankötelezettség elvét kimondták s az 1868. évi XXXVIII. t.-cikkben a következőleg szabályozták:

I. Minden szülő, vagy gyám — ideértve azokat is, kiknek házában gyermekek, mint mestertanítványok, vagy házi szolgák, tartatnak — kötelesek gyermekeiket, vagy gyámoltjaikat, ha nevelésökről a háznál, vagy magán-tanintézetben nem gondoskodtak, nyilvános iskolába járatni, életidejük 6-ik évének betöltésétől egész 12-ig mindennapi tanításra, 12—15 évig pedig ismétlő iskolába. Testileg vagy szellemileg gyenge gyermekek, tisztí orvosi bizonyítványra, rövidebb, vagy hosszabb időre fölmentést nyerhetnek.

Ha a szülő, gyám vagy gazda a tanköteles növendéket az iskolától visszatartja: ebbeli kötelességének teljesítésére komolyan figyelmeztetendő. És ha az e célra szolgálható erkölcsi eszközök felhasználása sikertelennek bizonyul be, akkor az illető az iskolai pénztár javára fokozatosan pénzbírsággal büntetendő: egy koronától nyolcz koronáig s ha ez sem használna, a községi hatóságnál külön gyám kirendelése is szorgalmazható.

II. A tankötelezettség még az intézetek felállításának kötele-

zettségében is nyilatkozik. Minden hitfelekezet azokban a községekben, hol hivei laknak, saját erejéből tarthat fenn és állíthat fel nyilvános népoktatási intézeteket s az ilyen intézetek felállítására és fentartására hiveik anyagi hozzájárulását, saját képviselőik által meghatározandó módon és arányban, igénybe veheti. De a hol a hitfelekezetek törvényben meghatározott népiskolát nem tartanak fenn, a község köteles a hiányt pótolni.

A község által felállított iskolák közös iskoláknak tekintetnek, s a község valamennyi hitfelekezete előnyére állanak fenn.

A községi iskola kiadásának fedezése céljából a község jogositva van tagjaira iskolai adót vetni ki, mely az állami egyenes adó 5%-áig terjedhet.

A hol a törvény kellékeinek megfelelő tanintézettel bíró egyház vagy vallásfelekezetek hivein kívül, más vallásu legalább 30 tanköteles gyermek is van, kiknek szülei a fennálló felekezeti iskolákat használni nem akarják, ott a község közös népiskolát tartozik felállítani; ennek költségei pedig az iskolai célokra rendelt községi vagyon jövedelmeiből oly arányban fedezendőek, a minő arányban áll a községi iskolába járó gyermekek száma a felekezeti iskola növendékeihez; a felekezeti iskolát fentartó lakosok pedig csak az esetben tartoznak a községi iskola fentartásához járulni, ha saját felekezeti iskolájuk fentartásához általuk szolgáltatott összeg nem meríti ki egyenes államadójuk 5%-át. Ott pedig, hol az említett értelemben a más felekezethez tartozó gyermekek száma a 30-at el nem éri, ezek is kötelezvék a fennálló felekezeti iskolába járni, ha csak a szülők más módon nem gondoskodnak taníttatásukról.

Minden község, mely iskolát állít fel, kötelezve van birtokban vagy pénzben iskolai alapot alkotni. Ezen iskolai alapvagyon gyarapítása végett, hol a tagosítás, a legelőkülönítés még ezentul fog megtörténni, annak alkalmával a felosztandó közös területből legalább egy századrész elkülönítettik s jövedelme ott, hol községi iskola nem létezik, a törvény kellékeinek megfelelő felekezeti iskola segélyezésére fordítatik. Ha azonban a felekezeti iskola községi vagyonból tartatik fenn, vagy segélyeztetik, s a községben többféle felekezeti iskola van: a segélyezés helybeli különféle hitfelekezeti iskolák közt igazságos arányban osztandó meg.

A tanyai lakosok gyermekeinek oktatásáról azon községek kötelezvék gondoskodni, melyekhez a tanyák tartoznak; még pedig vagy iskola felállítása által, vagy, ha a tanyák távol esnek, járó-keelő tanítók alkalmazása által.

Oly községek, melyek legalább 5000 lakost számlálnak, tartoznak felsőbb népiskolát vagy polgári iskolát felállítani és fenntartani. Az egymástól legfőlebb fél geográfiai mértföldnyire fekvő községek közösen állithatnak fel és tarthatnak fenn felsőbb iskolákat.

Végre ide sorolható még az ovodalátogatási kötelesség (1891: XV.), melynek lényege abban áll, hogy a szülők kötelesek 3—6 év közötti korban levő gyermekeiket ovodákba, illetve gyermekmenházakba járatni, ha csak nem igazolják, hogy a gyermek egyébként is állandó felügyelet alatt van. A községek pedig kötelesek az ovodák, vagyis gyermekmenhelyek felállításáról gondoskodni.

76. §.

3. A közteherviselés.

Közteherviselés alatt szoros értelemben a közadózást értjük, vagyis adó alakjában azon összeg beszedését, mely a köz-szükségletek fedezésére szolgál. Ide számítatnak az állami, törvényhatósági, községi adók.

Tágabb értelemben ide sorolatik még a közmunka, mely a törvényhatósági és községi utak fentartására szolgál és jelenleg az 1890: I. t.-cz. által szabályoztatik. A törvényhatóság utadó címén pótdót vethet ki, de vármegyékben esetleg kimondhatja, hogy ennek fele kézi- vagy írás napszámmal leróható. A községi közmunka természetben teljesíthető, vagy megváltható és a község jogosult a közigazgatási bizottságnak az alispán útján kikérendő helybenhagyásával a közmunka egy részének kötelező megváltását elrendelni. Közveszély idején pedig a közhatóság a polgárok összes gyalog és szekeres erejét igénybe veheti. (1886: XXII. t.-cz.) — Az 1848: VIII. t.-cz. mondja ki, hogy a polgárok a közterheket egyenlően és aránylagosan viselik, a törvényben megállapított címeken.

A közterhekhez sorozhatók végre a katonai beszállásolás (1879: XXXVI.), mely a házbirtokot terheli és hogy mozgósítás idején a lőtulajdonos tartozik hadi czélokra alkalmas lovait, kárpótlás mellett, az államnak átengedni. (1873: XX.)

77. §.

4. A honvédelmi kötelesség.

I. Az ősi magyar hadszervezet jellemző vonásaként tekinthető, hogy a nemzet minden fegyverfogható, szabad, tagja köteles a haza védelmére személyesen fölkelni. Ez az elv, ezer éves történetünk változásaival, különböző alakban jut kifejezésre.

A törzsszervezetben a honvédelem kötelessége és joga a személyes szabadsággal esett össze. — Később a honvédelmi kötelesség mindinkább a földbirtokkal jut kapcsolatba. A földnek szabad tulajdonosai (szabad magyarok, nemesség) továbbra is személyes szolgálati kötelességgel bírtak, de csak a honnak védelmére, s együtt alkották a történetíróink által u. n. *nemzeti sereget*, mely a külföldi háborúkra vonuló királyi sereget csak akkor követte, ha ehhez önszántából csatlakozott (Aranybulla VII.). A haderő másik része, a *királyi sereg*, többféle elemből állott. Legjelentékenyebb része a várkatonaság (várjobbágyok) volt a várispán alatt. Ehhez járult a zsoldoshad, a királyi kincstár terhére fogadva; továbbá a főbb tisztviselők (nádor, udvarbírák, vajdák, bánok) által vezetett banderiumok.¹⁾

II. A vegyes házbeli királyok alatt, hűbéries alakban kifejlődik a banderialis rendszer. A királynak volt saját banderiuma, melynek létszámát — 1498-ban — ezer lovasban állapítják meg. Ezen kívül rendelkezésére állanak a tiszti banderiumok, továbbá papi banderiumok (1498-ban 27 főpap említették), melyeket az 1504 : XXIV. t.-czikk értelmében állandóan fentartottak; ²⁾ s a főurak banderiumai a birtok arányában kiállítva, valamint a megyei banderiumok. Egész banderium 400 főből állt. Voltak fél, negyed és nyolczad banderiumok. A ki legalább 50 katonát nem állított, nem volt jogosítva saját zászlója alatt táborba szállani, hanem más banderiumhoz, rendszeren a megyei banderiumhoz csatlakozott. (1492 : XX. t.-cz., 1498 : XX., XXI., XXII. t.-cz.)

Ellenséges támadással szemben elsősorban a király védelmezte az országot saját jóvédelmeiből, saját erejével s ennek elégtelen-

¹⁾ Minderről bővebben *Horváth*: A magyar honvédelem tört. vázlata. *Hajnik*: Magyar alkotmány és jog az Árpádok alatt, 172. l. és máshol. *Timon*: Magyar alkotmány és jogtörténet, II. kiad. 247. s. k. l.

²⁾ Hogy a főpapok e kötelességnek megfelelhessenek, haszonélvezetre földet osztottak ki azok között, kik magukat állandóan hadi szolgálatra kötelezték s így keletkezett az u. n. egyházi nemesség.

sége esetében fölhivatta a tiszti és főpapi banderiumokat. És csak akkor, ha ez az erő sem volt elégséges, került a sor a főurak és a megyék banderiumaira, valamint köteles volt az összes nemesség és mindennemű katonaság fegyvert fogni. (1458 : II., 1498 : XVIII.) Az ország határain túl a királyt csak saját banderiuma és a tiszti banderiumok tartoztak követni (1222 : VII., 1498 : XVIII.) — Ugy ebben a korszakban, mint a megelőzőben, valamint a következőkben a király a haderő fővezére.¹⁾

III. Az 1715 : VIII. t.-cz. behozza az állandó katonaságot, és ezzel megveti azt az alapot, a melyen a magyar hadszervezet egész napjainkig tovább fejlődik. A régi szervezetet nem szünteti meg, de mert az már a honvédelemre elégtelennek mutatkozott, kiegészíti egy új intézménnyel, melyre egyszersmind a fősztyt is helyezi. Az említett törvényczikk ugyanis világosan mondja : »a nemesek és mindazok, kiket a törvény (bármilyen rangú és állapotú személyek legyenek is) e nevezet alatt ért, az ország védelmére vitézkedni és személyesen fölkelni, illetve banderiumaikat kiállítani kötelesek, s ezt a Felség, valahányszor szükségesnek látja, a fennálló törvények értelmében ezután is követelheti és kívánhatja«.

Ez időtől fogva tehát a magyar haderő rendes és rendkívüli csapatokból áll. Az előbbieket az állandó katonaság (kir. hadsereg) az utóbbiakat pedig a nemesi fölkelés (nemzeti hadsereg) alkotta.²⁾ Az állandó katonaság hadfogatás útján egészítettet ki, s pedig a törvény szerint honfiakból és idegenekből (tum ex nativis, tum externis constans) s azután a Felség egyéb haderejével tényleg közössé lesz, a nélkül hogy ez, egész a legujabb korig, törvényhozásilag kimondatott, vagyis törvényben kifejezetten elismertetett volna. A Felség, midőn 1715-ben

¹⁾ Ez időtől kezd jelentkezni nálunk is, a hűbériségen nyugvó hadszervezetnél általában uralkodó ama fölfogatás, mely a katonai szogálatot is úgy tekintette mint valamely magánszemély iránt teljesített szogálatot. A fejedelem csapatai tehát első sorban a fejedelem személyét szogálták, úgy, mint egyes nagybirtokosok csapatai az illető nagybirtokost és a közszogálat csak homályosan derengett át. Ez a fölfogatás ugyan sohasem felelt meg a magyar jognak, de azért belőle sok fenmarad még arra az időre is, a midőn már a közjog világos tételei szerint, az állam hadseregét szervezik csapatokban állandó szogálatra és többé-kevésbé befolyásolja az állam, államfő és a haderő között kifejlődő viszonyt.

²⁾ A banderiumok kiállítása azonban már később nem sürgettetik és végre a banderialis rendszer a hadszervezet körében történt változások folytán elévül és megszűnik. — Megjegyzendő, hogy tényleg a rendes csapatok és a nemesi fölkelés mellett még a határőrcsapatok, mintegy külön miliciát alkottak.

az állandó hadsereg eltartását kéri az országtól, nem kívánja, hogy közös osztrák és magyar hadsereg szerveztessék. De a rendek, elfogadva az állandó katonaság eszméjét: a szükséges pénzt, később (1741: LXIII.) a meghatározott számú ujonczokat, fentartás nélkül bocsátják rendelkezésre; és ennek következménye, hogy idővel az így kiállított magyar katonaság tényleg, a Felség egyéb haderejével, a közös célra, egységes szervezetben, vezényletben és vezérletben, a közös zászló alatt közös haderővé lesz, a melynek a magyar csak részét képezi.¹⁾ De az állandó magyar katonaság eltartására szükséges hadiadót időről-időre ²⁾ a magyar országgyűlés állapította meg,³⁾ valamint ujonczot is ez ajánlott.⁴⁾ A törvényhozás intézkedik, hogy a magyar ezredekben magyar tisztek alkalmaztassanak, illetve kik a magyar nyelvet beszélik (1807: I., 1830: VII.). Sőt az 1840: II. t.-cz. egyenesen kimondja, hogy a magyar sor- és véghegyi ezredekben a tisztek, törzstisztek született magyarok legyenek. A katonaság elhelyezése, élelmezése iránt történő intézkedések pedig Magyarországon a magyar kormány teendői közé tartoznak.⁵⁾

A nemesi fölkelést ugyancsak a magyar törvényhozás rendelkezte el, s egyedül igen sürgős esetekre jogosított a király annak előleges országgyűlési határozat nélkül való egybehívására (1808: II. stb.). A fölkelés szervezetét az 1808: II., III., V. t.-cz. tüzetesebben határozzák meg és szabályokat tartalmaznak, hogy a fölkelés a rendes katonaság hathatósabb támasza legyen. De a nemesi fölkelés már az 1848: XXII. t.-cz. folytán tekinthető megszüntetettnek, mely rendi különbség nélkül nemzetőrséget alakít. Az 1867: XI. t.-cz. pedig a nemzetőrségi intézményt függeszti föl, míg végre a mai vérendszert, az általános védkötelezettséggel, honvédséggel és a

¹⁾ Később, az 1790/91-iki országgyűlés vegyes bizottsága a hitlevél tervezetében fölvesz több pontot, melyekben a magyar katonaságnak magyar jellegét, az országgyűlés erősebb befolyását, mint külön hadseregnek nagyobb függetlenséget biztosítani óhajt, de eredménytelenül. Kívánja ugyanis, hogy külön magyar haditanács létesíttessék a nádor elnöke alatt, mely a Felségnek alárendeltessék, de más ország hadi tanácsaitól, kormánysszékeitől független legyen. A magyar katonaság a magyar alkotmányra is fel esküdjék és tiszteket csak magyar honpolgárok alkalmaztassanak.

²⁾ Az adó rendszerint országgyűlésről országgyűlésre ajánlatot tett meg, az ujonczok tíz évre, néha azonban rövidebb időre, egyes esetekre is.

³⁾ 1715: VIII., 1791: XIX. t.-cz. stb.

⁴⁾ 1741: LXIII., 1791: LXVI., 1802: I. t.-cz., stb.

⁵⁾ A magyar és osztrák haderő egymáshoz viszonyát az 1715. évet megelőző időre, l. a Negyedik Részben.

népfölkeléssel, a nemzetőrség intézményét fölöslegessé teszi és így az 1868 : XLI. törvénycikk kifejezetten el is törli.

IV. Az 1867 : XII. t.-cz. a hadügyet Magyarország és Ausztria között közös ügynek mondja. De a hadügy közössége nem a szó teljes értelmében veendő, mert, mint látni fogjuk, törvényeink idevonatkozólag Magyarország számára ma is jelentékeny külön jogokat biztosítanak úgy törvényhozási, mint kormányzati tekintetben. A honvédség, népfölkelés pedig külön ügyei az államnak, a mellett, hogy miután a haderőnek kiegészítő részei is, Magyarország e tekintetben Ausztriával bizonyos egyöntetű eljárásra van utalva.

Az 1868 : XL. t.-cz. az általános védkötelezettséget hozza be és a véderő ügyeit részletesen szabályozza, majd ezen lényeges változtatásokat tesz az 1889 : VI. t.-cz., a melyet pedig az 1912 : XXX. t.-cz. helyez hatályon kívül, midőn a véderőre mai nap érvényes szabályokat megállapítja.

Az 1912 : XXX. t.-cz. a véderő általános létszámát nem határozza meg, hanem kimondja, hogy a közös haderő fentartásához szükséges ujonczlétszám (ide nem számítva Boszniából és Hercegovinából kiállítandó ujonczokat), az 1867 : XII. t.-cikkben foglalt magyar alkotmányos jogok alapján és fentartása mellett, a jelen törvény érvényességének első évére 136.000, második évére 154.000, harmadik évére és az ezután következő kilencz évre pedig évi 159.500 főben állapittatik meg, a mely ujonczlétszám egyfelől a magyar szent korona országai, másfelől a birodalmi tanácsban képviselt országok között a népesség számarányában osztandó fel.

Ennek megfelelően az 1900-ik népszámlálásnak eredménye szerint, magyar szent korona országaiból a jelen törvény érvényességének első évére 58.141, második évére 65.836, harmadik évére és a reá következő kilencz évre 68.187 főből álló ujoncz jut. De már az 1912 : XXXIV., és LXX. t.-cikk, tekintetbe véve az 1910. évi népszámlálás eredményeit, az első évre 57.997, a második évre 65.673 ujonczot állapított meg Magyarországra vonatkozólag. Az általános ujonczlétszám nagysága a jelen törvény életbeléptetésétől számított tizenkét év lejárta előtt újabb törvényhozási megállapítás tárgyát csak akkor képezheti, ha Ő felsége az illető felelős kormányok útján az ujonczlétszámnak emelését, vagy leszállítását szükségesnek tartja.

A magyar kir. honvédség fentartásához szükséges ujonczjutalék a jelen törvény érvényességének első évére 17.000, a második évre

21.500, harmadik évre és az azután következő kilencz évre 25.000 főben határoztatott meg.

De habár így az ujonczjutalék nagysága tizenkét évre előre megállapított, azért annak tényleges kiállítása, úgy a közös hadsereg, mint a honvédségre vonatkozólag, csak akkor történhetik, ha azt az illető évre a törvényhozás megszavazta, vagyis ha erre külön törvény a felhatalmazást megadta.

A fegyveres erő jelenleg áll a *közös haderőből* (közös hadsereg, hadi tengerészet), melynek hivatása Magyarországnak és Ausztriának, illetőleg Ő felsége uralkodása alatt álló összes országok területének külellenség ellen való megvédése és a belső rend, biztosság fentartása, továbbá a *honvédségből*, mely a közös haderő támogatására és belső védelemre, békében a belső rend és biztonság fentartására szolgál, végre a *népfölkelésből*, mely működésben a közös hadsereget és honvédséget támogatja. — Ugy a közös hadsereg, mint a honvédség, hadi állományának fedezésére, külön-külön póttartalékkal van ellátva.

78. §.

A magyar királyi honvédség.

A magyar honvédséget az 1868 : XLI. t.-cz. léptette életbe, majd szervezetét az 1890 : V. t.-cz. újra szabályozta, a mai nap érvényes jogot pedig az 1912 : XXXI. t.-cz. tartalmazza, az 1912 : XXX. t.-cz. némely rendelkezéseivel egyetemben. A m. kir. honvédség a fegyveres erő kiegészítő, de különálló része, melynek vezetése és igazgatása, béke idején, a közös hadseregtől külön van választva. A honvédség minden ügye a honvédelmi minister hatáskörébe tartozik és béke idején költségei a honvédelmi minister tárczáját terhelik, a tisztán kartonai vezetést és felügyeletet illetőleg pedig a király által kinevezett honvéd főparancsnoknak van alárendelve. De már mozgósítás, vagy háboru esetén Ő felsége által kijelölt katonai parancsnokok alatt áll, a kik azt magasabb rendű seregtestekben külön, vagy a közös haderő csapataival egyesítve alkalmazzák.

A honvédség szervezetének meghatározása, jelentékeny mértékben a törvényhozás által történik és így ebben az országgyűlés is részt vesz, míg már a közös hadsereg, hadi tengerészet belső szervezetét Ő felsége állapítja meg. A honvédség vezényleti és szolgálati nyelve Magyarországon magyar, a társországokban horvát ; lobogója Magyar-

országban vörös-fehér-zöld, a társországokban vörös-fehér-kék, a magyar állam czimerével fedve.

A honvédség feladata a honnak megvédése, ezért az ország határain kívül az országgyűlés beleegyezésével alkalmazható és csakis az országgyűlés együtt nem létében, ha a halasztásból veszély származnék, rendelheti el Ő felsége a magyar összministerium felelőssége és az országgyűlésnek a legközelebbi összejövetelkor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett, a honvédség alkalmazását az ország határain kívül.

A honvédség tagjai csak magyar állampolgárok lehetnek.

79. §.

A szolgálati idő tartama és beosztása.

I. Az 1912 : XXX. t.-cz. szerint a védelmi kötelezettség általános és minden védképes állampolgár által személyesen teljesítendő.

Az u. n. közös hadseregbe, hadi tengerészetbe, honvédségbe lépés kötelezettsége¹⁾ kezdődik azon naptári év januárius 1-ével, melyben a védköteles életének 21-ik évét betölti és a rendes szolgálati kötelezettség tart a közös hadseregnél általában két évig a tényleges szolgálatban és tiz évig a tartalékban ; a lovasságnál és lovaglő tüzérségnél, továbbá a két évi tényleges szolgálati alakulásoknál, a költségvetésileg megállapított altiszti állománynak megfelelő számu²⁾ legénységre nézve, három évig a tényleges szolgálatban és hét évig a tartalékban ; a póttartalékba beosztottakra nézve pedig tizenkét évig. — A hadi tengerészetnél a szolgálati kötelezettség tart négy évig a tényleges szolgálatban, öt évig a tartalékban és három évig a tengervédben.

Ugyanez a szolgálati kötelezettség háromlik a honvédség kötelékébe tartozókra nézve : általában két évig a tényleges szolgálatban és tiz évig a tartalékban, kivételesen, mint fentebb előadtuk, három évig a tényleges szolgálatban és hét évig a tartalékban ; a póttartalékban tizenkét évig.

Megjegyzendő azonban, hogy azokat a szolgálatköteleseket, kik

¹⁾ Az állítás-kötelezettség kezdődik azzal az évvel, melyben az illető 21-ik évét betölti és azon naptári évnek végéig tart, melyben 23-ik évét meghaladja.

²⁾ Ebbe a számba a nevezett alakulásoknál tényleges szolgálatukat tovább folytató altisztek, valamint a három évi tényleges szolgálati kötelezettséggel önként belépettek számítandók.

a közös hadseregben teljesítendő szolgálati kötelezettségüknek utolsó évfolyamába jutnának, a honvédelmi minister kívánságára szükséges számban a honvédség hadi állományának kiegészítése céljából a honvédséghez kell áthelyezni. Sőt ha a közös hadsereg hadi állomány viszonyai megengedik, valamely ifjabb évfolyamnak egy része helyezhető át az utolsó évfolyam hasonló nagyságu része helyett a honvédséghez, a hol azután az áthelyezettek összes szolgálati kötelezettségük hátralevő részét teljesítik. A jelen törvény alapján besorozottak továbbá, a mennyiben három évi rendes szolgálatot teljesítettek, a törvényes népfölkelési kötelezettségnek utolsó két éve alól, a mennyiben pedig a hadi tengerészetnél négy évi rendes tényleges szolgálatot teljesítettek, a törvényes népfölkelési kötelezettségnek utolsó öt éve alól mentesek.

A közös hadsereg tartalékosai úgy, mint a honvédség tartalékosai, két évi tényleges szolgálat teljesítése esetében, összesen, legfőlebb tizennégy hétre hivatnak be fegyvergyakorlatokra, a mikor is a fegyvergyakorlatok száma négyenél több nem lehet; a három évi rendes tényleges szolgálat teljesítése után pedig összesen tizenegy hétre, a mikor a fegyvergyakorlatok száma háromnál több nem lehet. A ki önkéntes vállalkozása folytán négy évig állott tényleges szolgálatban, az mentes minden időszaki fegyvergyakorlat alól. A közös hadsereg és a honvédség póttartalékosai három, egyenkint legfőlebb négy hétig tartó fegyvergyakorlatokra köteleztetnek. A hadi tengerészet kötelékébe tartozók, a kik négy évig tényleges szolgálatot teljesítettek, nem hívhatók be időszaki fegyvergyakorlatokra.

A közös hadseregnek és honvédségnek mindama tartalékos tisztjei, katonai tisztviselői, tiszt- és katonai tisztviselőjelöltjei, a kik tényleges szolgálatukat egyévi önkéntesi minőségben teljesítették, tartalékos szolgálati kötelezettségek ideje alatt négy és pedig egyenként négy hétig tartó fegyvergyakorlatokra hívhatók be. Egyedül akkor, ha gyakorlati kiképeztetésük ezt kívánja, lehet őket kivételesen még legfőlebb két, ugyanilyen tartamu fegyvergyakorlatra behívni. Abban az esetben pedig, ha az egyévi önkéntesek tisztekké (katonai tisztviselőkké, tiszt- vagy tisztviselőjelöltekké) ki nem neveztettek, csak négy ízben és mindenkor csak négy hétig tartó fegyvergyakorlatra kell behívni. A hadi tengerészetnél, a kik szolgálatukat egyévi önkéntesi minőségben teljesítették, szintén csak négyszer, négy-négy hétig tartó gyakorlatra hívhatók be.¹⁾

¹⁾ Megjegyzendő, hogy az országgyűlésnek véderő kötelékében levő azon tagjai, kik tényleges szolgálati kötelezettségüknek már megfelelték,

A szolgálati kötelezettség annak teljes kitöltése után szűnik meg. Ezen kívül elbocsátásnak csak akkor van helye : 1. ha a felavatás törvényellenes volt, vagy 2. ha elháríthatlan szolgálatképtelenség áll be, végre 3. ha az illető a magyar állam kötelékéből elbocsátatik.

80. §.

Önkéntes belépés a haderő kötelékébe.

Önkéntesül a haderő kötelékébe mindenki beléphet, a ki életének 17 évét betöltötte, magyar vagy osztrák állampolgár, illetőleg bosznia-hercegovinai illetőségű, a megfelelő szellemi és testi képességgel bir. Az önként belépő maga választhatja a csapattestet, melyben szolgálni kíván, föltéve, hogy a választott csapattest az önkéntesek befogadására jogosítva van és hogy az önkéntes az abban való szolgálatra alkalmas. De az önkéntes belépésből ki van zárva, a ki hivatalvesztés vagy politikai jogai gyakorlásának felfüggesztését kimondó ítélet hatálya alatt áll, valamint az, a ki már az ujonczállításra felhivatott, a fősorozás tartama alatt.

Az önkéntesen belépők három évi tényleges és hét évi tartalékos szolgálatot teljesítenek, kivéve a következő fejezetben említett és két évi tényleges szolgálatra önként belépőket, a kikre tíz évi tartalékos szolgálati kötelezettség hárul.

81. §.

Két évre terjedhető tényleges szolgálat a közös hadseregben és honvédségben.

Az 1912 : XXX. t.-cz. szerint, harmadik tényleges szolgálati évre nem kötelezhetők azok az akár önkéntes belépés útján, akár a fősorozáskor, vagy mint igazolt távollevők utósorozáskor besorozott ujonczok, a kik önkéntes belépésük napján, illetőleg legkésőbb annak az évnek október 1-én, melyben életük 21 évét betöltik : valamely állami, vagy nyilvánossági joggal bíró nem állami középiskolának

az országgyűlés együttlétében béke idején katonai szolgálatra be nem hívhatók, kivéven, ha az illető katonai parancsnokság beleegyezésével önként bevonulni akarnak, s az országgyűlés illető házától az engedélyt kieszközlilik. Mozgósítás vagy háboru idején azonban, az országgyűlés együttlétében is, a rendes behívási szabályok érvényesek. (1889 : XXII.)

(gimnázium, reáliskola, polgári iskola) hat osztályát, vagy pedig valamely állami vagy nyilvánossági joggal bíró nem állami iskolát, mely az ipari, művészeti, műszaki, kereskedői, földmívelési, erdészeti, bányászati vagy kohászati szakra befejezett szakképzettséget nyújt, sikerrel elvégezték.¹⁾

A két évi tényleges szolgálatra vonatkozó igényt legkésőbb az önkéntes belépés, vagy a mindenkori előállítás alkalmával kell bejelenteni. A ki ezt igazolatlanul elmulasztja, igényét elveszti.

82. §.

Az egyévi önkéntesi szolgálat.

A közös hadseregben, vagy a honvédségben egyévi önkéntesi minőségben teljesítendő egy évi tényleges és tizenegy évi tartaléki szolgálat kedvezményében részesíttetik az, akár önkéntesen lépett be, akár fősorozáson, avagy utósorozáson besoroztatott: a ki legkésőbb annak az évnek október 1-én, melyre besoroztatott a magyar állam, Ausztria, vagy Bosznia és Hercegovina területén levő állami vagy nyilvánossági joggal felruházott főgimnáziumot, főreáliskolát vagy valamely ezekkel egyenlő értékű állami, vagy nyilvánossági joggal bíró művészeti, műszaki, ipari, kereskedelmi, tengerészeti, földmívelési vagy erdészeti középfokú tanintézetet akár mint rendes, akár mint magántanuló sikerrel elvégzett, illetőleg ilyen tanintézetben sikerrel érettségi vizsgálatot tett; továbbá, a kik valamely nyilvános, vagy nyilvánossági joggal fölruházott elemi népiskolának, polgári iskolának, továbbá hasonló nevelőintézeteknek és tanítóképzőintézeteknek tanerői,²⁾ valamint a nyilvános tanítóképezdék végzett növendékei.

Ugyanebben a kedvezményben részesülnek azok is, a kik a neve-

¹⁾ Azt, hogy mely iskolák sorozhatók az említett iskolák közé, a vallás- és közoktatásügyi miniszterrel, esetleg a bánnal, valamint az érdekelt szakministerekkel és minden esetben a hadügyminiszterrel egyetértőleg, a honvédelmi miniszter állapítja meg. Ugyanigy járnak el az egyévi önkéntesi szolgálatra jogosító képzettséget nyújtó iskolák megállapításánál.

²⁾ Az 1912:XXX. t.-cz. hatályba lépésétől számítandó hét évi átmeneti idő alatt a fentnevezett intézetek tanerői besoroztatásuk esetén kérelmekre a póttartalékba utaltatnak, ha oly vidékek iskoláinál vagy intézeteinél működnek, a hol a tanítók sorában hiány mutatkozik és ez esetben őket a tiz heti katonai kiképzetésre a tanítást legkevésbé zavaró időszakban kell behívni.

zett középiskolák (gimnázium, reáliskola, polgári iskola) hat osztályát, vagy az ezekkel egyenlő értékűnek tekinthető középfoku tanintézetek, illetőleg valamely nyilvános vagy nyilvánossági joggal felruházott tanítóképzőintézet két első évfolyamát, mint rendes tanulók sikerrel elvégezték, ha az erre a célra szervezett bizottság előtt még egy vizsgálatot sikerrel kiállottak.

Azoknak a hadköteleseknek, a kik a tudomány, irodalom, technika, művészet terén különösen kiváló eredményt értek el, az egyévi tényleges szolgálatra való jogosultságát kivételesen a honvédelmi minister is megállapíthatja.

Azok az egyévi önkéntesek, a kik tanulmányaikat valamely felsőbb tanintézetben folytatják, vagy szakképzettségük fejlesztése céljából szakmájokban gyakorlati tevékenységet fejtenek ki: tényleges szolgálatuk megkezdésének évét (mozgósítás esetében leendő behívathatásuk fentartása mellett) szabadon választhatják, de a tényleges szolgálat megkezdése annak az évnek október 1-én tul, melyben 24-ik életévüket betöltik, csakis kivételesen, különös figyelmet érdemlő viszonyok fennállása esetében halasztható el.

Az egyévi tényleges szolgálatot rendszerint az állam költségén teljesítik és csak kifejezett kérelem folytán az illetők saját költségén. A lovasságnál, lovagló tüzérségnél és a vonatsapatnál azonban elvileg az egy éves önkéntesek saját költségükön szolgálnak. Az egyévi önkéntesek a csapattestet szabadon választhatják, ha csak az a létszám, a melyben az illető csapattest önkéntesek fölvételére jogosult, még nincs betöltve.

Az egyévi tényleges szolgálat kedvezményéből ki van zárva az, a ki valamely büntett, vagy nyereségvágyból elkövetett vétség, avagy kihágás, illetőleg a közszemérmet sértő vétség miatt jogerősen elítéltetett.

Az, a ki a tényleges szolgálati év folyama alatt a tartalékos tiszti rang elnyerésére képesnek bizonyult és a többi megkívánt föltételeknek is megfelelt: a szükséglet mérvéhez képest tartalékos hadapróddá vagy tart. zászlóssá neveztetik ki, illetőleg tisztté lép elő, míg a többi egyelőre tart. hadapródjelölt marad. Az pedig, a ki ez idő alatt a tartalékos tiszti rang eléréséhez megkívánt képességűnek nem bizonyult, a katonai tudásának és képességének megfelelő rendfokozatban helyeztetik át a tartalékba.

Azok az egyévi önkéntesek, a kik orvosi tanulmányokat folytatnak, abban a kedvezményben részesíttetnek, hogy tényleges szolgálatuk első három hónapját, mint egyévi önkéntes orvosnövendékek

gyalogságnál, avagy a szükséghez képest a hadi tengerészetnél szolgálják le és ha az orvosi tudományok doktorává avattatnak, a még hátralevő kilencz hónapi szolgálatot mint egyévi önkéntes orvosok teljesítik, de ez utóbbi szolgálatot legkésőbb annak az évnek október 1-én kell megkezdeni, melyben az illető életének 28-ik évét betölti. Az állatorvosi tanulmányokat folytató egyévi önkéntesek az állatorvosi minőségben teljesítendő egyévi tényleges szolgálat kedvezményében részesíttetnek; a gyógyszerészek pedig egyévi önkéntes gyógyszerészi minőségben teljesítik az egyévi tényleges szolgálatot.

A hadi tengerészetnél az egyévi önkéntesi minőségben teljesítendő *egy* évi tényleges és tizenegyévi tartaléki szolgálat kedvezményében az részesíttetik, tekintet nélkül arra, hogy önkéntes belépés útján vagy pedig a fősorozáson, avagy utósorozáson soroztatott be: a ki legkésőbb annak az évnek október hó 1-én, melyre besoroztatott, hivatásos tengerész és Magyarországon valamely állami vagy nyilvánossági joggal felruházott tengerészeti iskolának végbizonyítványát, illetőleg Ausztria területén levő és az említett iskolákkal a tudományos színvonal szempontjából egyenlő értékű állami, vagy nyilvánosság jogával bíró tanintézetnek végbizonyítványát rendes, vagy magántanulói minőségben megszerezte, mint tengerészapród legalább egy éven át a parti járatok határain túl tett utazásokon szolgált (be volt hajózva). A ki besoroztatása évének október elején ezeknek a feltételeknek nem tett eleget, tényleges szolgálata elhalasztható legkésőbb azon év október 1-ig, melyben életének 24-ik évét betölti.

Az egyévi önkéntesi szolgálat a hadi tengerészetnél államköltségen teljesítendő. Az az egyévi önkéntes, a ki tényleges szolgálat évének tartama alatt a tartalékos tengerész-hadapródi rendfokozat elérésére képesnek bizonyult, a föltételeknek megfelelt, tengerész-hadapróddá neveztetik ki, az pedig, a ki képesnek nem találtatott, vagy a többi föltételeknek nem felel meg, katonai tudásának és képességének megfelelő rendfokozatban helyeztetik a tartalékba.

83. §.

A póttartalék.

A póttartalék ügyét jelenleg az 1888 : XVIII. és az 1912 : XXX. t.-cikkek ide vonatkozó rendelkezései szabályozzák. A póttartalék rendeltetése tulajdonkép a közös hadsereg és honvédség hadi létszámánál a háboru következtében beállott fogyatéket pótolni; de

ha különös körülmények megkövetelik, a közös hadsereg tartaléka első évfolyamának és a póttartalék három legifjabb sorozási évfolyamának legénysége, kivételes szolgálat teljesítésére, az 1888 : XVIII. t.-cz. rendelkezései szerint, béke idejében is behívható, illetőleg visszatartható.

A póttartalékba beosztatnak 1. a papnövendékek és papjelöltek ; 2. bizonyos nagyságu öröklött mezei gazdaságok birtokosai ; 3. azon besorozottak, a kik családi körülményeik alapján a rendes tényleges szolgálati kötelezettség alól béke idején mentesek ; 4. a fölös számmal besorozottak.

A bevett és törvényesen elismert egyházak és vallásfelekezetek papjelöltjei, ha már az ujonczállítás idejében ily viszonyok közt vannak és besoroztattak, kérelmükre a póttartalékhoz osztandók be s hittudományi tanulmányaiknak folytathatása végett békében és háboruban, mindennemű tényleges szolgálat, a katonai kiképeztetés, az időszaki fegyvergyakorlat és az ellenőrzési szemlék alól mentesek. — Ugyanczen kedvezményben részesítettnek 1. azok, a kik a tényleges szolgálat megkezdése előtt kezdik meg a hittudományi tanulmányokat, vagy lesznek valamely papirend noviciusai ; 2. azok, akik a tényleges szolgálat teljesítése után kezdik meg, vagy folytatják a hittudományi tanulmányokat. Minden fölszentelt pap, illetőleg felavatott lelkész és papi jellegű tanár, szolgálati kötelezettségének ideje alatt a póttartalék állományából a honvédség nyilvántartásába helyeztetik át, vagyis itt vezetendő és mozgosítás esetén, vagy háboruban szolgálati kötelezettségének tartama alatt lelkészi teendőkre az egész fegyveres erő számára igénybe vehető.

Öröklött mezőgazdaság birtoka címén a póttartalékba utaltatnak azok, akik oly mezei gazdaságban gazdálkodnak, amely törvényes öröklés útján háramlott rájuk, illetőleg élők között átruházás útján szereztek meg, de amely időközben elhalt jogelődjükről törvényes öröklés útján különben is rájuk háramlott volna, továbbá azok, a kik a birtokot részben örökség, részben örökös társaiktól osztályos egyezség útján szereztek meg, vagy a melynek felét az említett czimeken birják, a másik felét pedig életben maradt szülőktől szereztek meg : ha a földet maguk művelik és jövedelmeötagu család eltartására elég, de ennek négyszeresét nem haladja meg.

Családi viszonyaikra való tekintet miatt a póttartalékba osztandók : 1. keresetképtelen atyának vagy özvegy anyának (a nő mindig keresetképtelennek vétetik) egyetlen fia, vagy annak nem léteben egyetlen veje, ez utóbbi azon esetben, ha a viszonyok, melyek igényét megállapítják, nőülése idejében még fenn nem állottak ; 2. az apa halála után a keresetképtelen nagyapának, vagy özvegy nagyanyának egyetlen unokája, ha azoknak keresetképes fiuk nincsen ; 3. teljes árvaságra jutott testvéreknek egyetlen fítestvére vagy féltestvére, ugyszintén atyátlan árváknak egyetlen féltestvére.

De csak azon vérszerinti és törvényes egyetlen fiúnak, unokának vagy fítestvérnek, illetőleg azon egyetlen vőnek van fölmentésre igénye a kinél ettől szülőinek, öreg szülőinek vagy testvéreinek, illetőleg apósá-

nak vagy anyósának eltartása függ s ő ezen kötelességet teljesíti is. Törvénytelen fiu hasonlóan részesítették e kedvezményben, ha ettől függ szülő anyjának, anyai nagyatyjának, özvegyiségre jutott anyai nagyanyjának, vagy teljesen elárvult testvéreinek eltartása, s ha ő e kötelességet teljesíti is. Egyetlen fiuval, unokával, fítestvérrel, illetőleg vővel, ugyanazon föltételek alatt egyenlő igényűnek tekintetik az is, a kinek fivére vagy fiverei, illetőleg sógorai : a) tényleges katonai szolgálatban állanak, avagy a tényleges szolgálatra kivételesen behivattak ; b) 19 évnél ifjabbak ; avagy c) gyógyíthatlan szellemi vagy testi fogyatkozások miatt keresetképtelenek.

Végre ugyancsak a póttartalékba soroztatnak, a közös hadsereg és a honvédség évi ujonczjutalékának teljes fedezése után fenmaradó ujonczok, *mint fölös számmal besorozottak.*

A póttartalék béke idején tiz hét alatt katonailag kiképezendő s azontúl rendszerint csak fegyvergyakorlatokra hivandó be. Mozgósítás esetében a póttartalék behívása Ő felsége parancsára történhetik.

84. §.

A népfölkelés.

A népfölkelést az 1868 : XLII. t.-cz. szervezte, de szervezetét lényegesen megváltoztatta az 1886 : XX. t.-cz.

I. Jelenleg a népfölkelés kötelezettsége alá esik minden honpolgár, a ki az általános, akár csak a népfölkelési szolgálathoz szükséges védképességgel bír és sem a hadsereg, sem a honvédség állományához nem tartozik, azon év elejétől, a melyben 19-ik életévét betölti, azon év végéig, a melyben 42-dik életévét meghaladta. A kik pedig 19-dik évük betöltése előtt, mint önkéntesek léptek a hadsereg kötelékébe, a törvényben megállapított 12 évi védkötelezettség lerovása után közvetlen következő 10 évig tartoznak a népfölkeléshez. — A népfölkelési szolgálatnak megfelelő védképességet a honvédelmi minister rendeletileg állapította meg.¹⁾

¹⁾ A honvédelmi ministerium az 1887. évi december hóban kiadott rendelettel szabályozta a fölmentést. Általános elv, hogy a népfölkelési szolgálat alól fölmentésnek helye nincs. De kivételes esetekben ideiglenesen fölmentetnek azok, a kik a közszolgálat (ilyennek tekintetik a kincstári ipartelepeknél, gőzhajózási vállalatoknál való szolgálat is) érdekében állomásaikon meghagytanak. Végleges fölmentést pedig eredményezik : 1. vakság, vagy mindkét szemnek olyan gyógyíthatatlan fogyatkozásai, melyek mindenkorra keresetképtelenné tesznek ; 2. mindkét fülnek teljes és gyógyíthatatlan süketisége ; 3. a kéznek vagy lábnak hiánya, avagy gyógyíthatatlansága ; 4. természetellenes végbélnyílás ; 5. hülyeség, bárgyuság, téboly ; 6. törpe testalkat ; 7. a testnek olyan elnyomorodása, mely a keresetképeséget mindenkorra kizárja.

A népfölkelés kötelezettségében áll továbbá, védképességéhez mérten s 60-dik életévének betöltéséig, a hadsereg és a honvédség nyugállományához, vagy szolgálaton kívüli viszonyához tartozó minden egyén, a mennyiben a fegyveres erő egyéb részénél alkalmazást nem nyer; valamint a csendőrség, pénzügyőrség és állami erdészet személyzete azon esetben, ha a hadi események miatt saját területén működését megszüntetni kénytelen, a népfölkeléshez tartozik csatlakozni.

II. A népfölkelésre kötelezettek két osztályba soroztatnak. Az első osztályba tartoznak azon év elejétől fogva, melyben 19-dik életévüket betöltik, azon év végéig, melyben 37-dik életévüket meghaladják: mindazon honpolgárok, kik a fentebbiek szerint a fölkelésre kötelezve vannak.

A népfölkelés második osztálya a népfölkelés-kötelezetteket foglalja magában azon évi január 1-től fogva, melyben 38-dik életévüket meghaladják, azon évi december 31-ig, melyben 42-dik életévüket betöltötték. — Azok a honpolgárok pedig, kik 19-dik évük betöltése előtt léptek a hadsereg kötelékébe, a tíz évi népfölkelés-kötelezettség első 5 évében a népfölkelés 1-ső, második 5 évében a 2-ik osztályába soroztatnak.

Az első osztályu népfölkelés rendkívüli szükség esetében, nevezetesen, ha a háboru folyama alatt a hadsereg törvényes hadi állományának fentartására a kiképzett póttartalék nem elégséges: az elkerülhetetlen szükség mértékéhez képest és idejére a hadseregnek, valamint a honvédségnek kiegészítésére is igénybe vehető.

De e célra csakis a népfölkelések már megtörtént felhívása alapján behívott és vagy már régebben katonailag kiképzett, vagy ezen alkalommal megfelelően beoktatandó népfölkelők rendelkezhetők ki.

III. A népfölkelés behívása Ő felsége parancsára, a minisztertanács meghallgatása után s a honvédelmi miniszter útján, a fenyegető vagy kitört háboru esetében annak tartamára és azon mérvben történik, a melyben azt a honvédelem érdekei követelik; felosztatását szintén Ő felsége rendeli el.

A népfölkelés háboru idejében a közös hadsereg, hadi tengerezet és a honvédség támogatására szolgál. Rendszerint az ország határain belül alkalmaztatik; azonban kivételesen a magyar korona országain kívül is alkalmazható, de erre mindannyiszor a törvényhozás külön intézkedése szükséges. Csak az országgyűlés együtt nem léteben és ha a mulasztásból veszély származhatnék, rendel-

heti el Ő felsége az ország összes ministeriumának felelőssége, s az ország képviselőténak, annak legközelebbi összejövetelekor azonnal kikérendő utólagos jóváhagyása mellett, a népfölkelés alkalmazását az ország határain kívül is.

A népfölkelés igénybevétele az esetenkénti szükséglet szerint az egyes osztályokon belül megjelölendő csoportok keretében, általában a legifjabb évfolyamnál kezdendő meg. Mindazok, kik 12 évi szolgálat-kötelezettségüket kizárólag a honvédségnél töltötték, csakis a honvédség kiegészítésére vehetők igénybe.

A népfölkelés tagjai katonailag felruházandók, vagy legalább nemzeti színű jelvénytől feltüntetendő népfölkeléshez való tartozásuk. — A népfölkelés a fegyveres erő kiegészítő része és, mint ilyen, a nemzetközi jog oltalma alatt áll.

HARMADIK RESZ.

AZ ÁLLAMI FŐHATALOM.

I. FEJEZET.

A FŐHATALOM ÁLTALÁBAN.

85. §.

A főhatalom jogi fogalma és nyilvánulása.

Főhatalom alatt az állam hatalmát értjük, mely a legfőbb, jogilag kötelező akarat (akaras képessége) és megvalósításához szükséges külső erő (cselekvés képessége). E hatalom nem mechanikai összetétele az államban létező egyes erőknek, hanem az állam-személy ereje, vagyis azon hatalom, mely az állam rendelkezésére áll, hogy feladatait megvalósíthassa. Keletkezése, léte, nem önkényű elhatározásból, hanem az állam természetéből folyik. Ezért a főhatalom az államnak egyik jellemző vonása olyan értelemben, hogy nélküle nem gondolható.

Az államhatalom külső megnyilvánulása, legtágabb értelemben véve, az uralkodás.

Ez ismét állami feladatok megvalósítására célzó olyan akaratot és tevékenységet jelent, melynek az egyes polgár éppugy alá van rendelve, mint a nép a maga összességében. — De hogy az uralkodásban az állam öntudatos akarata jusson kifejezésre, szükséges, hogy cselekvéseinek motivumait önmagában birja, ne idegen, magasabb akarat által vezéreltessék.¹⁾ Az ilyen hatalommal bíró államot nevezük souverain államnak és ez az eredeti alakja az állami létnek. A souverain hatalom az állam alattvalóival és területével szemben mint legfőbb hatalom, idegen államokkal szemben mint önálló és kizárólagos jelentkezik.

¹⁾ Gerber : Grundzüge d. d. Staatsrechts.

Az állami souverain hatalom természeténél fogva független, mert különben nem lehetne legfőbb hatalom, továbbá egységes és oszthatatlan, mert a mint részekre tépetnék, már több egymás mellett álló, bizonyosan többször egymásba ütköző hatalom jönne létre; végre jogilag korlátlan minden idegen akarattal szemben, mert ha valamely akarat korlátozhatná, már ennek alárendelve lenne. De mindebből nem következik, hogy a souverain hatalom maga magát meg ne köthesse, hisz ilyenkor a korlátozásban is saját akarata érvényesül. Azért még idegen hatalom nem emelkedik az állam fölé, ha a törvény, nemzetközi szerződés, míg érvényben van, az államra épügy kihat, mint az alattvalókra. Így lesz azután souverain állam jellemző vonása, hogy csak saját akaratával köthető meg.¹⁾

Az államhatalom minden államban (értve az eredeti alakot, a souverain államot) egy és ugyanazon természettel, jellemmel, tulajdonságokkal bír; a különbség csak azon szervezésben mutatkozik, a melylyel az államhatalom kifejezésre jut. Ez a különbözőség adja a különböző államalkatokat és az államok, tekintettel az államhatalmat birtokló személyre, lehetnek monarchiák, vagy köztársaságok. A monarchiában egy természeti személy, a köztársaságban többen birtokolják az államhatalmat. Az abszolút monarchiában az egész főhatalom a monarchia egyéni kényére van bízva; az alkotmányos monarchiában pedig egy physikai személy bírja a főhatalmat, de az alkotmány által korlátozva és a nép részesedése mellett kezeli.

Megjegyezzük továbbá, hogy az állami souverain hatalom korlátlanlansága csak jogilag értendő, mert az államot is, mint minden más személyt, céljai és a lehetőség korlátozzák cselekvésében; továbbá a művelt nemzeteknél az irodalomban is már meggyökeredzett ama fölfogás, hogy az állam rendeltetése az emberi célok megvalósulásának előmozdításában áll, első sorban a jogi uralom biztosítása által. Egyes esetekben ugyan egészen tőle függ, hogy mit akarjon és cselekedjék, csak föltételezzük, hogy rendeltetését szem elől nem téveszti.

Ez értelemben az államnak főhatalmából folyó korlátlan parancsolás joga — területére és alattvalóira vonatkozólag — olyan különös előjog, mely mást senkit sem illet, csak az államot.

86. §.

A főhatalom alanya.

Ha az államot, mint jogi személyt tekintjük, akkor az államhatalom alanya maga az állam, mert a személyt illeti meg, hogy a jogok alanya legyen, ha tehát az államhatalom, vagyis a benne

¹⁾ L. még Jellinek fejtegetéseit: Allgemeine Staatslehre.

foglalt jogok alanyául végelemzésben akár a fejedelmet, akár a népet, az egyeseket tekintjük, akkor az állam személyiségét tagadjuk meg.¹⁾ Ezt elismerte már a régi magyar felfogás, a szent korona elméletével, mely symbolikusan az állam jogi alanyiságát fejezi ki.²⁾

De akaró- és cselekvő-képességgel a természettől csak physikai személyek birnak, minden más személyiségeknek bizonyos organumokra van szüksége, hogy akarhasson és cselekedjék. Ez az organisatio az államnál az alakulás processusában történik, illetve az állam maga adja meg magának, midőn physikai léttel bíró organumokat szervez, hogy ezek akarata és tette állami akarat- és cselekedetként jelentkezzenek.

A nép minden egyes tagja individuális akaratallal bir ugyan, de a maga összességében az államtól elváló, külön jogi akaratallal nem bir, mert nincs külön személyisége. Az egyes állampolgárok akarata közjogi hatályal csak annyiban bir, a mennyiben a polgárok az államhatalomban részesülnek. De az állampolgárok akarata ez esetben sem tekinthető külön jogi értelemben vett népakaratnak, hanem államakarat, mely az állampolgárokból alakult organumok által jut kifejezésre. A népsouverainitás, népakarat stb. nem is annyira jogi, hanem inkább politikai jelentőségű. Ámbár egyes alkotmányok (belga, franczia) a népsouverainitást — mint valamely positiv jogi tételt — fölvevették, azon nagy tekintély folytán, melyet annak idején a radikális bölcselet élvezett és azon nagy hatás következtében, melyet a népsouverainitás tana az állami és társadalmi rend átalakulására tényleg gyakorolt.

87. §.

Az államhatalom u. n. ágakra osztása.

Az államhatalomnak, mint az államszemély hatalmának, jellemvonása csak az egység és oszthatatlanság lehet. Ez azonban nem zárja ki, hogy az állam, midőn különböző functio-köreiben működik, különböző szabályok szerint ne járjon el, más-más szervezetű, hatáskörü és jogállású organumok által.

A mai constitutionalis népképviselői állam, feladata három fő ügykörének megfelelően, működését különbözőleg szervezi a törvényhozásra, bíraskodásra és kormányzásra, illetve a különböző feladatokkal, hatáskörrel és jogállással bíró törvényhozói, bírói és kormányzói organumok által valósítja meg. Így nálunk az 1791:

¹⁾ L. még Laband szép fejtegetéseit: Staatsrecht, II. kiad. I. kötet 86. s köv. l.

²⁾ L. bővebben a jelen munka 102. §-át.

XII. t.-cz. mondja, hogy a törvényhozás a királyt és az országgyűlést illeti meg. Az 1848: III. t.-cz. szerint a végrehajtó hatalmat a király a felelős miniszterium által gyakorolja; az 1869: IV. t.-cz. pedig a »bírói hatalmat« a közigazgatástól teljesen elválasztja, úgy-hogy sem a közigazgatás a bíraskodásba, sem a bíraskodás a közigazgatásba nem avatkozhatnak.

Ez nem szétválása az egységes államhatalomnak, hanem működésre való organisatiója, melyben az organumok feladatuknak megfelelő jogállást élveznek; nem külön hatalmak létrehozása, hanem egységes hatalomnak különböző functiók szerint való tagolása. Nem egyéb ez, mint hogy a belső természetüknél fogva elváló állami feladatokat, különböző hatáskörükben, egymástól elválasztott külön organumok teljesítik. S bár közönségesen törvényhozói, bírói és kormányzói hatalmakról, hatalmi ágakról beszélünk, ez tulajdonképpen nem jelent mást, mint az államhatalmat a törvényhozásban, az államhatalmat a bíraskodásban, az államhatalmat a kormányzásban.

Ebből folyólag a határcörök szétválasztása sem lehet egészen merev, gépies, mert a törvényhozói, bírói és kormányzói organumok az egységes államszemély organumai, az egységes államhatalomnak kezelésére hivatvák, egymással összefüggnek. Az épp mondott magasabb egységből folyólag tehát, ha az állam érdekei úgy kívánják, az egyik hatalom a másik jogkörébe nyulhat, s ezt a szervezés előre már meg is állapíthatja. Ámbár másrészt meg az organicus élet kívánalma, a mi az államélet természetének felismerésével mindinkább elfogadásra is talál, hogy mindenik hatalmi főorganum lehetőleg saját körében tegyen szolgálatot, minthogy külön szervezete első sorban erre képesíti és így erre legalkalmasabb.

I. Az államhatalomról, ennek ágakra oszlásáról szóló tan alapját ujabban Montesquieu vetette meg (*Esprit de lois*. XI. könyv., VI. fej.), midőn felelevenítette az Aristoteles-féle triast és néhány oldalon képes meggyőzni arról, hogy az államhatalomnak egy kézbe való letétele veszélyezteti a közszabadságot, mely csak akkor lesz biztosítva, ha a főhatalom az állami functiók szerint ágakra oszlik, ezek önállósíttatnak és más-más független organumok által kezeltetnek. Ez a tan egész forradalmat idézett elő a népek gondolkozásában, jó ideig az állami politika bölcsesség-kövének tekintetett s olyannak, mint a mely egyedül biztosítja az alkotmányosságot.¹⁾ De majd tűnedezik nymbusa, részben mert az állam

¹⁾ Az 1789 augusztus 26-diki francia alkotmány szerint: »Toute société dans laquelle la séparation des pouvoirs n'est pas déterminée n'a point de constitution.«

hatalmi élete még nem volt eléggé fölsimert, másrészt meg, mert Montesquieu tanaiból levont némely következtetés (a cselekvési körök merev elkülönítése, az organumok működésének gépies szétválasztása), csakugyan tarthatatlan, az állam egységes természetével ellentétes. Később pedig bekövetkezett a reakció is és, mint már az embereknel szokás, az eddig túlmagasztalt tantétel, némely szembeötlő hibájáért, sok igazságtalan támadásnak volt kitéve, melyek magát az alap gondolatot is fenyegették.

Hosszabb küzdelem után a német irodalomban a többiek által u. n. kettős felosztás kezd hódítani és erre befolyással volt a bécsi Steinnek szellemes tanítása, habár mások is (így Rousseau is), már előzőleg a kettős felosztásról szólnak. Stein szerint (Verwaltungslehre) az állami élet, a személyi egységet képviseli az államfő és ez az első főorganuma az államnak. Az állami élet pedig, mint minden személyi lét, az önelhárításban — az akarat — és ennek megfelelő cselekvésben — a tett — nyilvánul. Így azután az államhatalmak megosztását sokan abban látták, hogy az állami akarat kifejezésre jut a törvényhozásban, a külön szervezett törvényhozói organum által, míg az állami cselekvést a végrehajtó hatalom végzi az állami igazgatásban és igazságszolgáltatásban.

Az angol irodalom és a latin népek irodalma azonban, némely kivételtől eltekintve,¹⁾ megmaradt a Montesquieu-féle hármass felosztás mellett, habár ezt kellően megmagyarázni nem mindig tudta. Ujabbán pedig a német irodalomban is mindinkább visszatérnek Montesquieu elméletéhez;²⁾ de midőn mélyebb tartalommal fogadják el, méltányolják Stein

¹⁾ A francia irodalomban *Ducrocq* (Cours de droit administratif), *Garsonnet* (Cours de procédure civile), *Dugué* (L'État) és mások, német befolyás alatt szintén két hatalmat különböztetnek meg, de a legkiválóbb közjogi írók *Batbie* (Droit public), *Simonet* (Traité élémentaire), *Esmein* (Éléments de droit Constitutionnel), stb. czáfolják. És a képviselő-kamara többször kijelenté, hogy a bírói hatalom teljesen önálló és független az executivától. (L. Journal officiel 1882 jun. 12. és 1883 jan. 26., 29.)

²⁾ Hogy csak az újabb esetet említsük fel, *Schulze-Graevenitz*, a porosz felsőház tagja s a közjog tanára, a porosz államjogról írt nagy hírű művének második kiadásában (1888—9.) elhagyja a kettős felosztást, melyhez eddig hajlott, hogy a hármast fogadja el és őszintén bevallja ennek fölényét az előbbivel szemben; valamint azt, hogy tévedés az igazságszolgáltatást a végrehajtó hatalom egy alosztályaként tüntetni föl. A bírói hatalom, épen mióta az állami funkciókat jobban ismerjük és ennek megfelelően szervezni törekedünk, annyira eltér az államigazgatástól, hogy nem képezhet vele egyet, hanem csak mellette állhat. (Preussisches Staatsrecht. I. köt. 131. és 135. l., II. köt. 65. s k. l.) — Továbbá többen vannak a német jogi írók között, a kik az államhatalom megosztásának elméletét egészen elvetik v. legalább is az államélet jogászai megismertetésénél nem veszik figyelembe, pl. Laband (Staatsrecht). Míg mások legujabban nagyfontosságu alapelvnek tekintik, mint a mely tényleg megvalósul az államban és azért az állam életének jogi magyarázásánál mellőzni nem lehet. Így *O. Mayer* mondja (Verwaltungsrecht 68. l.), hogy a hatalmi megosztás aller Verwahrungen ungeachtet bei uns in thatsächlicher

és mások érdemeit, a kiknek buvárlata folytán ez lehetővé vált. Tisztában látják ma az állam életét, hatalmának feladatait és azért Montesquien tanát több oldalon csiszolják. De azt az alapgondolatot, hogy e functiók alkotmányilag megkülönböztessenek és más-más szervezettel, jogállással bíró organumokra bizassanak, ép olyan fontosnak tekintik a közszabadság megóvására (mert így maga a szervezet akadályozza az önkényt), mint a milyen mérvben az állami életre megvilágosítónak találják. A tétel jog tárgyalását illetőleg pedig arra az eredményre jutnak, hogy a hármas felosztást figyelmen kívül hagyni nem lehet, mert az alkotmányos államok ezt az elméletet elfogadták és ennek alapján szervezték köz-hatalmi életüket. Ebben az értelemben legujabban a Montesquieu-féle hármas felosztás mellett tör lándzsát *Orban*, a liegei egyetem tanára (*Le droit constitutionne de la Belgique* 1908.) nagy munkájában, valamint *E. Artur*: *Séparations des pouvoirs et des fonctions* című terjedelmes monographiájában (*Revue de droit publique* 1900—1902. évf.); továbbá lásd még *Jellinek* szép fejtegetéseit (*Allg. Staatslehre*). A magyar irodalomban bővebben foglalkoznak ezzel a kérdéssel: *Kmety* közjogi és közgazgatási jogi műveiben, továbbá *Boér*: *Magyar közgazgatási jog*; a politikai irodalomban *Concha*: *Politika*, *Kuncz*: *Nemzetállam*, *Balogh*: *Politika*, stb.

II. Ha az állam életét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az a feladatok három főkörevel bír: az általános érvényű jogot kötelező alakban kifejezésre hozni, az állam ügyeit igazgatni és a fennálló jogot oltalmazni, megsértését megtorolni. E három kört nevezzük törvényhozásnak, kormányzásnak és bíraskodásnak és velők, minthogy az állam természetéből foly-
nak, mindenütt találkozunk, a hol már az állammá alakulás megtörtént. E functiókat azonban nem a physikai személyről vett analógiákkal, hanem az államszemély különös természetéből kell levezetni.

A modern állam, midőn főhatalmát a működésre szervezi, e különböző feladatköröket veszi alapul, s mindegyikben a feladatnak megfelelő organumokat működtet. A mennyire az említett cselekvési körök a lényegben eltérnek egymástól, annyira különbözik a kezelésökre hivatott organumok jogállása és működésének jogi természete.

Az u. n. népképviselői constitutionalis alkatban a törvényhozó organum fejezi ki az állam souverain akarátát. Rendelgetése első sorban általános érvényű jogot alkotni. De van egyéb feladata is (még pedig az említett alkat természetéből folyólag), a mely már cselekvés s az állam-akaratall szemben, mint végrehajtás tűnik föl. Mindenekelőtt ott, a hol a modern értelemben vett alaptörvények vannak, számos törvény alkotása nem egyéb, mint államakarat végrehajtása; sőt így van ez nálunk is néha, ha t. i. valamely törvény a későbbi törvény alkotását, vagy a törvényhozás valamely functióját (pl. az évi budget megállapítását) rendelte el.

Geltung steht.* Hasonlóan *Anschütz*, a berlini egyetemen a közjog tanára (*Die gegenwärtigen Theorien über den Begriff der gesetzgebenden Gewalt*), *Arndt* (*Deutsches u. preussisches Verordnungsrecht. Archiv. f. öffentl. Recht. XV. k. 1900. 3. füzet. 342. s k. 1.*) és *Jellinek* (*Allg. Staatslehre. 556. l.*)

De az állam kormányzása sem tekinthető egyszerűen a törvény végrehajtásának. Van ugyan végrehajtás e hatalmi ágban, de még a köztársasági alkotokban is sokkal szűkebb körű, semhogy egyedüli jellemvonását képezhetné. Mindenekelőtt ide tartozik az állam, hogy úgy mondjuk, magánjogi személyi élete, gazdasági viszonyaival, mely különösen hasonlít a magánszemély gazdasági életéhez. Erre azonban nem is reflektálva, a törvény soha sem lesz képes az állam életét egészében és részleteiben úgy szabályozni, hogy az állam kormányzása csak a törvény végrehajtását teljesítse. Mindig lesznek esetek, melyeknél az iniciativa e hatalomságból kell, hogy kiinduljon. Így különösen az államélet magasabb politikai régióiban. — Továbbá az u. n. törvénytörő vagy kiegészítő rendeletek jelentősége ismeretes. A kormány számos rendelete csak alakilag rendelet (7. §.), de tartalmilag törvény, általános érvényű jogszabály. És a nemzetközi szerződésekben, a statumokban, régebben és ma a királyi kiváltságlevelében, vajjon nem az állam akarását kell-e keresnünk?

A bírói hatalom szintén nem gondolható, mint a törvény egyszerű alkalmazása. A miről meggyőződhetünk, ha némileg általánosabb szempontból vagyunk képesek azt tekinteni. — A jogfejlődés tulajdonképpen az igazságszolgáltatásból indul ki.¹⁾ Az államban az igazságszolgáltatás előbb működik, mint a törvényalkotás s rendszeresen működik már akkor, midőn emez még bölcsőkorát éli. Ekkor az ítélet alapja legtöbb esetben nem az alkotott jog, mert ilyen nincsen, hanem a nemzeti jogérzetnek a bíróban való megnyilatkozása. — Továbbá a főhatalom ágakra osztásának első nagy vívmányaként tekintett, hogy a bíraskodást kivették a végrehajtó hatalom köréből és magas feladatainak megfelelőleg önállóvá és függetlenné tették. — Mai nap nem is gondolható az alkotmányosság olyan tényleges szervezete, mely a bírói hatalmat a végrehajtó hatalom egyik alosztályaként szerepeltetné.

De továbbá működésére mai nap is jellemző, hogy nem egyszerűen a törvény végrehajtására hivatott. Feladata itélni, vagyis konkrét esetre kijelenteni, mi tekintessék az államban kötelező jognak, akár történt már odavonatkozólag jogalkotás, akár nem. — Igaz, hogy alkotmányunk értelmében a bíró a törvények szerint tartozik eljárni. De az eset minősítésénél, a törvény alkalmazásánál a bíró saját belátása szerint egészen önállóan és függetlenül jár el; s hogy fejlett jogalkotásunk dacára hány-szor van magára utalva, azt mutatja a döntvényeknek jelentősége.

III. Megjegyzendő végre, hogy az államhatalomnak ezen különböző jogállású és hatáskörű organumok által való kezelése nemcsak a modern

¹⁾ »Az igazságnak és jogtalanságnak egyedüli tekintélyszerű megállapítását az őskorban . . . a bírói ítéletek szolgáltatták, s pedig nem mintha az ítéletek sértett törvényt feltételeznének, hanem mintha magasabb hatalom által minden alkalommal először sugaltatnának az eldöntés pillanatában a bíró elméjébe (Summer Maine: A jog őskora. Akad. kiadás). — »Idő tekintetében a bírói hatalom működése megelőzi a törvényhozóit, mert pereknek kellett keletkezni és eldöntetni, még mielőtt az állam arra gondolt volna, hogy törvényt alkosson a jövőbeli egyenetlenség szabályozására« (Hevon Caulfeid: A jogtudomány alapelvei. 67. l. angolból fordította Hajdu.)

népképviselési alkatot jellemzi, hanem a szorosabb értelemben vett alkotmányossággal általában összekötöttek mutatkozik. A történelmileg fejlődött alkotmányos államokban sokkal előbb megvan már, semmint annak politikai és jogi jelentősége felismertetett. Nem az elmélet hozza itt létre, hanem az alkotmányosság természetes fejlődési processusa. Így Montesquieut az angol alkotmányos élet szemlélése vezette e tan felállítására, mint a melyet ott megvalósulva látott.

A magyar alkotmányosságot is mindig úgy ismerték, mint a melyben az államhatalom működése különböző jogállásu, szervezetü organumokkal történik; az államhatalom souverain természete pedig a törvényhozás által nyilvánul. Werbőczy ezt már elég világosan ki is fejezi, majd a törvények erősítik meg, különösen az 1791: XII., XIII., XIV. t.-cikkek. Századunk harminczas éveinek országgyűlésein pedig a hatalmi ágak szétválasztásának jelentőségéről eléggé tisztában voltak (L. Kossuth: Országgyűlési tudósítások.). Az 1869: IV. t.-cz. a bírói hatalmat a közigazgatástól határozottan elválasztja.

88. §.

A hatalmi ágak viszonya egymáshoz.

A törvényhozói, bírói és kormányzói hatalmi ágak, mint már mondtuk, az egységes államhatalomnak megjelenése a törvényhozásban, kormányzásban és bíraskodásban, illetve ezekben a körökben működésre való organisatiója. De az államhatalomban rejlő souverainitás, sajátlagos természete folytán (hogy t. i. legfelsőbb, kizárólagos hatalom) a maga teljességében nem jöhet különböző organumokkal kifejezésre, mert ez által valóban több egymás mellett álló (souverain) hatalom keletkeznék, ha t. i. minden főorganum, mint külön souverain is működne a szó jogi értelmében.

Azokban az államokban tehát, a melyekben az államhatalom több, egymástól különálló organum által működik, az állami souverainitás csak az egyik organummal nyilvánulhat a maga teljességében. A mai alkotmányos államban ez az organum a törvényhozói, míg a másik két organum államhatalmat kezel ugyan, de nincs hivatva a souverainitást a maga teljességében kifejezésre hozni, a mi nálunk, a szent korona régi elméletének is megfelel. — Ebből folyólag a törvényhozói organum által kifejezett akarat az államban minden más akarat fölött áll, míg az ő akarata semmi más akaratnak, felülvizsgálatnak alárendelve nincsen. A törvényhozó organum az alkotmányt szabályokba szedi, alkotja az általánosan kötelező jogot, megállapítja a maga, valamint a másik két organum szervezetét, hatáskörét, jogállását. S mindezen

munkájában csak a fennálló törvény köti, de az is csak tőle függ, hogy mikor változtassa meg.

A másik két hatalmi ág, a birói és kormányzói függetlenek, önállók ugyan, de csak azon körben, melyet számukra a törvényhozás határolt és a törvényben kifejezett akarat alapján. A kormányrendeletben szintén államakarat nyilatkozik, de nem bir souverain természettel és ezért az állam souverain akaratával, a törvény-nyel szemben alárendelt helyzetbe jut. — A birói ítélet ugyan meg nem változtatható, mai alkotmányunkban erre a törvényhozás sem képes. De a birói hatalom e jogát az alkotmánytól, vagyis a törvényhozástól nyerte, a mely, midőn így szervezte, másképp is szervezhette volna s ha fentartja, ezt nem *jogi kényszer* folytán teszi. A bíróság pedig a törvények, törvényes szokás, a törvényes rendeletek szerint jár el és működése országgyűlési kritika tárgya lehet, valamint az országgyűlésnek felelős ministeri kormány felügyelete alatt áll.

Az állami souverainitás teljének a törvényhozásban való nyilvánulása sokáig nincs a maga jelentőségében fölismerve, habár egyes írók már e körül járnak, így Rousseau is azt mondja (Du Contrat Social. II. 2.), hogy csak a törvény a souverainitás ténye. De ennek jogi jelentőségét nem fejtik ki, következményeit nem vonják meg, s részben ez okozza, hogy a hármas felosztással boldogulni nem tudnak. Eleinte mind a három hatalmi ág egyaránt souverainnek tekintetett. Ez látszott megfelelni Montesquieu elméletének is, valamint az asbolutizmus alatt érlelődött gondolkozásnak az állam hatalmi életéről. De csakhamar mutatkozott tarthatatlan volta, az államot három hatalomra tépte szét. Majd a souverainitást részenként látták megvalósulni a hatalmi ágakban. Ez meg a souverainitás természetével ütközik össze. — Végre az elmélet a gyakorlattól leste el a fentebb előadott tant, mely országgyűlési tanácskozásainkban már 1848 előtt is, többször elég világosan jelentkezik.

89. §.

Az alkotmány.

A terület és a nép még nem alkotja meg az államot ; hogy ez létrejöjjön, harmadik tényezőnek, a főhatalomnak hozzájárulása szükséges. De, mint előbb mondtuk, a főhatalom csak bizonyos szervezetben nyilatkozhatik, habár ez primitív fokon nem is áll egyébből, mint a fölé- és alárendeltség viszonyából. Azon jogi alaptételek összessége már most, a melyek szerint az állam hatalmi élete szabályozva van, az illető állam alkotmányának neveztetik. — Az újabb

államtudományi nyelv az alkotmány kifejezését azonban nem minden, hanem csak bizonyos közhatalmi szervezet megjelölésére használja szorosabb értelemben, a melyben a polgárok az államhatalomban részesülnek, jogaik az erős törvény által biztosítvák és már maga az államélet rendje az önkényt lehetőleg kizárja. Ma ezt nevezzük szoros értelemben alkotmányosságnak és a vele bíró államot alkotmányos államnak.

Az alkotmány kifejezése tehát nem képez tartalmára szigoruan meghatározott jogi fogalmat. Van tágabb, van szűkebb értelme. — Továbbá az ujabban alkotmányosságra tért államok külön alkotmánylevelet szerkesztettek, azt speciális jogi természettel ruházták föl (l. 4. §.) és a benne foglaltakat tekintik alkotmánynak; más államokban, pl. nálunk, az alkotmány tartalma nincs egységesen külön megállapítva, tételei elszórva találhatók a törvények között.

90. §.

A történeti alkotmányok.

Történeti alkotmányoknak nevezzük azokat az alkotmányokat, melyeknek alapja messze a múltba, vagy éppen az állam keletkezésére vihető vissza. A fejlődés, az alakulás a részletekben, egyes intézményekben fokozatosan történik, a nélkül, hogy a régi alapot, alapelveket, a maga egészében megtámadná. Ettől eltérnek a nem történeti alkotmányok (vagy mint szintén nevezik: rendszeres alap-törvényű, papiros, charta, írott alkotmányok): az állam eddigi szervezetét feladják s életét valamely alkotmánylevélben összefoglalt, új alapelvekre vezetik vissza. Így a nem történeti alkotmány inkább az illető korban uralkodó elméletek alapján keletkezik.

A nem történeti alkotmány az állam életét harmonikusabban tüntetheti föl; részei, ugyanazon időben és elvekből keletkezve, egységesebb egésznek alkothatnak és mert az uralkodó jogi felfogás által szabályoztatott, alakilag is szabatosabbnak látszik, hogy úgy mondjuk, szavával köt. Míg ellenkezőleg a történeti alkotmány nem egy időben keletkezett és azért nélkülözi is a kerekdedséget; egyes tételei gyakran százados időközökben jöttek létre, azért alakra is a jog különböző fejlődési fokát tükrözik vissza. Ugy hogy kevésbbé szava, mint inkább szelleme dönt s a szokásnak körében nagyobb jelentőség jut, minthogy a régít az ujjal ez fűzi össze és ez magyarázza.

De másrészt meg a történeti alkotmánynak nagy előnye, hogy a nemzet életével szorosan összeforrott. Ezer éves alkotmány átmegy a nép érzületébe, szokásaiba, erkölcsébe, gondolkozásába, úgy, hogy végre az állami életet másképp elképzelni is alig tudja; s mindez fennállását sokkal jobban biztosítja, mint bármiféle alkotmányos garancia. A népelettel együtt fejlődve, tekintélyét, a hozzá való ragaszkodást a mult emlékei fokozzák és szellemét a hagyományos gyakorlat annyira bevési a köztudatba, hogy sokszor biztosabban vezet, mint az alkotmánylevelek újabb és tisztultabb jogi műveltséggel szerkesztett harmonikus tételei. — Ilyen történelmi alkotmány a magyar.

Megjegyzendő azonban, hogy egy alkotmány sem háríthatja el magától teljesen a történelmi fejlődés hatását, mert nem képzelhető, hogy valamely nemzet előbbi életével, az ezt szabályozó joggal teljesen szakithasson. Mindig lesznek egyes intézmények, melyeket új szervezetébe magával visz. A régi Bourbon-féle királyság intézményeiből többet feltalálunk (különösen az adminisztratív) a francia köztársaságban; ugyanez áll a német stb. alkotmányosságra tért államokban is. Ugy, hogy a történelmi és nem történelmi alkotmányok kifejezése alatt szorosan véve azt kell értenünk, hogy míg az első az alapot fentartja és a részletekben változtat (tehát minden alakulásánál több marad meg a régiből, mint a mi megváltozott), addig a nem történeti alkotmány az alapot veti el, de egyes régi intézményeket új szervezetébe beolvaszthat. — Magától értetődik, hogy valamely charta-alkotmány idővel szintén fölveheti a történeti alkotmány jellemvonásait.

91. §.

A magyar alkotmány eredete.

I. A magyar alkotmány a nemzet életéből fokozatosan fejlődött ki; gyökérszála ezer évre nyulnak vissza. A történet darabonként rakja az egyik követ a másikra és az államépítés e nagy munkájában az alap mindig a régi marad. Alkotmányunk szembeötlően jellemző vonása, hogy benne a részletek simulnak az átalakuló korhoz, de az egészet fentartó nagy elvek nem változnak. — A magyar alkotmány legősibb tartalmát és így alapját a krónikákból, különösen Béla király névtelen jegyzője után, ki azt vérszerződésben keletkezőnek mondja¹⁾ és más, régi forrásainkból összeállítva, mai nap a következőleg ismerjük:

¹⁾ A magyar alkotmány keletkezésére a vérszerződést elfogadják újabban, *Pauler*, a M. T. Akadémia nagy díjával jutalmazott művében: *A magyar nemzet története* sz. Istvánig; továbbá *Timon*: *Magyar alkotmány és jog-*

1. Míg Árpád maradékai élnek, a nemzet csak közülük választ vezért.

2. A mit közerővel szereznek, abban közösen részesülnek.

3. Azok, kik Árpádot szabad akaratból urukká választották, sem maguk, sem maradékaik a vezér tanácsából soha ki ne zárassanak.

4. Ha valaki maradékaik közül hűtlen lenne a vezérhez s viszályt támasztana a vezér s rokonai között, úgy folyjék vére, mint a hogy ők, az eskünél vérüket ontották.

5. Ha valaki Árpád maradékai, vagy a törzsfőnökök közül az eskü pontjait megszegné, átok alatt legyen mindörökké.

6. A ki az áldozatokkal egybekötött nemzeti gyűléseken, vagy a hirnökök hadbaszólítására meg nem jelenik s elmaradásának okát adni nem képes : ketté vágassék, vagy szolgaságra vettessék.

Ezek az elvek képezik a magyar államélet alapját, habár szorosan véve, törvényeink közé nem számíthatók, minthogy nélkülözik a törvény fogalmával összekötött előfeltételeket, hozzánk csak hagyományok útján jutottak. És az is lehetséges, hogy a vérszerződés a névtelen jegyző által előadott módon és szavakkal nem jött létre. De másrészt meg, hogy ősünk a vérszerződés tartalmához hasonló tételeket az állam szervezésekor elfogadtak, vagy legalább, hogy az ősi szervezet, hasonló alapelvekre vezethető vissza, azt hazánk egész története bizonyítja ; valamint azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a vérszerződésben előadott elvek már a névtelen jegyző korában úgy éltek a köztudatban, mint az államélet ősi alapjai.

Az Árpád-ház trónöröklési jogát a magyar nemzet mindig elismerte. A vérszerződésben kifejezett választással vegyes örökösödés elve jellemző tulajdonkép a magyar alkotmányra egészen 1687-ig.

A vérszerződés második pontjára vall a szabad, nemesi birtok. Adományok első királyaink alatt nem gyakran fordultak elő. Az ország területe a nemzeté, illetve az azt szerző törzseké volt.

A 3-dik pont a nemzetet közügyekben való részvételre jogosítja. Ez államéletünk sarkalatos elvét képezte, s a köztudatban mindig, mint ősi jogon alapuló élt.

A 4-dik pontot már az Árpád-házi királyok alatt hozott törvényekben is kifejezve találjuk.

történet (II. kiad. 42—44. l.) és Vámbéry : A magyarok eredete. *Timon* szerint úgy az egykoru, mint a későbbi források azt igazolják, hogy az Anonymus által előadottak az ősi államszervezet korában fennállott alkotmányjogi viszonyoknak megfelelnek. Ezt még azok is kénytelenek elismerni, a kik különben Anonymus hitelét kevésre becsülik. I. m. i. h.

A vérszerződés 5-dik pontja az alkotmányt törekedik biztosítani, a fejedelem netaláni tulkapásaival szemben. Ez is sarkalatos tétele közjogunknak, mely később a magyar aranybulla XXXI-dik cikkében mintegy ismételtetik, valamint ide vonatkoznak a királyi hitlevelek és eskük. E kifejezés: »átok alatt legyen mindörökre«, keresztény egyházban szokásos szólásmód, s így későbbi korra vall, azért benne inkább a tartalomnak irányát, mint szószerinti szövegét véljük látni.

A 6-dik pont a névtelen jegyzőnél nem fordul elő; de annak lényegét több forrás (Kézai, Thuróczy, Chron. Budense, Chron. Poseniense, Werbőczy Hkönyve) megerősíti. S a történetből tudjuk, hogy a nemzet, a hírnök hadbaszólítására megjeleni, még századok múlva is köteletségének tekinté. Ebben már kifejezve találjuk azt a mai nap uralkodó elvet, hogy a közjog egyszersmind köteletség is.

A vérszerződés alapján keletkező államéletben a vezéri hatalom Árpád családjához volt kötve; a souverainitás kezelése azonban a nemzetgyűlést illette meg. A vezér intézte a hadjáratokat, volt a hadsereg parancsnoka. De a hadjárat elhatározása, valamint a béke megkötése a nemzetgyűlés jogaihoz tartozott. A nemzetgyűlés alkotta a kötelező jogot, vagyis gyakorolta a törvényhozást,¹⁾ választotta a főbíró, és döntő befolyással bírt a kormányzás ügyeire.

Ősi alkotmányunk méltatásánál azonban eltérők az írók nézetei. *Korbuly* szerint: »Ez nem volt sem rendi, annál kevésbbé hűbéri, hanem arisztokratikus.« A IV. kiadásban pedig szövetségi alkotnak mondja. (M. Közjog. 40. l.) *Kiss* inkább szövetségen nyugvó arisztokratikus köztársaságnak tekinti, semmint monarchiának. (M. Közjog. IV. k. 30. l.) Ellenkező felfogásnak hódol *Máriássy*, nagy művében (A magyar törvényhozás történelme) egyenesen demokratikus köztársaságnak nevezi. *Hajnik* találóan jegyzi meg, hogy legrégibb szervezetünk szövetséges törzsszervezet volt. (Id. m. 72. l.) — *Timon* szerint »az ősi államszervezetben az állam elvont fogalma még nincsen kifejlődve. Az állam, mint az összeségtől külön álló eszméleti egész nem létezett a magyarok képzetében. Az államforma-tan kifejezéseivel élve, az ősi államszervezet demokratikus szervezet,

¹⁾ *Werbőczy* szintén kifejezi, hogy midőn a nemzetet még vezérek kormányozták, a törvény és szabályalkotás joga még a népnél volt. (Hk. II. 3.) — *Hajnik* mondja e korra vonatkozólag: »A nemzetgyűlés, ezen gyülekezete a nemzet mindannyi szabad tagjainak, volt az államfenség tulajdonképeni birtokosa.« (Alkot. és jogtörténet. 70. l.) *Szabó* szerint: »A nemzet felségjogait a nemzeti közgyűlés gyakorolta.« (A vezérek kora.) — *Timon* szerint, a souverainitás joga a nemzetgyűlésnél volt. (Magyar alkotmány- és jogtörténet. II. kiad. 51. l.)

minthogy a souverainitás, a főhatalom, nem egy személyt, se nem többeket illet, hanem az összességet, a politikailag jogosult népet». (Id. m. 50. l.)

Szerintünk a kezdetleges magyar államélet valamely mai nap szokásos államalkattal, nem is jellemezhető eléggé. Az egy állammá alakuló nép élete; van abban monarchikus, arisztokratikus, és demokratikus jellemző vonás is; az államiság megszilárdulásával pedig a korlátolt monarchia alakjában tűnik föl.

Roscher hasonlóan ítéli meg a nemzeti állami állapotot általában: »Bei den sog. Kulturvölkern kann doch zur Zeit des Geschlechterstaates, womit ihre eigentliche Geschichte zu beginnen pflegt, eine wahre Monarchie, Aristokratie, Demokratie nicht nachgewiesen werden. Die Keime aller drei Staatsformen liegen da noch ungesondert neben und in einander. Innerhalb jedes Geschlechtes hat allerdings derjenige, welcher dem Stammvater am nächsten steht, eine Art v. Monarchie. Sowie aber mehrere Stämme etwa unter einem Oberkönige zusammentreten, so bilden die Geschlechtshäupter eine Art v. Aristokratie. Die Geschlechter unter einander sind demokratisch gleich.« (Politik, 11. l.)

II. Szent István alatt az állam határozott monarchiai alakot ölt. A szövetséges törzsszervezet helyébe az állam egysége lép. A vezéri és törzsfői hatalom beolvad a királyi hatalomkörbe. A collectiv birtoklás rovására pedig kifejlődik a magántulajdon. — Könnyen érthető, hogy Szent István az új monarchiában azokat az intézményeket ápolta előszeretettel, melyek a monarchiai elvnek és formának előnyére szolgáltak s így egy időre a királyi hatalom, a nélkül, hogy az alattvalók részesedését a közügyek intézésében egészen megszüntetné (Szent István, II. k., 19., 23., 27., 35.), jelentékeny tulsulyra emelkedik. A király a törvényhozó, a bíró és kormányzó. A nép befolyása jelentkezik a királyi tanácsban, a székesfehérvári törvénynapokon, a királyválasztásnál. De már II. Endre alatt a nemesség érvényesülése teljesebbé válik, III. Endre, az utolsó Árpád alatt pedig, a főhatalom határozottan a király és a nemesség között oszlik meg.

István rendezti tüzetesebben az állam belső életét. Az országot várkerületekre osztja, melyek bírói, közigazgatási, de különösen honvédelmi szempontból birtak jelentőséggel. A várszerkezetből fejlődött volna ki, némelyek szerint, a későbbi vármegyei intézmény. — Szent László és Kálmán királyok Szent István szellemében uralkodtak. Ez időben Horvát- és Dalmátországek a sz. korona részeivé lesznek.

II. Endre az elégedetlen nemesség lecsillapítására az u. n. aranybullát adja ki (1222.), melyben, mint az első sz. királytól nyert szabadságok, (Bev. 23.) a nemesség kiváltságai megerősítettek, de a

közép előnyére is foglal magában intézkedéseket; záradékában kimondja, hogy a nemesség az aranybulla ellen vétő fejedelmeknek, hűtlenség bűne nélkül ellentállhat.¹⁾ Az aranybulla mindenkor az alkotmányos közszabadság különös biztosítékául tekintetett. Megtartását ellenőrizni a nádori hatáskörbe tartozott, a mi e tisztség későbbi nagy jelentőségének egyik alapjául szolgált.

III. Endre alatt a várszerkezet megszűnik, a várjobbágyok nagy részben a nemesség közé felvételtek. Alatta találkozunk a koronázási hitlevéllel; továbbá az országos főtisztviselők (nádor, alkanczellár, országbíró, tárnok) választása nemzet és a király közös jogává tételük (1290.); a királyt a kormányzói hatalom gyakorlásában a melléje rendelt királyi tanács támogatja és korlátozza (1298), a törvényhozás pedig a nemzet joga lesz, a melyet a király országgyűléssel gyakorol.

Az Árpád-házból származott királyok korában a magyar állam hatalmát és tekintélyét semmi sem bizonyítja jobban, minthogy a körülötte keletkezett országok (a német birodalom felőli határtól eltekintve) mindannyian elismerték a magyar korona főhatalmát, úgy, hogy a királyok: Magyar-, Dalmát-, Horvát-, Ráma-, Szerb-, Kun- és Bolgárországok, Galiczia (Halics) és Lodoméria királya címet viseltek.

92. §.

A magyar alkotmány kifejlődése.

A vegyes házbeli királyok alatt egyes hűbéries intézmények nálunk is elfogadásra találunk, a nélkül, hogy itt a hűbériség igazi

¹⁾ Az aranybulla csakis bizonyos esetekre, illetve jogok védelmére, adott büntetlen ellentállási szabadságot. Főbb esetek: 1. ha a király vagy helyettese, a nádor, a székesfejevári törvényt napokat meg nem tartja; 2. ha valamely nemest törvényes idézés nélkül elfogat; 3. ha törvénytelen adót szedet; 4. ha a nemességet idegen országban táborozásra kényszeríti; 5. ha a nemest igaz birtokától megfosztja; 6. ha rossz értékű pénzt veret; 7. ha idegeneket az ország tanácsa nélkül honi méltóságokra emel; 8. ha zsidó vagy izmaelita hivatalnokot alkalmaz; 9. ha egész vármegyéket örökös birtokul adományoz. Ez esetekben a nemesség a kir. kormányzatnak ellentállhatott vagy ellentmondhatott, de azért a királyt meg nem támadhatták, trónjától meg nem foszthatták. Szerintem az aranybulla záradéka nem állapította meg a király felelősségét, nem is adott jogot a forradalomra, hanem csak a kornak megfelelő alkotmány-biztosíték volt. Az idevonatkozó bőséges irodalomból főlemlítjük: *Knauz*: II. Endre szabadságlevelei (1869.) és *Ferdinandy*, Az aranybulla (1898.) című tanulmányát.

szellemében és teljességében kifejlődött volna. — Alkotmányunkban a különböző rangu, hatalmu és jogokkal bíró hűbérurak és hűbérek fölé- és alárendeltségi viszonya ismeretlen. A föld szabad birtokosa, a nemes ember, közvetlen a király alatt állott. — A közelet nincs magánjogilag tekintve és így a közjog sincs úgy a magánjogi elveknek alárendelve, mint nyugaton. Az államhatalom és a közhivatal közjogi természete elismertetik és nem válik magántulajdonná. — A hűbériség hatása leginkább egyes intézményekben, a szt. korona főtulajdonában, az ősiségnél, a banderiális rendszerben, az u. n. egyháznemesi és jobbágyi birtoknál jelentkezik.

Körülbelül hasonló áll a később megerősödő rendi szervezetre is. Ez sem érte el nálunk azt a teljességet, mint nyugaton. A magyar alkotmány történeti fejlődése ugyan a négy országos rendhez vezetett, de az 1608 : k. u. I. t.-cz. a négy országos rend alapján csak az országgyűlést szervezi és a nemesség egységének elve a sarkalatos jogokra, változatlanul fenmarad.

Igy azután nem is mondhatjuk a magyar alkotmány egyes korszakaira, hogy az tisztán hűbéri vagy rendi, mert nemzeti sajátlagos természetét, az idegenráhatások mellett is, képes volt mindig megőrizni.

A magyarságot jellemző erős közjogi érzék, melyet még az őshazából hozott magával, már a XIV. században az államéletnek a szent korona elméletében megnyilatkozó közjogi felfogására vezetett, a mi azután megerősödve, az állam és intézményeinek jogi megítélésénél továbbra is irányadóul szolgál. Ez az elmélet, mely a mai nap uralkodó állam-személyiség tanának megfelel, jelentékenyen járult ahhoz, hogy a magyar állam a fejedelmi család patrimoniumává ne válhasson.¹⁾

I. Károly alatt keletkezik a hűbéries természetű banderiális rendszer. A királyi hatalom régi tekintélyét visszanyeri, a törvénykezés és pénzügyek terén jelentékeny reformok létesültek. — Nagy Lajos az aranybullát megerősíti, de csak a negyedik pont kivételével, mely a nemesség részére szabad vagyonrendelkezést enged. Ez által az ősiség intézménye keletkezik, mely azután egészen 1848-ig fennállott.

Zsigmond alatt a nemzet országgyűlési részesedése a törvényhozásban véglegesen megállapittatik ; a városok az országgyűlésen való részvételre jogot nyertek, s a vármegyék intézménye teljesen kifejlődött ; a kir. tetszvényjog (ius placeti) elismerésre talált.

¹⁾ L. 102. §.

I. Albert decretuma (1439) a nádorválasztást, mint a király és az országgyűlés közös jogát, megerősíti; a hivatalképességet pedig, »az ország régi szokásaihoz képest«, csak honfiakra ismeri el.

Mátyás alatt, 1485-ben, keletkeztek az u. n. nádori törvény-cikkek, melyekkel a nádori tisztség államéletünk egyik alapintézménye lett.

II. Ulászló alatt az 1504 : I. t.-cz. megállapítja, hogy subsidiumokat csak a rendes országgyűlések ajánlhatnak, és ezeken kívül beszolgáltatás még önkéntes adománykép sem történhetik. Majd 1507-ben kimondatik a királyi tanács felelőssége;¹⁾ valamint ez időben (1514.) készül Werbőczy Hármaskönyve.

93. §.

A magyar alkotmány kifejlődése. (Folytatás.)

A mohácsi vész után az ország egyik része habsburgi Ferdinándot királyul választá, s neki, valamint maradékainak aláveti magát (1547 : V.). A másik részből alakul Erdély, mint külön fejedelemség.

Ez időtől fogva a magyar állam függetlenségét és az alkotmányosságot többször veszély fenyegeti, s e támadásokkal szemben a mindinkább fejlődő vármegyék, mint az alkotmány védőbástyái tűnnek föl. A megyék ugyanis támaszkodtak az aranybullára és az 1545 : XXXIII. törvénycikkre, az alkotmányellenes rendeletek végrehajtását, azok tiszteletteljes félretevéseivel (*vis inertiae*), illetőleg ellenük szóló felirással (*remonstratio*) akadályozták. — De védekezik az országgyűlés is a királyi Felséghez intézett fölterjesztésekkel és a törvények szakadatlan sora bizonyítja, mint törekedett az állami önállóságot és az alkotmányt megőrizni.

Államjogi szempontból fontos Rudolf király alatt, 1606-ban, kötött és 1608 : k. e. I. törvénycikk által megerősített bécsi béke, továbbá III. Ferdinánd király alatt, 1645-ben kötött és az 1647 : V. törvénycikkbe iktatott linczi békekötések. Ezek épügy biztosítják a független magyar alkotmányt, mint a protestánsok vallásszabadságát.

A mohácsi vész után a nemesség képviselői által vett részt az országgyűlésen, míg a főpapok, világi főurak személyesen jelentek meg. Ez alapon szabályozza az 1608 : k. u. I. t.-cz. a két táblai rendszert, mely korunkban a két ház rendszerének ad helyet.

¹⁾ L. alább.

II. Ferdinánd alatt az 1635 : XVIII. t.-cz. újra hangsúlyozza, hogy a törvényhozás joga a fejedelmet és az országgyűlést közösen illeti meg, s hogy »azok a törvények, czikkek és szabályok, melyek a Hármaskönyv II. rész 3. és III. rész 2. czime ellenére keletkeznek,¹⁾ erővel bírónak ne tekintessenek.«

I. Lipót alatt a Habsburg ház fiági örökösödését az elsőszülöttségi rend szerint megállapítják (1687 : II., III.), továbbá eltöröltetett az aranybulla ellenállási záradéka (1687 : IV. t.-cz.). Erdély a magyar király fenhatósága alá kerül, majd a magyar király lesz Erdély fejedelme.

III. Károly alatt a honvédelem körében jöttek létre nevezetes változások. A nemesi fölkelés továbbra is megmarad ugyan, de csak, mint a honvédelem rendkívüli eszköze, rendes tényezővé az állandó hadsereg lett, s ezzel az állandó hadi-adó is behozatott. (1715 : VIII.) Alatta keletkezik a *pragmatica sanctio* (1723 : I., II., III. t.-cz.), melylyel a habsburgi ház három nőága jogot nyer a magyar trónra és egyszersmind Magyarországnak Ausztriával — megelőzőleg csak történeti tényen nyugvó — kapcsolata jogi természetűvé válik, a mellett, hogy az ország függetlenségét, önállóságát biztosítja.

Mária Terézia a nemesség jogait (1741 : VIII.), továbbá az udvari kancelláriának és a kir. pénzügyi kamarának függetlenségét (1741 : XIII. és XIV. t.-cz.) ujalag elismerte. Kimondatott továbbá, hogy az állam ügyei magyarok által tárgyalassanak és intéztessenek, úgy az országban bent, mint külföldön (1741 : XI.); s egyházi, világi javadalmak, méltóságok s hivatalok csak magyaroknak adományoztassanak (1741 : XV.); a nádori állás pedig régi tekintélyébe és hatáskörébe visszahelyeztessék. (1741 : IX.) — Fiume 1776-ban, illetőleg 1779-ben a magyar szent koronához csatoltatik.

II. József nem koronáztatta meg magát, a koronát az országból kivitette és a magyar alkotmányt felfüggesztette. Országgyűlést nem hívott össze, a helytartótanács és kancellária függetlenségét megszüntette, az országot 10 kerületre osztotta s mindegyiknek élére királyi biztost állított ; a megyék évenként csak egy gyűlést tartottak, a számadások megvizsgálása végett ; a megyei tisztségek kinevezés útján töltettek be ; a szabad királyi városok és a szabad kerületek a vármegyékbe kebelezettek ; hivatalos nyelv a német lett, s az ujonczállítás, adókivetés önkényüleg történt. A megyék ez ujításokkal szemben a passiv ellentállás jogával éltek. Végre a király terveinek meg-

¹⁾ E czimek a törvényhozói jog gyakorlását szabályozzák.

valósíthatlanságát belátta, uralkodása utolsó idejében az alkotmányt helyreállította.

II. Lipót alatt, mintegy reakciójaként az előző alkotmányellenes uralkodásnak, az alkotmányt megerősítő több fontos közjogi törvény jön létre. Kimondatott, hogy az uralkodó trónralépésétől számított hat hónap alatt megkoronázandó (1791 : III.); a korona az országban őriztetik (1791 : VI.) és az országgyűlés legalább minden három évben összehívandó (1791 : XIII.); továbbá, hogy az országgyűlésen meg nem szavazott subsidiumok még önkéntes felajánlások esetében sem hajthatók be (1791 : XIX.); a törvényhozás jogát csak a koronás fejedelem és a törvényhozásra összegyűlt karok és rendek gyakorolhatják együttesen, az ország önkényű rendeletek által kormányoztatni nem fog. (1791 : XII.) Az ország önállósága és így az örökös tartományoktól való függetlensége újlag biztosított (1791 : X.). Az 1791 : XVI. t.-cz. szól a magyar nyelv műveléséről, az 1791 : XVII. t.-cz. szerint az állam ügyei csak magyarok által intéztesse. Az 1791 : XXVI., XXVII. t.-cz. pedig fontos határozatokat tartalmaz a vallásügyek, különösen a protestánsok és görög keletiek vallás szabadságát illetőleg.

I. Ferencz az alkotmány biztosítására több törvényt (1827 : III., IV., V. t.-cz.) szentesít.

V. Ferdinánd alatt lassan készül a nagy reform :

Az urbéri telken lakó nemesek a katonák elszállásolására köteleztetnek (1836 : XI.); nemesi javak szerzésének joga a bevett vallású nem nemeseknek is megadatik (1844 : IV.); a hivatalképesség a bevett vallású nem nemesekre is kiterjesztetik. (1844 : V.) Végre 1848-ban a rendies államszervezet helyt ad az alkotmányos népképviselési alkatnak, a nélkül azonban, hogy a fokozatos történeti fejlődés megszakíthatnák. A nemesi kiváltságok megszűnnek, illetve közpolgári szabadságokká lesznek ; a politikai jogok a bevett vallású honpolgároknak általában kiterjesztetnek (1848 : V.); Erdély az anyaországgal egyesül. (1848. évi VII.) Kimondatik a közteher egyenlő viselésének elve (1848 : VIII.), valamint a sajtószabadság (1848 : XVIII.) és a bevett vallások egyenlősége (1848 : XX.); a régi testületi, u. n. dicasterialis kormányrendszer helyett pedig felelős ministerium szerveztetik. (1848 : III.)

A szabadságharc után abszolút uralom következik ; majd az alkotmányosság visszaállítatik (1865.) és így az 1848-diki törvények újlag hatályba lépve, közéletünknek továbbra is egyik alapját alkotják.

A magyar állam, 1896-ban, ezer éves fennállásának ünnepét ülte, és a törvényhozás ennek emlékét, az 1896 : VII. t.-cikkbe ünnepélyesen beiktatta.¹⁾ — Az 1898 : V. t.-cz. pedig az 1848. évi törvények alkotásának emlékét, félszázados évfordulóján, foglalta törvénybe és április hó 11. napját, mint a melyen e törvények szentesítést nyertek, nemzeti ünnepnek nyilvánította.

94. §.

A magyar állam függetlensége és az alkotmány biztosítékai.

I. Alkotmányunk történetéből látjuk, hogy a magyar állam keletkezésétől fogva souverain volt és így bent, területére és alattvalóira, a legfőbb hatalmat birta, kifelé, más államokkal szemben, pedig az önállóság és függetlenség jellemezte ; korlátokra jogilag csak saját akaratában talált : a törvényben és a nemzetközi szerződésekben.

De a történelem tanúsága szerint az önállóság és függetlenség számos támadásnak volt kitéve. Majd a német-római, majd a byzanci császárok vágytak a magyar koronával szemben (hűbéri) főhatalomra, de sikertelenül. A mohácsi vész után pedig a török porta lépett fel hódítási vágyakkal és az államterület egy részét, viszonylag rövid időre, el is foglalta.

A Habsburg-házból származott királyok alatt szintén veszély fenyegette a magyar államiságot. Több kísérlet történt, hogy az ország a német birodalomba bekebeleztessék, vagy Ausztriával egy állammá szerveztessék. De mind e törekvéseket a függetlenségéhez szívesen ragaszkodó nemzet megghiúsította.

¹⁾ Az 1896 : VII. t.-cikk a következő szép szavakkal nyilatkozik : »A magyar szent korona országainak törvényhozása vallásos áhitattal ad hálát az isteni Gondviselésnek, hogy Árpád és vitéz hadai által alapított hazát oltalmába fogadta, fejedelmeit bölcseséggel, népét erővel és önfeláldozó hazaszeretettel megáldotta, és az országot jó- és balsorsban segítve, annak létét ezer éven át, sok viszontagság között is, fentartotta. Ez ünnepélyes alkalommal az országgyűlés mindkét háza legmélyebb hódolattal járul ó császári és apostoli királyi Felsége, I. Ferencz József elé, a kinek dicsősége s uralkodása alatt az ország alkotmányos szabadsága és zavartalan fejlődése biztosítva van. Magyarország és társországainak apostoli királya viszont törhetlen bizalmát nyilvánítja szeretett népének hűségében. Szilárd alapjai ezek annak az áldásos összhangnak, melynek ereje a jövő századok biztos haladásának zálogát képezi.

A mondottakból könnyen megérthető, hogy az állam több törvényt alkot önállóságának, függetlenségének kifejezésére és a téves következtetésekkel, magyarázatokkal szemben, megerősítésére. Ezek közül kiemelendő az 1715: III. t.-cikk, mely kimondja, hogy a magyar királyok az országot jövőre is csak saját törvényei és szokásai szerint fogják kormányozni. E t.-cikket az 1723: III. és az 1741: VIII. t.-cikkek megerősítik. — Az 1791: X. t.-cz. (De independentia Regni Hungariae) szerint pedig »Magyarország csatolt részeivel egyetemben független és szabad ország, semmi más népnek alá nem vetett, hanem saját állammal és alkotmánnyal bíró, ennél fogva koronás királyai által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig idegen államok mintájára parancsokkal, u. n. patensekkel kormányoztatik«. A magyar állam önállóságát biztosítják még a koronázási hitlevelek és eskük, valamint kifejezi ezt az 1867: XII. t.-cikk is, mely Magyarországnak Ausztriához való viszonyát szabályozza.

II. Magyarország továbbá alkotmányos állam keletkezésétől fogva. Már a névtelen jegyző által ismertetett vérszerződés 3. pontja a nemzet részesedését a közhatalomban biztosította. A monarchia alkat kifejlődésével pedig a közhatalmat a nemzet ruházza királyára, de nem korlátlanul, hanem az alkotmány szerint történő kezelésre és a nemességeknek, később a rendeknek, majd a népnek részesedésével. Az az elv, hogy a közhatalomnak forrása a nemzet és a királyi hatalom a közhatalomnak a nemzet által történt átruházásából ered, alkotmányunkban elismert és uralkodó volt, mint a hogy ezt már Werbőczy is kifejezi.¹⁾

Jelenleg az államforma és uralkodási alkat az u. n. alkotmányos népképviselési monarchia. E meghatározás azt jelenti, hogy az állami hatalom természetes egysége a királyi hatalomkörben tükröződik vissza, a hol a különböző hatalmi ágak összetalálkoznak,²⁾ azért nem is gyakorolható Magyarországon állami felségjog a király nélkül; de e mellett a polgárok jogköre is alkotmányos biztosítást nyer. A fő-

¹⁾ »Miután a nemzet katolika hitre tért és magának királyt választott, mind a törvényhozás, mind minden birtokadományozás és bírói hatalom törvényes királyunkra, az uralkodással és kormányzással egyetemben átruházott«. (Hk. I. 3., II. 3.) Az 1741: XI. t.-cikk szerint »Ő Felsége azokban az ügyekben is, melyek a neki átengedett legfőbb hatalomtól függenek« stb.

²⁾ Köztársaságokban a kamarák hozzák a törvényt, az elnök ministeriumával kormányoz, az igazságszolgáltatást független bíróságok kezelik.

hatalmat egy physikai személy birja, de a nép az államhatalomnak ¹⁾ részese, a képviseleti rendszer elvei szerint.

III. Alkotmánybiztosíték alatt mindazokat a rendelkezéseket, törvényi kijelentéseket (pl. 1791 : X. t.-cz.) és intézményeket értjük, melyeknek feladata az alkotmányt jogosulatlan változtatásoktól megóvni. Hajdan az alkotmány biztosítására szolgált még az aranybul a záradékában foglalt ellentállási joga a nemességnek, valamint la megyéknél kifejlődött az a gyakorlat, hogy a kormány alkotmányellenes rendeleteit végrehajtandónak nem tekintették. Jelenleg pedig

1. a koronázás, illetőleg a koronázási hitlevelek és eskük ;
2. az országgyűlés adó- és ujonczmegtagadási joga ;
3. az országgyűlés budgetjoga és a ministeri felelősség ;
4. a törvényhatóságok u. n. felirási joga és panaszjoga a közigazgatási bíróságnál, valamint az a joga, melynél fogva a meg nem szavazott adók behajtására, az ujonczok kiállítására vonatkozó kormányrendeletet nem tartoznak végrehajtani ;
5. a bírák függetlensége ;
6. a sajtószabadság, a szólás- és véleményszabadságon alapuló politikai discussió joga ;
7. a polgárok egyesülési és gyülekezési, valamint panasz és kérvényezési joga.²⁾

II. FEJEZET.

A KIRÁLY JOGKÖRE ÁLTALÁBAN.

95. §.

A felségjogok.

Felségjogok alatt általában azokat a közjogokat értjük, melyekkel az állam felsége, tehát legfőbb hatalma és méltósága nyilvánul. Ilyen értelemben minden állam, a köztársaság is bir felségjogokkal. Monarchiában a felségjogok az uralkodó hatáskörébe tartoznak.³⁾ De a hol

¹⁾ Az államhatalom mind a három ágában részesedik. L. még a következő §-t.

²⁾ A magyar alkotmány biztosítékairól, ugyancsak ilyen czimű monographiákban Meliorisz Béla (1898) és Szivák Imre (1906) értekeznek.

³⁾ A köztársasági elnök nem bir felségjogokkal, habár ő is államfő és ennek megfelelő jogkört gyakorol ; de azért közhatalmi állása mégis más természetű, személyében az államfelség nem jut olyképen kifejezésre, mint a monarchiákban az uralkodó által ; elnöki tisztét ideiglenesen viseli, vád alá helyezhető (ha hatalmával visszaél) és elítélhető.

ő ezeket kizárólagosan bírja, úgy, hogy az államhatalom és az uralkodói hatalom fedi egymást, ott az abszolút monarchia áll elő. Míg már az alkotmányos magyar államban az uralkodó bírja ugyan a közhatalmat (ezt kívánja a monarchikus elv), de a felségjogokat csak az alkotmány korlátai között, vagyis az alkotmány által meghatározott mértékben, módon és szervek közreműködésével,¹⁾ valamint a polgárok részesedésével gyakorolhatja. Nálunk az államhatalom a királyt és nemzetet illeti meg.

A magyar jogi felfogás szerint a királyi felséget megillető jogokat *tiszteleti*, vagyis *személyi* jogokra (*jura majestatica stricte personalia*), melyekben az állam méltósága az uralkodó személye iránt nyilvánuló köteles tiszteletben jut kifejezésre és politikai, vagyis kormányzati felségjogokra (*jura majestatica regiminis*) osztják, mely utóbbiak által a közhatalom gyakorlása történik. A politikai felségjogok továbbá alakiak, a mint az állam főfunctió köreiben (törvényhozás, bírászkodás, kormányzás) érvényesülnek, vagy anyagiak, a mint tekintettel az egyes ügyágakra osztályoztatnak, tehát törvényhozási, kegyelmezési, hivatali, kitüntetési, főfelügyeleti, pénzügyi, az egyházak körüli, hadügyi, külügyi, stb. felségjogok. Feloszthatók még magasabbakra, lényegesebbekre (*iura regalia maiora, essentialia*) vagy kisebbekre (*iura regalia minora, accidentalia*); lehetnek az állam belső életében, vagy más államokkal való érintkezéseknél nyilvánulók.

Az 1848 előtti közjogi irodalmunkban nagy szerepet játszott még a felségjogoknak *fentartottakra* és *közlöttekre* (*iura reservata majestatica* és *iura majestatica communicata v. comitalia*) való felosztása, habár e tekintetben az írók egész tiszta fogalomra, az egyes jogoknak hova tartozását illetőleg megegyezésre jutni nem tudtak.²⁾ Az bizonyos, hogy abban az értelemben, mint a hogy a külföldi irodalmakban, hűbéri, patrimonialis államokban, e felosztás használtatott, hogy t. i. a felségjogok forrása az uralkodó, a ki ezeket a nemzettel megosztja, nálunk alkalmazható nem volt, mert itt ősrégi elv, hogy minden a közhatalom forrása a nemzet és királyi hatalom a nemzet átruházásából ered; midőn alkotmányilag a királyi hatalomkört megállapította; azért alapjában e felosztás másként meg nem állhatott, minthogy bizonyos felségjogok az *alkotmány* által kizárólag a királyi felségnek voltak fentartva, mások meg a rendeknek, illetve az országgyűlésnek közreműködésével, befolyásával gyakoroltattak. De a felosztás, ebben az értelemben is, 1848 után jogosultságát veszti,

¹⁾ A törvényhozást az országgyűléssel együtt, a kormányzást a felelős ministerium által, az igazságszolgáltatást az alkotmányos bíróságokkal.

²⁾ Werbőczy (Hk. Előb. X. 6. §.) szintén említést tesz jogokról, melyek a király részére fentartattak legfőbb hatalma jelölül. Ugy látszik tehát, a kir. felségjogokat érti alatta általában.

mert a felség számára fentartott jogok gyakorlása ezután csak a felelős ministerium által történhetik és e jogok mikénti gyakorlására az országgyűlés is befolyást nyert, a parlamentarismus természetéből folyólag.

Az 1848 : III. t.-cz. bizonyos felségjogok gyakorlására a nádort hatalmazza föl, ha a király az országon kívül tartózkodik, míg másokat az esetre is a királynak tart fenn (az ország zászlósainak, főpapjainak kinevezését, nemesség, czimek, rendjelek adományozását, a kegyelmezést). Ebből keletkezett néha, de már más értelemben, a felségjogoknak *fenntartottakra* (melyeket királyi praerogatíváknak is neveztek) és *fenn nem tartottakra* való elosztása, a mely osztályozás ugyan régi közjogunkban is helyt állhatott volna, minthogy a nádor a király távollétében annak rendes helytartója volt és ilyenkor az 1485 : X. t.-cz. szerint mindazt tehetette, a mit a király tehetett, kivéve a kegyelmezés jogát, a jószágok adományozását, valamint a királyi méltósághoz szorosan tartozó jogok gyakorlását. De az 1848 : III. t.-cz. említett intézkedését az 1867 : VII. t.-cz. megszüntette és így a belőle folyó felosztás is megszűnt. Jelenleg tehát, ha fentartott felségjogokról szólnánk (a mi azonban nem igen szokásos), azt ismét csak egész más értelemben tehetnénk és csak olyan jogokat jelölhetnénk vele, a melyeket a Felső ministeriuma által gyakorol. Így különösen az egyházak, alapítványok körüli jogokat, a kiváltságok osztogatására, a külügyekre, a hadügyekre vonatkozókat.

Végül megjegyezzük, hogy nálunk a felségjogokat a szent korona jogainak is nevezik, megfelelően a szt. koronáról fentebb ismertetett elméletnek. — Mi, a politikai felségjogokat a törvényhozás, kormányzás és a bíraskodás tárgyalásánál fogjuk ismertetni.

96. §.

A király tiszteletjogai.

I. A koronás király a magyar állam feje, egységének és felségiségének személyesítője. Ebből folyólag kitünő politikai jogok mellett, magas állásának és méltóságának megfelelő tiszteleti jogok illetik meg.

Régi alkotmányos elv volt Magyarországon, hogy a király személye szent és sérthetetlen. Ezt az elvet az 1848 : III. t.-czikk ujjal kifigezi és megerősíti.

E törvényczikk értelmében a király uralkodói cselekvényeiért nem felelős, ellene sem bünvádi eljárásnak, sem magánjogi keresetnek helye nincsen, személyében bíróság, közhatóság elé nem idézhető. Politikai cselekvényeiért a ministerek felelősek, s a kinek pedig a királylyal szemben magánjogi követelése van, az, a királyi magánkincstárhoz tartozik fordulni. Az államot, mint vagyoni jogokkal bíró személyt az állami kincstár (fiscus) képviseli. A király továbbá magasabb büntetőjogi oltalomban részesül.

A királyi hatalom a magyar államban egy és ugyanaz. Az államfő gyakran a végrehajtó hatalom fejének nevezetik, de hogy monarchiánkban, sőt köztársaságokban is hatalmi köre ezen túl megy, az eléggé szembeötlő. — Mint ember mindenki felelős, ha valamely kötelességet magára vállal. Minél fontosabb a kötelesség, annál nagyobb az ember erkölcsi felelőssége. Ilyen felelős volt és lesz a király az Isten, saját lelkiismerete és a történet előtt, de a jogi hatályu felelősségtől úgy jogi, mint politikai okokból ment. A szent és sérthetetlen kifejezés már magában foglalja e felelőtleniséget, minthogy azt jelenti, hogy a Felség semmiféle földi hatóság elé nem állítható; belőle következik, hogy a Felség hatalmától (trónjától) jogilag meg nem fosztható, valamint az, hogy a ki a király élete, testi épsége, szabadsága, hatalma ellen tör, a felségsértés büntetettét követi el (1878 : V. t.-cz.)

A király magánjogi viszonyaira az ország törvényei alatt áll, de személyében bíróság elé nem idézhető. Régenté ilyen esetekben a királyi ügyek igazgatósága járt el, jelenleg az udvari kincstárt a cs. és kir. főudvarmesteri hivatal, a királyi magánjóságokat pedig a cs. és kir. családi és hitbizományi jószágigazgatóság, illetve közegei képviselik. Ez esetben az uralkodó magánvagyonra, illetve kincstára, mint jogi személy tekintetik. A király különös jogállását már Werbőczy (Hk. II. 29., 30.) említi, s ha részére eskü ítéltetett, ezt ügyigazgatója által tehetette le.

»Fiscus« (= pénzeszkösár) szó alatt már a római világban az állami pénztárt értették. (Mommsen : Röm. Staatsrecht. II.) Ma pedig alatta az államot, mint gazdálkodó és vagyoni jogokkal és kötelességekkel bíró személyt általában értjük. Az állam, mint fiscus lehet tulajdonos, hitelező, adós, örökös; lehet felperes, alperes stb. — A fiscus nálunk a kincstári jogügyi igazgatóság által jár el, az alája rendelt kir. kincstári ügyészségekkel, az 1848 előtt fennállott *causarum regalium directoratus* helyett; valamint más közegek által, melyek azonban inkább csak kivételesen működnek. Így a törvényhatósági tisztii ügyészek a közadók végrehajtás útján való behajtásánál előforduló igény és elsőbbségi perekben; a magyar királyi államvasutak jogügyi osztálya a vasutak magánjogi ügyeiben; a bányászati, gazdasági, erdészeti uradalmi közegek a kir. kincstárt érdeklő kisebb polgári peres ügyekben.

II. A magyar király, mint az állam személyesítője, királyi felség címmel él s ehhez Mária Terézia óta állandóan »apostoli« mellékcímzet ragaszt; továbbá Isten kegyelméből uralkodónak mondatik.

A magyar király koronáztatásakor és más ünnepélyes alkalmakkor Magyarország, valamint a hozzá tartozó és tartozott országoknak zászlóit, czimereit használja s ugyanezen országok királyának is nevezi magát. E szerint az uralkodót, mint magyar királyt, a következő czim illeti meg : »Magyar-, Horvát-Szlavon- és Dalmátországok, Galiczia, Lodomeria, Ráma, Szerbia, Kun- és Bolgárországok apostoli királya, Erdély nagyfejedelme, székelyek ispánja«.

De minthogy az a természeti személy, a ki magyar király, egy-

szersmind ausztriai császár is : rendes használatban a két monarchiát külön-külön megillető czimek együtt alkalmaztatnak, azonban tekintettel a magyar állam önállására és függetlenségére. Megkülönböztetendő pedig a *nagy czim*, mely fontos esetekben használtatik és a király jogára alatt élő, valamint néhány idetartozott országoknak és tartományoknak külön-külön felsorolása ; továbbá a *közép czim*, mely kevésbé ünnepélyes alkalommal használtatik s csak a főbb országok czimeit tartalmazza ; végre a *kis czim*, mely közönségesen használatban van, pénzekben, érmeiken¹⁾ stb. fordul elő és rendesen a következő : »ausztriai császár, Csehország királya és Magyar-, Horvát-Szlavon és Dalmátországok apostoli királya«, vagy egész röviden, különösen diplomatai érintkezéseknél : ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya ; a szövegben : »ausztriai császár és Magyarország apostoli királya«. Az uralkodó legmagasabb személyének megjelölésénél : Ő Felsége a császár és apostoli király, vagy ő császári és apostoli királyi Felség. Megszólításoknál : felséges császár és apostoli király, vagy császári és apostoli királyi felség. (L. még IV. Rész.)

A Felség — Maiestas — czim, úgy látszik, nálunk állandóan Nagy Lajos óta használtatik. Szent László és Kálmán christianissimus, András serenissimus, némelyek illustrissimus, I. Mária excellentissima czimvel élt. (Cziráky : Conspectus etc.)

Az apostoli czim Sz. István kereszténység körüli érdemeiért, már első királyainknak is megadatott néha, XIII. Kelemen pápa pedig Mária Teréziának és királyi utódainak külön is adományozta, hivatkozva a régi gyakorlatra és ez idő óta állandó használatban van, Mária Teréziának 1758-ban kelt rendeletére.

E kifejezéssel »Isten kegyelméből«, az egyházi fejedelmek, püspökök alázatosságuk jeléül már a IV. században élnek, néha megtoldva, mint »Dei et sedis apostolicae gratia« és csak a IX. században veszik át a világi uralkodók, s használata kizárólag fejedelmi jognak tekintetik. A királyi hatalom a középkor felfogása szerint isteni eredetű : a király a jogrendnek, békének és igazságnak Istentől kirendelt védője. Később különös értelemben is magyarázták, mely legvilágosabban az abszolutizmus iróinál, Salmasiusnál (Stuartok alatt) és Bossuetnél (XIV. Lajos alatt) nyilvánul. Szerintük »Isten kegyelméből« annyit jelent, mint Isten akaratából

¹⁾ Az 1868 : XXX. t.-cikk szerint a magyar államban vert pénzekben a magyar korona részeinek czimeiből a következők veendőek föl : Magyar-, Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok apost. királya. De már az Ausztriában vert érmeiken : Ausztria császára, Csehország, Galiczia, Illyria stb. királya és Magyarország apostoli királya.

s kifejezi, hogy a királyság természetfölötti, Isten alkotta intézmény, a melyen ember nem változtathat; így a korlátlan absolutismus sanctiónálását keresték benne. A mult század elején a legitimitás némely hirdetői szintén megközelíték e felfogást. — Ma a monarchia, az uralkodói hatalom önállóságára vonnak belőle következtetést, hogy t. i. jogait Isten kegyelméből és nem valamely földi magasabb hatalomtól (császár, főhűbérur, stb.) bírja, a mi nem sérti azt a másik elvet, hogy az uralkodó tényleg e jogokat a nemzet által történt átruházás folytán nyeri el. Nálunk e kifejezést már szt. István használja. (II. k. Előb.)

III. A király viseli a szent koronát, mint az államfelség symbolumát és használja a többi uralkodói jelvényeket, továbbá őt illeti meg a legfőbb katonai megtisztelés, templomi imákban imádkoznak érte, születése, névnapja hivatalból ünnepeltetik, elhalálzásakor országos gyász lép életbe.

Külön királyi pecsétekkel él és pedig fontosabb esetekben, nagyobb czimek, méltóságok adományozásánál, a függő pecséttel, különben pedig a kabinet-irodában levő egyszerű királyi pecséttel. Régente ötféle pecsét (1471: VIII.) használtatott: az *aranypecsét*, melyet nagyfontosságú okmányokra alkalmaztak, de már a Habsburgok nem élnek vele, egészen kijött a használatból; a *kettős pecsét* volt hajdan a király rendes pecsétje; a *titkos pecsét*, melylyel ujabban a királyi kiadványok leginkább pecsételtettek és a királyi kancellária kezelte; a *bírói pecsét*, mely igazságszolgáltatási ügyekben használtatott; végre a *gyűrűs pecsét*, melynek használata nem volt szabályozva, de az okmányok ünnepélyes kiadásánál nem alkalmazták. Jelenleg a magyar korona országait érdeklő állami okiratokon, az állampecsétnek használatáról az 1874 február 9-én kelt királyi rendelet szól. A pecséten az ország középczimere látható, a czimerpaizs közepén az uralkodócsalád czimerével. Körirata: »Első Ferencz József ausztriai császár, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya«.

A király magas állásának megfelelő fényes udvartartással bir. Szorosan udvarához tartozókat kinevezni, még pedig, ha ezek nem egyszersmind közjogi functionáriusok, vagy a kinevezés által nem lesznek közjogi czimek birtokosai, teljesen függetlenül, ministeri ellenjegyzés nélkül. A qualificatióról, fizetésről, nyugdíjazásról, stb. alkotott törvények az udvari tisztviselőkre nem vonatkoznak. — De már a király katonai környezete (hadsegédek, testőrök) a katonai szabályok alatt állanak. — Az udvar székhelye nem volt meghatározva, de számos és számos törvény kimondta azt, hogy a

király legalább az év egy részét az országban töltse.¹⁾ Jelenleg pedig királyi székhelyül Magyarországon Budapest tekintendő, mely város épp ez alapon viseli a »székesfőváros« címét.²⁾

Az udvartartás azonban Magyarország és Ausztria között nem képez közös ügyet, mert habár a magyar királyi udvar az ausztriai császári udvartól tényleg nincsen is külön választva, de azért a magyar állam jogát a külön udvartartásra nem adta fel. Ennek felel meg, hogy a magyar királyi udvari méltóságok, tisztviselők, állandóan kinevezettek; továbbá, hogy a m. kir. udvartartási költségek a magyar országgyűlésen külön szavaztatnak meg, és pedig jelenleg az 1904: XXXIII. t.-cz. szerint, 1912. év végéig évi 11,300.000 koronában, mely eljárás, mint az 1867: XII. t.-cz. kijelenti, *a magyar állam önállóságának és a magyar király magas méltóságának inkább megfelel*; midőn pedig a magyar király, mint ilyen, közjogi feladatainak teljesítésére nyilvánosan udvarral megjelen, az udvari főbb szolgálatok teljesítésével *kizárólag* a magyar udvari méltóságok bízhatnak meg, mint a hogy ezt az 1893. november hó 20-án kelt legmagasabb határozat elrendeli.

A m. kir. udvar fényének emelésére szolgálnak még a m. kir. nemes testőrség, a kir. kamarások és asztalnokok, a szent István rend lovagjai. — A király és udvarának állandó vagy ideiglenes tartózkodási helyeül szolgáló épületek a községi (1872: XXXVI., 1886: XXII.) és az államrendőrségi hatóság alól ki vannak véve.

A régi magyar külön királyi udvar, tényleg a mohácsi vész után felbomlott, illetve a viszonyok kényszerítő hatalma alatt tényleg a német császári és osztrák fejedelmi udvarral egyesült. A német császári udvarra burgundi, spanyol, francia befolyás volt hatással és végre az osztrák császári és magyar királyi udvarrá alakul át. De jogi szempontból tekintve, az udvar tényleges közössége csakis az uralkodói személy háztartását illetheti és a mennyiben az udvartartásnak az uralkodóhoz, mint közjogi személyhez vonatkozása van, az közös nem lehet, minthogy a Felső egy-egy személyében két külön közjogi személy találkozik össze, a magyar király és a birodalmi tanácsban képviselt országok uralkodója. Ennek felel meg az említett 1893-diki kir. rendelet, mely öt pontban részletezi azokat az eseteket, a melyekben kizárólag a magyar zászlós urak

¹⁾ 1439: II., 1492: V., 1536: LVII., 1546: XVIII., 1548: XXII., 1550: IV., 1608: k. e. XVIII., 1723: VIII., 1741: VII., 1790: IX., 1792: V. t.-czikkek stb.

²⁾ 1892-ben június 8-án kelt legfelsőbb rendelet és az 1893: XIV. és XXXIII. t.-czikkek alapján.

teljesítenek az udvari szolgálatot: 1. a koronázásnál, 2. az országgyűlés megnyitásánál és berekesztésénél, 3. a delegációk fogadásánál, 4. a nemzeti ünnepélyeknél, 5. a magyar korona országaihoz tartozó oly egyházi és világi méltóságoknak vagy államtisztviselőknek eskü- vagy fogadalomtételénél, kik az esküt vagy fogadalmat a király előtt teszik le. — Végül megjegyezzük, hogy legujabban az udvar állandó képviselőjére »Udvar-nagy Magyarországon« elnevezéssel, külön udvari méltóság szerveztetett.

Az államok által a fejedelmi udvarok költségeinek a fedezésére szolgáltatott összeget civillistának is nevezik, átvéve e szót az angol alkotmányból, hol a király részére meghatározott összegből a civil government kiadásainak egy része is fedezendő volt. Ez intézmény nálunk is csak újabb keletű. Könnyen érthetőleg nem jöhetett létre addig, míg a királyi magánjövödelmet és közjövödelmet, a királyi magánháztartást és az államháztartást, egymástól szigorúan el nem választották; míg a királyi kormány ellenőrzés nélkül, szabad belátása szerint fordíthatta a közjövödelmeket az állam, valamint az udvar kiadásainak fedezésére.

Jelenleg a civillista az állami kiadások közé tartozik, s nagysága 10 évről 10 évre szokott megállapíttatni. (1870: V. t.-cz. szerint 3,650.000 frt volt, de már az 1873: III. t.-cz. egy millió forinttal, az 1904: XXXIII. t.-cz. pedig két millió koronával emelte.) E tétel a budget-be felvétetik, de a tárgyalásnál rajta változtatni nem lehet. Rendeltetése első sorban a királyi személy, a kir. udvartartás költségeit fedezni és ellenőrzés alatt nem áll; továbbá a királyné és a királyi gyermekek és általában a királyi család tagjainak eltartására is szolgál, a kiknek számára a magyar államban külön jövedelmi forrás megjelölve nincsen.

A mit a Felség hasonló összegű civillistán kívül Ausztriában bir, az házának magántulajdonát képezi. Ellenben a magyar királynak, az említett összegben felül, rendelkezésére áll még az állam tulajdonát képező budai várpalota, valamint a gödöllői kastély és park, nem különben a gödöllői koronauradalomban a vadászat.

A magyar királyi nemes testőrség Mária Terézia alatt keletkezett. Rendeltetése kétféle volt: az udvar fényét emelni és a magyar ifjak művelődését előmozdítani. Az állomások, a megyék javaslata alapján, 120 nemes ifju által töltettek be, s a magyar és erdélyi országgyűlés e célra évi 120.000 forintot ajánlott fel. Az 1848/49-iki szabadságharc után a nemes testőrség intézménye megszűnt, azonban I. Ferencz József királyunk, 1867-ben április 20-iki rendeletével visszaállította, szervezetében azzal a változtatással, hogy az állomások ezentúl a magyar korona országaiból származó s a hadseregben kitűnően szolgált nemes tisztekkel töltenek be, hogy ezek így biztos elhelyezést nyerjenek. Tényleg azonban ma már a nemesi származás nem elkerülhetetlenül szükséges előfeltétel és 1868 óta egyszerűen »magyar királyi testőrség« címet viseli.

A királyi hatalom megszerzésének módja.

A királyi hatalom megszerzésének eredeti formája hazánkban a választással vegyes örökösödés, mint mondani szokás, örökösödésre oltott választás volt. Már a vérszerződésben ezt az elvet ismerték el, mely azután az Árpád-ház kihaltáig fenmaradt. A főhatalom Árpád nemzetségét illette, de ennek közvetlen megszerzési módja a választás volt. — A választást úgy ekkor, mint a későbbi időkben az országgyűlés gyakorolta, vagyis azok, kiknek az országgyűlésen megjeleni joguk volt és ott tényleg meg is jelentek.

A vegyes házbeli királyok történetéből szintén azt láthatjuk, hogy a nemzet mindig hajlandó volt királyától leszármazottakat emelni a trónra: Róbert Károly utódai részére egyenesen elismeri a választással vegyes örökösödést (1307.), s midőn ennek fiavadékai kihaltak, Nagy Lajos leányát, Máriát, illetve férjét, Zsigmondot választotta meg. Zsigmond után leányának férje, Albert lett a király, kinek gyermeke, V. László, később szintén megválasztatott. Több törvényünk a szabad királyválasztásról szólva, ezt az esetre helyezik kilátásba, ha a király utódok nélkül halna el. (1485 : I., 1498 : XLV.) Sőt az 1485 : II. t.-cz. világosan mondja: »ha valamelyik király kiskoru örököst hagyva hátra, a nádor tartozik őt, mint gyám, az atyai országokban és birtokokban megtartani és hiven megoltalmazni«. Ez idő pedig úgy ismeretes, mint a melyben a nemzetet a szabad királyválasztás joga illette meg.

A mohácsi vész után habsburgi Ferdinándot választották királyul és, mint az 1547 : V. t.-cz. kifejezi: »az ország karai és rendei nemcsak ő Felségének, hanem *fiutódai* uralmának is magukat minden időre alávetették«. A királyi család öröklési joga tehát elismertetett, de a család tagjai közül a nemzet szabadon választhatott.

Majd pedig az 1687 : II. t.-czikben, a fiági elsőszülöttségi rendszert fogadták el, kimondván, hogy »soha senki mást nem fognak királyokul koronázni, mint ő Felsége fiörökösei közül az első szülöttet«. Ez örökösödési jogot és rendszert, az 1687 : III. t.-cz. arra az esetre, ha I. Lipót fiágának magva szakadna, a spanyol Habsburgokra, vagyis II. Károly, akkori spanyol királyra és fiavadékaira is kiterjesztette.

A Habsburg-ház spanyol ága II. Károlylyal, 1700-ban, kihalt; az osztrák ágából pedig III. Károly volt az utolsó király. Alatta keletkeztek az 1723. évi I., II. (III.) t.-czikkek, az u. n. *pragmatica sanctio*,

melyek a Habsburg-ház, vagyis az ausztriai ház meghatározott leányágainak biztosítják a trónt.

De mind a két örökösödési törvény, alkotmányunk megővására bizonyos föltételeket is tartalmaz, melyek a trónra lépő fejedelmek által teljesítendők.¹⁾

98. §.

Az 1723. évi I., II. (III.) t.-cikkék, az u. n. *pragmatica sanctio*.²⁾

III. Károly, mint német-római császár VI., a Habsburg-ház fiágának kihalása esetére az uralkodás jogát leányai, illetve a nőágak részére óhajtottá megtartani, és ezért 1713-ban a következő rendelkezést tette :

¹⁾ *Cziráky* : Disquisitio hist. de modo consequendi summum imperium in Regn. Hung. (1820.), *Salamon* : A magyar királyi szék betöltése és a *pragmatica sanctio*. (2. kiad. 1881.) A *pragmatica sanctio*ra vonatkozólag történeti szempontból érdekes, legújabb tanulmány, Turba : Die pragmatische Sanktion mit besonderer Rücksicht auf die Länder der Stephanskronen. (1906.)

²⁾ *Pragmatica sanctio* alatt évszázadokon keresztül oly határozatokat értettek, melyek valamely nagyfontosságú ügynek végleges, mintegy megváltoztathatlan elintézését tartalmazták. Nevezetesebb *pragmatica sanctiók* a középkorban IX. Lajos és VII. Károly francia királyok által 1269-ben, illetőleg 1438-ban, a gallicán egyházra vonatkozólag kibocsátottak ; később VI. Károly német császáré, mellyel a Habsburg-ház nőágainak örökösödését szabályozza Ausztriában ; valamint az, melyet III. Károly spanyol király, 1759-ben, adott ki a spanyol és olasz Bourbonok trónörökösödésére vonatkozólag. Némelykor a törvényhozó testek megállapodásait is *pragmatica sanctió*-nak nevezik. Így a német birodalmi gyűlés 1439. évi határozatát, mely által a baseli zsinat végzeményei Németországra elfogadtattak, valamint a magyar trónörökösödést szabályozó 1723 : I., II. t.-cikket. (Kiss : Magyar közjog. Vigyázó : A *pragmatica sanctio*.) — Továbbá *pragmatica sanctió*-nak nevezték V. Károly császár által a németalföldi tartományoknak egységét kimondó 1549. november 4-én kibocsátott határozatát, valamint a bádeni rendeknek, 1808-ban, az államadósságokra s más állami jogokra vonatkozó megállapodásait. — Sőt a német fejedelmi jog szerint — mint Récsi mondja — *pragmatica sanctió*-nak nevezték általában a fejedelmi nemzetségeknek a családfo által megállapított örökösödési szabályait. (Alkotmányjog.) Többen nálunk csak az 1723 : I., II. t.-cikket értik a magyar *pragmatica sanctio* alatt, ezek tartalmazzák a trónörökösödési rendet, míg mások a III. t.-cikket is ide számítják, a mely a föltételeket sorolja elő ismételtlen. Ide vonatkozólag a törvényben sincs megállapodás, az 1867 : XII. t.-cz. egészen világosan, mind a három t.-cikket is *pragmatica sanctió*-nak mondja. Az u. n. *pragmatica sanctio* 1722-ben keletkezett, de törvényként 1723-ban hirdettetett ki.

A fiág kihalásának esetére a birtokokat feloszthatlanul és elválaszthatlanul együtt öröklük, az elsőszülöttség rendje szerint : I. felséges uralkodó Károlynak leányai, illetőleg férfi és női leszármazói, ezek után 2. testvérbátyjának, Józsefnek leányai és leszármazói ; 3. az uralkodó Károlynak nővérei, I. Lipót leányai vagyis férfi és női utódaik ; és végre 4. az uralkodóház egyéb leszármazói.

E rendelkezés Magyarországra nem vonatkozhatott, minthogy itt a trónörökösödést országos törvény szabályozta, melyet egyoldalu családi megállapodás vagy fejedelmi rendelet meg nem változtathat. A fejedelem abszolút hatalmánál fogva adta ki azon országok és tartományok számára, a melyek fölötti hűbéri patrimoniális joggal, abszolút módon uralkodott : u. m. az osztrák örökös (német és cseh) tartományok s a rastadti béke folytán (1714.) hatalma alá került német-alföldi és olasz birtokok számára. E rendelkezést, mely egyzersmind házi törvény is, osztrák *pragmatica sanctiónak* nevezték, s az említett tartományokban ki is hirdették.¹⁾

Az osztrák *pragmatica sanctió* keletkezésekor, úgy látszik, a fejedelem egyelőre lemondott arról, hogy a magyar trónt a nőágak részére törvény által biztosítsa. Legalább az 1715 : III. t.-cikk szerint „hogya dicső Lipót királytól származó férfiág kihalna, a karok és rendek ősrégi szokásokon alapuló szabad királyválasztási joga visszanyeri egykori hatályát». De már az 1722/3. országgyűlés elé egy javaslat terjesztetett, melyet ez elfogadott, a király szentesített s az ország törvényei közé mint 1723. évi I., II. (III.) t.-cz. beiktattatott.

Ez, a jelenleg is érvényben levő trónörökösödési törvény, magát ugyan nem nevezi *pragmatica sanctiónak*, de csakhamar e kifejezés reá vonatkozólag általános alkalmazást nyer, melyet végre a törvények is átvesznek. Így az 1848-iki törvények Előbeszéde, valamint az 1867 : XII. t.-cz., Erdélyben pedig már az 1744 : III. t.-cz. is használja. Tartalma a következő :

1. Az esetben, ha III. Károly felséges uralkodó fiivadékok hátrahagyása nélkül halna el, a magyar korona első sorban az uralkodó Károly leányaira s ezek fi- és leánymaradékaira ;

2. ezek kihalta után III. Károly testvérbátyja, I. József leányaira s a tőlük leszármazó fi- és leánymaradékokra ;

¹⁾ Így Ausztriában, Csehországban és Morvaországban, Sziléziában 1720-ban, Karinthiában, Krajnában és Stíriában 1722-ben, Németalföldön 1724-ben, Fiumében 1725-ben.

3. ezeknek kihalta után pedig I. Lipót leányaira s mindkét nemű maradékaikra szállna az elsőszülöttség rendje szerint, föltéve, hogy törvényes (egyenrangú) származásu és római katolikus vallásu, ausztriai főhercegek vagy főherczegnők.

Magyarországon tehát az említett három nőág kihalásáig ugyanazon örökösödési rend és sorrend fogadtatott el, mint Ausztriában és így a két állam, messze jövőben kihatólag ugyanazon physikai személy uralma alá került, a mit egyébiránt a pragmatika sanctió külön ki is fejez, meghatározván a magyar korona országainak és az ausztriai ház Németországban és azon kívül fekvő örökös országainak és tartományainak a közös uralkodói személy által együtt történő birtoklását (I. IV. Rész).

De az örökösödési törvények egyszersmind azt is megállapítják, hogy az örökösödés jogán trónra lépő fejedelem Magyarországot s a hozzá tartozó részeket, nem idegen országokban szokásos módon, hanem csakis az országgyűlésig alkotott, vagy ezután alkotandó törvények értelmében fogja kormányozni; továbbá, hogy trónra lépte után magát az ország határain belül megkoronáztatja, a mely alkalommal az ország alkotmányának biztosítására királyi hitlevelet ad ki és esküt tesz. Ha pedig az említett három nőág kihalt, akkor a szabad királyválasztás joga a nemzetre visszaszáll.

Mindezekből kitűnik, hogy az 1723 : I., II. t.-cikkek három főelvet tartalmaznak : 1. Az ausztriai ház nőági öröklését a magyar szent korona országaiban, az alkotmány biztosítására szolgáló koronázás intézményének fentartásával ; 2. Magyarország és az ausztriai ház örökös birtokainak együttes birtoklását, az 1723 : II. t.-cikkekben kijelölt három nőág által ; 3. hogy a három nőágak kihalásának esetére a nemzetre visszaszáll a szabad királyválasztás joga.

Az 1723-iki trónöröklési törvényt illetőleg az 1900 : XXIV. t.-cz. kijelenti, hogy az ugy keletkezésére, föltételeire és tartalmára teljesen önálló és hogy minden a trónörökösödés körébe tartozó kérdések, annak rendelkezései szerint itélendők meg.

Ha a *pragmatica sanctio*nak tartalmát vizsgáljuk, szembeötlő annak a szerződéses jellege (két fél ígér, két fél fogad el) ; de minthogy a trónöröklés világosan a közjognak (az állam alkotmányának) alapintézménye, tehát nem állhat fenn szerződés, hanem csak törvény által. Ha az állam *souverain* személy és a közjogok alanya, akkor egyedül csak saját akarata lehet irányadó arra nézve, hogy a főhatalmat ki kezelje, azért nem is gondolható valamely *souverain állam jogrendje fölött* szerződés, mely épen a hatalom mikénti átszállását kötelezőleg szabályozza. S így bár a *pragmatica sanctio* tartalma a szerződésre emlékeztet, az mégis, a trónörö-

kösödést illetleg, a *törvény jogi természetét* szerzi meg, alkotva azok által (a király és országgyűlés), a kik az állam souverain akaratának, a törvénynek kifejezésére hivatvák; és egyoldalulag (király vagy országgyűlés) nem változtatható meg, ugyancsak a törvény jogi természeténél fogva (l. 5. §.). Régente ezt a czélt szolgálták az általában uralkodó szerződési elmélettel, mely tehát inkább egy politikai elvet, semmint jogilag szabatos meghatározást jelent. A *pragmatica sanctiónak* jogi természete fölött folyó vitát ismerteti ujabban *Horváth János* Magyar Jogászegyleti értekezése, 1898. *Concha, Márkus Dezső* és *Polner* fölszólalásaival. A szerződési elmélet mellett tör lándzsát *Ferdinándy*: Államalkotó szerződések és ezt czáfolja *Polner*: Államalkotó szerződések czimű értekezésében (*Athenaeum*, 1901. és 1902. évfolyam). Másrészt azonban a *pragmatica sanctiónak* azok az intézkedései, melyek nem a trónörökösödés rendjére, hanem Magyarországnak Ausztriához való viszonyára vonatkoznak, csakugyan szerződéses természettel bírnak.

A trónöröklésnél a szerződési elmélet a hűbéri és hűbéries alapokon nyugvó patrimonialis állam magánjogi felfogására vezethető vissza, a mely szerint az uralkodó államnak mintegy tulajdonosa (földesura, *Landesherr*) és így az alattvalónak az államfőhöz való viszonya inkább szolgálati (ur és szolga közti) viszony, melyet szolgálati szerződés szabályoz. Ezen az alapon fejlődött ki később a szerződési elmélet, mint jogi elv, a midőn az abszolúttá vált fejedelmi hatalommal szemben (*princeps legibus solutus est*) a rendek jogait kellett megvédelmezni: az uralkodó a törvény fölött áll, de a szerződés az uralkodót is köti és így szolgált ez az elmélet a jogok, vagyis az alkotmány oltalmára. Korunk ezt a magánjogias álláspontot feladta, miután már az állami élet közjogi természetét fölismerte és az alkotmányosság keletkezésével a jogok oltalmát, egyoldalú változtatások ellen, a törvény jogi természetében találja meg. Az eredeti magyar felfogással szemben is, a mely a szt. korona elméletében¹⁾ nyer kifejezést és a mely az államról mai nap uralkodó felfogásnak ebben a tekintetben megfelel, az idegenből átvett szerződéses elmélet eltérést jelent, pedig nem volt rá szükség, mert hisz nálunk a törvény fogalma már akkor is kizárta a törvényjog egyoldalú megváltoztathatását. Ha pedig az államfő önkényűleg távozna el a törvények útjáról, akkor ezzel a tétével fölfüggeszti az alkotmányt, a melyen trónöröklési és uralkodói jogai is nyugosznak. Ilyen esetben a joguralom helyébe a hatalom önkénye lép és engedelmisségre csak ott talál, a hol azt a jog ellenére kieroszakolni képes. — Régente nálunk az 1723-iki trónöröklési törvényeket szerződésnek nevezni annyiban indokolt volt, hogy így azon a nyelven beszéltünk, melyet akkor világszerte elfogadtak. De mai nap már ez az ok megszűnt.

Az 1723 : I. t.-cz. 4. §-a szerint, Magyarország a hozzá tartozó részekkel alkotja az egységes magyar államot; ebből folyólag Magyar-

¹⁾ A szt. korona egy, melynek feje és tagjai együtt alkotják a magyar nemzetet, és így, tehát a szt. korona egységében bírják a közhatalmat, nem pedig, mint külön-külön jogalanyok szerződésben.

ország a hozzá tartozó részekkel egy és ugyanazon örökösödési törvény alatt áll, illetőleg, a magyar *pragmatica sanctio* a magyar koronához tartozó minden részre kiterjed, minthogy ép a magyar korona öröklését szabályozza.

Ettől eltérő volt az, hogy Erdély 1722-ben általában elfogadta a nőági örökösödést, az örökösödésre jogosult nőágak külön megemlítése nélkül, ami 1723-ban királyi jóváhagyást nyert és 1724-ben kihirdettetett, de már az 1741-ben bekövetkezett törvénybeiktatásnál (III. t.-cz.) a három nőág is megemlítették, annak hangsúlyozásával, hogy a trónöröklésnek Magyarországon és Erdélyben egyeznie kell, a mit azután az 1791: IV. t.-cz. végleg megállapított, vagyis kifejezett. Alkotmányellenes eljárás volt, midőn a horvát rendek a Habsburg-ház nőágainak örökösödését — már 1712-ben — egész terjedelmében elfogadták. A horvát tartománygyűlés nem alkothatott a magyar alkotmánynyal ellenkező szabályokat és így legkevesebbé alkothatott külön trónörökösödési törvényt.¹⁾ S ezért, midőn a magyar törvényhozás, 1723-ban, a trónörökösödési törvényt megállapítja (mely munkában a horvát küldöttek is részt vettek), ez külön közjogi aktus nélkül, saját erejéből kiterjed Horvátországra is, hatályon kívül helyezve minden vele ellenkező szabályt.

Abból, hogy a magyar szent korona örökléséről van szó, az is következik, hogy a magyar trónörökösödési törvény kiterjed mindazon területekre, melyek idők folytával a magyar államba bekebelezettek. Kiterjed tehát Fiuméra is, mely a trónörökösödési törvények keletkezése után csatoltatott a magyar szent koronához.

99. §.

Különbség az osztrák és a magyar *pragmatica sanctio* között.

A magyar és az osztrák *pragmatica sanctio* tartalma annyiban hasonló, hogy, míg az említett női ágak élnek, a két állam ugyanazon örökösödési sorrendet fogadja el, a mi által egy és ugyanazon

¹⁾ Ez már abból is kitűnik, hogy az 1715-iki említett törvény értelmében, melyet a magyar országgyűlés hozott, a Habsburg-ház kihalása esetére a szabad királyválasztás joga lép életbe Horvátországra is, vagyis a horvát trónörökösödési határozat hatályát veszti.

természeti személynek biztosítják a trónörökösödés jogát. De e mellett lényegesen is különböznek egymástól.

Igy mindjárt eredetét tekintve: az osztrák *pragmatica sanctio* családfői megállapodás, házi törvény, a patrimoniális országokra és tartományokra vonatkozólag, melyet a fejedelem abszolút hatalmával adott ki ¹⁾ és az örökös tartományok rendei elé (az u. n. *postulats Landtagok* elé) történt terjesztése csak a kihirdetésnek volt megfelelő módja. A magyar *pragmatica sanctio* pedig alkotmányos uton létrejött, önálló országos törvény.

De jelentékeny különbség mutatkozik a feltételekre nézve is: az osztrák *pragmatica sanctio* az örökösödési renden kívül csak a tartományok feloszthatatlanságát foglalja magában; a magyar *pragmatica sanctio* pedig kijelöli a feltételeket is (koronázás, királyi hitlevél, eskü), melyek a nőágakra kötelezők; — továbbá az 1723. évi II. t.-cz. 7. §-a szerint a trónörökös római kath. vallású legyen, a mely tétel az osztrák *pragmatica sanctio*ban külön fölemlítve nincsen.

Különbség van még az örökösödési jog kiterjedését illetőleg is. Az osztrák *pragmatica sanctio* szerint trónörökösödéssre jogosítvák a Habsburg-házból származó összes ágak, míg a magyar *pragmatica sanctio* ezt csak az említett három nőágra ismeri el, a mit a kir. hitlevelek még külön ki is fejeznek.²⁾

Végre az osztrák *pragmatica sanctio* még a Habsburg-ház nőágainak kihalása esetére sem adja meg a népnek a fejedelemválasztási jogát, míg a magyar *pragmatica sanctio* az említett három nőág kihalása esetére világosan biztosítja. És így nálunk a királyválasztás joga nincsen eltörölve, csak felfüggesztetett.

¹⁾ A németalföldiek által 1724. december 6-án elfogadott örökösödési szabályzat az 1713-iki *pragmatica sanctio*t úgy említi, mint amelyet az uralkodó „als jetziger alleiniger absoluter Herr, kraft der Machtsvollkommenheit“ adott ki.

²⁾ Ez utóbbi tétel, abban a nagy vitában, a melyet Lustkandel (*Das ung.-oest. Staatsrecht*, 1863. és *Abhandlungen aus dem oest. Staatsrecht*, 1866.) kezdeményezett, állítván, hogy az 1723-iki törvények is az uralkodóház összes ágainak megadják a trónörökösödés jogát, nem részesült kellő figyelemben. Mária Terézia hitlevele, 1741: II. t.-cz. és azóta minden kir. hitlevél a 4. pontban kimondja, hogy a három női ág magvaszakadásának esetében a királyválasztás joga, az 1723: I. és II. t.-cz. rendelete szerint, visszazáll Magyarországra és társországaira. Ma már azonban az osztrák írók is elismerik, hogy Magyarországon csak a három nőág örökösödési joggal. L. Turba: *Die Grundlagen der pragmatischen Sanktion*. 1911. 173. s. k. I.

100. §.

A trónöröklés az 1723 : I., II. (III.) t.-cikknek értelmében.

I. Az örökös királyság természetéből következik, hogy az uralkodó király halála, vagy érvényes lemondása pillanatában, a trónörökös *pragmatica sancti*óból folyó joga alapján trónra lép. Ez áll a magyar királyságban is.¹⁾ Csakhogy nálunk a trónfoglalás jogilag befejezetté a koronázás által válik, melyben a nemzet hozzájárulása nyilatkozik és a király az alkotmány biztosítására hitlevelet ad ki, esküt tesz. Az öröklés jogán trónra lépő uralkodó nem is nyeri el a királyi hatalom teljességét, mert az csak a koronázás után következik be.

De, hogy valaki a trónörökösödés jogával birjon, megkívánatik, hogy a trónbirtokosnak törvényes soron levő, törvényes és egyenrangú²⁾ házasságából származott ausztriai főherceg (főhercegnő), róm. kath. vallásu vérrokona legyen. E szerint sem törvénytelen, sem egyenlőtlen rangú házasságából származottak nem birnak trónörökösödési joggal. A törvénytelen származásuak még akkor sem, ha később házassággal, illetőleg a pápa vagy az uralkodó által törvényesítették. És mert a trónutódnál az említett főágak alapítójától való *vérbeli* származás kívánatik meg: fogadott gyermekek sem birhatnak örökösödési joggal. Az egyenrangú, törvényes házasságából származás czimén pedig szükséges, hogy a trónörökösnek a *pragmatica sancti*óban megnevezett ágalapítókhoz való rokonsági viszonya törvényes, egyenrangú házasságon nyugodjék.

¹⁾ Egy esetben lehet ettől eltérés, midőn t. i. a király özvegye vagy a trónörökös özvegye terhes állapotban marad hátra s az embryo előnyére vélelmeztetik a trónörökösödés.

²⁾ Egyenrangú házasság az, mely a tényleg uralkodó családok tagjaival kötött, tekintet nélkül a család régiségére és az állam terjedelmére vagy jelentőségére, valamint a régi német birodalomban volt és mediatisált fejedelmi családok (Reichsstände) tagjaival, kiknek az 1815. évi német *bundesacta* szerint e kiváltság fentartatott. — Megjegyzendő, hogy az egyenrangú házasságot a magyar törvény előzőleg nem ismerte, sőt világosan a *pragm. sancti*ó sem mondja ki, föltétlenül csak azt kívánja, hogy a trónörökös ausztriai főherceg legyen. De ebben már bennfoglaltnak tekintetik, mint a hogy azt az 1900 : XXIV. t.-cz. magyarázza, midőn kifejezetten megállapítja az egyenrangú házasság föltételét. Mindez legutoljára elismerésre talált Ferencz Ferdinánd főhercegnek 1900. június 28-ikán kötött morganatikus házassága alkalmával. (Lásd Budapesti Közlöny, 1900. június 29. számát és az 1900 : XXIV. t.-cikket. — Nagy Ernő: A házi törvények és a renuntiatio.)

Megkivántatik továbbá a róm. kath. vallás. A magyar nép u. i. az állam fejében mindig a kath. egyház buzgó fiát óhajtotta tisztelni. (Szent István I. 1. Werbőczy Hk. I. 3. 1723 : II.) Ez a tétel az 1713-iki osztrák *pragmatica sanctió*ban, külön főlemlítve nincsen.

A mi pedig a törvényes sorrendet illeti, mint mondtunk, első sorban néhai III. Károly király leányai s ezek fi- és nőivadékai örökösödnek. Ezek kihalta után I. Józsefnek leányai és ezek fi- és nőivadékai; végre az utóbb említettek kihaltával I. Lipót leányait, vagyis a tőlök leszármazó fi- és nőivadékokat illeti a trón,¹⁾ az ági örökösödés elvei és az elsőszülöttség sorrendje szerint.

Irányadó elv, hogy míg férfi él az uralkodó főágban (az uralkodásra jutott nőnek férfiági utódaitól leszármazottak), addig csak férfiak örökösödnek az elsőszülöttség rendje szerint. Ha azonban az uralkodóágban örökösödésre képes férfi nem található, akkor az utolsó trónbirtokoshoz legközelebbi ágban rokon leány örökösödik, ugyancsak az elsőszülöttség szerint, azután a tőle származó férfiak, ilyenek nem léteben a tőle leszármazó leányok, és csak ha egyenes leszármazók hiányoznak, akkor következik az oldalági nők (u. n. *regrediens* örökös nők) illetőleg leszármazottaiknak örökösödése. De nő a csak kiségit; trónra jut, hogy utána ismét férfiak örökösödhesenek.

II. A trónörökösödési rend első sorban ági örökösödés. Ág alatt értjük mindazokat, a kik közös törzsatyával nemzésen alapuló leszármazás által vannak összefűzve. Így a főágban ismét külön ágak (mellékágak, oldalágak) keletkeznek. Ugyanazon atyától leszármazottak a főág kebelében külön ágat alkotnak, pl. az atya testvérétől leszármazottakkal szemben. A trónöröklés az ágaknak az utolsó trónbirtokoshoz való közelsége szerint alakul.²⁾

1) I. Lipót † 1705.				
I. József	Mária	Erzsébet	Mária Anna	III. Károly
Mária Josefa, Mária Amália				Mária Terézia.

²⁾ Az ági örökösödés háromféle lehet: egyedül *fiági* (*successio agnatica*), a nők teljes kizárásával; *vérrokonági* (*successio cognatica*), a mely szerint ugyanabban az ágban a férfiak megelőzik a nőket, de a távolabbi ágban rokon férfi a közelebbi ágban rokon nőt nem előzi meg; végre *vegyes örökösödés* (*successio mixta*), amelyben a nők birnak ugyan örökösödési joggal, de csak akkor, ha az uralkodásra jutott főágban örökösödésre képes férfi nem található.

Az első legközelebbi ágat a trónbirtokostól leszármazók alkotják. A második legközelebbi ágat azok, kik a trónbirtokos atyjától közösen származnak, tehát a trónbirtokos testvérei és ezek leszármazottjai. A harmadik ágat azok, a kik a trónbirtokos nagyatyjától való leszármazás folytán alkotnak egy ágat s így tovább. Mind ezen esetekben a *representatio* teljesen el van ismervé; bármilyen távoli *descendens*, *ascendens* helyére lép és így az oldalágot megelőzi. Az elsőszülöttség jelentősége pedig abban rejlik, hogy az uralkodótól számítva, az első, vagyis legközelebbi ág, melyben örökösödésre képes egyének találtatnak és ebben az elsőszülött örökösödik.

Ha a nevezett főágban uralkodásra képes férfi nem találtatnék, akkor ugyanezen ág nőinek, illetve a nők leszármazottjainak örökösödése áll be, az ági örökösödés elvei és az elsőszülöttségi rend szerint. Első sorban tehát az uralkodó leánya lesz a hivatott; ha pedig az utolsó trónbirtokosnak leánygyermekai nem volnának, akkor a legközelebbi ághoz fordulnak, azokhoz, a kik az uralkodóval együtt ugyanazon törzsatyától származnak. A nők örökösödésénél, ugyanazon ágba, a férfi megelőzi a nőt, de a távolabbi nőágban rokon férfi nem lép a közelebbi ágba rokon nő elé. A testvérek között (pl. az uralkodó nőtestvérének gyermekei között) az ifjabb fivér az idősebb nővért megelőzi és így ebben az esetben is a férfinem dönt, az elsőszülöttség rovására, de már az uralkodó leányát az uralkodó nőtestvérének fia nem előzi meg.

III. Ha az említett ágakból származó valamely trónbirtokos lemond és nem bír örökösödésre képes ivadékokkal: akkor a korona legközelebbi oldalrokonára száll át, és ennek ivadékai örökösödnek tovább a fentebb említett rend szerint, még akkor is, ha később a lemondótól örökösödésre képes egyének születnének. Csakhogy ez utóbbi esetben a lemondótól származó ivadékok, a lemondás folytán trónra jutott király leszármazóinak kihaltával, a többi oldalág fölött elsőbbséggel birnak.

101. §.

A trónöröklés jogi természete.

Az egész középkoron keresztül, a trónörökösödés kérdésénél jelentékeny mértékben a magánjogi felfogás volt befolyással, mint a hogy a fejedelem is inkább tekintetett az állam magánjogi birtoko-

sának. — A magyar állam ugyan mindig közjogi alakulat volt és nem a dynastia patrimoniuma, de azért a külföldön uralkodó felfogás hatása alatt nálunk is előfordult, hogy a király az országot gyermekei közt mintegy megosztotta, vagy a trónra lépő király testvéreinek, avagy az uralkodó még életében fiának, az ország egy részét kormányzásra átadta.¹⁾ De az a tény, hogy az örökösödés választással vegyített volt, nálunk, annak közjogi természetét mégis megőrizte; az említett osztozás mindig ideiglenes természetű volt, és ezért az ország állandóbb eldarabolását nem vonta maga után. Midőn pedig az 1687: II., III. és az 1723: I., II., III. t.-czikkek a választást kiküszöbölik, már eléggé ismeretes a trónöröklés természete, s ennek megfelelően járnak el. Egészen kivonják a magánjog köréből, a magánakarat befolyása alól, és mint közjogi rendet az alkotmányban szigoruan szabályozzák.

A trónöröklés ma tisztán közjogi processus, a melyre a magánjogi elvek nem vonatkoznak. Így ezek a kifejezések: trónöröklés, trónörökös, örökös monarchia, stb. nem rendes magánjogi, hanem csak átvitt értelemben találók, abban, melyet a közjog fűz hozzájuk. A királyi hatalom átszállása elődről utódra, külsőleg ugyan az örökjog bizonyos analogiájára történik, de lényegében egészen más szempontok alatt áll. — Az utód a koronát nem az előd hagyatékából örökli, hanem az reá száll, mert elérkezett az az idő, hogy a *pragmatica sancti*óból folyó joga életet nyerjen. A trónörökösödésnek tárgya az államhatalom, illetve a királyi hatalomkör, míg a közönséges örökösödés tárgyát a magánvagyon alkotja. Nem szükséges, hogy e kettő összeessék; a trónöröklés a magánjogi örökösödéstől teljesen el is válhat. Az uralkodó magánvagyonára áll a magánjogi szabály, hogy élők után nincs öröklés, míg a trónöröklés már a lemondás esetében is bekövetkezhetik.

A trónörökös, midőn a trónra lép, nem elődének örököse, mint-hogy az előd a királyi hatalmat nem tulajdonul birta, tehát hagyatékához sem tartozhatik, hanem a *pragmatica sancti*óból folyó joga alapján átveszi az uralkodást. Csak a *physikai* személy változik a trónon, de a király, mint közjogi személy változatlan. Azért a mi a királynak, mint ilyennek joga, átszáll az utódra, a mi az elődöt köti, megköti az utódot is.

¹⁾ A királyi hercegek, királyaink minden tiltakozása daczára, örökségi osztályrészt láttak ezen nekik átengedett tartományban, és ott valóságos felségjogokat gyakoroltak. (Hajnik: I. M.)

102. §.

A szent korona és a koronázás.

Ősrégi magyar felfogás az, mely az államot a szent koronában látja jelképileg kifejezettnek és így az összes közhatalmi jogoknak alanyául a szt. koronát tekinti és ezek eredetét a szt. koronára vezeti vissza. Ebből folyólag a szt. korona az államhatalomnak, tehát az uralkodásnak, a törvényhozásnak, kormányzásnak, privilegium osztogatásának, az igazságszolgáltatásnak, kegyelmezésnek, az ország területe birtokának, az adományozásnak a forrása.¹⁾ A király viseli a koronát, ő birja is a közhatalmat, de nem korlátlanul, hanem az alkotmánynak megfelelő gyakorlásra, az alkotmányos szervek közreműködésével és a politikailag jogosult nép részesedésével. Ez alapon nevezték hajdan a nemeseket a szent korona tagjainak.

A szt. korona elmélete szerint a közhatalom a szt. koronában rejlik (szt. korona mysteriuma) és e hatalmat az országgyűlésileg összejejt nemzet a koronázással ruházza a királyra, ki ez alkalommal az alkotmányra esküt tesz és hitlevelet ad ki, a miből ismét az is következik, hogy bár a szt. korona hatalma természeténél fogva ugyan abszolút, de azért a koronázással átruházott királyi hatalom még sem válik abszolúttá, minthogy a királyt a közhatalomnak csak az a része illeti meg, melyet az alkotmány a királyi hatalomkörbe utalt az alkotmány szerinti gyakorlásra. A király, a ki viseli a koronát

¹⁾ Werbőczynél ez már határozott kifejezésre jut: »minden nemesítésnek, következőleg minden birtokadományozásnak joga, az uralkodással és országlással együtt, a szt. koronára és általa a királyra ruháztatott«. (Hk. I. 3.); továbbá »miután a magyarok királyt választottak, a törvényalkotás és birtokadományozás és minden bíraskodás joga, az uralkodással és kormányzással az ország szent koronájának hatóságára szállott át, a mely koronával Magyarország királyai megkoronáztatnak«. (Hk. II. 3.) A középkor *symbolicus* nyelve találkozik itt össze, a magyarságot mindig jellemző, szigorú közjogi érzékkel, mely nálunk nem engedi, hogy a közhatalom és annak jogai magántulajdonként, illetve magánjogokként tekintessenek és az állam mai közjogi fogalma helyett a szent koronát nevezi meg. Az újabb irodalomból l. *Hajnik*: Egyet. európai jogtörténet; *M. alk. és jog* 119. l. Magyarország és hűbéri Európa 105. l. *Lechner*: Közjogi előadások; *Timon*: Magyar alk. jogtörténet II. kiad. 479. l.; *Ipolyi*: A szt. korona; *Nagy E.*: A korona és koronázás a magyar jogban (1892.); *Ferdinandy*: A korona és koronázás közjogi jelentősége (1894.); *Balogh A.*: Az államélet főjelenségei, tekintettel a szt. korona elméletére (1904.), mely sikerrel mutatja be a szent korona elméletének eredetiségét, jogászai értékét, fontosságát.

és a nemesek, a kik tagjai a szt. koronának, együtt alkották a szt. korona egész testét és országgyűlésileg összejöve gyakorolták annak souverain jogát, alkották a törvényeket. Ez az elmélet, mely a mai nap uralkodó állami személyiség elméletének megfelel, jelentékenyen járult ahhoz, hogy az államhatalom közjogi jellege megőriztessék. A szt. korona elméletéből szükségképp következik a királyi hatalom közhatalmi természete, minthogy így a király hatalmát a szt. korona jogán, nem pedig magánjogi alapon bírja; a hatalom nem a területi tulajdon függeléke, hanem, mint mondtuk, a szent korona joga, melyet a nemzet gyakorlás végett koronázással a királyra ruházott.

A szent korona fejezi ki továbbá a nemzet egységét királyával, mint a hogy a koronázás az egyesülés tényét; valamint jelképezi az állam területi egységét, a terület fölötti uralmat és innen erednek e kifejezések: »szent korona országai«, a »szent korona területe«.

Mindezen az 1848. évi törvényhozás csak annyit változtatott, hogy a nemzet rendi tagoltsága helyébe az állampolgárság egységes fogalmát léptette, a politikai jogképességet az állam összes polgáira kiterjesztette.

II. A koronázás általában jelképes kifejezése annak, hogy az uralkodás joga és hatalma valamely physikai személyre átruháztatik. De Magyarországon nem pusztá szertartás, hanem nagyfontosságú közjogi cselekedet, a trónralépés szentesítése, hogy úgy mondjuk, betetőzése. A király ez alkalommal a főhatalmat átveszi, de az alkotmány biztosítására hitlevelet ad ki és esküt tesz és csak ez időtől fogva bírja a teljes királyi hatalmat (l. 94. §.). Már Werbőczy mondja, csak a koronázott király a »legitimus rex«. Törvényesen csak az a király uralkodik, a ki magát a kitűzött határidő alatt megkoronáztatja.

A koronázás hazánkban ősrégi szokáson alapszik, a királysággal egykoru.

De azért csak 1687-ben keletkezett az első törvény, mely a koronáztatást a fejedelemre kötelezőnek jelenti ki. Ennek oka könnyen megtalálható. Előzőleg a trón választás útján tölthetett be, s így minden egyes eset alkalmával a választó országgyűlésnek módjában állt a koronázást föltételkép megállapítani.

De másrészt meg a királyválasztás idejében, a választott királyoknak állott különösen érdekükben, hogy mielőbb megkoronáztassanak, mert ez biztosította őket leginkább az ellenkirály választása ellen, vagyis a királyi hatalomra való joguk törvényességét kétségtelenné tette. Csak midőn a nemzet, 1687-ben, választási jogáról a Habsburg-

ház fiágának előnyére lemondott, vagyis e jog felfüggesztetett, akkor mutatkozott annak szüksége, hogy a koronázást a törvény, mint föltételt állapítsa meg.

103. §.

A koronázás határideje.

Az 1687 : II. és az 1723 : II. t.-cz. csak általában mondják ki a koronáztatás kötelezettségét az ország határain belül, a nélkül, hogy a határidőt tüzetesebben megállapítanák. Igaz, hogy az említett törvények szelleméből, valamint az ügy természetéből következtethető volt, hogy a trónra lépő fejedelem azonnal koronáztassa meg magát.

Mivel azonban II. József 10 évig uralkodott a nélkül, hogy koronázó országgyűlést hívott volna össze : az 1791 : III. t.-czikk elrendeli, hogy a trónt elfoglaló örökös magát, az elhunyt király halálától számított hat hónap alatt, az ország határain belül megkoronáztassa.¹⁾

104. §.

A király jogállása a koronáztatás előtt.

Ugyancsak az 1791 : III. t.-czikk fejezi ki, hogy az örökösödési törvények értelmében trónra lépő király (örökös király, rex haereditarius) a koronázás megtörténte előtt mindazon jogokat gyakorolhatja, melyeknek gyakorlása a kormányzás szempontjából szükséges, de egyszersmind hozzáteszi, hogy a kormányzásnak ekkor is alkotmányosnak kell lenni. Ebből folyólag a még meg nem koronázott király személyében szent és sérthetetlen, alattvalóitól alkotmányos tiszteletet, hűséget és engedelmességet követelhet.

De, mint már említettük, a teljes királyi hatalom a koronás királyt illeti meg és bizonyos nagyfontosságú jogokat csak a koronás király gyakorolhat. Így kiváltságokat, nemességet (donatiót) csak a koronás király osztogathat. (1741 : IV. és 1791 : III., XXXII.) — A törvényhozó testet munkára a meg nem koronázott király is összehívhatja, de törvényt csak a megkoronázott király szentesíthet. (Werbőczy Hk. II. 3. 1791 : XII. és a hitlevelek.) Mind a két jog

¹⁾ Természetesen ugyanez a kötelezettség áll, ha a trón lemondás folytán üresedik meg, a mikor a hat hónap a lemondás napjától számítandó.

a koronával száll a királyra. Az apostoli czimet is csak a megkoronázott és uralkodó fejedelem viseli.¹⁾

105. §.

A koronázás székhelye.

Régibb törvényeink a koronázás székhelyét nem határozzák meg; csak azt mondják ki, hogy a koronázás az ország határain belől történjék. Így azután koronáztak Székes-Fejérvárott (I. Ferdinándig), Pozsonyban, Sopronban és Budán.

Mai nap sincs positiv intézkedés a koronázás székhelyére vonatkozólag, de minthogy a koronázás — mint alább látni fogjuk — országgyűlési cselekvénynek tekintetik s az országgyűlés székhelyéül pedig az 1848 : IV. t.-cikk által Pest van kijelölve, tehát koronázási székhelyül is Pest, illetve Budával történt egyesítése óta (1872 : XXXVI. t.-cz.) Budapest tekintendő.

106. §.

A koronázás jogának gyakorlása.

A koronázás jelképes kifejezése annak, hogy az uralkodás joga egy physikai személyre átruháztatott. Átruházó, a magyar közjog szerint, a politikai nemzet, illetve az azt képviselő országgyűlés, vagyis jelenleg az országgyűlésileg összesereglett főrendiház tagjai és képviselők.²⁾ Ez alapon mondjuk, hogy a királyt az országgyűlésileg összegyűlt nemzet koronázza meg és pedig a catholicus egyház közreműködésével.

A koronázási szertartás nincsen törvényben szabályozva, szokás útján fejlődött ki. Tulajdonkép három főrészből áll : 1. a királyi hitlevél kiadása ; 2. a koronázás szertartása ; 3. a királyi eskü.

¹⁾ Az 1861-iki országgyűlés Ő felségét egyszerűen csak felséges császárnak és királynak cizmezte.

²⁾ Törvényeink 1848 előtt azt mondják : az országgyűlésileg összesereglett karok és rendek ; továbbá, hogy a király tartozik magát országgyűlésileg megkoronáztatni (1687 : II. és 1723 : I., II.) ; az 1867 : I. t.-cz. szerint pedig : »I. Ferencz József ur Ő felségét . . . az ország hű főrendei és képviselői a következő törvénycikkben foglalt hitlevele kiadása s az alább beiktatott koronázási eskü letétele mellett Magyarország apostoli szt. koronájával ünnepélyesen megkoronázták« ; valamint ezt fejezi ki a koronázási hitlevél és a koronázási eskü.

Az országgyűlés feladata megvizsgálni, hogy a koronázandó csakugyan a törvényes trónutód-e? bir-e a többi feltételekkel s így megkoronázható-e? Az országgyűlés hivatott továbbá az alkotmány biztosítására szolgáló kir. hitlevelet és eskümintát, tekintettel az eddig alkalmazott és az 1723 : I., III. t.-cikkekben fölemlített hitlevél és eskü szövegére, megállapítani és felügyelni, hogy azok elfogadtassanak.

Koronázásnál a legfontosabb cselekményeket az ország primása és a nádor végzi. Királyi és pápai oklevelek értelmében a királynak szentelt olajjal való fölkenése és a szent korona feltétele legrégibb idők óta az esztergomi érseket, mint az ország primását illeti meg; bár fordulnak elő esetek, a midőn más főpapok is koronáztak: III. Bélát a kalocsai érsek, Zsigmondot a veszprémi püspök, Zápolya Jánost és I. Ferdinándot a nyitrai püspök.

A koronának föltételénél a nádor segédkezik. Régebben e tisztelet is egyháziak végezték, de már V. László óta a nádor közreműködése lett szokásos. Ha a nádori állás üresedésben van, az országgyűlés saját kebeléből küld ki egy tagot, a nádort helyettesíteni.

A koronázást megelőzőleg az országgyűlés egy küldöttség által a koronázandót felkéri, hogy koronáztassa meg magát, s ha neje van, hogy a királynét is megkoronáztatni engedje. Rendszerint ez a küldöttség terjeszti a király elé az országgyűlés által elfogadott kir. hitlevél és kir. eskü szövegét. Majd az országgyűlés testületileg tiszteleg és a király az elfogadott eskü és kir. hitlevél szövegét a tisztelgő országgyűlés előtt átadja a primásnak becikkelyezés végett.

Érvényes koronázás, ősrégi szokás alapján, melyet törvényeink is elismernek, az ország szent koronájával és a hozzá tartozó koronázási jelvényekkel történik. A koronázás szertartásának részletei, mint mondtuk, szokásjogi alapon keletkeztek és megtartásuk kötelezőnek tekintetik. Ennek megfelelően az eljárás rendjét, ősi szokások szerint, a kormány állapítja meg, de az u. n. directorium az országgyűléssel mindig közlendő.¹⁾

107. §.

A koronázás szertartása.

A koronázás napján az országgyűlési tagok a királyi lakban összegyűlnek. Innen a koronázandó az országgyűléssel s az egész

¹⁾ L. az 1867. évi június 22-iki képviselőházi határozatot.

királyi udvarral egyetemben a koronázásra kijelölt szentegyházba vonul, melynek ajtajában a primás a szolgálattevő papsággal fogadja és a főoltárnál készített trónhoz vezeti. Ez ünnepélyes menet alkalmával a király előtt a nádor a koronát, az országbíró a királyi pálcát, a horvát bán az aranyalmát, a főpohárnok szt. István kardját, egy főpap a kettős keresztet, a tárnokmester egy kisebb keresztet, a főkamarászmester egy harmadik keresztet és végre tíz világi főúr az ország tíz zászlóját: Magyar-, Horvát-, Dalmát-, Szlavon-, Ráma (Bosznia)-, Szerb-, Bolgár-, Kunországok, Lodóméria és Galiczia zászlóit viszi.

A főoltár előtt a primás a koronázandóhoz az ország helyes kormányzásáról rövid beszédet intéz, melynek bevégeztével a király a főoltárhoz vezetetik s az egyházi esküt (juramentum ecclesiasticum) leteszi. Ebben igéri, hogy az Isten egyházának békéjét, törvényeit megtartandja, az egyház fejei iránt illő tiszteletet fog tanúsítani, mindazon jogokat, melyeket a fejedelmek az egyháznak adtak, sértetlenül megőrzendi. Majd a papság az előirt egyházi imákat elmondja, s a primás a királyt jobb vállán, karján és mellén szentelt olajjal fölkeni, a minek megtörténtével a király szt. István palástját, saruit felölti, és szt. István kardját oldalára csatolják. Ezután a primás a nagy misét elkezd, a király pedig a nép felé fordulva, szt. István kardjával három keresztvágást tesz annak jeléül, hogy a vallást és az egyházat bárhonnan jövő támadással szemben oltalmazni fogja.

Az epistola és az evangelium közt a király az oltár legfelső lépcsőjére vezetetik fel, s itt letérdelvén, a primás és a nádor ünnepélyesen fejére teszik a szt. koronát.

A királyválasztás idejében, a korona feltétele előtt, a nádor a néphez fordulva, háromszor fenhangon kérdezte: »akarjátok-e, hogy a jelenlevő N. N. királylyá koronáztassék?« Mire a felelet volt: »akarjuk, éljen a király.«¹⁾ Jelenleg a kalocsai érsek hívja fel az ország primását e szavakkal: »Főtisztelendő atya, a catholica anyaszentegyház kívánja, hogy a jelenlevő N. N.-t Magyarország királyi méltóságára emeljétek.« Mire a primás kérdi: »Méltónak és hasznosnak vélitek-e őt ezen méltóságra?« Erre ismét a kalocsai érsek válaszol: »Tudjuk és hiszszük, hogy méltó és hasznos Isten egyházára és az ország kormányára.«

¹⁾ E szokás még az első örökös király, I. József megkoronáztatásánál megtartatott, de már III. Károlynál elmaradt, illetve a fentebbi formulának adott helyet.

A korona feltétele után a király jobb kezében a királyi pálczával, baljában pedig az aranyalmával, a primás és a zászlós urak által a templomban felállított királyi trónra vezettetik, hol a primás e szavakat intézi hozzá: »Tartsd meg e helyet, melyet eddig örökösödésnél fogva birtál.« A nádor pedig a nép felé fordulva kiáltja: »Éljen a megkoronázott magyar király.« Erre éljenzés, ágyudörgés, harangzugás között fölhangzik a hálaadó ének (Te Deum).

A mise után a király, fején a koronával, kezében a királyi pálczát és az aranyalmát tartva, nemzeti színű posztóval bevont uton az országnagyok, az országgyűlés tagjai és a királyi udvar kíséretében gyalog egy másik templomba indul. Ekkor az utána lóháton menő magy. kir. pénzügyminister — hajdan a tárnokmester — a nép közé arany- és ezüstpénzt szór. A templomba érve, a király trónra lép, s a nádor, illetőleg az országgyűlés megbízottja által felhívottakat, jobb vállukon szt. István kardjával háromszor érintve, arany-sarkantyus vitézzé fölvatja.

Ennek megtörténtével a király lóra ül és a főpapok és országnagyok, valamint az országgyűlés kíséretében az említett zászlók és czimerek elővitele mellett, harangzugás és ágyudörgés között az e végre rendelt térre megy, a hol emelt helyen, szabad ég alatt esküt tesz az alkotmányra (decretalis eskü). Ha pedig a király kiskoru, az esküt helyette a nádor teszi le.

Az eskü letétele után a király ismét lóra ül és egész kíséretével a koronázási domb felé vonul, melyre egyedül felvágztatván, szt. István kardjával a világ négy része felé négy vágást tesz, annak jeléül, hogy az országot bármely oldalról jövő ellenségtől megvédeni kész.

108. §.

A királyi hitlevél.

A trónralépő örökös királyok, megkoronáztatásuk alkalmával, az alkotmány biztosítására oklevelet adnak ki. A királyi hitlevél, vagy koronázási, felavatási oklevél (diploma inaugurale) az ország törvényei közé becikkelyeztetik. Az esetben, ha a trónörökös még elődének uralkodása alatt koronáztatik meg, szintén ad ki hitlevelet, de ennek becikkelyezése a trónralépés után történik (1830 : II.).¹⁾

¹⁾ IV. Ferdinánd megkoronáztatásakor szintén adott ki hitlevelet, de mert elhalt, mielőtt trónra léphetett volna, hitlevele becikkelyezve nincsen. I. Lipót 1655-ben koronáztatott meg s hitlevele 1659-ben, trónralépte után,

Az alkotmány biztosítására kiadott oklevelekkel nálunk már ősrégi időben találkozhatni. Hasonló célja volt már az aranybullának is, mint előszavából kitűnik. — Tudjuk azt is, hogy később a királyok választatásuknál az alkotmány megtartására ígéretet tettek. Lehet, hogy kezdetben ez csak szóbeli ígéret volt, mely a trónralépés után kiadott decretumban nyert megerősítést. Valószínűleg ez történt III. Endre 1290. évi decretumában is. I. Ulászló már írásban tett ígéretet és azt az 1440. évi decretumban megerősítette, a mely időtől fogva állandóan találkozunk azzal, hogy a trónralépő fejedelmek az alkotmány megtartását írásban ígérik és ez később, szokás útján, a koronázásnak kiegészítő része lesz, illetőleg annak előfeltételévé válik, míg végre az 1687 : II., 1715 : II., 1723 : II., III. t.-cikk az örökösödés jogán trónralépő királyra kötelezőleg megállapítják az alkotmánynak ilyen módon történő biztosítását.

A hitlevél szövegét az országgyűlés szerkeszti, tekintettel az előző hitlevelekre, különösen az 1715 : II. t.-cikkbe iktatottra, melyre a jelenleg érvényben levő trónörökösödési törvények hivatkoznak, és küldöttségileg átadja a királynak; a király elfogadja, aláírja, megpecsételi s rendesen a magát bemutató országgyűlés előtt a primásnak a becikkelyeztetés végett visszaadja. Minthogy a hitlevél az ország alkotmányának biztosítására szolgál, tartalma természetesen a törvényekkel összeütközésbe nem jöhet. Ha a király és az országgyűlés valamely törvényt akar megváltoztatni, azt csak később, a koronázás után, egy új törvénnyel tehetik.

Az 1687 : II. és az 1715 : II. törvénycikk, valamint az 1723 : III. t.-cz. és a későbbi hitlevelek, így az 1867 : II. törvénycikkbe iktatott legutolsó királyi hitlevél: «ezen hitlevélbeli biztosítás» kiadását teszik a jövőre koronázandó örökös királyok feladatává. De ez nem zárja ki, hogy a hitlevél szövegén lényegtelen változtatások (pl. egyes szónak megfelelőbbekkel való kicserélése) ne történjenek, vagy, hogy szövege az alkotmányban történt alakulásokhoz ne simuljon, avagy hogy egyes alkotmánytétel, a király és az országgyűlés kölcsönös megegyezésével, külön ki ne emeltessenek, mint a hogy eddig is már többször előfordult.

A Felség u. i. a hitlevél 1. pontjában az alkotmányt általában megtartani ígéri és így, ha annak még valamely része külön főlemlit-

cikkelyeztetett be. V. Ferdinánd szintén atyja életében koronáztatott meg, s az 1830 : II. t.-cz. elrendeli, hogy leendő trónralépéstől számított félév alatt országgyűlést hívjon egybe a koronázáskor kiadott hitlevél becikkelyezésé végett.

tetik, hogy esetleg minden kétséget kizáró világos tartalomhoz jusson, vagy hogy megerősíttessék, ez nem más, mint fölemlítése annak, a mit már a király általánosságban ugyis elfogadott.

III. Károly óta a hitlevél rendszeren öt pontból áll és ezekre a hitlevelek majdnem mindenben megegyeznek, de, mint mondtuk, mellettök néha még egyes alkotmánytételket is kiemeltettek. Így Mária Terézia hitlevelében (1741: II. t.-cz.) biztosittatik a nemzet királyválasztási joga a három nőág kihalása esetére; I. Ferencz hitlevelében (1792: II. t.-cz.) a koronázás határidejének megtartása; a legutóbbi hitlevél a trónról való lemondásra tartalmaz határozatokat.¹⁾ A jövőre kiadandó hitlevelekben pedig, az 1868: XXX. t.-cz. szerint, Horvát-Szlavon- és Dalmátország közjogi állása is külön biztosittatik.

A legutóbb kiadott hitlevél (1867: II. t.-cz.) tartalma a következő: Mi, első Ferencz József (következik a nagy czim), mint Magyarország s társországainak apostoli királya, adjuk emlékezetül jelen hitlevelünk rendében, hogy, miután dicsőségesen uralkodott fölséges I. Ferdinánd ur, ausztriai császár, Magyarországnak e néven V. királya, a Mi mélyen tisztelt és szeretett nagybátyánk még 1848-ik év december 2-án Olmützben kelt lemondó levelénél fogva, mind az ausztriai császári koronáról, mind pedig az uralkodása alatt álló többi országai koronáiról ünnepélyesen lemondott; miután továbbá fönséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly ur, a Mi mélyen tisztelt és buzgón szeretett édes atyánk, a kit az örökösödés rende szerint a trónöröklés illetett volna, erről lemondását ugyanazon alkalommal hasonló ünnepélyességgel nyilvánította:

¹⁾ A királyválasztás korában szokásos volt a választási föltételeket külön-külön megállapítani, de miután az 1687-iki, illetőleg az 1723-iki törvények szerint a trónfoglalás öröklés alapján következik be, most már új föltételek a *lényegét illetőleg* nem állíthatók fel, mert a nemzet a trónöröklés rendjének meghatározásánál a föltételeket általában megállapította. Az 1741., 1790/1. és az 1830-iki országgyűléseken vitatkoztak a fölött, hogy az országgyűlés terjeszthet-e a király elé megváltoztatott tartalmu hitlevelet elfogadás végett? Az 1790. országgyűlés az 1790. okt. 5-ikén kelt föliratában a következőket mondja: »A királyi hitlevél nem egyéb, mint az ország alkotmányának fenntartására adandó biztosítás, ennél fogva a rendeltetése sem lehet más, mint a már megállapított és a trónöröklési szerződésekben gyökerező alkotmány épségben fenmaradásának eszközeit magában foglaló okmány. Nem valamely új capitulatio, melynek öröklő országban nem is lehet helye... hanem csak azon eszközöket foglalja magában, melyek által a régi szerződésekben és alaptörvényekben sarkaló alkotmány épségben fenntartassék. (Országgy. irom. 1790/91: 28. sz. 190. l.) — Ha a király és az országgyűlés a hitlevélben teendő lényegtelen változtatások fölött nem tud megegyezni, akkor a megelőző király hitlevele fogadandó el. (Lechner: Közjogi előadások.)

az 1723. évi I. és II. t.-cz. által megállapított örökösödési rend szerint Ránk, mint törvényesen jogosult örökösre, szállott Magyarországon és társországaiban a királyi trónöröklés. Mi tetteleg át is vettük az uralkodást, közbe jött sulyos akadályok miatt azonban az 1791 : III. t.-cz. által kijelölt határidő alatt, mint Magyarország és társországai királya, magunkat meg nem koronáztathattuk. Későbbben, 1861-ben, megkoronáztatásunk végett összehíván az országgyűlést, Főlséges Ferdinánd ur császárnak és királynak, mélyen tisztelt nagybátyánknak és Főnséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly urnak, fiui tisztelettel szeretett édes atyánknak említett lemondási okiratait az országgyűlés elé terjesztettük : megkoronáztatásunk azonban a fenforgott viszonyok és nehézségeknél fogva ekkor sem teljesülhetett.

Ujabbán összehívtuk tehát 1865-ik év december 10-ik napjára Pest szab. kir. városunkban a jelen országgyűlést, királyi fölvatásunk és koronáztatásunk végett, s ezen országgyűlést saját legmagasabb személyünkben Mi magunk nyitottuk meg és vezéreltük folytonosan. Hosszabb tanácskozások után Isten kegyelméből végre sikerült atyai szívünk öröme az alkotmány visszaállítása által elhárítani azon nehézségeket, a melyek miatt királyi felavatásunk és koronáztatásunk eddigelé elhalasztatott. Azon aggodalmakat pedig, melyeket az 1861-iki országgyűlés felséges császár és király V. Ferdinánd ur, mélyen tisztelt és szeretett nagybátyánk és főnséges császári királyi főherczeg Ferencz Károly ur, fiui tisztelettel szeretett édesatyánk lemondási okirataikra nézve ismételt fölirataiban elénk terjesztett, eloszlatta felelős ministeriumunk a jelen országgyűlés színe előtt Nevünkben tett nyilatkozata, melyben legmagasabb jóváhagyásunkat kijelenté arra nézve, hogy az említett lemondások formahiányaiából az ország törvényes önállására, függetlenségére nézve káros következtetések ne vonathassanak, s a trónlemondás ténye jövőre Magyarország külön megemlítése, értesítése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék, — s e részben az ország jogainak biztosítására ünnepélyes megkoronáztatásunk után azonnal külön törvény alkottassék.

Az ország főrendei és képviselői tehát, tekintetbe véve a hazai törvények rendeletét, azok értelmében Minket, mint Magyarországot és társországi trónjának és koronájának törvényes és valóságos örökösét, mentül előbb megkoronáztatni óhajtván : jobbagyi hódolattal járultak Elénk s alázattal kérték, hogy Mi Magyarország sarkalatos törvényei szerint mindenestre még szerencsés megkoronáztatásunk előtt kiadandó koronázási hitlevelünkben az ország jogai biztosítására az alább irt czikkeket, s minden azokban foglaltakat kegyelmesen elfogadni, királyi hatalmunkkal helybenhagyni, megerősíteni s mind magunk kegyelmesen megtartani, mind mások által is megtartatni méltóztatnánk.

1. Szentül és sértetlenül megtartjuk és királyi hatalmunkkal mások által is meg fogjuk tartatni az 1723 : I. és II. törvényczikkekben megállapított királyi trónöröklést ; — az 1791 : III. t.-cz. értelmében teljesítendő koronázást ; — Magyarország és társországi jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét, szabadságát és területi épségét. Szentül és szigoruan megtartjuk s királyi hatalmunkkal mások által is megtartatjuk Magyarországot és társországi törvényesen fennálló szabadalmait, kivált-

ságait, törvényszerű szokásait és az eddigelé országgyűlésileg alkotott s dicső Elődeink Magyarország koronázott királyai által szentesített, valamint ezután országgyűlésileg alkotandó, Általunk, mint koronázott magyar király által szentesítendő törvényeit, minden pontjaikban, czikkeikben és záradékaikban úgy, mint ezeknek értelme és gyakorlata a király és országgyűlés közös megegyezésével fog megállapíttatni; kivéve mindazonáltal dicsőült II. András 1222. évi törvényének azon megszüntetett záradékát, a mely így kezdődik: »Quod si vero nos«, ezen szavakig: »in perpetuum facultatem«. Mindezek biztosítására szolgálанд azon királyi eskünk is, melyet jelen királyi levelünk tartalmára dicső Elődünk I. Ferdinánd koronázási esküje szövegének alapján koronáztatásunk alkalmával le fogunk tenni.

2. Az ország szt. koronáját az ország lakosainak régi törvényes szokása, s a hazai törvények szerint az országban fogjuk mindenkor tartani, s a kebelükből valláskülönbségre való tekintet nélkül választott és megbízott világi személyek által őriztetni.

3. Magyarország és társországai mindazon részeit és tartományait, a melyek már visszaszerezettek, s azokat, a melyek Isten segedelmével ezután fognak visszaszereztetni, koronázási eskünk értelmében is, a nevezett országhoz és társországaihoz visszakapcsolandjuk.

4. Abban az esetben, melyet Isten kegyelme messze távoztasson — ha az ausztriai főherczekek mindkét nemének magvaszakadása, elsöben is: a dicső emlékezetű ösatyák VI., illetve III. Károly; utána dicsőült I. József; végre dicsőült I. Lipót császárok és magyar királyok ágyékai-ból leszármazó örökösök kihaltával bekövetkeznék — a királyválasztás és koronázás előjoga az 1723. évi I. és II. t.-cz. rendelete szerint is vissza-száll Magyarországra és társországaiba, s ezen országoknál régi szokásaik szerint az sértetlenül megmarad hajdani érvényében és állapotában.

5. A mint fentebb az 1. pontban foglaltatik, valahányszor jövendöben ilyen koronázás Magyarországon országgyűlésileg teljesítendő: Örököseink és Utódaink, a koronázandó örökös királyok kötelesek lesznek ezen hitlevelbeli biztosítások elfogadását előrebocsátani és arra esküt letenni.

Mi tehát az országgyűlés fönnbibi kérését kegyelmesen fogadván, atyai szívünk kegyes hajlamánál fogva a fönt beiktatott összes czikke-lyeket, s mindazt, a mi azokban foglaltatik, egyenkint és összesen helye-seknek s Elöttünk kedveseknek valljuk, azokhoz kegyelmes megegyezé-sünkkel hozzájárulunk; igérvén, s királyi szavunkkal biztosítván Magyar-országot és társországoit, hogy mindezen előrebocsátottakat Magunk is megtartandjuk és bármely rendű és állásu alattvalóinkkal is megtar-tatjuk — a mint azokat jelen hitlevelünkkel elfogadjuk, helyben hagyjuk és megerősítjük.

A királyi eskü.

A király a koronázási szertartás folyamában, trónörökösödési törvények szerint, az egyházi eskü mellett még az alkotmányra külön esküt is tesz. Ez eskü az ország törvényei közé becikkelyeztetik. Ha a trónörökös elődének életében koronáztatik meg, a becikkelyezés ekkor is létre jön: a megkoronáztatásról szóló törvényt az *uralkodó* király szentesíti. A *kiskoru trónörökös helyett* pedig a nádor tette le az esküt.

Az alkotmányra való felesküvés szintén ősrégi szokáson alapszik. Valószínű ugyan, hogy a királyság első idejében a koronázással csak az egyházi eskü volt kapcsolatos, melyben a király általánosságban igéri az Isten egyházainak oltalmát és a közbéke fentartását. De már II. Endre óta annak nyomaira is akadunk, hogy a koronázási esküben az alkotmány megtartásának ígérete is befoglaltatik.

Kezdetben csak általában említik, hogy az ország jogait és a korona tekintélyét fentartják; de III. Endre esküje már részletesebb. Hosszu időn keresztül az egyházi és közjogi eskü együtt tételt le és úgy látszik, hogy a szétválasztás csak V. László alatt következett be, a ki az országos rendek kívánalmaira, a koronázás után, az alkotmánybiztosító esküt letette, II. Ulászlóról pedig határozottan tudjuk, hogy az alkotmányra külön esküt tett a szabad ég alatt (1453 : I.). Ettől fogva a koronázásnak kiegészítő részeként jelentkezik, hogy a koronázásnál a király az alkotmányra külön esküt tesz, a mit végre az 1687 : II., 1715 : II. és 1723 : II., III. t.-cikkék törvénybe iktatnak.

Az eskü tulajdonképen a hitlevél rövid ismételése, vagyis ennek tartalmára vonatkozik (1867 : II.); szövegét szintén az országgyűlés szerkeszti. De itt is áll az, hogy mert ez eskü az alkotmány biztosítására szolgál, azzal összeütközésbe semmikép sem juthat és az 1723 : III. t.-cz. III. Károlynak esküjére, az 1867 : II. t.-cz. pedig I. Ferdinánd koronázási esküjére utal, a mi azonban nem zárja ki, hogy a szövegben a lényegre nem érintő változások létre ne jöjjenek (pl. elavult szavaknak kicserélése), vagy hogy a szöveg esetleg az alkotmány alakulásához ne simuljon. Így kimaradt a kiváltságos osztályok jogainak megvédéséről szóló ígéret és helyette minden rendű lakosok jogai biztosítottak.

Szövege, mely I. Ferdinánd, illetve III. Károly óta lényegben nem változott, a következő:

Mi N. N. Isten kegyelméből Magyarország és társországainak örökös és apostoli királya, esküszünk az élő Istenre, boldogságos szűz Máriára, s az Istennek minden szenteire, hogy az Isten egyházait, Magyarország és társországi törvényhatóságait s egyházi s világi minden rendű lakosait jogaikban, kiváltságaikban, szabadságukban, szabadalmaikban, törvényeikben, régi jó és helyben hagyott szokásaikban megtartandjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatunk; Magyarország és társországi jogait, alkotmányát, törvényes függetlenségét és területi épségét sértetlenül fentartandjuk; dicsőült II. András király törvényeit (kivéve mindazonáltal azon törvény 31-ik cikkének záradékát, mely így kezdődik: »Quod si vero Nos« egészen ezen szavakig: »in perpetuum facultatem«) megtartandjuk; Magyarország és társországi határait és a mi ezen országokhoz bármi jog és czímen tartozik, el nem idegenítjük, se meg nem csonkitjuk, sőt a mennyire lehet, gyarapítjuk és kiterjesztjük és megteendjük mindazt, a mit ezen országaink közjavára és dicsőségére igazságosan megtehetünk. Isten Minket úgy segéljen, s annak minden szentjei.

110. §.

A koronázási ajándék.

A nemzet királyának a koronázás alkalmával, régi időktől fogva ajándékot szokott adni, a mely szokás Miksa óta állandóvá lett; sőt II. Mátyás óta a király nejének is ajándékot adnak, a midőn megkoronáztatik.

Az ajándék összegét az országgyűlés esetről-esetre állapítja meg (25.000—50.000 arany) s egy országgyűlési küldöttség nyújtja át; az ajándékozás pedig, az összeg megnevezése nélkül, törvénybe iktattatik.¹⁾ A koronázási ajándék 1848-ig csak a nemesi jogokat gyakorlók terhére képezte, de már 1867-ben az ország közjövödelmeiből fedeztetett.

111. §.

A koronázási jelvények, mint az ország ékességei.

A koronázási jelvények között legfontosabb a szent korona. Mert habár kétséget nem szenved, hogy a szt. korona csak jelkép s a koronázás akkor birhat kellő érvénnyel, hatálylyal, ha a nemzet beleegyező és helyeslő akarata kíséri és ha ez megvan, akkor

¹⁾ Első törvény az 1563: II., az utolsó az 1867: IV., V. t.-cz.

más koronával való koronázás is érvényes lehet: ¹⁾ mégis annyira ismert volt a nemzetnek kegyelele a szent korona iránt, hogy királyaink majdnem olyan súlyt helyeztek a szent koronával történő megkoronáztatásra, mint a nemzet beleegyezésére és így érthető, hogy a más koronával (1301. és 1309.) megkoronázott Róbert Károly, a mint a szent korona birtokába jutott, ezzel magát ujlag megkoronáztatta (1310.); Mátyás pedig nagy áldozatok árán szerezte vissza a szent koronát. — A koronázást becikkelyező számos törvényünk hangsúlyozza, hogy a király magát ősi szokások szerint, vagyis a szent koronával megkoronáztatta; a törvénynek az a határozata pedig, hogy a király magát *annak rendje szerint* koronáztassa meg, úgy magyaráztatik, hogy a szent koronával, vagyis, hogy mai nap érvényes koronázás csak a szent koronával történhetik. A szent korona elmélete szerint is csak a szent koronával lehet koronázni.

A szent korona eredete a királyság keletkezésével egykoru. Felső részét azon korona maradványául, melyet II. Sylvester pápa küldött szent István királynak, az alsó részét pedig Dukas Mihály, görög császár, ajándékának tekintik.

A koronázásnál a szent koronán kívül még használt jelvények, melyek szintén az ország ékességeit alkotják: az aranyból készült *királyi pálcza* vagy *jogar*, mely jelenti a legfőbb polgári hatalmat; az *országalma*, tetején kettős kereszttel, oldalán az ország czimereivel egyesített Anjou-czimerrel, kifejezi a kerületi felségjogot; *szent István kardja*, mint a legfőbb katonai hatalom jele. — Továbbá *szent István palástja*, melyet szent István neje, Gizella királyné készített, s 1031-ben a székesfejérvári Boldogasszony templomának

¹⁾ Állandóan ható vis major esetében, pl. ha a korona elvesz. — Róbert Károly, 1308-ban, királyllyá választatott; a korona azonban László, erdélyi vajdánál volt és így Gentilis bibornok, pápai követ, a magyar főurakkal egyetértve kiadott egy okmányt, a mely szerint, ha a szent korona, a meghatározott időre, vissza nem kerül, az elvetettnek és érvénytelennek tekintessék, és helyette új korona készitendő, a mely a pápai követ által megáldatván, egyedül érvényes legyen. (Fejér, Cod. dipl. VIII. 270.) — I. Ulászlót 1440-ben szent István mellszobráról levett koronával koronázták meg, minthogy a szent koronát Albert özevgye, Ausztriába magával vitte és ekkor kijelentetett, hogy a koronázás érvényes, úgy, mint a korona ereje a nemzet beleegyezésétől függ és hogy a régi koronának minden ereje erre az új koronára szálljon. (Cziráký, Disquisitio hist. 203. és Kovachich: Vest. Comitiorum. 235. l.) — Midőn pedig Friedrich császár magát önkényüleg Bécsujhelyben megkoronáztatta (1459.), a nemzet azt érvényesnek nem ismerte el és újra kijelentetett, hogy a koronázás csak üres formáság, ha azt a köznek beleegyezése nem kíséri. (L. még Virozsil, Staatsrecht. I. 328.)

ajándékozott; keztyük, harisnyák, sárga bőrből készült saruk; a hosszú nyelű kettős ezüst kereszt; végre használtatik még a kézi kis kereszt, melyet a tárnokmester visz a koronázásnál és egy másik kereszt, de ezek szoros értelemben már nem tartoznak az ország ékességei közé, s az esztergomi főegyház kincstárában őriztetnek.¹⁾

112. §.

A koronaőrök intézménye.

A szent korona az Árpádok idejében a székesfejérvári székes-egyházban, a káptalan prépostja, illetve az örkanonokok őrzete alatt állott, később pedig, úgy nagy Lajos korától, Visegrádon világi rendű örök gondjaira volt bízva. (1464 : II., 1492 : III., 1498 : XXV., 1500 : XXIII.)²⁾

A Habsburgok alatt Bécsbe, majd Prágába vitetett, s midőn II. Mátyás idejében az országba ismét visszakerült, őrzési helyéül kizárólag a pozsonyi várat jelölték ki³⁾ és őrzésére több szigorú törvényt alkottatott.⁴⁾ Az 1715 : XXXVIII. t.-cz. azonban az akkori mozgalmas időkre tekintettel megengedi, hogy a korona, ha őrzési helyén veszély fenyegetné, a nádor tudtával Pozsonyból más, biztosabb helyre is átvihető legyen.

Miután pedig II. József a koronát az említett törvények ellenére az országból elvitette, visszahozatalakor új törvényt alkottak, az 1791 : VI. t.-cikket, mely elrendeli, hogy a szent korona a hozzá tartozó ékességekkel egyetemben kizárólag Buda fővárosában őriztessék, kivéven a fentebbi 1715 : XXXVIII. t.-czikben említett veszély esetét, midőn a veszély tartamára a nádor tudtával biztosabb helyre átszállítható. Megjegyzendő, hogy a hitlevél 2-ik pontja is kifejezi, hogy a szent korona mindig az országban őriztessék.

A szent korona őrzésére jelenleg az országgyűlés, a király által val-

¹⁾ A szent koronáról és a koronázási jelvényekről I. Ipolyi művét : A magyar szent korona. 1886., valamint Karácsonyi : akadémiai értekezését (1907) : Hogyan lett szt. István koronája a magyar szt. korona felső része.

²⁾ Zsigmond alatt ugyan hosszabb ideig a szent korona Budán, a királyi kincstárban a nádor által őriztetett. (Legujabban tárgyalja e kérdést *Rátvay* : A koronaőri intézmény a magyar alkotmányban. Athenaeum V. és VI. k.)

³⁾ 1608 : k. e. IV. és k. u. XVI. t.-cz.

⁴⁾ 1613 : XVIII., 1625 : XXVI., 1622 : IV., 1635 : LXXXVII. t.-cz.

laskülönbségre való tekintet nélkül kijelölt világi rendű *érdemes született honfiak* közül ¹⁾ választ két őrt. (1608 : k. e. IV. 1715 : XXXVIII., s a királyi hitlevél.) Rendesen egy protestáns és egy katolikus vallásbeli választatik, kik esküjüket a király és az országgyűlés előtt teszik le, és úgy megválasztatásuk, mint lemondásuk, a felelősség alóli fölmentetésük, illetőleg halál esetére örököseik fölmentése, törvénybe iktattatik. Egyik közülök mindig a korona mellett köteles lakni (1647 : III., 1655 : XLV.) és a koronát kettős zár alatt tartják. — Minthogy pedig a szent korona a közhatalmi életre szervezett nemzetet, vagyis az államot jelképezi, azért a koronaörök országos tisztséggel, vagyis méltósággal birnak, rangban mindjárt a zászlós urak után következnek.

Ha a koronaőri állás az országgyűlés szünete alatt üresedik meg, azt ideiglenesen, a legközelebbi országgyűlésig, a király tölti be.

A korona őrzésére, a koronaörök mellé, még külön őrcsapatot is rendelnek törvényeink (1622 : IV., 1625 : XXVI.), mely jelenleg a honvédség tetteles állományából alakittatik (2 tisz, 1 kezelő tisz, 6 altisz, 2 kürtös, 40 közlegény) és a korona, koronázási jelvények mellett éjjel-nappal őrt áll.

113. §.

A királyi gyám és gyámkormányzó.

A királyi gyám, illetve gyámkormányzó, alkalmazásának szüksége beáll : 1. ha az uralkodó kiskoru ; 2. ha az uralkodó hatalmi körének gyakorlásában állandóan akadályoztatik, tehát különösen betegség esetében.²⁾ — Régente, a magánjogi felfogás hatása alatt, király kiskorúságára a királyi szülők intézkednek, kijelölik a gyámkormányzót (III. és IV. Lászlóra nézve), majd pedig az özvegy királyné nyeri el ezt a tiszteletet (Nagy Lajos özvegye). Tisztultabb közjogi felfogás volt már, midőn a gyámkormányzót az ország rendei

¹⁾ A koronaőri állásra rendszerint négyen jelöltetnek és a választást beiktató 1901 : XXIII. t.-cz. mondja, hogy az illetők «a korona és a haza érdekében szerzett érdem és hazafiui szolgálat figyelembe vételével» választottak meg.

²⁾ Még egy más eset is gondolható, melyet mi a kiskorúság kategóriájába veszünk, hogy t. i. a király halálakor özvegye vagy a trónörökös özvegye teherben maradt s a trónöröklési szabályok szerint esetleg a születendő gyermeket illetné a trón.

jelölik ki (Hunyadi Jánost, Szilágyit), végre pedig a legelső közjogi tisztséggel kötik össze. Az 1485 : II. t.-cz. ugyanis azt mondja : »Ha a király kiskoru örökösét hagy hátra, a nádor hivatalból köteles őt, mint gyám, országaiban megtartani és hiven védeni. A nádornak ilyenkor, míg t. i. az örökös serdült korát elérte, minden alattvaló honfi épúgy tartozik engedelmeskedni, mint magának a királynak.« A gyámkormányzót tehát a királyi hatalomkör gyakorolhatása, az alkotmány korlátai között, egészben megilleti. Itt mutatkozik a különbség a nádor gyámkormányzói és kir. helytartói állása között, mely utóbbi csak a végrehajtó hatalomra vonatkozik.¹⁾

Az 1485 : II. t.-cz., melyet későbbiek (1681 : I., 1715 : V., 1741 : IV., IX., 1791 : V. t.-cz.) megerősítettek, vagyis elismertek, ma sincs hatályon kívül helyezve, tehát fennáll. De a nádori állás nincs betöltve és az 1867 : VII. t.-cz. rendelkezése szerint »mindaddig, míg a nádori állás a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg törvény által szabályozva nem lesz : a nádor választása elhalasztatik«, úgy hogy a nevezett törvények nem alkalmazhatók és a netalán előforduló esetben, az országgyűlés feladata lesz intézkedni.²⁾ De másrészt meg a *pragmatica sanctio* rendelkezése szerint Magyarországon és Ausztriában egy és ugyanazon természeti személy uralkodik és a két állam közti viszonyt (a közös ügyeket) ennek alapján szabályozza az 1867 : XII. t.-cz., a mit figyelmen kívül hagyni a gyámkormányzóság intézményével sem lehet.³⁾

¹⁾ L. alább.

²⁾ Az ausztriai házi törvények szerint a legközelebbi nagykoru örökös a gyám és gyámkormányzó. De a családi szabályok reánk nem vonatkoznak. Az országgyűlés közreműködése a kijelölésnél újabban is előfordult (1741. évi IV. t.-cz.), midőn Mária Terézia esetleges kiskoru árváját illetőleg, kivételesen, Lotharingi Ferencz jelöltetett.

³⁾ Esetleg talán ugyanazon személy megválasztása által, ki Ausztriában régensséget visel, vagy egy régensi bizottság alakítása válik szükségessé, melynek 1—2 tagját a magyar ügyekre a magyar országgyűlés, ugyanannyit az osztrák ügyekre a birodalmi gyűlés választana és az elnökséget a döntés jogával, legközelebbi rokon, nagykoru főherczeg viselné. Deák F. véleménye szerint (Beszédék V. köt. 93. l.), ha kiskorura kerülne a magyar korona, valamint mi sem egyeznének abba, hogy Magyarországra az uralkodói teendőket oly egyén teljesítse, kit akár az uralkodói ház családi törvényei, akár amaz országok magok biznának meg a gyámsággal, úgy tőlük sem kívánhatnók, hogy a mi nádorunk intézkedjék rájuk nézve. Ennek természetes következménye az lesz, hogy ily esetre régensségről és lehet, hogy több tagu régensségről kell majd gondoskodni. — Az a többször hallható vélemény, hogy a külön-külön gyámkormányzóság nem sértené a *pragmatica sanctio*t, mert hiszen a birtoklás a

Rége tőbbször előfordult a *király helyettesítése* távollét miatt. Így már a vegyes-házbeli királyok alatt (Nagy Lajos, Zsigmond) kinevezett helytartók által; majd pedig az 1485. évi, u. n. nádori törvény X. cikke ilyen esetre a nádort rendeli helyettesül.¹⁾ A Habsburgok alatt az 1608 : k. e. XVIII. t.-cz. ugyancsak a nádort rendeli a király helyettesül, a mit az 1681 : I. t.-cz. megerősít. Végre az 1848 : III. t.-cz. a végrehajtó hatalmat, a királynak fentartott jogokon kívül, egészen a nádorra, mint királyi helytartóra, ruházza a király távollétében. De ez intézkedéseket az 1867 : VII. t.-cz. hatályon kívül helyezi, midőn kimondja, hogy a király a végrehajtó hatalmat személyesen gyakorolja, még akkor is, ha külföldön tartózkodik s így a helyettesítés távollét czimén ma nem történhetik, vagyis csak újabb törvény intézkedése alapján.

II. Alkotmányunkban arra nézve sem találunk intézkedést, hogy a kiskoru király hányadik életével veheti át az uralkodást. A gyakorlat pedig igen különböző eljárást mutat : II. Lajos, III. István 15 éves; ebben a korban már tényleg uralkodik Salamon; Nagy Lajos, V. László, I. Lipót 16 éves, Mátyás 19 éves volt. Ugy hogy az előforduló ilyen esetben szintén az országgyűlés lesz hivatva intézkedni.

De a *pragmatica sanctio* szerint Magyarországon és Ausztriában egy és ugyanazon physikai személy uralkodik s így a két állam a fejedelem nagykorúságát illetőleg a *harmonicus* intézkedésre van utalva. Ausztriában a trónörökös 16 évvel lesz nagykoru, a házi törvények szerint, csak hogy ez a rendelkezés reánk nézve nem kötelező.

114. §.

A kormánytárs. (Corregens).

Hazánk történetében kétszer fordul elő, hogy az uralkodó a kormányzás terhét mással megosztani óhajtotta : Mária férjével,

két fejedelmi hatáskört illetőleg továbbra is megmaradna az uralkodó közös személyénél és csakis a kormányzat válnék szét, a mit már az 1848 : III. t.-cz. is részben megállapít, midőn a királynak külföldön tartózkodása esetére a végrehajtó hatalmat a nádorra bizza, Magyarországnak Ausztriához való mai viszonya (1867. évi XII.) folytán, alig volna kivihető. — Mindez mutatja, hogy a régenség intézményének törvényhozás útján való szabályozása, igen kívánatos lenne.

¹⁾ Az 1485 : X. t.-cz. szerint „ha a király akár haddal, akár egyéb okból az ország határain kívül lenne, a nádor hivatalánál fogva az országban hely-

Zsigmonddal s Mária Terézia férjével, lotharingiai Ferenczczel. E két eset természetükre ugyan nem volt egészen egyenlő, Zsigmond inkább *correx*, Ferencz hg. *corregens*, kormányzótárs volt, de azért vonhatunk egységes következtetést. A kormányzótárs intézmény mindegyik alkalommal az országgyűlés beleegyezésével keletkezett és hatáskörét az országgyűlés állapította meg, minthogy a király, hatalmának egy részét, az országgyűlés beleegyezése nélkül másra át nem ruházhatja. — Az utóbbi esetre az 1741:IV. t.-cz. következőleg intézkedik:

1. Az uralkodótárs intézménye a királynő élte végéig, vagy tetzéséig tartson; 2. az országos trónörökösödési rendet, a király uralkodása alatt álló országok feloszthatlanságát, nem támadja meg; 3. a nádori hatóság sértetlen marad; 4. ha a királyné fia, mint kiskoru jutna a trónra, annak gyámja és az ország kormányzója a *corregens* lesz, a kinek hatásköre törvényben van körülírva; 5. a kormányzótárs részt vehet ugyan az állam törvényszerű kormányzásában, de a főhatalom, a kiváltságok osztogatása és más felségjogok a koronázott királyi Felségnél maradnak; 6. az alkotmányos jogok és szabadságok megóvásáról a kormányzótárs is köteles gondoskodni és erre esküt tesz; 7. ez esetből a jövőendő nő-királyok férjei következtetést nem vonhatnak.

115. §.

A trónról való lemondás.

A trón, halál esetén kívül, még lemondás által is üresedésbe jöhet. A korona átszállásának rendje ilyenkor is a fentebbi örökösödési törvények szerint történik. Magára a lemondásra vonatkozólag azonban egész a legújabb időkig törvényeink nem intézkedtek. A gyakorlatból (pl. midőn I. Rudolf lemondott II. Mátyás javára) kifejlődő felfogás az volt, a mi egyedül felelt meg az ügy természetének is, hogy a trónról való lemondás Magyarországot illetőleg csak akkor érvényes, ha az Magyarország külön megemlítésével és a magyar országgyűlés alkotmányos hozzájárulásával történik. Minthogy azonban ezzel V. Ferdinánd királyunknak, illetve Ferencz Károly trón-

tartó legyen és mindazt tehessen, a mi különben a királyt megilleti, kivéven a kegyelmezést, valamint a koronára háramlott jószágok adományozását és egyebeket, a melyek régi rendelkezés szerint a királyi méltósághoz tartoznak.

örökösnek lemondása ellentétes volt, az 1867 : II. és III. t.-cz. világosan kimondja, hogy »minden ezentul bekövetkezhető trónlemondás Magyarország külön értesítése mellett és alkotmányos hozzájárulásával történjék.«¹⁾ — A trónjáról lemondott király, bár czimeit megtarthatja, alattvaló lesz, s ha lemondása következtében oldalág jutott a trónra, később született fia csak ezen ág férfitagjainak kihalta után örökösödik.

116. §.

A király neje és a királyi család tagjai.

A király neje osztozik férje tiszteleti jogaiban. Felsőnek cizmettetik s a király után első személy az államban, de már alattvaló. Hajdan külön jószágokkal birt, I. Ferdinándig külön udvartartása (zászlósai, palotatisztjei) és banderiuma volt. A jelenkorra mindebből csak az maradt fenn, hogy a veszprémi püspök a királyné kancellárja címét viseli.

A királyné is megkoronáztatik, még pedig, ha a király koronáztatásakor már házas, rendesen a királylyal egyidőben. A fölkenést az esztergomi érsek végzi és a szt. koronát a királyné jobb vállára illeszti, a veszprémi püspök pedig a házi koronát a fejére teszi. De a királyné ezzel befolyást az államügyekre nem nyer és így esküt nem tesz, hitlevelet nem ad ki.

A királyi család feje mindenkor az uralkodó király és császár. A királyi családot alkotják a király nején és esetleg az elhalt király özvegyén kívül, az ausztriai főherczegek, illetve magyar királyi herczegek, a kik a közös törzsatyától, a családfő által jóváhagyott és egyenrangú házasságban, férfiágon származnak; valamint a főherczegnők férjhezmenetelökig és a főherczegasszonyok, továbbá özvegyek az özvegyesség tartamára.²⁾ A főherczegnők férjhezmenetelükig és a főherczegasszonyok, továbbá özvegyek az özvegyesség tartamára.²⁾ A főherczegnők férjhezmenetelükig és a főherczegasszonyok, továbbá özvegyek az özvegyesség tartamára.²⁾

¹⁾ A trónöröklés rendje, valamint a király trónra lépte országos törvénybe iktattatott és így ezen változás csak törvény által jöhet létre. A trónöröklés csak akkor nyílik meg, ha a király, lemondásáról szóló törvényt szentesítette. Szerintünk abból az okból, hogy a trónöröklés sorrendje is törvényileg állapított meg, az is következne, hogy a rangjokról, czimökről és az ezzel kapcsolatos jogokról lemondó főherczegek lemondása szintén törvénybe iktattassék, minthogy a sorrendben ez is változást idéz elő.

²⁾ Szóll Kálmán miniszterelnök a magyar képviselőház 1900. okt. 30-iki ülésén felolvasta a házi törvényeknek idevonatkozó részét: »A legfelsőbb uralkodóház áll: a császárból és királyból, mint annak fejéből, az uralkodó

telük alkalmával, renuntiatiót adnak ki, melyben elismerik a *pragmatica sanctio* szerint történő örökösödést, vagyis lemondanak a magánjogi elvek szerinti örökösödésről az állam területében és ezzel elismerik¹⁾ a fiág föltétlen elsőbbségét.

A királyi család tagjai szintén alattvalók, habár bizonyos kivételes jogállást élveznek: 1. a címök fenség²⁾ és udvartartással bírnak, mely a királyi udvart kiegészíti; 2. különös büntetőjogi oldalom alatt állanak (1878: V.); 3. ki vannak véve a rendes törvényszékek hatásköréből s minden peres és perenkívüli személyes természetű polgári kereseteknél különös bíróságuk van az 1909: XVI. t.-cikkkel életbeléptetett magyar főudvarnagyi bíróságban,³⁾ büntetőjogi ügyekben pedig a király személyes birói hatalma alatt állanak, illetőleg a király által ez esetre kirendelt bíróságok alatt; 4. eskütételnél, tanuskodásnál, hatósági végrehajtásnál kivételes szabályok alatt állanak; ⁴⁾ 5. vadászati és fegyveradó alá nem esnek (1883: XXIII.), katonai beszállásolástól mentesek (1879: XXXVI.), katonai

elődjének esetleges életben levő özvegyeiből, a főherceg urakból és a főherceg asszonyokból, a kik egyenrangú és mindenkor a legmagasabb család által jóváhagyott házasságból férfian leszármaznak».

¹⁾ Magyarországot illetőleg a renuntiációnak különös jogi jelentősége nincsen, minthogy itt a trónöröklés úgy sem történhetnék másként, mint az 1723: I., II. t.-cikk szerint. L. Nagy Ernő: A házi törvények és a renuntiatio cz. értekezését. Jogt. Közl. 1899. évf.

²⁾ Teljes címök az 1804., 1806., 1816-ban kelt legmagasabb határozatok alapján: ausztriai császári herceg és magyar királyi herceg, cseh királyi herceg, ausztriai főherceg. Megszólításoknál császári és királyi fenség. Törvényeinkben (1848: I., II.; 1867: I., II., III.) többször található összevonás: császári és királyi főherceg, nagy mértékben nélkülözi a szabatsóságot. — A királyi család jogi állására vonatkozólag csak némely esetre találunk törvényi intézkedéseket, irányadóul legfelsőbb határozatok és a százados gyakorlat szolgál.

³⁾ A magyar főudvarnagyi bíróság hatásköre kiterjed: 1. a királyi ház tagjaira; 2. azokra, a kikre eddig külön legfelsőbb intézkedések a főudvarnagyi hivatal birói hatóságát kiterjesztették; 3. azokra a személyekre, a kik a nemzetközi jog értelmében területenkívülséget élveznek, ha magukat a főudvarnagyi bíraskodásnak alávetik.

⁴⁾ A végrehajtási eljárásról szóló 1881: LX. t.-cz. szerint a királyi család valamely tagjának laképületében végrehajtási eljárás csak a főudvarnagyi hivatal kiküldötte, avagy az általa megkeresett bírósági közegek által teljesíthető. — A tanuságtételnél pedig, az uralkodó család tagjai lakásukon hallgatandók ki, és pedig Budapesten a kir. Curia elnöke, a kir. táblák vidéki székhelyein a kir. tábla elnöke, az állam egyéb területén pedig ama törvényszék elnöke által, melynek területén tartózkodnak. (1896. évi XXXIII. 201. §.)

czélokra szükséges lovak állítására nem kötelesek (1873 : XX.), a belső vámok alól (1890 : I. 99.), a községi közmunka és a törvényhatósági utadó alól mentesek (1890. évi I.); továbbá 6. a teljeskoru főherczegek a magyar főrendiháznak tagjai (1885 : VII.); 7. alávetvék a király családfői hatalmának, a mi különösen felügyeleti és disciplinaris jogokban nyilvánul, valamint a családi házzsabályoknak és ez szintén bizonyos jogi eltéréseket idéz elő.¹⁾

117. §.

A megkoronázott trónörökös.

Már az Árpád-házbeli királyok alatt megtörtént, hogy a trónörökös még atyja életében megkoronáztatott ²⁾ és ez alapon az ellátására átengedett területen, de szélesebb körben is, mint ifjabb király, az uralkodó király minden tiltakozása ellenére, királyi hatalmat törekedett gyakorolni, a mi sok belső villongásnak lett szülője és az állam egységét veszélyeztette.

Szerencsére az ifjabb királyság intézménye csak ideiglenes jellegű volt és IV. Béla után már nem találkozunk vele. De az később is,³⁾ különösen a Habsburgok idejében ⁴⁾ előfordult, hogy a király még életében megkoronáztatta utódát, főleg a czélból, hogy így számára a trónt jobban biztosítsa. Ekkor már azonban határozottan kikötetett, hogy a megkoronázott trónörökös atyja életében, a király és az országgyűlés beleegyezése nélkül, királyi jogokat nem gyakorolhat.⁵⁾ A terület megosztását pedig kizárja az 1723 : II. t.-cz., mely kimondja, hogy az ország területe kapcsolt részeivel együtt feloszthatlanul és elválaszthatlanul együtt birtoklandó.

¹⁾ Így, mint láttuk, királyi beleegyezés nélkül érvényes házasságot nem köthetnek, életpályájukat, lakhelyöket csak királyi engedély mellett választ-hatják meg, valamint udvartartásuk berendezéséhez királyi engedély szükséges. A házi törvények szólnak még a gyámságról, gondnokságról, az apanageokról, stb. Mindezekről l. bővebben a szerzótől: Főherczeg czimszó alatt a Jogi Lexikon 3-ik kötetében.

²⁾ Így II. András és IV. Béla királyok idejében.

³⁾ Ilyen eset volt II. Lajosé is, a ki szintén atyja életében, 1508-ban koronáztatott meg.

⁴⁾ Így Miksa 1563-ban, Rudolf 1572-ben, II. Ferdinánd 1618-ban, III. Ferdinánd 1625-ben, I. Lipót 1655-ben, I. József 1687-ben, V. Ferdinánd 1830-ban.

⁵⁾ 1622 : II., 1638 : I., 1659 : I., 1830 : I. t.-cz.

Jövőre az ilyen eseteket, az 1830 : I. és II. t.-cz. akkép szabályozta, hogy a főhatalom gyakorlása teljesen az uralkodó királynál marad és a megkoronázott trónörökös, az országgyűlésnek külön beleegyezése nélkül, az ország kormányzásában részt nem vehet. A megkoronázott trónörökös trónra léptétől számított hat hónap alatt köteles országgyűlést hívni egybe, a koronáztatásakor kiadott hitlevélnek törvénybe iktatása végett. — Az esküt koronázáskor leteszi és a beiktató törvényt az uralkodó király szentesíti.

Egyébiránt a megkoronázott trónutód még előde életében is királynak és felségnek czimeztetik, a törvényes királyok számát szaporítja.

III. FEJEZET.

A TÖRVÉNYHOZÁS.

118. §.

A magyar törvényhozásról általában.

A törvényhozás feladata, az állam souverain természetű akaratát kötelezőleg, törvény alakjában, kifejezésre hozni. Kezelője a koronás király a népet képviselő országgyűléssel : a főrendi- és képviselőházzal ; a horvát-szlavon autonomiát illetőleg pedig a horvát-szlavon országgyűléssel. — A törvényhozás (törvényhozó szerv) az egyedüli az államban, mely minden jogi felelősség és ellenőrzés nélkül működik.

A törvényhozás hatásköre, alkotmányilag kifejezetten, nincs bizonyos ügyekre szorítva és mert általa nyilvánul a legfőbb állami hatalom, tulajdonképen minden ügyet rendelkezési körébe vonhat, működését csak az korlátozhatja, a mire maga állított fel magának korlátot ; sőt még a fennálló joggal szemben is szabad. A mig ugyan valamely törvény érvényben van, a törvényhozásra is kötelező, de az alkotmányos formák megtartása mellett mindig megváltoztatható. Így a törvényhozás által kifejezett állami akarat erősebb, mint a fennálló jog, mert az előtte hátrálni kénytelen ¹⁾ Mint-

¹⁾ Hogy pedig e nagy hatalom a közszabadságot veszélyrel ne fenyegetse, a nép maga választja a törvényhozás egyik elemét s ezzel politikai értelemben részese lesz a törvényhozásnak.

hogy azonban a magyar állam közhatalmi életének organicus szervezete az állami cselekvési körök elkülönítésén nyugszik, a törvényhozás feladata első sorban a jog szabályainak alkotása. De a hatalmi ágak szétválasztása nem történt, mint a hogy nem is történhetett mereven; egyiknek kezelésére hivatott organum, ha van különös ok reá, a másiknak hatáskörébe is nyulhat és így sokszor érezhető, hogy a törvényhozói, birói és kormányzói organumok az *egységes* államhatalomnak szervei.

Ma a törvényhozás (törvényhozó szerv) hatáskörébe tartozik minden, a mire az állam souverain természetü akarátát kifejezni óhajtja, vagy azt, hogy a határozat az országgyűlés (a nemzeti képviselő) részesedésével keletkezzék. Első sorban tehát az általános érvényű jognak, vagyis a törvénynek alkotása és hiteles magyarázása, de előfordul, hogy a törvény egyes esetre alkot jogot, így pl. az 1741: IV. t.-cz. a kormánytárs intézményét egy esetre szabályozta, valamint az 1848: III. t.-cz. a nádornak a sérthetetlenségét; továbbá egyéb ügyek fölötti határozás, melyek közül több nem bir a jogalkotás természetével.¹⁾ Mindez azonban a törvénynek alakilag meghatározott fogalmán (l. 4. §.) nem változtat. A törvénybe iktatott bármely határozat, ügyintézés, számadási tervzet, stb. a törvény jogi természetét szerzi meg és ha az állami jogalkotás más módon történik, pl. kormányrendelettel, ez a törvény jogi természetét sohasem birhatja. Azért a törvénynek alaki és anyagi értelemben vett megkülönböztetése (t. i. hogy törvény alakilag, de nem anyagilag, mert nem jogalkotás) nálunk csak doktrinális értékkel bir.

A területet illetőleg, a törvények rendszerint általános érvényűek, de azért előfordulhatnak particuláris jelentőséggel is. Ő felsége és a horvát-szlavon országgyűlés által alkotott törvények pedig csak a horvát-szlavon területre és az alkotmányban meghatározott ügyekre, illetve ügycsoportokra vonatkozhatnak és azért mindig particuláris jogot tartalmaznak (l. 37. §.).

A törvényhozásnak jelentékeny része van még az állam kormányzatánál, habár a kormányzás nem tartozik feladatai körébe.

¹⁾ Senki sem vonja kétségbe, hogy midőn a magyar állam ezer éves fennállása, Erzsébet királyné, József nádor vagy Deák Ferencz emléke törvénybe iktattatik, vagy a koronaörök választatnak, illetve ők vagy örököseik a felelősség alól fölmentetnek, nem általános természetű jog keletkezik, valamint akkor sem, midőn vasut, erődítmény építése, valamely intézet felállítása, kölcsön fölvétele határoztatik el, vagy az állami költségvetés számadásait iktatják törvénybe.

Először is az által, hogy a törvény állapítja meg a kormányzat szervezetét, hatáskörét, a kormányzás jogi rendjét. De továbbá bizonyos ügyek elintézése is törvényhozásilag, törvény által történik. Így különösen valamely pénzügyi tehernek az országra rovása, minden új adónak behozatala, az állam hitelének igénybe vétele; a hadsereg ujonczjutalékának megállapítása, a honvédségnek, népfőlkelésnek az ország határain kívül történő alkalmazása, valamint egyéb ügyei; az állami költségvetés megállapítása, a zárszámadási jog és évenként az adó és ujonczok megszavazása. Bizonyos országos főtisztiszegek és méltóságok betöltése, u. m. a nádoré, koronaöröké a király és az országgyűlés által történik, ugyszintén az állami számszék elnökének alkalmazása. Az országgyűlés ellenőrzi a ministeri kormányzatot.

A törvényhozó szerv, mint ilyen, birói hatáskörrel ugyan nem bir. De megállapítja az alkalmazandó jogot, valamint a birói szervezetet és eljárási szabályokat. Sőt az országgyűlés bizonyos esetekben birói hatalmat is gyakorol, vagyis abban részesedik: a főrendiház itél a vád alá helyezett ministerek fölött, a képviselőház a panaszszal megtámadott választások, valamint az összeférhetetlenség, a mentelem eseteiben és a főrendiház tagjaiból alakul részben a legfelsőbb fegyelmi bíróság.

119. §.

A) A király jogköre a törvényhozásban. — Az országgyűlés összehívása, megnyitása, berekesztése, elnapolása és feloszlatása.

I. A király hívja össze munkára az országgyűlést, megnyitja, üléseit elnapolhatja, berekeszti, sőt az ötévi időszak letelte előtt (melyre jelenleg az országgyűlés összehívatik) feloszlathatja és a képviselőházat illetőleg új választásokat rendelhet el. A főrendiház tagjainak egy részét pedig az örökös jog adományozásával, vagy élethossziglanra történő kinevezéssel meghatározza. — A törvényalkotás körül a király bírja továbbá a kezdeményezés jogát, szentesíti a törvényeket, melyek általa (nevében) hirdettetnek ki.

II. Régi törvényeink az országgyűlésnek majd évenként (1290: XXXI., 1471: I., 1500: I.), majd háromévenként (1498: I., 1655. év XLIX., 1715: XIV., 1791: XIII.) történő összehívását rendelik el, az utóbbi esetre annak hangsúlyozásával, hogy a szükséghez képest gyakrabban is tarthatók országgyűlések. Az 1848: IV. t.-cz. értelmében az országgyűlések évenként lehetőleg a téli hónapokban

tartandók és a nevezett törvény egy országgyűlés időtartamát három évre állapítja meg, de már az 1886 : I. t.-cz. öt évre meghosszabbítja. Ugy, hogy jelenleg az országgyűlés öt évre, illetőleg annak évenként lehetőleg a téli hónapokban tartandó ülésszakaira : öt, egy-egy évi ülésszakra, hivatik össze.

Az országgyűlés összehívása (az uralkodó kiskorúságának esetétől eltekintve) kizárólag a királyt illeti meg, ki e jogot már koronáztatása előtt is gyakorolja és pedig a főrendiház tagjait illetőleg személyhez szóló, a képviselőválasztások elrendelését a törvényhatóságokhoz és a külön választókerületet alkotó rendezett tanácsu városokhoz intézett királyi megbízólevelek által. Hajdan volt reá eset, hogy az országgyűlést az özvegy királyné, a nádor, királyi helytartó, vagy más országos méltóság hívta össze. — A király kiskorúságának esetére az 1485 : III. t.-czikk elrendeli, hogy az országgyűlést a nádor, mint gyámkormányzó hívja össze. E törvény ma sincs hatályon kívül helyezve, de minthogy a nádori állás betöltése felfüggesztetett (1867 : VII.), per analogiam juris mondhatjuk, hogy az említett esetben az országgyűlés összehívása a gyámkormányzót illeti meg.

A magyar országgyűlések székhelye régente nem volt meghatározva, de már a XIII. század végétől leginkább Pesten, illetve a Rákos mezején, később Pozsonyban (1635 : LXXIX.), azután Budán (1765 : II.), majd ismét Pozsonyban tartották. Az 1848 : IV. t.-cz. pedig az összehívás helyéül Pestet jelöli ki és e városnak Budával történt egyesítése óta (1872 : XXXVI.) az országgyűlés székhelyéül Budapest szolgál.

III. A király az országgyűlést rendszerint személyesen, vagy erre az esetre kirendelt biztosa által trónbeszéddel nyitja meg¹⁾ és rekeszti be. A trónbeszéd a megnyitásnál a munkaprogramm körvonalait, a berekesztésnél a végzett munkára visszapillantást, valamint a királyi kormány politikai nézeteit egyes fontosabb kérdésekre tartalmazza és röviden a nemzetközi viszonyokról tájékoztat. Az országgyűlés megnyitás előtt meg nem alakulhat, rendes működését meg nem kezdheti. — Az évi ülésszakok berekesztése királyi leirattal történik, mely az új ülésszak összejövételének időpontját is megállapítja.

¹⁾ Az 1492 : CVIII. t.-cz. szerint az összehívás napjától számítva négy napig várakoznak a később érkezőkre és így a megnyitás négy nap múltán következik be. Az 1910. évi június hó 21-re összehívott országgyűlés megnyitása június hó 25-én történt.

A király az országgyűlést elnapolni (prologálni 1848 : IV. t.-cz.) is jogosított, a mi mind a két házra vonatkozik. Ez szintén királyi leirattal történik, és pedig bizonytalan vagy meghatározott időre. Az előbbi esetben az országgyűlés akkor jöhet össze, ha a király azt összehívja, az utóbbi esetben a meghatározott idő elteltével. Megjegyzendő, hogy az országgyűlés mindenik háza is jogosult üléseit külön-külön elnapolni, de ha valamelyik ház maga napolta el üléseit, azért a király ülésekre az országgyűlést, tehát az illető házat összehívhatja, valamint összehívhatja a ház elnöke a háztól nyert felhatalmazás folytán, a ház 20 tagjának a házszabályokban meghatározott módon nyilvánuló kívánságára pedig köteles összehívni.

A király kizárólagos joga az országgyűlést időközben felosztatni, mely esetben az országgyűlés működésének vége szakad és a képviselőházat illetőleg új választások rendelendők el. A felosztás jogát a király rendszerint királyi biztossal gyakorolja.

De mind e jogok (berekesztés, elnapolás, felosztás) gyakorlásánál a következő korlátok állanak fenn :

Az 1848 : IV. t.-cz. szerint, felosztás esetében Ő felsége újabb országgyűlés összehívásáról akként rendelkezik, hogy ez az előbbinek felosztásától számítandó három hónap alatt összeüljön ; de az évi ülés az utolsó évről zárszámadásnak és a következő évi költségvetésnek a ministerium által leendő előterjesztése s az irántoki határozatnak meghozatala előtt be nem rekeszthető, sem az országgyűlés fel nem oszlattathatik. Ez utóbbi tételt az 1867 : X. t.-cz. annyiban módosítja, a mennyiben azt rendeli, hogy, mert az évi költségvetésnek országgyűlésileg történendő megállapítása mindig csak egy évre terjed s újabb megállapítás és megajánlás nélkül adót kivetni vagy behajtani nem lehet, ennélfogva oly esetben, midőn Ő felsége az országgyűlést bármi okból előbb felosztja, vagy annak üléseit elnapolja, berekeszti, mintsem a befejezett számadások beadása s a jövő évi költségvetésnek előterjesztése a ministerium által teljesített s az országgyűlésen a tárgyak iránti határozat hozathatott volna : az országgyűlés még azon év folytán és pedig oly időben hivandó össze, hogy mind a beterjesztett számadások, mind pedig a jövő évi költségvetés az évnek végéig tárgyalthassanak.¹⁾

A horvát-szlavon autonom országgyűlést illetőleg Ő felsége

¹⁾ Ilyen esetben tehát a felosztásnál nem a három hónapi határidő az irányadó.

hasonló jogokkal bir. A horvát-szlavon országgyűlés feloszlátása esetében az új választások azonnal elrendelendők és az új országgyűlés a feloszlatastól számított három hó alatt összeül. (1870. évi horv. II. t.-cz.)

120. §.

A király törvénykezdeményező, szentesítő joga; a törvények kihirdetése, hatálybalépte. (Folytatás.)

I. A királyt illeti meg, már koronáztatása előtt is, a törvénykezdeményezés joga s e jogát jelenleg a felelős ministerium által gyakorolja olyformán, hogy az egyes ministeriumok által készített törvényjavaslatok jóváhagyás végett Ő felsége elé terjesztetnek s jóváhagyás után nyújtatnak be az országgyűlés képviselőházánál. — A kezdeményezés joga azonban az országgyűlést illetőleg a képviselőházat, vagyis az egyes képviselőket is megilleti. De az utóbbi esetben a kezdeményezés tulajdonképen szintén a képviselőház által történnék tekinthető, minthogy ennek határozata kell a javaslat tárgyalásához.

A *koronás király* szentesíti a törvényeket, midőn az országgyűlés törvényalakban foglalt határozatainak (javaslatainak) hozzájárulásával törvényes erőt ad (Hk. II. 3. és 1791 : XII., 1868 : XLIII), mely azután a kihirdetéssel kötelezővé, vagyis végrehajthatóvá válik.

II. A törvények életbeléptetése, vagyis jogi hatályu kihirdetése a király joga, a ki ezt a felelős ministerium által gyakorolja. Minden egyes törvényjavaslat (1848 : IV., 1881 : LXVI.), a mint az országgyűlés két háza által elfogadtatott, illetve megállapítottatott, különkülön leendő szentesítés végett a miniszerelnökség útján ő Felségéhez felterjesztetik. Onnan leérkezvén, az Országos Törvénytárban miniszerelnöki ellenjegyzés mellett azonnal közzététetik és az Országos Törvénytár egyes számai, a mint kiadatnak, azonnal minden törvényhatóság számára hivatalból megküldetnek. Majd a törvény szentesítése és kihirdetése az országgyűlés két házának bejelentetik, az eredeti szentesített példány pedig az Országos Levéltárba elhelyeztetik. E mellett a törvények még a »Budapesti Közlöny« című hivatalos lapban is köztudomásra hozatnak. — Az egész államra, tehát Horvát-Szlavonországra is kiható törvények horvát nyelven is szentesítettnek és a horvát-szlavon Törvénytárban is közzététetnek (1870 : XII., 1881 : LXVII.), de érvényök a magyar kihirdetéstől számít, a miért a törvény horvát szövegének kihirdeté-

sénél közzéteendő az a nap is, melyen a törvény a magyar Országos Törvénytárban közzététetett.

A törvényeknek az »Országos Törvénytár«-ban kihirdetett szövege közhitelességű (1881 : LXVI.).

A törvény hatályba lépte jelenleg, ha az időpont a törvényben másként meghatározva nincsen, az »Országos Törvénytár«-ban való megjelenését, beiktatást követő 15-ik napon kezdődik, a miért is a Törvénytár minden számában kiteendő, hogy mikor adatott ki. (1881 : LXVI.) — A horvát-szlavon autonómiaira vonatkozó törvényeknél, ha az időpont magában a törvényben másként meghatározva nincsen, úgy annak hatálya ama nap után következő 15-ik napon kezdődik, a mely napon a horvát-szlavon Országos Törvénytár illető száma Zágrábban megjelent. (1873. évi november hó 28-án kelt törvény.)

Megjegyzendő, hogy az »Országos Törvénytár«-ban a szöveggel egyzersmind a királyi szentesítés napja is közzé tétetik ; a nemzetközi szerződések becikkelyezésénél pedig a megerősítési okiratok kicserélésének helye és ideje is, a mennyiben a szerződésben ez okiratok kicserélése ki van kötve. (1881 : LXVI.) Továbbá a törvény keletkezésének folyamatában kétségkívül a szentesítés a döntő, de a kihirdetés, tehát a külső momentum, teszi a törvényt valóban kötelezővé, vagyis végrehajthatóvá. Az országgyűlésnek szentesített határozata a kihirdetés előtt még mindig visszavonható, vagyis nem szükség új törvényt hozni, hogy az felfüggesztessék, vagy hatályát veszítse. — A szentesítés joga azonban különbözik a vető jogtól, a mennyiben a szentesítés joga mellett csak az a javaslat válhat törvényt, a melyhez a fejedelem *hozzájárul*, míg a vető jognál az országgyűlési határozat törvényerőre emelkedik, ha az államfő *ellent nem mond*. A szentesítési jog a vető jogot magában foglalja.

121. §.

B) Az országgyűlés hatásköre: költségvetési, zárszámadási és ujonczmegszavazási joga.

I. Az országgyűlés, mint a törvényhozó szerv egyik alkotó eleme által történik az állampolgárok részesedése a törvényhozásban, a mi biztosítéka annak is, hogy a törvényhozást megillető teljes hatalom a közérdek szempontjából érvényesülend. Az országgyűlés feladata a törvényjavaslatot véglegesen szövegezni ¹⁾ és pedig

¹⁾ Az országgyűlés külön, magában, az írott jog végérvényes alkotására tulajdonkép nincsen hivatva, a mennyiben pedig hasonló mégis megtörténik a házszabályokban, az a törvényhozás külön felhatalmazásán alapszik.

olyan értelemben, hogy azon már a király nem változtathat, vagy elfogadja, vagy egészben visszautasítja.

Az országgyűlés továbbá, mai alkotmányunknak megfelelően, igen jelentékeny befolyással bír a kormányzatra, a felelős ministerium intézménye és ezen az alapon kifejlődő parlamentarismus természetéből folyólag. Ellenőrzi a közkormányzatot általában, a ministeriumot interpellálhatja, tőle felvilágosítást kérhet, esetleg vád alá helyezheti és fölötte ítélhet. Az országgyűlés mind a két háza belső szervezetét maga állapítja meg.

II. Különösen fontos joga pedig a kormányzatot illetőleg, az u. n. *budgetjog*, vagyis évenként az állami háztartás költségvetésének megállapítása. Az 1848 : III. t.-cz. ugyanis elrendeli, hogy »a ministerium az ország jövedelmeinek és szükségleteinek kimutatását és az általa kezelt jövedelmek számadását megvizsgálás, illetőleg jóváhagyás végett évenként az alsó táblánál bemutatni köteles.«¹⁾ A bemutatott költségvetési tervezetet az országgyűlés ugy egészében, mint részleteiben tárgyalás alá veszi és ha elfogadja, megszavazza (appropriatio), a király szentesíti, akkor abból törvény lesz és mint ilyen, a kormányra kötelező. Minthogy pedig a kormányzat minden ügyágának megvan a maga pénzügyi oldala, budgetjog által a kormány működésére az országgyűlés döntő befolyást nyer. Ha az országgyűlés a költségvetést egészben visszautasítja, akkor a kormány az ügyeket tovább alkotmányosan nem vezetheti.

Néha a költségvetés kellő időre (minden év január hó 1. napja) nem készülhet el, ilyenkor a kormány külön törvényjavaslatban felhatalmazást tartozik kérni arra, hogy a legutóbbi költségvetési törvény keretében az állam jövedelmeit folytatólágosan beszédhesse, kiadásait fedezhesse.²⁾ Ily rendkívüli felhatalmazás időtartamát a törvény világosan meghatározza ugyan, de a meghatalmazás és így a törvény hatálya azzal a nappal is megszűnik, melyen az új költségvetési törvény életbe lép. Ilyenkor a kormány az eddigi összes kezelést az új költségvetési törvény keretébe illeszti be. (1897 : XX.)

A budgettörvény jelentősége tehát abban áll, hogy a kormány csak a megszavazott költségvetési törvény alapján jogosult az adó-

¹⁾ Az állami számvitelről szóló 1897 : XX. t.-cz. ezt így fejezi ki : »A pénzügyminister a ministertanácsban véglegesen megállapított állami költségvetés előirányzatát minden évben oly időben köteles az országgyűlés képviselőháza elé terjeszteni, hogy annak országgyűlési tárgyalása az év végéig befejezhető legyen.

²⁾ Nálunk ezt is indemnitynek nevezik.

kat behajtani és egyéb közjövödelmeket elfogadni illetőleg az állam szükségleteire fordítani. (1867 : X.) A kiadások fedezésére megszavazott összeget túllépni vagy a bevételeket más célra felhasználni, a törvény megsértése lenne. Ebből következik, hogy elvileg tekintve, a kormány nem merithet más jövedelmi forrásokból, nem szedhet más adókat, mint a melyek a törvényben meg vannak állapítva és nem tehet több, vagy más kiadásokat, mint a melyeket a költségvetési törvény megenged. De kivételesen a kormány a megszavazott bevételeknél nagyobb bevételi összegeket is (ha ilyenek keletkeznek), vagy rendkívüli esetben, a költségvetésben elő nem fordul, de az államot jogosan megillető más bevételeket is elfogadhat, csak-hogy azokat föl nem használhatja ; valamint jogosult kisebb kiadások tételére, illetve megtakarítások eszközzésére, ha a cél így is elérhető. De a megtakarítások szintén a törvény értelmében kezelendők.

A költségvetési törvény fejezetei, czimei vagy rovatai között csak annyiban lehet helye az átruházásnak (virement), a mennyiben a költségvetési törvény ezt kifejezetten megengedi.

Ha évközben oly szükséglet merülne föl, melynek fedezésére a megszavazott hitel nem elegendő, vagy a melyről a költségvetési törvény nem gondoskodott, az illető minister indokolt törvényjavaslatban az első esetben póthitelt, az utóbbi esetben rendkívüli hitelt kér. Ha pedig a kiadás elodázhatlan, az ily költség utalványozását az illető minister csakis a ministertanács beleegyezésével teljesítheti és a kormány az ilyen kiadásokra a zárszámadások tárgyalásánál utólag nyerhet fölmentést. (1897 : XX.) ¹⁾

Az országgyűlést illeti meg a zárszámadások megvizsgálásának joga, melylyel az állam háztartását, egész pénzügyi életét ellenőrzi. E jog szintén az 1848 : III. t.-cikken nyugszik, mely szerint »a ministerium köteles az általa kezelt jövedelmekről számadást országgyűlési megvizsgálás, illetőleg jóváhagyás végett évenként az alsó táblánál bemutatni.« A zárszámadást a ministerek által megküldött, a költségvetési törvény czimeinek és rovatainak megfelelő pénzkezelési kimutatásokból az országos számvevőszék készíti el és azután a ministertanáccsal közli (minden év szept. 1-ig), majd a miniszerelnök, a ministertanács észrevételeivel egyetemben a képviselőház elé terjeszti. A képviselőház előzetes tárgyalás végett, a zárszámadást vizsgáló bizottsághoz teszi át, mely tárgyalásainak

¹⁾ Ez tulajdonkép az indemnity.

eredményéről a képviselőházat értesíti. A képviselőház az előterjesztettek alapján határoz és a zárszámadás elfogadását, ezzel a ministerium fölmentését, vagy a fölmentés megtagadását hozván javaslatba, határozatát hozzájárulás végett a főrendiházhoz megküldi. Az országgyűlés a fölmentést, vagy annak megtagadását országos határozat alakjában, a korona hozzájárulása nélkül mondja ki.¹⁾

III. Az országgyűlés fontos joga még az ujonczmegajánlási vagy megtagadási jog, mely abban áll, hogy az ujonczjutalék évi létszámát a törvényhozás bizonyos hosszabb időre — jelenleg 12 évre — általában megállapítja, de e mellett még az évi ujonczjutaléknek tényleges kiállíthatására az országgyűlésnek, illetve a törvényhozásnak évenként külön-külön megadott engedélye is szükséges. (1912 : XXX.) Ez utóbbit értjük szorosabban az országgyűlés ujonczmegajánlási vagy megtagadási joga alatt, mert ennek létrejötte előtt az ujonczok kiállítása, sorozása alkotmányellenes.

Ezek a régi közjogi elvek nyernek elismerést a törvényhatóságokról szóló 1886 : XXI. törvenyzikknek abban a tételében, hogy »kivételnek a végrehajtás kötelezettségének szabálya alól az országgyűlés által (a költségvetésben) meg nem szavazott adó tényleges behajtására, vagy meg nem ajánlott ujonczok tényleges kiállítására vonatkozó (kormány) rendeletek«.

Végül az országgyűlés kitűnő jogát alkotja a nemzet képviselésében, a király megkoronázása (hitlevél, eskü szerkesztése), és majdan, a trónörökösödés megszűntével, a király választása, mint a hogy ezt az 1723 : II. t.-cz. és a hitlevelek biztosítják.

122. §.

Az állampolgárok országgyűlési részvétele a törvényhozásban.

A régi országgyűléseken a nemzet minden tagja²⁾ — szabad magyarok, vagyis nemesek — személyesen megjelenhetett. De ez

¹⁾ Mariska : Magyar pénzügyi jog, VII. kiadás, 886. l.

²⁾ A vezérek korában a törvényhozás joga a nemzetgyűlésnél volt, a királyság keletkezésével azonban a királyi hatalom itt is előtérbe lép. A király a törvényeket, főképp a királyi tanács segítségével alkotja, míg lassan a nemzetnek országgyűlési részvétele (1290 : XXXI.) a törvényhozásban kifejlődik és alkotmányos megerősítést nyer. — Az Árpád-házbeli királyok koráról

a szegényebb nemességre fölötte terhessé válván, a mohácsi vész után a megyénként történő képviseltetése általánossá lett, a mi megelőzőleg már néha (Mária, Mátyás, II. Ulászló) előfordul; míg a főpapok, előkelőbb, gazdagabb nemesek továbbra is személyesen jelentek meg az országgyűlésen. Ez alapon fejlődött ki a két táblai rendszer. A felső tábla tagjai az egyháznagyok és a világi főurak voltak; az alsó tábla tagjai pedig a nemesség és a szab. kir. városok követei s még néhányan, kiket a törvény és szokás e tábla tagjai közé sorol (1608. k. u. I. t.-cz., 1687 : X.) Így az országgyűlésen négy rend jelent meg: az egyháznagyok és a világi főurak rendje, továbbá a nemesi rend és a sz. kir. városok rendje. A megyei (nemesi) követek választásánál azonban nemcsak a köznemesség, hanem a főrendi tábla tagjai, a születés szerinti főurak is résztvettek, a nemesség egységének megfelelően. Nagyban és egészben mondhatjuk, hogy a főrendek táblájánál azok foglaltak helyet, kik személyes joguknál fogva jelentek meg az országgyűlésen, a követek táblájánál pedig azok, kik másokat képviseltek. A két tábla egymással olyan szoros kapcsolatban állott, mint ma. Egyiket a másik nélkül munkára összehívni nem lehetett, azért nem is volt két törvényhozói szerv, hanem az egy országgyűlésnek két alkotó része.

A *főrendi táblához* a királyi ház nagykoru főherczegzei közül azokat, kik Magyarországon földbirtokosok voltak, ujabban meghívták. Továbbá tagjai voltak: 1. a *főpapok*: az érsekek, róm. kath. és görög kath. megyés püspökök, a görög nem egyesült megyés főpapok (1792 : X.), a választott és fölszentelt, a címzetes püspökök,¹⁾ a pannonthalmi főapát, a zágrábi nagyprépost, a praemontreiek nagyváradai prépostja (jászói prépost), továbbá míg fennállott, a remete szent Pál szerzetének kormányzója; 2. a *világi főurak*: a nagy és kis zászolók, a pozsonyi gróf, a koronaörök, az örökös és kinevezett főispánok (1687 : X.), régente a királyi tanács tagjai (1608 :

szóló becses tanulmányában azt mondja Hajnik: hogy a törvényhozást a király, az általa meghívott előkelő honfiakból alakult tanács segítségével gyakorolja, bár a nemzet zöme sem volt kizárva. (I. m. 147. s. k. l.) A későbbi királyi végzemények pedig rendszeren megkülönböztetik a törvényhozásban résztvevők közt: »az egyháznagyokat, országnagyokat, előkelőket és egyéb nemeseket«.

¹⁾ A címzetes püspökök a király által neveztetnek ki azon egyház-megyékre, melyek hajdan az országhoz tartoztak. Némelyek föl is szenteltetnek (választott és fölszentelt), mások nem (címzetes püspökök). Ezekről megkülönböztetendők az egyszerű fölszentelt püspökök, kiket segédül szoktak adni valamely egyházmegyében a püspöki teendők végzésére s a főrendi háznak sohasem voltak tagjai.

k. u. I. és 1687 : X. t.-cz.),¹⁾ a fiumei kormányzó (1807 : IV.), Pest-Pilis-Solt egyesült vármegyék főispáni helytartója (1848 : XXVIII.), a horvát közgyűlés egy (1625 : LXI.), kettő (1848 : V.), illetve három követe (1881 : XV.), a magyar hercegek, grófok, bárók. Sőt újabb időben meghívtak a szabad kerületeknek, Kővár vidékének, valamint Naszód és Fogaras vidékének főkapitányai, a székely székek főkirálybírái, a szászok ispánja (1868 : XLIII.), az erdélyi 1846-iki országgyűlésre meghíva volt királyi regalisták, ide nem értve a kir. kormánysszék, kir. tábla tagjait és a katonai egyéneket (1848 : VII.). — A régi főrendi tábla tagjainak száma a 750-et meghaladta.

Az *alsó táblánál* foglaltak helyet az *egyháziak közül* : fő-, székes-, társaskáptalanok küldöttei, továbbá azon világi és szerzetes apátok, prépostok, kik nemesi földbirtokkal ellátott javadalmat kir. adományból fogva birtak ; a *világiak közül* : a királyi személynök, mint elnök, a kir. tábla bírái (két főpapja és bárója a főrendi táblához tartozott), a kapcsolatos részek ítélőmestere és követei, a nemesség megyénként választott követei, a becikkelyezett szabad királyi városok, a szabad kerületek (1791 : XXV., XXIX.), Kővár vidéke, fiumei és buccarii kerületeknek küldöttei, a turopoliai gróf ; végre a távollévő főpapoknak, főuraknak, illetve főuri özvegyeknek követei, kik a nemesi rendből voltak választandók s egy, kettőnél több személyt nem képviselhetett (1625 : LXII., 1681 : LI., 1723 : VII.) s az országgyűlésen érdemök és szavazatok megadandó lett volna (1608 : k. u. I. t.-cz.), de tényleg súlylyal nem birtak, esetleg felszólalhattak, de szavazatuk nem számíttatott.

Az alsó táblára döntő befolyásuk a megyei követeknek volt ; a szabad kerületeknek, a városok küldötteinek, valamint az egyházi rendnek csak egy-egy szavazat számíttatott, míg a megyék külön-külön birtak szavazattal. Az elnök a határozatot az irányban mondotta ki, a melyet a megyék többsége elfogadott. Ez ellen a harminczas években több felszólalás történt, de eredmény nélkül. Magyarozatát pedig abban találjuk, hogy régi alkotmányunk szerint a városi küldött csak *egy nemes személyt* (a szab. királyi várost, mint ilyent) képviselt, míg a megyeiek a megyei nemesség összességét.

Az 1848 : V. t.-cz. az alsó tábla rendi szervezete helyébe a népképviseleti rendszert, a kerületi választással lépteti s ezzel kebeléből kimaradtak mindazok, kik hivataluknál fogva voltak tagjai ; valamint lényegében megváltozott a képviselő jogállása, illetve választóihoz való jogi viszonya, minthogy az utasítási rendszer, mely a rendi képviseletnek kiegészítő része, megszűnt. A főrendi tábla régi szervezete lényegében továbbra is változatlan maradt, míg nem az 1885 : VII. t.-cz. a kornak megfelelően reformálta. — A »tábla« helyett pedig 1867 óta a »ház« elnevezése nyer alkalmazást. Az erdélyi

¹⁾ Midőn a királyi tanácsból helytartótanács alakult, e tanács tagjainak már nem adták meg a törvényhozásban való részvétel jogát.

országgyűlés mindvégig csak egy táblából állott, tehát itt a főrendek táblája (ebben az értelemben a főrendiség) nem alakulhatott ki.

Rendi alkotmányunkban a szabad magyar ősi joga a törvényalkotásra mindvégig visszatükröződik. S midőn később részesedése a törvényhozásban, a nemesség szokására és kezdeményezésére, követek útján történik, még kiérzik, hogy ki volt a jognak eredeti birtokosa, s hogy a változás e régi alapot megtartotta. A nemesség, midőn követet küld, a főbb ügyekre instruálja és ez kötelezőnek tekintetik, habár az ellene adott szavazat nem érvénytelen. A követ tartozik jelentést tenni (1655 : XLIX. t.-cz.), az időközben fölmerült fontosabb ügyeknél külön utasítást kérni (1556 : XVII. t.-cz.) ; ha pedig a megye, követének irányával elégedetlen, őt visszahívhatja. Régi alkotmányunkban mi sem gátolta, hogy ne a megye közönsége legyen a fontosabb ügyekben tényleg szavazó, a követ csak a szavazatot közvetítő ; hogy ne a megye közönsége határozza azt el, a mit az alsó tábla határozzon. A követ viszonyát választóihoz megbízason nyugvónak tekintik, a választók akaratának kifejezésére ; az instruáló közgyűlés tulajdonképen országgyűlési szavazatot formuláz.

Mindezzel szemben a constitutionalis népképviselési rendszer, melyet 1848-ban mi is a maga teljességében elfogadtunk, eltérő álláspontra helyezkedik. A modern alkotmányok nem indulnak ki abból, hogy a törvényalkotás joga az állampolgárokat külön-külön személyesen illeti meg. — Montesquieu, az új törvényhozási rendnek elméleti alapvetője a continensen, sem állítja ezt. Szerinte szabad államban illő volna, hogy mindenki maga kormányozza magát és így kívánatos, hogy a nép összességében hozza a törvényt. De minthogy ez nagy államokban kivihetetlen, s a kisebbekben is sok bajjal jár, azért módot kell találni, mely az elvet — a nép részvéte a törvényhozásban — fentartja és meg is valósítható. (Esprit des Lois XI. 6.)

E mód, mai alkotmányunk szerint, tehát szigorúan jogilag abban áll, hogy a választók, kiket az alkotmány jelöl ki a qualificatio meghatározása által, a törvényhozó organum egyik elemét — az alsóházat — szabad választás útján alkotják meg. De a képviselő nem képviseli a kerületet, a választóknak nem megbizottja vagy helyettese, avagy meghatalmazottja a szó régi értelmében, hanem köztisztet lát el. Alkotmányban gyökeredző jogát gyakorolja, midőn törvényhozói feladatokat teljesít ; utasításhoz nem köthető, választóitól teljesen függetlenül járhat el, nyilatkozhatik a tanácsban és szavazhat. E kifejezések : képviselő, követ, mandatum, megbízás stb. csak átvitt értelemben használhatók, vagyis csak abban, melyet a mai közjog fűz hozzájuk.

A képviselő és a választók között a *jogi viszony* a választás pillanatában megszűnik, s csakis abból áll, hogy a választóközönség a jelöltet megválasztja, ez meg a választást elfogadja. Jogilag a képviselőházat az egyes kerületek akarata és érdeke csak annyiban érinti, a mennyiben összeesik az állam érdekével, melyet ápolni hivatásából folyó kötelessége.

Minthogy azonban a választás szabad, a választók azokat küldhetik az alsóházba, kiket a népérdek, vagyis a közérdek támogatására legalkalmasabbnak vélnek és a kikről leginkább gondolhatják, hogy néze-

teik a választók politikai irányával egyeznek. Így juthat a választók nézete, a nép akarata, a kerület érdeke, politikai véleménye a törvényhozásba ; vagyis nem jogi alapon, hanem politikai kerülő uton. — A »népképviselő«, »népképviselő« tehát nem annyira jogi, mint inkább politikai gondolatot fejez ki.

Abból, hogy a magyar törvényhozás, 1848-ban, az Európa-szerte kifejlődött képviselői rendszert teljességben vette át, következik, hogy a rendi képviselőnek egyes intézményei megszűntek, a nélkül, hogy ezt a törvény kifejezetten elrendelné, így a követi utasítás. Más intézmények pedig a törvény kifejezett rendelkezése nélkül előállottak, így a mentelmi jog, mint a népképviselői rendszer kiegészítő része.

I. A képviselőház.

123. §.

A választó-kerületek alakítása és száma.

Az 1848. évi pozsonyi V. és a kolozsvári II. t.-cikkek, midőn a népképviselői rendszert a kerületi választás alapján szervezték, a választó-kerületeket nem körvonalták. Az egyes megyék, szabad kerületek, szabad királyi városok és más városok, székek, vidékek által küldendő képviselők számát a törvények meghatározták ugyan, de a hol egynél több képviselő volt választható, ott a megye, illetve város jogosított, a népességi viszonyoknak lehető tekintetbe vételével, a választó-kerületeket és a választási székhelyt megállapítani, úgy hogy minden választó-kerület egy képviselőt küldjön. Horvát-Szlavon tartományokban pedig a választó-kerületek alakításával a horvát-szlavon tartománygyűlés bízott meg.

A törvényhozás a magyar választó-kerületeket maig sem szabályozta, az 1874 : XXXIII. t.-cz. csakis azt rendelte el, hogy a választó-kerületek és választási székhelyek, a törvény további intézkedéséig azok maradnak, melyek az utolsó választásnál (1872) voltak, majd 1876-ban a területváltoztatásokkal rendezett törvényhatóságok választó-kerületeinek számát az 1877 : X. t.-cz. újra meghatározván, a beosztást, belügyministeri jóváhagyás mellett, ismét a törvényhatóságokra és városokra bízta, fentartva azt az elvet is, hogy ezentúl a választó-kerület és székhelyek változtatása csak törvény által eszközölhető. A kapcsolt részeket illetőleg azonban az 1868 : XXX. t.-cz. kimondotta, hogy a magyar országgyűlésre nem kerületenként, hanem a tartománygyűlés által saját kebeléből választva, küldik képviselőiket.

Jelenleg a választó-kerületek száma 413, úgy hogy a képviselőház a horvát országgyűlés által küldött 40 követet még ide számítva, 453 tagból áll.

124. §.

A választók összeírása és állandó névjegyzéke.

I. Az 1848 : V. t.-cz., midőn a választási qualificatiót meghatározza, egyszersmind a választóknak névjegyzékbe való foglalását is elrendeli. Ez intézkedés állandó lett olyan alakban, hogy a választásra jogosult egyének névjegyzéke hivatalból összeállittatik, azután évről-évre hivatalból kiigazítandó s választói jogosultsággal csak azok bírnak, kik megelőző évben a választói névjegyzékbe felvételtek és ezektől a szavazat meg nem tagadható.¹⁾

A választók névjegyzékének összeállítására minden törvényhatóság és azon város, mely az országgyűlésre képviselőt küld, a választók névjegyzékének szerkesztésére és a választások körül egyéb teendők végzésére központi választmányt alakít.

A központi választmánynak elnöke a törvényhatóság vagy a rendezett tanácsu város első tisztviselője, illetve ennek törvényes helyettese. Tagjai : a törvényhatóság, vagy a város közgyűlése által 3 évre, viszonylagos szótöbbséggel választott 12, 16, 24 választópolgára azon választó-kerületeknek, melyekre e választmány hatásköre kiterjed, vagy a törvényhatóság bizottságának képviselői választásra jogosult tagja, a szerint, a mint a törvényhatóság vagy város egy, két vagy három választó-kerületből áll. Ha a kerületek száma háromnál több, minden további kerület után még két tag választandó. A meghalt, vagy kilépett tagok helyébe, a hátralevő idő tartamára, a legközelebbi közgyűlésen új tagok választatnak.

II. A névjegyzék elkészítésére, illetőleg kiigazítására szükséges intézkedéseket a központi választmány minden év márczius hava első napjaiban köteles megkezdeni. Először is, az adatok összegyűjtésére, választó-kerületenként három-három tagból álló egy, vagy szükséghez képest több küldöttséget választ. Ez összeíró küldöttségek munkálataikat oly időben kötelesek befejezni, hogy a központi választmány e munkálatok alapján, minden év április hó 15-én a névjegyzék összeállítását megkezdhesse.

III. Az összeíró küldöttség elnöke a központi választmány

¹⁾ Az 1874 : XXXIII., 1875 : VI., 1876 : XVIII., 1899 : XV. t.-cz.

által meghatározott határidőn belül kijelöli a napot, melyen a kerület minden nagyközségében és minden körjegyzőség székhelyén az összeírás eszközzésére meg fog jelenni. Ezen határnapok, valamint ha netalán elháríthatlan akadályok következtében új határnapok tűzettek ki, az összeírást megelőző nyolcz nappal szokásos módon, minden községben kihirdettetnek.

Az összeíró küldöttségek rendelkezésére bocsáttatnak: az előzőleg készített választói összeírások; az egyenes adók községi főkönyve (*B. tabella*): a földadó-televkönyv (*cataster*), a hol a tagosítás megtörtént, a tagosítási televkönyv. Minden hatóság és előljáróság, köztisztviselő, lelkész köteles mind az összeíró küldöttségnek, mind a központi választmánynak a névjegyzék összeállítására és kiigazítására szükséges adatokat kiszolgáltatni.

A ki meghatározott qualificatióval bír, a választók névjegyzékébe felveendő, habár személyesen nem jelentkezett is. Ha azonban valaki a küldöttség előtt választói jogosultságának igazolása végett személyesen megjelenik, meghallgatandó.

Minden választó csak egy és pedig annak a községnek névjegyzékébe veendő fel, melyben az összeíráskor rendes lakása van. Ha azonban a jogosultságra alapot képező ingatlan, birtok, üzlet, gyár vagy ipartelep más községben fekszik, mint a melyben rendes lakása van, az illető szabadon választhat. Azok pedig, a kik a régi jog, vagy szellemi qualificatio alapján bírnak választói joggal, csak azon község névjegyzékébe vétethetnek föl, melyben rendes lakásuk van; ha ez iránt kétség támad, az illető maga jelölheti meg, hogy mely községben, vagy városrészben kívánja magát rendes lakosul tekinteni.

Az összeíró küldöttség a választók összeírását minden községről külön, egy-egy példányban készíti el s azt munkájának befejezte után a központi választmánynak azonnal átküldeni köteles; egyidejűleg azokat, a kiket a választók sorából kihagyandóknak talált, erről a kihagyás okának közlésével, a községi előljáróság útján írásban értesíti.

IV. Az összeíró küldöttség által készített névjegyzéket a központi választmány vizsgálat alá veszi s esetleg pótolja, kijavítja, vagy az összeíró küldöttség által pótoltatja és a választók ideiglenes névjegyzékét, a belügyminister által meghatározott minta szerint összeállítja. Ezután a választó-kerület összes választóinak névjegyzéke, a kihagyottaknak névjegyzékével együtt, a központi választmány székhelyén, az egyes városi, községi névjegyzékek, a

kihagyottaknak névjegyzékével együtt, az illető városban, vagy községben legkésőbb minden év május havának 5-én közszemlére kitétetik. — E névjegyzék ellen saját személyét illetőleg bárki felszólalhat; ezenkívül mindenkinek jogában áll azon választókerületben, melyhez tartozó község névjegyzékébe fölvetetett, bármely jogtalan fölvetel, vagy kihagyás miatt felszólalni. E felszólamlások azon város vagy község előljáróságánál, melynek névjegyzéke ellen a felszólalás történt, kisközségekben pedig a körjegyzőnél nyújtandók be.

A névjegyzék kijavitása iránti kérvények május 5—15-ig adhatók be s a következő tiz nap alatt az ezekre teendő észrevételek (május 16—25.) elfogadtatnak. (1899 : XV. 151.)

A felszólamlások és észrevételek felett a központi választmány július 20-ig köteles határozni, mely határozatok ismét 10 napra (július 20—30.) közszemlére kitétetnek. E határozatok ellen a felebezés a kitételtől, illetve kézbesítéstől számított 10 nap alatt a központi választmánynál nyújtatik be és ez által a netaláni észrevételek kíséretében, a kir. Curiához szeptember hó 1-ig fölterjesztendők.

A kir. Curia a fölterjesztett ügyeket december 1-ig elintézi és visszaküldi. A Curia határozata alapján a központi választmány a névjegyzéket december 30-ig véglegesen megállapítja s az így létrejött névjegyzék a következő naptári évre érvényes, olyan értelemben, hogy csakis a beirtak birnak szavazati joggal.

Az állandó névjegyzék a belügyminister által megszabott minta szerint, négy példányban állítandó ki. Az egyik teljes példány a belügyministerhez terjesztendő fel, a másik a törvényhatóság irattárába, a harmadik, a választók használatára szolgáló, a választókerület székhelyére nézve illetékes körjegyzőnél helyezendő el, a negyedik pedig felosztandó az érdekelt városok és községek között. E negyedik példányt az illető város, vagy község lakosai mindenkor megtekinthetik és lemásolhatják.

125. §.

A választói jogosultság.

A választói jogosultság az alkotmányban szigoruan meghatározott föltételekhez van kötve. A föltételek lehetnek általánosak és különösek. *Általános föltételek* : az állampolgárság, nem, kor, magán-

jogi függetlenség; különös föltételek: vagyon és jövedelem, szellemi műveltség, végre a régi jogosultság.

Ide vonatkozólag részletesen az 1848: V., 1848: erd. II. és az 1874: XXXIII., 1899: XV. törvénycikkek intézkednek. E szerint választói jogosultsággal bírnak azon polgárai a magyar államnak, a nők kivételével, a kik életök 20-ik évét betöltötték, sem atyai, v. gyámi, sem gazdai hatalom alatt nem állanak,¹⁾ ha:

1. Szabad királyi, valamint rendezett tanácsu városokban kizárólagos tulajdonban vagy hitveseikkel, illetőleg kiskoru gyermekeikkel közösen olyan házat bírnak, mely házadó alá eső, legalább 3 lakrészt foglal magában, habár az ideiglenesen adómentes is; vagy oly földet, mely 16 frt tiszta jövedelem után van földadóval megróva. E szabályok kiterjednek Bogsán, Dognácska, Moldova, Oravicza, Resicza, Stajerdorf és Szászkabánya községekre is.

2. Az ország azon részeiben, melyekre az 1848: pozsonyi V. t.-cz. hatálya kiterjed (Magyarország területén, a régi Erdélyen kívül), választói joggal bírnak azok, a kik nagy- és kisközségekben egy negyed volt urbéri telket, vagy hasonló kiterjedésű földet kizárólagos tulajdonban, vagy hitveseikkel, illetőleg kiskoru gyermekeikkel közösen bírnak, akármelyikre legyen is a tulajdon telekkönyvileg fölvéve.

Egy negyed urbéri telekkel hasonló kiterjedésűnek tekintetik az oly földbirtok, melynek adója legalább annyi, a mennyi ugyanazon községben a legkevesebbé megrótt s régente urbérinek nevezett $\frac{1}{4}$ telek után fizettetik.²⁾ Ha pedig valamely községben urbériség nem létezett, az arány megállapítására azon szomszédos, urbériséget ismert község vétetik tekintetbe, melyben a föld értékére befolyással bíró viszonyok a kérdéses község viszonyaihoz leginkább hasonlóak. — Azon községekben, melyekben a legkevesebbé megrótt $\frac{1}{4}$ urbéri telek adójának kinyomozása szükséges, ezt a birtokában levő, továbbá az illető község által szolgáltatandó és másuton beszerzendő hivatalos adatok alapján az alispán teljesíti. Ugyancsak az alispán hajtja végre a nyomozást az iránt is, hogy azon községekre nézve, melyekben az urbériség nem létezett, melyik szomszéd község $\frac{1}{4}$ urbéri telek adója vétessék figyelembe. (1899: XV.)

¹⁾ Gazdai hatalom alatt állóknak értetnek a kereskedői és az iparos tanoncok, valamint a köz- és magánszolgálatban álló szolgák és cselédek; míg ellenben a gazdatisztek nem tekintetnek gazdai hatalom alatt levőeknek.

²⁾ Az urbéri telek nagysága a különböző vidékeken igen különböző volt; meghatározza az 1836: V. t.-cikk.

A polgárosított határörvidéknek Bács-Bodrog, Temes, Torontál és Krassó-Szörény megyékbe kebeleztetett területén, tiz, 1600 □ öles hold, továbbá Közép-Szolnok, Kraszna, Zaránd megyékben s a volt Jászkun, Hajdu kerületekben, Kővárvidéken nyolcz, 1200 □ öles hold művelés alatti földbirtok tekintendő $\frac{1}{4}$ urbéri telekhez hasonló birtoknak. (Művelés alatti föld a belsőség, kert, szőlő, szántóföld és a rét.)

3. A volt Erdély területén nagy- és kisközségekben választói joggal birnak azok :

a) a kik az 1874-ben fennálló földadó-kataszter alapján legalább 84 frt (168 korona), ha pedig első adóosztály alá eső házzal birnak, 79 frt 80 kr. (159 korona 60 fillér), ha másod vagy magasabb osztályu adó alá eső házzal birnak, 72 frt 80 kr. (145 korona 60 fillér) tiszta jövedelem után fizetnek földadót ; ¹⁾

b) a kik földadó, házadó, I. vagy III. osztályu jövedelmi adó alá eső, összesen legalább 105 frtnyi (210 korona) évi tiszta jövedelem után fizetnek államadót ;

c) ezeken kívül minden község, mely az 1791. évi erdélyi XII. t.-czikk alapján jogosítottakon (birtokos nemesek) kívül, legalább 100 füstöt számlál, két, a kisebb községek pedig egy-egy egyén által folynak be a képviselőválasztásba, a kiket a községi választók szabadon választhatnak.

4. Választói joggal birnak továbbá a szorosán vett Magyarország területén, Fiumével együtt, azok, a) kik kizáró tulajdonul vagy hitveseikkel, illetőleg kiskoru gyermekeikkel közösen oly házat birnak, mely legalább 105 frtnyi (210 korona) tiszta jövedelem után rovatott meg házbéradóval ; b) kik ilyen módon birt földbirtokkal vagy tőkéből, avagy mindkettőből együtt 105 frt jövedelem után vannak állami adóval megróva ; c) kik mint kereskedők vagy gyárosok legalább 105 frt évi jövedelem után fizetnek III. oszt. kereseti adót ; továbbá d) a kézművesek, ha szabad királyi és rendezett tanácsu városokban ezen összeg után fizetnek állami adót, vagy kis- és nagyközségekben legalább egy segéd után fizetnek I. oszt. kereseti adót.

¹⁾ Az 1874-ben fennálló földadókataszter kiigazításával vagy új kataszter fölvetelével a fent kitett jövedelmi összegek azon arányban változnak, a melyben az erdélyi részeknek a jelen földadókataszterben kitüntetett összes tiszta földjövedelme, a kiigazított kataszterben fölvetett összes tiszta földjövedelemhez állani fog (1874: XXXIII.). Az új adókataszter elkészült, de a változtatás törvény útján nem következett be, hanem az összeget belügym. rendelet állapította meg 70 frt 31 kr, 66 frt 88 kr és 61 frt 1 kr jövedelemben.

Választói joggal bírnak azok is, kik az 1868: XXVI. t.-cz. szerint I. oszt. jövedelmi, ma III. oszt. kereseti adó alá eső, legalább 105 frtnyi jövedelem után fizetnek adót; valamint az állami, törvényhatósági, községi tisztviselők, ha legalább 500 frtnyi, a magántisztviselők, ha legalább 700 frtnyi jövedelem (fizetés, nyugdíj, stb.) után fizetnek, ma IV. oszt. kereseti adót.¹⁾

5. Jövedelmükre való tekintet nélkül választói joggal bírnak: a Magyar Tudományos Akadémia tagjai, a tanárok, akadémiai művészek, tudorok, ügyvédek, közjegyzők, mérnökök, sebészek, gyógyszerészek, az okleveles gazdák, okleveles erdészek és okleveles bányászok, a lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők, iskolai tanítók, okleveles kisdédóvók azon kerületben, melyben állandóan laknak.

Megjegyzendő azonban, hogy a lelkészek- és segédlelkészekről megkiváncsítják, hogy, mint ilyenek, valamely egyházközségben hivatalos alkalmazásban legyenek; a tanárok, iskolatanítók, kisdédóvók és községi jegyzők választói joggal pedig az esetben bírnak, ha az illető állomásokra a törvény értelmében kinevezettek, választottak, vagy hivatalukban megerősítettek.

6. Választói joggal bírnak végre azok is, a kik 1848—1872-ig, a régi jog (nemesi jog, szabad kerületekben a választói jog) alapján valamely névjegyzékbe bejegyeztettek. Az 1848: V. törvénycikk ugyanis kijelenti, hogy nem czélja a választói jogot elvenni, hanem kiterjeszteni azokra is, kik vele nem bírnak.²⁾ A kik tehát e joggal már bírtak, azok saját személyöket illetőleg a jog gyakorlatában továbbra is meghagyták.

126. §.

A választói jog gyakorlásának akadályai.

Választói jogot azonban nem gyakorolhatnak, ha különben bírnának is a választói joggal, vagyis a felsorolt föltételeknek eleget tesznek: 1. a hadsereg állományában tetteleg szolgáló vagy tetteleg

¹⁾ Az adók elnevezésében és osztályozásában a későbbi törvényhozás több változtatást tesz. Mindez azonban a választói jogot megállapító törvényeken, a census alapjául szolgáló összeget illetőleg, nem változtat.

²⁾ E kijelentést azután magyarázták úgyis, hogy a nemességet a választói jog élvezetében véglegesen meg akarja hagyni, míg mások csak azokra vonatkozóan vélték, kik a jogot már tényleg bírták; végre az 1874. évi XXXIII. t.-cz. a fönntebbi értelemben döntött.

szolgálati idejükön belül ideiglenes szabadságra bocsátott katonák, tengerészek, honvédek (ide nem tartoznak az ellenőrzési szemlére vagy ideiglenes gyakorlatra behívott tartalékosok); 2. a pénzügy-, adó- és vámórség legénysége; 3. a csendőrök; 4. az állami, a törvényhatósági és községi rendőrség legénysége.

Választói jogot továbbá nem gyakorolhatnak és ennél fogva a választók állandó névjegyzékébe fel sem vétethetnek, bármely alapon birjanak különben választói joggal: 1. kik büntett vagy vétség miatt fogságra ítéltettek, a büntetés tartama alatt; 2. kik büntett vagy vétség miatt jogérvényes birói határozattal vizsgálati fogságban vannak; 3. kik választói joguk felfüggesztésére ítéltettek, a jogérvényes ítéletben megszabott időtartam alatt; 4. a vagyontukottak, míg a csőd meg nem szüntettetett; 5. a kinek tette egy képviselőválasztás érvénytelenítése esetében az érvénytelenségi ok tényálladékát foglalja magában, vagy valamely szavazat érvénytelenítését maga után vonta. — Ezekben a pontokban megjelöltek egy külön névjegyzékbe foglaltatnak és szavazatjogukat kivételképen gyakorolhatják, ha igazolják, hogy az akadály megszűnt, tehát fölmentésüket, vagy a csőd megszüntetését jogerőre emelkedett birói határozattal, a büntetés teljes kiállását az illetékes hatóság bizonyítványával, a választói jog felfüggesztése határidejének leteltét az eredeti ítélettel a kiigazító bizottság vagy esetleg a választási elnök előtt igazolják.

127. §.

A választhatóság joga (szenvedő választói jog).

I. Országos képviselővé választható, ki életének 24-ik életévét betöltötte és választó, vagyis az ország valamely választói névjegyzékébe fölvetetett és így választói jogát tényleg gyakorolhatja.

Ez általános szabály alól azonban több kivétel van:

Igy az 1874: XXXIII. t.-cz. értelmében képviselőül az nem választható, ki a magyar nyelvet annyira nem birja, hogy az országgyűlés magyar nyelvű tárgyalásaiban részt vehessen és a törvény azon rendeletének, hogy a törvényhozás nyelve a magyar, megfelelni nem képes.

Képviselővé nem választható továbbá az sem, a ki az 1874. évi XXXIII. t.-cz. hatályba lépte óta lopás, orgazdaság, rablás, gyilkosság, gyujtogatás, csalás, okmányhamisítás, hamis eskü, hamis

bukás miatt jogérvényes birói ítélettel elmarasztaltatott.¹⁾ Nem választható az, a kinek megbízatása, mert mandátumát kellő időben nem mutatta be, semmisnek nyilvánított, ez időtől számítva öt évig. (1876: XXXIX., 1899: XV.) Nem választható országgyűlési képviselővé az okirattal honosított állampolgár, a honpolgári eskü letételétől számítva 10 évig. (1879: L.)

A választás elnöke és a szavazatszedő küldöttség elnöke azon kerületben, melyben e tiszteket viselik, képviselővé nem választhatók; nem választhatók a járásbiróságnál vagy a törvényszéknél alkalmazott ítélőbírák, valamint az elsőfoku bíróságnál alkalmazott kir. ügyészek azon választókerületben, melynek területére hatáskörük egészen vagy részben kiterjed; továbbá a főszolgabírák és szolgabírák azon kerületben, melynek területére hatáskörük egészen, vagy részben a választás idején, vagy az azt megelőző három heti időben kiterjedt. (1899: XV.)

Végre, ha valakinek cselekedete egy képviselőválasztás érvénytelenítése esetében az érvénytelenségi ok tényálladékát foglalja magában, vagy valamely szavazat érvénytelenítését maga után vonta, annak szenvedő és cselekvő választó-képessége a kir. Curia ítéletében fölfüggesztendő, de legfőlebb öt évre. Ugyanígy képviselővé nem választható abban az országgyűlési időszakban, a kinek mandátuma megsemmisített, mert a kormánynál anyagi érdekből, vagy egyéb tiltott esetben közbenjárt.

De ezeket az eseteket, melyekben a megválasztatás érvénytelen, nem szabad összetéveszteni az összeférhetlenség eseteivel, minthogy az utóbbiaknál a választás érvényes, csakhogy az illetőnek meg kell szüntetni az összeférhetlenséget. (L. alább.)

128. §.

Az országos képviselőválasztások; előleges intézkedések.²⁾

I. Az általános képviselőválasztásokra (valamely új országgyűlés összehívásakor) a belügyminister 10 napi időt tűz ki olyan

¹⁾ Tehát királyi kegyelem a választhatóság jogát nem adja vissza, mert a törvény nem azt mondja, hogy a ki büntetést szenved, hanem a ki elmarasztaltatott, az veszti el a jogot. — Az már vitatott, vajjon az elmarasztalás által a választói jogot végleg elvesztik-e, vagy, hogy az 1880: XXXVII. t.-cz. 19. §-a értelmében csak 10 évre felfüggesztetik.

²⁾ Idevonatkozólag az 1848: V., 1874: XXXIII., 1875: VI., 1876. évi XVIII., 1899: XV. t.-czikkek intézkednek.

módon, hogy az e tárgyban kibocsátott rendeletnek a hivatalos lapban közzétételétől, a választásra kitűzött határidő zárnapijáig, legalább harmincz napi időköz legyen s a választások befejezésétől az országgyűlés megnyitásáig pedig legalább tiz napi időköz maradjon. A választások a belügyminister által kitűzött 10 napi határidőn belül minden kerületben megtartandók.

Az általános választások napját ezen 10 napi határidőn belül a központi választmány akként határozza meg, hogy a választások ugyanazon törvényhatóság, vagy város területén egy napra tüzesenek ki.

Ha időközi választás (mert a képviselő lemondott, meghalt, mandátumától megfosztatott) vagy meghiusult választás esete merül fel, a választás napját ugyancsak a központi választmány határozza meg és pedig úgy, hogy a képviselőház ez iránt hozott határozatának vételétől, vagy a meghiusult választás esetében, a meghiusult választástól 14 napnál rövidebb és 24 napnál hosszabb időköz ne legyen.

II. Az általános választásoknál a központi választmány a királyi meghívó levélnek az illető törvényhatóság közgyűlésében történt kihirdetése után következő napon, az időközi választásoknál a képviselőház felhívásának vételétől számítva városokban 3, más törvényhatóságokban 8 nap alatt, a meghiusult választás esetén pedig az arról szóló jelentés vétele után azonnal összeül és megteszi a választásra szükséges intézkedéseket, minden választókerületnek a választás vezetésére elnököt, jegyzőt és a szükséges számmal helyetteseket választ.

Azon kerületekben, melyekben a választók száma az 1500-at meg nem haladja, egy szavazatszedő küldöttség alakítandó, a választási elnök elnöklete alatt. Ilyen esetben a választási elnök, egy helyettes elnök, egy jegyző, egy helyettes jegyző választandó.

A mely kerületekben a választók száma az 1500-at meghaladja, két szavazatszedő küldöttség alakittatik, és így a választási elnökön kívül, ki az egyik szavazatszedő küldöttség elnöke, még egy szavazatszedő küldöttségi elnök, két helyettes elnök, két jegyző és két helyettes jegyző választandó.

Ha pedig a választók száma a 3000-et haladja meg, szabadságában áll a központi választmánynak három küldöttséget alakítani, s ekkor a választási elnökön kívül két küldöttségi elnök, három helyettes elnök, három jegyző és három helyettes jegyző választandó.

IV. A választó-kerület községeit, vagy városrészeit a szavazatszedő küldöttségek közt a központi választmány osztja fel; ezek szavazási sorrendjét minden küldöttség részére szintén a központi választmány határozza meg, úgy azonban, hogy a választási székhely választói mindig legelőször szavaznak.

A központi választmány ez intézkedésekről az állam hivatalos nyelvén s a szükséghez képest más nyelveken is hirdetményt tesz közzé, mely a választó-kerület minden városának és községének megküldendő és az előljárásság köteles azt, legalább 3 nappal a választás előtt, szokásos módon közzétenni.

A választók személyazonosságának ellenőrzésére városokban a tanács két megbízott tagja, községekben a bíró vagy helyettese, valamelyik községi esküdt van hivatva, kik e célból a választás helyén megjelenni és a záróra alatt is ott maradni tartoznak. Ezenkívül mindegyik jelölt bizalmi férfiak is joggal bir arra, hogy akkor, midőn valamely községre vagy városra kerül a szavazás sora, e városból vagy községből egy lakost, mint azonossági tanut jelöljön meg, a ki mindaddig, míg a község vagy város választói szavaznak, a választók azonosságát ellenőrzi. Az összes azonossági tanúk a szavazatszedő küldöttség előtt esküt tesznek.

A választás mindig a választási székhelyen történik, akár egy, akár több küldöttség előtt megy végbe a szavazás.

129. §.

A választás lefolyása.

I. A választási elnök a kerület székhelyén a választási eljárást a kitűzött napon és helyen, reggel 8 órakor nyitja meg. Ha azonban oly akadályok merülnek föl, melyek miatt a választási eljárás meg nem kezdhető, akkor az elnök egy órával elhalaszthatja, de ha 9 órakor sem lenne megkezdhető, akkor a választás meghiusultnak tekintendő.

A választási elnök feladata a választás vezetése, a rend fenntartása és ennél fogva ő rendelkezik a kiküldött rendőri közegekkel, szükség esetében a fegyveres erővel. A választást felfüggesztheti, esetleg félbeszakíthatja. A választási elnök feladata a választók szabadságának biztosításáról, különösen a bevonulást és elhelyezést illetően, a közigazgatási hatóság meghallgatása után gondoskodni és az elhelyezésnél, a pártok bizalmi férfiainak meghallgatásával

akként eljárni, hogy a szavazatszedő küldöttségekkel az érintkezés föltétlenül biztosíttassék, a gyülekező helyek a szavazási helyiségektől lehetőleg egyenlő távolságra essenek, és hogy a választók magukat élelemmel elláthassák. (1899 : XV.)

A szavazatszedő küldöttségi elnököknek feladata és kötelessége az eléjük utasított választók szavazatait összeszedni, ők határoznak a szavazatokkal szemben fölmerült kifogások felett ; s a küldöttség szavazó helyiségében, annak közvetlen környékén ők ügyelnek a rend fentartására s e célból a választási elnöknek rögtön teendő jelentés mellett a fegyveres erővel is rendelkezhetnek ; szükség esetén a szavazást *ideiglenesen* fel is függeszthetik, de annak meghatározása, hogy mikor kezdessék újra a szavazás valamely küldöttség előtt, a választási elnök jogaihoz tartozik.

II. Képviselőjelöltet a kerület tiz választójának kell együttesen ajánlani. Ez ajánlat a választási elnöknek írásban adandó be, ki azt a választást megelőző napon is átveheti, legkésőbb azonban félórával a választás megnyitása után adandó át.¹⁾ De ha esetleg a választás reggeli 8 óra előtt nyitattott meg, akkor az ajánlás 8 és félóráig elfogadandó ; ha pedig a választás megnyitása egy órával elhalasztatott, akkor a jelölés is ez időtől (a választás megnyitától) számítva félóráig még elfogadandó. Az ajánlattal egyidejűleg minden jelölt részére, minden szavazatszedő küldöttséghez, egy vagy két bizalmi férfi jelölendő. Az esetben pedig, ha a választási elnök a bizalmi férfiakat a választás folyamata alatt eltávolította, vagy ezek működésüket abbanhagyták, akkor az ajánlóknak jogában áll más bizalmi férfiakat jelölni. A bizalmi férfiaknál ugyan nem elengedhetlen föltétel, hogy a kerületben választók legyenek, de csakis az illető törvényhatóság területén lakók jelölhetők.

Ha a választás megnyitla után fél óra alatt csak egy egyén ajánltatott, a választási elnök a választást befejezettnek s az illető megválasztott országgyűlési képviselőnek nyilvánítja. — Ha kellő időben több egyén ajánltatott képviselőnek, a válassztási elnök a szavazást elrendelni köteles s ilyen esetben a szavazás a kirendelt küldöttségek előtt reggeli 9 órakor megkezdendő és megszakítás

¹⁾ A választási elnök tulajdonkép annak vizsgálására nincsen hivatva, hogy az ajánlott választható-e és így az ajánlottat azon okból, hogy nem választható, vissza nem utasíthatja, kivéve azt az egy esetet, midőn a jelölt azért nem választható a következő öt évre, mert mandátumát kellő időben nem mutatta be.

nélkül folytatandó. A szavazás megkezdését az elnök, akadályok esetében egy órával elhalaszthatja, de ha akkor sem volna megkezdhető, akkor a választás meghiusultnak nyilvánítandó.

A községek vagy városrészek a központi választmány által meghatározott sorrendben, s az egy községből vagy városrészből való választók a szerint, a mint egyik vagy másik jelőltre szavaznak, külön bocsátandók szavazásra. Az első községnél a küldöttségi elnök által kihuzott sors dönt a felett, melyik jelőltre szavazók bocsátatnak először szavazásra; az utána következő községeknél felváltva illeti az ugyanazon jelőltre szavazókat az elsőség. Azon választók, kik akkor nem jelentkeztek, mikor a megállapított sorrend szerint az illető községen vagy városrészen volt a sor, a többi választóknak szavazása után szavazhatnak. A szavazás nyilvánosan, élőszóval történik, de a választóknak az összeírásnál, vagy választásnál bottal, illetőleg fegyverrel megjelenni nem szabad.

III. A választót a szavazásnál irányadólag utbaigazítani vagy rábeszélni nem szabad; kérdést a választóhoz csak az elnök intézhet s csakis feladatának korlátai között. A szavazás alatt felmerült kérdésekben a küldöttségi tagok meghallgatása után, a küldöttségi elnök saját felelősségére intézkedik.

Semmis a szavazat, ha nincs értelme, ha többféleképp magyarázható, vagy ha nem a képviselőjelöltek valamelyikére adatott. De ha egy családi néven csak egy jelölt van, a szavazat azért, mert a keresztnév hibásan, vagy éppen nem mondatott ki, nem tekintetik érvénytelennek, valamint akkor sem, ha a szavazat a jelöltek egyikére kétségtelenül megállapítható.¹⁾ A visszautasított, vagy megsemmisített szavazatokról külön jegyzék vezetendő annak főlemelésével, hogy az illető melyik jelőltre szándékozott szavazni.

Ha a szavazás a fölmerült akadályok, vagy zavarok miatt felüggesztetett és két óra múlva sem folytatható, a választási elnök a választást meghiusultnak nyilvánítja és erről a központi választmánynak jelentést tesz. A központi választmány hivatott, a fentebbiek szerint, az új választás kitűzésére.

Ha a szavazás közben egy jelöltön kívül a többi visszalép, s ezt az illető választási elnöknek személyesen vagy sajátkezűleg irt és aláírt nyilatkozatban (újabbán szokásos ezt közjegyzőileg hitelesit-

¹⁾ Ha a választó személyazonossága máskülönben megállapítható, névének, foglalkozásának hibás bejegyzése miatt szavazatától el nem üthető. (1899: XV.)

tetni) határozottan kijelenti, az ellenjelölt nélkül maradt jelölt országgyűlési képviselőnek nyilvánítatik. A jelöltek visszalépése jegyzőkönyvbe fölveendő.

IV. Miután minden község vagy városrész a megállapított sorrend szerint szavazott és szavazásra felhivattak azon községek is, melyek a megállapított sorrendben nem jelentek meg: a választási elnök, a szavazók jelentkezhetésére legalább egy, vagy legfőlebb két órai határidőt tűz ki. A választási elnök, a szavazatszedő küldöttség tagjai és a jelöltek bizalmi férfiai, ha azon kerületben, melybe kiküldettek, választói joggal birnak, a kitűzött záróra elteltével is, bármely küldöttség előtt szavazhatnak; valamint a záróra letelte után még mindazok a választók szavazásra bocsátandók, a kik a záróra letelte előtt már jelentkeztek.¹⁾ A míg a záróra tart, a jelentkező választók a többi választóktól elkülönítendők.

A küldöttségi elnök a szavazók névsorát berekesztvén, annak három példányát, valamint a szavazás lefolyásáról szóló jegyzőkönyvet a jegyzővel együtt aláírja s a választási elnöknek átadja.

Minden szavazatszedő küldöttség u. i. a szavazás lefolyásáról jegyzőkönyvet vezet. Ezen jegyzőkönyvben megemlítendő: 1. a szavazatszedő küldöttség tagjainak, a jelöltek bizalmiférfiainak neve; 2. a szavazás kezdete és a küldöttség előtti végeredmény; 3. a szavazás felfüggesztése esetében az, hogy mikor történt a felfüggesztés, ki volt akkor az utolsó szavazó és hogy mikor vette újra kezdetét a szavazás; továbbá, ha az elnök valamely jelölt visszalépését jelentette ki, hogy ki volt akkor az utolsó szavazó, végre, hogy ki volt akkor az utolsó szavazó, a midőn a záróra kitűzetett; 4. az elnök esetleges határozatai és a rend érdekében tett intézkedések. A visszautasított szavazatokról külön jegyzék vezetendő, mely a jegyzőkönyvhöz csatoltatik.

A választás összes lefolyásáról szintén jegyzőkönyv vezetetik s abban megemlítetik: 1. a választókerület neve; 2. a választás helye és ideje; 3. a képviselőjelöltek neve; 4. az ajánlók és a bizalmi férfiak neve, a nyilatkozat kelte és a beadás ideje; 5. a jelölt vagy jelöltek esetleges visszalépése; 6. ha szavazás rendeltetett el, a megkezdés ideje, az elnök által kitűzött záróra s a szavazás végeredménye; 7. az elnök határozatai s a rend érdekében tett intézkedései.

¹⁾ Ugy hogy jelenleg a záróra tulajdonkép a jelentkezésre vonatkozik.

Sem óvás, sem egyéb észrevétel nem vehető a jegyzőkönyvbe, melyet az elnök, a melléje rendelt jegyzők és a bizalmi férfiak irnak alá.

V. A midőn a szavazás a küldöttségek előtt befejeztetett, a választási elnök a szavazás végeredményét a küldöttségi tagok előtt összeállítja és azt a jelöltet, ki a följegyzett (beadott) érvényes szavazatok általános többségét elnyerte, a kerület országgyűlési képviselőjéül kijelenti.

A szavazatszedő küldöttségek jegyzőkönyve, valamint az általános jegyzőkönyv az állam hivatalos nyelvén 3 példányban vezetendő. Ezek közül egy példány a megválasztott képviselőnek azonnal átadandó, vagy térítvény mellett elküldendő. A másik két példány a központi választmánynak küldendő be, mely azok egy példányát a törvényhatóság, vagy város levéltárába helyezi el, a másikat pedig a belügyministernek küldi meg. A megválasztott képviselőnek a választási jegyzőkönyv szolgál megbízó levél gyanánt.

Ha a jelöltek közül a szavazatok általános többségét egyik sem nyerte el, azon két jelölt között, kik aránylag legtöbb szavazatot nyertek, pótválasztásnak van helye, s e választásra a központi választmány új határidőt tűz ki. A szavazatok általános többségének az összes beadott érvényes szavazatok felénél nagyobb szám tekintetik, habár a szavazatok egy része az időközben visszalépett más jelöltre adatott is.

Ha két jelölt van és ezek teljesen egyenlő számú szavazatot nyertek, vagy a csak relativ többséggel bíró két jelölt közül az egyik időközben, az új határnap elérkeztéig meghalt, egészen új választás történik.¹⁾ De midőn a csak relativ többséggel bíró két jelölt közül az egyik időközben visszalép, az ellenjelölt nélkül maradt jelölt, az új határnap elérkeztekor országgyűlési képviselőnek nyilvánítatik.

A kik több kerületben választattak meg, azok kötelesek a megbízóleveleik iránti igazoló eljárás befejeztétől számítva 8 nap alatt nyilatkozni, hogy melyik választókerület képviselőjét fogadják el. Ha pedig nem nyilatkoznak az összeférhetetlenségi állandó bizottság további 8 nap alatt dönt. (Házszabály 21. és 158. §§.)

¹⁾ Új választásnál egészen új jelölések történhetnek, míg pótválasztásnál új jelölésnek már nincsen helye, vagyis a szavazatok csak az előzőleg jelöltekre adhatók be.

130. §.

**A választók összeírásánál és a választásnál működő
közegek felelőssége, valamint a választás körüli vissza-
élések és azok büntetése.**

I. A választók összeírásánál, valamint a választási eljárásnál közreműködő közegek kötelességük pontos és lelkiismeretes teljesítéseért felelősek.

Az a közhivatalnok, lelkész, ki a választók összeírásánál szükséges adatokat, illetőleg okiratokat ki nem adja, kiadásukat megtagadja, az illetékes királyi törvényszék által 500 forintig terjedhető pénzbírsággal büntetendő. (1874 : XXXIII.)

A ki saját vagy más nevének a választók névjegyzékébe leendő fölvétele, vagy valamely fölvett névnek abból való kitörlése végett az összeíró küldöttség, vagy a központi választmány előtt tudva, hamis, hamisított vagy lényegében valótlanlanságot tartalmazó okiratot használ, 500 forintig terjedhető pénzbírsággal büntetendő.

A választók névjegyzéke másolatát ki nem adó alispán, vagy polgármester, a Curia által 2000 koronáig terjedhető bírsággal sújtható. (1899 : XV.)

Az 1899 : XV. t.-cz. szerint fegyelmi eljárásnak van helye azon központi választmányi vagy összeíró küldöttségi tag, választási vagy küldöttségi elnök, jegyző, bizalmi férfi vagy más, választásnál közreműködő közeg ellen, ki ezen eljárásban a fennálló törvényeket megsérti. — A fegyelmi eljárást a központi választmány, a közigazgatási bizottság, vagy a belügyminister elrendelheti. A fegyelmi bíráskodást elsőfokon a közigazgatási bizottság fegyelmi választmánya, másodfokon a belügyminister, a választási és küldöttségi elnökökre másodfokon a közigazgatási bíróság gyakorolja.

Az a közigazgatási hivatalnok, ki a választási törvényeket és az ezekre alapított hatósági intézkedéseket megsérti, a mennyiben cselekménye, vagy mulasztása súlyosabb beszámítás alá nem esik, fegyelmi uton büntetendő.¹⁾ — Az a választási v. szavazatszedő küldöttségi elnök, ki a választásra vonatkozó határozmányokat azzal a szándékkal szegi meg, hogy egyik vagy másik jelölt

¹⁾ Törvényhatósági és községi közegek ellen ily esetekben is az 1886 : XXII. és XXIII. t.-czikben foglalt fegyelmi eljárásnak van helye és ha a törvény-sértés a választás meghiusultát vagy megsemmisültét vonta maga után, a kiszabott pénzbírság 4000 koronáig terjedhet.

megválasztását biztosítsa, vagy a választást megghiusítsa, hatezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, valamint a politikai jogok felfüggesztésével büntetendő, és ha a törvénytelen intézkedés említett célja, illetve a célba vett eredmény is beállott, vagy ha az elnök az említett célokból a csendőrség, rendőrség vagy katonaság feletti rendelkezést, a választás folyamata alatt másnak átengedte (1899 : XV.), hat hónapig terjedhető fogházzal, hatezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel és a politikai jogok felfüggesztésével büntetendő.

II. Az 1899 : XV. t.-cz. elrendeli továbbá, hogy állami és törvényhatósági közhivatalnok, valamint a rendezett tanácsu városok polgármestere és rendőrkapitánya és a községi jegyző nem vehet részt politikai pártgyűlések összehívásában, nem lehet azoknak elnöke, jegyzője, tőlük megbízást el nem fogadhat ; — nem vehet részt a jelöltek körutazásában, továbbá valamely hatáskörébe eső cselekménye vagy mulasztása, ígérete vagy fenyegetése által, vagy általában hivatali állásának felhasználásával a választót be nem folyásolhatja ; — nem rendezheti a választók összegyűjtését és a választás székhelyére vezetését, ezekben az esetekben közre nem működhet ; — a csendőrséget, rendőrséget vagy a fegyveres erőt más célra, mint a csend és rend fenntartására és választói jog szabad gyakorlásának érdekében fel nem használhatja, azok felett a rendelkezési jogot másra, mint hatósági közegre nem ruházhatja ; — végre a hivatali főlebbvaló a neki alárendelt köztisztviselőt nem utasíthatja arra nézve, hogy választói jogát miként gyakorolja, vagy hogy befolyását egyik, vagy másik jelölt érdekében érvényesítse.

Ugyancsak az 1899 : XV. t.-cz. állapítja meg :

hogy 1. az a lelkész vagy vallási szertartás teljesítésére jogosított, vagy egyházi tisztséget viselő más személy, a ki a vallás szertartásainak végzésére rendelt helyiségben, vagy vallásos jellegű gyülekezeten a választás eredményének befolyásolását célzó nyilatkozatot tesz ;

2. a ki abból a célból, hogy a választót befolyásolja, az egyházi kegyzserekben való részesítésre tesz ígéretet, esetleg egyházi fenyték alkalmazásával, vagy a kegyzserek elvonásával, túlvilági büntetéssel fenyeget ;

3. a ki a vallási tisztelet tárgyait, vagy oly tárgyakat, melyek egyházi szertartások végzésére rendelvek, a választók gyülekezetén, vagy a választási menetben használ, továbbá, a ki ily tárgyaknak, ha azok felett ő rendelkezik, e célra való felhasználását megengedi :

egy évig terjedhető államfogházzal és ezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel, valamint politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésével büntetendő; — ha pedig az, a ki ilyen tárgyakat használ, nem lelkes, három hónapig terjedhető fogházzal és a politikai jogok felfüggesztésével büntetetik.

III. Az, a ki a képviselőháznál emelt panaszban, vagy a Curiánál beadott választás elleni kérvényben avagy ellenkérvényben, a képviselő vagy más jelöltnek, a választásnál hivatalosan közreműködőnek, avagy másoknak cselekménye vagy mulasztásakép, tudva, valótlán tényeket ad elő, a mennyiben azon eljárás alapjául szolgáltak s valódiságuk esetében a választásnak, vagy valamely szavazatnak az érvénytelenségét okozzák, — ha súlyosabb beszámítás alá nem esik — vétségért kétezer koronáig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő. Hasonló büntetés éri azt is, ki a fentemlített módon és célból hamis nyilatkozatot, vagy bizonyítványt állít ki, ha az a Curia vagy képviselőház előtt eljárásban használtatott. — A kir. Curia vagy képviselőház bizottsága előtt választási ügyben tett hamis tanuzás büntetőjogilag olyannak tekintendő, mint a 200 korona értéken felüli ügyben tett hamis tanuzás. (1899: XV.)

Az 1878: V. t.-czikkbe iktatott büntető törvény büntetendőnek mondja azt, a ki valamely választónak vagy annak tudtával hozzátartozójának megvesztegetés céljából anyagi előnyt ígér, valamint azt a választót is, a ki ilyent elfogad; továbbá azt a közhivatalnokot, a ki hivatalos cselekménye, vagy arra vonatkozó ígérete által törekedik valamely választót jogosulatlanul befolyásolni.

Szabadságvesztéssel, pénzbüntetéssel és a politikai jogok felfüggesztésével büntetendő, *a)* a ki valamely választót erőszak vagy fenyegetés által választási jogának szabad gyakorlatában megakadályoz; — *b)* a választók összeírásával megbízott küldöttség elnöke, jegyzője vagy tagja, ha a jogosultnak talált választó nevét a választók névjegyzékébe be nem írja, vagy olyan személy nevét írja be, a ki jogosultnak nem találtatott, továbbá a központi választmány tagja és jegyzője, ha a mondott cselekményt a névjegyzék összeállításánál elköveti; — *c)* azon közhivatalnok, ki az összeíró küldöttség rendelkezésére bocsátandó valamely okiratba hamis adatot jegyez be, hogy ez által valaki választói jogától megfosztassék, vagy hogy választó legyen; — *d)* a ki a választásnál hivatalosan átvett szavazási jegyet rendeltetésétől elvonja, meghamisítja, a szavazatot más névre írja, be nem írja, vagy szavazatot oly választónak ír be, a ki nem szavazott; — *e)* a ki a szavazatok lajstromát

megsemmisíti, vagy az összeszámitást megakadályozza ; — f) aki másnak neve alatt szavaz, többször vagy több választó-kerületben szavaz.

131. §.

Az országgyűlési képviselőválasztások feletti biráskodásról általában.

Az 1848 : V. t.-cz. megállapítja, hogy «azon választások iránt, melyeknek törvényessége bármely tekintetből kérdésbe vétetnék, a képviselőtábla intézkedend.» Ennek megfelelően a mandátumok megvizsgálása, a beérkezett panaszok és kifogások tekintetbe vételével, a képviselőház osztályai, vagyis az állandó igazoló bizottsága, a választás jogérvényessége felett való ítélkezés pedig a bíráló bizottsága elé tartozott. De már az 1874. évi XXXIII. t.-czikk kimondja azt az elvet, hogy a kérvénnyel megtámadott választások felett a kir. Curia ítélkezik és hogy külön törvény fogja megállapítani ide vonatkozólag az anyagi és alaki jogszabályokat. Végre az 1899 : XV. t.-cz. a választások feletti biráskodást, az e törvényben egyenként felsorolt esetekre nézve, ideiglenesen, 1901-től számítva *nyolcz évre*, az 1908 : XXXVII. t.-cz. pedig 1909. évi szeptember 10. napjától számítva *tizenkét évre*, a kir. Curiára bizza, a mely idő lejártával azonban, ha csak a törvényhozás másképp nem intézkedik, ismét kizárólag a képviselőházat illeti meg.

Ebből kitűnik, hogy a választási ügyekben való biráskodás elvileg nem képezi tulajdonkép a kir. Curia birói hatáskörének részét s hogy szorosan jogilag nincs megszüntetve, hanem csak fel van függesztve az a tétel (1848 : V.), mely szerint a képviselői választások fölött maga a képviselőház ítél. A képviselők megbízólevelének megvizsgálását, igazolását a Ház továbbra is saját kebelében eszközli. A törvényben külön fel nem sorolt esetekre nézve pedig a választások törvényessége feletti ítélkezés most is a képviselőház hatáskörében marad (l. alább).

Jelenleg azonban a képviselőház a választást azon okok alapján, melyek miatt annak érvényessége a kir. Curia előtt kérvénnyel megtámadható, eljárása tárgyává nem teheti, kivéve, ha a képviselő választhatósága vitatott. Ettől eltekintve a képviselőház még akkor sem járhat el, ha a Curia az eljárást megszüntette a felek meg nem jelenése miatt, avagy mert a kérvényt visszavonták, illetve ha a kérvény alaki hiányok miatt visszautasított. De ha

a Curia a kérvényben foglalt, valamely érvénytelenségi ok felett a bíraskodást hatáskörébe nem tartozónak jelenti ki, ez ok felett a bíraskodást a képviselőház gyakorolja. Ha valamely választást a Curia előtt kérvénynyel megtámadtak és e választásra a képviselőház is eljárást rendelt el, akkor ez utóbbi eljárása addig meg nem indítható, illetőleg függőben tartandó, míg a Curia a kérvényt elintézi.

Ha a Curia az érvénytelenségi eljárásban valamely ténynek bebizonyított voltát megállapítja, az a képviselőház előtti eljárásban, az ellenbizonyítás kizárásával, az ítélésnél alapul veendő.

132. §.

A kir. Curia bíraskodása a választások érvényessége felett.

A kir. Curia bíraskodásának a választások érvényessége felett, csak az 1899 : XV. t.-cz. által felsorolt esetekben van helye, a melyekben a választók a választás érvénytelenségének megállapítását kérvény útján kérhetik.

Ez esetek röviden ismertetve a következők :

1. ha a képviselő választható nem volt ;
2. ha a képviselő a választónak, vagy ennek tudtával hozzátartozójának, azon célból, hogy az ő reá szavazzon vagy bizonyos jelöltre ne szavazzon, a szavazástól tartózkodjék : pénzt, pénzértéket vagy más előnyt ad vagy ígér, ugyszintén ha a képviselő ily cselekményben részes, vagy abba megelőzőleg és kifejezetten beleegyezett ;
3. ha a képviselő valamely választót, vagy ennek hozzátartozóját az említett célból valamely előny elvonásával befolyásolni törekszik, melyet az illető jogosan bir, vagy ily cselekményben részes, vagy abba megelőzőleg beleegyezett ;
4. ha a képviselő valamely választót erőszak, fenyegetés által választójogának gyakorlásában megakadályozott, vagy ily cselekményben részes, vagy abba beleegyezett ;
5. ha a képviselő, a ki a választás alkalmával közhivatalt viselt, hivatali hatáskörébe eső cselekménye, vagy erre vonatkozó ígérete által, valamely választót arra birni törekedett, vagy hivatali hatalmával visszaélve arra kényszerített, vagy hivatali alárendeltjét arra utasította, hogy ő reá szavazzon, vagy bizonyos jelöltre ne szavazzon, a szavazástól tartózkodjék ; ha hivatali alárendeltjét e célból hivatali hatalmának felhasználására utasította, vagy e cselekmények valamelyikében részes vagy abba megelőzőleg és kifejezetten beleegyezett ;
6. ha a képviselő az általános választásoknál a választási határidőt

kitűző belügyministeri rendeletnek a hivatalos lapban történt közzétételétől, az időközi választásoknál pedig azon naptól, melyen a képviselőház az új választást elrendelte egész a választás befejeztéig, a választókat azon célból, hogy ő reá szavazzanak, vagy hogy más jelöltre ne szavazzanak, illetve, hogy a szavazástól tartózkodjanak, eteti, v. itatja, ily cselekményben részes, vagy abba előzőleg és kifejezetten beleegyezett; de nem tartozik ide az az eset, ha tekintettel a megvendégelt személyekre, vagy a vendéglátás egyéb körülményeire, világosan kitűnik, hogy nem a választás befolyásolása céljából történt, vagy hogyha az a szokásos vendéglátás határain túl nem terjedt;

7. ha a képviselő a kérdéses választást megelőzőleg 3 hónapon belül azon célból, hogy a választás eredményét befolyásolja, valamely gyülekezeten nyilvánosan szóval, vagy nyomtatvány, irat, képes ábrázolatok terjesztése, esetleg közszemlékre kiállítása által büntett, vétség elkövetésére egyenesen felhívott, a törvény ellen, vagy a hatóságoknak törvényes hatáskörükben kiadott rendelete, meghagyása, határozata ellen engedetlenségre felhívást intézett vagy terjesztett, avagy ily cselekményben részes;

8. ha a képviselő az előző pontban meghatározott módon, időben és célból valamely osztályt, nemzetiséget, hitfelekezetet az állampolgárok vagy részek ellen gyűlöletre izgatott, vagy ha a magyar államot alkotó országok közt fennálló államközösség, a magyar állam területi épsége és egysége ellen, valamint a nemzet politikai egysége ellen, úgyszintén, ha a tulajdon, vagy a házasság jogintézménye ellen izgatott, vagy a törvény ellenére magán- vagy köztulajdon felosztásával ámitott, vagy ily cselekményben részes;

9. ha a képviselő a) kérdéses választást megelőzőleg három hónapon belül, a vallás szertartásainak végzésére rendelt helyiségben vagy vallásos jellegű gyülekezeten a választás eredményének befolyásolását célzó nyilatkozatot tett; b) abból a célból, hogy egy vagy több választó ő reá szavazzon, vagy bizonyos jelöltre ne szavazzon, a szavazástól tartózkodjék, az egyházi kegyzseregekben való részesedésre tett ígéretet, vagy egyházi fenyték alkalmazásával, a kegyzserek elvonásával vagy túlvilági büntetéssel fenyegetett; c) a vallási tisztelet tárgyait, vagy olyan tárgyakat, melyek egyházi szertartások végzésére rendelvek, a választók gyülekezetén vagy a választási menetben használt; d) vagy ilyen cselekményben részes, abba megelőzőleg és kifejezetten beleegyezett;

10. ha a 2., 3., 4., 6. és 9. pontokban meghatározott cselekményeket más valaki követte el és bebizonyíttatik, hogy oly választó, kivel szemben e cselekmények valamelyike elkövetett, a képviselőre szavazott, vagy pedig a szavazástól tartózkodott és így a képviselő az érvényes szavazatok általános többségét nem nyerte el (az általános többség megállapításánál levonandók az érvénytelen szavazatok, a képviselőre vagy más jelöltre beadott szavazatokhoz pedig hozzáadandó azon választók szavazata, a kikről bebizonyíttatik, hogy tőlük a szavazati jog gyakorlása törvény ellenére megtagadtatott, semmisnek vagy érvénytelennek nyilvánított és hogy az illető választó a képviselőre, vagy más jelöltre akart szavazni; a szavazatok levonásának vagy hozzáadásának hasonló-

kép helye van : azon szavazatokra nézve, a melyeket a szavazási rovatos iveken éppen nem, vagy nem a valóságnak megfelelően tüntettek fel, esetleg a melyeket jogosulatlan egyének adtak be) ;

11. ha a) közhivatalnok olyan választónak, ki az ő hivatali alárendeltje, arra nézve, hogy mely jelöltre szavazzon, vagy hogy a szavazástól tartózkodjék, utasítást adott ; vagy bármely választót hivatali hatáskörébe eső cselekménye vagy mulasztása, ígérete vagy fenyegetése által bizonyos jelölt melletti v. elleni szavazásra vagy a szavazástól való tartózkodásra birt vagy kényszerített ; ha b) a csendőr, rendőr és a fegyveres erő közreműködése nem a csend és rend érdekében, hanem más czélból, nevezetesen : a választók összegyűjtésére, vagy fedezet alatt történő szállítására a végből vétetett igénybe, hogy azok választói jogukat gyakorolják, vagy hogy a választási színhelyen megjelenjenek, esetleg az ottani megjelenésben akadályoztassanak ; vagy c) a választók személyes szabadságának korlátozásával a választás eredményének befolyásolása czéljából bizonyos helyen őriztettek, még pedig akkor is, ha a fentebbi a)–c) alpontokban körülírt cselekmények bármelyikét a csendőr, rendőr vagy a fegyveres erő tagja önkényesen, utasítás nélkül követte el és ha bebizonyíttatik, hogy az illető választó a képviselőre csakugyan szavazott, vagy a szavazástól tartózkodott és így a képviselő tulajdonkép az érvényes szavazatok általános többségét el nem nyerte ;

12. ha bizonyos választók, kik nem a képviselőre akartak szavazni, oly czélból, hogy a választásban részt ne vehessenek, a választás helyén kellő időben való megjelenésben gátoltattak és kimutattatik, hogy e választók számbavételével a képviselő az érvényes szavazatok általános többségét nem nyerte el, vagy pedig, hogy az újabb szavazás, melynek folytán a képviselő megválasztatott, nem azon két jelölt között lett volna elrendelendő, a kikre nézve megtartatott ;

13., 14. ha bizonyos választókat, a kik nem a képviselőre, hanem más jelöltre akartak szavazni, valamely hivatalos közeg intézkedése a választói jog gyakorlatában törvényellenesen gátol, szavazatuk esetleg törvényellenesen visszautasított, vagy semmisnek nyilvánított és e mellett kimutattatik, hogy ezen választók számbavételével a képviselő az érvényes szavazatok általános többségét nem nyerte el, vagy pedig, hogy az újabb szavazás, melynek folytán a képviselő megválasztatott, nem azon két jelölt között lett volna elrendelendő, a kikre nézve megtartatott ;

15. ha a választásnál nem a törvény szerint érvényes névjegyzék használtatik ;

16., 17. ha a választási elnök, a választó szabadsága és a rend érdekében reá rótt köteleseket oly módon, illetőleg azon czélzattal szegte meg : hogy a választás eredményét a képviselő javára meghamisítsa ; vagy pedig, ha a választási elnök, a jelen törvény megsértésével, a választási eljárást nem a kitűzött napon, vagy helyen nyitotta meg (a választási eljárásnak reggeli 8 óra előtt történt megnyitása csak annyiban képez érvénytelenségi okot, a mennyiben az elnök az ajánlást reggeli nyolcz és fél óráig el nem fogadta volna ; a választási eljárásnak 8 órán túl történt megnyitása pedig csak akkor, ha a választási elnök azt szükség nél-

kül halasztotta el; de érvénytelen a választás, ha a megnyitás reggeli 9 óra után történt);

18., 19. ha a választási elnök az ajánlást nem fogadta el, vagy ha a megválasztott képviselő törvényesen nem volt jelölve, avagy ha az elnök a bizalmi férfiak alkalmazását nem engedte meg;

20. ha a választási elnök a jelen törvény ellenére a választást bef jezettnek nem nyilvánította, vagy ha több egyén ajánlatotott képviselő-jelöltnek s ennek daczára a választási elnök a szavazást valamennyi törvényszerűen ajánlott jelöltre el nem rendelte;

21., 22. ha azon községek és városrészek, a melyek a megállapított sorrendben meg nem jelentek, szavazásra többé fel nem hívtak és e mellett kimutattatik, hogy a képviselőre legalább annyi érvényes szavazat nem adatott be, a mennyi a választói névjegyzékben foglalt összes választók általános többségének megfelel, — vagy ha a szavazás nem nyilvánosan, nem élőszóval történt;

23. ha a szavazás, az 1874: XXXIII. t.-cz. ellenére, két órát meghaladólag függesztetett föl és csak azután folytatott és e mellett kimutattatik, hogy a képviselőre a megszakítás időpontjáig legalább annyi érvényes szavazat nem adatott be, a mennyi a választói névjegyzékben foglalt összes választók általános többségének megfelel;

24. ha a választási elnök oly jelölt visszalépését jelentette ki, a ki nem lépett vissza és e mellett kimutattatik, hogy a kijelentés időpontjáig a képviselőre legalább annyi érvényes szavazat nem adatott, a mennyi a választói névjegyzékben foglalt összes választók általános többségének megfelel;

25. ha a szavazatok általános többsége nem helyesen számított ki; ha nem az nyilvánítottott képviselőnek, a ki a szavazatok általános többségét nyerte, vagy egyébként az 1874: XXXIII. t.-cz. 82. §-a (új választás elrendelése, mert a jelöltek közül a szavazatok általános többségét egyik sem nyerte, vagy ha két jelölt egyenlő számú szavazatot nyert) megsértetett;

26. ha a záróra kitűzésére vonatkozó rendelkezések megsértettek és e mellett kimutattatik, hogy azon időpontban, midőn a záróra a törvény szerint kitűzendő lett volna, a képviselőre legalább annyi érvényes szavazat be nem adatott, a mennyi a választói névjegyzékben foglalt összes választók általános többségének megfelel;

27. ha az, ki országgyűlési képviselőnek kijelentetett, az érvényes szavazatok általános többségét nem nyerte el.

Az érvénytelenségi okok, mint látjuk, kétfélék lehetnek: olyanok, melyek az egész választás megsemmisítését és olyanok, melyek első sorban csak egyes szavazatok érvénytelenítését vonják maguk után. Az első csoportba különösen azok tartoznak, melyeknél a törvénytelenséget a képviselő saját tényeivel, magaviseletével idézte elő, vagy tudtával és beleegyezésével történtek; a második csoportba pedig főképen azok, melyeknél a törvénysértést nem maga a képviselő, hanem megválasztatása érdekében, de tudta és beleegyezése

nélkül mások, magánosok, köztisztviselők követték el. Az előbbieket feltétlen, abszolút, az utóbbiakat relativ semmiségi okoknak nevezik, mint hogy az előbbiek, tekintet nélkül a szavazatok számbeli viszonyára, ha megállapítottak, a választás megsemmisítését vonják maguk után, míg az utóbbiakban csak a szavazatok érvénytelensége, vagy a szavazatok beadásának, érvényesülésének, jogosulatlan megakadályozása állapittatik meg és csak az esetben, ha ennek folytán a képviselő az érvényes szavazatok többségét el nem nyerte, akkor semmisítették meg a választás, vagyis a kir. Curia megállapítja a valódi többséget, a választás törvényes eredményét. Hasonlókép a választási eljárásnál is abszolút és relativ érvénytelenségi okok támadhatnak, a mint beigazoltatásuk esetében az egész választást megsemmisítik, vagy első sorban csak egyes szavazatokat.

Nem képez azonban érvénytelenségi okot a választóknak a választás helyére való szállítása és viaszszállítása. De ha a szállításra és viaszszállításra a kérdéses választókerületben szavazásra jogosult választó, vagy vele egy háztartásban élő hozzátartozója fogadtatik el: a fuvarozási díj nem lehet nagyobb azon összegnél, a melyet a szabályrendelet megállapít. Az ezt túlhaladó összeg vesztegetés céljából adottnak tekintendő. A fuvarozási díjat a választókerületet alkotó minden egyes községre nézve az illető törvényhatóság, tekintettel a közlekedési viszonyokra és az év különböző szakaira, 3 évről 3 évre szabályrendelettel állapítja meg, mely a belügyminister jóváhagyása után lép életbe és mindaddig hatályban marad, míg új szabályrendelet alkottatik. Vasuti és hajózási személyszállítási, valamint városokban a bérkocsi-díjak, a mennyiben hatóságilag jóvá vannak hagyva, e szabályrendeletnek hatáskörébe nem tartoznak.

Nem képez továbbá érvénytelenségi okot oly választókerületekben, melyek több községből állanak, a választóknak szükséges ellátása a választás helyén és ideje alatt; valamint az sem, ha tekintettel a megvendégelt személyekre, a megvendéglés alkalmára és egyéb körülményeire, világosan kitűnik, hogy a megvendéglés a szokásos vendéglátás határain túl nem terjedt és így nem abból a célból történt, hogy az illetőknek szavazása ez által befolyásoltassék. Az sem képez érvénytelenségi okot, ha a választók választási célokra zászlókkal és egyéb csekély értékű jelvényekkel elláttatnak. De már a választóknak a szállítás, vagy a szükséges ellátás, ugyancsak szintén a zászlók és jelvények helyett pénz nem adható.

A kir. Curia előtti eljárás.¹⁾

I. A kérvénynyel megtámadott választásokat illetőleg a kir. Curia, mint bíróság, két öttagu tanácsban ítél, melyeknek tagjait és 6 póttagot, rendes biráinak sorából, minden év január havában, teljes ülésben titkos szavazattal választja meg. A választott tagok fele része az év lejártával sorshuzás útján kilép, de újra választhatók. Nem választható azonban, a ki a főrendiháznak tagja, tehát a kir. Curia elnöke és másodelnöke.

De a bíró érdekeltnek tekintetik és így nem vehet részt a választások feletti bíráskodásban, a perrendtartás érdekeltségi esetein kívül (1868 : LIV. t.-cz. 56. §.), ha 1. a választásban mint választó részt vett, vagy abba egyébként befolyt ; 2. ha az 1868 : LIV. t.-cz. 56. §. b) pontjában érintett viszony (férji vagy jegyesi, fel- vagy lemenő ági, negyediziglen oldalrokonsági, másodiziglen sógorsági, fogadott szülői vagy gyermeki, gyámsági vagy gondnoksági) közte és valamely jelölt, vagy oly személy között forog fenn, a kinek cselekménye folytán a választásnak érvénytelenítését kérték.

A választás érvénytelenítését legalább tíz oly választónak kell együttesen kérnie, kik az illető kerületnek, a kérdéses választásra érvényes névjegyzékében fel vannak véve. A jogosultság a kérvényben igazolandó, még pedig a választói minőség a névjegyzék hiteles kivonatával, a személyazonosság pedig a községi előljáróság vagy a kir. közjegyző tanusítványával. Nem léphetnek azonban fel kérvényezőkül azok, a kik a kérdéses választásban hivatalosan közreműködtek, a kik a képviselőre szavaztak, vagy ennek pártja részéről ajánlók vagy bizalmi férfiak voltak.

A kérvény az állam nyelven szerkesztendő és a választást követő 30 nap alatt közvetlenül a kir. Curianál adandó be, még pedig annyi példányban, hogy azoknak, a kik ellen intézve van és a bíróságnak, képviselőháznak, egy-egy példány jusson ; a kérvényben megjelölendők azok az érvénytelenségi okok és tények, melyek alapján a választás megsemmisítését kérik, valamint megjelölendők azok a bizonyítékok (okirat, tanuk, stb.), melyekkel a felhozottakat bizo-

¹⁾ Az eljárást részletesebben ismerteti, Gyomay : A Curia bíráskodása képviselőválasztási ügyekben (1904), Tetétleni : A választási bíráskodás (1905), Szivák : Orsz. képviselőválasztás codexe (1901).

nyitani akarják; egyszersmind igazolandó, hogy az állampénztárnál, mint birói letéthivatalnál, az eljárási költségek fedezésére 3000 korona elhelyeztetett. — A kérvény a képviselő ellen intézendő, de ha érvénytelenségi okul a választásban hivatalosan közreműködők cselekvése van felhozva, akkor ezek ellen is intézhető. — A kérvény egy példánya a képviselőházhoz azonnal átteendő.

Azok az okiratok, melyekre a kérvény hivatkozik, az első példányhoz eredeti vagy hitelesített másolatban, a többi példányhoz egyszerű másolatban csatolandók. A nem államnyelvén szerkesztett okiratok hiteles fordítással látandók el.

A kérvényezőknak továbbá a kérvényhez csatolt külön hitelesített meghatalmazásban meghatalmazottat kell vallaniok. A meghatalmazottnak, vagy ha több meghatalmazottat neveztek, ezek közül egynek Budapesten kell laknia. A kérvényezők u. i. csak meghatalmazott által járhatnak el, csak ezeket illeti meg a szólás joga a tárgyalásokon. Ha a kérvényhez meghatalmazás csatolva nincsen, akkor pótlás végett visszaadatik és ha a pótlás nem történik meg, akkor hivatalból visszautasítatik. Meghatalmazottul nevezhető az ország minden nagykoru polgára, országgyűlési képviselők kizárásával.

Ha a kérvényezők érvénytelenségi okul azt hozzák föl, hogy nem az nyilvánított képviselővé, a ki az általános többséget valósággal nyerte, illetve a kit az új választásnál képviselőül kijelenteni kellett volna, a másik fél visszalépése folytán: akkor annak megállapítását is kérhetik, hogy a választásnál nem a képviselő, hanem egy másik jelölt nyerte el az érvényes szavazatok általános többségét, vagy pedig, hogy a törvény szerint más jelöltet kellett volna megválasztott képviselőnek kijelenteni.

Ilyen esetben a választást-védőknek jogukban áll a másik jelölt ellenében kifogásként az érvénytelenségi okokat ellenkérvény alakjában felsorolni.

II. A bíróság a kérvényt beadásától számított 8 napon belül zárt ülésben vizsgálat alá veszi és az esetben hivatalból, a felek meghallgatása nélkül visszautasítja, ha a törvény (1899: XV.) lényeges rendelkezéseinek meg nem felel. De a visszautasítást elrendelő határozat mindig csak egyhangulag hozható. Ha a kérvény lényegtelenebb hiányokban szenved, akkor a kérvényezők a hiány pótlására felhivandók azzal, hogyha a kitűzött határidőn belül (8—15 nap) a pótlás meg nem történik, a kérvény hivatalból visszautasítandó lesz.

A képviselő és azon személyek, a kik ellen a kérvény intézve van, az eljárásnak bármely szakában személyesen vagy meghatalmazott által járhatnak el; de ezeken kívül az eljárásba befolyhatnak és a megtámadott választás törvényszerűségét védhetik, maguk az illető kerület választói. E jogot azonban, ha többen vannak, csakis közös meghatalmazott által gyakorolhatják.

A kir. Curia előtti eljárásban, a mennyiben az 1899: XV. törvénycikk másképp nem rendelkezik, a büntető eljárás szabályai oly módosításokkal alkalmazandók, hogy azok a jelen törvényben foglalt eljárási elvekkel és rendelkezésekkel összhangban legyenek. A bíróság, a mennyiben a törvény mást nem rendel, csakis a felek kérelmére és az általuk előterjesztett indítványok határain belül jár el. — Az eljárás nyilvános, szóbeli.

Megszüntető az eljárás: 1. ha a képviselő meghalt vagy képviselői minősége egyébként megszűnt; 2. ha az országgyűlés feloszlattatott; 3. ha ugyanazon választás ellen több kérvény adott be és a Curia azok egyike alapján a választást érvénytelenítette; 4. ha az első, vagy a folytatólagos tárgyalásokon a feleknek egyike sem jelent meg, avagy 5. ha a kérvényezők a kérvényt visszavonták. — Az eljárás megszüntetése a kérvényezők által csak együttesen kérhető. Ha egyik a kérvénytől eláll, vagy meghal stb., az eljárás a többi nevében még folytatandó. A visszavonás közjegyzőileg, vagy bíróilag hitelesített aláírással ellátott kérvényben kérendő, és ha a kir. Curia az eljárást megszünteti, erről a képviselőház az összes iratok áttétele mellett értesítendő.

III. A kérvényezők tartoznak bizonyítani a ténykörülmenyeket és az állításokat, a melyekre a választás érvénytelenségét alapítják, ugyanezen kötelezettség terheli a választásvédőket a kifogások, az ellenkérvény tekintetében. A bizonyítást elrendelő határozatban megjelölendő a bizonyítandó tények, megnevezendő a felek, a kiket a bizonyítás terhel és határozottan megjelölendő a bizonyítási eszközök.

A bíróság a kérvény érdeme felett ítéletben határoz, de az ítélet bekezdésében hivatkoznia kell az 1899: XV. t.-cz. 1. §-ára, mely szerint ez esetekben a kir. Curia, a képviselőházat megillető bíraskodást ideiglen gyakorolja. A bíróság a kérvényben fölemlített minden egyes érvénytelenségi okot illetőleg határozni köteles és ha az érvénytelenséget bebizonyítottanak elismeri, akkor a választást érvénytelennek mondja ki, ha pedig a törvény 28. §. alapján (hogy más nyerte el a szavazatok általános többségét, illetve mást kellett volna

megválasztott képviselőnek kijelenteni) emeltek kérelmet, ennek megfelelően megállapítja a választás törvényes eredményét. Ha a Curia ítéletében megállapította, hogy nem a képviselő, hanem más jelölt nyerte el az érvényes szavazatok általános többségét, vagy hogy a törvény szerint más jelöltet kellett volna megválasztott képviselőnek kijelenteni : az esetre az ily ítélet az igazolásnál alapul veendő.

Azon jelölt választását, a kire nézve a kir. Curia ilyen ítéletet hozott, kérvénnyel megtámadni nem lehet. De 15 nap alatt azon naptól számítva, melyen a Curia ítélete a képviselőháznak bejelentetett, a választás érvénye a képviselőház előtt, az okból, hogy a jelölt nem volt választható és a képviselőház házszabályaiban megállapított egyéb okokból *panaszszal* megtámadható.

A költségek a kérvény visszautasítása esetében a kérvényezőket terhelik ; a választás érvénytelenítése esetében pedig azon választásvédők, a kik az eljárásban részt vettek, a felmerült eljárási és a kérvényezők részére megállapítandó költségek megfizetésében egyetemlegesen elmarasztalandók.

Megjegyezzük még, hogy a biráskodás, melyet ez esetekben a kir. Curia gyakorol, különbözik ugy a polgári, mint a büntetőügyben gyakorolt biráskodástól. Itt tulajdonkép (működésének lényegét tekintve) nem büntet, se el nem marasztal, hanem megállapít és a többi magából a törvényből következik. — Itt a bíróság nem kezdeményezhet, kötve van az indítványhoz, kérelemhez és ezért az eljárás megindításának joga kizárólag a választókat illeti, hivatalból soha meg nem indítható.

134. §.

A képviselőház alakulása és a választások igazolása.

A mandátumok megvizsgálása és a választások igazolása a képviselőház hatáskörébe tartozik. A megválasztott képviselők a törvény által (1492 : CVIII.) megjelenésre engedett négy nap harmadikán a képviselőház üléstermében összegyűlnek,¹⁾ a legidősebb tag, mint korelnök, az elnöki széket foglalja el, a legfiatalabb hat tag pedig a jegyzői teendőket végzi. A korelnök hirdeti ki az országgyűlés

¹⁾ Tehát az országgyűlés összehívásának napjától számítva a harmadik napon.

megnyitásának helyét és idejét, valamint a Ház alakulásának előkészítésére tartandó ülés napját és óráját.

Ez első ülésben a képviselők megbízó-leveleiket bemutatják, a kik pedig személyesen nem jelenhettek meg, megbízó-levelüket más képviselő által is átadhatják, vagy levél kíséretében a korelnökhöz beküldhetik. Minden országgyűlési képviselő köteles azonban megbízó-levelét, ha a választás az országgyűlés megnyitása előtt történt, a megnyitástól, különben pedig a választás napjától számítva 15 nap alatt bemutatni, a mit ha elmulasztana, a képviselőház elnöke hivatalosan felszólítja e kötelességének 15 nap alatt történő teljesítésére. És ha az illető mandátumát ez idő alatt sem mutatná be, akkor képviselői megbízatása megszűnik és a következő öt éven át országgyűlési képviselővé nem választható, annak ki nem jelölhető, a reá eső szavazatok semmissek (1876: XXXIX 1899: XV.)

A választást megtámadó panaszok a Ház alakulásáig szintén a korelnöknél adandók be.

A beadott megbízó-levelek birtokosai nyilvános sorshuzás után kilencz osztályra osztatnak. Az első osztályba sorozott képviselők megbízó-levelét, esetleg a választás ellen beadott panaszokkal, vagy a Curiától áttett kérvényekkel együtt felülvizsgálja a második osztály, a másodikét a harmadik és így tovább, a kilencedik osztály megbízó-levelei pedig az első osztály felülvizsgálata alá kerülnek.

Az osztályok általános szótöbbséggel hozzák határozataikat. De az osztály egyik tagja sem vehet részt azon képviselő mandátumának megvizsgálásában, a kinek ellenjelöltje volt, fel- vagy lemenő ágbeli rokona, testvére, unokatestvére, sógora, vagy kinek választásába tényleg befolyt.

Az osztályok alakulása után beérkezett megbízó-levelek ugyan-csak az osztályok között osztatnak ki.

Az osztályok külön-külön jegyzékbe foglalják: 1. a kifogástalan választásokra vonatkozó és kifogástalan tartalommal bíró mandátumokat; 2. a tartalmukra, vagy kiállításukra kifogás alá esőket; 3. azokat, melyek ellen panasz vagy kérvény adatott be; végre 4. a melyek alaki kifogás alá esnek és panasszal, vagy kérvénnyel is megtámadottak. — Ennek befejezte után pedig jelentést tesznek a háznak.

A Ház az osztályok jelentése alapján azokat a képviselőket, kiknek választása ellen panasz, vagy kérvény nem érkezett be és a jegyzőkönyvük is kifogástalan, ideiglenesen igazolt képviselőknak

nyilvánítja. Azokat pedig, a kiknek mandátuma kifogás alá esik, vagy panaszszal, kérvénynyel támadtatott meg, egyelőre meghagyja képviselői jogaikban, míg ügyük véglegesen el nem döntetett.

Ha az osztályok által megvizsgált és a háznak bemutatott mandátumok birtokosai az összes képviselők általános többségét alkotják : a Ház a korelnök elnöklete alatt tisztviselőinek megválasztásához fog, a minek megtörténte után, a választott tisztviselők helyeiket elfoglalják és az elnök kijelenti, hogy a Ház megalakult. A megalakulás után az akkor ideiglenesen igazolt képviselők választása ellen panasz többé nem adható be, kivéve az 1899 : XV. t.-cz. 135. és a házszabályok 110. §-ában foglalt esetet.

Mihelyt pedig az általános választásokra kitűzött legutolsó határnapot követő 30 nap eltelt, a Ház elnöke azon képviselőknek névjegyzékét, kiknek választása ellen kifogás nem tétetett, továbbá panaszszal, vagy kérvénynyel megtámadva nincsenek, a Háznak bemutatja és ezeket végleg igazolt képviselőknek jelenti ki.

A később bemutatott, vagy az időközi választásoknál nyert mandátumok megvizsgálása pedig az *állandó igazoló bizottság* feladata, melyet még a Ház alakulása előtt, titkos szavazással választanak akként, hogy mindegyik osztály saját kebeléből egy rendes és egy póttagot választ azok közül, kiknek választása kifogástalan, kérvénynyel, panaszszal megtámadva nincsen, megbízólevelök is rendben van. Így ez a bizottság 9 rendes és 9 póttagból áll.

135. §.

A képviselőház biráskodása a választások törvényszerűsége felett.

I. Az 1899 : XV. t.-cz. szerint, az e törvény által a Curiához utasított esetek kivételével, a képviselőházat a választások törvényszerűsége felett megillető biráskodási jog érintetlenül marad és a képviselőház e jogát a házszabályokban megállapított eljárással gyakorolja.

Panaszt csak az illető kerület választói nyújthatnak be, és pedig az állam hivatalos nyelvén szerkesztett okmányban, a melyet legalább tíz választónak kell hitelesítetten aláírnia, vagy kézjeggyével ellátnia.

Az általános választások elleni panaszok a Ház megalakulásának kimondásáig, az időközi választás elleni panaszok pedig a

választást követő harmincz nap alatt adhatók be. Az esetben pedig, ha a Curia valamely választás fölötti ítélethozatalt hatáskörébe tartozónak nem tekint, a panasz ama napot követő 15 nap alatt nyújtandó be, melyen a Curia ítélete a Házban bejelentetett.

A választás érvénytelen és annak megállapítása a képviselőháztól panasz útján kérhető: ha 1. a képviselő választható nem volt; 2. ha valaki (de nem a képviselő) a kérdéses választást befolyásolandó, megelőzőleg 3 hónapon belül nyilvánosan büntett, vagy vétség elkövetésére egyenesen felhívott, ha osztály, nemzetiségi, vagy hitfelekezeti gyűlésre, törvény, vagy hatóság ellen, avagy ha a magyar állam területi, politikai integritása, a házasság, a tulajdon jogintézménye ellen izgatott, vagy a törvény ellenére a magán-, illetve a köztulajdonnak felosztásával ámitott és így jött létre az eredmény; 3. ha erőszak, vagy megfélemlítés a választókat joguk szabad gyakorlásában akadályozta és ha feltehető, hogy ez a választás eredményére döntő befolyású volt; végre 4. ha a választási törvények olyan mértékben sértettek meg, hogy ez döntötte el a választás eredményét. (Házszabályok 71. §.)

Ha a választás ellen panasz nem nyújtott be, vagy az alaki hiány miatt visszautasított, úgy az osztály, vagy az igazoló-bizottság által kifogásolt választás csak a képviselő választhatóságának hiánya miatt semmisíthető meg, vagy az esetben, ha a választási eljárás szabályai szenvedtek durva sérelmet.

II. A választások törvényszerűsége felett a képviselőház bíráló bizottságai ítélnék, melyeket a Ház alakulása után, titkos szavazattal az osztályok választanak a véglegesen igazolt képviselők közül és pedig számra kilenczet, hét-hét taggal. A tagok a Ház nyílt ülésében esküt tesznek, hogy az eléjük kerülő ügyekben igazságosan és lelkiismeretesen fognak ítélni. De az ügy eldöntésében nem vehetnek azok részt, a kik mint érdekelt felek (a képviselő ellenjelöltje, a kérvényezők, panaszlók, a rokonok) tekinthetők.

A panasz csak akkor vétetik figyelembe, ha 1. a képviselőházhoz van intézve; 2. ha az állam hivatalos nyelvén van szerkesztve; 3. ha legalább 10, az illető kerületben választói joggal bíró panaszlónak közjegyzőileg vagy járásbíróságilag hitelesített aláírásával vagy kézjeggyel van ellátva; 4. ha megjelöltettek benne az okok, melyeknél fogva az illető választás érvényességét megtámadják; 5. ha a panaszt, a panaszlók nevében védő meghatalmazott részére meghatalmazás mellékelte; 6. ha a Ház pénztárnokának elismerésével el van látva arról, hogy az okozandó költségek fedezésére 3000

korona a Ház pénztárába befizettetett; 7. ha nem az állam hivatalos nyelvén kiállított okiratok hiteles magyar fordítása, valamint a szükséges másolatok is csatoltattak.

Ha a kérvény a 2-ik és 6-ik pontokban megállapított kellékekkel, vagy ezek valamelyikével nem bir, a nélkül, hogy a Háznak bemutatnának, a korelnök, illetve elnök által visszautasítandó. De a bíráló bizottság a hozzá áttett kérvényeket, alaki kellék hiánya miatt, szintén visszautasíthatja még: ha azok már az elnök által visszautasítandók lettek volna, vagy ha a panasz a 3., 4. és 5. pontban említett kellékekkel nem bir, avagy ha a panaszlóknak az illető kerületbeni választói jogosultsága, illetőleg a választók névjegyzékébe beirt hasonnevű választókkal való személyazonossága kétségbe vonatván, ezen körülmények az e részben megtartott vizsgálat során beigazolást nem nyertek. Az esetben pedig, ha a kérvény az 1-ső és 7-ik pontban megállapított kellékekkel nem bir, a kézbesítéstől számított 15 napra s legfeljebb 30 napra kitüzendő záros határidő alatt történő hiánypótlás miatt adandó vissza. Ha a kérvényen vagy meghatalmazáson levő aláírások, vagy kézjegyek hitelesítő záradéka hiányos, ez szintén csak pótlás végett adható vissza.

III. *A bíráló bizottság eljárása a következő.*

Minden bizottság titkos szavazattal és általános szótöbbséggel elnököt, jegyzőt választ magának s az ügyeket véleményezés végett tagjai közt kiosztja. — Meghatározott napon és sorrendben az ügy tárgyalás alá kerülván, a megtámadott képviselő védheti választását egy vagy két meghatalmazottja által, de ha nem akarja, nem köteles. A választók szintén védelmezhetik a választást, még pedig akár személyesen, vagy ha ezt tenni nem akarják, avagy ha kettőnél többen vannak, meghatalmazottaik által. A választás ellen panaszkodók a kérvény védelmére magok, vagy mások közül egy, esetleg két meghatalmazottat tartoznak megbizni, de a megtámadott képviselőnek volt ellenjelöltje ilyen meghatalmazott nem lehet. A panaszlók részéről kiállítandó meghatalmazást a 10 panaszló, a választást védő választók által kiállítandó meghatalmazást az illető választók, és ha ezek 5-nél többen vannak, legalább 5 választónak kell aláírni. Mindez aláírások közjegyzőileg vagy járásbíróilag hitelesítendők.

A beadványok felolvasása után a meghatalmazottak, vagy személyesen megjelent felek nyilatkozata következik s erre a bizottság határoz. Érvényes határozat-hozatalra legalább 5 tag jelenléte szükséges és a határozat indokolandó. A tagok szavazata, sőt ha egyesek kívánják, szavazatuk indokai is jegyzőkönyvbe veendők.

Ha a bizottság az eléje került adatokból nem látja az ügyet úgy megvilágítva, hogy ítéletet hozhasson, valamint még a házszabály által meghatározott némely esetekben, vizsgálatot rendel el s egyszersmind kijelöli saját kebeléből azt is, a kit a vizsgálattal meg akar bizni. Ha tagjai közül senkit sem küldhet ki, akkor erről az állandó igazoló bizottságnak jelentést tesz és ily esetben e bizottság van hivatva az igazolt országgyűlési képviselők közül a vizsgáló biztost kijelölni. Vizsgálatra történt kiküldetését mindegyik képviselő elfogadni köteles.

A vizsgálatra kiküldött képviselő távozása előtt a Ház nyílt ülésében esküt tesz. Azután az illető törvényhatóság székhelyére, vagy a választó-kerület egyik helyére a törvényhatóság útján megidézeti azokat, kik a választás ellen kérvényt adtak be, valamint a választás miatt megtámadott képviselőt, a választást védőket, illetve meghatalmazottaikat. Ha a választó polgárok közül, mint a választást védők, senki sem jelentkeznék, akkor a választásnál a szavazatszedő bizottságban a képviselő részéről működő bizalmi férfiak idéztetnek meg. A vizsgáló biztos ezenkívül jogosítva van tanukat és mindazokat megidézni, kik az ügyre vonatkozólag felvilágosítást nyújthatnak. A hatóságok pedig kötelesek a vizsgáló biztos működését lehetőleg előmozdítani.

A bíráló bizottság ítélete az elnök által a képviselőháznak bejelentetvén, a Ház azokat a képviselőket, a kiket a bizottság igazol, végleg igazolt képviselők jegyzékébe iktatja. De ugy ez az ítélet, mint esetleg a panasznak alaki kellékek hiánya miatt történő visszatartása indokolandó.

136. §.

A képviselőház belső szervezete és tisztviselői.

I. Az 1848: IV. t.-cz. szerint mind a két tábla magának szabályokat alkot, melyekben a tanácskozás és szavazás módja és általában belső ügyeinek intézése megállapittatik, valamint a tanácskozások rendjére, csendjére és a hallgatóságra vonatkozó határozatok foglaltatnak. Ennek megfelelően a képviselőház is belső életét az u. n. Házszabályokban maga állapítja meg, azon néhány esettől eltekintve, melyekre nézve a törvényhozás külön intézkedett. De ugyancsak az említett törvény kimondja azt is, hogy a Házszabályoknak a Ház szervezetét és a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendet illető része, csak az ülésszak végével, a törvényjavas-

latok tárgyalásának bevégezése után módosítható és ennek érvénye csak a következő ülésszakkal kezdődik. A Ház alakulására és igazolására vonatkozó módosítások pedig csak a következő országgyűlésen lépnek életbe. (Házszabályok 317—319. §§.)

A képviselőház tisztviselőit maga választja és pedig egy elnököt titkos szavazással és általános szótöbbséggel az országgyűlés egész folyamára, két alelnököt és a háznapot általános szótöbbséggel, egy-egy ülésszakra, 6 jegyzőt¹⁾ pedig viszonylagos szótöbbséggel ugyancsak egy ülésszakra. E tisztviselők nevei, a ministerium által, Ő Felségének tudomásul vétel végett fölterjesztetnek.

A képviselőház tárgyalásai nyilvánosak; tagjai felett a fegyelmi hatalmat maga gyakorolja.

II. Az *elnök* képviseli a Házat kifelé, valamint tanácskozássra összehívja; továbbá a Ház határozata szerint megnyitja és berekeszti az ülést, a napirendet kitűzi; oly esetekben, midőn a Ház saját határozatával elnapolja ülésezését: husz tag kívánságára ülést hirdetni köteles. Vezeti a tanácskozásokat, fölteszi a kérdést, kimondja a határozatot. A jegyzőkönyvet hitelesítés után aláírja. Örökdi a csend és házi ügyrend felett és felügyel a Ház összes választott tisztviselőinek működésére. Az üléseket 5—10 percre bármikor felfüggesztheti, sőt, ha a rendzavarás ezt kívánná, hosszabb időre is, a mely azonban 1 óránál tovább nem terjedhet és ezt mindig figyelemztetésnek kell megelőznie.

Ha a Ház valamelyik tagja a rendet zavarja, az elnök őt névszerint is rendreutasíthatja. Az elnöki rendreutasítás ellen felszólalni, azt visszautasítani, vagy vita tárgyává tenni nem szabad. Ha az illető tag a rendzavarást folytatja és rögtöni intézkedés szüksége nem forog fenn, valamint az elnök iránti engedetlenség egyéb eseteiben a Ház, az elnök kérdésére vita nélkül, egyszerű szavazással utasíthatja a mentelmi bizottságot, hogy a további intézkedésre 24 óra alatt javaslatot tegyen. A mentelmi bizottság javaslata ily esetben a Háznak ünnepélyes megkövetésére, vagy a jegyzőkönyvi megrovásnak a hivatalos lapban és az illető képviselő választó-kerületében történő közzétételre, sőt ismétlés esetében időleges kizárás elrendelésének véleményezésére irányulhat. E javaslatok felett a Ház határoz. Az elnök a képviselőház oly határozatának, amelylyel valamelyik

¹⁾ A jegyzők száma, ha szükségesnek mutatkozik, később szaporítható is.

tagját az ülésekből kizárja, szükség esetében a karhatalom alkalmazásával is fogamatot szerez. Azt a képviselőt pedig, aki a rendet és csendet a tanácskozást teljesen megghiusító módon zavarja úgy, hogy rögtöni eltávolítása nélkül az ülés egyáltalában nem folytatható, a karhatalom alkalmazásával is kivezetteti és a képviselőháznak (esetleg bizottságnak) erről az üléséről távoltarthatja. De ilyen esetben köteles intézkedését jóváhagyás végett azonnal a képviselőház elé terjeszteni, mely a felett vita nélkül egyszerű szavazással határoz. Erről rendelkezik a képviselőházi örség alakításáról szóló 1912: LXVII. t.-cz. Karhatalomként a nevezett örség igénybe vehető.

Az elnök a tanácskozás érdekében bármikor felszólalhat és egyedül ő neki van joga a szónokot félbeszakítani, vagy a tárgytól eltérés eseteiben őt figyelmeztetni. Ha a szónok a hibát ugyanazon beszéd folyamán kétszeri figyelmeztetés után ismétli, az elnök tőle a szót elvonja. Ha pedig a szónok a közérkölcsiséget és illetet sértő kifejezést használ, vagy ha valamely osztály, nemzetiség vagy hitfelekezet ellen gyűlöletre izgat, avagy a Háznak valamely tagja ellen durva sértést követett el, az elnök őt rendreutasíthatja és a szót már első alkalommal megvonhatja.

Ha a szónok az első rendreutasítás után az említett sérelmet ismétli, a szó tőle megvonandó, sőt ha a Ház a szónok mentességét elengedhetőnek nem találja, elnöki kérdésre vita nélkül jegyzőkönyvi megrovást is alkalmazhat.

De ha az elnök a tárgyhöz érdemileg akar szólni, akkor az elnöki széket egyik alelnöknek engedi át és azon tárgy bevégeztéig nem foglalhatja el ismét; szavazattal pedig csak a szavazatok egyenlősége esetében bír.

Az elnök nevezi ki a Napló szerkesztőjét és a gyorsírókat; a jegyzők meghallgatásával az irodai személyzetet; a könyvtári bizottság meghallgatásával a könyvtárnokot és a segédszemélyzetet; a gazdasági bizottság meghallgatásával a pénztárnokot és segédszemélyzetét; a háznagy meghallgatásával a háznagy hivatal személyzetét és a terembiztosokat. A fegyelmi hatóságot a háznak összes kinevezett hivatalnokai felett az elnök, súlyosabb esetekben a Ház választott tisztviselőiből alakított öttagu fegyelmi tanácscsal gyakorolja. Az elnök a Ház tagjait nyilvántartja, 15 napra távozási engedélyt adhat; de hosszabb időre engedély a Háztól kérendő. — Az elnök tiszteletdíját (jelenleg 24.000 koronában), valamint az alelnökökét

(12.000 koronában) a Ház állapítja meg, míg a többi tagok tiszteletdíja törvény által szabályoztatott.¹⁾

A jegyzők szerkesztik és írják alá a jegyzőkönyveket, olvassák föl az iratokat, jegyzik és hívják fel a szólani akarókat, a szavazatokat esetleg összeszámítják. Nyilvántartják a Ház iratait és az irodai személyzet működését ellenőrzik.

A háznagy felügyel a képviselőház épületeire, helyiségeire és minden anyagi dolgaira, azokat felelősség mellett kezeli, róluk leltárt vezet. Az elnöknek a rend és csend fentartására s a nyilvánosságnak és a tanácskozások szabadságának megóvására tett intézkedéseiben, illetőleg a karhatalom alkalmazásánál végrehajtó közege. Hivatalos működése felelősség mellett, a szünetek ideje alatt és az országgyűlés feloszlása után is tart, a midőn tehát már a házagnak képviselői működése megszűnik s ilyenkor a belügyminister felügyelete alatt áll. Az ismét összeülendő, vagy az új képviselőháznak a reá bizotokról azután számot adni tartozik.

137. §.

A képviselőház tanácskozási rendje.

I. A képviselőház az ügyeket tanácskozásra, részint a bizottságokban, részint az osztályokban készíti elő. Az esetről-esetre választott bizottságokon kívül a képviselőhá következő, állandóan működő bizottságokat választ: igazságügyi, pénzügyi, közlekedésügyi, közoktatásügyi, véderőügyi, zárszámadás-vizsgáló, gazdasági, számvizsgáló, könyvtári, naplóbíráló, kérvényi, mentelmi, közigazgatási, közgazdasági, összeférhetetlenségi bizottságokat. Ezeken kívül van még az állandó igazoló bizottság és a bíráló bizottságok, melyek az országgyűlés egész idejére választatnak, míg az előbbie csak egy ülősszakra. De a ház egyes ügyekre, vagy az ügyek egyes nemeire más bizottságokat is alakíthat.

¹⁾ Az 1848 : V. t.-cz. szerint a képviselőket 5 frt 25 kr. napidíj és 420 forint lakbér illette meg. De már az 1870 : XXV. t.-cz. a lakpénzt 800 forintra emelte föl, a képviselők részére pedig az 1893 : VI. t.-cz. 2400 forint, vagyis 4800 korona évi tiszteletdíjat állapított meg. Ha azonban a képviselő, mint állami tisztviselő lakbért élvez, akkor a képviselői lakbérre számot nem tart hat. (1875 : I., 1893 : VI. és az 1901 : XXIV. t.-cz.) Az 1893 : VI. t.-cz. szerint a képviselőház házagnya és a jegyzők még külön évi 2400 korona tiszteletdíjat huznak.

E bizottságokban a többség véleménye a bizottság véleményének tekintetik, melyet a bizottságtól választott előadó mutat be a Háznak, de a kisebbség véleménye melléklendő.

Az osztályokban is, az ügy tárgyalása után, az osztály véleményének — többség véleménye — képviselésére előadó választatik. A kilencz osztály előadói együtt a Ház elnökének vagy alelnökének elnöklete alatt a *központi bizottságot* alkotják, mely a tárgyat újból megvitatván, határoz és a többség véleményét, mint a központi bizottság véleményét, a központi előadó által juttatja a Ház elé. De a kisebbségben maradottak, sőt az egyes osztályok előadói is jogosultak nézeteiket, mint kisebbségi véleményt a Ház elé vinni. — Megjegyzendő azonban, hogy mai nap már az ügyek előkészítő tárgyalása leginkább a bizottságokban történik, az osztályokban való tárgyalás nem igen szokásos.

Ez előleges tárgyalás — osztályban vagy bizottságban — a ministeri javaslattól meg nem tagadható. Ha pedig a javaslatot képviselő nyújtotta be, a Ház előbb a fölött határoz, kívánja-e tárgyalni vagy nem, s csak igenlés esetében kerül az osztály- vagy bizottsági tárgyalás alá. Azok a javaslatok, melyek nem törvényalkotásra irányulnak, a Ház által közvetlenül is tárgyalhatók, míg ellenben a törvényalkotást célzó javaslatok először mindenesetre osztályokban vagy bizottságban tárgyalandók.

II. A képviselőház tanácskozásképes, ha legalább 40 tagja jelen van, a határozathozatalra pedig 100 tag jelenléte kívántatik meg.

Minden tárgyra vonatkozólag rendszerint kettős tárgyalásnak van helye : az általános és részletes tárgyalásnak. Előbbinél a javaslat általában, annak alapelvei képezik a vita tárgyát ; az utóbbinál a részletek, az egyes szakaszok. Sőt a törvényjavaslat a részletes vita után legalább 24 órával még harmadszor is felolvastatik.

Ugy az általános vitában, mint a részletes tárgyaláskor az egyes pontoknál, minden képviselő csak egyszer szólhat, kivéve, ha személyes kérdésben akar felszólalni, vagy szavainak megmagyarázása miatt, avagy, hogy a házszabályokhoz szóljon, illetve, hogy indítványát visszavonja ; az előadók, indítványozók pedig zárszóval is élhetnek ; ¹⁾ a ministerek s megbizottaik bármikor felszólalhatnak. — Beszédet olvasni tilos.

¹⁾ Mindez főkép a törvényjavaslatok tárgyalására vonatkozik, mert némely más határozat hozatala vita nélkül (jegyzőkönyvi megrovást, mentelmi esetet, napirend előtti felszólalást, összeférhetlenségi esetet, sürgős inter-

Ha már a tárgy kimerítettett, az elnök szavazást rendel el, mely azonban 20 tagnak kívánatára a következő ülésre halasztható. A kérdést az elnök úgy teszi fel, hogy a szavazás igennel vagy nemmel, ülve maradással vagy felállással történhessék; 20 tag kívánatára azonban a névszerinti szavazás rendelő el. — Az indítvány, melyet a Ház egyszer elvetett, ugyanazon ülésszak alatt tanácskozás alá többé nem vehető.

Végre a képviselők mindegyike jogosítva van a ministerekhez a Ház hatáskörébe tartozó ügyekre nézve írásban kérdést intézni, vagyis őket interpellálni. A minister rögtön válaszolhat, de legfőlebb 30 nap alatt válaszolni tartozik és az érdemleges választ egy nappal előbb bejelenti.

138. §.

A képviselői összeférhetlenség.

Már régi törvényeink is szólnak bizonyos összeférhetlenségről,¹⁾ ujabban pedig némely állásokat külön-külön törvények jelentettek ki az országgyűlési képviselőséggel összeférhetleneknek.²⁾ Majd a kérdést egészen az 1875 : I. t.-cz. szabályozza, melynek rendelkezéseit azonban az 1910 : XXIV. t.-cz. (30. §.) hatályon kívül helyezvén, a képviselői összeférhetlenséget nagyobb részletességgel újból állapítja meg és hozzáteszi azt is, hogy a főrendiház tagjaira vonatkozólag az összeférhetlenség ügyében külön törvény fog intézkedni.

pellációt, az ülések meghosszabbítását, stb. illetőleg), vagy számban korlátozt hozzászólással (jegyzőkönyvi hitelesítésnél, vizsgálat elrendelésénél a választókerület képviselőküldési jogának felfüggesztésénél 4 tag, osztálytárgyalások mellőzésénél 2 tag) történhetik.

¹⁾ Az 1649 : XLIV. t.-cz. szerint az ügyvédek, harminczadosok, vámszedők nem lehettek egyszersmind országgyűlési követek, mely tételt az ügyvédekkel illetőleg, az 1655 : LXI. t.-cz. akként változtatja meg, hogy csak akkor jutnak a követi állással összeférhetlen helyzetbe, ha országgyűlési teendőiket peresfelek miatt elhanyagolják. De másrészt meg kimondja, hogy az országgyűlés tagjai az országgyűlés idején czimeket, kitüntetések nem fogadhatnak el.

²⁾ Így az 1869 : IV. t.-cz. a birói állásokat, ezek függetlensége érdekében, az 1871 : XXXIII. t.-cz. az ügyészségi állásokat, az 1871 : XVII. t.-cz. az állami számvéviszék elnöki és hivatalnoki állásait, az 1873 : XXVI. t.-cz. a magyar leszámítoló és kereskedelmi bank igazgató tanácsa tagjainak állását. De ez a bank nem alakult meg.

Jelenleg az összeférhetlenség eseteit, nagyban-egészben, a következő főcsoportokba lehet sorozni : 1. olyanok, melyek az egyént hivatalából, vagy állásából folyólag a függés helyzetében tartják ; 2. olyanok, melyek érdekelttségi viszonyt hoznak létre ; 3. olyanok, melyek büntetőjogi esetekben az illetőt mintegy méltatlanná teszik a képviselői állás betöltésére, vagy legalább iránta a bizalmat ingatják meg ; végre 4. a közbenjárási tilalmak megsértésének esetei.

A részletekre áttérve, az 1901 : XXIV. t.-cz. következőleg intézkedik :

I. Az országgyűlési képviselő nem viselhet olyan hivatal, nem foglalhat el olyan állást, mely a korona kijelölésétől, vagy a korona, kormány, ¹⁾ a kormányközegek kinevezésétől függ és fizetéssel vagy díjazással jár. Nyugdíjas állami tisztviselők lehetnek országgyűlési képviselők, de a tisztviselőknek képviselővé történt választásuk nem ad nyugdíjra vagy végkielégítésre igényt.

Kivétetnek az általános szabály alól :

1. a magyar királyi ministerek,
2. mindegyik m. kir. ministeri tárczának egy-egy államtitkára,
3. a budapesti országos intézetek igazgatói,
4. a fővárosi közmunkatanács elnöke vagy alelnöke és kinevezett tagja,

5. az országos tanácsok tagjai, u. m. az országos közoktatási, képzőművészeti, magyar nemzeti muzeumi tanács, a muzeumok és könyvtárak országos tanácsa és főfelügyelősége, az országos műemlékek bizottsága, országos gazda-, országos vizügyi műszaki tanács, országos állategészségügyi tanács, közegészségügyi és igazságügyi orvosi tanács, valamint az országos ipar- és kereskedelmi tanács és az országos ipartanács tagjai,

6. a budapesti tud. egyetem és műegyetem tanárai.

Az országos képviselő nem lehet továbbá a külföldi államok diplomatai, vagy konsuli testületének tagja.

Az országgyűlési képviselő nem lehet egyszersmind :

1. a főrendiház tagja. ²⁾

¹⁾ E törvényben »a kormány alatt értendők úgy a magyar, mint a közös ministerek, valamint minden szerződések kötésére jogosított állami hatóság vagy hivatal, állami üzem, állami kezelés alatt álló alap, alapítvány, intézet vezetősége«.

²⁾ Ebben az esetben az összeférhetlenséget nem a függés viszonya okozza, hanem az az elv, hogy senki sem lehet ugyanazon időben az országgyűlés mind a két Házának tagja.

2. a közös hadseregnek és hadi tengerészetnek, ugy a honvédségnek tényleges szolgálatban levő tagja,¹⁾

3. a kir. közjegyző,

4. a korona kegydíjasa,

5. a törvényhatóság és község tisztviselője, a törvényhatósági és községi iskolák tanára vagy tanítója,

6. a szerzetes rendek tagja, a premontreiek, cisterciták, benedékek és kegyesrendiek kivételével.

II. Országgyűlési képviselő nem lehet :

1. A kormánynak vállalkozója vagy szállítója,²⁾ eltekintve attól, ha a kormány engedélye mellett, a maga által természetelt dohányt a kincstár részére szállítja, vagy, ha a szállítás csak egy évre kötött és ára 10.000 koronát meg nem halad, illetőleg, ha a vállalkozó szerződése egy évnél hosszabb időre nem szól és a fizetendő díj 10.000 koronát meg nem halad ;

2. a kormány és mások közötti ügyletek közvetítője vagy bizományos ;

3. az állami, vagy a kormány kezelése alatt álló alapítványi javak, javadalmak, jövedékek vagy haszonhajtó jogok vevője, kivéve, hogy ha az eladás árverés útján történik és az összeg 10.000 koronát meg nem halad ;

4. az állami, vagy a kormány kezelése alatt álló alapítványi javak, jövedelmek, jövedékek és haszonhajtó jogok bérlője és haszonbérlője, kivéve, ha az évi bérösszeg 3000 koronát meg nem halad ;

5. a kormánnyal oly szerződési viszonyban álló fél, melyben a kormány a szállító vagy bérvevő, kivéve, ha a bérösszeg vagy a szállítás ára 10.000 koronát meg nem halad ;

6. a kormány által engedélyezett közhasználatu vasut, közhasználatu csatorna, bármely közhasználatu közlekedési vállalat engedélyese ; de a tilalom hatálya megszűnik, ha a vasut vagy csatorna a forgalomnak átadatott és az építésből, felülvizsgálatból folyó összes kérdések elintéztettek ;

7. a kormány által engedélyezett bármely haszonhajtó jog engedélyese, a mennyiben az engedélyezésből kifolyólag a kormánnyal leszámolási vagy üzleti viszonyban áll ;

¹⁾ Kivételnek azonban a véderő kötelékéhez tartozó azon tartalékosok és póttartalékosok, kik fegyvergyakorlatra vagy tényleges szolgálatra hivatnak be.

²⁾ Nem szállító az, a ki saját ipari vagy gazdasági terményét előleges megrendelés, vagy a vételre vonatkozó előleges ígéret nélkül eladja.

8. a kormányval üzleti viszonyban álló egyéni cég, bank, vagy pénzváltó üzlet tulajdonosa, vagy alkalmazottja ;

9. a kormányval üzleti viszonyban álló pénzügyi igazgatósági, felügyelő-bizottsági tagja, vagy bármely más alapszabályszerű közege, állandóan alkalmazott jogtanácsosa, vagy más alkalmazottja ;¹⁾

10. a kormányval szemben a fentebbi 1., 2., 3., 4., 5., 6. pontokban foglalt ügyletekre nézve üzleti viszonyban álló mezőgazdasági és iparvállalatok, továbbá a kormányval bármely más üzleti viszonyban álló részvénytársaság és szövetkezet igazgatósági, felügyelő-bizottsági tagja, vagy bármely más alapszabályszerű közege, alkalmazottja és felszámolója, ugyancsak a kormányval üzleti viszonyban álló közkereseti, betéti vagy nyereségre alakult alkalmi egyesülés tagja vagy alkalmazottja ; de az állammal szemben nem tekintetik üzleti viszonynak az a viszony, midőn a kormány vagy az állami üzemek, állami kezelés alatt álló alapok, alapítványok vagy intézetek szövetkezetekbe tagokul belépnek és ebből folyólag a tagok alapszabályszerű jogait gyakorolják és kötelességeiket teljesítik ;

11. az állam által segélyezett, vagy kamatbiztosítással ellátott kereskedelmi társaság, pénzügyi, nyereségre alakult állami egyesülés, gazdasági, ipari, kereskedelmi, vagy közlekedési vállalat tulajdonosa, illetőleg igazgatósági, felügyelő-bizottsági tagja, vagy bármely más alapszabályszerű közege és alkalmazottja.²⁾

¹⁾ Ez a szabály nem terjed ki a magyar földhitelintézetre és a kisbirtokosok országos földhitelintézetére, valamint az országos központi hitelszövetkezet (1898 : XXIII.) igazgatósági és felügyelő-bizottsági tagjaira, továbbá az állami kötvények birtoklására és arra az üzleti viszonyra, mely valamely pénzügyi és kormány között az 1876 : XXXVI., az 1889 : XXX., vagy az 1897 : XXXII. t.-cz. rendelkezései alá eső közczélú kölcsön tárgyában létesül, valamint az esetre sem, ha a kormány vagy kezelése alatt álló alap, alapítvány, üzem és vállalat fölös pénzeket, alapszabályszerűen betéti üzlettel foglalkozó pénzügyiintézeteknél, rövid felmondás és szokásos kamatláb mellett elhelyez ; de ez az eset megszűnik kivételt képezni attól az időponttól, ha az állami pénzkészletek kezelése tekintetében, az 1899 : XXXVII. t.-cz. kiegészítő részét képező bankalapszabály 55. cikkében kilátásba vett szerves intézkedés tényleg életbe lépett.

²⁾ Nem esnek ezen szabály alá azok a szövetkezetek, melyeknél az évi segély 10.000 koronát meg nem halad és ha a fent elősorolt állások valamelyikét elfoglaló képviselő javadalmazásban nem részesül. De az államsegélynek 10.000 koronára történő korlátozása nem állapít meg tilalmat azokra a szövetkezetekre nézve, melyekbe a kormány vagy az állami üzemek, állami kezelés alatt

Az országgyűlési képviselő megbízásának tartalma alatt nem nyerhet sem előmunkálati, sem végleges engedélyt közhasználatu vasutra, csatornára, vagy egyéb közlekedési vállalatra; valamint nem nyerhet engedélyt állami engedélyezés alá tartozó, hasznot hajtó jogra; nem nyerhet új dohánytermelési engedélyt,¹⁾ dohánytermelési terület szaporítását, vagy dohánytermelési rendkívüli előleget; ugyancsak új mezőgazdasági szeszőzdéje részére vagy ipari szeszőzdéjének mezőgazdaságivá történt átalakítása esetében ennek részére (1900: IX. 2.) szeszkontingensben nem részesíthető.²⁾

Ha a kormány képviselőtől ingatlant, vagy hasznalhajtó jogot vesz, avagy elcserél, tartozik a jogügyletet, közérdekűségnek igazolása mellett, a szerződés megkötésétől számított 30 nap alatt a képviselőháznak bejelenteni. A bejelentés elmulasztása esetében a képviselőre összeférhetlenség áll elő. Ki van zárva ennek keletkezése, ha a jogügyletet a jelzett 30 nap alatt maga a képviselő bejelentette.

III. A képviselő megbízatása megszűnik, ha 1. gyilkosság, rablás, gyújtogatás, lopás, orgazdaság, okirathamisítás, csalás, csalárd bukás, hamis tanuzás vagy hamis eskü miatt jogérvényesen elítéltetett; 2. politikai jogai gyakorlatának felfüggesztésére jogérvényesen elítéltetett; 3. ellene csőd nyitott, vagy a ki gondnokság alá jutott. Ezekben az esetekben kötelesek a bíróságok, vagyis a hatóságok jogérvényesen határozataikat a képviselőház elnökének azonnal megküldeni.

álló alapok, alapítványok vagy intézetek tagokul belépnek. — Az 1899: XLIX. t.-cikkben megállapított kedvezmények igénybevétele összeférhetlenséget nem von maga után, azonban az összeférhetlenség beáll, ha az egyszer megállapított kedvezmény, a vállalat előnyére módosítatik. — A 11. pont rendelkezései alá esnek azok a vasutak is, melyeknél az üzemet a magyar államvasut kezeli. De kivételt képeznek azok a vasutak, melyekre nézve a tulajdonos vasutbevételei részesedése, az üzletkezelés költségei és a forgalom megosztása szerződésben egyszer s mindenkorra, a felmondás kizárásával megállapított, mindaddig, míg e megállapodás változás alá nem esik. Helyi érdekű vasutaknál az állam részéről a törzsrészesvények jegyzése és a posta szállításáért fizetett járulék állami segélyezésnek nem tekintetik.

¹⁾ Nem tekintik új termelőnek, a ki olyan ingatlan tulajdont vagy haszonélvezeti jogot szerez, melylyel dohánytermelési engedély van összekötve, vagy a melyen mezőgazdasági szeszőzde van.

²⁾ Az 1900: IX. t.-cz. 3. és 4. §-ában említett esetek nem esnek a tilalom alá.

IV. Tilos az országgyűlési képviselőnek pénzért, vagy bármiféle anyagi előnyökért bárkinek érdekében és bármilyen ügyben, a kormánynál közbenjárni és ha mégis megtenné, a képviselőséggel összeférhetlen helyzetbe jut, megbízatását az összeférhetlenségi bizottság megszűntnek jelenti ki és abba az országgyűlésbe képviselővé meg nem választható, a mi ítéletileg szintén kimondandó.

De továbbá, a nevezett törvény rendelkezése szerint, a képviselő a kormánynál közbe nem járhat oly ügyekben, ingyen sem, melyek

- a) czimek, kitüntetések és rendjelek adományozására,
- b) vasutak, csatornák és közlekedési vállalatok engedélyezésére,
- c) állami, vagy egyéb építkezések megszerzésére,
- d) jövedelmező jogok adományozására, vagy átruházására,
- e) kincstári, vagy alapítványi birtokok eladására és bérletére,
- f) ingó vagy ingatlan javaknak az állam által történő megvételére, vagy bérletére,
- g) italmérési engedélyek kieszközlésére,
- h) állami jövedékek hasznosítására,
- i) állami megrendelésre és szállításokra,
- k) tarifa-kedvezményekre,
- l) állami segélyezést igénybevevő ipari, kereskedelmi vagy közlekedési vállalatokra vonatkoznak.

Megjegyzendő azonban, hogy a képviselő ezekben az ügyekben is eljárhat díjtalanul, ha arra választókerületének törvényhatósága, vagy választókerületéhez tartozó városok, községek, nem nyereségre alakult szövetkezetek, kereskedelmi és iparkamarák, kereskedelmi és ipartestületek, vagy gazdasági egyesületek, saját érdekükben fölhívják ;

továbbá választókerületétől is eltekintve, egyházi, iskolai, vagy egyéb kulturális testületek érdekében díjtalanul szintén eljárhat.¹⁾

Kinevezésekre, vagy előléptetésekre vonatkozó közbenjárást a ministerek senkitől sem fogadhatnak el. E tilalom azonban őket nem gátolja, hogy tájékozás végett ily ügyekben képviselőhöz vagy máshoz fordulhassanak.

¹⁾ Biróságok előtti eljárás sem tekinthető ezen törvény értelmében vett közbenjárásnak ; továbbá az országgyűlési képviselő, ha egyszersmind ügyvéd, jogosítva van oly ügyekben, melyekre nézve a törvény kivételt nem állapít meg, ügyfeleit a kormánynál is, az ügyvédi rendtartás értelmében képviselni. — A ministereknél való közbenjárás azonban csak beadványoknak ügyvédi ellenjegyzésére vonatkozhatik.

139. §.

Az összeférhetlenségi esetek bejelentése és az eljárás.

I. Az 1901:XXIV. t.-cz. az összeférhetlenség esetét írásban bejelenteni első sorban is az illető országgyűlési képviselő kötelességévé teszi, de egyszersmind feljogosít erre bármely más képviselőt, sőt bármely állampolgárt is.

Ha a megválasztott képviselő olyan állást foglal el, vagy olyan helyzetben van, mely, az előadottak szerint, a képviselői állással össze nem fér, köteles azt megbízólevele bemutatásakor a Ház elnökének bejelenteni és végleges igazolása után, 30 nap alatt, az összeférhetlenségi helyzetet megszüntetni, addig pedig a Ház, valamint a bizottságok tárgyalásain részt nem vehet és szavazattal nem birhat.

Ha a már igazolt képviselő jut összeférhetlenségi helyzetbe, akkor tartozik a képviselőségről 48 óra alatt, a Ház elnökéhez intézett nyilatkozatban lemondani. Ha pedig az össze nem férő helyzetbe örökösödés útján jutott, tartozik azt 8 nap alatt írásban bejelenteni és 6 hónap alatt, vagy ezen helyzetet megszüntetni, vagy a képviselői állásról lemondani és mindaddig, míg az összeférhetlenség helyzete fennáll, sem a Ház, sem a bizottságok tárgyalásain részt nem vehet és szavazattal nem bir.

Az a képviselő, a ki időközben kinevezéstől függő olyan állami szolgálatba lép, mely a képviselőséggel összefér, tartozik magát új választásnak alávetni és azért a kinevezési okmány kézbesítésétől, vagy a kinevezés hivatalos közzétételétől számítva 48 óra alatt a képviselőségről lemondani. — E szabály kiterjed azokra a képviselőkre is, a kik a képviselőséggel összeférő állásról időközben nagyobb javadalmazású állásra neveztetnek ki.

Ha a képviselő e kötelességének eleget nem tesz, a szabályszerű eljárás és az összeférhetlenségi eset megállapítása után, a megnyílt mulasztása miatt nyilvánvaló rosszhiszemőség nem terheli, az eljáró bíróság (bizottság) által felhivatik, hogy 8 nap alatt vagy az összeférhetlenségi helyzetet szüntesse meg, vagy a képviselői megbízásról mondjon le; nyilvánvaló rosszhiszemőség esetében pedig a bíróság a képviselői megbízást ítéletileg megszüntnek nyilvánítja. Ugyanigy jár el, ha a képviselő 8 napi határidő alatt az említett felhívásnak eleget nem tesz.

II. Az eljárást illetőleg az 1901:XXIV. t.-cz. kimondja, hogy jövőre az összeférhetlenségi ügyekben a képviselőházból alakított

bizottságok fognak, mint bíróságok eljárni¹⁾ és hogy e bíróságok szervezetét és az eljárást a házszabályok állapítják meg. (16. §.)

Az összeférhetlenségi esetet más képviselő is, ha tudomására jutott, bejelentheti, akár előszóval a Ház nyílt ülésében, akár a Ház elnökéhez intézett írásbeli nyilatkozattal; továbbá bármely honpolgárnak joga van összeférhetlenségi eset bejelentésére, írásban, a Ház elnökénél.

»A bejelentésnél a törvény illető pontja és szakasza főlemli-tendő, melyre a bejelentés támaszkodik; továbbá az írásbeli be-jelentés az állam hivatalos nyelvén szerkesztendő és a bejelentő la-kása pontosan megjelölendő, az aláírást pedig biróilag vagy köz-jegyzőileg kell hitelesíttetni.«²⁾

Megjegyzendő azonban, hogy mandátumától az összeférhet-lenség címén megfosztott képviselő, a törvényben megállapított némely esettől eltekintve, újra megválasztható, de ha összeférhet-lenségi helyzete továbbra is fennáll, képviselői állását ismét elveszti.

A házszabályok az eljárásra jelenleg kétféle bizottságot szer-veztek. Az összeférhetlenségi *állandó bizottságot* és az *összeférhet-lenségi ítélőbizottságot*.

Az *összeférhetlenségi állandó bizottság* 11 tagból áll. Ezeket a képviselőház egy ülésszakra választja és a kik nyílt ülésben, a tör-vény, a házszabályok megtartására és részrehajlatlan működésre esküt tesznek. Hatásköréhez tartozik, mint bíróságnak eljárni azok-ban az esetekben, melyekben az összeférhetlenség a hivatali függési viszonyból, vagy büntető ítélet következtében állott elő, és akkor, ha egy képviselő több választókerületben választatott meg. Ez utóbbi esetben, a házszabályok (21. §.) szerint, a képviselő megbízólevele végleges igazolásának befejeztétől számított 8 nap alatt tartozik nyilat-kozni az iránt, hogy melyik választókerület képviselétét fogadja el. Ha ezt nem teszi, akkor a bizottság határoz és pedig, ha a képviselő-választás nem egy napon történt, akkor az illetőt azon kerület kép-viselőjének mondja ki, melyben a választás korábban ejtetett meg, ha pedig a választások egy napon történtek, akkor nyílt ülésben eszközölt sorshuzás dönt.

Ez a bizottság továbbá ítélethozatalra előkészíti az érdekelt-ségből összeférhetlen eseteket és azokat, melyekben a képviselő

¹⁾ Ez ügyekben, 1901-ig, a képviselőház összeférhetetlenségi bizottsága bíráskodott.

²⁾ Ide vonatkozólag a részleteket a Házszabályok állapítják meg.

anyagi előnyökért a kormánynál közben járt; valamint felügyel arra is, hogy az ítélőbizottság által összeférhetlen helyzetben levőknek kimondott képviselő megszüntette-e az összeférhetlenséget, és ha igen, akkor megszünteti az eljárást; ha pedig úgy találja, hogy ennek nem tett eleget, akkor a képviselői megbízást megszüntnek jelenti ki. Mind a két esetben a Háznak jelentést tesz.

Az összeférhetlenségi ítélőbizottság kisorsolás útján alakul, a Ház elnöke által minden ülészak elején kijelölt 80 képviseléből, a kik között azonban a Ház alelnökei, ministerek, államtitkárok és az összeférhetlenségi állandó bizottság tagjai nem lehetnek. Ezek közül a kisorsolás esetenként, a Ház nyílt ülésében történik, még pedig úgy, hogy 12 rendes és 3 póttag sorsoltatik ki, a kik szintén esküt tesznek.

Ennek a bizottságnak hatáskörébe tartozik az érdekeltségből származó összeférhetlenségi esetekben ítélni és azokban, a melyekben a képviselő, anyagi előnyökért, a kormánynál közbenjárt.

A bizottság tagjai a sorsolás után, a kijelölt tanácssterembe vonulnak és azt mindaddig nem hagyhatják el, míg az ügyet érdemileg el nem intézték. Ez idő alatt, az eljárásban résztvevőkön kívül, senkivel sem érintkezhetnek. Az ítélet a bizottság elnöke által a Ház elnökének bemutatandó, a ki azt a háznak bejelenti és felolvastatja.

140. §.

A választókerület képviselőküldési jogának felfüggesztése.

Az 1899 : XV. t.-cz. szerint, ha a képviselőháznak a Curia ítélete, vagy a Ház bíráló bizottságának jelentése folytán tudomására jutott, hogy valamely érvénytelennek kimondott választás alkalmából a választókerületben nagymérvű vesztegetés, vagy etetés és itatás gyakoroltatott : a ház elnöke a Curia ítéletét, illetőleg a bíráló bizottság jelentését hivatalból adja ki az igazolási állandó bizottságnak a végből, hogy véleményes jelentését 8 nap alatt előterjessze. A véleményes jelentés beérkezése után a vizsgálat elrendelése fölött, az előadó és legfőleg 4 szónok meghallgatása után, a képviselőház határoz és ha a vizsgálatot elhatározta, annak teljesítésére három tagu bizottságot küld ki. A képviselőház vizsgáló bizottsága előtt mindenki megjelenni, a hozzá intézett kérdésekre válaszolni köteles

és e bizottságot mindazok a jogok megilletik, melyek a bíróság részére a törvényben meg vannak állapítva.

A vizsgálat eredménye a bíráló bizottságok tagjai közül a Ház nyílt ülésében kisorsolt 11 tagu bíráló bizottság elé kerül, melynek elnöke a képviselőház elnöke. Ha a bizottság a vizsgálatnál kiderítettnek találja azt, hogy a választókerületben vesztegetés vagy etetés és itatás nagy mértékben üzetett, akkor a választókerület képviselőjének, ideiglenesen, a folyó országgyűlés tartamára való felfüggesztését véleményes jelentésben indítványozza.

A bíráló bizottság indítványa felett a képviselőház minden további vita kizárásával határoz. De érvényes határozat hozatalához a képviselőház igazolt tagjai általános többségének — a horvát-szlavon képviselőket nem számítva — jelenléte szükséges. A képviselőháznak felfüggesztő határozata a hivatalos lapban közzétételre és a választókerület községeivel hirdetmény útján közöltek, mely 60 napon át felfüggesztve marad.

141. §.

II. A FÖRENDIHÁZ.

Az országgyűlés másik elemét a főrendiház alkotja, melynek szervezetét újabban, az 1885: VII. t.-cikk következő módon szabályozta:

A főrendiház tagjai azok, kik 1. örökös jogon, 2. méltóság, vagy hivatal, 3. királyi kinevezés, 4. Horvát-Szlavonországok gyűlése által eszközölt választás folytán birnak a főrendiházban üléssel és szavazati joggal; végre az 1885: VII. t.-cz., ideiglenesen, még ötödik jogalapot is meghatároz: a régi főrendiház által történt választást.

a) *Örökös jogon tagjai a főrendiháznak:*

1. A felséges¹⁾ uralkodóház teljeskoru főherczegei,²⁾ illetőleg a magyar királyi herczegek általában.

2. A magyar főrendiházban a tagságra eddig jogosított her-

¹⁾ Az 1900: XXIV. t.-cz. már helyesebben «felséges uralkodóház»-ról szól. A «felséges» czim az uralkodót illeti, mint az államfelség személyesítőjét.

²⁾ Az uralkodócsalád tagjainak itt említett teljeskorúsága, a magyar állandó gyakorlat szerint is, a betöltött 18 év után veszi kezdetét és nem a 24. életévvel, mint néha olvashatjuk. Újabban (1900) is volt a főrendiháznak 22 éves főherczegi tagja. (L. Szerencs, főrendiházi főtítkártól: A főrendiház évkönyve (1900) 142. és 444. l.).

czegi, grófi, bárói családok, nemkülönben az erdélyi nagyfejedelem-ségben annak Magyarországgal történt egyesítése előtt, a magyar királyoktól grófi, vagy bárói czimet nyert családok mindazon 24. évüket betöltött és nagykoru férfitagjai, kik egyedül, vagy velük egy háztartásban élő feleségek és kiskoru gyermekeik vagyonát is oda számítva, a magyar állam területén oly földbirtoknak telek-könyvi tulajdonosai és haszonélvezői, vagy életfogytiglan haszon-élvezői, avagy oly családi hitbizomány birtokosai, melynek az 1885. évre az új földadókataszter alapján megállapított egyenes állami földadója, a rajta levő lakházak és gazdasági épületek házosztály adójával együtt, legalább 3000 frtot (6000 koronát) tesz.

De azokra nézve, a kik a mellett, hogy a magyar főrendiházban, örökös jogon jogosultak voltak, akár születésnél fogva, akár más módon egyszersmind más állam törvényhozásában is birhatnak ülással és szavazattal, megállapított, hogy ha a magyar korona országaiban fekvő földbirtokok után a fentebb említett vagyoni képesítéssel birnak, a magyar főrendiházban jogukat csak azon esetben gyakorolhatják, ha az iránt, hogy e jogokat személyükre nézve egyszer s mindenkorra kizárólag a magyar főrendiházban akarják gyakorolni: 24. évük betöltése után 6 hónap alatt, a mennyiben pedig a 24. évet már meghaladták e t.-czikk hatálybalépésekor, 1885. évi július 1-ig, a magyar királyi miniszterelnökhöz intézendő nyilatkozatot tettek.¹⁾ E nyilatkozatot a miniszterelnök, ha az országgyűlés együtt van, a nyilatkozat vételétől számított, ha nincs együtt, az országgyűlés összejövetelétől számított 8 nap alatt a főrendiház elnökével közli.

3. Azok a *leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok* és egyenes leszármazás útján törvényes fiutódaik, kiknek Ő Felsége az 1885. évi VII. t.-czikk életbe lépte után, a megfelelő (hercegi, grófi, bárói) czimen kívül, ministertanács előterjesztésére, az örökös főrendiházi tagság jogát is külön adományozta. De már a honosított, tehát *nem leszármazásuknál fogva magyar állampolgárok*, örökös főrendiházi tagság jogával, a ministertanács előterjesztésére, csak a törvényhozás útján ruházhatók fel. A ministertanács mind a két esetben csak oly 24-ik évét betöltött és nagykoru érde-

¹⁾ E szabály az uralkodóház tagjaira nem terjed ki; valamint a dolog természetéből folyólag nem vonatkozhatik a horvát-szlavon országgyűlés tagjaira, minthogy ez országgyűlés által is a magyar állam törvényhozó hatalma nyilvánul és így ők nem tekinthetők idegen állam törvényhozása tagjainak.

mes magyar állampolgárt hozhat javaslatba, a ki a fentebb említett vagyoni képesítéssel bír.

A mondottakból következik, hogy 1840-ig minden honosított, 1885-ig minden, eredetileg magyar mágnási (herceg, gróf, báró) czimmal bíró család egyszersmind a magyar főrendiházban örökös tagsági joggal bírt: a jog a cím tartozéka volt. De már az 1840-től honosított főúri családok, 1885 után pedig a magyar főúri címet nyert családok, csak akkor bírhák az örökös tagsági jogot, ha az, a czimen kívül (a mi ma is előfeltétel), számukra külön adományoztatott.

4. Ha pedig a 2. és 3.-ik pontban említett családok tagjainak valamelyike nem bír a megállapított vagyoni képesítéssel, vagy ha azt későbbben elveszti, azon időtől fogva rá nézve a jog *szünetel*, de föléled ismét, ha ezen képesítést később megszerzi. Ez esetben a jog, a jogosultság igazolását követő legközelebbi ülészaktól gyakorolható.

b) *A viselt méltóság, vagy hivatal alapján annak tartama alatt tagjai a főrendiháznak:*

1. Az ország zászlócai¹⁾ s a pozsonyi gróf (az erdői gróf Pálffy-családban örökös cím),²⁾ a két koronaőr, a fiumei kormányzó, a kir. Curia elnöke, másodelnöke, a közigazgatási bíróság elnöke és másodelnöke (1896: XXVI. t.-cz.) és a budapesti királyi tábla elnöke;

2. a magyar szent korona országainak *latin és görög szertartásu róm. kath. egyház nagyjai* egyházi tisztök tartama alatt: a hercegprimás és a többi érsekek, valamint a megyés püspökök, továbbá a királyi kinevezéstől függő nándorfejérvári és tinnini fölszentelt püspökök, végre a pannonhalmi főapát, a jászói prépost és az auraniai perjel;³⁾ a *görögkeleti egyház nagyjai*; a szerb patriárka,

¹⁾ Jelenleg az ország zászlócai: 1. a nádor, 2. az országbíró, 3. a horvát-szlavon és dalmátországi bán, 4. a tárnokmester; valamint a kisebb zászlók, a királyi udvar főtisztjeinek viselői: a főudvarmester, főlovászmester, főajtónálló, főasztalnok, főpohárnok, főkamrás és a magyar nemes testőrség kapitánya.

²⁾ Ő Felsége 1901. évi április hó 5-én a pozsonyi grófi címet erdői gróf Pálffy Istvánnak, mint a Pálffy grófi család legidősebb fiutódának és a Pozsony vármegyébe bekebelezett várkapitánysági senioratus törvényes birtokosának adományozta (Budapesti Közlöny, 1901. évi 88. sz.), tehát a jog a senioratusi hitbizomány mindenkori birtokosát illeti, de közvetlenül királyi kinevezéssel szerzi meg. (1867: X.)

³⁾ A jelentékeny történeti multtal bíró auraniai perjelség javait a czimmal egyetemben a zágrábi nagyprépostsághoz csatolták. A régi főrendiház

a román metropolita s a megyés püspökök; az *evangelicus-református* és az *ágostai hitvallású evangelicus egyháznak* hivatalban legidősebb három-három püspöke, továbbá az *evangelicus-református egyháznak* hivatalban legidősebb három főgondnoka (a kiknek meghatározásánál az erdélyi egyházkerületet illetőleg, annak csakis hivatalban legidősebb főgondnoka veendő figyelembe), valamint az *ágostai hitvallású evangelicus egyháznak* egyetemes főfelügyelője és hivatalban legidősebb két kerületi felügyelője; végre az *unitárius egyháznak* hivatalban idősb egyik elnöke, azaz püspöke, vagy főgondnoka.

Ha újabb méltóságok, vagy hivatalok létesítették, vagy bármelyik említett hitfelekezetek keblében újabb püspökségek, illetőleg egyházkerületek szerveztetnének, az így keletkezett méltóságok, vagy hivatalok csak az esetben adhatnak a főrendi tagságra jogot, ha azt a törvény világosan megállapítja.

c) *Életfogytiglan tagjai lesznek a főrendiháznak* azok, kiket 1. Ő Felsége a magyar állampolgárok, vagyis szent István koronája összes országainak polgárai közül, tekintettel a haza körül szerzett érdemeikre, ministertanács felterjesztése folytán, kinevez. — Az élethossziglan kinevezettek száma a jelen törvény értelmében szervezett főrendiház első alakulásakor a 30-at túl nem haladhatta. Ezután a kinevezés csak fokozatosan történik és évenként 5-nél több semmiesetre sem lehet. Az élethossziglan kinevezettek összes száma az 50-et túl nem haladhatja, de a kinevezés életkorhoz nincs kötve és a kinevezettek állásukról lemondhatnak, ha azt Ő Felsége elfogadja.

2. A főrendiháznak a jelen törvény értelmében történt alakulásakor életük tartamára, tagjai lettek még azok, kiket a régi szervezetű főrendiház igazolt tagjai, azon igazolt tagok közül, kik személyes tagsági jogot az új szervezetű főrendiházban már nem gyakorolhatnak, ilyenekül megválasztott. E tagok száma 50 volt, s ha elhalnak, vagy tagsági joguk megszűnik, helyük többé nem töltetik be.

d) *A főrendiháznak még tagjai a horvát-szlavon tartománygyűlés által saját kebeléből választott három képviselő.* E képviselők a horvát nyelvet is használhatják, de csak azon ügyekben bírnak tanácskozási és szavazati joggal, melyek a magyar korona országait, vagyis a magyar államot egységében érintik.

tagjai között a törvény a zágrábi nagyprépostot említi (1625: LXI.), de a közfelfogás szerint, mint auraniai perjelt. Az új törvény pedig világosan e czimen ad jogot a zágrábi nagyprépostnak.

Az, hogy valaki akár a véderő kötelékében, akár valamely egyházi vagy polgári hivatalban, tehát bíróban is,¹⁾ avagy méltóságban tetteleg szolgál, vagy ilyenre kineveztetik, a főrendiházban különben birt jogainak gyakorlására nem képez akadályt, valamint arra sem, hogy a főrendiháznak akár örökös, akár élethossziglan tagjává kineveztethessék.

De a főrendiházra is kötelező az 1868: XLIV. t.-cz., mely szerint tanácskozásaiban csak az vehet részt, a ki azon határozatnak, hogy a törvényhozás nyelve egyedül magyar, megfelelni képes. Továbbá idevonatkozólag is vannak bizonyos összeférhetlenségi esetek. Az állami számszék elnöke és hivatalnokai (1870: XVIII.), a magyar leszámítoló és kereskedelmi bank igazgatótanácsának tagjai (1873: XXVI.) nem lehetnek egyszersmind országgyűlési tagok; valamint az okirattal honosított (de nem a kir. oklevél által honosított) állampolgár a honosítástól számítva tíz évig szintén nem lehet az országgyűlés tagja. (1879: L.). Végre a főrendiház tagsági joga összeférhetetlen a képviselőséggel. Az 1901: XXIV. t.-cz. pedig kilátásba helyezi, hogy a főrendiház tagjaira vonatkozólag az összeférhetlenség eseteit részletesebben külön törvény fogja szabályozni.

142. §.

A főrendiház tagsági jogának elvesztése és szünetelése.

I. A főrendiház tagja e jogát következő esetekben veszti el:

1. az, a ki méltóság, hivatal alapján tagja a főrendiháznak, abban az esetben, ha akár önkéntes lemondás, akár törvényszerű fegyelmi, vagy bírói eljárás alapján megszűnik a méltóságot vagy hivatalt viselni; — továbbá ide tartozik a nyugdíjaztatás esete is, minthogy a nevezett hivatalok tényleges viselői lehetnek csak tagjai a főrendiháznak;

2. ha az életfogytiglan kinevezett tag lemondása a miniszertanács fölterjesztésére ő Felsége által elfogadtatik;

3. a horvát-szlavon képviselők, ha megbízatásuk lejár;

4. jogalapra való tekintet nélkül bármelyik tag, ha a rendes

¹⁾ A felsőbíróságok elnökei, mint láttuk, hivatalból tagjai a főrendiháznak.

biróság által fegyházra, súlyos börtönre vagy nyereségvágyból eredő büntett, illetve vétség miatt elítéltetett ;

5. ha elveszti az állampolgárságot, a mely minden politikai jognak alapja.

II. Nem szűnik meg a jog, de szünetel annak gyakorlata :

1. valamennyi tagra nézve azon idő alatt, a melynek tartama a rendes biróságok által politikai jogok fölfüggesztésére ítéltetett, olyan esetben, mely a főrendiházi tagságot véglegesen nem szünteti meg ;

2. azokra nézve, kik a tékozlás, vagy távollét alapján elrendelt gondnokságok eseteit kivéve, gondnokság alá helyezettek, a gondnokság tartama alatt ;

3. azokra nézve, kik csőd alatt állanak, a csőd tartama alatt ;

4. az örökös jogu tagokra nézve azon *ülésszak lejártával* melyben a törvény értelmében kimondatott, hogy vagyoni képesítésüket elvesztették.

Ez utóbbi esetekben a jog gyakorolhatása előtt akadály van, de ha az akadály megszűnik, akkor a jog föléled. Az előbbi esetekben pedig a jog egészen elveszik és csak akkor lesz ismét gyakorolható, ha az illető azt a megfelelő közjogi ténnyel és czimen újra megszerezte.

III. Ha valaki azok közül, kik világi méltóságuk és hivataluk folytán, vagy mint a két katholikus és görögkeleti egyház főpapjai, tagjai a főrendiháznak, képviselővé választatik és a választást elfogadja, megszűnik a főrendiház tagja lenni ; de midőn a képviselői megbízatása lejár, az említett vallásfekezetek főpapjai azonnal visszanyerik tagsági jogukat és azt a legközelebbi ülészaktól fogva gyakorolhatják, tehát joguk csak szünetelt ; azok pedig, akik világi méltóságuk, hivataluk folytán tagjai a főrendiháznak, vagy mint élethossziglan kinevezettek, ha képviselővé választatnak, joguk valóban megszűnik, de ezen az alapon újra megszerezhetik, illetőleg újra kinevezhetők.

Ha pedig valaki a két protestáns és az unitárius egyház egyházi és világi főtisztviselői közül képviselővé választatik és e választást elfogadta, helyét a főrendiházban még nem levő legidősebb hivataltársa tölti be és e helyét, míg él és hivatalát viseli, meg is tartja, habár az, a kinek helyére jött, megszűnt képviselő lenni.

Ha a főrendiház örökös tagjai, vagy az élethossziglan beválasztott 50 tag közül választatik valaki képviselővé és a választást elfogadja, tagsági jogát addig, míg képviselői megbízatása tart, nem

gyakorolhatja, tehát a jog szünetel, de ha valamely ülőszak tartama alatt leteszi képviselői megbízatását, főrendiházi tagsági jogait már a következő ülőszakban ismét gyakorolhatja.

A főrendiház minden tagja, a ki képviselővé választatott, tartozik azt igazoltatása után, annak megemlítésével, hogy a választást elfogadta-e vagy nem, a főrendiház elnökének bejelenteni, ki azt a ház tudomására hozza.

143. §.

A főrendiházban örökös tagsággal bíró családok névsora.

I. Az 1885: VII. t.-cz. értelmében, a főrendiház egy 21 tagu bizottságot küld ki, mely figyelembe véve a kormány által be-
terjesztett adatokat, összeállította azon családok névjegyzékét, melyeknek tagjai a főrendiháznak örökös jogon tagjai. E családi névsor a főrendiház jóváhagyása után, időt engedve a felszólamlásoknak és azok figyelembe vételével, az 1886. évi VIII. t.-czikkbe iktattatott. De ha valamely főrendi család a törvénybe iktatott névjegyzékből kimaradt s jogát később kimutatja, utólag külön törvény által még mindig fölvehető. Az így keletkezett törvény az 1886: VIII. t.-cikket kiegészíti. (1896: XXXI.)

Ugyancsak az 1886: VIII. t.-cz. mondja ki, hogy a jövőre e névsor ő Felsége a király, illetve a törvényhozás által a főrendiház örökös tagsága jogával felruházott családok nevével akként egészített ki, hogy az örökös jogu főrendekről átfűzött, számozott családkönyv készítettik, két eredeti ugyanazonos példányban, a főrendiház elnöke s egyik jegyzője, továbbá a magyar királyi belügyminister és az országos levéltárnok aláírásával és hivatalos pecsétjével látandók el. Ezen családkönyv egyik példánya a főrendiház levéltárában, másika az országos levéltárban őriztetik.

Első sorban e családkönyvbe iktattattak azon családok nevei, melyek az 1886: VIII. t.-cz. szerint örökös tagsági joggal bírnak a főrendiházban; továbbá minden év december hava 15-én a főrendiházi tagsági joggal ujabban felruházott családok nevei iktatandók be, a főrendiház elnökének és jegyzőjének aláírása mellett az egyikben, a belügyminister és az országos levéltárnok aláírásával a másikban. Ez utóbbi beiktatásnál minden egyes családra nézve a legfelsőbb elhatározás, illetve a törvényhozás határozata, melyen a főrendiházi örökös jog alapszik, teljes szövegben és szószerint irandó be.

Végre minden országgyűlés utolsó ülészakában, a belügy-minister törvénybe iktatás végett, az országgyűlés elé terjeszti a főrendiházi örökös tagságnak jogával időközben felruházott családok névjegyzékét.¹⁾

II. A törvényhatóságok a főrendiháznak területükön állandó lakással bíró tagjait nyilvántartják s minden halálesetet, különösen magszakadás esetét, a belügyministernek azonnal hivatalból bejelenteni tartoznak.

A fiutódokban beállott magszakadásról vett hivatalos jelentés eseténél a főrendiház elnöke a belügyministerrel együtt a hivatalos lapban felhívást bocsátanak ki, hogy azok, a kik a magszakadást tagadják, azt, a felhívástól számított 6 hó alatt igazolják. E határidő lejárta után, ha bejelentés nem történt, vagy az igazoltnak nem találtatott: a fiutódokban beállott magszakadás a családkönyv illető rovatában megjegyeztetik s a név töröltetik, de úgy, hogy olvasható maradjon. A főrendiház azon tagjait illetőleg pedig, a kik Horvát-Szlavonországok területén bírnak állandó lakással, a halál vagy magszakadás bejelentése a horvát-szlavon bánhoz teendő, ki erről a ministerelnököt értesíti. Ilyen esetben az említett hirdetést, a főrendiház elnöke a ministerelnökkel együtt adják ki. A hat havi idő lejártával pedig, ha bejelentés nem történt, vagy az igazoltnak nem találtatott, a magszakadásra vonatkozó hirdetményt a ministerelnök a belügyministerrel közli a további eljárás céljából. (1893 : XXIX.)

144. §.

A főrendiház alakulása, tagjainak igazolása.

I. A főrendiház szintén maga állapítja meg mindazt a házszabályokban, a mi a tanácskozás rendjére és általában belső ügyeire vonatkozik (1848 : IV., 1885 : VII.), a törvények csak kivételesen, egyes esetekre tartalmaznak intézkedéseket. A főrendiházati meg továbbá házszabályainak módosítása, de az újabb megállapodások »a szorosabb értelemben vett tanácskozási rendet illetőleg« mindig csak a legközelebbi ülészak kezdetével lépnek hatályba. (1885 : VII.)

¹⁾ Ennek megfelelően az örökös főrendi családok névsora jelenleg az 1886 : VIII., 1887 : XXXIV., 1896 : XXXI., XXXII., 1901 : XXII., stb. törvényezikkekben foglaltatik.

A főrendiház tagjai első ízben királyi levél által hivatnak meg, Horvát-Szlavonországok gyűlése által választott tagok kivételével, kikre nézve a választási okmány képezi az igazolványt. A ki egyszer királyi meghívó levél által meghivatott és a főrendiház által igazoltatott, újabb meghívó nélkül jelenik meg mindaddig, míg olyan körülmény nem merül fel, melynek következtében jogát állandóan vagy ideiglenesen elveszti. (1885 : VII.)

Az országgyűlés megnyitását megelőző napon a főrendiház, jelenlevő legidősebb tagjának elnöklete alatt s a legfiatalabb négy tag jegyzői működése mellett összeülvén, az elnök értesíti a főrendeket az országgyűlés megnyitásának helyéről, idejéről, rendjéről és az országgyűlés megnyitása után legközelebb tartandó ülés óráját kitűzi. Ebben az ülésben kihirdetik a főrendiház elnökségének kinevezését tartalmazó királyi leiratot és a főrendiház kinevezett elnöke vagy alelnöke az elnöki széket elfoglalja.

Ugyanez ülésben, vagy a meghatározandó időben a Ház, az országgyűlés egész tartamára, tagjai sorából, viszonylagos szótöbbséggel *15 tagból álló igazoló bizottságot* választ, mely alapul véve az előző országgyűlés alatt igazolva volt főrendek névsorát, figyelemmel azokra, kiknek joga megszűnt, vagy szünetel, valamint számba véve az időközben netalán történt halálozásokat : az igazoltak névsorának megállapítása iránt, a főrendiház elé indokolt javaslatot terjeszt, indítványozván azok beiktatását, kik tudomása szerint a jogot kétségtelenül megszerezték, illetőleg azok törlését, kik jogosultságukat elvesztették ; azoknak ügyeit pedig, kiknek jogosultsága kétséges, megfelelőleg az 1885 : VII. t.-czikkeknek, az igazoló bíróság elé utasítandónak jelenti ki. (Házszabályok 1—3. §§.)

Miután a főrendiház az igazoló bizottság javaslata felett határozott, tisztviselőinek megválasztásához fog és ennek megtörténtével az elnök az eredményt kihirdeti és a főrendiházat megalakultnak nyilvánítja.

Azok, kik örökös jogon tagjai a Háznak, ha vagyoni képesítésüket időközben elvesztik, kötelesek ezt írásban bejelenteni ; hasonlóan kötelesek a Ház egyéb tagjai is azon körülményeket bejelenteni, melyek joguk gyakorlását felfüggesztik vagy megszüntetik. E bejelentéseket a főrendiház az igazoló bizottsághoz utasítja.

II. A királyi meghívó levelek iránti kérvények a főrendiház elnökénél, vagy, ha az országgyűlés együtt nincs, a belügyministernél adandók be, ki azokat az elnökhöz átteszi. Az elnökség pedig e kérvényeket az igazoló bizottsághoz utasítja és annak jelentése alapján

a Ház határoz; ha nincs kétség, a szorgalmazott királyi meghívót kieszközli. (Házszabályok 11. §.)

Ha azonban a királyi meghívó levelek kiállítására irányult kérelem jogos voltát, vagy a Ház valamely tagjának jogosultságát illetőleg az igazoló bizottságnak kételyei vannak, vagy pedig a Ház egyik tagja írásban benyújtott kifogást emel és e kifogást a Háznak legalább négy tagja támogatja, avagy az igazoló bíróság által határozatilag elvesztettnek kijelentett törvényszerű képesítés újból megszerzése forog szóban, akkor az igazoló bíróság hivatott határozni.

Az *igazoló bíróság* a főrendiház tagjai sorából az országgyűlés egész tartamára általános szótöbbséggel választatik. Áll az elnökből és tizennégy rendes, valamint négy póttagból, a kik a Ház nyílt ülésében esküt tesznek. Tanácskozásai a Ház tagjaira nézve, egész a határozathozatalig nyilvánosak. A határozatok végérvényűek, a mennyiben az igazoló bíróság határozatát, az illető bírósági előadó a főrendiház ülésében előszóval bejelenti s a Ház minden vita kizárásával elrendeli, hogy annak megfelelően a névsor kiigazittassék, illetőleg a királyi meghívólevél kieszközöltessék. (Házszabályok 10. §.)

Az igazoló bíróság szervezetét és eljárási módját, az 1885. évi VII. t.-czikk alapján, a főrendiház házszabályaiban maga állapítja meg.

A főrendiház minden országgyűlés kezdetén, midőn az igazolási eljárás befejeztetett, összes jogosult tagjainak névsorát összeállítja, kinyomatja és egyuttal intézkedik az iránt, hogy az országgyűlés tartama alatt jogosultságot nyert új tagok nevei is, igazoltatásuk után, ezen névsorba felvétessenek, azoknak nevei pedig, kik a jogosultságot bármely okból állandóan vagy ideiglenesen elvesztették, az ok megjelölése mellett, a névsorból töröltessenek. (1885 : VII.)

145. §.

A főrendiház belső szervezete, tisztviselői, tanácskozási rendje.

I. A főrendiház elnökét és két alelnökét a Ház tagjai közül a miniszterelnök felterjesztésére ő Felsége, a király nevezi ki (1848 : IV., 1885 : VII.), az országgyűlés egész tartamára. Hasonló módon történik az időközben megüresedett egyik, vagy másik hely betöltése is. Ha az elnökség minden tagja gátolva lenne valamelyik ülésben elnökölni, ezen tisztet a Ház legidősebb tagja, mint korelnök

teljesíti. De ha a gátló körülmény (akár mind a háromra, akár csak egyikre nézve is) előreláthatólag hosszabb ideig tartana, a helyettesítés ugyanazon módon történik, mint a kinevezés. (1885 : VII.)

A főrendiház a háznagyot általános, a nyolcz jegyzőt együttesen viszonylagos szótöbbséggel, titkos szavazással választja tagjai sorából, egy-egy ülészakra és így minden ülészak elején újra választatnak. A Ház hivatalnokait az elnök, a szolgaszemélyzetet pedig a háznagy nevezi ki, de azok számát és fizetését a Ház állapítja meg.¹⁾

Az elnök és a háznagy, a Ház által megállapított tiszteletdíjat huznak. Ezeken kívül a Ház tagjai, választott tisztviselői, mint ilyenek, fizetésben vagy javadalmazásban nem részesülnek. De a Horvát-Szlavonországok gyűlése által választott, valamint a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság tagjaira nézve, az eddig fennállott gyakorlat érintetlen marad. (1885 : VII.)

II. Az ülést az elnök nyitja meg, a Ház beleegyezésével felfüggeszti vagy feloszlatja ; kitűzi a legközelebbi ülés idejét, megállapítja a napirendet, fölteszti a kérdést, kimondja a határozatot. Az elnök őrökdi a csend és a tanácskozási ügyrend megtartása fölött, s e tekintetben hasonló jogai vannak, mint a képviselőház elnökének. (1848 : IV.) A szónokot rendreutasíthatja, esetleg tőle a szót megvonhatja és a rendzavarás ismétlése esetén a főrendiház megrovó határozata jegyzőkönyvbe iktatható ; de a főrendiház szabályai más, szigorubb határozatokat nem tartalmaznak. A rend fentartására a háznagy és a teremőrök segédkeznek. Ha a tárgyhoz érdemileg akar szólni, az elnöki széket egyik alelnöknek engedi át, s azt azon kérdés feletti határozat kimondása előtt, melynek tárgyalásánál felszólalt, nem foglalhatja el ; — csak a szavazatok egyenlőségének esetében szavaz.

A háznagy és a jegyzők hatásköre hasonló a képviselőház e tisztviselőinek hatásköréhez.

Az ügyeknek tanácskozássra, határozásra történő előkészítése a bizottságokhoz tartozik. Az esetről-esetre választott bizottságokon kívül a főrendiházban az igazoló, a gazdasági, naplőhitelesítő, mentelmi, közjogi és törvénykezési, pénzügyi, közgazdasági és közlekedésügyi bizottságok működnek. Az igazoló bizottság és bíróság, a gazdasági és mentelmi bizottságok az egész országgyűlési időszakra, a többiek egyes ülészakra választatnak.

¹⁾ A főrendiház tagjai közül választott tisztviselőktől megkülönböztetendők a Ház hivatalnokai, kik nem tagjai a főrendiháznak és tulajdonképp mint államhivatalnokok jelentkeznek és díjazást huznak az államkincstárból.

A Házban általános és részletes tárgyalásnak van helye. Érvényes határozathozatalhoz 50 tag jelenléte szükséges. — Beszédet olvasni tilos. — A szavazás felállással vagy ülve maradással történik, ha azonban az eredmény így kivihető nem volna, vagy ha *tíz* tag kívánja, a névszerinti szavazás rendelendő el.

146. §.

Az országgyűlés két Házának egymáshoz való viszonya, érintkezéseik; országos bizottságok alakítása.

I. A két Ház, a két-kamararendszer elveinek megfelelően, külön-külön tanácskozik s határozatait üzenetek (átiratok) alakjában egymással közli; néha azonban bizonyos ügyek elintézésére vegyes ülést is tart és ugyancsak ilyen célból közös bizottságokat szervez. De a vegyes ülések elé csak azok az ügyek tartozhatnak, melyeket az alkotmány világosan oda utal.

Régi alkotmányunk szerint (1608 után) néha s mintegy kivétel-kép előfordult, hogy a táblák, ha többszörös üzenetváltásra nem tudtak megegyezni, összejöttek közös tanácskozásra és országos végzéseket hoztak. Ma, törvényjavaslat fölött, közös tárgyalásoknak, tanácskozásoknak, országgyűlési (országos) határozatok közös hozatalának helye nincsen.

A törvényalkotás a képviselőházban kezdeményeztetik, rendszerint a ministerium által, királyi jóváhagyás után előterjesztett javaslat alapján, bár az egyes képviselők, képviselőházi bizottságok is nyújthatnak be javaslatokat. A ministerium u. i. magas állásában az ügyeket inkább áttekintheti és leginkább rendelkezik azokkal az eszközökkel, melyeket igénybe véve, a javaslat a közérdeknek megfelelő lehet. Ezért gyakran előfordul az az eset, hogy a képviselőház óhajt valamely kérdést törvény által szabályoztatni és a javaslat benyújtásával a ministeriumot bizza meg.

A törvény (1848: III.) ugyan csak az évi költségvetésre és a zárszámadásra vonatkozólag rendeli, hogy ezek a képviselőháznál mutattassanak be, de, mint már említettük, a szokás általánosított, s ma minden javaslat első sorban a képviselőház elé kerül s ide vonatkozólag a főrendiház csak a képviselőház határozatai fölött tanácskozik. (1885: VII.) A trónbeszédre azonban a két Ház külön-külön válaszolhat.

A főrendiház reformjára vonatkozó törvényjavaslat a főrendiháznak szintén óhajtott kezdeményezési jogot adni, de ez törvényerőre nem emelkedett, hanem, mint az 1885: VII. t.-cz. elrendeli (13. §.), megmaradt a régi gyakorlat addig, míg aziránt, hogy mely ügyek legyenek a törvényhozás mindkét Házában, melyek kizárólag a képviselőházban kezdeményezhetők, külön törvény nem intézkedik.¹⁾

Ha a képviselőház valamely javaslatot egészen elvet, akkor az abban az ülészakban többé tárgyalás alá nem jöhet; ha pedig a képviselőház a javaslatot elfogadja, akkor az a főrendiház elé kerül. Ha a főrendiház a javaslatot változtatásokkal fogadja el, akkor a két Ház üzeneteket cserél mindaddig,²⁾ míg az egyetértés létre jön; s a mit azután a két Ház elfogadott, azt egyike sem veheti többé kifogás alá. Ha pedig a főrendiház elveti, akkor a képviselőház újra kezdeményezheti, vagyis tanácskozássra a főrendiházhoz újra visszaküldheti.

A két Ház által elfogadott törvényjavaslatok szentesítés végett a miniszterelnök által a királyhoz terjesztetnek föl. De a felterjesztés előtt egy bizottság még átvizsgálja, hogy vajjon a két Ház akaratával megegyezők-e? E bizottság tagjai: egyszer a képviselőház, másszor a főrendiház elnökének elnöklete alatt a főrendiház, valamint a képviselőház azon jegyzője, ki a javaslat tárgyalásakor a jegyzőkönyvet vezette, továbbá a képviselőházban a törvényjavaslat tárgyalásakor működött bizottsági előadó, nemkülönben a főrendiház bizottsági előadója, ha a főrendiházban a törvényjavaslat szintén külön előadó előterjesztése mellett tárgyalatott. Az így megállapított szöveget a két Ház elnökei és jegyzői írják alá.

II. Vannak azonban esetek, midőn a két Ház együttes ülésre összejön, vagy valamely hatásköréhez tartozó ügyet együttesen bizottságilag intéz el. Együttes ülések ma már csak bizonyos ünnepélyes közjogi tényeknél, továbbá országos főméltóságok választásánál fordulnak elő.

Igy együttes ülésben történik a nádor és a koronaőrök választása, felesketése; valamint az országgyűlés megnyitása, berekesztése, esetleg felosztatása, a főrendiház és a képviselőház tagjainak együttes jelenlétében megy végbe.

¹⁾ Jelenleg tehát, ha a főrend kezdeményezni akar, azt csak a képviselőház egyik tagja által teheti. Régenté akként történhetett, hogy a kérdést valamely megyegyűlésen szóba hozta és ha annak többséget tudott szerezni, bevétethette a követi utasításba.

²⁾ Az üzenetváltások száma alkotmányunkban nincsen meghatározva.

A koronázási hitlevél szövegét az országgyűlés mindkét Házának tagjaiból alakított küldöttség nyújtja át a megkoronázandónak, ki ismét mind a két Ház tagjainak együttes jelenlétében nyilvánítja ki, hogy a hitlevelet, valamint a koronázáskor az ország alkotmányára leteendő esküformát elfogadja. — Fentebb mondtuk már, hogy a koronázás lefolyása is, mint országos (együttes) ülés tekintetik.

Az országos küldöttségek, nagyfontosságú államügyek elintézésére (leginkább előleges tanácskozásokra, az ügyek előkészítésére) hivatott bizottságok (regnicolaris deputatiók, delegatiók, közös államadóságokra felügyelő bizottság) az országgyűlés mindkét házának tagjaiból, bár külön-külön választás útján, vegyesen alkottatnak, a régi gyakorlat szerint olyanformán, hogy a főrendiház a tagok egyharmadrészét, a képviselőház pedig kétharmadrészét választja. A bizottság tagjai együtt üléseznek.

Az esetben, ha a ministerium, vagy egyes ministerek vád alá helyeztetnének, a képviselőház a vádló, a főrendiház pedig a bíróságot választja.

III. Az 1885 : VII. t.-cz. még elrendelte, hogy az országgyűlés két Háza országos küldöttséget választ, melybe a képviselőház 10, a főrendiház 5 tagot küld és e küldöttségnek volt feladata a kormány részvéte mellett javaslatot készíteni a két Háznak egymással való érintkezéseit és az országos bizottságok alakítását illetőleg. A két Ház által így egyetértésben, tehát országos határozattal megállapított szabályok, némely fentebb már érintett tételeken kívül, még a következőkbe vonhatók össze :

Mindegyik Ház a maga határozatait a másik Ház elnökének átírat kíséretében küldi meg, kézbesítési könyv mellett.

Az illető elnök az átvett üzenetet, lehetőleg még az ülés folyamán, vagy a legközelebbi ülésben bemutatja a Háznak. — Oly üzenetek közlése alkalmával pedig, melyek törvényjavaslatokat tartalmaznak, nemcsak az illető Háznak ezekre vonatkozó határozatai közlendők, hanem a törvényjavaslat indokolása, esetleg a vele foglalkozó bizottság, vagy bizottságok jelentései is.

De az egyik Ház által valamely ülészakban hozott és a másik Házzal közölt határozatok és megállapodások — akár törvényjavaslatokra vonatkoznak azok, akár más tárgyra, a másik Ház által ugyanazon országgyűlés következő ülészakán is tárgyalhatók, minden újabb üzenetváltás nélkül.

A törvény által előírt esetekben együttes ülések a két Ház elnökei által egyetértéssel meghatározandó helyiségben tartandók. Ilyen ülés-

sekben mind a két Ház elnöke együttesen elnököl akként, hogy az egyik elnök megnyitja, a másik pedig berekeszti az ülést. Ugyancsak együttesen működik mindkét Házból egy-egy jegyző.

Érvényes határozathozatalra legalább összesen annyi tag jelenléte szükséges, a mennyit a két Háznak házszabályai, mindegyik Háza nézve külön-külön meghatároztak. — Az üléseken mind a két Ház tagjainak egyenjogúsága biztosított.

147. §.

Az országgyűlési tárgyalások nyilvánossága.

A magyar országgyűlés eredetileg a törvényhozásra összejött magyar nép (nemesség) gyűlekezete volt. Így természetéből folyt a nyilvánosság, mely azonban egész 1848-ig, külön törvény által nem szabályoztatott.

Az 1848. évi országgyűlés tárgyalás alá vette e kérdést és IV. törvénycikkében következőleg oldotta meg :

»Mindkét táblának ülései ezután is nyilvánosak, a csend és rend fentartása céljából mindkét tábla szabályokat alkot s azoknak végrehajtását elnöke által szigorúan eszközölteti. Előlegesen pedig rendelkezik, hogy a hallgatóságnak a tanácskozást háborgatni semmikép sem szabad. Ha egyes hallgató vagy a hallgatóság a tanácskozást háborgatná és az elnöki egyszeri intésnek sikere nem lenne, másodízben az elnök, a jelen törvényre hivatkozva, az egyes hallgatót, valamint a hallgatóságot kiharancsolhatja s annak helyét bezáráthatja. Ez megtörténvén, a tanácskozás aznap vagy később, a többség határozata szerint, de *mindig nyilvánosan* folytatódik.«

A rend és csend fentartása az 1848 : IV. t.-cz. szerint, a terem-biztosok által, szükség esetében pedig a nemzeti őrség igénybe-vételével történik. Jelenleg pedig mindenik Ház választ magának háznagyot, a kinek feladata a házszabályok értelmében, a rendre felügyelni, illetve ennek megóvása céljából az elnök segélyére lenni. Minthogy pedig a nemzeti őrség intézménye eltöröltetett (1867 : XI., 1868 : XLI.), tehát a fentebbi tétel alatt a karhatalom általában értendő.

Mindezeket a szabályokat az 1912. évi LXVII. t.-cz. újra kifejezi és így megerősíti, de egyszersmind a *képviselőházat illetőleg* elrendeli, hogy a fentebbi intézkedések fogantatására, melyekhez a képviselőházi elnöknek karhatalomra van szüksége, *képviselőházi őrség*

állittatik fel és a képviselőházi elnöktől közvetlenül, vagy a képviselőházi háznagy útján, avagy más uton kapott rendeleteket végrehajtani köteles. Ha pedig a képviselőházi őrseg megerősítése vagy szolgálatának a képviselőházban kiegészítése válnék szükségessé, a képviselőház elnöke erre a célra a kormány útján a csendőrség, vagy a fegyveres erő karhatalmi közreműködését veheti igénybe. Ha a képviselőház elnöke a csend és rend fentartására szükségesnek tartja, hogy a képviselőház közvetlen környékén megfelelő hatalmi intézkedések foganatosíttassanak, e célra ugyancsak a kormány útján a székesfővárosi m. kir. államrendőrség, a csendőrség vagy fegyveres erő közreműködését szintén igénybe veheti.

A házszabályok szerint, ha az elnök, a minister, vagy husz tag kívánja, mind a két Ház zárt ülés tartását is elhatározhatja, csakhogy a zárt ülésben érdemleges tárgyalások nem folytathatók, határozatok nem hozhatók, itt jegyzőkönyvet nem vezetnek, hanem annak célja, hogy a tagok egymást bizalmasan felvilágosíthassák.

Az országgyűlés tárgyalásainak sajtó útján való közzétételéről az 1848 : XVIII. t.-cz. intézkedik : »ki az országgyűlés iratait és nyilvános üléseit hű szellemben és igazán közli, ellene a közlöttek tartalma miatt kereset nem indíthatatik«. E tételt nálunk a gyakorlat részletesebben még nem világította meg, Angliából kiinduló felfogás azonban a hű szellemű közlés alatt azt érti, mely az egész ülésről hűséges képet ad, tehát nem a tárgyalásnak, vagy valamely beszédnek kiszakított részét közli, hanem közli a tárgyalást a maga egészében. Így nyílik alkalom arra, hogy valamely sérelmes beszéd esetleg az elnök figyelmeztetésével, rendreállításával, vagy a Ház ítéletével, avagy rögtöni megczáfolással kerüljön a közönség elé.

148. §.

Az országgyűlési tag mentelmi joga.¹⁾

I. Régi alkotmányunkban az országgyűlési tárgyalások szabadságát, rendjét és békéjét részint közvetlen, részint közvetve, több törvény biztosítja.¹⁾ Némelyek az országgyűlési tagot maga-

¹⁾ L. bővebben a szerző értekezését, Budapesti Szemle, 1889 augusztusi számában ; továbbá Jellinek Arthurnak »A mentelmi jog« című nagyobb művét (1890.), melyben az addig fölmerült mentelmi és hasonló természetű esetek is gondosan tárgyaltnak ; valamint e kérdést tárgyalják még : Balogh : A parlamenti szólásszabadság határai (1899) ; Tomcsányi : A mentelmi jogról

sabb büntetőjogi oltalomban részesítik, védik a magánosok támadásaival, sőt bizonyos mértékig a hatóságokkal szemben is, mások pedig egyenesen az országgyűlési tárgyalások szabadságát hangsúlyozzák.¹⁾ — De mind e törvények még távol vannak attól, hogy a mai értelemben vett mentelmi jogot hozzák kifejezésre, valamint a belőlük kiinduló gyakorlat sem tud — egész 1848-ig — erre az álláspontra helyezkedni. Habár az 1832—44. évi országgyűlések tárgyalásainál az alsó tábla többsége már körülbelül a mai alapon levő szólásszabadságot vitatta tagjai számára, de a főrendi tábla és a végrehajtó hatalom csak más természettel (inkább, mint nemesi szabadságot) és csak szűkebb körben, a fennálló jogrend, törvények

(1903.) ; E. Illés Károly : Parlamenti szólásszabadság (1903.) ; Baloghy Ernő : A mentelmi jog köréből (1907.).

¹⁾ A Hk. I. 14., 1795 : XXV. t.-cz. szerint, a ki az országgyűlésre menőt vagy onnan jövőt megöli, hűtlenség bűnébe esik ; az 1723 : VII., X., XI. törvénycikkek szerint, a ki az országgyűlésre utazót vagy ott levőt, avagy annak hozzátartozóját, családbelijét, szolgáját megveri vagy megsebezi, nagyobb hatalmaskodás büntetést követi el ; ha pedig megöli, súlyosított halálbüntetéssel sujtassék. — Az 1507 : XII. t.-cz. kimondja, hogy a ki az országgyűlésen valakit bántalmaz, vagy az országgyűlés szabadságát sértené (a mi hűtlenségi bűn), mindenkor személyében idézhető és ugyanott elítélhető legyen. Az 1625 : LXII. t.-cz. szerint pedig szigoruan meghagyatik, hogy az országgyűlésen semmiféle sértések, bántalmazások ne történjenek, hanem tanácskozásai nyugalommal, mérséklettel, az ország közszabályai szerint vezettesse. Az 1723 : VII. t.-cz. részletesebben szól. E szerint, hogy az országgyűlési tagok, valamint családjaik és az országgyűlésen panaszkodók biztonságán s ez által az országgyűlés nyugalman segítve legyen, az országgyűlés helyén sértések vagy verekedések ne történjenek. Ha pedig ilyenek mégis előfordulnának, az illetők harmadnapra idéztessenek és felettök a királyi tábla (ekkor még az alsó tábla egyik eleme) által mondassék ítélet. A rágalmazók pedig annyiszor, a mennyiszor kétszáz forint fizetésében marasztaltassanak el. Az 1791 : évi XIII. t.-cz. szerint az *országgyűlési ügyek törvényes szabadsággal tárgyalandók*.

Az országgyűlési tárgyalások szabadságának biztosítására szolgál közvetve az 1563 : LXXVI. t.-cz., mely az országgyűlésen panaszkodókat védi : «a ki az országgyűlésen panasztételért valakit megölni vagy károsítani merne, azonnal hűtlenség bűnébe esettnek tekintessék.» Ezt később több törvény-cikk megerősíti. — Régente az országgyűlés alatt törvénykezési szünetek tartattak ; az 1647 : CXXXV. t.-cz. szerint az országgyűlési tag javaiban iktatás nem történhetett.

Vége az országgyűlési tag személyét, hozzátartozóját még mintegy a «salvus conductus» oltalma alatt állónak is tekintette az egyes törvények szellemére támaszkodó gyakorlat s annak megsértése, az 1723 : X. t.-cz. alapján, nagyobb hatalmaskodásnak vétetett.

korlátai között, a tanácskozások békéjének megzavarása nélkül, ismerte el.¹⁾ — A hatóságokkal, különösen a bűnvádi eljárással szemben pedig a menevéd (*salvus conductus*) nyújtott a mai sértetlenséghez némileg hasonló oltalmat.

II. Alkotmányunk átalakulásakor a mentelmi jogot nem foglalják törvénybe; később pedig az 1867: XII. t.-cz. (az egyedüli törvény a mentelmi jogról) csak a delegáció mentelmi jogát szabályozza, melyből vonnak ugyan néha analógiát, de a gyakorlat az országgyűlési tag mentelmi jogának alapjául tulajdonkép a két Ház elvi kijelentéseit fogadja el, melyek inkább a modern alkotmányosság felismert kívánalmaira, semmint régi törvényeinkre vannak tekintettel. Így ma az országgyűlési tag mentelmi joga főképp a parlamenti szokásra, elvi kijelentésekre és gyakorlatra támaszkodik.²⁾

¹⁾ Az 1832—44-diki országgyűlések tárgyalásain a mentelmi jog körébe tartozó kérdések, különösen a szólásszabadság, újra és újra viharos tanácskozásoknak képezik tárgyát, de a nélkül, hogy elvi megállapodás létrejött volna. Már megelőzőleg is előfordult, hogy az országgyűlés tagjai nézeteikért üldöztek. Így II. Lipót alatt, a kir. személynök az egyik követet fenyegeti, hogy véleményéért följelenti a koronának (Salamon: A magyar kir. szék betöltése), a mult század elején pedig báró Vay tábornokot, a főrendi táblán tett nyilatkozatáért vonja a kormány felelősségre. — Ujabban (1834.) báró Wesselényit a megyei közgyűlésen, a követi utasításnál tett nyilatkozataiért (Jakab Elek: Báró Wesselényi hűtlenségi bűnpere), Balogh Jánost pedig 1835-ben, az alsó tábla ülésében mondott beszédéért hűtlenségi pörbe fogták. Az alsó tábla e két esetben a szólásszabadság megsértését látta, a mihez azonban a főrendi tábla nem járult és a szólásszabadságot csak a fentebb előadott magyarázatban ismerte el. Báró Wesselényi esetére megjegyzendő, hogy régi alkotmányunkban a követet utasító közgyűlés bizonyos mértékig részese volt a törvényhozásnak és így az országgyűlési szólásszabadságuk erre is ki kellett terjednie.

A harminczas évek országgyűléseinek tanácskozásaiából kitűnik, hogy az országgyűlés tagjainak jogállása még általában nem tekintetett olyannak, mint a mely tulajdonkép az országgyűlést törvényhozói feladatából illeti meg, hanem inkább a nemesi szabadságból, a közügyek intézkedésének általános jogaiból folyó személyes jognak (E. Illés Károly: Parlamenti szólásszabadság 13. l.); bár az alsó tábla többsége, valószínűleg az alkotmányosságról akkor már Európaszerte elterjedt tanok hatása alatt, mindinkább közeledik a mai állásponthoz, a mint ez Deák, Klauzál, Somsich, stb. nyilatkozataiból világosan kitűnik.

²⁾ Az országgyűlés házainak elvi jelentőségű határozatai közül ide vonatkozólag különösen kiemeljük a képviselőház által 1867 november hó 18-án, a Bösörményi esetben elfogadott bizottsági jelentést, mely (a belga alkot-

E szerint a mentelmi jog két részből, illetve két jogból áll: a mentességből (szoros értelemben vett immunitásból, szólásszabadságból, felelőtlenségből) és a sérthetetlenség jogából.¹⁾

A *mentesség* (immunitas) azt tartalmazza, hogy az országgyűlési tag, a főrend vagy képviselő, az országgyűlési (törvényhozói) munkakörben, hivatásának megfelelően eljárva, a házban vagy házon kívül szóval vagy írásban tett nyilatkozataiért, esetleg egyéb cselekvényeiért, csak az illető Háznak tartozik felelősséggel, a melynek tagja. E szerint az országgyűlési tag a mentelem alatt áll, ha a Házak nyílt vagy zárt üléseiben, az osztályok, bizottságok tanácskozásaiban részt vesz, valamint akkor is, ha a Ház megbízásában jár el, midőn azt képviseli. De a mentesség nem terjed ki a képviselőnek választói-val való érintkezéseire valamely beszámoló beszédre, időközi jelentésre, stb.,²⁾ mert az nem tartozik a törvényhozás munkakörébe és az ilyen nyilatkozatok sem a »Házban«, sem a »Házon kívül, de a Ház megbízásából« nem történnek. — A mentelmi jog továbbá nem védi a képviselőnek magánnyilatkozatait, cselekedeteit a Házban, midőn azok nem a törvényhozó parlamenti hivatásából folynak.

mány tételeihez hasonló) határozott álláspontra helyezkedik, s bár a szövegezés sok kívánni valót hagy fenn, a gyakorlat azóta mindig tekintetbe vette. Tartalma a következő: »1. A mit az országgyűlési tag, mint ilyen, a Házban és Házon kívül mond vagy tesz, azért csak az országgyűlés és pedig annak azon Háza által vonatik feleletre, a melyhez tartozik. 2. A mit az országgyűlési tag nem mint olyan, és nem törvényhozói hivatásának gyakorlása körében mond vagy tesz, azért csak a Ház engedelmeivel állíttathatik bíró elé, csak a Ház engedelmeivel vonathatik közkereset alá, s a tettenérés esetét kivéve, csak a Ház előleges engedelmeivel záratható el«.

¹⁾ Rendszerint így jelölik e két jogot, de azért nem mondhatnók, hogy e műszókra megállapodás jött volna létre; használtatnak ezek váltakozva, vagylagosan és általában a mentelmi jog egységesnek vett fogalmába kebeleztetnek. Belátjuk, hogy a mentelmi jog két részének fentebbi elnevezése, ha a kifejezések grammatikai jelentését vetjük össze a jogok tartalmával, kifogás alá jöhet. De mégis megfelelőbb, mintha e kifejezések fordítva használtatnak, vagy ha két jog egy szóval jelöltetik. A német irodalomban az »Unverantwortlichkeiten« és »Unverletzlichkeiten« kifejezések szokásosak, de még kevésbbé találunk. Az országgyűlési tag működésében, a mai gyakorlat szerint, csak egy momentum van, melyre a felelőtlenség kifejezése teljesen illik: a szavazás, de egyébként egészen a Ház ellenőrzése, fegyelmi hatósága és ítéllete alatt áll. A parlamenti szólásszabadság sem egészen találó, mert a szólásszabadság nem korlátlan, a ki azzal visszaél, attól a szó elvonható.

²⁾ Ez elismertetett a Doda-féle esetben, 1889. — L. még kir. Curia határozatát 1889 május hó 9-én 3837. sz. a.

A *sérthetellenség* (inviolabilitas) joga pedig abban áll, hogy az országgyűlési tag ellen egyedül a Ház engedelmével indítható megfenyítő eljárás, bűnügyi vizsgálat (ideértve a kihágásokat is) és a tettenérés esetét kivéve, olyan tényeiért, vagy mulasztásáért, melyeket nem mint országgyűlési tag és nem törvényhozói hivatásában követett el, egyedül a Ház engedelmével tartóztatható le. De a tettenérés esetében is a további letartóztatás és eljárás az illető Ház engedélyétől függ.

III. A mentelmi jog első sorban az országgyűlés szabadságának, függetlenségének biztosítására áll fenn, hogy így alkotmányos feladatainak megfelelhessen. Ebből kifolyólag tulajdonkép objectív jogszabály, mely az állam büntetőjogának és eljárásának is része. Nem privilegium egyesek, magánosok számára, hanem mindenkire kihat, a kinek esete alája tartozik, mert igaz ugyan, hogy ez a jog csak az országgyűlési tagot illeti meg, de minthogy alkotmányos közjogról van szó, annak alkalmazása nem függ az illetőtől és így nem mondhat le róla.¹⁾

A mentelmi jog egyik része, a *mentesség*, modern alkotmányunk szükségképeni folyománya. Az állami souverainitás, a maga sajátos természetében, a törvényhozó organum által jut teljesen kifejezésre, melynek megállapodásai, a törvények, ép ezért souverain természettel bírnak. Valamely állami organumnak pedig hivatásszerű munkájában mindazon tulajdonságokkal kell bírnia, melyek az általa kifejezésre hozott állami hatalmat jellemzik, mely ilyenkor benne és általa él.²⁾ Az állam souverain hatalmát kezelő és e munkájában más hatóságoknak felelős, ellenőrzése alatt álló organum képzelhetetlen. Így az országgyűlés is, mint a törvényhozás egyik tényezője, kivételes jogállást élvez, azon egyszerű okból, mert mindenkinek meg kell adni a jogot, hogy köztisztét elláthassa. A mentesség ez alapon illeti meg az országgyűlést, vagyis a két Házat, illetve a törvényhozás munkakörében a két Ház tagjait megilleti akkor is, midőn a kormányzat működésének ellenőrzését, mint az

¹⁾ A képviselőház többször kijelentette, hogy a mentelmi jog egyedül azért, mert az illető országgyűlési tag kéri, föl nem függeszthető. Így l. pl. 1868 július 15-iki, 1875 december 20-iki, 1879 június 6-iki ülésekben.

²⁾ E tételmet többször félremagyarázták abban az értelemben, mintha az államszuverén alanyául az országgyűlést, vagy éppen az országgyűlési tagokat tekinteném; már pedig csak elég világosan mondom, hogy a souverainitás az államé, de azt egész teljességében a törvényhozó szerve által gyakorolja.

alkotmány által reá ruházott feladatát teljesíti. A visszaélésekkel szemben pedig csak az országgyűlés, illetőleg a két Ház fegyelmi hatósága nyújthat orvoslást.¹⁾

A *sérthetetlenség* jogánál már a politikai okok is előtérbe lépnek. Egyrészt a parlament alkotmányos jogállásából következik, de másrészt békés munkájának védelmére áll fenn, hogy egyes tagjait hivatásuk teljesítésében jogosulatlan támadások ne akadályozhassák ; és így nemcsak a tulajdonképeni birói, hanem a rendőri eljárással szemben is véd. Nem az a célja, hogy az igazságszolgáltatással szemben mintegy szabadságlevelet adjon, valakinek olyant engedve meg, a mi másnak nem szabad, hanem hogy utját vágja az önkénynek. Ezért, midőn az illetékes hatóság a parlament valamely tagját kikéri, a Ház feladata nem abban rejlik, hogy érdemleges ítéletet mondjon, hogy mint bíró járjon el, hanem hogy vizsgálja, vajjon a kérelem nem foglal-e magában zaklatást.²⁾

¹⁾ Régi alkotmányunkban szintén megvolt e jognak szüksége s bizonyára ki is fejlődik (nálunk ép úgy, mint Angliában), ha a kűlháboruk, belvillongások és egyéb okok alkotmányunk békés fejlődését századokon keresztül lehetetlenné nem tették volna. De így is szembeötlő, mint törekednek a hiányos jog visszas következményeit elhárítani. Régi, homályos törvényeinkből az alsótábla már a mai mentességet magyarázza ki, továbbá szokás és gyakorlat útján az országgyűlés tagjai *salvus conductus* oltalma alatt állóknak tekintetnek. És a helyzet mégis tarthatatlanná vált a XIX. században ; ha felmerül egy mentelmi eset, olyan heves vitákat idéz elő, hogy az országgyűlés egyéb munkáiban gátolva van.

²⁾ A képviselőház 1867. nov. 18-diki elvi határozatának bizottsági indokolása szerint vizsgálandó, hogy vajjon a vád, melynek alapján a Ház egyik vagy másik tagjának perbe fogására engedély kéretik, olyan-e, mely hazai törvényeink szerint és törvényes bíróság előtt indítandó keresetre alkalmas alapul kínálkoznék, ha valónak bizonyulna be ? s vajjon az állítólagos bűntény vagy vétség és a vád alá helyezendő országgyűlési tag egyénisége közt mutatkozik-e összefüggés ? végre jogosult-e a vád emelésére az, a ki perbefogatási engedélyért folyamodik ? De nem lehet soha eldöntés tárgya ama másik kérdés, vajjon az emelt vád objektív és subjectív tényálladéka megvan-e valóság-gal ? — Ha nem is mindenben, de körülbelül hasonló kijelentések történtek a főrendiházban és a gyakorlat is, nagyban-egészben, ez álláspontra helyezkedik.

149. §.

A mentelmi jog hatályának kezdete, megszűnése és kiterjedése.

I. A mentelmi jog hatálya a képviselőre megválasztásával¹⁾ kezdődik, a főrendre a kir. meghívó elnyerésével, kiadásával.²⁾ Megszűnik a képviselőt illetőleg, képviselői állása megszűnésével, de már a főrendnél a főrendház sajtóságos szervezete több eltérést okoz. Így a főrend mentelmi joga megszűnik a főrendi tagság u. n. szünetelésével is (1885 : VII. t.-cz. 11. §.), az pedig vitatott, hogy az országgyűlés feloszlata (akár az öt évi időszak lejártával, akár időközben) megszünteti-e a főrend mentelmi jogát az új országgyűlés összehívásáig.³⁾ — De a mentelmi jog érvénye az ülések elnapolásánál és az ülésszakok közt lévő szünetekben fennáll.

A mentelmi jog felfüggesztését csak az ügyben illetékes bíróság kérelmezheti. A megkeresés, a törvényhozás iránti tiszteletnél fogva, a törvényszék nevében az elnök, járásbíró és illetékessége alá tartozó ügyekben pedig a járásbíró vagy valamely albiró által állítandó ki és a főügyész útján terjesztendő az illető Ház elé (1896. évi XXXIII. 40.);⁴⁾ továbbá az a gyakorlat honosult meg, hogy, ha a Ház által bizonyos ügyben kiadott képviselő lemond és újra megválasztatik, vagy pedig egy újonnan összehívott országgyűlésnek lesz ismét tagja, mielőtt az ügy befejeztetett volna, az illetékes bíróság által újra kikérendő.

Az országgyűlési tag tanuságtétel végett történő megidéztetéséhez nem kell az illető Ház engedélye. Midőn azonban az országgyűlés tartama alatt akár polgári, akár bűnügyekben annak elodázhatlan szüksége mutatkoznék, hogy az országgyűlési tag ellen tanuságtétel végett, a személyes szabadságot korlátozó kényszereszközök alkalmaztassanak, ezek foganatosítására a mentelmi jog felfüggesztése

¹⁾ E felfogás nyer kifejezést a képviselőház 1878. évi december 9-ki ülésében és az Igazságügyminiszter 1878. évi 34.974. sz. a. rendeletében.

²⁾ Ez a főrendház gyakorlata is (l. pl. az 1881 január 15-iki ülést).

³⁾ Az elmélet ujabban inkább azt fogadja el, hogy a főrend mentelmi joga, az országgyűlés feloszlásával szünetel, de ismét feléled az országgyűlés összehívásakor, vagyis országgyűlés hirdetésétől kezdve, habár jogelvi szempontból a másik álláspont is, mely szerint a főrend mentelmi joga időközben szintén fennáll, vitatható. Angliában a főrend mentelmi joga ilyenkor érvényben marad.

⁴⁾ Igazságügyi min. rend. 1884. 56.440. sz. a.

kérendő.¹⁾ — Az új bűnvádi perrendtartás az országgyűlés, valamint a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottság tagjainak mentelmi jogát nem érinti. (1896 : XXXIII. 32. §.)

II. A mentelmi jog hatálya az egész magyar állam területére kiterjed és így a társországok hatóságai sem vonhatják felelősségre a magyar országgyűlés tagját törvényhozói munkakörben tett nyilatkozataiért, illetőleg ellene bűnvádi eljárást nem indíthatnak, le nem tartóztathatják, ha csak a Ház az engedélyt meg nem adta.

Végül itt említjük még fel, hogy az országgyűlésnek a véderő kötelékében levő azon tagjai, kik a tényleges szolgálati kötelezettségnek már megfeleltek, az országgyűlés együttléteben, béke idején katonai szolgálatra be nem hívhatók, ha csak az illető önként nem jelentkezik és a Ház az engedélyt meg nem adja. De mozgósítás vagy háboru esetében, az általános szabályok érvényesek. (1899 : XXII.)

Az bizonyos, hogy a katonai tartalékban levő és mozgósításkor bevonult országgyűlési tagok, a katonai hatóságok és szabályok alatt állanak és rájuk ez időre a mentelmi jog nem terjed ki. Így ítélnék meg a békében ideiglenes fegyvergyakorlatra bevonultak esetét is. De a katonai kötelékben álló, tényleges katonai szolgálatot azonban nem teljesítő országgyűlési tagok ellen, katonai büntető, becsületbeli, fegyelmi eljárás — szerintünk — csak az illető ház engedelmeivel indítható meg, ugyanazon okokból, melyek számukra a sérthetlenséget általában biztosítják. Ide soroznánk az ellenőrzési szemlén jelentkezőket is.

150. §.

Az országgyűlés és tagjainak különös büntetőjogi oltalma.

A mentelmi jog a közhatóságokkal (birói, közigazgatási) szemben érvényesül, de e mellett a büntetőjog (1878 : V.) úgy az országgyűlést, mint annak egyes tagjait, a magánosokkal szemben is, különös jogi védelemben részesíti.

Igy az a csoportosulás, melynek célja az országgyűlést, vagy bizottságát, illetve albizottságát erőszakkal, veszélyes fenyegetéssel, hivatásának szabad gyakorlásában akadályozni, valamely elhatáro-

¹⁾ L. a képviselőház 1889 április 10-iki ülését és az Igazságügyi Minister 1889. 10.050. sz. a. rend.

zásra, intézkedésre, valaminek elhagyására kényszeríteni : a lázadás büntettét képezi és tíz évtől tizenöt évig terjedhető államfogházzal büntetendő. (152. §.) Ha a csoportosulásnak célja az országgyűlés vagy a közügyek tárgyalására kiküldött bizottság valamely tagját erőszak, veszélyes fenyegetés által hivatásának gyakorlásában megakadályozni, elhatározásra, intézkedésre, valaminek elhagyására kényszeríteni, öt évig terjedhető börtönnel büntetendő, ha pedig ez erőszakot nem valamely csoport, hanem egyes személy követte el, három évig terjedhető börtönnel büntetendő. (163. §.)

Az országgyűlés, vagy tagjai ellen elkövetett nyilvános rágalmazás, becsületsértés egy évig terjedhető fogházzal és 2000 frtig terjedhető pénzbüntetéssel büntetetik. (262. §.)¹⁾

151. §.

Az országgyűlési tárgyalások nyelve.

Az országgyűlési tárgyalások nyelve régente magyar,²⁾ azután latin volt, majd ismét magyar lett.³⁾

A jelenleg fennálló szabályok szerint (1844 : II., 1848 : V., 1868 : XXX., XLIV.) az országgyűléshez bocsátandó minden kegyelmes leiratok, előadások, válaszok és intézkedések ezenül egyedül magyar nyelven adassanak ki. A törvénycikkek magyar nyelven alkottatnak és erősítettnek meg. Az országgyűlés tárgyalási nyelve teljes üléseiben, osztályaiban, bizottságaiban (delegációban), kizárólag magyar és az 1848 : V. t.-cz. szerint csak az választható országgyűlési képviselőnek, az 1885 : VII. t.-cz. szerint csak az lehet a főrendiház tagja, a ki a törvényt azon rendelkezésének, hogy a tör-

¹⁾ L. még a képviselőház 1877 decz. 17-iki és az 1883 május 8-iki ülését. Az előfordult esetekben a Ház gyors vizsgálatot is sürgetett és utasította az igazságügyminisztert, hogy az ügy állásáról jelentést tegyen.

²⁾ Az üléseken, mint a magyar nép gyülekezetén, csak magyarul szólhattak.

³⁾ A múlt század elején néha magyarul szóltak az országgyűlésen, de a törvényeket latin nyelven hozták, míg az 1832—36. országgyűlésen a magyar nyelv általános lesz, a törvények pedig magyar és latin nyelven alkottattak, a két nyelv közti eltérésnél a magyarnak adván elsőséget. Az országgyűléstől ó Felségéhez terjesztendő felírások azonban már az 1805 : IV. t.-cz. értelmében, hasábons latin és magyar nyelven voltak szerkesztendők ; az 1840 : VI. t.-cz. pedig a feliratok nyelvétől kizárólag a magyar nyelvet állapította meg.

vényhozás nyelve kizárólag magyar, megfelelni képes. Egyedül a kapcsolt részek követeinek engedtetik meg a horvát nyelv használata is, de azért reájuk vonatkozólag szintén érvényes az a tétel, hogy a magyar országgyűlésnek csak akkor lehetnek tagjai, ha annyira bírják a magyar nyelvet, hogy a magyar nyelvű tárgyalásokat megérteni képesek.

152. §.

III. A HORVÁT-SZLAVON (ÉS DALMÁT) ORSZÁGGYÜLÉS.¹⁾

I. A horvát-szlavon kapcsolt részek hajdan csak a statutum alkotás jogával bírtak, de már az 1868:XXX. t.-cz. autonomiájukhoz tartozó ügyekre a törvényhozás jogát biztosítja számukra, mely jogot a koronás király a horvát-szlavon országgyűléssel együtt gyakorolja.

Ő Felsége a horvát-szlavon országgyűlést öt évi időszakra hívja össze Zágrábba; személyesen, vagy meghatalmazottja által megnyitja, üléseit elnapolhatja, berekeszti, sőt a rendes törvényhozási időszak letelte előtt feloszlathatja, de ez esetekben az új országgyűlés három hó múlva ismét összeül.

A horvát-szlavon országgyűlés egy kamarából áll, melynek tagjai azonban részint személyes joron (a főrendi elem), részint választás alapján jelennek meg.

Személyes joron tagjai: 1. a zágrábi r. kath. érsek, a karlóczai gör. kel. patriarcha, a megyés püspökök és az auraniai perjel; 2. a megyék élén álló főispánok és a turmezei gróf; 3. férfitagjai azoknak a magyar hercegi, grófi és bárói családoknak, melyek a régi tartományi gyűléseken is megjelenési joggal bírtak, ha 24. életévüket betöltötték, a horvát nyelvben járatosak és Horvát-Szlavon-Dalmát-országok területén oly földbirtoknak tulajdonosai vagy családi hit-

¹⁾ Az ide vonatkozó horvát-szlavon autonom törvények: az 1870. horvát-szlavon II. t.-cz., az 1887 ápril 24., az 1888 szept. 29., és az 1910 május 28-iki törvények. — A horvát-szlavon alkotmányról szólnak: Gosztonyi, Horvát-Szlavon-Dalmátországok alkotmánya. Jászi: I. m. Stefanic, Kroatien (Ulrich-Michler: Staatswörterbuch.) Steinbach, Ung. Verfassungsgesetze. A horvát törvények német fordításban már régebben megjelentek (kiadja a Hilfsämter Direktion der Königreiche Kroatien-Slavonien und Dalmatien), legújabbban pedig magyar fordításban is napvilágot láttak.

bizomány haszonélvezői, melynek földadója a rajta levő gazdasági épületek és lakóházak házosztályadójával legalább 1000 frtot tesz ki (1885); továbbá azon magyar főúri családok tagjai, kik e törvény életbeléptetése után a horvát-szlavon területen letelepednek, valamint a kiket Ő Felsége ezután fog főúrákká kinevezni, ha ugyan a mondott föltételeknek megfelelnek. De a személyes jogon megjelenők száma, a választott képviselők számának felénél, vagyis 45-nél, több nem lehet. A személyes jogon megjelenők báni meghívót kapnak.

Az országgyűlés másik elemét a kerületenként választott képviselők alkotják. E választókerületek száma 90. A választói jog általános feltételei, melyeket mai érvényben az 1910 május hó 28-iki törvény állapít meg: ¹⁾ a magyar állampolgárság, horvát-szlavon községben illetőség, férfi-nem és 24 éves életkor. Különös feltételkép pedig megkívánatik bizonyos vagyoni, vagy szellemi qualificatio.

A vagyoni census az illető által fizetett egyenes állami adó alapján van megállapítva és pedig úgy, hogy választói joggal azok bírnak, a kik a törvényben felsorolt városokban és nagyobb községekben legalább 10, illetőleg 6 korona egyenes állami adót fizetnek, más községben pedig, a kiknek birtokuk van és ezután, vagy mint kereskedők, iparosok, hírlapszerkesztők stb. fizetnek legalább 15, illetőleg 6 korona egyenes állami adót.

Értelmiség alapján választók a tudorok és más diplomás egyének, lelkészek, köztisztviselők, a délszláv akadémia tagjai, nyugalmazott katonatisztek, valamint a középiskolákban érettségit, illetőleg záróvizsgát tett növendékek és azok, a kik valamely katonai intézetet (haditengerészeti akadémia, katonai főreáliskola, hadapródiskola) legfelsőbb évfolyamában sikerrel elvégeztek.

A választás jogát tényleg csak az gyakorolhatja, a ki valamely választói névjegyzékbe fölvetetett és mindenki csak egy névjegyzékbe vehető föl. A választás ma már csak közvetlenül történhetik.

A választói névjegyzékek évenként kiigazítatnak. Az összeállítás és kiigazítás feladata a városi tanácsokat és községi előljáróságokat illeti. A névjegyzéket 14 napon át közszemlére kiteszik és ellene felszólamlásnak van helye. A felszólalások ügyében városokban a polgármesterből és a községtanács két tagjából alkotott, a községek-

¹⁾ Az új törvény által a választók száma igen jelentékeny mértékben emelkedett. A lakosság számához mérve az arány 2%-ról körülbelül 10%-ra szaporodott, vagyis előzőleg a választók száma 50.000 körül volt, jelenleg pedig 250.000-nél van.

ben a járási hatóság kiküldöttének elnöklete alatt a községtanácsban választott két tagból álló bizottság ítél. Ez ellen fölebbezésnek van helye a horvát-szlavon hétszemélyes táblához, mely azután vég-érvényesen határoz.

Választható pedig az a honpolgár, a ki Horvát-Szlavonországok területén községi illetőséggel bír és ott választói joggal bír, abból kizárva nincsen, irni tud és a horvát vagy szerb nyelvet bírja.

A választás érvényessége felett, továbbá a tekintetben, hogy valakit megilleti-e a személyes megjelenés joga, maga az országgyűlés határoz.

II. A bán, mint a horvát-szlavon autonom kormányzat feje, vagy annak helyettese, az országgyűlésen személyesen megjelenhet, ott felszólalhat, esetleg az interpellatiókra felelni, a kért felvilágosítást megadni tartozik; de szavazati joggal csak akkor bír, ha az országgyűlésnek egyéb czimen tagja.

Az országgyűlés belső szervezetét részint a törvény, részint az erre támaszkodó házszabályok állapítják meg. Elnökét és két alelnökét az egész öt évi tartamra, a háznagyot, jegyzőket pedig évenként választja.

Az országgyűlésnek minden tagja a mentelmi jog oltalma alatt áll. Így azután a horvát-szlavon tartománygyűlés által a magyar országgyűlésre küldött követek kettős (magyar és horvát-szlavon országgyűlési) mentelmi joggal bírnak.

Az autonom törvényhozásnak, valamint az országgyűlésnek, mint a külön országos törvényhozás egyik elemének hatáskörébe tartoznak — röviden összefoglalva — az említett autonom ügyekre a törvényalkotás; továbbá a társországek közjogi belső szervezetének, az autonom alkotmánynak szabályozása; az országos kormány ellenőrzése, esetleg felelősségre vonása; az autonom költségvetésnek megállapítása; a zárszámadások megvizsgálása; az országgyűlési tisztviselők választása, a házszabályok szerkesztése, a magyar országgyűlésre küldendő követek választása.

A társországek területén fekvő állami földbirtokok eladása is csak a horvát-szlavon országgyűlés hozzájárulásával történhetik. Végre közreműködik Horvát-Szlavon- és Dalmátországnak helyzetét a magyar államban meghatározó 1868:XXX. alaptörvény esetleges megváltoztatásánál.

IV. FEJEZET.

A KORMÁNYZÁS (VÉGREHAJTÁS).¹⁾

153. §.

A kormányzásról általában és annak régi szervezetéről.

I. A kormányzás hatáskörébe tartozik az államélet fővezénylete és ügyeinek intézése, hogy a jog korlátai között, az állam feladatai megvalósulhassanak. Kétségtől ide tartozik a végrehajtás is, mert első sorban a kormány feladata felügyelni és odahatni, hogy az állami akarat tiszteltessék, ha szükséges, kényszerrel is végrehajtsák. De ez teendőit nem meríti ki. A kormányzás hozza még kifejezésre az állam magasabb politikai irányát, gondoskodik belső és külső biztonságáról, erkölcsi, anyagi, szellemi fejlődéséről. Ide tartozik a nemzetközi ügyek vezetése, a hadügy, a háború és béke ügye; vezeti az államnak, mint magánjogi személynek gazdasági életét, van szabályalkotó hatalma és rendeletében szintén államakarat nyilvánul. A törvény a kormányzatot egészben nem határozza meg, inkább csak körülírja és ezért a kormány cselekvéseinek motivumait nem mindig a törvényből,²⁾ hanem saját politikai belátásából is veszi. Így lesz azután a kormányzat az állami organumok olyan működése (az állam cselekvése, tette), mely a fennálló jogrenddel összhangban, szabad tevékenysége által valósítja meg az állam feladatait.

II. A kormányzói hatalom Magyarországon a monarchia keletkezésekor már egész kiterjedésében a királyt, mint az állam fejét,

¹⁾ Montesquieu az államhatalomról szóló fejtegetéseiben ezt a hatalmi ágot végrehajtónak nevezi, s midőn a kontinens elfogadja elméletét, műszavait is átveszi, így nálunk is az 1791: XII. t.-cz. Csak később ismerik föl, hogy e hatalomágban nemcsak végrehajtás, hanem az állam kezdeményező ügyigazgatása is foglaltatik, s hogy a végrehajtás annak csak része.

²⁾ Ámbár ilyenkor sem az a viszony, mely az emberi akarat és tett között fennáll, hanem inkább az, mely a cselekvés és motivumai közt létezik. Az állam minden célja indító oka lehet a kormányzat valamely cselekvésének, így tehát az állam által elrendelt, valamely jogszabály végrehajtása is; de minthogy az államnak ezen kívül más céljai is vannak, tehát lehetnek más motivumok is a kormányzat cselekvésére. — Többen a kormányzati hatáskört negative határozzák meg, hogy mindaz oda tartozik, a mi nincs a törvényhozás és bírósági hatáskörében. Ez az állam tényleges életére ugyan sokban találó, de végre is fogalmi meghatározásra nem vezethet.

illeti meg. Werbőczy a régi elvnek ad kifejezést, midőn mondja : »a kormányzás a király személyére az uralkodással átruházott.«

De a kormányzói hatalom korlátolt volt, a mennyiben csak a törvényeknek megfelelően, az alkotmányos szervek közreműködésével gyakoroltathatott és a nemesség, a rendek, végre a nép részévé vált az önkormányzati testek által. A »Corpus Juris«-ban több törvény biztosít, hogy a kormányzás az alkotmány értelmében fog történni (1791 : XII. és a kir. hitlevelek, eskük) s hogy az alkotmányt sértő rendeleteknek a nemzet engedelmességgel nem tartozik (aranybulla, az 1545 : XXXIII. t.-cz., melyből a szokás általánosított).¹⁾

Rége a király személyesen kormányzott főtisztviselői — nádor, országbíró, tárnokmester, vajda, bán stb. — segítségével. Hatásköre tágasabb lévén, e főtisztviselők úgy tűnnek föl, mint a király közegei, kik helyette és megbízásából a Felséget megillető kormányzási jogokat gyakorolják, akaratát végrehajtják. Később, az alkotmányos élet fejlődésével, a kormányzati hatalom szigorubb szabályozást nyert s e tisztségek több önállóságot és alkotmányos hatáskört szereztek, majd országos méltóságokká váltak, a nádori állás pedig (különösen az aranybulla óta, mely őt bizta meg a törvények tekintélyének ellenőrzésével), jelentőségében igen emelkedett.

Ez ősi hivatal, mely a nemzetgyűlésen választott tisztségből keletkezett, mások szerint nyugati eredetű, kezdetben királyi kinevezéssel, azután, gyarapodván a nemzet befolyása, ennek választásával töltetett be. A nádorválasztás ujabban akként történt, hogy a király két katolikus és két protestáns honfit jelölt ki, a kik közül az országgyűlés választott. (1608 : k. e. III.) — A nádor volt a király távollétében vagy akadályoztatása esetén annak helytartója, az ország főkormányzója, a király és az ország közti meghasonlás eseteiben közbenjáró ; a király kiskorúsága esetére gyám és gyámkormányzó, az ország egyik főbirája és főkapitánya stb. (l. 59. §.) Az 1485 : II., 1848 : III. t.-cz. a nádort a király helyettesévé teszi, Ő Felségének az országból való távolléte esetére és kijelenti, hogy ilyenkor a nádor, István főherczeg, személye is sérthetetlen. E hatáskörön az 1867 : VII. t.-cz. változtatott, midőn megállapította, hogy a király, távolléte

¹⁾ Számos törvény kimondja, hogy a kormányzói hatalom az alkotmány értelmében gyakorlandó, különösen pedig az 1715 : III., 1741 : XI., 1791 : XVII. és 1791 : XII., mely utóbbi szerint »Executiva autem potestas non nisi in sensu legum per Regiam Majestatem exercebitur«. Az 1848. évi III. t.-cz. értelmében pedig »Ő Felsége a végrehajtó hatalmat az alkotmány ösvényén, a törvények értelmében ... gyakorolja.«

alkalmával is, személyesen vezeti a kormányt a felelős ministerium által, valamint ez a t.-czikk kijelentette, hogy addig, a míg a nádori méltóság határköre, a felelős kormányzat elveivel megegyezőleg, törvény által szabályozva nem lesz, a nádorválasztás elhalasztatik.

Már az Árpád-házbeli királyok alatt egyes törvények elrendelték, hogy a király maga mellett a nemzet jeleseiből tanácsosokat tartson s ezek véleményét a fontosabb kormányzati esetekben meghallgassa; sőt az 1298: XXIII. t.-cz. a király kormányzati cselekvényeinek érvényét, a királyi tanács meghallgatásától teszi függővé. A vegyes házból származó királyok alatt pedig, úgy látszik, hogy a királyi tanács intézménye állandó lesz (1386. Decr. 1478: X., 1500: X.) és az 1507: V., VII. t.-cz. annak felelősségét, az 1518: XXXIX., XL. t.-cz. pedig szervezetét, hatáskörét megállapítják.

154. §.

A kormányzat régi szervezetéről. (Folytatás.)

A Habsburgok alatt központi kormányhatóságok szerveztettek: a *m. kir. udvari kancellária*, *m. kir. helytartótanács* és a *m. kir. pénzügyi kamara*.

A *m. kir. kancellária*, az Árpád-házbeli királyok alatt keletkezett kancellári állásból és hivatalból fejlődött ki ¹⁾ s végleges szervezetét III. Károly, Mária Terézia, II. Lipót rendeleteiben nyerte. I. Ferdinánd alatt a kancellária királyaink állandó székhelyére, Bécsbe költözött, s nem egyszer az ausztriai kancelláriával szemben alárendelt helyzetbe jutott. II. Mátyás alatt a viszony jobbra fordult, a *m. kir. kancellária* önálló lett (1608: k. e. X. t.-cz.) és később függetlenségének biztosítására számos törvény alkottatott.²⁾ Legutóbbi szervezete szerint egy elnökből — főkancellár, — egy vagy két alelnökből — alkancellárok, — 12 tanácsosból,³⁾ kik a főpapi, főuri és nemesi rendből voltak kinevezendők, állott.

Hatásköre lényegében az volt, hogy a király e hivatal által gyakorolta felségjogait, úgy a törvényhozás, mint a pénzügy, hadügy

¹⁾ Fejérfpataky L.: A kancellária az Árpádok alatt. (Akad. kiad.)

²⁾ 1609: XXI., 1613: XXV., 1618: VIII., 1622: XVII., 1630: XXIX., 1638: XVI., 1687: VIII., 1715: XVII., 1741: XIII. stb.

³⁾ Egy tanácsosnak mindig a kapcsoló részekből kellett lennie. (1765: XXXV.)

kivételével, a kormányzás és biráskodás körében. A király belügyekre vonatkozó rendeleteit e hatóság útján bocsátotta ki a helytartótanácshoz és egyéb hatóságokhoz. Sőt a m. kir. kancelláriának a külügyekre is volt tényleg némi befolyása. — Erdély számára külön udvari kancellária állott fenn, lényegileg ugyanazon hatáskörrel, mint a milyennel a magyar birt.

A *m. kir. helytartótanács*. Az említett kir. tanács a mohácsi vész után jelentőségét veszti. I. Ferdinánd alatt (1536 : XVI.) helyébe új kormányhatóság szerveztetett,¹⁾ melynek élén a nádor, királyi helytartó állott. Ezen királyi helytartók mellett működő és szintén királyi tanácsnak nevezett hatóság, daczára több törvényünk sürgetésének, fontosabb szerepkörre nem tett szert egész a XVIII-ik század elejéig, a midőn m. kir. helytartótanács (*consilium regium locumtenentiale*) névvel újra szerveztetett és az ország kormányzatában jelentékeny hatáskört nyert. Több osztályra oszlott. Fontosabb ügyekben csak javaslatot tett, a királynál volt az eldöntés joga. (1723 : XCVII—CII., CV., CIX., CXII., CXV—CXIX.)

E kormányhatóság a testületi rendszer elvei szerint járt el, s tagjai voltak az elnöklő nádoron kívül az országbíró, a tárnokmester, az esztergomi érsek, a horvát bán s még 18 tanácsos a főpapi, főuri és nemesi rendből. Hatásköre a beligazgatásra terjedt ki. Különösen felügyelt arra, hogy az ország törvényei, kir. rendeletek megtartassanak, végrehajtsanak ; gyakorolta az állami főfelügyeletet a törvényhatóságok, a közművelődési, ipar, kereskedelmi, közlekedési, közgazdasági ügyek fölött ; intézkedett az adónak behajtását, valamint a katonaság elszállásolását illetőleg ; végre hozzátartozott a közrendészet, a belbiztonság fentartása és a közegészségügy. A m. kir. helytartótanács hatásköre Horvátországra is kiterjedt (1791 : LVIII.), függetlenségét több törvény (1723 : CI., 1741 : XIV., 1791 : XIV.) biztosította. — Erdélynek legfőbb politikai igazgatására, az u. n. főkormányzék (*gubernium regium*) állott fenn, élén egy királyi kormányzóval.

A *m. kir. pénzügyi kamara*, pénzügyek kezelésére, a régi tárnokmesteri hivatalból a mohácsi vész után keletkezett. Előbb Budán, majd Pozsonyban birt székhelylyel. Élén a kamarai elnök s több al-elnök állott, kik mellett a kamarai tanácsosok működtek. Hatásköre, a hadi adót kivéve, az ország összes pénzügyeire kiterjedt. — Keletkezésekor az ausztriai pénzügyi kamarának alárendeltetett ; később

¹⁾ Székhelye, 1789-ig, Pozsony volt, azután Buda lett.

azonban függetlenségét és önállóságát számos törvény biztosította,¹⁾ a nélkül azonban, hogy mindig célhoz vezettek volna. A m. kir. kamara a közjvedelem fölölését, mintegy 8—9 milliót, évenként az ausztriai udvari kamarának átszolgáltatni tartozott.²⁾

E főkormányhatóságok csak a közönséges hivatalnoki felelősség alatt állottak az uralkodóval szemben, az országgyűlésnek nem voltak felelősek. A király személyes kormánya eredményezte azt, hogy minden ügyben, a melyben a kancellária királyi leiratott küldött, a helytartótanács engedelmeskedni tartozott; legfőleg előterjesztéseket tehetett, de ha a rendelet továbbra is fentartatott, azt végrehajtani volt köteles. Az országgyűlés pedig csak a felírás, panasztétel, graminálás jogával bírt.

II. Az 1848. évi törvényhozás mindezeket a hatóságokat megszüntette, illetőleg helyökbe a *felelős ministeriumot* léptette olyan értelemben, hogy jövőre a király kormányzó hatalmát kizárólag a felelős ministerium által gyakorolandja. De továbbra is épségben maradt a polgárok részvéte ebben a hatalmi ágban, közvetlenül az önkormányzati testek, közvetve pedig azon alkotmányos befolyás által, melyet az országgyűlés a kormányzatra gyakorol. A királyi kormány a végrehajtó hatalmat az alkotmányos szervek közreműködésével, a törvények korlátaiban belül, azok értelmében kezeli, a mi nem annyit tesz, hogy a király az országgyűlésnek alá van rendelve, hanem, hogy a királyi kormány, mint organum, alatta áll a törvénynek, melynek egyik alkotója ugyancsak a király.

A kormány felelősségének eszméje, mint láttuk, nem új a magyar alkotmányban. Az az elv, melyért a felelős kormányok szerveztetnek,

¹⁾ 1608: k. e. V., 1609: XXI., 1655: XI., 1681: XIII., 1715. évi XVIII., stb.

²⁾ Szerepet játszott még (tényleg) a magyar államügyek körül, hosszú időn keresztül, a Mária Terézia által életbeléptetett osztrák »Staatsrath«. Hatásköre kezdetben nem terjedt ki Magyarországra, de csakhamar tanácskozik úgy a m. kir. kancellária, mint az erdélyi kancellária előterjesztései fölött; II. József e hivatal segítségével viszi keresztül legtöbb reformját. Tulajdonképpen nem volt hatóság, hanem csak tanácskozó testület, mely véleményt mondott, illetve a fejedelem határozatait előkészítette. Tagjai közé II. József óta magyarok is kinevezettek. Később (I. Ferencz alatt) átalakul és mint államministerium (Staats- und Conferenzministerium) hatásköre még inkább kiszélesbül, a külügyekkel is foglalkozik. — A magyar alkotmány azonban mit sem tud erről az intézményről, legfőleg azt mondhatnánk, hogy közvetve a külügyekre ismerheti (1741: XI., 1791: XVII.), midőn hangsúlyozza, hogy kebelébe magyarok is alkalmaztassanak (L. Deák Ferenc: Adalék a magyar közjoghoz. 158. l.)

hogy t. i. a közérdek legyen a kormányzásnál irányadó, már támogatásra talál, midőn törvényeink elrendelik, hogy a király maga mellett tanácsosokat tartson, kiknek véleménye a fontosabb ügyekben meghallgatandó (1478 : X., 1500 : X.). sőt, mint az 1298 : XXIII. t.-cz. kifejezi, a mit a király fontosabb ügyekben e tanács meghallgatása nélkül tesz, érvénytelen. Ezt ismétli az 1507 : V. t.-cz. : »Mindazt, mik az ország ügyeit érintik, a kiály . . . tanácsosainak . . . tanácsával végezze, és a mit azok tudta nélkül cselekednék, érvénytelen legyen.«

Az 1507 : VII. t.-cz. pedig a királyi tanács felelősségét és ezzel az országgyűlés birói hatalmát a kormánynyal szemben világosan kimondja : »Ha valaki a rendek közül a király tanácsában ezen ország szabadsága, közjava és törvényei ellen nyilván és vakmerőleg cselekedni merészelne, ezt a többi ülnökök a legközelebbi országgyűlésen a főpapok, országnagyok s a többi rendek előtt névszerint följelenteni tartoznak, ki is ugyanott, mint a hazának és szabadságnak zavarója, személyében és vagyonában megbüntettetik.« E törvény azonban a bekövetkezett politikai zavarok miatt csakhamar jelentőségét veszti.¹⁾ — A nádorra vonatkozólag, az aranybulla biztosította hatáskörét, de már az 1231-iki decretum 3. cikke elrendeli, hogy ha a nádor hatalmával visszaél, vagy rosszul kormányoz, a király a rendek kívánatára mozdítsa el állásától.

A Habsburg-korszak nem kedvezett a felelősség eszméjének. Törvényeink ugyan számtalanszor elrendelik, hogy a király mellett magyar tanácsosok működjenek, kik a fontosabb ügyeknél meghallgatandók, az idegen befolyás pedig eltávolítandó (1613 : XXV., 1630 : XXIX., 1715 : XLI., 1741 : XI. stb.), csak hogy ezek nem mindig tartattak meg szigoruan. A felelős kormányzásnak törvény által való részletes szabályozása az 1790/1. országgyűlésen ismét szóba jött ugyan, de eredmény nélkül. Régi alkotmányunkban a király személyes kormányzása nem volt szigoruan elválasztva kormánya cselekedeteitől és így a királyi felelőtlenség mellett, a kormány felelőssége csak nehezen juthat elismerésre. Még amult század harminczas éveinek gyűlésein is sokszor kijelentik, hogy a király és kormánya egy és ezért a kormányzat erősebb megbírlását nem tűrik. (L. Kossuth : Országgyűlési tudósítások.)

A felelőtlen kormányzás lehetőségét nagy mértékben előmozdítá

¹⁾ L. Schwarcz Gyula : Magyarország alkotmányjogi átalakulása. (Athenaeum 1892. I.) ; U. a. : A ministeri felelősség eredete Európában (1892.)

az, hogy a közjövödelmek ellenőrzés nélkül voltak a kormány kezében. Sőt e közjövödelemnek csak egy része, a hadi adó, később meg a házi adó függött a rendek elhatározásától, de ezek kezeléséről nem kérhettek számadást.

A viszony körülbelül az volt, hogy az évi, körülbelül 23 milliónyi ezüst forint tiszta országos jövedelemből, a rendek határozása alá, mintegy 9 millió forint tartozott, 14 millió forint pedig attól egész független volt. (Eötvös : Reform.) A hadi adót az országgyűlés szavazta meg, de az egyszer megszavazott összeget rendszeren a legközelebbi országgyűlésig a kormány beszédhette, csak fölemelhető nem volt, az országgyűlés beleegyezése nélkül. — A király magánkiadásai és a kormányzat, az államigazgatás költségei összeolvadtak ; egyikről sem tartozott számot adni, de viszont, hogy a jövedelmekből miként képes fedezni a fölmerülő szükségleteket, egyedül az ő gondja volt.

155. §.

A) A király jogköre a kormányzásban és a központi kormány.

I. A király, mint a kormányzati hatalom feje, nevezi ki a felelős ministeriumot, a mely által a törvények korlátai között a központi kormányt kezeli ; még pedig kinevezi a minisiterelnököt közvetlenül, a ministerium többi tagjait a minisiterelnök előterjesztésére és ellenjegyzése mellett (1848 : III., 1867 : VIII.)¹⁾ — A minisitereket elbocsátja, az alkotmányos gyakorlat szerint, ugyancsak a minisiterelnök fölterjesztésére és ellenjegyzése mellett. A minisiterelnök elbocsátását pedig az új minisiterelnök ellenjegyzzi.²⁾

A kormányzati hatalom egész körében a királyt illeti meg a *főfelügyelet*, melyet részint közvetlen, személyesen, részint kormánya által gyakorol. Ebből folyólag jogában áll bármely ügyről, mely a közérdeket érinti, felvilágosítást kívánni, illetve ennek alapján a köz érdekében intézkedni. A ministerium a kormányzat állá-

¹⁾ Az 1848 : III. t.-cz. 12. §-a szerint : »Ministertársait legfelsőbb megerősítés végett az elnök teszi javaslatba« ; az 1867 : VIII. t.-cz. szerint : »a minisiterelnök előterjesztésére, annak ministertársait Ő Felsége nevezi ki«.

²⁾ A minisiterelnöki székben történt változásnál, többfelé gyakorlat, hogy az új kinevezést maga a kinevezett minisiter jegyzi ellen. Nálunk az ellenjegyzést a lelépő minisiterelnök végzi. — Az 1848 : III. t.-cz. 9. §-a szerint a minisiterelnököt a király távollétében a nádor nevezte ki, de a király jóváhagyásával.

sáról, a közhivatalok működéséről, időszaki jelentéseket terjeszt a Felső elé; a hatósági önkormányzati testek felett pedig a király által kinevezett főispán örökös s első sorban felügyel arra, hogy az önkormányzati igazgatás által a közérdek csorbát ne szenvedjen. A legfőbb felügyelet joga kiterjed magántársulatokra, a mennyiben működésük a közérdeket érinti; testületekre, egyházakra, vallásfelekezetekre, vallási, tanulmányi és közalapítványokra; a nemzet anyagi, szellemi jólétére, fejlődésére.

A központi kormány által ügyek megvizsgálására, felügyeletre, de néha intézkedésre is, ministeri ellenjegyzés mellett kinevezett királyi biztosok küldetnek ki, vagy a ministerium által kormánybiztosok. Magától értetődik, hogy az ő hatáskörük csak a törvények korlátai között mozoghat, azoktól nem térhetnek, azokat meg nem sérthetik. Megjegyezzük azonban, hogy alkotmányunk által a királyi vagy kormánybiztosság, mint külön intézmény, egészen szabályozva nincsen. A törvények csak egyes ügyeknél és esetekre tartalmaznak ide vonatkozó rendelkezéseket. Így az 1886: XXI. t.-cz. 4. §. a törvényhatósági ügykezelés megvizsgálására, az 1876: XIV. t.-cz. 168. §. a közegészségügy körébe, az 1885: XXIII. a vízügyeknél; — továbbá a vallási zsinatok tartásánál, a közoktatási ügykörben, stb. találkozzunk még királyi, illetőleg kormánybiztosokkal. Ha a biztosok kirendelése hosszabb időre szól, akkor törvény állapítja meg. Legalább így történt a szegedi árvíz alkalmával a királyi biztos kirendelését illetőleg, a melyről az 1879: XX. és az 1880: XV. t.-cz. intézkednek. Az 1912: LXIII. t.-cz. szerint pedig a ministerium háboru idejére, kivételes hatalommal, kormánybiztosokat nevezhet ki, a kik a ministerek kezébe esküt tesznek.

II. Hivatalok, czimek, méltóságok, nemesség, rendek adományozása kir. felségjogot képez. Régi alkotmányos elv, hogy a király minden egyházi, polgári, katonai hivatal, állami kitüntetés kútfeje, s hogy ezek tekintélyüket királyi tekintélyből származtatják. E szerint a király nevezi ki a ministereket, a horvát bánt és más főbb államhivatalnokokat; az alkotmány korlátai között¹⁾ hivatalokat állíthat föl, eltörölhet, azokat utasításokkal elláthatja, hatáskörüket megváltoztathatja. Az alkotmány pedig e jog körül csak annyiban korlátozza, a mennyiben hivatalok külföldieknek, kellő minősítéssel nem

¹⁾ Fentebb láttuk, hogy a király a végrehajtó hatalmat az alkotmány értelmében kezeli, tehát az alkotmány által felállított szervek, szervezetek közreműködésével, a melyeken egyoldaluan nem változtathat.

biróknak nem osztogathatók s a törvényben megállapított központi (ministeri) kormánysszervezet, valamint a hatósági önkormányzati testeknek és bíróságoknak törvény által biztosított jogállása, szervezete, önkényüleg meg nem változtatható.

A magyar nemesség adományozása, átruházása, privilegiumok osztogatása, a koronás király joga; továbbá csak a király alapíthat érdemrendeket s ezeket, valamint a címeket osztogathatja. Mindezekben a tényekben a királyi, vagyis államfői hatalom nyilvánul és mint ilyen, ministeri ellenjegyzéssel gyakorolandó.

Magyar rendek: az *»aranyssarkantyus-rend«*, melyet I. Károly királyunk alapított s 1590-ig koronázáson kívül is, azóta pedig csak koronázáskor osztogattatik; külön jelvény, vagy cím nem jár vele; 2. Zsigmond király 1408-ban az érdem jutalmául a *»sárkány-rend«*-et alapította, mely azonban csakhamar megszűnt; 3. Mária Terézia 1764-ben sz. *István apostoli királyról elnevezett rendet* alapította, melynek nagymestere mindenkor a magyar király, főpapja az esztergomi érsek, kancellárja hajdan a magyar kir. udvari főkancellár, jelenleg a magy. kir. miniszterelnök. Világi tagjainak száma: 100 és pedig 20 nagykeresztes, 30 középkeresztes, 50 kiskeresztes.

Ezen kívül a király, a magyar állam körül szerzett érdemeket még a következő, nem magyar eredetű rendekkel is jutalmazza: 1. az *»aranygyapjas-rend«*, melyet burgundi Fülöp herceg alapított, 1474-ben és a habsburgi házra örökösödés folytán szállott; 2. *»csillagkeresztes-rend«*, nők számára alapítva, Mantuai Eleonóra, III. Ferdinánd neje által 1868-ban; 3. *Mária Terézia-rend*, kitűnő katonai rédemek jutalmára 1757-ben alapítva, három fokozatban, nagy-, közép- és kiskereszttel; 4. a *Lipót-rend*, I. Ferencz által, 1808-ban, atyja emlékére három fokozatban alapítva; 5. a *vaskorona-rend*, mely Napoleon által alapított és I. Ferencz által, 1816-ban, három fokozattal megújított; 6. a *Ferencz József-rend*, uralkodónktól 1849-ben alapítva, nagy-, közép-, tiszti és lovagkeresztesek osztályaival; 7. ugyancsak uralkodónk alapított (1887-ben) egy érdemjelvényt, kiváló tudományos, irodalmi és művészeti érdemeket (pro literis et artibus) jutalmazandó; valamint 8. nők részére az *Erzsébet-rendet* (1898) három osztálylyal; továbbá polgári és katonai érdemek elismerésére szolgál az arany és ezüst érdemkereszt koronával, vagy a nélkül. Mind e rendjeleket egyébiránt a büntetőtörvény belföldieknek is tekinti, midőn ki-terjeszti rájuk ama határozatot, hogy a magyar bíróság által hivatalvesztésre ítélt egyén belföldi rendjeleit úgy, mint egyéb diszjeleit, katonai vagy polgári érdemjeleit elveszti.

Az osztogatott főbb címek a belső titkos tanácsosi, kamarási, m. kir. udvari tanácsosi, a királyi tanácsosi, egyes közhivatalok czime, stb.¹⁾

¹⁾ Hajdan a kir. kiváltságok még a közjog, de a magánjog körében is, a partikuláris jogok egész sorozatát hozták létre. Helyesen jegyzi meg Boncz, hogy a király ilyen kiváltságok osztogatási joga épúgy elévültnek tekinthető,

bár világos törvény által nem töröltetett is el, mint a hogy a koronára visszaszállt birtok már nem adományozható, hanem az a m. kir. kincstárt illeti meg szállományi jogon. (Magyar Államjog. 264. l.)

A király egyedüli kutforrása lévén minden állami kitüntetésnek, tehát idegen államfők, vagyis államok által adományozott rang, czim, érdemrendek nálunk csak a királytól nyert elfogadásra és viselhetésre jogosító engedély alapján használhatók. Ha valaki jogérvényes birói határozattal hivatalvesztésre ítéltetik, az 1878 : V. t.-czikk értelmében, az örökösökre át nem ruházható belföldi rendés diszjeleit elveszti ; a hivatalvesztésre szóló ítélet tartama alatt pedig ezeknek megszerzési képességét. A külföldi rendjeleknél a hivatalvesztésre szóló ítélet csak a rendjelek viselhetésének jogától foszt meg, míg végleges elvesztések az adományozó állam határozatától függ.

Megjegyzendő azonban, hogy csak a közvetlen állami kitüntetések erednek közvetlenül a királytól, egyébként nyilvános kitüntetést, czimet osztogathatnak még (bár itt is királyi tekintély alapján) egyetemek (tudori), tudományos akadémia (tiszteleti, rendes, levelezői tagság), községek (diszpolgárság), egyletek, társulatok (disz-, tiszteleti tagság). Ha valamely czim tényleges szolgálati viszonyynal van összekötve, nem tekinthető kitüntetésnek. E kategóriába tehát csak az az eset sorozandó, ha a hivatal pusztá czime adatik. A mi kétféleképp történhetik : valamely tényleg létező hivatal czimének adományozása által, olyanok számára, kik az állást nem töltik be, vagy volt tisztségnek adományozásával, mely azonban ma már csak a czimben él.

III. A király felségjoga még a *pénzverés és pénzkibocsátás* joga, de azon korlátozás mellett, hogy a pénzrendszer és pénzláb, a vereendő és kibocsátandó pénz mennyisége, alakja, értéke és sulya a törvény által határozottatik meg. A nemes fémből készült érmek, a király képét, nevét és czimét viselik. (1867 : XII., 1868 : VII.)

156. §.

A király jogai az egyházak körül. (Folytatás.)

A magyar király a bevett vallásoknak és az elismert vallásfelekezeteknek fővédnöke és legfőbb felügyelője ; védelmezi alkotmányos jogállásukban ; védelmezi az egyházak vagyonát, szabályszerű jövedelmét, esetleg annak behajtásánál hatóságaival közreműködik. Mint a hitfelekezetek legfőbb felügyelője, öröklik az egyházak jogai,

szabadságai fölött; valamint felügyel arra, hogy jogait és hatáskörüket tul ne lépják. Ennélfogva jogosítva van az ügyek mibenlétéről bármikor felvilágosítást kívánni. — Országos egyházi zsinatok csak királyi engedéllyel tarthatók, s a király ezeken magát biztos által képviseltetheti; a határozatok pedig csak királyi megerősítés mellett válnak érvényesekké. A római szentszéknek (külföldi egyházi hatóságnak) rendeletei és határozatai csak királyi engedély mellett hirdethetők ki és hajthatók végre. Ez az u. n. *királyi tetszésjog* (Jus placeti).¹⁾

A vallásügy körül felmerült sérelmeket és viszálykodásokat első sorban a királyi kormány hivatott elhárítani; ²⁾ valamint a király gyakorolja minden egyházi alapítványok felett a legfőbb felügyeleti jogot és gondoskodik arról, hogy azok rendeltetésüknek megfeleljenek.³⁾

De e jogokon kívül, melyek az állam fejét, az állami souverainitásból folyólag is megilletik, a magyar király bírja még a katolikus egyházban a nagyfontosságú *főkegyuri jogot* (jus supremae patronatus), melyet elődei az egyház körüli érdemeik alapján nyertek. Werbőczy mondja már, hogy Magyarország királyai ez országban egyházak, püspökségek, apátságok, prépostságok alapítói lévén (tehát a királyi joggal és államvagyonból), ez által minden pártfogói, kinevezési és adományozási jogot megszereztek.⁴⁾ Szt. István, illetőleg Zsigmond

¹⁾ Sokat vitatott jog. Levezetik Zsigmond királynak (1404) egyi ide vonatkozó rendeletéből, a Corpus Jurisban nem foglalt 1440: IV. t.-czikkből, az állandó gyakorlatból, az állam felségiségéből, legfőbb felügyeleti jogából. (Erről ujabban értekezik Vázsonyi: A kir. placetum a magyar alkotmányban. Budapest, 1893.)

²⁾ Boncz: M. Államjog. 267. l.

³⁾ 1548: XII., 1550: XIX., 1715: LXXIV., 1723: LXX., 1751: XXI., 1791: XXVI., XXVII., 1895: XLIII. t.-cz. — Csorba Ákos: Alapítványaink és a legfőbb felügyeleti jog; valamint ide vonatkozólag is érdekes gr. Apponyi Albert és Apáthy István, mint a kath. vallási és tanulmányi alapok jogi természetének megvizsgálására, a képviselőház által kiküldött bizottság előadójának jelentése (Budapest, 1883.).

⁴⁾ Werbőczy szerint (Hk. I. 11) a pápa az egyházi javadalmak adományozásánál a megerősítésen kívül, semmi más hatalmat nem gyakorol, mert: 1. »Magyarország királyai az országban minden egyházak, püspökségek, apátságok, prépostságok alapítói lévén, ez által a kegyuraságnak, kinevezésnek, választásnak és hivatali adományozásnak minden hatalmát megszerezték; mert 2. a magyarok szt. István apostolsága mellett tértek a keresztyén hitre; mert 3. Magyarország királyai e jogot szt. István óta akadálytalanul gyakorolták; végre, mert 4. e jogot a konstanci zsinat is elismerte. — Az ide vonat-

király idejétől pedig állandóan gyakorolták e jogot, melyet a konstanzi zsinat (1417) is elismert.

E jog alapján 1. a király adományoz minden nagyobb egyházi javadalmat, valamint a magán kegyuraság alá nem tartozó kisebb javadalmakat. Így tehát a király nevezi ki az érsekeket, a megyés és címzetes püspököket, kanonokokat, világi és szerzetes apátokat, prépostokat. Az érsekeket, püspököket pápai megerősítés mellett mely megerősítés azonban csak a püspökrendi hatósággal járó jogokra (lelki hatalom) vonatkozik. A király által kinevezett, a pápai megerősítés előtt is főpapi hatáskört gyakorolhat, a javadalmat élvezi és mindazon jogokkal bír, melyek őt alkotmányunk értelmében megilletik. A király tehát nem praesentál vagy postulál, hanem a szószoros értelemben kinevez, adományoz.

De e javadalmak adományozása csak alkotmányunk szerint, ministeri ellenjegyzéssel és a következő korlátok között történhetik :

a) az egyházi javadalmak csak kánonszerű kellékekkel bírő, érdemes honfiaknak adományozhatók és sokáig üresedésben nem hagyhatók ;

b) a fogarasi görög kath. érsek az érsekmegyei zsinat által kijelölt három egyén közül neveztetik ki ; a szent-mártoni benczés főapát, valamint a jászói, csornai premontrei rendű prépostok a szerzetbeli választás által kijelölt három egyén, a tihanyi, bakonybéli s dömölki benczés apátok pedig ugyancsak szerzetbeli választás alapján a főapát által kijelöltek sorából nevezendők ki ;

c) a király az általa kinevezetteket áthelyezheti ugyan, de egynek több javadalmat csak akkor adományozhat, ha igen fontos okok kívánják (1507 : XIII., 1514 : LIX., 1723 : LV.) ;

d) a magánkegyuraság alá tartozó egyházi javadalmakat nem adományozhatja, de ha valamelyiknek természete iránt kétely támad, a magánkegyuraság bizonyítandó, mert különben királyi adományozás alá kerül.

2. A király utólagos pápai megerősítés mellett érsekségeket

kozó bőséges irodalomból kiemeljük : Pázmány Péter classicus emlékiratait, 1635-ből ; Kollár : Hist. dipl. juris patronatus apost. Hungariae regum (1762) ; U. a. : De originibus et usu perpetuo potestatis legislatoriae circa sacra apost. regum Ungariae (1764) ; Fraknói : A magyar királyi kegyuri jog, mely művet tudományosan ismerteti, Forster, a Budapesti Szemle 1896. novemberi és deczemberi számaiban ; továbbá Barta : A legfőbb kegyuri jog (1891) ; Boncz : A vallás körüli felségjogokról (1895) ; Dedek : Boncz könyve a valláskörüli felségjogokról (1895) ; Kosutány : Egyházvagyron (1897).

és püspökségeket állíthat fel ; valamely egyházmegyét több egyházmegyére oszthat ; általában egyházi javadalmakat alapíthat, nagyobb javadalmakat feloszthat, egyesíthet, áthelyezhet. Az eltörölt vagy elpusztult egyházi javadalmakat katolikus vallási oktatási vagy jótékony célra fordíthatja ; szerzetes rendeket az országba behozhat, kitilthat, korlátozhat vagy helyreállíthat. De szokás a szerzetesrendeket törvényhozásilag befogadott lakóknak nyilvánítani, még pedig ingatlanok birhatásával, vagy a nélkül. (1715 : CII.)

3. Az üresedésben levő érsekségek, püspökségek, valamint más, királyi adományozástól függő javadalmak jövedelmeit egyéb katolikus közhasznú célokra fordíthatja.

A király, mint az egyházak fővédnöke, főpártfogója, gondoskodik arról, hogy a javadalmasok kötelességeiket hiven teljesítsék, a javadalom helyén lakjanak, a javadalmat meg ne terheljék, el ne idegenítsék, pusztulni ne engedjék. Ha a javadalmas a javadalmat pusztulni engedi, akkor annak jövedelme zár alá vehető és az illető egyház, vagy javadalom helyreállítására fordítandó.

A Kolonich-féle egyezmény szerint, melyet az 1715 : XVI. t.-cz. törvénybe iktatott, a javadalmaikat kir. adományból bíró, de végrendelet nélkül elhalt főpapok vagyonából egyharmadrészt az állam örököl (egyharmadrészt az egyház, egyharmadrészt a rokonok). A király ily javadalmasoknak teljes végrendelkezési jogot is adhat, de ennek elnyerése nélkül csak vagyonuk egyharmadáról intézkedhetnek, a mely végrendelet hiányában a rokonoknak jutna. E szabályok később a magán kegyuraság alatt álló prépostokra és apátokra is kiterjesztettek. A kanonokok végrendelkezési joga csak annyiban korlátoztatik, a mennyiben hagyatékuk huszadrésze a növendékpapok és deficiensek intézetére fordítandó és ezenkívül az egyházmegyei alapok javára valamit hagyni tartoznak.

Végre a főkegyuri jogból folyik még a király joga a lelkeszi javadalmak, a congrua rendezésére ; továbbá az alapítás útján keletkező kegyuraságok jóváhagyása, az egyházi és világi kegyurak kötelességeinek teljesítésére való felügyelet ; a beleegyezés vagy jóváhagyás joga az egyházi javak elidegenítésénél vagy megterhelhetésénél ; a kegyuri kijelölés elmulasztásánál a háramlás (devolutio) joga.

A királyi kormányzat a hadügyek és a külügyek körül. (Folytatás.)

I. Az alkotmány ősrégi tétele az, hogy az állam hadfelség jogát a király birja. Ő a haderő fővezére és főparancsnoka, a hadur,¹⁾ mely jog már a vezéreket is megillette és róluk háramlott a királyra. Ennek megfelelően az 1867 : XII. t.-cz. szintén kifejezi, hogy mindaz, a mi a hadsereg vezényletére, vezérletére és belső szervezetére vonatkozik, a király által intézendő. A hadsereg mozgósítása, tehát a közös hadsereg tartálékának, a honvédségnek és a népfelkelésnek felhívása a király parancsára történik. — A királyt illeti meg a hadüzenés, valamint a békekötés-joga és a hadsereg a királynak esküszik hűséget.

A fővezérlet jogából folyólag a király az összes haderő (közös hadsereg, honvédség, népfelkelés) vezére, ugy a békében, mint háboruban és jogát személyesen gyakorolhatja, vagy azzal mást megbízhat, kinevezvén a hadsereg vezéreit. A fővezénylet pedig magában foglalja a király rendelkezési jogát a haderőt illetőleg, a melyet szintén személyesen, vagy azt egyes katonai parancsnokságokra, hatóságokra átruházva gyakorol. Ide tartozik a hadsereg kiképzése, felszerelése, a szolgálati szabályok megállapítása, a fegyelmezés joga. A belső szervezés jogából pedig az következik, hogy a király állapítja meg a fegyvernemeket, a haderőnek megfelelő beosztását egyes csapattestekre, tagozatokra, továbbá szervezi a katonai hatóságokat, kinevezi a hadsereg tisztikarát.

De a király e jogokat is, mint általában hatalomkörét, csak az alkotmány által meghatározott módon és a törvények korlátai között gyakorolja.

Az ujonczok létszámának időnkénti megállapítása, az ujonczjutalék évenként történő megajánlása, a szolgálati idő tartamának meghatározása és beosztása, a védelmi rendszer megállapítása vagy átalakítása, továbbá a katonaság elhelyezése és ellátásának szabályozása csak törvényhozás útján történhetik. Nemkülönben a közös

¹⁾ Megjegyezzük, hogy itt, a nálunk is elterjedt, törvénybe is iktatott »hadur« kifejezését a magyar közjogi értelemben használjuk, a király hadügyi felségjogának megjelölésére, tehát nem abban az értelemben, mint a hogy a régebbi külföldi, különösen a német irodalom használta az oberster »Kriegsherr« kifejezést, mely szerint a haderőnek, háborunak, békekötésnek korlátlan ura, így ura a haderőnek is, mely első sorban az ő személyét szolgálja.

hadsereg és honvédség kiegészítésének úgy, mint a népfölkelési szolgálat teljesítésének módját és szabályait, valamint a honvédség és népfölkelés belső szervezetére vonatkozó intézkedések jelentékeny részét törvény állapítja meg. Ez utóbbiból következik, hogy a király joga a honvédség belső szervezését illetőleg korlátozottabb, mint a közös hadseregnél.

A honvédség és népfölkelés a honnak védelmére szerveztetvén, a hon határain kívül való alkalmazását esetről-esetre az országgyűlés engedheti meg és csak akkor, ha az országgyűlés együtt nincsen és a halasztásból veszély származhatnék: rendelheti el a király az összministerium felelőssége mellett, a honvédségnek és a népfölkelésnek az ország határain kívül történő alkalmazását, de az ilyen eset is, jóváhagyás végett a legközelebbi országgyűlés elé terjesztendő. (1890: V., 1886: XX.) A honvédség vezényleti és szolgálati nyelvét, valamint zászlójának színeit és címerét, a magyar állami törvény állapítja meg.

Magyarország és Ausztria közös hadseregének ügyeit Ő Felsége a közös hadügyminister, a m. kir. honvédségnek és népfölkelésnek ügyeit a m. kir. honvédelmi minister által intézi. A m. kir. honvédség békében a honvédparancsnokságok és hatóságok alatt áll és költségei a honvédelmi tárca terhére esnek, de háboruban a király által kinevezett hadvezérnek rendeltetik alá és költségei a közös hadügyi budgetet terhelik.

A királyt illeti meg a *hadüzenés és békekötés* joga. A hadüzenésre mai nap az országgyűlésnek jelentékeny befolyása van az által, hogy a hadviselés költségeinek megszavazása az ő, illetve a delegáció jogaihoz tartozik, valamint a ministeri felelősségből folyólag, mely ez esetre is teljesen fennáll. A békekötés jogánál a nemzetközi szerződésekre vonatkozó általános elvek érvényesülnek ¹⁾ és a menyiben a békekötés az államra valamely terhet ró, vagy jogait érinti, végleges érvényéhez az országgyűlés hozzájárulása, illetve a törvények közé becikkelyezése szükséges. — Már régi törvényeink is kimondották, hogy háboru az egész ország tudta nélkül ne indíttassék, a békekötés pontozatai pedig az országgyűléssel közöltessenek. ²⁾

II. A királyi felségjogok közé tartozik még a külügyek intézése, minthogy a király személyesíti és képviseli kifelé az államot. Ebből

¹⁾ L. e munka 6. §-át.

²⁾ Az 1608: k. e. II. 1681: IV., stb. t.-cz. — L. még a IV. Rész bevezető szakaszait.

folyólag a király nevezi ki a külhatalmakhoz küldendő követeket és fogadja az idegen államok követeit. A követeket — rendszerint a külügyminister által — utasításokkal látja el, a mi azonban nem zárja ki, hogy valamely külhatalommal politikai ügyekben, közvetlen személyesen ne érintkezzék, csakhogy a ministeri felelősség ez esetekre is fennáll.

A királyt illeti meg továbbá a nemzetközi szerződések kötésének joga és, mint láttuk, a háboru és békekötés joga. De a nemzetközi szerződések általában az országgyűléssel közlendők (1867 : XII.), a közgazdasági szerződések érvényéhez pedig az országgyűlés alkotmányos jóváhagyása szükséges (1867 : XVI., 1878 : XX.) ; valamint ugyanaz áll, ha a szerződések a törvényhozás hatáskörébe tartozó ügyeket, a területet, az ország jogait, érintenék vagy terheket rónak az államra.¹⁾ Ide vonatkozólag is vannak régi törvényeink, melyek már a nemzetközi szerződések kötésénél a magyar tanácsosok meghallgatását, valamint az országgyűlés részesedését hangsúlyozzák, habár ez utóbbi nem is volt szabatosabban megállapítva.²⁾

Jelenleg a külügyeket Ő Felsége a közös külügyminister által intézi, minthogy az 1867 : XII. t.-cz. Magyarországnak és Ausztriának azokat a külügyeit, a melyek mind a két államot közösen érdeklik, közösöknek jelentette ki³⁾ és Magyarországnak ez ügyekre külön kormányzati szervezete nincsen. De ugyancsak a mondott törvény Magyarországnak alkotmányos befolyását biztosítja, a mennyiben megállapítja, hogy a közös külügyminister a külügyeket a két állam kormányával egyetértően kezeli. A magyar kormány befolyását érvényesíteni, illetve a külpolitikában a magyar érdekeket kifejezésre hozni, a magyar miniszerelnök feladata, a miből következik, hogy ő hivatott a magyar országgyűlésen a külügyi interpellációkra válaszolni, a szükséges felvilágosítókat megadni. De e mellett még a király trónbeszédében a külügyekről is nyilatkozik és az országgyűlés válaszában a külpolitikával szintén foglalkozhatik.

A közös külügyminister a delegációknak felelős az egész külügyi kormányzásért, a magyar miniszerelnök pedig a magyar országgyűlésnek, a kormány alkotmányos befolyása megfelelő érvényesítéseért.

¹⁾ L. a jelen munka 5. §-át.

²⁾ Így különösen az 1536 : I., 1553 : III., 1596 : LX., 1608 : k. e. II., 1622 : II., 1647 : V., 1715 : XLI., II. Lipót hitlevele, stb. L. még a jelen munka 5. §-át és a IV. Rész bevezető szakaszait.

³⁾ L. a IV. Rész.

158. §.

A független felelős ministerium.

Az 1848-iki törvényhozás, a III. t.-cikkben, miután hangsúlyozza, hogy a király személye szent és sérthetetlen, kimondja, hogy a régi kormányhatóságok helyébe a független,¹⁾ felelős ministerium lép és mindazon tárgyakban, melyek eddig a m. kir. udvari kancelláriának, a kir. helytartótanácsnak és m. kir. udvari kamarának — ideértve a bányászatot is — köréhez tartoztak, vagy azokhoz tartozniok kellett volna általában minden polgári, egyházi, kincstári, katonai tárgyakban Ő Felsége a végrehajtó hatalmat ezentul kizárólag csak a Budapesten székhellyel bíró magyar ministerium által fogja gyakorolni.

Kimondja továbbá, hogy »Ő Felségének az országból távollétében a nádor, királyi helytartó, az országban és ahhoz kapcsolt részekben, a korona egységének, a birodalom kapcsolatának épségben tartása mellett, a végrehajtó hatalmat a törvények és alkotmány ösvényén teljes hatalommal gyakorolja«. De ugy Ő Felségének, valamint a nádornak, királyi helytartónak, bármely rendelete, parancsolata, határozata, kinevezése csak akkor érvényes — tehát az előbbi §-okban felsorolt felségjogokra vonatkozók is, — ha a Budapesten székelő egyik minister által ellenjegyeztetett.

Ez alaptételeken a későbbi törvények annyiban változtattak, a mennyiben az 1867: VII. t.-cz. megállapítja, hogy Ő Felsége az országból távolléte idejében is személyesen gyakorolja a kormányzói hatalmat. — Az 1867: XII. t.-cz. pedig részben a külügyet, a hadügyet és az ezekre vonatkozó pénzügyet kiveszi a magyar ministerium hatásköréből és, mint Magyarország és Ausztria közös ügyeit, a közös ministerium alá helyezi; végre az 1868: XXX. t.-cikk, a horvát-szlavon tartományok autonom ügyeit a magyar ministerium hatásköréből szintén kivette és a horvát-szlavon tartományi kormánynak rendelte alá.

Ugy hogy a magyar király jelenleg a végrehajtó hatalmat a m. kir. ministerium, továbbá a m. kir. ministerium alkotmányosbefolyása mellett, a közös ministerium, a horvát-szlavon autonómiát illetőleg pedig a m. kir. ministerium közvetítésével, a báni kormány által gyakorolja.

¹⁾ A magyar ministeri kormányzat függetlenségének hangsúlyozása itt Ausztriával szemben történik, mint a hogy régi törvényeink is kifejezték a magyar főkormányzások függetlenségét, az osztrák központi főhatóságokkal szemben.

A felelős ministeri kormány szervezete, a ministeri tanács.

I. A magyar ministerium általános szervezetét ugyancsak az 1848 : III. t.-cz. határozza meg. Az egyes ügyágakat osztályoknak nevezi és az összes ministereket együtt ministeriumnak ; csakhamar szokásba jött azonban az egyes osztályokat is ministeriumnak nevezni el. E törvényt később az 1867 : VII., VIII., XII., az 1868 : XXX. és 1889 : XVIII. t.-cz. kiegészítik, illetve módosítják, úgy, hogy ma a szervezet a következőkben foglalható :

A ministerium székhelye Budapest ; áll a ministerelnökségből s az 1848 : III. t.-cz. szerint 8, az 1868 : XXX. t.-czikk értelmében pedig 9 ministeriumból, mint az állami kormányzás egy-egy főágára kirendelt központi hatóságból, u. m. :

1. A ministerelnökség.
2. A Felség személye körüli ministerium.
3. A belügyministerium.
4. A pénzügyi ministerium.
5. A földmívelésügyi ministerium (1889 : XVIII. t.-czikkig földművelési, ipar és kereskedelmi).
6. A kereskedelemügyi ministerium (1889 : XVIII. t.-czikkig közmunka- és közlekedési).
7. A vallás- és közoktatásügyi ministerium.
8. Az igazságügyi ministerium.
9. A honvédelmi ministerium.
10. A horvát-szlavon (tárca nélküli) m. kir. ministerium.¹⁾

II. Az egyes ministeriumok élén külön ministerek állanak (1848 : III. t.-cz. 15. §.) és együtt alkotják a *ministertanácsot*, melyben, ha a Felség jelen nincsen, a ministerelnök elnököl, ki e tanácsot, a mikor szükségesnek látja, mindenkor összehívhatja. (1848 : III. t.-cz. 17. §.) — Alkotmányunk némely ügyet egyenesen a ministeri tanács elé utal és ezekre a magyar ministeri tanács, mint testületi hatóság jelentkezik. Így különösen az oklevéllel történő honosítás a ministertanács javaslatára történik, az elő-

¹⁾ Tárca nélküli ministernek a magyar közjogban azt a ministert nevezzük, a kinek nincsen külön közigazgatási ügyága, míg más államokban a tárca nélküli ministernek nincsen közigazgatási teendője, csak a tanácsával, parlamenti szónoklatával támogatja a kormányt.

irányzat nélküli kiadásokat előzetesen az egyes ministerek a ministertanács elé kötelesek terjeszteni (1897:XX.), a főispánt rendkívüli hatalommal a ministerium ruházta föl (1886:XXI.); továbbá alkotmányunk az állami számszék némely határozatait, a közigazgatási bíróság hatáskörének kiterjesztését, a honvédségnek és népfölkelésnek az ország határain kívül használatát, valamint a főrendiházba szóló kinevezéseket, stb. a ministertanács hatáskörébe utalja.

De a parlamentarizmus természetéből folyólag ide tartozik még a ministerium által követendő általános politikai irány, továbbá a kormányzat egyöntetőségének megállapítása és az ebből folyó intézkedések meghatározása; valamint, hogy a kormányzás az államélet egysége által megkívánt harmoniában történhessék, ministeri tanács intézi el azokat az ügyeket is, melyek több ministeriumot közösen érdekelnek, vagy nagyfontosságuk következtében az egész államra kihatnak, avagy a szakministeriumok között illetőségi, vagy egyéb összeütközések esetei.

A ministeri tanácstól, mint testületi hatóságtól, föllebbezésnek helye nincs.

Az eljárás részben a collegiális rendszer elvei szerint történik. A határozatot a ministertanács, mint testület hozza. De az egyes ministerek személyes felelőssége folytán, ha valamelyik szakminister a többség határozatát magára vállalni nem akarja, erre nem kötelezhető; csakhogy ilyenkor reá nézve a kabinetből kilépés esete forog fenn. A ministertanács határozatait szótöbbséggel is hozhatja, ha csak az illető esetben a törvény nem kívánja az összes ministerek hozzájárulását. — A ministerelnök azonban a kormány politikai irányának képviselőjeként tekintetik s azért a parlamenti gyakorlat szerint szorosabb viszonyban van a kabinettel, mint az egyes szakministerek, a mi abban is kifejezést nyert, hogy Ő Felsége a ministereket a ministerelnök ajánlatára nevezi ki. Ha a szakminister lemond, helyét a ministerelnök ajánlatára és ellenjegyzése mellett a Felség mással tölti be, míg ha a ministerelnök mond le, az egész ministerium lemondottnak tekintetik, de tagjai újra kinevezhetők.

Az egyes szakministeriumok ügykörére, általánosságban, már a törvényben foglalt nevek is jellemző, de ezenkívül csakis az elnökségnél, a személykörüli és a horvát-szlavon ministeriumra vonatkozólag találhatók a törvényekben részletesebb intézkedések, míg a többi ministeriumokat illetőleg csak egyes ügyekre, úgy, hogy nagyban egészben, az ügybeosztást illetőleg, a ministertanácsi határozatai az irányadók. Különösen a kiegyezés után, 1867-ben, a király elnöklete alatt tartott ministertanács határozata,

mely nagy részben az 1848-iki, István nádor elnöklete alatt tartott ministertanács megállapodásait veszi alapul, de már tekintettel van a közös ügyekre is. Ebből következik, hogy a ministeriumok ügyköre, a menyiben ministertanács határozaton nyugszik, más, hasonló határozattal megváltoztatható volna; csak hogy a költségvetési javaslat pontonként felsorolja mindazt, a mi az egyes ministeriumok körében kiadást igényel, vagy bevételt ad, és pedig, mint odatartozót; azért midőn e javaslatból törvény lesz, az egyes ügyeknek a különböző ministeriumok közti megoszlása ugyancsak törvénybe lesz iktatva és ezen már most pusztá rendelettel változtatni nem lehet, hanem vagy új költségvetési beosztás által (a mi már többször megtörtént), vagy éppen új törvénnyel.

Az egyes ministeriumok ügykörének, valamint ügybeosztásának részletesebb tárgyalása a közigazgatási joghoz tartozik és azért itt csak még a következőket emeljük ki: A *ministertnök* külön igazgatási ügyággal nem bír, hacsak tárczát (a mi itt egész közigazgatási ügyágot jelent) nem vállal; de feje, elnöke a ministeriumnak, s ha a király jelen nincs, a ministertanácsban elnököl; továbbá feladata ministertársainak, a hivatást bannak, fűmei kormányzóknak kineveztetését illetőleg előterjesztést tenni, ezeknek, valamint az állami számszék elnökének és tanácsosainak, titkárainak kinevezését ellenjegyezni; a törvények szintén az ő ellenjegyzésével látnak napvilágot. Az elnök feladata az összministerium politikáját a parlamentben kifejezésre hozni és támogatni, nemkülönben a kormány alkotmányos befolyását a külügyekre (a megszállott tartományok igazgatására) érvényesíteni és így ő válaszol a külügyeket illetőleg a parlamentben tett kérdésekre.

A *Felső személye körüli ministeriumnak* eredetileg nagyobb hatásköre volt, mint a milyennel jelenleg bír; tulajdonképp ama célból szerveztetett, hogy a magyar ministerium egyik tagja állandóan a nem Magyarországon tartózkodó király körül legyen, és ennek megfelelően különös ügykört nyert az 1848: III. t.-cz. által, midőn az a következőképp intézkedik: a ministerek egyike folyvást Ő Felsége személye körül lesz s mindazon ügyekben, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen érdeklik, befolyván, azokban az országot felelősség mellett képviseli (13. §.), a magyar hadseregnek az ország határain kívül alkalmazását, nemkülönben a katonai hivatalokra a kinevezéseket szintén Ő Felsége fogja a személye körül levő minister ellenjegyzése mellett elhatározni. (8. §.) Az érsekek, püspökök, prépostok, apátok és az ország zászlóosainak kinevezése, a kegyelmezés jogának gyakorlása, a nemességnek, czimeknek, rendeknek osztogatása, mindig az illető felelős magyar minister ellenjegyzése mellett, egyenesen Ő Felségét illetik (7. §.) s ezen, egyenesen a Felsőnek fentartott ügyeket a személye mellé rendelt felelős magyar minister fogja a mellette levő álladalmi tanácsnokokkal és személyzettel kezelni. (21. §.) — Az illető ministerek ellenjegyzése alatt nem lehet mást érteni, mint azokat a szakministereket, a kikhez az ügyek természetüknél fogva tartoznak, tehát a közoktatásügyi és igazságügyi ministereket; de már nemesség, rendek stb. adományozásánál kétséges lehet, hogy a belügyminister vagy ministerelnök értendő-e?

E ministerium hatáskörét a kiegyezés szűkítette meg, mely a kül-

ügyet, bizonyos értelemben a hadügyet és az ezekre vonatkozó pénzügyet közös ügyekké teszi és így ezeket, valamint a két állam által közös egyetértéssel intézendő ügyeket kiveszi a Felség személye körüli ministerium hatásköréből, a mi pedig a hadügyből Magyarországot illetőleg megmaradt, az a honvédelmi ministeriumhoz tartozik. Az 1867. évi VII. t.-cz. továbbá kimondja, hogy a király az esetre is, ha nem tartózkodik az országban, személyesen kormányoz, vagyis megszűnt az ok, hogy bizonyos ügyek, mint a Felség személyes elintézésének fentartottak, az illető minister hatásköréből kiszakítva, a Felség személye körüli minister által kezeltesse, habár az 1848. évi III. t.-cz. rendelkezései, e tekintetben, kifejezetten törvény által megváltoztatva nem is lettek. — Jelenleg a ministerium hatáskörébe tartozik a magyar ministeriumoknak a királyhoz intézett fölterjesztéseit, továbbá az udvar és a magyar hatóságok közti érintkezéseket, valamint a magyar kormány befolyását a közös ministeriumoknál, különösen a külügyeknél, továbbá a magyar ministeriumoknak az osztrák ministeriumokkal való érintkezéseit, közvetíteni; ide vannak beosztva (az 1867-iki megállapodás szerint) a nemesség adományozása, a kegyelmi adományok körüli intézkedés, a rendjelek, méltóságok, czimek adományozása. Ha a fél hozzáfordul, külföldre szóló utlevelet állít ki az Ausztriában tartózkodó magyar alattvalók részére. (1903 : VI.) ¹⁾

A horvát-szlavon tárcza nélküli m. kir. ministerium hatáskörét az 1868 : XXX. t.-cz. állapítja meg. E szerint ellenőrzi a horvát-szlavon autonom kormányt, hogy eljárásával nem támadja-e meg a társországoknak a magyar államhoz való alkotmányos viszonyát, továbbá képviseli a horvát érdekeket a magyar ministerium kebelében (l. még a jelen munka 44. §-át).

Végül megjegyzendő, hogy az 1848 : III. t.-cz. 19. §. az államtanács felállítását is elrendeli, de ez intézmény alkotmányosságunk helyreállításával nem szervezetetett, bár többször sürgették. Így 1878 május hóban, Schwarcz Gyula, orsz. képviselő, egy 15 §-ból álló törvényjavaslatot terjesztett a képviselőház elé az államtanács szervezésére, a mely javaslat szerint az államtanács a törvényhozás elé terjesztendő munkálatok szakszerű elkészítésével lenne megbízva.

III. A ministeriumok, a belső ügykezelési rendet, törvényeink korlátai között maguk határozzák meg, fontosabb esetekben a Felség hozzájárulásával.

160. §.

A ministeri felelősség.

I. A mai államban fejlődik ki a ministeri állás azon különös közjogi természete, mely által minden egyéb állami hivataltól külön-

¹⁾ E ministerium hatáskörét illetőleg érdekes vita fejlődött ki a »Nemzet« 1891. november 3., 5., 9. számaiban és a »Pesti Napló« 1891. november 3., 5., 6., 7. számaiban; l. továbbá Reiner J.-tól, A főpapi kinevezések ellenjegyzése. (Jogt. Közl. 1891. 48. szám.)

bözik. A ministerek a korona legfőbb tanácsadói, de csak a törvény által szigorúan meghatározott körben működhetnek, a melyen egyoldaluan sem ők, sőt a Felség sem változtathat. S annak biztosítására, hogy a kir. ministeri kormány e kör korlátait meg nem sérti, áll fenn a ministeri felelősség, a parlament ellenőrzésével és a parlament bíraskodásával. — Az országgyűléssel szemben az illető minister felelős, a ministerrel szemben az ügyet elintéző hivatalnok.

Bár, mint láttuk, a kormány felelősségének eszméje nem új alkotmányunkban, de azért a mai korra nem jutott el történeti fejlődésében, hanem az alkotmányos monarchiáról szóló általános tanok hatása alatt és elvei szerint lépett ismét életbe. — A constitutionalis monarchia alap-tétele, hogy az állam souverain akaratának kifejezése, a törvényhozás által nyilatkozik. De hogy ez az elv valami értékkel birjon, biztosíték szükséges arra nézve, miszerint a törvények megtartatnak s a kormányzat ezek szellemében, a közérdeknek megfelelően történik. E biztosíték meg van adva a ministeri felelősség intézményében. — A monarchikus elv nem türi a király felelősségét s így azt másoknak kell viselnie, kiket a souverainitás nem véd, de azért mégis a kormányzat, illetve az egyes ügykörök élén állanak és ezek a ministerek.

II. A ministeri felelősség intézménye tulajdonképen kettőben jelentkezik: 1. abban, hogy Ő Felségének bármely rendelete, parancsolata, kinevezése csak akkor lesz érvényes (végrehajtható), ha a Budapesten székelő ministerek egyike által ellenjegyeztetik; ez ellenjegyzéssel az illető minister a tartalmat magáévá teszi, vagyis érette a felelősséget elvállaja, 2. hogy a ministert úgy a kibocsátott minden rendeletekért,¹⁾ mint egyéb hivatalos eljárásért, felelősség terheli az országgyűlés előtt.

A dolog természetéből következik, hogy az ellenjegyzést rendszerint az illető szakminister végzi, ámbár ez nem föltétlenül szükséges, mert az 1848: III. t.-cz. csak azt kívánja, hogy Budapesten székhellyel bíró *egyik* minister által történjék. Így tehát egyik minister a másik helyett ellenjegyezhet, ha csak a törvény ezt kifejezetten valamelyik minister hatáskörébe tartozónak nem jelenti ki, mint a hogy a horvát bán (1868: XXX.), a számszék elnöke, tanácsosai, titkárai (1880: LXVI.) kinevezésénél az ellenjegyzés a minister-elnök, a főispánok kinevezésének ellenjegyzése (1886: XXI.) a belügy-minister, a bírák kinevezése az igazságügy-minister, a horvát-szlavon-

¹⁾ Az 1848: III. t.-cz. szerint: »Mindegyik minister azon rendeletért, melyet aláírt, felelősséggel tartozik.« (18. §.) »A ministeriumnak mindegyik tagja minden hivatalos eljárásáért felelős.« (4. §.)

dalmát országos kormányzat ügyeinek ellenjegyzése a horvát-szlavon-dalmát tárcza nélküli minister hatáskörébe stb. utaltatott.

De a király személye körüli minister, minthogy székhelye Bécsben van, más ministerek helyett az ellenjegyzést nem teljesítheti; valamint nem a horvát-szlavon-dalmát minister, mert az 1848: III. t.-cz. határozatai reá nem vonatkozhattak, a mennyiben állása két évtizeddel később szerveztetett és mert működése szigorúan meghatározott teendőkre vonatkozik; de viszont a magyar ministerek sem végezhetik helyette az ellenjegyzést a törvény világos rendelkezései következtében. Végre a Bécsben székhellyel bíró közös ministerek sem ellenjegyezhetnek a magyar ministerek helyett, mert a magyar állam ügyeire befolyást nem gyakorolhatnak, valamint a magyar ministerek sem ellenjegyezhetnek a közös ministerek helyett, mert ezek ügykörei a magyar korona országainak (és Ő Felsége többi országainak) külön kormányzata alá nem tartoznak. (1867: XII.)

Az 1848: III. t.-cz. rendelkezése szerint a ministerek felelőségre vonhatók:

»1. Minden oly tettért vagy rendeletért, mely az állam függetlenségét, az alkotmány biztosítékait, a fennálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot, vagy tulajdon szentségét sértik, s általuk hivatalos minőségben követtetik el, illetve adatik ki;

2. kezeikre bízott pénz s egyéb értékek elsikkasztásáért, vagy törvényellenes alkalmazásáért; — az előbbi esetben a minister tulajdonkép közbüntettet követne el, de azért kivétetik a közönséges bíróságok hatásköréből;

3. a törvények végrehajtásában vagy a közrend és közbátorság fentartásában elkövetett mulasztásokért, a mennyiben ezek a törvény által rendelkezésükre bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók valának.«

E törvényből világosan következik, az u. n. jogi felelősség, hogy a ministerium, mint ilyen, felelősségre vonható mindazon hivatalos cselekedetért, mulasztásáért, melylyel az alkotmányt, a fennálló jogot megsértette. A parlamentáris állam természetéből pedig az u. n. politikai felelősség is következik, hogy t. i. a ministerium követett politikájáért is felelős és így az, az országgyűlés elbírálása alá tartozik. Törvényeink ugyan a politikai felelősséget (eljárást) nem szabályozzák,¹⁾ de a gyakorlat nálunk is ennek létét

¹⁾ Legfőlebb a felelősség fentebb említett eseteinek 3. pontjából lehetne túlfinom és azért ingadozó következtetést vonni.

bizonyítja. — Megjegyzendő még, hogy a minister felelőssége fennáll más, akár állami, akár önkormányzati hatósági eljárásért, melyeknél a ministeriumot a felügyelés és ellenőrzés, vagy a rendelkezés joga megilleti. A ministerek magáncelekedeteikért köztörvényeink alatt állanak.¹⁾

III. A ministerek vád alá helyezését az alsóház rendeli el szavazatainak általános többségével, s azután a pör vitelére is biztosokat választ; a bíróságot pedig a főrendiház alkotja meg. (1848 : III.)

A főrendiház u. i. titkos szavazással választ kebeléből 36 tagot, kik közül 12-öt az alsóház küldöttei, 12-öt a vád alá helyezett ministerek vethetnek vissza s a megmaradt 12 tag alkotja a bíróságot, mely jogosítva van a büntetést végérvényesen megszabni. A főrendiház e bíraskodást nyilvános eljárással gyakorolja.²⁾ Az elmarasztalt miniszterre a királyi kegyelmezési jog csak általános közbocsánat esetében alkalmazható. (1848 : III.).

A ministerek az országgyűlés mindkét házában megjelenni és a kérdésekre válaszolni tartoznak, valamint kötelesek hivatalos irataikat a Háznak, vagy kinevezett bizottságának megvizsgálás

¹⁾ A politikai felelősség czimén nem azt várjuk a ministertől, hogy minden hivatalos tettét siker koronázza, hanem hogy kifejtse azt a buzgalmat, melyet magas állása megkíván, mert nem szenved kétséget, hogy alkotmány-sértés nélkül is a legnagyobb bajokat hozhatja az államra. A politikai felelősség kérdése a legtöbb államban külön szabályozva, szabatosan és részletesen meghatározva nincsen, még ott sem, a hol pedig kétségkívül elismerik, mint pl. Angliában. Egyedül a svéd alkotmány tesz határozott és világos megkülönböztetést a jogi és politikai felelősség között, az eljárást is szabályozza, miután a ministerekre mindkettőt kötelezőnek mondja. (L. a svéd alkotmány 106. és 107. §§. ; Aschehoug : Das Staatsrecht der vereinigten Königreiche Schweden und Norwegen. 112—113. l.) A francia 1875-iki február 25-iki alkotmány 6. pontban csak általánosságban mondja : «Les ministres sont solidairement responsables devant les chambres de la politique générale du gouvernement et individuellement de leurs actes personnels.» De többé a politikai felelősséget nem említi, az eljárást idevonatkozólag nem szabályozza. — Ujabbán nálunk a kérdést behatóan tárgyalja Kautz : A parlamentarismus (Budapesti Szemle 1906. 1906. évf.) és Concha : Jogi intézmény-e a parlamentarismus ? (Budapesti Szemle 1906. évf.) A politikai felelősség elve jelentkezik abban is, hogy a minister lemondani kénytelen, ha politikai irányával, hivatali működésével a parlament (a képviselőház) elégedetlen és ellene fordul.

²⁾ A főrendiház a büntetést, büntetőtörvénykönyvünkben megállapított büntetési nemek közül az esethez mértén alkalmazza. De a minister tényeinek büntethetősége és a büntetés nem szükségkép a büntetőtörvény határozmányai szerint állapítandó meg. Kmety : Magyar Közjog III. kiad. 404. l.

alá bocsátani (1848 : III.). De szavazattal csak akkor birnak, ha különben a Ház tagjai.

Az országgyűlés tagjai pedig a ministereket bármely közügyben interpellálhatják, a kik erre 30 nap alatt válaszolni kötelesek. Az illető Ház a választ vagy tudomásul veszi, vagy pedig tárgyalását napi-rendre tűzi.

161. §.

A kormány rendelkezési joga.

A kormány határozatait az alsóbb hatóságokkal rendeletek alakjában közli, a melyek fontosabb esetekben királyi jóváhagyás alá terjesztetnek. A rendelet kibocsátásának joga azonban csak a törvény korlátai között gyakorolható (1791 : XII., 1848 : III., 1879 : XL.), melylyel szemben a kormány által kifejezett állam-akarat alárendelt és azért a ministeri rendelet a törvénnyel össze-ütköző eljárást nem állapíthat meg.

Rége óta az aranybulla ellenállási záradéka feljogosította a nemességet, hogy a királyi kormány alkotmánysértő rendelkezéseinek ellenállhasson, de miután e záradék határozata 1687-ben eltöröl-tetett, ebből, legalább az aktiv ellenállási jognak megszűnése követ-kezik s ma általánosságban mondhatjuk, hogy a polgárra a ministeri rendelettel szemben való engedelmesség, az állampolgári engedel-messég kötelességéből folyik ; ha azonban a rendeletet sérelmesnek találja, alkotmányunk szerint a panasz jogával élhet.¹⁾

De már a hatóságokat illetőleg meg kell különböztetni a birói és közigazgatási hatóságokat. A bíróságok, mint láttuk, jogosítva vannak a rendeleteket mérlegelni, s ha azt legjobb meggyőződésük, lelkiismeretük szerint törvényesnek nem találják, nem alkalmazzák. — A közigazgatási hatóságoknál ismét megkülönböztetendők az alsóbb állami (királyi) közigazgatási hivatalok az önkormányzati hatóságoktól. Az előbbieket, minthogy működésüket a központi kor-mány vezeti, annak teljesen alárendelt közegei ; a ministeri ren-

¹⁾ Az 1791 : XII. t.-cz. az a szakasza, hogy Magyarország patensekkel nem kormányozható, nem azt jelenti, mintha a kir. kormány rendeletek kiadá-sára nem volna jogosítva, hanem azt, hogy az önkényűleg, alkotmány sérel-mével, a törvényes út és eljárás mellőzésével kiadott patensek nálunk jogfor-rást nem képezhetnek, a törvény helyébe nem léphetnek, mint a hogy ezt már Deák Ferencz is kifejtette (Adalék a magyar közjoghoz. 154. lap.), valamint Lechner, Közjogi előadások.

deletet végrehajtani kötelesek ; míg a törvényhatóságok a sérelmesnek tekintett kormányrendelettel szemben az alkotmányos felírás jogával élhetnek, illetőleg panasszal fordulhatnak a közigazgatási bírósághoz.

162. §.

A végrehajtó, törvénytől és a szükség-rendeletekről.

Irodalmunkban szokásos még a kormányrendeleteket tartalmuk szerint osztályozni : végrehajtó-, törvénytől- vagy kiegészítő- és szükség-rendeletekre. Mindegyiknek megvan a maga külön feladata, habár *végelemzésben* jogi természetük egy és ugyanaz.

Végrehajtó rendeletet a törvény végrehajtására, nálunk a kormány nemcsak jogosított, hanem köteles is kibocsátani. Ez következik már a régi gyakorlatból ; továbbá az 1867 óta keletkezett törvények záradékában rendszeresen megnevezve találjuk az illető ministert, ki a törvény végrehajtásával van megbízva s a ki ezt rendeletileg eszközli. A végrehajtó rendelet kiadásának elmulasztásáért, már t. i. a törvények tartalmának, a törvényhozás céljainak megfelelő időben, a kormány az országgyűlés által felelősségre vonható. (1848 : III.)

Itt vetjük fel továbbá azt a kérdést, hogy vajjon jogosított-e a kormány rendeletében a törvényt magyarázni ? Az bizonyos, hogy a törvénynek olyan magyarázatot, a mely azzal az erővel bír, mint maga a törvény és így a törvényt ebben az értelemben hitelesen magyarázza, csak maga a törvényhozás adhat, egy új törvényt, mint a hogy azt az 1791 : XII. t.-cz. ki is fejezi. De e mellett a törvényt, alkalmazásánál minden hatóság is magyarázza a dolog természetéből folyólag, és így erre a kormány is jogosult a végrehajtásnál ; csak hogy az általa kiadott magyarázat egyedül a kormányrendelet jogi természetével bír és így hatályára vonatkozólag a rendelet kötelező voltáról fentebb mondottak állanak és érette a kormány az országgyűlésnek felelős.

Az u. n. *törvénytől vagy kiegészítő rendelet* a törvény hégagait pótolja, vagy pedig egy nem létező törvény helyett adatik ki, olyan ügyben, melynek szabályozása kívánatos, de törvény által nem következett be. Bizonyos, hogy a kormánynak joga van ily hégagpótló rendeletet kibocsátani, mint a hogy azt már századok óta gyakorolta is ; de másrészt meg kétségtelen, hogy az ily rendeletnek a törvény tartalmával, céljaival, illetőleg alkotmányunk szellemével

összhangban kell lennie, miután azt csak kiegészíti. A törvénytől rendelet a törvény jogi természetét nem szerzik meg, azért a törvénytől el sem térhetnek.

Előfordulhat továbbá, hogy a törvényhozás egyenesen megbizza a kormányt valamely, különben a törvényhozás körébe tartozó ügynek rendeleti uton való szabályozásával (pl. az 1848. évi XVIII. t.-c. megbizta, hogy a sajtóvétségek fölött ítélő esküdtszék alakítását rendeleti uton eszközölje, az 1901 : IX. t.-cz. a fumei kormányzó tanács szervezését illetőleg.) A különbség ez esetben, hogy a kormány kötelezve van a rendelet kibocsátására, tehát az nem függ saját belátásától ; de az ily rendeletnek is összhangban kell lennie a törvények szellemével, mert szintén csak a rendelet jogi természetével bír. Az már azután vitatott (l. a IX. és X. magyar jogászgűlés vitáját), hogy a törvényhozás megbízásából kibocsátott rendeletet a kormány belátása szerint megváltoztathatja-e ? Szerintünk, ha a törvényhozás minden fentartás nélkül tette át az ügyet a kormány rendelkezési hatáskörébe, akkor azt a feladatot ruházta rá, hogy a közérdeknek megfelelően szabályozza, habár talán e czélt a rendelet megváltoztatásával érheti is el ; de mert a törvényhozás megbízásából működik, helyén való lesz, ha az egyes változtatásokat az országgyűlésnek, mint megbízójának, tudomására hozza. A másik nézet, hogy az ilyen rendelet mintegy a törvény erejét nyeri és így csak új felhatalmazással megváltoztatható, a mi szerintünk jogilag csak akkor volna szükséges, ha ezt a felhatalmazó törvény kikötötte. (L. 4. §.) Az előbbi nézet egyébként már elismerésre is talál az 1901 : IX. t.-cikkben, mely szerint a ministerium felhatalmaztatott, a fumei kormányzó tanácsnak rendeletileg történő szervezésére és, a mennyiben később a módosítás szüksége előállana, azt rendeleti uton megtehesse.

A *szükségrendelet* (vagy mint régebben nevezték, törvényt felfüggesztő rendelet, kitűnő felségjog, jus eminens) törvényt függeszt fel, vagy a törvényhozás hatásköréhez tartozó ügyekben intézkedik, a midőn az állami végszükség esete kívánja. Ily rendeletet kibocsátásáról alkotmányunk nem tud semmit, sőt többször hangsúlyozza, hogy a rendelet a törvényt ellentétbe nem jöhet. Az 1791 : XII. t.-cz. szerint : Executiva potestas non nisi in sensu legum per regiam majestatem exercebitur és azért kibocsátásukat jogilag nem is, hanem csak az állam legmagasabb érdekéből lehet megmagyarázni, olyképen, hogy, ha valamely törvény végrehajtása az állam létét veszélyezteti, inkább az államot kell megmenteni,

semmint a törvényt végrehajtani : *salus reipublicae suprema lex esto*. De mert a törvénynek rendelet által való felfüggesztése, vagy módosítása alkotmányellenes, szükségrendelet kibocsátásának csak akkor lehet helye, ha a veszély másként el nem hárítható, illetve, ha az országgyűlés, melynek joga a törvényt megváltoztatni, együtt nem volt és idő sem volt annak összehívására. A szükségrendelet kibocsátása mindig alkotmány sértéssel jár és így a rendeletért az alkotmányt megsértő kormány, a ministeri felelősség elvéből folyólag vád alá helyeztetik, vagyis az országgyűlés ítélete alá kerül az, vajjon a kényszerítő szükség esete fenforgott-e, avagy csak hatalmával élt vissza.

A mondottakból következik még, hogy a szükségrendelet mindig csak ideiglenes természetű lehet, fennáll addig, míg az országgyűlés fentartja ; továbbá, mert az országgyűlés felülvizsgálata alá kerül : az országgyűlésnek jogállását, szervezetét meg nem változtathatja. Nálunk a szükségrendeletek ideiglenesen sem bírnak törvényerővel, míg pl. már Ausztriában az 1867. évi decz. 21-iki törvény 14. §-a így szól : »Ha oly rendelkezések szüksége, melyekhez az alkotmány szerint a birodalmi tanács hozzájárulása kívántatik meg, oly időben merül föl, midőn a birodalmi tanács nincsen együtt, akkor ily rendelkezések az összes ministerium felelősségére császári rendeletek útján bocsáthatók ki . . . Ilyen rendeletek ideiglenes törvényerővel bírnak, ha az összes ministerek által aláíratnak. De a rendeletek törvényereje megszűnik, ha a kormány elmulasztotta azokat a birodalmi tanácsnak . . . összejövétele után négy hét alatt jóváhagyás végett előterjeszteni.«

Megjegyezzük még, hogy alkotmányunk két esetben különösen is kiemeli, hogy a törvény rendelet által föl nem függeszthető, a midőn a törvényhatóságokat fölmenti az alól, hogy az országgyűlésileg meg nem szavazott adók behajtására és a meg nem szavazott ujonczok kiállítására vonatkozó rendeleteknek eleget tegyenek.

Ugy a régi, mint az újabb jogunkban találkozunk ugyan olyan egyes határozatokkal, melyek az államot fenyegető veszély esetén, a rendes törvényes eljárástól való eltéréseket megengedik. Így már Werbőczy (Hk. I. 9.) mondja : az ország nemesei senki másnak hatalma alatt nem állanak, mint a törvényesen koronázott királynak, de maga a király sem háboríthat közülök senkit rendes hatalmával, a törvénytől eltérően. Ezt azután úgy is magyarázták (pl. Virozsil), hogy a király rendkívüli esetekben, rendkívüli eszközökhöz nyulhat. Az 1715 : VIII., 1723 : VI., 1741 : XXII., 1791 : XIX., 1802 : I., 1827 : IV. t.-czikkek ¹⁾ szerint pedig a király ellenséges betöréseknél, rendkívüli

szükség esetében a subsidiumokra, az országgyűléseken kívül is, lehető számban összehívott rendekkel intézkedhet. Az 1808: II. t.-cz. pedig elismeri, hogy a következő három évben a király, ha az országot oly hatalmas ellenséges betörés fenyegetné, a melyet rendes katonasággal fel nem tartóztathatna: a nemesi fölkelést minden előleges országgyűlés nélkül (a hol a fölkelés ügye különben tárgyalandó volt) elrendelheti.

Ujabb jogunkban az 1868: XLI. és az 1886: XX., 1890: V. t.-cz. kimondja, hogy a honvédségnek, illetve népfölkelésnek az ország határain kívül alkalmaztatása a törvényhozás külön határozatától függ: de az országgyűlés együtt nem léteiben, s ha a halasztásból veszély származhatnék, elrendelheti Ő Felsége összes ministeriumának felelőssége s az ország képviselőinek utólagosan kikért jóváhagyása mellett, a honvédség, illetve népfölkelés alkalmazását, az ország határain kívül is.

Az épp mondott esetektől eltekintve tehát, a magyar államban a szükségrendelet kibocsátása mindig alkotmányellenes, vagyis az alkotmány megsértésével jár és e tekintetben más a jelentősége, mint azokban az országokban, a melyekben az ilyen rendelet kibocsátását az alkotmány már előre szabályozta. Így pl. az ausztriai (1867. decz. 21. t. 14. §.), a badeni (1848: 66. §.), württembergi (1819: 89. §.), hessen-darmstadti (1819: 73. §.), churhesseni (1831: 95. §.), hannoveri (1838: 87. §.), braunschweigi (1832: 120. §.), a porosz (63. §.), szász (88. §.) és spanyol alkotmány, stb. Mig az angol alkotmány a szükségrendelet kiadását inkább eltiltja, a mennyiben a »bill of rights« a törvény bármiféle felfüggesztésének ellene mond, de azért a gyakorlat ott is elismeri, mert, hogy sir Robert Peel szavaival éljek, »a kormányok mindig gyakorolni fogják e jogot, habár az alkotmány szerint nem is illeti meg őket, miután biznak az emberek józan eszében, hogy kibocsátóit a parlament fel fogja menteni, ha meggyőződik e rendelet szükségességéről.« (Todd: A parlamenti kormány Angliában I. k.)

¹⁾ Virozsil (Staatsrecht des Königreichs Ungarn. II. k. 185. s. k. 1.) szt. István, I. András, Károly-Róbert, Zsigmond, I. Mátyás decretumaira, valamint nevezett törvényekre támaszkodva mondja, hogy a király végszükség esetében, saját belátása szerint mindazt megteheti, a mi az állam megmentése érdekében szükséges. De ugyancsak ő mondja már, hogy ez intézkedések a legközelebbi országgyűlésnek tudomására hozandók és a veszély elmúltával a törvényes állapot térjen vissza. Körülbelül hasonlóan nyilatkoznak Cziráky (Conspetus jur. publ. II. k. 31. 176—178 l.), Hegedüs (Magyar Közjog III. kiad. 184., 302. l.) és mások.

A ministeri kormányzás ellenőrzése, az állami számvevőszék.¹⁾

I. A ministeri kormányzás ellenőrzését az országgyűlés részint közvetlen gyakorolja, midőn a ministerium eljárását birálat alá veszi, az iránt interpellálja, tőle felvilágosítást, esetleg hivatalos cselekedeteire vonatkozó iratok előterjesztését kéri ; részint, az állami pénzügyekre közvetve, az 1870 : XVIII., 1880 : LXVI. t.-cikkek értelmében szervezett számvevőszék által.

Az állami számvevőszék a ministeriumtól független és önálló hatáskörrel bír.

II. Áll egy elnökből, egy alelnökből, tanácsosokból, titkárokból és segédtitkárokból, segéd- és kezelő-személyzetből. Elnököt a képviselőház kezdeményezése folytán, az országgyűlés által kijelölt három egyén közül Ő Felsége nevez ki a ministerelnök ellenjegyzése mellett ; az alelnököt, tanácsosokat és titkárokat szintén Ő Felsége nevezi ki, a számvevőszék elnökének javaslatára, a ministerelnök fölterjesztésére és ellenjegyzése mellett. A többi személyzet kinevezésének joga az állami számvevőszék elnökét illeti meg.

Elnökségre, tanácsosi, titkári és számvizsgálói hivatalra azonban nem nevezhetők ki olyanok, kik egymás között, vagy miniszterekkel, fel- vagy lefelé egyenesen, vagy oldalágban első és másodfoku rokonságban, illetőleg sógorságban állanak ; továbbá a számvevőszék elnöke, egyéb hivatalnokai az országgyűlés egyik házának sem lehetnek tagjai és nem viselhetnek oly állami vagy magánhivaltalt, állást vagy tisztséget, mely számadási vagy vagyoni felelősséggel jár, a természeti és törvényes gyámság kivételével ; sem közvetlenül, sem hozzátartozóik, vagy más közvetítők által nem vehetnek részt oly vállalatokban, melyek az állammal számadási, vagy bárminő segélyezési vagy szerződési viszonyban állanak.

Az állami számvevőszék elnöke élethossziglan neveztetik ki, s hivatalát csak törvényes eljárás következtében veszitheti el. A határozás joga az elnöké van, a ki az ügyeket a személyes felelősség terhe alatt vezeti ; felelős minden mulasztásért vagy törvényellenes eljárásért, melyet vagy maga elkövet, vagy a melyet, tudomása lévén

¹⁾ Az állami számvevőszék szervezetéről és az állami számvitelről szólnak még az 1893 : XXX., 1897 : XX. és 1914 : IV. t.-cikkek.

róla, jelentésében az országgyűlés elé terjeszteni elmulasztott. Rangja ministeri.

Az állami számvevőszék elnökének vád alá helyezését a képviselőház általános szavazattöbbséggel rendeli el, s ez esetben a bíraskodást ugyanazon bíróság, ugyanoly módon gyakorolja, mint a mely a vád alá helyezett ministerekre meg van állapítva; vele szemben a kegyelmezési jog is csak azon korlátok között gyakorolható.

III. Az állami számvevőszék hatásköre különösen a következő három főirányban terjed ki: 1. ellenőrzi az állam bevételeit és kiadásait, hogy a ministerek a költségvetési törvényt pontosan végrehajtják-e? 2. ellenőrzi az államvagyon és államadósságok kezelését; 3. felügyel az állami számvitelének vezetésére.

Az állami bevételek és kiadások ellenőrzése céljából az állami számvevőszéknél vezetetik a kettős könyvelés szerint az állami főkönyv, melynek számlái megfelelnek az állam költségvetése czimeinek, fejezeteinek, rovatainak és tételeinek. Minden ministerium köteles ugy saját számvevőisége, mint az alatta álló s utalványozási joggal felruházott hatóságok számviteli kimutatásait egybeállítás és ellenőrzés végett, az állami számvevőszéknek havonként megküldeni.

Az állami számvevőszék köteles nyilvántartani és ellenőrizni a közigazgatás minden ágában: vajjon 1. minden számadás a számviteli rendszer szerint kellőleg igazoltatik-e? 2. minden utalványozás csak az állam költségvetését megállapító törvény felhatalmazása alapján, s e törvény rendeletei szerint tétetik-e? 3. az utalványozások megfelelnek-e a költségvetési törvényben megállapított fejezeteknek, czimeknek és rovatoknak? 4. a kiadások nem haladták-e felül az engedélyezett összegeket? 5. a megtakarítás a törvény átruházási rendelete szerint kezeltek-e?

Az állami számvevőszék ellenőrzése a magyar korona országai által fölvetett, vagy fölveendő állósított és függő államadósságokra is kiterjed; nemkülönben az állami vagyonnak, alapoknak, államilag segélyezett intézeteknek számadásaira; évenként elkészíti az ingó és ingatlan államvagyon mérlegét, vezeti annak hiteles leltárát; kimutatja a pénzügyministeriumtól nyert adatok alapján a törvények értelmében vert fémváltó-pénz időnkénti forgalmát; örködik a nyugdíjazási szabályok megtartása felett, nyilvántartja és kimutatja a nyugdíjasok jegyzékét.

Ha az állami számvevőszék bármi rendetlenséget tapasztal, első sorban az illető ministertől kér felvilágosítást; ha ez nem osztja el aggályait, az összes ügyiratokat, észrevételei kíséretében, a

ministertanács elé terjeszti, s ez azután határozatát az állami számvevőszékkel írásban közli.

IV. Az állami számvevőszék évenként márczius hó elsejéig a megelőző évre vonatkozó zárszámadást, egybe hasonlítva az azon évre megállapított költségvetéssel elkészíteni és észrevételei kíséretében a ministertanáccsal közölni tartozik (1913: XXVI.). A zárszámadást az állami számvevőszék észrevételeivel és a ministeri tanácsnak ezekre vonatkozó határozataival együtt, a minisiterelnök haladék nélkül az országgyűlés elé terjeszti.

A zárszámadással egy idejűleg készíti el az állami számvevőszék az államvagyon mérlegét, valamint részletes jelentését az államháztartás, az államvagyon és államadósságok körül az előző költségvetési évben szerzett tapasztalatairól. E jelentés első sorban a ministertanács elé kerül és esetleg annak észrevételeivel, a minisiterelnök által az országgyűlés elé terjesztendő.

A jelentések alapján kezeli az országgyűlés az államháztartás fölötti ellenőrzési, vagyis zárszámadási jogát, a mely célra azonban az állami számvevőszék köteles még mindennemű iratait, az országgyűlés bármelyik Házának kíváratára, vagy magának a Háznak, vagy küldöttségének megvizsgálása alá terjeszteni.

B) Az alsóbb hatóságok.

164. §.

Az alsóbb hatóságokról általában.

A központi kormány a végrehajtó hatalmat, alsóbb (közép- és alsófoku) hatóságok közreműködésével gyakorolja, a melyek két-félék: királyiak és önkormányzatiak.

A királyi alsóbb hatóságok a központi kormány közegei és ez állások viselőit rendszerint a királyi kormány — király vagy minisiter — nevezi ki. Ezek általa megbízva járnak el a törvény és rendeletek keresztülvitelében és így tőle a legszorosabb függésben vannak. De a központi kormány nem bir minden igazgatási ügykörére és teendőre alsóbb királyi hivatalokkal, hanem bizonyos közigazgatási feladatok teljesítését a vármegyei és városi törvényhatóságok, valamint a községek végzik és az alkotmányból folyó (tehát nem a kormánytól nyert) e hatáskörükben több függetlenséggel és önállósággal járnak el, mint a királyi hivatalok.

Az önkormányzati szervezetekre bízott hatáskör ismét kétféle lehet. Megkülönböztethetjük azokat a közügyeket, melyek, mint a vármegyei, illetve városi törvényhatóságok és községek u. n. saját helyi ügyei is jelentkeznek, melyekre az önkormányzatot teljesen birják és így határozatokat hozhatnak, szabályrendeleteket alkothatnak. Ezekre vonatkozólag a központi kormányt csak az ellenőrzés és a felügyelet joga illeti meg. Mig másrészt vannak bizonyos igazgatási teendők, melyek természetüknél fogva tulajdonkép a királyi állami kormányzat hatáskörébe tartozóknak tekinthetők, de az alkotmány rendelkezései szerint az önkormányzati hatóságok által, vagyis közreműködésükkel kezeltetnek, midőn ezek az állami, vagyis magasabb közigazgatást közvetítik. Ezekre nézve a központi kormány, illetőleg a felsőbb hatóságok nagyobb befolyással, már a rendelkezés és utasítás jogával bírnak.

Az önkormányzat fogalmi meghatározása irodalmunkban is sokat vitatott kérdés. Szerintünk lényege abban nyilvánul, hogy az államnak valamely területileg határolt része, az állami felügyelet mellett, a polgárok teljesebb bevonásával, önmaga igazgatja magát. De az önkormányzatban is az állami hatalom, jog és feladat jut kifejezésre, mint a hogy az önkormányzati jog és szervezet, az állam kormányzati — igazgatási jogának és szervezetének, alkotmányból eredő kiegészítő része. Az önkormányzat csak egy alakja a közkormányzatnak; az önkormányzati testek u. n. saját, helyi ügyei szintén közügyek vagyis állami feladatok körébe tartozó ügyek. Az önkormányzat végelemzésben épügy állami functió, mint a központi kormányzat.

Az önkormányzat meghatározásánál többször olvashatjuk, hogy egyik föltétele, a tiszteleti hivatal, ingyenes szolgálat (*nobile officium*). Kétségkívül ennek igen nagy politikai jelentősége van, de a fogalom meghatározásánál, különösen jogi szempontból közömbös, mert annak se jogi jellemére nincsen befolyással, se jogállásán, hatáskörén nem változtat; sőt az önkormányzat jogi fogalmára az sincs befolyással, hogy a tisztviselőket kinevezik-e, vagy választják, mert a polgárok által történő választás szintén közjogi (állami) tény, mint maga a kinevezés; habár az tagadhatatlan, hogy a democraticus elveknek a választás inkább megfelel. — Az önkormányzatnak bölcsője a magyar megye és az angol county, mint a hogy szépen kifejti Kuncz, az állami önkormányzatról szóló értekezésben. (Akadémiai Értekezés, 1896. 21. s. k. 1.)

Az önkormányzati testületek.

1. A törvényhatóság.

165. §.

A törvényhatóságokról általában.

I. Törvényhatóság alatt, azon területi alapon szervezett, közjogi testületeket értjük, melyek területökre hatósági jogokkal bírnak, s ezeket, a helyi ügyek intézésénél, mint önkormányzatot és mint az állami igazgatás közvetítését, állami felügyelet mellett gyakorolják. A törvényhatóságok kétfélék: vármegyei és városi törvényhatóságok. Mind a kettő közvetlen áll a központi kormány alatt; de másrészt meg a vármegye egész sorát az alsóbbfoku önkormányzati testeknek, a községeknek foglalja magában, melyekkel szemben, mint felsőbb hatóság jár el, míg a városi törvényhatóság egy község, mely azonban törvényhatósági jogállással bír.

A törvényhatósági intézmény eredete körülbelül az államalapítás idejére esik. Csirája az első, szent királyunk által behozott közszervezetben található meg,¹⁾ melyből a XIII. században bontakozott ki teljesebben a vármegyei intézmény. Később pedig, a XV-ik századtól, egyes városok és kerületek királyi kiváltság alapján, mint szab. kir. városok és szabad kerületek, a vármegyék jogállásához hasonló törvényhatósági jogállást nyertek.

II. A *vármegyék*, úgy látszik, kezdetben, mint a királyi hatalomnak teljesebben alávetett szervezetek, főképp honvédelmi és igazságszolgáltatási rendeltetéssel bírtak s csak később váltak közigazgatási hatóságokká, mint nemesi önkormányzati testületek, de ekkor már hatáskörük mind a három hatalmi ágra kiterjedt. Külö-

¹⁾ A vármegye eredetére eltérnek még a vélemények. Némelyek (Palugyay, Ladányi) szerint, már első szent királyunk várkerületekre (katonai szempontból) és vármegyékre (igazságszolgáltatás, igazgatás céljából) osztotta volna az országot; mások szerint (Hajnik) a várkerület volt a csira, melyből a XIII. században a vármegye intézménye kifejlődött. — Tagányi (A megyei önkormányzat keletkezéséről. 3. l.) szerint kezdetben a vármegyék királyi uradalmak voltak, melyek a XIII. században alakultak nemesi vármegyékké és ezzel kifejlődött a központi (királyi) hatalom szervezetéből az önkormányzat. — L. még Zsindely: Magyar alkotmány az Anjouk alatt. 153. l.

nösen jelentékeny volt később a régi vármegye befolyása a törvényhozásra azzal, hogy az alsó táblánál a többség nézetének, a vármegyék által küldött követek többségének nézete tekintetű, s hogy e követek a vármegyei közgyűléstől utasítással láttattak el. E jogánál fogva a vármegye államügyekkel, közvetve törvények alkotásával foglalkozó test lett.

A vármegye részt vett a birói hatalom gyakorlásában is, a mennyiben törvényszéke s némely tisztviselői, mint alsóbb fokú bíróságok működtek.

Igen tágkörű volt továbbá részvétök a kormányzati hatalomban: állami felügyelet mellett területükön a közigazgatás teendőit ők kezelték és e jogaik gyakorlásánál az ország alkotmányos szabadságának kiváló szolgálatokat tettek, mint az 1848: XVI. t.-cz. mondja, védő bástyaivá váltak. Az aranybullára, majd az 1545. évi XXXIII. t.-czikre támaszkodó gyakorlatban ugyanis a hozzájuk leérkezett kormányrendeleteket felülvizsgálat alá vették, s ha úgy találták, hogy azok az alkotmányosság szempontjából kifogás alá esnek, felírtak a kormányhoz és a rendelet visszavonására, vagy sérelmes pontjának megváltoztatására kérték; ha e felírás eredménytelen maradt, s másrészt a kormány válasza nem oszlatta el a vármegye aggályait: a kormány rendeletét tisztelettel félretették. Midőn pedig a kormány a nem engedelmeskedő vármegyére kir. biztost küldött, az, az országgyűléshez fordult sérelmével.

A vármegyék, mint önkormányzati testületek, a törvényeket és rendeleteket területükön saját közegeikkel hajtották végre, a költségvetést, valamint az u. n. házi adót megállapították, kivetették, behajtották; hiteles pecséttel, levéltárral, czimerrel és zászlóval bírtak; — a törvény korlátai között helyhatósági szabályokat alkothattak; közgyűléseiken állami ügyekkel foglalkoztak, határozataikat az országgyűléssel, a kormányval és a többi vármegyével közölték, a helytartótanácsal közvetlenül érintkeztek.

A vármegye jogait részint közgyűlésein, részint tisztviselői által gyakorolta. A közgyűlésnél volt a határozás joga, a tisztviselők a törvények s a közgyűlés határozata alapján eljárak. A közgyűlésen szavazati joggal bírtak a megyei birtokos nemesek, ámbár tényleg nem igen kutatták, hogy az illető birtokos-e vagy nem.

A kormányt a vármegyében a főispán képviselte, kit a király a vármegye birtokos nemesei közül rendesen élethossziglan nevezett ki (1471: XV., 1486: LX.), a mely megyékben örökös főispánok voltak, ha ez állás nem volt valamely egyházi vagy világi magasabb

tisztséggel kapcsolatos, a főispánt ott is a király nevezte ki, az illető család férfitagjai közül, de a címet a család férfiai általában viselték.

A többi tisztviselőket — alispán, fő- és alszolgabírák, esküdtek, jegyzők, ügyészek stb. — a megye közgyűlése a főispán által kijelölt 3—3, az alispáni állásra 4—4 egyén közül választotta, a megyei birtokos nemesek közül. Megjegyzendő azonban, hogy az alispánt régente a főispánok nevezték ki s helyettesükként szerepelt, csak az 1504: II. t.-cz., illetve az 1548: LXX. t.-cz. értelmében választották a megyei közgyűlésen s ez időtől fogva az alispáni állás önálló hatáskört nyert, a megyei önkormányzat élén. Mindez állások betöltése »nobile officium«-nak tekintett s visszautasítás esetén 25—50 márka birság volt fizetendő.

IV. *A szabad királyi városok*, kir. kiváltságlevelek alapján, a megyei és földesuri hatóság alól ki voltak véve, sőt magok voltak földesuri jogok élvezetében. Nemesi javak bírására képesítették, később is csak új, nagyobb birtokok szerzésében korlátoztattak. (1542: XXXIII—XXXIV.) — Kezdetben csak kiváltságokkal bíró községek voltak, törvényhatósági jogállásuk a XV-ik században fejlődött ki.

A sz. kir. városok testületileg egy nemes személynek tekintettek, nemesi szabadságokkal éltek; a szabad kerületekkel együtt pedig alkották az ország 4-ik rendjét. Az országgyűlés alsó tábláján követek által vettek részt; bíróságuk mint első folyamodású törvényszék működött; önkormányzattal bírtak; helyi saját ügyeiket saját közgeikkel intézték és az állami közigazgatást közvetítették; továbbá helyhatósági szabályokat alkottak, saját címerrel, pecséttel bírtak s a területbeliek urafogyott vagyonában örököltek. De másrészt meg a kormányzat szigorubb ellenőrzésének voltak alávetve és attól inkább függtek, mint a vármegyék.

Ujabban némely városok a szab. kir. város privilegiumával felruháztattak, de az országgyűlési beczikkelyezést nem nyerték el. Ezek törvényhatósági jogokkal éltek ugyan, de az országgyűlésen részt nem vehettek. Ilyenek voltak Arad, Pécs, Eszék.

A szab. kir. várost megillető jogokat nem a városi polgárok összessége, hanem a városi tanács és a tisztviselők gyakorolták. A városi tanácsot a külső és belső tanács alkotta. A külső tanács mintegy közgyűlése a városnak, 40—100 tagból álló, önmagát kiegészítő test volt; a belső tanács pedig, mely a város tulajdonképeni közigazgatását vezette, a polgármesterből, főbíróból, városkapitányból, jegyzőkből és a megfelelő számú tanácsosokból állott. A tisztviselők időszakonként választottak, ellenben a külső tanács tagjai

és a belső tanács tanácsnokai ez állásukat élethossziglan megtartották. A kijelölés a belső tanácsot illette, míg a választás a külső tanácsot.

A szabad kerületek : a jász-kun kerület, hajdu-kerület, a törvényhatóságok jogállásához körülbelül hasonló jogállást élveztek ; ilyenféle jogállásuk volt, bár már több eltéréssel a *fiumei*, *buccarii* és *turmezői* kiváltságos kerületeknek, valamint a *16 szepesi város* kerületének, de ez utóbbi az országgyűlésen képviselve nem volt.

V. *Az erdélyi törvényhatóságok* a magyar törvényhatóságokhoz nagyban és egészben hasonló jogállással bírtak ; különbség közöttük csakis annyiban volt, a mennyiben az erdélyi sajátlagos viszonyok hatásukat a törvényhatósági szervezetre is idomítólag éreztették. Itt tulajdonkép háromféle szervezetet kell megkülönböztetni.

A magyarok földje vármegyékre, szabad kir. városokra és Fogaras szabad vidékére oszlott. A vármegyék és a szabad vidék szervezete a magyar megyei törvényhatósági, a szabad kir. városok szervezete a magyar szab. kir. városi szervezettel egyezett.

A székelyek földje öt székből és Maros-Vásárhely szab. kir. városból állott ; szervezetük a magyar törvényhatósági szervezetnek felelt meg, csak hogy a székek főkirálybírójukat (főispán) királyi megerősítés mellett, a többi tisztviselőket pedig szabadon választották.

A királyföld (a szászok által lakott terület) 9 székből, 2 vidékből és a városokból állott. Az egész terület a szász nemzeti gyűlés — universitas — és a szebeni királybíró, a szász ispán (gróf, comes sachsorum) alatt állott. De e mellett minden szék, illetve vidék, közigazgatási és igazságszolgáltatási ügyekre a polgárok által szabadon választott tanácscsal és tisztviselőkkel bírt ; a székeknek, illetve vidékeknek főnökét, a királybíró, vagyis kapitányt állásában a fejedelem erősítette meg. A városok a székektől és vidékektől szorosan függtek, az országgyűlésen, melyre minden szék, vagy vidék 2—2 követet küldött, külön képviselve nem voltak.

VI. Az 1848-iki törvényhozás megszüntette a megyék által történő követküldést, de a törvényhatóság szervezete körül csak ideiglenes változtatásokat tett, megfelelően az alkotmány jellemvonásán történt változásoknak : a kiváltságok megszüntével, a nemesség testülete helyett, a területén illetékes lakók közönségévé alakította át, de a végleges intézkedést a legközelebbi országgyűlésre halasztotta, midőn megbizta a ministeriumot, hogy a törvényhatóságok szervezetének a népképviselőlet alapján történő rendezé-

séről törvényjavaslatot terjeszszén elő.¹⁾ E végleges intézkedés azonban, a bekövetkezett események folytán, egész 1870-ig elmaradt. Az 1869: IV. t.-c. pedig a bíraskodást választja el a közigazgatástól és így a törvényhatóságok bíraskodási joga megszűnt.

Az 1870: XLII. t.-cz. Magyarországnak és az ide bekebelezett Erdélynek törvényhatóságait — Budapesttől, Fiumétól s az akkor még függőben maradt királyföldről eltekintve — egyugyanazon elvek alapján szervezi. Számukat pedig, Fiumén kívül, 135-ben állapítja meg. Majd Budapestet, mint fővárosi törvényhatóságot, sajátlagos helyzetének megfelelő eltérésekkel, az 1872. évi XXXVI. t.-cz. külön szervezi.

Az 1873: XI. t.-cikk Baja és Hódmező-Vásárhely városokat, az 1873: XXVII. t.-cz. Szörénymegyét, Pancsova, Fehértemplom és Karánsebes városokat iktatja a törvényhatóságok közé és ez által a törvényhatóságok száma, Budapesttől és Fiumétól eltekintve, 141-re emelkedett.

A királyföld kivételes állását elvileg az 1876: XII. t.-cikk szüntette meg, midőn kijelentette, hogy a törvényhatósági területek szabályozásakor a szászföld és a vele szomszédos területek egyugyanazon szabályok alá esnek.

Az 1876: XX. t.-cikk a törvényhatóságok számát 94-re szálítja le. A szab. kir. városok és a törvényhatósági joggal felruházott városok közül u. i. 47-nek önálló törvényhatósági jogait megszünteti s azon vármegyékben kebelezi be, a melyeknek területéhez tartoztak.²⁾

Az 1876: XXXIII. t.-cz. pedig az egész országot a királyfölddel együtt új területi szabályozásnak vetette alá és megszüntetvén a székeket, vidékeket és szabad területeket, 65 vármegyévé szervezett. Így, ide számítva a 25 törvényhatósági joggal bíró várost: a törvényhatóságok száma, Fiumén kívül, 90 lett. E szám a mai napig csak annyiban szenvedett változást, a mennyiben

¹⁾ A XVI., XVII., XXIII., XXVII. törvénycikkekből.

²⁾ A megszüntetett törvényhatóságok közt volt 28 sz. kir. város: Baka-bánya, Bártfa, Bazin, Besztercebánya, Breznóbánya, Eperjes, Erzsébetváros, Esztergom, Felsőbánya, Gyulafehérvár, Késmárk, Kis-Martón, Kis-Szeben, Korpona, Körmöcbánya, Kőszeg, Libetbánya, Lőcse, Modor, Nagybánya, Nagy-Szombat, Ruszt, Szakoleza, Szamosújvár, Sz.-György, Trencsén, Új-Bánya, Zólyom; és 19 törvényhatósági joggal felruházott város: Abrudbánya, Bereczk, Csikszereda, Fogaras, Fehértemplom, Gölniczbánya, Hátszeg, Ilyefalva, Karánsebes, Kézdi-Vásárhely, Kolos, Oláhfalva, Seps-Szent-György, Szász-Régen, Szék, Székely-Udvarhely, Vajda-Hunyad, Vizakna, Zilah.

Krassó-Szörény vármegyével, Abauj-Torna vármegyével egyesített, Miskolcz rendezett tanácsú város pedig törvényhatósági jogállást nyert.

166. §.

A törvényhatóságok mai jogállása és hatásköre.

I. Az 1886 : XXI. t.-cz. a törvényhatóságok szervezetét lényeges módosításokkal újból szabályozta s azoknak nevét törvénybe iktatta ; régi szervezetében egyedül Budapest fővárost hagyta meg és Fiume városát meg kerületét, mely utóbbinak ügyei a törvény újabb rendelkezéseig az eddig fennálló gyakorlat szerint intéztetnek.

Jelenleg 63 vármegyei törvényhatóság van : 1. Abauj-Torna, 2. Alsó-Fehér, 3. Arad, 4. Árva, 5. Bács-Bodrog, 6. Baranya, 7. Bars, 8. Békés, 9. Bereg, 10. Beszterce-Naszód, 11. Bihar, 12. Borsod, 13. Brassó, 14. Csanád, 15. Csik, 16. Csongrád, 17. Esztergom, 18. Fejér, 19. Fogaras, 20. Gömör-Kishont, 21. Győr, 22. Hajdu, 23. Háromszék, 24. Heves, 25. Hont, 26. Hunyad, 27. Jász-Nagykun-Szolnok, 28. Küküllő, 29. Kolozs, 30. Komárom, 31. Krassó-Szörény, 32. Liptó, 33. Máramaros, 34. Maros-Torda, 35. Moson, 36. Nagy-Küküllő, 37. Nógrád, 38. Nyitra, 39. Pest-Pilis-Solt-Kiskun, 40. Pozsony, 41. Sáros, 42. Somogy, 43. Sopron, 44. Szabolcs, 45. Szatmár, 46. Szeben, 47. Szepes, 48. Szilágy, 49. Szolnok-Doboka, 50. Temes, 51. Tolna, 52. Torda-Aranyos, 53. Torontál, 54. Trencsén, 55. Turócz, 56. Udvarhely, 57. Ugocsa, 58. Ung, 59. Vas, 60. Veszprém, 61. Zala, 62. Zemplén, 63. Zólyom.

Van továbbá Fiumén kívül 26 törvényhatósági joggal felruházott város : 1. Arad sz. k., 2. Baja t. h., 3. Debreczen sz. k., 4. Győr sz. k., 5. Hódmező-Vásárhely t. h., 6. Kassa sz. k., 7. Kecskemét t. h., 8. Kolozsvár sz. k., 9. Komárom sz. k., 10. Maros-Vásárhely sz. k., 11. Miskolcz t. h., 12. Pancsova t. h., 13. Nagy-Várad t. h., 14. Pécs sz. k., 15. Pozsony sz. k., 16. Selmech-Bélabánya sz. k., 17. Sopron sz. k., 18. Szabadka sz. k., 19. Szatmár-Németi sz. k., 20. Szeged sz. k., 21. Székes-Fehérvár sz. k., 22. Temesvársz. k., 23. Ujvidék sz. k., 24. Versecz törvényhatósági joggal felruházott és 25. Zombor szab. kir. városok. A 26-ik városi törvényhatóságot a székesfővárosi törvényhatóság alkotja.

E törvényhatóságok jövőre is gyakorolják a törvény korlátai között :

1. az önkormányzatot ;
2. az állami közigazgatás közvetítését ;
3. egyéb közérdekű, sőt országos ügyekkel is foglalkozhatnak, azokat megvitathatják, azokra nézve megállapodásaikat kifejezhetik, egymással és a kormánnyal közölhetik, kérvényeiket a törvényhozás bármelyik házához közvetlenül felterjeszthetik.

II. Önkormányzati jogánál fogva a törvényhatóság, saját belügyeiben *önállólag* intézkedik, határoz és szabályrendeleteket alkot. Határozatait és szabályrendeleteit maga végrehajtja, tisztviselőit (némely kivételekkel) választja, az önkormányzat és a közigazgatás költségeit megállapítja s a fedezetről gondoskodik és pedig a megyei törvényhatóság az 1883 : XV. t.-cz., a városi törvényhatóság a községi törvény rendelkezései szerint.

A kormánynyal közvetlenül érintkezik.

A belügyminister a törvényhatóságoknak az önkormányzati hatáskörben követett közigazgatási eljárását, ügyvitelét és pénzkezelését saját kiküldött közege által bármikor megvizsgáltathatja. Az a határozat pedig, mely 1. a költségvetés megállapítására, 2. ingatlan vagyon elidegenítésére vagy szerzésére, 3. kölcsönvételekre, 4. a helybenhagyott költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések kötésére vagy felbontására, vagy közművek emelésére, 5. új hivatalok rendszeresítésére vagy a fennállók megszüntetésére vonatkozik és általában minden határozat, melyre a törvény megerősítést rendel, csak külön indokolt fölterjesztés alapján kieszközölt ministeri jóváhagyás után hajtható végre. — Egyéb törvényhatósági határozat kormányi határozatot nem igényel.

De ha az illető minister a fölterjesztéstől számítandó 40 nap alatt nem nyilatkozik, a felterjesztett határozat helybenhagyottnak tekintetik és végrehajtható.

III. *A törvényhatóság szabályrendeleteket alkothat*, de csak önkormányzati hatáskörének korlátai között, más körben csak különös törvényi felhatalmazás, rendelkezés mellett. A szabályrendeletek a törvénnyel, a kormánynak hatályban levő rendeleteivel nem ellenkezhetnek, a községek törvényben biztosított önkormányzati jogait nem sérthetik, és ha az illető minister által bemutatási záradékkal lettek ellátva, tehát kifejezetten jóváhagyva, az azt követő szabályszerű kihirdetés után 30 nap múlva hajthatóknak végre. Az önkormányzatra vonatkozó szabályrendeletektől, ha a föltételeknek megfelelnek és a közérdeket sem sértik, a bemutatási záradékkal való ellátás meg nem tagadható.

Ha valamely szabályrendelet alkotására a törvény nem kötelezi a törvényhatóságot, akkor arra a kormány nem kényszerítheti. Oly szabályrendeletekre nézve azonban, melyeknek megalkotását valamely törvény teszi a törvényhatóság kötelességévé, joga van a kormánynak a szabályrendelet hiányainak pótlására módosításokat vagy átalakítást kívánni. Ha a szabályrendelet a törvénynek meg nem

felel, vagy alaki vagy tartalmi fogyatkozásai miatt ezután sem volna alkalmas arra, hogy jogszabályul szolgáljon, avagy a törvényhatóság a szabályrendelet alkotását megtagadná: a kormány jogosítva van rendeleti uton intézkedni. Ha a törvényhatóság később megfelelő szabályrendeletet alkotott, a megerősítés után a kormány rendelete hatályát veszti.

A törvényeket és a kormányrendeleteket a törvényhatóság saját területén maga hajtja és hajtattja végre. A mennyiben ezen szabály alól kivételnek van helye, azt a törvény határozza meg.

167. §.

A törvényhatósági bizottság.

I. A törvényhatóság egyetemét a bizottság képviseli s a mennyiben a törvény másképp nem intézkedik, a hatósági jogokat a törvényhatóság nevében gyakorolja.

A bizottság áll: felerészben a törvényhatóság területén legtöbb egyenes államadót fizető polgárokból, felerészben pedig a választó közönség választottaiból. Ezeken kívül a közgyűlésen üléssel és szavazattal bírnak még: 1. a városi törvényhatóságokban a polgármester, fő- és aljegyzők, rendőrkapitány, tanácsnokok, tiszti fő- és alügyészek, árvaszéki elnök és ülnökök, főorvos, főmérnök, pénztárnokok, számvevők, közgyám és levéltárnok; 2. vármegyékben az alispán, fő- és aljegyzők, tiszti fő- és alügyészek, árvaszéki elnök és ülnökök, főorvos, főszoigabírák, pénztárnokok, számvevők, levéltárnokok, a rendezett tanácsú városok polgármesterei és a törvényhatóság területén rendszerezített államépítészeti hivatal főnöke. E joggal azonban a tisztviselők akkor, midőn saját tényükről van szó, nem élhetnek.

Bizottsági tag azonban nem lehet:

1. a ki nem magyar állampolgár;
2. a ki 24-ik évét még be nem töltötte, vagy a kinek kiskorúsága meghosszabbított;
3. a ki gondnokság alatt áll;
4. a ki írni és olvasni nem tud;
5. a ki a törvényhatóság területén legalább 2 év óta nem bir, vagy ugyanannyi idő óta ott nem lakik és adót nem fizet;
6. a ki nem bir azon szellemi vagy anyagi kellékekkel, melyek a képviselőválasztási állandó névjegyzékbe való felvételre jogosítanak, Az adónak meg nem fizetése vagy maga azon körülmény azonban.

hogy a képviselőválasztási állandó névjegyzékből kimaradt, a bizottsági tagsági jog gyakorlását nem akadályozza ;

7. a ki csőd alatt áll ;

8. a ki oly büntett vagy vétség miatt jogerejüleg vád alá van helyezve, a melyre a büntető törvénykönyv a hivatalvesztést vagy a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését állapítja meg ; továbbá

9. a ki fegyház, börtön vagy három hónapot meghaladó fogház- vagy államfogház-büntetésre, avagy a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére szóló ítélet hatálya alatt áll ; végre

10. a ki nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétség miatt jogerejüleg elítélve volt.

II. A bizottsági tagok száma a törvényhatóság lakosainak számától függ, a mellett, hogy a minimális és maximális számot a törvény állapítja meg. A vármegyékben minden 500, törvényhatósági joggal bíró városokban minden 250 lakos után egy bizottsági tag számittatik, de olyan értelemben, hogy vármegyékben 120-nál kevesebb és 600-nál több, városi törvényhatóságokban pedig 48-nál kevesebb és 400-nál több sehol sem lehet.

III. A legtöbb adót fizetők névjegyzékét hivatalos adatok alapján minden évben a törvényhatóság igazoló választmánya állítja össze, illetőleg igazítja ki. Az igazoló választmány áll : a közgyűlés által egy évre választott 5 tagból és a főispán által a bizottsági tagok közül szintén egy évre kinevezett elnökből és 3 tagból ; előadja a törvényhatósági jegyző.

Az igazoló választmánytól fölebbezésnek a közgyűlés által 5 évre választott 5 tagu bírálóválasztmányhoz van helye, melynek határozata a közigazgatási bíróságnál panaszolható.

A sorrend megállapításánál a törvényhatóság területén fizetett összes egyenes állami adó vétetik számításba. Némelyek egyenes államadója azonban kétszeresen számittatik ; ilyenek : az állami, felekezeti, törvényhatósági, községi és magán-tanintézetek tanárai ; a M. T. Akadémia tagjai ; az akadémiai művészek, folyóirat- és lapszerkesztők, a lelkészek, az ipar- és kereskedelmi kamarák bel- és kültagjai ; ugy szintén a magyar államban érvényes oklevéllel ellátott tudorok, tanárok, ügyvédek, bírák, orvosok, mérnökök, építészek, gyógyszerészek, sebészek, bányászok, erdészek, gazdászok, gazdasztek és állatorvosok.

A férj és atya államadójába a nő, valamint a kiskoru gyermekek államadója is beszámítandó, ha a nőnek, vagy kiskoru gyermeknek vagyonát kezeli. — Oly egyének között, kik közül az egyik

egyszeresen, a másik pedig kétszeresen számított államadó folytán juthatna be a bizottságba, az utóbbi bir elsőséggel ; ha pedig többen ugyanazon mennyiségű államadót fizetnek, ezek között sorshuzás dönt.

Azok, kik az említett kedvezményeket igénybe venni kívánják : az igazoló választmány előtt minden évben szóval vagy írásban jelentkezni s jogosultságukat igazolni kötelesek ; a ki nem jelentkezett, vagy jogosultságát igazolni nem tudja, az adó kétszeres beszámításának kedvezményétől ez alkalomra esik.

A bizottság másik felének *megválasztása* a legtöbb adót fizetők névjegyzékének összeállítása, illetőleg kiigazítása után történhetik.

Választó a törvényhatóság mindazon lakosa, a ki az országgyűlési képviselőválasztásra jogosultaknak azon évre érvényes névjegyzékébe fölvetetett. Választható pedig a választó, kire nézve a felsorolt kizárási okok fenn nem forognak. A bizottság választás alá eső tagjai 3 évenként 6 évre választatnak. (1892 : XXVI.)

A törvényhatósági bizottság üléseinek, mint közgyűléseinek elnöke a főispán, akadályoztatása esetében az alispán, illetőleg főjegyző, városokban a polgármester.

168. §.

A főispán.

I. A vármegye és a törvényhatósági joggal bíró városok élén a főispán áll, kit a belügyminister előterjesztésére és ellenjegyzésével a király nevez ki és ment fel.

A főispán a végrehajtó hatalom képviselője s mint ilyen, a törvényhatóság területén, a törvénykezési közegek kivételével, az ott működő összes állami közegeket ellenőrzi, illetőleg azok eljárására vonatkozólag az illetékes ministerhez jelentéseket terjeszthet s annak felszólítására ezt tenni köteles is, mely végből a törvénykezési közegek kivételével, bármely állami közegtől egyes concret esetre vonatkozólag felvilágosítást kívánni jogosítva van ; ha a vezetése alatt levő törvényhatóság területén ezen közegeknél az előléptetés vagy új kinevezés esete fordul elő, jogosítva van ajánlatot tenni, ha pedig fontosabb állások betöltéséről van szó, az illető minister által meghallgattatik.

II. A törvényhatósági közigazgatást illetőleg ellenőrzi az önkormányzatot és őrökdi a törvényhatóság által közvetített állami közigazgatás érdeke fölött. E végből :

1. a vármegyékben minden rendes közgyűlés előtt, a városi törvényhatóságokban pedig évenként legalább kétszer számonkérő székert tart, hogy meggyőződjék a tisztviselők tevékenységéről s pontosságáról ;

2. megvizsgálja a tisztviselők eljárását és ügykezelését a helyszínen ; betekinthez az alispánhoz vagy polgármesterhez érkezett kormányrendeletekbe és különféle beadványokba ; ezenfelül a községi ügyintézészt is megtekinthez s ha hiányokat tapasztal, azok megszüntetése iránt intézkedik ;

3. a fegyelmi törvény értelmében a hanyag vagy vétkes tisztviselő ellen, a mennyiben ez nem tagja a közigazgatási bizottságnak, vizsgálatot rendelhet, azt felfüggesztheti, s az alispán, illetőleg a polgármester kivételével, ideiglenesen másokkal helyettesíti ;

4. gyakorolja a törvény rendelkezése szerint a kijelölés jogát a választás alá eső tisztii állomások betöltésénél ;

5. kinevezi a tiszteletbeli tisztviselőket ; valamint kinevezi és pedig élethossziglan a törvényhatósági főorvost, rendőrkapitányt, számvevőket, levéltárnokokat, az árvaszéki nyilvántartókat, könyvvezetőket, a járási orvosokat, közigazgatási gyakornokokat, az állatorvosokat és a járási irnokokat, vármegyékben a segéd- és kezelőszemélyzetet ;

6. ellenőrzési és felügyeleti körén belül az alispánhoz, illetőleg a polgármesterhez, általuk pedig a törvényhatósági s községi közegekhez rendeleteket bocsáthat ki. Ha az alispánnak, illetőleg polgármesternek a főispáni rendelet végrehajtása ellen aggályai vannak, 24 óra alatt a főispán útján a belügyministerhez előterjesztéssel élhet ; de oly esetekben, midőn az állam érdeke halaszthatatlan intézkedéseket kíván : a főispán követelheti rendeleteinek végrehajtását és — ha az alispán, illetőleg polgármester vagy nincs a helyszínen, vagy a rendeletet kiadni nem akarja — közvetlenül is intézhet rendeleteket a törvényhatósági és községi közegekhez ;

7. az alispán, esetleg az érdekelt főszolgabírák meghallgatása után a szolgabírákat járásokba beosztja ;

8. ha a főispán valamely közgyűlési határozatot a törvénybe vagy ministeri rendeletbe ütközőnek, vagy az állam érdekeire sérelmesnek vél, annak felülvizsgálat végett leendő fölterjesztését rendelheti el, és ily határozat csak ministeri jóváhagyás után hajtható végre.

III. A főispán közvetlenül a miniszternek van alárendelve, a tisztii esküt azonban a közgyűlés előtt teszi le ; van külön pecsétje : az ország czimerével s az illető törvényhatóság vagy törvényható-

ságok nevét tartalmazó körirattal. — Két vagy több törvényhatóság főispáni teendői, állandóan vagy ideiglenesen egy főispánra bízhatók; melyek az állandóan összecsatolt főispánságok, azt a belügyminister évről-évre, a költségvetéssel együtt terjeszti a törvényhozás elé. A főispáni állomások száma a 70-et meg nem haladhatta.

169. §.

A törvényhatósági tisztviselők és a közigazgatási bizottság.

I. A vármegye tisztviselői központiakra és kültisztviselőkre osztatnak fel. *Központi tisztviselők*: az alispán, főjegyző, aljegyzők, tiszti fő- és alügyészek; árvaszéki elnök s ülnökök, főorvos, főpénztárnok, ellenőr, főszámvevő, esetleg alszámvevők, levéltárnok, árvaszéki nyilvántartó, könyvvezető, állatorvos. *Kültisztviselők*: a főszolgabíró, szolgabíró, járási orvos, járási állatorvos. A rendezett tanácsu városok polgármesterei a vármegyével szemben ugyanazon tekintetek alá esnek, mint a járási főszolgabírák.

Az alispán a megyei törvényhatóság első tisztviselője; vezeti a közigazgatást, végrehajtja a kormány rendeleteit, a törvényhatóság határozatait, képviseli a törvényhatóságot. A főjegyző és aljegyzők a jegyzőkönyveket vezetik, a fogalmazási munkát végzik s a közgyűlésen a tárgyakat előadják. A tiszti ügyész a törvényhatóságok jogtanácsosa; véleménye oly ügyben, a melyben a jogi szempont a döntő, határozathozatal előtt mindig meghallgatandó; őre a törvényeknek, a törvény erejével bíró szokásnak, a törvényhatóság szabályrendeleteinek az önkormányzatban és a közgyűléseken, mely tisztében a törvényhatóság bármely határozata ellen, a főispán útján, fölebbezással élhet. A főszolgabíró a járás első tisztviselője. Felügyel a hatósága alatti községekre és gyakorolja azon jogokat és teljesíti azon köteleességeket, melyeket a törvény és szabályrendeletek reá ruháznak; rendszerint az alispántól és az alispán útján veszi utasításait s közvetlenül azzal érintkezik; külön pecséttel bír, mely a törvényhatóság czimerét és a járás nevét tünteti fel.

II. A városi törvényhatóságokban első tisztviselő a polgármester. Hatásköre a lényegesben hasonló az alispánéhoz. A városi törvényhatóság végrehajtó közege a tanács, úgy az állami közigazgatás, mint az önkormányzat körében; valamint önálló közigazgatási hatóság mindazon ügyekben, a melyek a törvények és szabályrendeletek szerint 1-ső vagy 2-od fokban illetékességéhez tartoznak. Ezenkívül a tanács vezeti s intézi a város gazdasági ügyeit a közgyűlési határozatok korlátai között; gondoskodik a város

közhatalomának s közjövödelmeinek hasznosításáról, a városi pénztáraknak s a törvényhatóság felügyelete alatt levő alapoknak szabályszerű kezeléséről; utalványoz a házi pénztárra a költségvetés korlátai között. Tagjait a polgármester, a rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző és főügyész alkotja.

III. A törvényhatóság tisztviselőit (az említett kivételektől eltekintve) közgyűlésén választja ¹⁾ 6 évre. A városi törvényhatóságban a segéd- és kezelő-személyzetet is választják, de ezeket élet-hossziglan.

Minden állásra lehetőleg 3—3 egyén jelölendő ki. A jelöltek névsorát a *kijelölő választmány* állítja össze, mely áll a főispánból (ki itt nem helyettesíthető) mint elnökből és a közgyűlés által választott, valamint a főispán által meghívott 3—3 bizottsági tagból. Szavazatok egyenlősége esetében az elnök dönt.

Az alispán és polgármester általános szótöbbséggel, a többi tisztviselők viszonylagos szótöbbséggel választhatók.

IV. A törvényhatóság kebelében működik még az 1876: VI. t.-cikk által szervezett *közigazgatási bizottság*, mely egy vegyes testület a törvényhatóság területén levő állami hivatalnokokból, törvényhatósági tisztviselőkből és a közgyűlés tagjaiból alakítva. Tagjai a kir. hivatalnokok közül: a főispán (elnök), kir. ügyész, kir. tanfelügyelő, kir. pénzügyigazgató, kir. államépítészeti hivatal főnöke és a földművelési minister által megbízott közgazdasági előadó; a törvényhatósági tisztviselők közül: az alispán, polgármester, főjegyző, tiszti ügyész, az árvaszéki elnök, főorvos; végre a törvényhatósági bizottság által, saját kebeléből két-két évre választott 10 tag. Feladata a közigazgatás összes ágaiban az összhangzó működést elérni és odahatni, hogy a törvényhatóság területén működő összes, akár választott, akár kinevezett közegek egymást támogassák, teendőiket összevágólag végezzék; továbbá, hogy az önkormányzat a közigazgatás minden ágában érvényesüljön, de egyszersmind ellenőriztessék és az állami célok ne veszélyeztessenek. Ezenkívül még a törvény által hozzá utalt bizonyos esetekben, mint véleményező, mint fegyelmi és mint elsőfoku és fölebbezési hatóság jár el.

¹⁾ Az 1891: XXXIII. t.-cz. elvileg már kimondja a vármegyei közigazgatási tisztségeknek állami kinevezés által történő betöltését, de e határozatot az 1907: LVIII. t.-cz. megszüntette.

170. §.

A törvényhatóságok felirási és panaszjoga a kormányrendeletekkel szemben.

A törvényhatóság a törvényeket, valamint a kormányrendeleteket saját területén maga hajtja végre, eltekintve azoktól a kivételektől, melyekben a törvények a végrehajtást más közegekre (kormányközegekre) bizzák.

A végrehajtás rendszerint a törvényhatóság első tisztviselőjének kötelessége; de ha valamely kormányrendeletet a helyi viszonyok között czélszerűtlennek, károsnak, vagy éppen kivihetetlennek vél: a főispánnak 24 óra alatt erről jelentést tenni köteles, ki az ügyet indokolt felterjesztés kíséretében a miniszterhez felküldi; a főispán távollétében pedig egyenesen a miniszteriumhoz felírni tartozik.

Ha a miniszter a felirat ellenében továbbra is fentartaná rendeletét, az alispán vagy polgármester pedig most sem érezné magát a végrehajtásra kötelezve, azonnal jelentést tesz erről a főispánnak, s ez vagy helyettese, 8 nap alatt rendkívüli közgyűlést hív egybe, mely a rendeletet fölvenni és tárgyalni köteles.

Ha azután a közgyűlés a kormányrendeletet a helyi viszonyok miatt czélszerűtlennek, nem alkalmazhatónak találja: élhet alkotmányos felszólalási jogával, azaz a *végrehajtás előtt* a rendelet ellen felírhat a miniszteriumhoz. De ha a miniszterium a rendelet végrehajtását a felhozott indokok daczára még ezután is követeli, az feltétlenül és rögtön végrehajtandó.

Az esetben, ha a törvényhatóság vagy annak első tisztviselője e törvényt szabta kötelességét megszegi, vagy pontosan nem teljesíti: a ministertanács kivételesen felhatalmazhatja a főispánt, hogy a törvényhatóság mindazon közegeivel, kikre e végrehajtásnál szükség van, közvetlenül rendelkezessék. Ha e tisztviselők is megtagadnák az engedelmességet, a főispán által vizsgálat alá vonhatók, hivataluktól felfüggeszthetők. — A kormányrendelet végrehajtásával azonban a főispán kivételes hatalma véget ér. A törvényhatóság ebben az esetben a főispánnak engedelmeskedő tisztviselőt ezért felelősségre nem vonhatja, de ha a kormány eljárását sérelmesnek találja, az országgyűlésnél kereshet orvoslást.

Némely rendelettel szemben e felirási jog nem alkalmazható. Így a szabadságos és tartalékos katonák berendelését és az állam

veszélyeztetett érdekei miatt *halaszthatlan* intézkedést tartalmazó kormányrendelet csak a végrehajtás után és csak annyiban szolgálhat közgyűlési vita és határozat tárgyául, a mennyiben a törvényhatóság a kormány eljárását netalán sérelmesnek találván, az országgyűlésnél óhajtana orvoslást keresni.

Az 1907:LV. t.-cz. szerint pedig, ha a ministeri rendelet a *törvényhatóság hatáskörét sérti, a törvényhatósággal szemben valamely jogot törvényellenesen gyakorol, illetőleg törvényt, vagy törvényes szabályt sért*, akkor a törvényhatóságnak joga van *panaszszal a közigazgatási bírósághoz fordulni*. Ilyen esetben az alispán, vagy polgármester köteles a főispánnak 24 óra alatt jelentést tenni, a ki további 24 óra alatt a ministerhez indokolt előterjesztést tesz. Ha már most a minister a jelentés elküldésétől számított 6 nap alatt rendeletét vissza nem vonja, vagy a kérelemhez képest nem módosítja, akkor a törvényhatóság első tisztviselője köteles a közgyűlést azonnal összehívni, hogy az 8 napon belül határozzon arra nézve, hogy a kérdésben kíván-e panaszszal a közigazgatási bizottsághoz fordulni.

De a panasz megtétele végett a bizottsági tagok egyhatoda is kívánhatja a közgyűlés összehívását. Ha pedig a közgyűlés megtartható nem volt, vagy határozatot nem hozott, akkor a panaszt a bizottsági tagok fele része együttesen teheti meg.

Nincsen azonban helye a panasznak: 1. mozgósítás esetén, ennek tartalma alatt, a mozgósítással és a mozgósítási viszonyral összefüggésben álló rendeletekkel szemben, 2. azokban az ügyekben, melyeknek kormányzata az 1867:XII. t.-cz. szerint közösen történik.

Bizonyos kormányrendeletek végrehajtásának kötelezettsége alól a törvényhatóságot alkotmányunk fölmenti: így az országgyűlés által meg nem szavazott adók behajtására, vagy a meg nem ajánlott ujonczok kiállítására vonatkozó rendeletek végrehajtása alól. Régi törvényeink, így az 1504:I., 1791. évi XIX. t.-cz., általában mondják, hogy az országgyűlésileg meg nem szavazott adók és ujonczok, még önkéntes ajánlat czimén sem szorgalmazhatók, úgy, hogy ilyen rendeletek végrehajtására a főispán kivételes hatalommal föl nem ruházható. De ha csak előmunkálatok követeltetnek, akkor ez esetekben is a rendelet azonnal végrehajtandó.

171. §.

Budapest székes-fővárosi törvényhatóság külön szervezete.

I. Az 1872 : XXXVI. t.-cz. Buda és Pest sz. kir. fővárosokat, a Pestmegyéből kikebelezett Ó-Budával és Margit-szigettel »Buda-pest főváros«, majd 1893 óta, »székes főváros« névvel ¹⁾ egy törvényhatósággá egyesítette és kivételes helyzetének megfelelően, a többi törvényhatóságok szervezetétől némileg eltérő szervezettel ruházta fel.

II. A főváros törvényhatósági bizottsága 400 tagból áll, melynek fele a kellő számú póttagokkal együtt, az 1200 legtöbb egyenes államadót fizetők közül, másik fele pedig a megfelelő számú póttagokkal együtt az összes választók sorából, három évenként 6 évre választatik.

E választásnál szavazatjoggal bír azon honpolgár, ki országgyűlési képviselő-választási joggal bír, ha írni s olvasni tud és a fővárosban két év óta állandóan lakik. De választói jogot nem gyakorolhatnak: 1. a hadseregnél, vagy hadi tengerészetnél tetteleg szolgáló katonák, valamint a tetteleges szolgálatban álló honvédek; 2. a kik csőd alatt állanak; 3. a ki bünvizsgálati fogságban van, vagy a ki valamely bűntény miatt elmarasztaltatott, a jogerőre emelkedett marasztaló ítélet kihirdetésétől a büntetés egész tartama alatt.

Választható pedig minden választó, kivéven azokat, a kik a főváros javadalmát haszonbérlik, vagy a fővárossal számadási viszonyban állanak.

A bizottsági tagokon kívül a közgyűlésnek tagjai: a főpolgármester, a polgármesterek, a tanácsnokok, az árvaszék elnöke, a főszámvevő, a főjegyző, a főügyész, főorvos, főmérnök, főlevéltárnok és a statisztikai hivatal igazgatója.

III. A fővárosi törvényhatóságnak élén a főpolgármester áll, főispáni hatáskörrel. A budapesti főpolgármestert a király által a belügyminister ellenjegyzése mellett kijelölt 3 egyén közül, a fővárosi közgyűlés 6 évre választja. Közégei még a polgármester, az alpolgármesterek, tanács, a kerületi előljárók és nagyobb számú tisztviselői kar, valamint a kezelői és segédszemélyzet.

¹⁾ A Felség, koronázási jubileuma alkalmával, 1892-ben, a »főváros« címet kegyelmesen »fő- és székváros« címre emelte, mely a magyar államjogi viszonyoknak is megfelelőbb. E címet azután az 1893 : XIV. t.-cz. alkalmazásba veszi, az 1893 : XXXIII. t.-cz. pedig »székesfőváros« alakban használja, mint a mely a magyar nyelv szellemével is inkább megegyezni látszik.

IV. A fővárosi törvényhatóság több közigazgatási *kerületre* oszlik, melyeknek számát és kiterjedését a törvényhatóság szabályrendelettel állapítja meg. — A közigazgatás közege minden kerületben a *kerületi előljáróság* és a *kerületi választmány*. A kerületi előljáróságot alkotják: 1. a kerületi előljáró, ki az előljáróság főnöke és a közönséggel szemben azt képviseli; 2. a kerületi előljárósághoz beosztott tisztsíviselők; 3. a kerületi tiszti orvosok és a szegények orvosa; 4. a kerületi állatorvos; 5. kerületi mérnök, műszaki tisztsíviselők; 6. kerületi vásárfelügyelő; 7. a kerületi városbíró, ki az 1877: XXII. t.-cz. értelmében a községi bíráskodást gyakorolja. A kerületi előljáróságot (előljárók, tiszti orvos, városbíró, a gyógykezeléssel megbízott orvosokat) a törvényhatósági bizottság és részben (mérnökök, állatorvosok, vásárfelügyelők) a tanács választja. (1893: XXXIII.)

A kerületi választmány elnöke a kerületi előljáró; tagjainak száma legfőlebb 24, a kiket a kerület választói a községi választók sorából, titkos szavazás útján, három évenként hat évre választanak. Ez intézmény által már a kerület lakossága az önkormányzati elvek szerint részesedik a közigazgatásban.

A székesfőváros területén a rendőrséget az állam, »fővárosi rendőrség« címén, saját közgegeivel kezeli.¹⁾

II. A község.

172. §.

A községekről általában.

I. A község az állam valamely geographiailag határolt területén együtt lakó, hasonló érdekek által is szorosabb egységgé összefűzött, a közszervezetben jogi személyként elismert, hatóságot gyakorló önkormányzati közülete a polgároknak. — A törvény korlátai között önállóan intézi saját belügyeit (önkormányzat) és végrehajtja a törvénynek, a kormánynak és a törvényhatóságnak az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendelkezéseit.²⁾

¹⁾ 1872: XXXVI. és 1881: XXI. t.-cz.

²⁾ Ez utóbbi feladatoknál tehát nem bír önállósággal, mintegy kiegészítő része a kormányhatósági, illetőleg törvényhatósági szervezetnek. Kmety: Magyar Közjog. III. kiad. 420. l.

A községek 1848-ig, a sz. kir. városoktól eltekintve, három osztályba voltak sorozhatók : rendezett tanácsu mezővárosok, nemes községek, falusi községek osztályaiba és ezek együtt alkották a vármegyét.

1. A *rendezett tanácsu mezővárosok* királyi kiváltságok alapján, a földesuri hatóság alól kivétettek, közvetlen a vármegyének voltak alárendelve ; önkormányzattal és rendezett tanácsal bírtak, s némely polgári peres ügyekben elsőfoku bíróságot gyakoroltak.

2. A *nemesi községek* nemes lakosokból, közbirtokosokból alakultak és szintén közvetlenül a vármegyének voltak alárendelve ; terjedelmes önkormányzattal bírtak, előljáróikat (hadnagy s egyéb előljárók) szabadon választották, némely polgári peres ügyekben elsőfoku bírósággént jártak el. — A földesuri hatóság alatt álló községekben lakó nemesek szintén egyesülhettek önálló nemesi községgé.

3. A *falusi (jobbágy) községek*, melyek közé a rendezett tanácsal nem bíró mezővárosok is tartoztak, nagyobbára jobbágyságból állottak s úgy közigazgatási, mint peres ügyeikre első fokban földesuri hatóságnak, másod fokban a megyének voltak alárendelve. A földesur hagyta jóvá a költségvetést és vizsgálta meg a számadásokat. Előljáróikat választották, a bírót azonban a földesur kijelölése mellett, s ez inkább a földesur megbízottjaként, semmint önálló hatósági személy szerepelt.

II. A községek állapotán az 1848-iki törvényhozás lényeges változásokat tett a IX. t.-cikkben, a midőn a földesuri hatóságot megszüntette, hatáskörét a szolgabírákra és a megyei törvényszékekre ruházva. Ez által, valamint az ez évi XI. t.-cz. értelmében, a jobbágyközségek is a megye közvetlen kormányzata alá jutottak, és a nemes- és jobbágy-községek közt 1848-ig fennállott különbség lényegileg megszűnt.

A rendezett tanácsu mezővárosok megmaradtak előbbi helyzetükben, azzal a különbséggel, hogy e városokra is kiterjesztettek az 1848 : XXIII. t.-cikknek a szabad királyi városok választásairól és képviseléről szóló határozmányai.

A községek újabb szervezetüket az 1871 : XVIII. t.-cz. által nyerték, melyet módosítanak, illetve kiegészítenek az 1876 : V., XX., XXXIII. t.-cz. Végre az 1886 : XXII. t.-cz. a községek közjogi állását újból szabályozza és jelenlegi szervezetöket megállapítja.

173. §.

A községek jelenlegi osztályairól.

A községek lehetnek : 1. *városok*, melyek az 1886 : XXII. t.-cz. értelmében rendezett tanácssal bírnak (rendezett tanácsu városok) ;

2. *nagyközségek*, melyek rendezett tanácssal nem bírnak ugyan, de a törvény által reájuk ruházott teendőket saját erejükből teljesíteni képesek ;

3. *kisközségek*, melyek a törvény által községekre ruházott teendőket, korlátolt anyagi viszonyai miatt, saját erejükből teljesíteni nem képesek és e végből más községekkel szövetkeznek.

E községek ma is együtt alkotják a vármegyét.

Az a 47 város,¹⁾ melyektől az 1876 : XX. t.-cz. a törvényhatósági jogkört elvette, továbbá a királyföldön fekvő 7 szabad királyi város, valamint a volt XVI szepesi városok közül azok, melyek rendezett tanácssal bírnak, szintén a rendezett tanácsu városok osztályában állanak, de bizonyos kedvezmények élvezete mellett. Így a vagyonkezelésre nézve most is közvetlen a belügyminister felügyelete alatt vannak ; továbbá a képviselőtestület alakításánál a cselekvő és szavazó választóképeség a törvényhatóságra nézve meghatározott szabályok szerint gyakoroltatik.

174. §.

A községi hatóságról és illetőségéről.

I. A község hatósága kiterjed a község területén lakó vagy tartózkodó minden személyre és a község területén létező minden vagyona.

Kivétetnek : 1. a hadseregnek, hadi tengerészetnek és honvédségnek tetteles szolgálatban álló tagjai, a katonai szolgálatra vonatkozó és általában a katonai hatóság hatásköréhez tartozó ügyekben ; 2. Ő Felségének, a királynak és udvarának állandó vagy ideiglenes lakhelyül szolgáló épületek s azok tartozékai ; 3. a kizárólag erősítési és más katonai célokra tényleg használt minden épület vagy helyiség, a használat tartama alatt.

II. Minden területnek, mint a községi határ kiegészítő részének, vagy, mint közigazgatásilag csatolt pusztának, havasnak,

¹⁾ L. 366. lap 1. jegyzet.

valamely községhez kell tartoznia ; — továbbá minden honpolgárnak valamely község kötelékébe kell tartoznia és mindenki csak egy község kötelékébe tartozhatik. A községi kötelék és az abból folyó illetőség megszűntnek csak azon esetben tekintetik, ha az illető egyén más község kötelékébe lépett.

A községi illetőségre vonatkozólag a törvényes, vagy törvényesített gyermekek atyjok illetőségét követik ; törvénytelen ágyból származott gyermekek azon község kötelékébe tartoznak, melybe születésük idején anyjuk tartozott. Az örökbefogadott kiskorú gyermekek pedig az örökbefogadónak illetőségét követik.

A nő férje illetőségét szerzi meg és azt, mint özvegy is megtartja, míg önjogulag más községi illetőséget nem szerez.

De ezen kívül a községi illetőség település által, vagy a nélkül is, a községi kötelékbe történő kifejezett fölvétel által megszerezhető.

Minden honpolgárnak joga van más községbe települni, és ha e szándékát azon községbe, melybe telepedni akar, bejelenti, a község a települést csak azon esetben tagadhatja meg : 1. ha a települő ellen bizonyíttatik, hogy büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt van jogerős határozattal vád alá helyezve, vagy büntett, avagy az említett vétség miatt hozott ítélet hatálya alatt áll ; 2. ha a község terhelése nélkül magát fentartani nem képes ; 3. ha legutóbbi állandó tartózkodása helyétől kielégítő erkölcsi bizonyítványt fel nem mutathat.

A ki azon községből, melynek kötelékében volt, más községbe költözik át, a régi községi kötelékéből még nem lép ki ; ha azonban az új községben négy évig folytonosan lakik, ennek községi terheihez járul és a község ellene a fentebb megállapított kifogásokat nem érvényesítette : ezen község kebelébe tartozónak és az előbbi községi kötelékből kilépettnek tekintetik még azon esetben is, ha települési szándékát be nem jelentette ; kivéven, ha azon községben, melyből átköltözött, a községi terhekhez ezen idő alatt is folytonosan hozzájárult, vagy ha ily hozzájárulás nélkül is ő maga előbbi községi illetőségét, ugyanezen község beleegyezésével, fentartani akarja.

Ha a települt azon község kötelékébe, a melybe áttelepedett, föl akar vétetni, e végett az illető községhez négy év előtt is folyamodhatik s a község a felvételt azonnal megadhatja, azt azonban meg nem tagadhatja : ha 1. a települt a községben már két évig állandóan lakott ; 2. ha ezen idő alatt ugyanott községi adót fizetett, vagy ennek nem léteben egyéb közterheket folytonosan viselt ; 3. ha

büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt vád alatt vagy jogerős ítélet hatálya alatt nem áll ; 4. ha utóbbi tartózkodási helyétől kielégítő erkölcsi bizonyítványt mutathat fel, s a község terhelhetése nélkül magát fentartani képes. — Ha a községi kötelékbe való felvétel település nélkül kéretik, a felett további fölebbezés kizárásával a község határoz.

Az esetekben, melyekben az illetőség a fentebbiek alapján ki nem deríthető, a kérdés alatti egyén saját személyére nézve, a következő rendben figyelembe veendő alapon utaltatik azon község kötelékébe : 1. melyben adót fizet ; 2. melyben született ; 3. melyben az utolsó öt év alatt leghosszabban ideig tartózkodott ; 4. a lelelencz, melyben találtatott ; 5. a hadsereghez tartozott, melyből előállított, illetőleg önként belépett.

A család illetőségénél, a netalán már más illetőséget szerzetek kivételével, az atya illetősége dönt.

175. §.

A községek hatásköréről.

I. A község a törvény korlátai között saját belügyeit önállóan intézi, végrehajtja a törvénynek, kormánynak és a törvényhatóságnak az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendelkezéseit. Különösen pedig : 1. saját belügyeiben határoz és szabályrendeleteket alkot ; 2. határozatait és szabályrendeleteit saját előjárói és közegei által hajtja végre ; 3. rendelkezik a község vagyona felett ; 4. községi adót vet ki és hajt be ; 5. gondoskodik a tisztán községi utakról és egyéb közlekedési eszközökről ; 6. gondoskodik a községi iskolákról és más rokon intézetekről ; 7. kezeli a mezei, tűz- és közrendőrséget, valamint a szegényügyet ; végre 8. gyakorolja mindazon jogokat és teljesíti mindazon köteleességeket, melyek a községeket törvény szerint megilletik.

Rendezett tanácsu városok hatásköre szélesebb. Kezelik még helyi igények szerint a piaczi, hegyi, vásári, építészeti és közegészségi rendőrséget ; eljárnak az ipari viszonyból s a gazdák és cselédek között a szolgálati viszonyból keletkezett ügyekben, a törvény és a szabályrendeletek értelmében ; van árvaszékük, mely mint elsőfoku gyámhatóság jár el ; ministeri engedéllyel vámokat, illetékeket szedhetnek, új adókat állapíthatnak meg ; rendőri kihágásokban a szabályrendeletet büntető szankcióval láthatják el, stb.

Azonban csak törvényhatósági jóváhagyás után hajtható végre minden oly határozat, mely : 1. községi adó megállapítására, kivetésére és behajtására ; 2. községi vagyon elidegenítésére vagy szerzésére, hat éven túl terjedő haszonbérletek megkötésére ; 3. kölcsönvételekre ; 4. új hivatal rendszerezésére, vagy a fennálló megszüntetésére ; 5. a költségvetésben elő nem forduló terhes szerződések megkötésére vagy felbontására és jelentékeny közművek emelésére ; 6. történelmi és műemlékek fentartására, átalakítására és lebontására vonatkozik ; 7. nemkülönben minden határozat, melyre a törvény felsőbb megerősítést rendel. — A törvényhatóság határozata ellen a község 15 nap alatt a belügyministerhez folyamodhatik.

II. A község szabályrendeleteket alkothat, de szabályrendelete a törvénynyel, a kormányrendelettel és a törvényhatóság hatályban levő szabályrendeleteivel nem ellenkeezhetik. E szabályrendelet a 30 napi föllebbezési határidő leteltével a törvényhatósághoz azonnal fölterjesztendő és csak ennek nyilvános vagy hallgatag (hogy t. i. a legközelebbi közgyűlésen nem nyilatkozik) jóváhagyása után hajtható végre. — A rendezett tanácsu városok által kihágási ügyekben hozandó szabályrendeletek az alispán útján a belügyminister elé megerősítés végett terjesztendők. (1879 : XL.)

A község a kormánynak és törvényhatóságnak, ezek illetékes közegeinek az állami és törvényhatósági közigazgatásra vonatkozó rendeleteit, valamint fegyelmi ügyekben hozott jogerőre emelkedett határozatait vita tárgyává nem teheti, hanem azokat végrehajtani köteles. A községnek nincsen felirási joga. — De másrészt meg a felsőbb hatóságok is tisztelni kötelesek a községi önkormányzatot és abba bele nem avatkozhatnak, vagyis csak kivételesen, a törvényben meghatározott egyes esetekben.

176. §.

A községi képviselőről.

I. A község az önkormányzat jogát képviselő-testülete által gyakorolja. A községi képviselők számát szintén a népesség száma határozza meg, olyan értelemben, hogy minden 100 lélek után egy képviselő számíttatik, úgy azonban, hogy a képviselők összes száma kisközségekben 10-nél kevesebb, 20-nál több, nagyközségekben 20-nál kevesebb, 40-nél több, rendezett tanácsu városokban 48-nál kevesebb, 200-nál több nem lehet.

A képviselő-testület felerészben a legtöbb egyenes államadót fizető községi lakos, vagy nagykoru birtokosból, illetőleg a község területén fekvő vagyonuk után legtöbb adót fizető nagykoru hajadon, özvegy vagy törvényesen elvált nők s jogi személyek meghatalmazottjaiból, kiskorúak gyámjaiból és gondnokság alatt állók gondnokaiból, — hasonló felerészben pedig a választó közönség választottjaiból áll, és végre a képviselői gyűlésen még az előjáróság némely tagjai is tanácskozási és szavazati joggal bírnak.

II. De a községben fekvő vagyon után legtöbb adót fizető a képviselő-test tagja csak az esetben lehet, ha honpolgár. A képviseltetés pedig minden esetben csak oly meghatalmazott által gyakorolható, a ki nagykoru honpolgár, és a kire az alább elősorolt kizárási esetek nem vonatkoznak.

A névjegyzék és sorrend megállapításánál csak a község területén és ahhoz közigazgatásilag csatolt pusztán birt fekvő vagyon, valamint az ott élvezett jövedelem után fizetett egyenes államadó vétetik számba. De az állami, felekezeti, magántanintézetek tanárai, néptanítók, a M. T. Akadémia tagjai, az akadémiai művészek, a folyóirat- és lapszerkesztők, a lelkészek, az ipar és kereskedelmi kamarák bel- és külső tagjai, ugyancsak a magyar államban érvényes oklevéllel ellátott tudorok, ügyvédek, bírák, kir. közjegyzők, mérnökök, gyógyszerészek, sebészek, bányászok, erdészek, gazdászok, gazdatisztek, állatorvosok egyenes államadója kétszeresen számítatik.

A férj vagy atya államadójába a nő, valamint a kiskorú gyermekek államadója is beszámítandó, ha a nőnek vagy kiskorú gyermekeknek vagyonát kezeli.

Oly egyének között, kik közül az egyik egyszeresen, a másik pedig kétszeresen számított, egyenlő összegű államadó folytán juthatna a képviselő-testületbe, az utóbbi bir elsőbbséggel; midőn pedig azon eset fordul elő, hogy ketten, vagy többen hasonló mennyiségű államadót fizetnek, ezek között a sorshuzás dönt.

A községben fekvő vagyon után legtöbb adót fizető, ha ott nem lakik, jogát megbízottja által gyakorolhatja; ugyancsak a ki több községben jön a legtöbb adót fizetők névjegyzékébe, jogát mindazokban vagy maga, vagy megbízottja által gyakorolja. De ugyanazon egy község képviselő-testületében egy személy csak egy képviselői meghatalmazást birhat.

A névjegyzékbe azonban nem vétethetik fel:

1. ki oly büntett vagy vétség miatt van jogerejüleg vád alá

helyezve, a melyre a büntetőtörvénykönyv a hivatalvesztést, vagy a politikai jogok gyakorlásának felfüggesztését állapítja meg; továbbá, a ki fegyházra, börtönre, vagy három hónapot meghaladó fogházra, avagy államfogházra, vagy politikai jogok gyakorlásának felfüggesztésére szóló ítélet hatálya alatt áll; végre ki nyereségvágyból elkövetett büntett vagy vétség miatt jogerejüleg elítélve volt;

2. a hadsereg állományában tetteleg szolgáló katonák, valamint a tetteleges állományban álló honvédek;

3. az állami és megyei tisztviselők, ha fizetésük után járó kereseti adón kívül más adót nem fizetnek, de ha fizetnek, akkor ezzel együtt a fizetésük után járó adó is beszámíttatik;

4. a ki csőd alatt áll;

5. a rendezett tanácsu városokban a fentebbi pontokban érintetteken kívül az, a ki írni és olvasni nem tud.

III. Községi választó: 1. minden 20 évet betöltött községi lakos, ki saját vagyonától vagy jövedelmétől az állami adót a községben már két év óta fizeti; a ki azonban az I. osztályu kereseti adón kívül egyéb adót nem fizet, csak azon esetben, ha gazdai hatalom alatt nem áll; 2. minden testület, intézet, társulat, czég, általában minden jogi személy, ha a községben fekvő vagyonnal bír és attól adót fizet. De a községben fekvő vagyonnal bíró kiskorúakat és gondnokság alattiakat a gyám, illetőleg a gondnok — a nagykoru nőket, testületeket, intézeteket és általában minden jogi személyt a választásnál, meghatalmazott képvisel; máskülönben a választói jog csak a jogosult által és csak személyesen gyakorolható. Külföldi akkor bír választói joggal e föltételek mellett, ha telepedési jogot nyert.

Választói jogot azonban nem gyakorolhatnak: 1. a hadsereg állományában tetteleg szolgáló katonák, valamint a tetteleges állományban levő honvédek; 2. kik valamely büntett miatt vizsgálati fogságban vannak; 3. a kik büntett vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt jogérvényesen vád alá helyezve, vagy szabadságvesztés büntetése alatt állanak, avagy politikai jogaik gyakorlásától függesztettek föl; 4. csőd alatt levők; 5. állami és megyei tisztviselők, ha fizetésük után járó kereseti adón kívül más adót a községben nem fizetnek.

IV. Községi képviselővé választható: 1. kis- és nagyközségekben minden 24 éves és nagykoru községi lakos, ki választói joggal bír; 2. rendezett tanácsu városokban pedig, ha e mellett még az

országgyűlési képviselők választására jogosítottak minősítésével bir és írni, olvasni tud. — A képviselő-testület választás alá eső tagjai három évenként hat évre választatnak.

A közgyűlésen még az előjáróság tagjai közül a polgármester, bíró, jegyző, rendőrkapitány, tanácsnokok, illetőleg tanácsbeliek, ügyész, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, közgyám, orvos, illetve körorvos, mérnök és községi erdőtiszt bir szavazattal.

A közgyűlés rendes elnöke kis- és nagyközségekben a bíró, rendezett tanácsu városokban a polgármester.

Megjegyzendő azonban, hogy, ha valamely község képviselő-testülete oly eljárást követ, a mely az állam érdekeit vagy a község jólétét veszélyezteti, a belügyminister a törvényhatóság előterjesztésére vagy meghallgatásával a képviselő-testületet feloszlathatja és a megye útján az ügyek időközi vezetése iránt intézkedik.

177. §.

A községi előjáróság.

I. A községi előjáróság áll : *kisközségekben* a biróból és helyetteséből, legalább két tanácsbeliből, a körjegyzőből, a körgyámból és a körorvosból ; *nagyközségekben* : a biróból és helyetteséből, legalább négy tanácsbeliből, pénztárnokból, községi jegyzőből, illetőleg rendes községi jegyzőkből, közgyámból és a rendes községi, illetőleg körorvosból.

Rendezett tanácsu városokban az előjáróságot alkotják : a polgármester, rendőrkapitány, tanácsnokok, főjegyző, rendes fizetéses jegyzők, főügyész, rendes fizetéses ügyészek, árvaszéki ülnökök, pénztárnok, számvevő, ellenőr, közgyám, levéltárnok, orvos, mérnök, községi erdőtiszt s a község által a helyi igények szerint rendszeresített más tisztviselők. A tanács pedig áll : a polgármesterből, mint elnökből, a rendőrkapitányból, tanácsnokokból, főjegyzőből, főügyészből és orvusból, mint tagokból.

II. Kisközségekben a birót és a tanácsbelieket a választó közönség, körjegyzőt és körgyámat a szövetkezett községek képviselő-testületének egyeteme választja ; hogy a körorvos választására nézve a községek mily arányban vegyenek részt, azt a képviselő-testületek és a járási tisztviselő meghallgatása mellett, esetről-esetre az alispán határozza meg. (1876 : XIV.) — Nagyközségekben a birót, a tanácsbelieket, a közgyámat a választó közönség, a községi jegyzőt és

községi orvost, a mennyiben a község külön orvost tart, a képviselő-testület választja. — Rendezett tanácsu városokban pedig, a rendőrkapitányok kivételével, az összes előljáróságot a képviselő-testület választja.

Kis- és nagyközségekben *a jegyzők és orvosok élethossziglan, az előljáróságok többi tagjai pedig három évre választatnak.* Rendezett tanácsu városokban a rendőrkapitányt a főispán élethossziglan nevezi ki, az orvosok és jegyzők, valamint a segéd- és kezelő személyzet tagjai élethossziglan, a többi tisztviselők pedig hat évre választatnak. — A birói hivatalt csak rendkívüli akadályoztatás esetében lehet visszautasítani, s a megválasztott hivatalát, 100 frtig terjedhető büntetés súlya alatt, legalább egy évig tartozik viselni.

III. Előljáróvá választható minden nagykoru honpolgár, ki községi választó és a külön minősítéshez kötött állásoknál — polgármester, orvos, mérnök, jegyző, stb. — megkívántató qualificatióval bír. Jegyzőknek, orvosoknak, ügyészeknek, mérnököknek és erdő-tisztéknek azonban megválaszthatók azok is, a kik előbb községi választók nem voltak.

Nem választható azonban községi előljáróvá : 1. ki községi képviselő nem lehet ; 2. a lelkész, tanító, az állami és megyei tisztviselő, hivatalnok, habár a községben választójoggal bír is ; 3. kis- és nagyközségekben a bíró és pénztárnok egymással, vagy a jegyzővel ; rendezett tanácsu városokban polgármester, főjegyző, a pénztárnok és számvevői személyzet tagjai egymással a rokonság és sógorság első fokában levő egyének egyidejűleg nem lehetnek.

Minden városi és községi választás alá eső előljárói hivatal betöltésénél kijelölésnek van helye. A kijelölés jogát kis- és nagyközségben a főszolgabíró, vagy az általa megbízott szolgabíró, illetve a képviselő-testület ; rendezett tanácsu városokban a kijelölő választmány — elnök az alispán és általa a képviselő-testületből meghívott, valamint a képviselő-test által saját kebeléből választott 2—2 tag — gyakorolja. Minden állásra lehetőleg három egyén jelölendő ki.

178. §.

A községek átalakulásáról és a községi helynevekről.

I. Rendezett tanácsu városnak külön törvényhatósággá leendő átalakulását és viszont, a törvényhozás engedi meg.

A felett pedig, hogy a puszta községgé, kisközség nagyközséggé,

nagyközség rendezett tanácsu várossá és viszont rendezett tanácsu város nagyközséggé, nagyközség kisközséggé alakuljon át, vagy valamely község eddigi állásával felhagyva, más községhez csatlakozhassék, vagy azzal egyesülhessen, az érdekelt községek és felek, valamint a törvényhatóság meghallgatása mellett a belügyminister határoz.

Ha bebizonyíttatik, hogy az átalakulást a lakosok és birtokosok azon része kívánja, mely együtt a község, illetőleg pusztá összes egyenes államadójának felénél nagyobb részét fizeti ; továbbá, hogy az átalakuláshoz szükséges szellemi és anyagi erő megvan, illetőleg, hogy a létező állapot fentartásához szükséges erő hiányzik : az átalakulás meg nem tagadható.

Néha valamely községnek alsóbb osztályu községgé, vagy szomszédos kisközségeknél egy községgé való alakulását, a törvényhatóság meghallgatása mellett, az illető felek kérelme nélkül is elrendelheti a belügyministerium : ha 1. a községek eddigi állásukkal járó köteleességeiknek meg nem felelnek s azokat negyedévi időközökben háromszor hozzájuk intézett figyelmeztetés után sem teljesítik ; 2. ha elvesztik azon szellemi vagy anyagi kellékeket, a melyekhez eddigi szervezetökben való fennállásuk kötve van ; 3. ha bebizonyíttatik, hogy köteleességeiknek a szomszédos községeket tetemesen felülmúló községi adó által képesek csak megfelelni.

II. Az 1898 : IV. t.-cz. intézkedik a községi helynevekről, midőn megállapítja, hogy minden községnek csak egy hivatalos neve lehet. A többféle elnevezéssel bíró községek hivatalos nevének kijelölése, azonos elnevezésű községeknél előnévvel vagy új névvel ellátása, újonnan alakuló községek elnevezése és a községek nevének megváltoztatása, valamint a hivatalos községnevek helyesírásának megállapítása, az illető községek és a törvényhatósági közgyűlés meghallgatásával, az érdekelt községek óhajának lehető figyelembe vételével, a m. kir. belügyminister hatáskörébe tartozik.

Állami, törvényhatósági és községi, valamint más hivatalos okiratokban, községi pecséteken, bélyegzőkön és jelzőtáblákon, továbbá közhatósági rendelkezés alatt álló intézetek ügykezelésében, nyilvánossági joggal bíró iskolákban használt tankönyvekben és térképeken, ugyancsak ezeknek az iskoláknak nyilvánosság elé kerülő nyomtatványain, valamint pecsétjein és bélyegzőin, végül a közjegyzői iratokban, bármely nyelven legyenek is különben szerkesztve, kizárólag a község hivatalos neve használandó.

179. §.

A közzolgálat általában.

I. Közzolgálatnak nevezzük tágabb értelemben mindazon szolgálatokat, melyek a célból tétetnek, hogy az állam alkotmányos feladatait megvalósíthassa.¹⁾ De szoros értelemben közzolgálatnak, köztisztnek csak azon hivatalokat, tisztségeket tekintjük, melyek az államhatalom által, a közügyek intézésére, mint állandóak szerveztettek. Az ilyen állásokat betöltők közhivatalnokoknak vagy tisztviselőknak neveztetnek és az állammal közzolgálati viszonyban vannak.²⁾ — A király az egész hivatali organismussal együtt alkotja tág értelemben a kormányt, míg szorosabb értelemben ezt a központi kormányzati szervezet képezi.

A közzolgálat objektive az állami cselekvések meghatározott köre, mely, minthogy az államnak, hogy cselekedhessék, természeti léttel bíró organumokra van szüksége, subjective úgy tűnik fel, mint az illető hivatalok, hivatali személyek hatásköre jogokban és kötelességekben.

A közzolgálat jogi természete sokáig vitatott volt. A régi fogás ebben magánjogi természetű szerződést látott, a melyet egyoldaluan felbontani nem lehet. De a mai elmélet szakított ezzel a nézettel és az államszolgálati viszonyt lényegében közjogi természetűnek határozza meg. A közzolgálat alapja az államhatalomban fekszik, mely általa valósul meg és benne él. Már szervezése az államhatalommal, a közérdek szempontjából történik; a mint a keletkezésénél, úgy az átalakításánál vagy megszüntetésénél is az állam joga érvényesül és az állam érdeke alkotja itt az egyedüli okot. Az államszolgálat a köznek szolgálata.

A közzolgálattal egybekötött fizetés ugyan a magánérdekeket is érinti. De ez valójában alárendelt részlet és a közhivatal jogi

¹⁾ Az esküdtnak, törvényhatósági bizottság, községi képviselő tagjának, választási elnöknek, stb. működése ilyen közzolgálat.

²⁾ Az 1878: V. t.-cz. szerint közhivatalnokok azok, a kik az állam közigazgatási, igazságszolgáltatási, vagy valamely törvényhatóság vagy községi hatóság teendőjének teljesítésére hivataluknál, szolgálatuknál vagy különös megbízásuknál fogva kötelezvék; ugyasintén azok is, kik az állam, törvényhatóság vagy község által közvetlen kezelt közalapítványoknál, kórházaknál, tébolydákknál, mint felügyelők, hivatalnokok vagy szolgák vannak alkalmazva. A kir. közjegyzők szintén közhivatalnokoknak tekintetnek.

természetét egyedül meg nem állapíthatja, annál kevésbbé, mert mindig léteztek fizetéssel egybe nem kötött köztisztviselők is. A fizetésre való jogigény megmagyarázása nem kívánja a szerződési elméletet, mert ma már általánosan elismert az, hogy az állam egyoldaluan a polgárok részére jogokat és köteleességeket alkothat. — A kinevezés vagy választás által, az állás minden joga és köteleessége az alkalmazottra átháramol.

II. A köztisztviselők általános kategóriájában nálunk két igen különböző jogalapon álló elemet találunk. Az egyiket a kir. kormány közvetlen a királyi hivatalokban, az állam szolgálatára alkalmazza; a másik pedig az önkormányzati testek kebelében, mint ezeknek közegei működik. Az előbbieket állami *hivatalnokoknak*, az utóbbiak törvényhatósági és községi *tisztviselőknek*, előjáróknak nevezetnek.

Az *államhivatalnokokat*, mint mondtuk, a kir. kormány nevezi ki,¹⁾ rendszerint élethossziglan. Állásuk élethivatásnak tekintetik és ehhez képest az állammal szemben szolgálatuk ideje alatt, sőt azon túl is (nyugdíj) állásuknak megfelelő jogaik vannak. A *törvényhatósági és községi tisztviselőket*, általában szólva, választják, még pedig meghatározott, aránylag rövid időre, s ezért tisztók nem tekinthető élethivatásnak; ennek megfelelően csak szolgálatuk alatt, s csak az őket alkalmazott önkormányzati testtel szemben van igényük állásuknak megfelelő ellátásra, bár a hosszabb szolgálatnál, a nyugdíjigény ma már itt is elismerésre talált.

III. A köztisztviselők továbbá a szerint, a mint hatóságot gyakorolnak vagy nem, ismét két csoportra válnak. Némely állami hivatalnok, törvényhatósági és községi tisztviselő, u. i. hatósági joggal bír, olyan értelemben, hogy államhatalmat kezel, ez általa jön kifejezésre, illetve hajtatik végre (pl. ministerek, bírák, alispánok, polgármesterek, szolgabírák stb.) és így kényszerűen alkalmazhat. Ezek nevezetnek szoros értelemben közhatóságoknak, illetve hatósági tisztviselőknek. Mások pedig közszolgalatban állanak olyformán, hogy az állam a közérdek szempontjából munkájukat

¹⁾ Megjegyzendő, hogy némely állami méltóságok, illetve közhivatalok nem egyszerű királyi kinevezéssel töltenek be, hanem az országgyűlés közreműködésével: így a nádori és koronaóri állásra a királyi kijelölés mellett az országgyűlés választ, az állami számszék elnöki hivatala betöltésénél az országgyűlés kijelöl, a király kinevez; a budapesti főpolgármesteri állásra pedig a király bírja a kijelölés jogát, míg a választást a székesfővárosi képviselőtestület gyakorolja.

igénybe veszi, a nélkül azonban, hogy államhatalom kezelésére, hatóság gyakorlására jogosítaná (pl. a közoktatás személyzete, segéd-, kezelő-személyzet stb.).

A köztisztviselők még különböznek a szerint, a mint katonai vagy polgári szolgálatot teljesítenek. A közös hadseregnek, honvédségnek tisztjei és hivatalnokai szintén köztisztviselők, de mint a fegyveres erőhöz tartozók, egészen más hivatást töltenek be és így más szabályok alatt állanak, mint a polgári hivatalnokok. E különbséget még fokozza, hogy a közös hadsereg az osztrák-magyar monarchiát alkotó két államnak hadereje és ennél fogva jogaik és kötelességeik a két állammal szemben keletkeznek, a mi a polgári szolgálatban csak a közös ministeriumoknál fordul elő.

IV. Végre a köztisztviselőknek egy külön osztályát alkotják azok, a kik az állam kormányzatát vezetik és kormányzati politikáját vannak hivatva kifejezésre hozni, illetve ebben közreműködni, azt támogatni, végrehajtani és azért állásuk politikai természettel is bír. Ilyenek az u. n. politikai hivatalok viselői, a ministerek, államtitkárok és a főispánok.

Nem szenved kétséget, hogy a ministerek közszolgálatban álló, hatósági jogokat gyakorló kormányzati köztisztviselők. De mert egyrészt, mint a király legfőbb tanácsadói, állásuk inkább bizalmi természetű, különös államférfiúi képességet és munkát igényel, mert másrészt meg a modern alkotmányok szerint csak a parlamenti többség segítségével kormányozhatnak, illetve maradhatnak meg állásaikban: azért eltérő szabályok alatt állanak és más szempontokból ítéltetnek, mint a többi tisztviselők. Hivatalukról bármikor lemondhatnak és viszont bármikor felmenthetők. Hasonló áll az államtitkárokra és a főispánokra. Ez állások is függenek a politikai változásoktól, másrészt meg a kormányhoz bizalmi viszonyban vannak. E politikai állásokkal egész az 1885: XI. t.-czikkig nyugdíj sem volt összekötve.

A közhivatalok és tisztségek betöltésénél törvényeink bizonyos kellékeket (qualificatiót) előfeltételként kívánnak, melyek így a kinevezés és választás korlátaiként is jelentkeznek. E föltételeket leginkább a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883: I. t.-cz. állapítja meg és azok általánosak vagy különösek lehetnek.

Általánosak, melyek minden közszolgálatban álló egyénre vonatkoznak: a magyar állampolgárság, erkölcsi kifogástalanság, hogy az illető csőd vagy gondnokság alatt ne álljon, büntett vagy vétség miatt vád alá helyezve, vagy általában szabadságvesztés büntetése

alatt, avagy hivatalvesztésre szóló ítélet hatálya alatt ne legyen és hogy nyereségből eredő büntett vagy vétség miatt elítélve nem volt.

Különös föltételek alatt pedig kimutatását azon szakképzettségnek értjük, a melyet a nevezett törvény az illető szolgálati szakra megállapít.

D) A horvát-szlavon és dalmát országos kormány.

180. §.

I. A központi kormány.

I. Horvát-Szlavonországok ¹⁾ autonóm ügyeiben a kormányzó hatalom a királyt illeti meg, ki azt a m. kir. horvát-szlavon (és dalmát) miniszter közvetítése mellett, a horvát-szlavon országos kormányval gyakorolja, melynek élén a m. kir. miniszterelnök előterjesztésére és ellenjegyzésével kinevezett ²⁾ horvát-szlavon és dalmátországi bán áll, a ki azonban katonai hatáskörrel nem bírhat.

A horvát-szlavon országos kormány szervezetét a bán előterjesztésére, királyi hozzájárulással, a tartománygyűlés állapítja meg (1868 : XXX.), a mi az 1869 : horvát-szlavon II. t.-cikkkel megtörtént. Az országos kormány, megfelelően a horvát-szlavon autonómiát alkotó három ügyágnak, ³⁾ a *belügyi* (kötségvetési osztálylyal), *vallás- és közoktatásügyi* és az *igazságügyi* osztályokból áll, mindegyik osztálynak élén osztályfőnökkel. De ez osztályok a bánnak alárendeltek, minthogy a végrehajtó hatalom gyakorlása mind a három ügyágban a bánra illeti meg ; egymástól azonban függetlenek, ügyintézési körükben önállóak. Az országos kormány, mint a legfőbb közigazgatási hatóságnak, székhelye Zágráb.

¹⁾ A társországoknak alkotmányos czime : Horvát-, Szlavon- és Dalmátországok és így az országos kormányé : királyi horvát-szlavon és dalmát országos kormány (kr. horvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada), de minthogy Dalmácia ide csak jogilag tartozik, tényleg nem és külön országgyűléssel (tartománygyűléssel), külön országos kormányval bír, tehát a rövidség kedvéért és félreértés elkerülése végett, az alábbiakban Horvát-Szlavonországok, horvát-szlavon országos kormány elnevezését használjuk.

²⁾ Így a bánnak, mint a horvát-szlavon országos kormány élén álló m. kir. főtitkárviselőnek alkalmazása és fölmentése, nem az autonómia, hanem az állami központi, illetve a m. kir. kormány ténye. Ez is az állami miniszteri kormányzat és a bánai autonóm kormányzat között szükséges összhang biztosítására szolgál.

³⁾ L. e munka 41. §-át.

A mondottakból következik, hogy a törvény korlátai között a bán hatáskörében vannak a horvát-szlavon autonómiához tartozó ügyek, vagyis az országos kormányzat vezetése és a belügyek, vallás- és közoktatási ügyek és az igazságügyek igazgatása, a kormányzati osztályok belső ügyigazgatási rendjének megállapítása, a társországek területén működő összes hatóságok (közigazgatási, bírói) felügyelete; az országos hivatalnokok kinevezése, a mennyiben e jog Ő Felségének fentartva nincsen. A bán helyettese a belügyi osztályfőnök.

A bán fölterjesztései a m. kir. ministerium kebelében levő, horvát-szlavon minister utján kerülnek a király elé, kinek az autonómiára vonatkozó határozatai jogérvényesekké akkor válnak, ha azokat a horvát-szlavon minister és a bán ellenjegyzzi. E határozatok tehát kettős ellenjegyzéssel látnak napvilágot. A báni kormány a királylyal csak a horvát-szlavon minister utján érintkezhetik, az autonomia ügyeit illetőleg azonban központi főhatóságot alkot és a ministeriumnak alárendelve nincsen. De már az egységes állami (közös) ügyeket illetőleg a végrehajtó hatalmat Horvát-Szlavonországok területén is a magyar ministerium gyakorolja és pedig a mennyiben saját közegei nem volnának, a horv.-szlav. országos kormány és törvényhatóságok által. Ugy, hogy ez ügyekre nézve, a nevezett hatóságok, mint a magyar állami kormányzat végrehajtó közegei is jelentkeznek.

A horv.-szlav. országos kormány tartozik a költségvetést és zárszámadásokat minden évben a tartománygyűlés elé terjesztetni. A költségvetés érvényéhez a tartománygyűlés beleegyezése szükséges, a zárszámadás pedig felülvizsgálata alá kerül.

II. *A horvát-szlavon országos kormány felelőssége.*¹⁾ A bán, vagy helyettese (rendszerint a belügyi osztályfőnök) a tartománygyűlésnek felelős és pedig mindazon cselekvényért és mulasztásért, melyek az alkotmányt, Magyarország és horvát-szlavon részek közti államjogi viszonyt, így tehát a társországoknak a magyar államhoz való kapcsolatát, ebben a társországoknak alkotmányilag biztosított önállóságát megsértik. A felelősség terheli az országos kormány illető osztályfőnökét is, a ki az ily cselekménynél közreműködik, ha csak ellene írásban óvást nem emelt. Az osztályfőnökök a saját nevök alatt, vagy osztályuk által végzett kormányzati cselekvényekért a bánnak felelősek és a bán felelős eljárásukért a horvát-szlavon országgyűlésnek. Azért nem is lehet állásukat a magyar ministeri

¹⁾ E felelősségről szól az 1874. évi jan. 10. törvény.

állással párhuzamba állítani, az osztályfőnökök tulajdonkép a bának igazgatási segédszervei.

Ha pedig a bán, illetőleg osztályfőnök cselekedete, mulasztása a büntető törvényt sérti meg, akkor ellene a büntető törvény rendelkezései alkalmaztatnak, a rendes büntető bírósággal és eljárással. A kártérítési igények szintén a rendes eljárással érvényesíthetők.

A felelősségre vonás esetében vádló a tartománygyűlés. A vád alá helyezés indítványát legalább 20 tag aláírásával írásban kell beadni. Ha ez indítvány alapján az ügy további tárgyalása határoztatik el, akkor a tartománygyűlés saját kebeléből három tagu bizottságot küld ki a vizsgálatra és ennek jelentése folytán határoz a fölött, hogy az illető vád alá helyeztessék-e vagy ne? Vád alá helyező határozat azonban csak akkor keletkezik, ha a tartománygyűlés tagjai közül legalább 70 jelen van és a jelenlevőknek legalább $\frac{2}{3}$ része mellette szavazott. A vád alá helyezés kimondása után két tagot választanak a vád képviselőjére.

A bíróság következőkép alakul meg: Mindenekelőtt a horvát-szlavon hétszemélyes tábla bíráiból 12 tag hivatik bíraskodásra, vagy ha ezek száma 12-t el nem érne, akkor a báni tábla, a zágrábi és az eszéki törvényszék elnökei, esetleg a báni táblahivatalban legidősebb két bírása által egészítették ki; továbbá a tartománygyűlés saját tagjainak kizárásával választ 12, a horvát-szlavon terület községeiben illetékes honpolgárt. A huszonnégy tag közül a vádló és a vádlott 6—6 tagot visszavethetnek, de úgy, hogy a bíraskodásra megmaradt 12 tag fele a bírói személyzetből, másik fele a tartománygyűlés választottjaiból álljon. Ha a visszavetés joga nem gyakoroltatott, akkor sorshuzás dönt. Az eljárás nyilvános és szóbeli.

Az így megalakult bíróság végérvényesen ítél, de elmarasztaló ítélethez a bíróság tagjai $\frac{2}{3}$ -ának szavazata szükséges.

III. A központi kormány a közigazgatást alsóbb (közép- és alsófoku) hatóságok segélyével végzi, melyek a társországok területén lehetnek királyiak vagy önkormányzatiak. A királyi hivatalok azonban itt kétfélék lehetnek, olyanok, a melyek a m. kir. ministeriumnak vannak alárendelve és állami egységes ügyekben járnak el, mint a kir. pénzügyigazgatóság és közgei, vagy pedig az autonomia ügyeiben, közvetlen a horvát-szlavon báni kormánynak alárendeltek.

Az önkormányzati hatóságokként pedig a törvényhatóság, mint középfoku és a község, mint alsófoku hatóság jelentkeznek.

181. §.

II. A horvát-szlavon törvényhatóságok.

A horvát-szlavon törvényhatóságok jelenleg kétfélék: megyei és városi törvényhatóságok. Önkormányzattal bírnak és közvetítik a tartományi, valamint állami közigazgatást.

I. A megyei törvényhatóságok mai szervezetét az 1886. évi február 5-iki törvény lényeges változtatással állapította meg. Számuk az idézett törvény értelmében 8: Likka-Korbáva, Modrus-Fiume, Zágráb, Varasd, Bellovár-Körös, Pozsega, Verőcze, Szerém.

A megyei törvényhatóság önkormányzati hatáskörébe tartozik: 1. törvények és kormányrendeletek korlátai között szabályrendeleteket alkotni; 2. közérdekű ügyek felett tanácskozni, határozataikat más megyékkel közölni; a kormányhoz előterjesztéseket, az országgyűléshez kérvényeket intézni; 3. határozni ügyekben, melyek több községet vagy kerületet érintenek, a mennyiben más hatóságokhoz utalva nincsenek; 4. a megyei vagyon, alapítványok, intézetek igazgatása; 5. a kormány jóváhagyása mellett ingatlan vagyon szerzése vagy elidegenítése, kölcsönvételek, terhes szerződések kötése; 6. a közigazgatási bizottság választása; 7. a községi, kerületi és megyei igazgatás felett a főfelügyelet gyakorlása; végre 8. a főispán vagy helyettese, a közgyűlés elé terjeszthet minden ügyet, melyek a községeket, kerületeket, vagy az egész megyét érintik, tudomás-vétel szempontjából.

A megyei közgyűlés, mely a törvényhatóság jogait gyakorolja, áll a bizottságból és főbb tisztviselőkből. A bizottságot felerészben a legtöbb adót fizetők, a mennyiben tartománygyűlési képviselők választására jogosultak, másik felét választott tagok alkotják, kik 3 évenként 6 évre választatnak. Választó a képviselő választására jogosult, választható a választó. Nem lehet azonban tagja a képviselő-testületnek, ha különben bírja is a minősítést: 1. a kit büntényért, vagy a kinyerességvagyból származott vétségért jogérvényesen elítéltek, vagy vizsgálat alatt áll; 2. a ki a megyével bérleti, vállalkozási vagy számadásos, avagy peres viszonyban van. — Állásuknál fogva tagjai még a közgyűlésnek: a megyei alispán, titkár, orvos, mérnök, tanfelügyelő, főerdész, állatorvos és a kerületi előljárók.

Közgyűlések évenként kétszer: ősszel és tavasszal tartatnak, ha azonban a főispán vagy a tagok egyharmada óhajtja, rendkívüli közgyűlés hívandó össze. A közgyűlésen a határozatok általános

szótöbbséggel hozatnak. A közgyűlési határozatok nem jöhetnek összeütközésbe a törvénnyel, a kormányrendeletekkel és a községek önkormányzatát nem érinthetik; — a statutumok csak 30 napra a kihirdetés után, a központi kormány jóváhagyásával lépnek életbe; — a vagyoni ügyekre vonatkozó határozatok pedig csak a kormány megerősítése után, vagy ha 40 nap alatt nem nyilatkozott.

Minden megyében, 1886 óta, közigazgatási bizottság alakittatik, melynek hatásköre közigazgatási, adózási és fegyelmi ügyekre terjed ki.

A főispán a végrehajtó hatalom képviselője és a kormány megbízottja, mint ilyen felüggyel különösen a megyei önkormányzatra s általában a megye politikai igazgatására. — A megyei törvényhatóság első tisztviselője az alispán, körülbelül azon hatáskörrel, a melylyel a magyar megyei törvényhatóságokban az alispán bír.

A megyei törvényhatóság területén működő tisztviselőket ki nevezik, még pedig a főispánt a bán előterjesztésére a horvát-szlavon m. kir. minster közvetítésével a király, ugyanigy az alispánt, de már a többi tisztviselőt a főispán előterjesztésére a bán. A segéd-, kezelő- és szolgaszemélyzetet pedig a főispán nevezi ki, a megyéknél az alispán, kerületeknél a kerületi előljáró ajánlatára. — A tisztviselők fizetését a törvény állapítja meg és a megyei kiadások fedezéséről a tartományi budget gondoskodik.

Minden vármegye a szükségnek megfelelően közigazgatási kerületekre oszlik, melyeknek élén egy-egy kerületi előljáró van. A kerületek számát (jelenleg 70) és székhelyét a tartományi kormány rendeleti uton szabályozza.

A *városi törvényhatóságok* közvetlen állanak az országos kormány alatt; közvetítik a felsőbb közigazgatást és önkormányzati jogokkal bírnak. Élükön a főispán áll, a ki azonban a megyének főispánja is lehet, melynek területéhez a város tartozik. Szerveik a három évenként hat évre választott képviselő-testület, a tanács és választott tisztviselők; van közigazgatási bizottságuk. — Zágráb városa, mint a tartományi főváros élén a bán fölterjesztésére, a király által kinevezett főpolgármester áll. — A városi törvényhatóságok első tisztviselője a polgármester. (1895 június 21. l. törv.)

182. §.

III. A horvát-szlavon községek.

Horvát-Szlavonországokban a törvényhatósági városoktól eltekintve, háromféle községek vannak: *városi községek*, *egyes községek* és *kerületi községek*. E községek önkormányzattal bírnak és a felsőbb közigazgatást közvetítik.

A városi községek a megyékbe vannak bekebelezve és a megyegyűlésen képvisellel bírnak; van választott képviselő-testületük és rendezett tanácsuk, a végrehajtást a szintén választott tisztviselők, élükön a polgármesterrel, végzik; közigazgatási bizottsággal azonban már nem bírnak. — Az egyes községek a községi feladatok teljesítésére önállóan működnek, míg a kerületi községekben e célra több kisközség egyesül és ezek együtt bírnak egy közös képviselő-testülettel. A képviselő-testület 12—24 számú tagjai $\frac{1}{3}$ részt a virilisták közül, a többiek szabadon választatnak és pedig három évre. A községi előjáróságot a képviselő-testület választja és pedig a jegyzőt élethossziglan, az előjárót (polgármester) három évre.

V. FEJEZET.

AZ ÁLLAM BIRÓI HATALMA.

183. §.

A birói hatalomról általában.

I. Az állam birói hatalmának¹⁾ működése a sértett, vagy a vitás jog eseteire irányul és a fennálló jogi rendet oltalmazza. Egyeseknek cselekvéseivel vagy mulasztásaival foglalkozik tehát, melyek fölött ítéletileg dönt, a midőn concret esetre kijelenti a kötelezőjogot. Elvileg nincs hivatása jövőre is kiható szabályokat felállítani, s ha ez mégis előfordul (pl. nálunk a döntvényekben), ez mai államunkban másként nem történhetik, mint a törvény-

¹⁾ A birói hatalomról, mint az államhatalom önálló ágáról, újabban értekezik terjedelmes monographiájában E. Artur, a rennesi egyetem tanára: *Séparations des pouvoirs et des fonctions.* (Revue de droit public 1900. évf. 2., 3., 4. és 5., valamint a következő számaiban.)

hozás különös rendelkezése folytán, a midőn tehát a birói megállapodások, nem mint ilyenek, saját erejükből, hanem a törvények arra vonatkozó parancsából nyernek a jövőre is kiható erőt.

A bíróság alkotmányunk értelmében (1869: IV.) a törvények, a törvény alapján keletkezett s kihirdetett rendeletek és a törvényszerű szokás szerint tartozik eljárni. A törvény határozatát bírálathoz tárgyává nem teheti, de a kormányrendeletek törvényessége fölött egyes esetekben történő alkalmazásuknál ítél, és ha azokat törvényeseknek nem találja, nem alkalmazza. — Ítélete az objectiv igazság érdekében teljesen független, úgy a hatósági szervezetben, mint a Felség subjectiv akaratával szemben. Itt mutatkozik a bíróságok és a kormányzati hatóságok jogállása között létező nagy különbség.

Az igazságszolgáltatás körében az államérdeket, illetve közérdekeket, az 1871: XXXIII. t.-cikkkel életbe léptetett királyi ügyészség képviseli. Tagjai a *koronaügyész és helyettese* — a kir. Curia mellett, — a *kir. főügyészek és helyettesek* — kir. táblák mellett, — *kir. ügyészek és alügyészek* — első folyamodásu törvényszékek mellett.

II. Régi alkotmányos elv volt Magyarországon, hogy az igazságszolgáltatás kútfeje a király,¹⁾ ki a birói hatalmat személyesen, később nagy bírái s egyéb birói közegei segítségével, majd pedig a kir. Curia (1723.) — hétszemélyes tábla, kir. tábla, 1840 óta váltótörvényszék — a báni tábla s a kerületi táblák által gyakorolta. De ezenkívül a városi és a megyei önkormányzati hatóságok alsóbb fokban bíráskodtak. A jobbágság fölött a földesurat birói hatóság illette meg.

A kormányzói hatalom nem volt teljesen elválasztva a biróitól, mert az ország nagy bírái (nádor, országbiró, kir. kancellár, mint rendes bírák (1486: LXVIII.), az erdélyi vajda Erdély, a horvát bán Horvátország főbirája, a tárnokmester a tárnoki városok főbirája) kormányzói hatáskörrel is bírtak, s mint említettük, az önkormányzati testek bíráskodásra is voltak jogosítva, a mi által a nemzet részesedése az igazságszolgáltatásban érvényesült. De idővel a két hatalmi ág különállása a felső fokban elég szembeötlő. A hétszemélyes tábla és a kir. tábla csak igazságszolgáltatásra voltak hivatva, főkormányzati hatóságok pedig — kir. kancellária,

¹⁾ Werbőczy. Hk. II. 3., valamint előzőleg már szt. István I. 5., II. 43., II. András aranybullája 8.

helytartótanács — csak némely ügyekben, mintegy kivételesen bíraskodtak.

III. A király jelenleg is az igazságszolgáltatás forrásának tekintik. Ez alatt azonban mai nap már nem az értendő, mintha a király személyesen bíraskodnék,¹⁾ vagy a bíróságokat összeállíthatná, megváltoztathatná, megszüntethetné, hanem, hogy az igazságszolgáltatás a király nevében és első sorban a királytól kinevezett bíróságok által gyakoroltatik; s hogy a király még ezenkívül is jelentékeny jogokkal bír az igazságszolgáltatás körül, de alkotmányunk a nép részvétét szintén biztosítja.

A bíraskodás a kormányzattól el van választva. A bíróságnak a kormányzói hatalomtól való függetlenségét különösen hangsúlyozza már az 1791: XII. törvényczikk, míg a közigazgatástól végleges elválasztását kimondja az 1869: IV. t.-cz., mely szerint »sem a közigazgatási, sem a birói hatóságok egymás hatáskörébe nem avatkozhatnak«. S ennek alapján az 1871: XXXI., XXXII. t.-czikkek által az elsőfolyamodású bíraskodás, a közigazgatástól elkülönített állami bíróságokra ruháztatott. Bár némely közigazgatási hatóság kisebb ügyekben (kisebb értékű polgári peresügyek (1877: XXII.), iparos- (1884: XVII.), cseléd-, munkásügyek, kihágási ügyek stb.) ismét bíraskodási jogot nyert.²⁾

A bíróságok és a közigazgatási hatóságok közt felmerülő illetékességi összeütközések eseteiben, úgy, mint a közigazgatási bíróságok és a rendes bíróságok közti illetékességi összeütközéseknél, az 1907: LXI. t.-cz. által létesített hatásköri bíróság van hivatva dönteni.

184. §.

A király jogköre az igazságszolgáltatásban és a királyi bíróságok.

A király nevezi ki: 1. a bírákat és a kir. ügyészségek tagjait az igazságügyminister ellenjegyzése mellett (1869: IV.) és az ítéletek a király nevében hozatnak; 2. az igazságszolgáltatásra általában

¹⁾ L. az 1791: XII., LVI. t.-cz. Az előbbi t.-cz. szerint a birói ítéleteket sem a politikai hatóságok, sem a király felülvizsgálat alá nem vonhatják.

²⁾ L. még a vadászatról 1883: XX., a vízjogról 1885: XXIII., a halászatról 1888: XIX., a mezőgazdaságról és mezőrendőrségről szóló 1894: XII. t.-cz., valamint a consuli bíraskodásról szóló 1891: XXXI., a rendőri büntető bíraskodásról szóló 1901: XX. t.-czikket.

a főfelügyeletet gyakorolja, szintén az igazságügyminister által (1871: VIII., 1891: XVII.); 3. bírót küld;¹⁾ 4. elrendeli a rögtönítélő bíróságot;²⁾ 5. a kegyelmezés jogát gyakorolja.³⁾

A királyi bíróságok működnek, mint:

1. kir. járásbíróságok, elsőfolyamodásu, egyes bíróságok;
2. kir. törvényszékek, részint elsőfoku, részint némely ügyekben másodfoku társasbíróságok;

3. kir. ítélőtáblák, másod- és harmadfoku társasbíróság, számuk az 1890: XXV. t.-cz. szerint tizenegy és pedig Budapesten (12 törvényszéki területre), Debreczenben (5 törvényszéki területre), Győrött (6 törvényszéki területre), Kassán (7 törvényszéki területre), Nagyváradon (3 törvényszéki területre), Kolozsvárott (7 törvényszéki területre), Marosvásárhelyt (6 törvényszéki területre), Pécsen (4 törvényszéki területre), Pozsonyban (5 törvényszéki területre), Temesváron (5 törvényszéki területre), Szegeden (6 törvényszéki területre) birnak székhelylyel;

4. kir. Curia, a legfelsőbb bíróság, Budapesten székhelylyel. Hatásköre a horvát-szlavon részek kivételével az egész országra kiterjed;

¹⁾ Bár sarkalatos elv államjogunkban, hogy senkit illetékes bíróságtól elvonni nem lehet (1896: IV.), mégis kivételes esetekben, a jogkereső közönség és az igazságszolgáltatás érdekében, eltérés történik a bíróküldés (delegatio iudicis) által, midőn egyes ügyre, kivonva a törvényileg megállapított bíróság illetősége köréből, más bíróság jelöltetik ki. A bíróküldés jogát polgári perekben még a király gyakorolja (1868: LIV.), büntető ügyekben a kir. Curia (1896: XXXIII.), a consuli bírósághoz tartozó ügyekben mindkét állam miniseriuma egyetértve (1891: XXXI. 3.).

²⁾ Ma már a szorosabb értelemben vett magyar területen rögtönítélő bíróság nem alkalmazható. A bíráskodásnak ez a formája újabb törvényeink (1896: XXXIII., 1897: XXXIV.) által megszüntettetett, de a társországok területén még létezik és alakításának jogát ott is a magyar király gyakorolja.

³⁾ A király kegyelmezési joga régi törvényeken: 1492: LXXXII., 1563: LXIII., 1655: XXVI., 1715: XLVIII., 1791: LVI. és a még régibb gyakorlaton alapszik; néha korlátoztatott is, pl. az 1514: XXXVI. t.-cz. kimondja, hogy a parasztlázadásban résztvetteknek királyi kegyelem ne adassék, stb. Az 1848: III. t.-cz. e jogot újra a Felség kizárólagos jogának mondja, mely azonban ministeri ellenjegyzés mellett gyakorlandó és korlátozva ma csakis az elítelt miniserekre és az állami számszék elnökére van (1848: III., 1870: XVIII.). — Tartalma a kiszabott büntetés enyhítésében, átalakításában vagy teljes elengedésében áll; továbbá ide soroztatik a pertörlés (abolitio). De miután a kegyelmezés tisztán az állami büntető hatalom szempontjából gyakorolható, azért a magánosok jogigényei, a bűncselekvényből származó követeléseit nem érinti (1878: V.).

5. kir. közigazgatási bíróság, mely végérvényesen dönt az 1896 : XXVI. t.-cikkben felsorolt közigazgatási jogviták fölött.¹⁾

Végre az 1891 : XXXI. t.-cz. szabályozta a consuli biráskodást. E szerint keleten a magyar és osztrák honosok, valamint a védeneczek felett a consuli hivatalok gyakorolják első fokban a biráskodást és innen a főlebbezések a *konstantinápolyi consuli fő-törvényszék*hez jutnak, melynek elnöke váltakozva osztrák vagy magyar honos; birái pedig egyenlő számban osztrák és magyar honosok, Ő Felsége mint ausztriai császár és Magyarország apostoli királya által kinevezve. A consuli bíróság, a két állam egyező akaratából, a két állam vegyes bírósága (ausztriai cs. és magyar királyi bíróság) és Ő Felsége az ausztriai császár és magyar király nevében hoz ítéletet. (1907 : LVII., 1910 : VII. t.-cz.)

185. §.

A birói függetlenség.

I. A birói függetlenség alatt szorosán véve a birói ítélet függetlenségét értjük, vagyis, hogy a bíró a törvények és törvényes szokás, rendeletek szerint tartozik eljárni, de az eset minősítésénél és a jog alkalmazásánál legjobb meggyőződését, lelkiismeretét követi, minden kormányzati, egyéb közhatósági befolyástól független; továbbá, hogy a birói ítélet megáll: kormányhatóságok felül nem vizsgálhatják, föl nem függeszthetik, meg nem változtathatják. Tágabb értelemben pedig ide tartozik még némely más intézkedés is, melyek közvetve hatnak oda, hogy a bíró hivatásos munkájában, az ítélezésnél, minden jogosulatlan befolyástól megóva legyen.

Míg a kontinens nyugati államaiban a birói függetlenség csak a XVIII. század végén indul lassu fejlődésnek,²⁾ addig hazánkban azt,

¹⁾ Mint különleges bíróság működik még a szabadalmi ügyekben a szabadalmi hivatal birói osztálya és a szabadalmi tanács (1895 : XXXVII.); továbbá ilyen különleges bíróságnak tekinthető az 1907 : XVI. t.-cikkkel létesített magyar főudvarnagyi bíróság, melyről a 116. §-ban szoltunk.

²⁾ Montesquieu tanainak hatása alatt mindinkább érezhető volt annak szüksége, hogy az állam igazságszolgáltatása kivétessék a kormányzati hivatalok köréből, s hogy rendeltetésének megfelelő jogállással bíró, független organumra bízassék. A régi francia igazságszolgáltatás gunyjára ismeretes az elfogató levelek (*lettre de cachet*) szerepe XIV., XV., XVI. Lajos alatt. A porosz igazságszolgáltatásban pedig Nagy Frigyes Reglementje (1749 június 14-ről) pusztán külső okokból teszi az igazságszolgáltatási ügyeket egyik, vagy másik közigazgatási hatósághoz. Elvi elválasztása és a biráskodás függetlenítése

mint a magyar alkotmány egyik alaptételét, már régi időkől törvényekkel törekednek biztosítani. Így az 1492: X. t.-cz. szerint a királyi felség, az ország egyházi vagy világi nagyjai a bírák közül senkit sem kényszeríthettek, hogy a szokások és törvények ellen cselekedjenek; az 1566: XXV. t.-cz. elrendeli, hogy a bírói ítéletek kihirdetését kormányrendeletek meg ne akadályozzák.¹⁾

Az 1791: XII. t.-cz. pedig határozottan kimondja: hogy a király (kormány) a bíróságoknak megállapított rendjét meg nem változtathatja, a törvényesen hozott bírói ítéletek végrehajtását nem akadályozhatja, mások által akadályoztatni sem engedheti; a bírák törvényes ítéleteit meg nem változtathatja, sem pedig saját részéről valamely politikai hatóság által felülvizsgálat alá nem vonhatja; hanem az igazságszolgáltatás az országnak eddig alkotott és ez után alkotandó törvényei és törvényes szokásai szerint, valláskülönbség nélkül alkalmazott bírák által gyakorlandó. Ez elveket az 1869: IV. t.-cz. megerősíti és kiegészíti: »a törvényben meghatározott bíróságokat megszüntetni, vagy azokon kívül más bíróságokat bármi szín és cím alatt felállítani s a bíróságoknak a törvényben meghatározott illetőségén, kerületén, ugyszintén a bírák számán a törvényhozáson kívül változtatni nem szabad«.

A bírák minősítését, valamint általában a bírósági szervezetet, hatáskört, eljárást törvények határozzák meg,²⁾ a melyen tehát a kir. kormány önkényüleg nem változtathat.

II. A törvényesen kinevezett bíró, a törvényben meghatározott eseteken kívül, hivatalából el nem mozdítható, beleegyezése nélkül más bírósághoz, vagy más hivatalba át nem tehető, elő nem léptethető, nem nyugdíjazható. (1848: XXIX., 1869: IV., 1896: XXVI.).

végre is a francia 1790 augusztus 24-diki törvényben mondatik ki, s ez annyira megnyeri a civilizált világ tetszését, hogy csakhamar a többi alkotmányok is átveszik és mint alaptételt őrzik. De e szótválasztással nemcsak a közigazgatás korlátoztatik, hanem a bíráskodás is. A közigazgatásba való minden beavatkozás tilos, a minek következménye lett, hogy kezdetben a közigazgatási igazságszolgáltatás közigazgatási hatóságokra maradt és csak később szerveztettek közigazgatási bíróságok.

¹⁾ Az igazságszolgáltatás függetlensége és önállósága érdekében nyilatkoznak még az 1471: XII., 1486: XXI., 1647: XCII., CXXXVII., 1655: LIII., 1659: XLV., 1608: k. u. VI., 1681: XXXI. stb.

²⁾ Így az 1868: LIV., 1869: IV., 1871: VIII., IX., XXXI., XXXII., 1875: XXXVI., 1881: LIX., 1890: XXV., XXIX., 1891: XVII., 1896: XXVI., XXXIII., 1897: XXXIII., XXXIV. t.-cz.

De alkotmányunk az igazságszolgáltatás függetlenségét nemcsak a kormánnyal, hanem a társadalmi jogosulatlan befolyással szemben is iparkodik biztosítani.

E végből az 1869: IV. t.-cz. elrendeli, hogy a bíró nem lehet egyszersmind országgyűlési képviselő, gyakorló ügyvéd, közjegyző (1874: XXXV.) vagy ügynök; nem viselhet más, akár állami, akár törvényhatósági, községi valóságos vagy tiszteletbeli hivatalt (a honvédelmi kötelezettségből folyó kivételével); nem viselhet fizetési egyházi tisztséget; nem lehet tanár (az egyetemi magántanárság kivételével, 1891: XVII.) vagy tanító, nem folytathat kereskedést vagy iparüzletet, avagy bárminemű olyan foglalkozást, mely a bírói függetlenséget csorbitaná; nem lehet valamely politikai vagy munkásegyletnek, illetve gyülekezetnek tagja, nem folyhat be sem közvetve, sem közvetlenül azok működésébe, s nem járulhat az ily egyesület gyülekezet határozatához vagy kérvényéhez.¹⁾ — A bíró nem lehet valamely politikai folyóiratnak sem tulajdonosa, sem kiadója, sem szerkesztője, vagy valamely államsegélyt huzó vállalat engedményének tulajdonosa, sem más részvény-, ipar-, kereskedelmi társulat elnöke, igazgató-tanács felügyelő, vizsgáló, számoltató bizottmányának tagja, sem bárminemű, habár csak ideiglenesen és fizetés nélkül működő közege; nem fogadhat el magánosoktól sem nyugpénzt, sem bármi néven nevezendő adományt vagy javadalmazást, s ha ilyenre bírói hivatalba lépte előtt nyert jogot: tartozik erről hivatalának elfoglalása előtt lemondani. Gyámságot vagy gondnokságot, melylyel vagyongazdálkodás, számadás vagy hatóságok előtti képviselés van összekötve, csak azon esetben viselhet, ha a gyámság vagy

¹⁾ E tétel azonban nem gátolja azt, hogy a bíró a képviselőválasztásra alakult pártokhoz szabadon ne csatlakozzék, s hogy politikai véleményét, békés eszmecsere útján, szabadon ne nyilváníthassa. Bittó István igazságügyminister, 1872-ben, következőkép nyilatkozott: »hogy téves felfogás által senki politikai jogaitól meg ne fosztassék, szükségesnek tartom felemlíteni, miszerint az 1869: IV. t.-cz. 11. §-a csak azt rendeli, hogy a bíró ne legyen tagja valamely politikai testületnek, illetőleg gyülekezetnek, s mivel a polgárok választási jogai gyakorolhatása céljából alakított pártok ily egyesületek és gyülekezetek jellegével nem bírnak, a törvény nem tiltja azt, hogy a bírák az által, hogy magukat valamely politikai párthoz tartozóknak beírják, politikai meggyőződésüknek, mely szerint választási jogukat gyakorolni fogják, már előre is kifejezést ne adjanak. — A képviselőházi többség 1881. évi április hó 7-én tudomásul vette Pauler igazságügyminister következő nyilatkozatát: »A bíró szabadon választhat és szavazhat; nem vét a törvény ellen akkor sem, ha tanácskozásokban, melyek ad hoc tartatnak, politikai nézetének békés eszmecsere útján kifejezést ad«. (1878/81. képviselőházi napló XVII. k. 282. l.).

gondnokság öt törvénynél vagy végrendeletnél fogva illeti. A bíró, ha megválasztatik, tagja lehet ugyan valamely törvényhatósági vagy községi képviselőtestnek, de azoktól megbízást, vagy kiküldetést nem fogadhat el.

IV. Alkotmányunk továbbá a birói függetlenséget az illető bíróságok kebelében is megőrizni óhajtja, midőn az 1891 : XVII. t.-czikkben ¹⁾ kimondja, hogy ugyanazon bíróságnál sem ítélőbirói hivatalra, sem bírósági hivatalnoki állásra, valamint egyfelől ítélőbirói állásra, másfelől ugyanazon bíróság székhelyén működő kir. ügyészségnél ügyészi állásra nem alkalmazhatók azok, a kik fel- vagy lemenő ágbeli rokonok és sógorok, továbbá az oldalrokonok unokatestvérig bezárólag, ítélőbiró vagy bírósági hivatalnok nejének fitestvére vagy nőtestvérének férje, azok, a kik örökbe fogadott szülői vagy gyermeki viszonyban vannak egymással. Nem lehet ítélőbiró a kir. törvényszéknél vagy a kir. járásbíróságnál az, a ki a fölöttes törvényszéki elnökkel vagy a kir. ítélőtáblai elnökkel a mondott viszonyok bármelyikében van.

Egyfelől a kir. ítélőtábla elnöke, másfelől a kir. törvényszékek elnökei között, továbbá egyfelől a kir. törvényszék elnöke, másfelől a kir. járásbíróságok vezetői közt a fenforgó akadály alól felmentés nem adható, de egyébként az utoljára említett esetekben a király az akadály alól felmentést adhat ; ha pedig a bíróságnál az ítélőbírák száma a tizet meghaladja, a király az unokatestvéri viszony által képezett akadály alól szintén felmentést adhat, de ezek a felmentés esetében sem működhetnek egy tanácsban.

Végre, hogy az érdekeltséget távol tartsa a biráskodástól, a birói személy nem ítélhet olyan ügyekben, melyekben közvetlenül vagy közvetve kár érheti, vagy hasznot remélhet ; melyek által felesége vagy jegyese, fel- vagy lemenő ágbeli rokonai, avagy olyan személyek vannak érdekelve, kik vele negyediziglen oldalrokonok, vagy másodiziglen sógorságban, továbbá fogadott szülei, fogadott gyermeki, gyámsági vagy gondnoksági viszonyban állanak ; melyekben mint tanu, szakértő, képviselő vagy közbenjáró működött ; felsőbb bíróságoknál olyan ügyekben, melyeknek alsóbb bírósági előadásában vagy eldöntésében részt vett és az olyan felek ügyeiben, kikkel ellenséges vagy peres viszonyban áll ; nem lehet bíró büntető ügyekben még a sértett, illetőleg a ki a följelentést tette ; a ki az ügyben, mint a királyi ügyészség tagja, védő, magánvádló, mint a sértettnek kép-

¹⁾ Előzőleg szól erről már az 1869 : IV. és az 1871 : IX. t.-cz.

viselője, vagy mint rendőri közeg közreműködött, a tanu vagy szakértő, ha vallomása nem egyedül a hivatalos uton megtudottak előadásában áll; az, a ki nyomozó vagy vizsgálati cselekményt teljesített (1896 : XXXIII.).

186. §.

Az állampolgárok részvétele az igazságszolgáltatásban; az esküdtbiróság.

I. Az említett királyi bíróságok mellett még más szervezetek is eljárnak az igazságszolgáltatás körében, melyeknek működésre való jogosultsága nem királyi kinevezésre, hanem az alkotmány rendelkezésére támaszkodik és melyek által a polgárok részvétele a jogszolgáltatásban nyilvánul.

Ilyen első sorban az esküdtszék intézménye, az esküdtbiróság a sajtóügyekben (1848 : XVIII.) és a törvényben megnevezett büntető ügyekben (1897 : XXXIII., XXXIV.) a büntető hatáskörrel bíró törvényszékek mellett.

Esküdt csak az a magyar honos férfi lehet, a ki életkorának 26-ik évét betöltötte, a magyar nyelvet, Fiumében az olasz nyelvet érti, azon irni és olvasni tud, ha :

1. évenként legalább 20 korona egyenes államadót fizet, avagy, ha adómentességet élvez, ennek megfelelő vagyonnal bír ;

2. a köztisztviselő, lelkész, M. T. Akadémia tagja, tudor, okleveles : tanár, ügyvéd, mérnök, építész, hajóskapitány, gazdász, gyógyszerész, vegyész, erdész, bányász, tanító, sebész, állatorvos, továbbá, a ki valamely felsőbb szakiskolát elvégzett, a ki középiskolai záróvizsgát tett.

Az esküdtek jegyzékébe azonban nem vehető fel :

1. a ki nyereségvágyból eredő büntett, vagy vétség miatt jogerősen szabadságvesztésre elítéltetett ;

2. a ki hivatalvesztésre, vagy politikai jogai gyakorlásának felfüggesztésére elítéltetett, a megállapított időtartam alatt ;

3. a ki szabadságvesztésnek büntetése alatt, vagy feltételes szabadságon van ;

4. a ki ellen büntett vagy fogházzal büntetendő vétség miatt vizsgálat, közvetlen idézés vagy főtárgyalás elrendeltetett, avagy a ki vád alá van helyezve ;

5. a ki csőd alatt áll, gondnokság alá van helyezve, vagy a kinek kiskorúsága meghosszabbított ;

6. a ki testi, vagy szellemi fogyatkozás miatt az esküdt köteleseit teljesíteni nem képes.

Nem vehető fel továbbá az esküdtek névjegyzékébe az állás összeférhetetlensége miatt :

1. a minister, fiumei kormányzó, főispán, Budapesten a főpolgármester ;

2. a tényleges szolgálatban levő bíró, vagy ügyész ;

3. a fegyveres erő tartós tényleges szolgálatban levő tagja ;

4. a rendőri hatóság tagja, vagy közege ;

5. a pénzügyőrség tagja ;

6. a napszámos, vagy szolgál.

Az esküdti szolgálattól pedig mentes :

1. az országgyűlés képviselő- és főrendiháznak, vagy a közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottságnak tagja, az ülészak tartamára ;

2. a lelkész ;

3. a fegyveres erőnek az esküdtek névjegyzékébe fölvetett az a tagja, a ki ideiglenesen tényleges szolgálatot teljesít, a behívás tartamára ;

4. a gyakorló orvos ;

5. a gyógyszerész, kinek segédje nincsen ;

6. a néptanító ;

7. a posta-, távirda-, vasut- és gőzhajónál alkalmazott egyének ;

8. a kik életkoruk 70-dik évét betöltötték ;

9. a ki az év folyamán valamely ülészakban már szolgálatot teljesített, a folyó és következő évben. De az igazságügyi minister évről-évre elrendelheti, hogy a 9. pont alapján a mentesség igénybe vehető ne legyen oly törvényszék területén, melynél másképp az esküdt-bíróság nem szervezhető.

Az esküdtbíróság áll, a büntető hatáskörrel felruházott kir. törvényszék három bírójából (elnök, két bíró) és tizenkét esküdttől, mint esküdtszékből. Hatásköre kiterjed a törvényben meghatározott bűnügyekben, valamint a sajtóügyekben és pedig valamennyi esküdt-bíróság eljár a nyomtatvány által elkövetett kihágások eseteiben, a nyomtatvány által elkövetett büntettek és vétségek eseteiben, a királyi táblák székhelyein működő esküdtbíróságok.¹⁾ — Az esküdt-

¹⁾ L. még Zeitzvay : A magyar sajtójog (1900) 154. l. — Vargha Ferencz : Eljárás az esküdtbíróságok előtt.

szék a vétkeesség és bűnösség kérdésében ítél, míg a büntetést már a kir. törvényszék szabja ki.

II. Az állampolgárok részvétele az igazságszolgáltatásban még a következő bíróságoknál is jelentkezik :

1. A kisebb értékű polgári peres ügyekben eljáró *községi bíraskodásnál*, a bíraskodást gyakorolják: törvényhatósági joggal felruházott és a rendezett tanácsu városokban a közgyűlés által e célra kirendelt egy vagy több közigazgatási tisztviselő; nagyközségekben a bíró, a tanács kiküldött egy tagjával és a jegyzővel vagy helyettesével; — kisközségekben a bíró az előjáróság két tagjával (1877: XXII., 1893: XVIII.); — Budapest székesfővárosban pedig közigazgatási kerületenként a kerületi városbíró, míg a kerületi előjáró, a kihágási bíró (1893: XXXIII.).

2. Az *ipartestületi békéltető bizottságok* az iparosok, segédek, tanoncok és a munkaadó között fölmerült surlódások eseteiben (1872. évi VIII., 1884: XVII., 1893: XXVIII.).

3. A *budapesti áru- és értéktőzsde*, továbbá a *vidéki termék- és gabonacsarnokok választott bíróságai* (1870: II., 1881: LIX.).

4. A *választott bíróságok*, a felek által közös megegyezéssel a honpolgárok közül választva. Eljárhatnak mindazon ügyekben, melyekre nézve törvényeink nem mondják ki, hogy a rendes bíróságoktól eltérésnek helye nincsen (1868: LIV., 1881: LIX.).

5. A *főrendiház bírósága*, mint a mely a vád alá helyezett ministerek fölött ítél és a vád alá helyezett horvát-szlavon bán fölött ítélő bíróság, részben az állampolgárok sorából választva.

6. A legfőbb fegyelmi bíróságnál, melynek felerésze a főrendiház tagjai közül választatik.

7. A vád alá helyezett közös ministerek fölött ítélő (vegyes) bíróság, mely felerészben a honpolgárok közül, a delegatio választásával alakul.

187. §.

A horvát-szlavon bíróságok.

A horvát-szlavon (és dalmát) társországek autonomiájához tartozik az alkotmány által biztosított különálló igazságszolgáltatás.

A bírói hatalom forrása e területre is a szent korona, illetve a király és így idevonatkozó jogköre ugyanaz, mint a szűkebb értelemben vett Magyarországon, de e jogait a horvát-szlavon m. kir. minister és a horvát bán ellenjegyzésével, illetve közreműködésével gyakorolhatja. — A bíróságok ítéleteiket a király nevében hozzák.

A horvát-szlavon területen működő bíróságok szintén függetlenek, önállóak, a bírák elmozdithatatlanok (1874. febr. 28. törv.), de egyszersmind felelősség alatt is állanak. — Az igazságszolgáltatás a közigazgatástól el van választva (1874. febr. 28. törv.); az illetékességi összeütközés eseteiben pedig az országos báni kormány, a legfőbb ítélőszékek egyetértően határoz, ha pedig megállapodásra jutni nem tudnának, akkor Ő Felsége dönt.

A társországok területén a kir. járásbiróság (egyes bíróságok) és a 9 kir. törvényszék (társas bíróságok), mint elsőfolyamodású bíróságok működnek, másodfolyamodású bíróság a báni tábla, legfőbb ítélőszék a hétszemélyes tábla Zágrábban székhellyel. A sajtóügyekben szintén esküdtszék ítél.

NEGYESEDIK RÉSZ.

A MAGYAR ÁLLAM VISZONYA AUSZTRIÁHOZ.¹⁾

188. §.

Az összeköttetés multja.

I. Magyarország már a mohácsi vészt megelőzőleg, Albert és V. László alatt, Ausztriával összeköttetésbe került azon történeti esemény folytán, hogy a két trón egy physikai személy birtokába jutott. Hasonló tartalmu viszony keletkezett és állott fenn I. Ferdinandtól egész az 1687. évi II., III., illetve az 1723. évi I., II. t.-czikig. Az összeköttetés ettől az időtől fogva állandó lett ugyan, de tartalmát jogi szempontból, továbbra is csak azon esetleges tény alkotta, hogy a két államban ugyanazon physikai személy uralkodott. Belsőbb összeköttetésről közjogunk nem tud semmit. Az államok jogilag, mint különállók éltek, egyik a másikra nézve idegen volt.²⁾

Ebben az időben a magyar állam külügyei az osztrák külügyektől, legalább jogilag, külön voltak kezelendők. Az 1559. évi VIII. t.-cz. világosan kimondja, hogy Ő Felsége a magyar ügyekben magyar tanácsosait hallgassa meg, s hogy a magyar ügyek intézésénél ne idegenek, hanem magyarok alkalmazzassanak. Több törvény pedig

¹⁾ Az osztrák birodalmi tanácsban képviselt országokat és királyságokat a rövidség kedvéért Ausztriának nevezzük, mint ahogy ez általában elfogadásra talált és törvényeinkben is sokszor előfordul.

²⁾ A Habsburgok alatt a nemzet ugyanazt választá királyul, ki az osztrák örökös tartományokban uralkodott és kilátása volt arra, hogy római-német császárrá választatik, akitől így a török ellen nagyobb oltalmat várhatott. A különböző hatalmaknak egy személyben való összetalálkozása tehát nem jogi alapon, hanem politikai okokból történt.

elrendeli, hogy a török portára különösen, de más kormányokhoz is, magyar ügyek intézésére a császári követ mellé, hasonló tekintélyű és hatalmu magyar követ is küldessék,¹⁾ a kit a magyar tanács lás-son el utasítással; valahányszor pedig a török portáról követek jönnek, illetve oda követek küldetnek, a nádor mindig értesítettessék. — Néha az országgyűlés küldött követeket és azokat utasítással látta el (1609 : LXVIII., 1630 : XXVI.) és a magyar állam Ausztriával, a török elleni háborúra külön szövetséget kötött. — Végre a hadüzenésnél, béke és egyéb nemzetközi szerződések kötésénél, a mennyiben azok Magyarországot is érintik, az országgyűlés meghallgatandó volt, illetve ilyen ügyek magyarok befolyása mellett elintézendőknek mondattak (1553 : III., 1559 : VIII., 1608 : k. e. II., 1647 : V., 1681 : IV., 1715 : XLI.).

A hadügy körében sem létezett jogi alapon közösség Magyarország és Ausztria között. Az uralkodó, mint magyar király, bírja Magyarországot, illetőleg a hadfelség jogát. Így ő volt a magyar hadsereg fővezére, annak parancsnokait, tisztjeit kinevezte, zsoldosokat szedhetett; a főúri és nemesi banderiumok a király zászlóihoz csatlakoztak. De arra, hogy a király zsoldosokat szedhessen, szaporithasson, az országgyűlés beleegyezése szükséges volt; valamint a zsoldosok tartásáról és általában a haderő költségeinek fedezéséről az országgyűlés gondoskodott és a banderiumok kiállításának a nemesség fölkelésének szükségét, módját megállapította. Törvényeink meghatározták, hogy a magyar hadsereg tisztjei magyarok legyenek, hogy külföldi katonaság az országgyűlés engedélye nélkül be ne hozassék, sőt a bennlevők is kivitessenek; és addig, míg ez megtörténik, a nádortól függjenek, illetve magyar parancsnokok alatt álljanak (1608 : k. e. II., 1622 : II., 1625 : XXIV., 1635 : LIX., 1638 : XLVI., 1655 : XIX., 1659 : XXV., 1681 : VIII.). Határozott pedig mindebben az ügyben önállóan, idegen állam beavatkozása nélkül.

A pénzügyek kizárólagosan a magyar királyi kormány és az országgyűlés hatásköréhez tartoztak. Az adóknak mind mennyiségét, mind kivetése módját és kulcsát a törvényhozás állapította meg; valamint az országgyűlés beleegyezése kívántatott a koronajószágok zálogbaadásánál, vagy megterhelésénél, sőt a rendek

¹⁾ 1618 : XXXVII., 1630 : XXXVI., 1635 : XXVII., 1638 : III., 1647. évi LXXIV., 1649 : VII., 1655 : L., 1659 : XIV., 1662 : IV., 1681 : IV., 1715. évi XLI. t.-cikk.

országgyűlésileg egyéb jövedelmi forrásokra (sóügy, bányák, pénzverés, harminczad) is befolyással bírtak. A jövedelemmel pedig a magyar király rendelkezett, mint országgyűléseink többször kijelentették, a magyar állam érdekében. A magyar királyi kamara függetlenségét a bécsi kamarától számos törvény biztosította.

A mint ez a viszony Ausztriával pusztán történeti esemény folytán keletkezett, úgy megszűnéséhez sem kellett volna külön jogi actus. Magyarország és Ausztria közt az összeköttetés 1687-ig, egyszerűen az által a tény által szünhetett volna meg, ha Magyarország fejedelmé mászt választ, mint a ki Ausztriában uralkodik; 1687—1723-ig pedig, ha Magyarország trónörökösödési rendjén változtat.

Ezt az összeköttetést, jellemének kidomborítására, történeti tényen nyugvó personal-uniónak nevezhetnénk.¹⁾

II. Sokan az ily viszonyt nem is tekintik az államok közötti kapcsolatnak, de bár a közjog erről mit sem tud, természetéből mégis

¹⁾ Hasonló viszony volt Lengyelország és Szászország közt két fejedelem, Frigyes Ágost (lengyeleknél II. Ágost) és II. Frigyes Ágost (III. Ágost) alatt; továbbá Németország és Spanyolország között V. Károly alatt; valamint Poroszország és Neuenburg között II. Frigyes alatt; végre hosszabb időn keresztül Anglia és Hannover közt. Ez utóbbi összeköttetés 1714-től egész 1837-ig állott fenn. Keletkezett a két állam trónörökösödési jogának összetalálkozása által György, braunschweig-lüneburgi herceg személyében s megszűnt IV. Vilmos gyermektelen elhalálozása következtében, a két ország trónörökösödési szabályainak eltérése folytán. Braunschweig-Lüneburg — később Hannover — a trónörökösödésből a nőket kizárja, Anglia pedig a rokonsági fok szerint öröklésre jogosította. Ez összeköttetés alatt a két ország teljesen külön élt. Anglia külföld volt Hannoverre és viszont; az angol polgár idegen volt Hannoverben és viszont. A hadügy, külügy, a két államban különállóan kezeltetett. Hannover külügyeit, Angliával szemben éppugy vezette, mint egyéb államokkal szemben. Hannoverben az udvartartás épségben maradt és az Angliában tartózkodó fejedelem az 1714-iki »Reglement« szerint úgy tekintetett, mintha hosszú külföldi utazáson lett volna.

Ilyen összeköttetés állt fenn Luxemburg és Németalföld között. A két trónon a Nassau család uralkodott, de Luxemburg az 1868. évi október 17-én kihirdetett alkotmány értelmében, teljesen különálló és független maradt. Külön törvényhozása, kormányzása és igazságszolgáltatása volt. Luxemburg a nemzetközi életben is külön személyként szerepelt. Az 1867. londoni egyezmény semlegesnek nyilvánította. A hadügyek, pénzügyek teljesen függetlenül és önállóan kezeltettek. — Tiszta personal-unió van még Belgium és Congó-állam között. A belga kamarák 1885. ápril. 28-án beleegyezéseket jelentettek ki, hogy királyuk Afrika területén keletkezett Congó-állam fejedelme lehessen, de annak határozott kikötésével, hogy az unió csak a fejedelmi személyre vonatkozzék és az államokat, mint ilyeneket ne érintse.

olyan következmények folynak, melyek kihatnak az államok életére s azokat cselekedeteikben irányítják, megkötik.¹⁾

Az összeköttetés annyira laza ugyan, hogy, szorosan jogilag véve, az egyik állam háborút viselhet, a másik békében maradhat, sőt, ha ez utóbbinak egyes polgárai az ellenfél soraiban küzdenek, felségsértőknek nem tekintetnek.²⁾ De mindenekelőtt az a tény, hogy a fejedelem két vagy több állam uralkodója, kihat az államok politikai életére; mert nem képzelhető, hogy a fejedelem politikai cselekedeteiben a két állam fölötti uralom tudata befolyással ne lenne.

De továbbá a történeti tényen nyugvó personal-unióban levő államok egymás közt hadat nem viselhetnek. A háborút u. i. nem lehet másképp gondolni, mint az államhatalom actióját egy bizonyos irányban, a melylyel szembetör az ellenfél. A monarchiákban a hadfelség jogát az uralkodó birja és így a personal-unióban élő államok között háboru csak úgy volna lehetséges, ha az uralkodó physikai személyében összetalálkozott fejedelmi személyek szintén háboruba lépnének egymással. A midőn az ilyen kapcsolatban levő államok közt háboru üt ki, ez az összeköttetést felbontja, illetve az egyik állam a közös uralkodói személytől elszakad.

III. Magyarország és Ausztria közti viszony azonban lényegesen megváltozik az 1723. évi trónörökösödési törvény által, mely a mellett, hogy a trónörökösödés jogát a Habsburg-ház három nőágára kiterjeszti, még azt is megállapítja, hogy az örökösödési rend szerint Ő Felsége, Magyarországot és a hozzá tartozó részeket, a patrimonialis jogon örökös egyéb országaival feloszthatatlanul és elválaszthatatlanul együtt birja.³⁾ E törvény az állam akaratát fejezi ki arra nézve,

¹⁾ Heineccius szerint (*Elementae iuris Naturae et Gentium*) az államok között nem jön létre összeköttetés, ha valamely véletlen következtében két főhatalom egy physikai személyre ruháztatik. Ő figyelmeztet először, hogy ilyen esetben nem a fejedelem, mint ilyen közös, hanem csak a physikai személy. — Így nyilatkozik később Jordán is. (*Versuche d. allg. Staatsrechts*, 1828.)

²⁾ Midőn a dánok, 1533-ban, a Hanza városokkal hadat viseltek, a Dániával personal-unióban levő Schleswig-Holstein semleges maradt. A hétéves háboruban, Poroszországgal personal-unióban levő Neuenburg (Neufchatel) nem vett részt; sőt több neuenburgi polgár a poroszok ellen küzdött, s midőn II. Frigyes őket mint felségsértőket akarta megbüntetni, azzal védekeztek, hogy ők nem a békében élő Neuenburg, hanem az idegen Poroszország ellen voltak hadban, s ez a védekezés elfogadtatott.

³⁾ Az 1723: II. t.-cz. 7. §. szerint «indivisibiliter, ac inseparabiliter, invicem, et insimul ac una cum Regno Hungariae . . . haereditarie

hogy a három nőág kihaltáig Magyarország ugyanazon természeti személy uralkodása alatt fog élni, mint a ki Ausztriában uralkodik. Az akaratot kifejezik azok, kik az állam nevében akarni jogosítottak : Magyarországbán a magyar király és az országgyűlés, Ausztriát illetőleg a patrimonialis jogon uralkodó abszolút fejedelem.¹⁾

A *pragmatica sanctio* által, az eddig tiszta történeti eseményen nyugvó *personal-unio*, jogi alapot nyert. Szorosan véve ezentúl is csak a fejedelem természeti személye közös, de hogy ez a közösség az állam kifejezett akaratán nyugodott, annak fontos jogi természetű következményei vannak. Ha ugyanis valamely belmozgalom vagy külerőszak az egyik államnak vagy terület részének elszakítására tör, ez által a másik államot szintén megtámadja kinyilvánított akaratában ; illetve

possidendis, regendam et gubernandam transferunt.» A feloszthatlanság és elválaszthatlanság egyedül a főhatalom birtoklására (a *possessióra*) vonatkozik és nem a kormányzatra. Nem azt jelenti, hogy a két állam egyesül, hanem, hogy a két államban egy és ugyanaz a természeti személy uralkodik és így tőle a két államra vonatkozó fejedelmi jogok elválaszthatatlanok. Az 1867. évi XII. t.-cz. szerint a *pragmatica sanctio* kimondotta, hogy azon »országok és tartományok, melyek a megállapított öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, feloszthatlanul és elválaszthatlanul együtt birtoklandók» ; tehát se a két uralkodói hatalom el nem választható, se a magyar állam, se Ausztria el nem darabolható a célból, hogy pl. az uralkodó gyermekei között feloszthassa. Az utóbbi törvény a *pragmatica sanctio* illető tételét (1723 : II. 7.) hitelesen magyarázza.

¹⁾ A rendek ugyanekkor Ausztria rendeivel a *pragmatica sanctio* tartamára külön formális szerződést óhajtottak kötni és e célból a királyhoz 1722. július 16-án országgyűlési küldöttséget menesztettek. De III. Károly Ausztria rendeivel történő külön szerződést fölöslegesnek jelentette ki, mert ő, mint az örökös tartományok abszolút fejedelme, azokat teljesen képviseli. — E régi viszonyt továbbá így magyarázza az 1867 : XII. t.-cz. 5. §-a »... a magyar király, mint az uralkodása alatt álló többi országok *abszolút fejedelme*, ez országok érdekeiről abszolút hatalommal rendelkezett.» A németalföldi rendek elé, 1724-ben, terjesztett *pragmatica sanctio*, az osztrák örökös tartományok számára 1713-ban kiadottat olyannak mondja, mint amelyet az uralkodó »als jétziger absoluter Herr, kraft der Machtsvollkommenheit» adott ki. Az, hogy III. Károlynak, a patrimonialis jogon örökös tartományai a római-német birodalomhoz tartoztak, e tekintetben akadályt nem képezhetett, mert hisz a német fejedelmi jog szerint, a birodalmi fejedelmek idegen koronákat elfogadhattak és azt családjuk számára örökösíthették ; valamint ez időben már az ausztriai-ház tartományai állami egységet alkottak, mint ahogy ezt Puffendorf (*de statu Imperii etc. cap. VI. §. 4.*) kifejezi és Ullrich szerint, a formális jog szempontjából, Ausztria ugyan a birodalomhoz tartozott, de tényleg csak azért, mert uralkodói viselték a császári koronát. (*Oesterr. Staatsrecht 3. I. Handb. d. öffentl. Rechts.*)

kifejezett akaratának, vagyis a másik állam területének védelmére kötelezi.

Ez időtől fogva tehát a personal-unio természetéből szorosan jogilag következik már a kölcsönös védelem (a közös dynasztia jogainak, az együtes birtoklásnak védelme). A magyar *pragmatica sanctio* egyéb tartalma pedig arra is enged következtetni, hogy a kölcsönös védelmet általában értették.¹⁾ A közfelfogás és gyakorlat e nézetet egyaránt támogatja, mint a hogy az 1867. évi XII. t.-cz. a kölcsönös védelmet szintén általában mondja a *pragmatica sanctio*-ból folyónak. De a kölcsönös védelemből, a védelem tényezőinek (külügy, hadügy) közössége, szorosan jogilag még nem következik.

IV. Ennek felel meg Magyarország viszonya Ausztriához a *pragmatica sanctio* után, a melyet, hogy az előbbtől megkülönböztessük, elnevezhetnénk jogalapon nyugvó personal-uniónak. A védelem tényezői, legalább jogilag kifejezetten, nem mondatnak közöseknek,²⁾ habár ez állapothoz való közeledés, majd annak létrejötte (tényleg) szembeötlő.

Az 1741: XI. t.-cz. határozottan kijelenti, hogy Ő Felsége a magyar ügyeket *ugy az országban belül, mint az országban kívül*³⁾

¹⁾ »Az ország rendei Ő cs. és kir. apostoli Felségének valóságos atyai hajlamát, Magyarország csatolt részeinek előmenetelére és a szomszéd országokkal, örökös tartományokkal, mindenesetre a külérőszak ellen is alapítandó egyesülésre irányzott törekvését megértvén, elhatározták stb. (1723: I. Bev.) — »Azért, hogy Magyarország jövőjében minden külső és belső zavaroktól megóvassék, sőt áldott folytonos nyugalomban és jólétben külérőszak ellen is fennállhasson: elfogadják stb.» (1723: II. t.-cz. 1. §.) — Az 1741: LXIII. t.-cz. szerint: Ő Felsége királyi székéről előterjesztvén az ország rendinek, hogy a bajorok, francziák és poroszok haddal támadták meg s szentséges személyét és a főséges királyi gyermekeit a magyarok hűségébe ajánlotta, a karok és rendek pedig az 1723: I. és II. t.-cikkbe foglalt jogok védelmére életüket és vérüket felajánlották. L. még az 1792: VI., 1796: Bev. és II., 1805: Bev. és I., 1807: I., 1808: II., VI. t.-cikkeket. — L. továbbá az 1848-diki országgyűlési tárgyalásokat az olasz háborút illetőleg, valamint az 1867. kiegyezésre vonatkozó tárgyalásokat.

²⁾ Ez volt a közfelfogás is az összeköttetés tartamára. Így 1834 február 28-án kerületi ülésben Borsiczky megyei követ mondja, a nélkül, hogy ellenzésre találja: Magyarország Ausztriával más összeköttetést nem ismer, mint hogy a magyar királyi személy Ausztria fejedelme is. (Kossuth: Országgyűlési tudósítások.) Továbbá az 1865/7. országgyűlés tanácskozásai alatt többször kifejezést nyer az a nézet, hogy a kiegyezésig csakis a fejedelmi személy tekinthető közösnek. (L. Közösügyi okmánytár.)

³⁾ Többen, így nálunk Salamon is (A közös ügyek. Budapesti Szemle XXVI. k.) e törvényezikket úgy magyarázzák, hogy az állam belügyeit értette

magyarok által intézteti s azokra az ügyekre pedig, melyeket maga intéz, magyar hű tanácsosok tanácsával fog élni. De e tételt az 1791. évi XVII. t.-cz. már úgy látszik értelmezni, hogy a külügyek intézésére magyarok is befolyással birjanak s a külön magyar követségek szervezését, 1723 után, törvényeink többé nem sürgették, habár az idevonatkozó régi törvényeket hatályokon kívül nem helyezték.

A hadügy sem nyilvánított kifejezetten közös ügynek. Az 1715: VIII. t.-cz. értelmében létrejött magyar állandó hadsereg Ausztria állandó hadseregével, tényleg, közös szervezetet nyer és közös vezérlet alatt védelmezte a két államot. De azért a magyar állam önállóan határozott a hadügyekben, esetről-esetre, a mint a viszonyok kívánták és megengedték; ²⁾ s az ujonczok számát, az állításnak föltételeit, módját, a szolgálati idő tartamát, az állandó katonaság kiállításának, eltartásának költségeit, a nemesi fölkelést az országgyűlés állapította meg, illetve határozatától tette függővé. ³⁾ A katonaság élelmezése és elhelyezése fölött gondoskodni pedig a m. kir. helytartótanács hatásköréhez tartozott.

A pénzügyekre vonatkozólag jogilag szintén nem létezett közösség. Az adónak meghatározása országgyűlésileg történt és az állam jövedelmeit kezelő m. kir. kamara Ausztriától függetlennek nyilvánított. ³⁾ Többször hangsúlyozták a rendek, hogy a magyar

az országon kívül is magyarok által intézendőnek, a mi ugyan a szövegből (*Res et negotia Regni tam intra, quam extra Regnum per Hungaros tractabitur*) nem tűnik ki, de azért esetleg a rendek így értelmezhetők volna. Csak-hogy az 1790-diki országgyűlés alsó táblája a főrendi táblához még előterjesztést tesz, melyben hivatkozva az 1681: IV. és az 1741: XI., XV. t.-cikkekre és sürgeti, hogy mindazon helyekre, hol a hazát érdeklő békekötés munkáltatik, az ország a maga részéről, a fejedelem előleges értesítésével, követeket küldjön. És hangsúlyozza, hogy nem az a célja, miszerint a nemzet befolyása csak ott álljon helyre, hol a törökkel való ügyek tárgyaltnak, hanem az idézett törvények világos tartalma szerint mindenütt, a hol az országot érdeklő ügyek folynak. (Diarium, 1790. — Bővebben: Grünwald: Régi Magyarország.)

¹⁾ Az 1715: VIII. t.-cz. 2. §. *Hinc subsidiorum et contributionum eatenus necessariorum materia dietaliter (quo aliunde spectare dignoscitur) cum statibus deliberanda erit.*

²⁾ Törvényeink a fegyveres erő részét alkotó magyar katonaságot, magyar hadseregnek nevezik, ámbár tényleg, 1715 után, önálló külön hadseregnek már alig tekinthető; ilyent legfőlebb a nemesi fölkelés alkotott.

³⁾ Az osztrák papírpénz ugyan beszivárog hozzánk és tényleg rendes fizetési eszköz lesz. Bár a későbbi országgyűlések sem veszik be jogilag, sőt ellene többször felszólalnak, mint az 1825/7-diki országgyűlésen, de nem alkotnak törvényt kitiltására, így azután használatban megmaradt.

állam bevételei csak a magyar állam érdekében használtassanak és Ausztria által a magyar állam hozzájárulása nélkül fölvett adóságokat, az országra kötelezőnek nem tekintették.¹⁾

Az 1848. évi törvényhozás (Előbeszéd és a III. t.-cz. 2. §.) elismerte a magyar államnak törvényes kapcsolatát Ausztriával és azt fentartandónak mondja, valamint elismerte oly viszonyok létét, melyek a *pragmatica sanctio*n alapuló kapocsnál fogva Magyarországot Ausztriával közösen érdeklik és ezeknél az állami érdeket a Felség személye melletti minister lett volna hivatott képviselni. De sem az ügyeket, sem az elintézés módját, közelebbről nem jelölte meg.

V. Majd az absolut korszak alatt Magyarországnak Ausztriába (az ausztriai császárságba) történő beolvasztása kísértetett meg; az 1860. októberi diploma és az 1861. februári patens pedig Magyarországot Ausztriával egy alkotmányos szervezetű magasabb állami (összbirodalmi) közösségbe törekedett hozni, de eredmény nélkül. Végre az alkotmány visszaállítatik, a két állam közötti viszony a *pragmatica sanctio* alapján újból részletesebb szabályozást nyer, és az ide vonatkozó jogi rendelkezés, Magyarországot illetőleg, az 1867: XII. t.-cz.-be beiktatott.

¹⁾ Körülbelül hasonló viszony állott fenn Svédország és Norvégia között. Az összeköttetés elismeri a két állam teljes *souverainitását*. — Midőn 1814-ben Svédország királya Norvégia királyává választatott, a norvég alkotmány világosan kifejezi a föltételeket, hogy Norvégia jövőre is szabad, oszthatlan, önálló és független maradjon, s Svédországgal csakis az uralkodó közös személye által összekötött. E tételt a szervezés meg is valósítja. A hadsereg, a kormányzat, igazságszolgáltatás teljesen független és külön áll, sőt a külügyekre nézve sincs a közösség elve kimondva. A külügyek intézése felségjogot alkot. A királynak kizárólagos joga háborút üzenni, békét kötni, hadsereget mozgósítani, nemzetközi szerződéseket kötni, vagy felbontani, követeket küldeni és elfogadni. A külügyministerium sem közös, hanem a svéd külügyministerium a norvég külügyek vezetésével külön volt megbízva. De már a követek közösek, valamint a külállamok is csak egy követet küldöttek a két államhoz. (Aschehoug: *Das Staatsrecht der vereinigten Königreiche Schweden und Norwegen* és Thallóczy: *A külügyek vezetése Svéd- és Norvégországban és nálunk*. Budapesti Szemle 1898.

189. §.

**Magyarország és Ausztria között jelenleg fennálló
összeköttetés.**

I. Az 1867. évi XII. t.-cikk szerint szükségesnek mutatkozott, hogy egyrészt a magyar állam, másrészt Ő Felségének egyéb országai között a *pragmatica sanctio* alapján keletkezett viszony szigoruan és pontosan megjelöltessék, meg nem sértve azonban Magyarország alkotmányos közjogi ¹⁾ és belkormányzati önállóságát, törvényhozási és kormányzati függetlenségét, melynek épp a *pragmatica sanctio* képezi egyik biztosítékát.

Az így létrejött kiegyezés tehát jövőre is a *pragmatica sanctio*n nyugszik, melyet az 1867: XII. t.-cz. hitelesen magyaráz. *Alapjólételeként* hangsúlyozza ismételve Magyarország alkotmányos önállóságának megővését Ausztria függetlenségének fentartása mellett; valamint hozzáteszi, hogy az alkotmány Ő Felsége többi országaiban is életbe lépjen, mert »Magyarország azon országoknak csak alkotmányos képviselővel jöhet bármi közös viszonyokra nézve érintkezésbe« (1867: XII. 25.).

Az alkotmányosság Ausztriában életbe lépett. Ennek folytán, míg azelőtt Magyarország és Ausztria összeköttetésére vonatkozólag határozhattak: a magyar törvényhozás (király és országgyűlés) és Ausztria abszolút fejedelme, most már Ausztria alkotmányos befolyása nem volt mellőzhető (1867: XII. 5.).

II. Az 1867: XII. t.-cz. magyarázata szerint ²⁾ a kiindulási pontul elfogadott *pragmatica sanctio*ból az uralkodó természeti személyének közössége (azonossága) mellett a közös biztonság együttes erővel történő védelme, vagyis, mint rendesen mondják,

¹⁾ Itt az alkotmányos közjogi önállóság, a magyar államnak az alkotmány által nyújtott önállóságát jelenti, mint a hogy azt kifejezik az 1715: III., 1723: II., III., 1741: VIII., 1791: X. t.-cz., mely utóbbi szerint: »Magyarországban az uralkodói hatalom ugyanazt a fejedelmi személyt illeti, a ki az ausztriai ház más országaiban és tartományaiban is uralkodik, de azért Magyarország független és szabad ország, ennél fogva megkoronázott királyai által saját törvényei és szokásai szerint kormányzandó.«

²⁾ 2. §. »... azon országok és tartományok, melyek a megállapított örököségi rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, feloszthatlanul és elválaszthatlanul együtt birtoklandók. E határozottan kimondott elv szerint a közös biztonság együttes erővel leendő védelme és fentartása oly közös és viszonyos kötelesség, mely egyenesen a *pragmatica sanctio*ból származik.«

kölcsönös és viszonos védelem következik. Ez az új kiegyezés tartalma is, azzal a megtoldással, hogy a védelem eszközei most már kifejezetten, közös ügyeknek jelentetnek ki és politikai okokból,¹⁾ a cél könnyebb megvalósíthatása szempontjából, közös szervezetben, közös organumokkal és eljárással intéztetnek. E közös ügyek: 1. a *külügyek*; 2. a *hadügyek*; 3. az *ezekre vonatkozó pénzügyek*.

Megjegyzendő azonban, hogy a közös ügyek alatt tulajdonképp a nevezett ügyágakat csak részben értjük, az igazgatás együttes-ségével, ugyanazon organumok és közjogi tények által, vagyis nem értjük az egész ügyágot a maga fogalmi teljességében, sem pedig az államhatalom, felségjogok egységét, illetve közösségét, a mennyiben az államok egybeolvadása nem történt, és így a felségjogok is csak külön-külön érvényesülhetnek. Ebből következik, hogy ez ügyágakra a törvényhozás sem lehet közös, hanem külön magyar, külön osztrák. A közös ügyek szabályozása nem közös törvényekben, hanem a két államnak külön-külön törvényeiben megnyilatkozó, egyező akaratával történik. A két államnak közös törvényei nincsenek.

Az udvartartás és költségei azonban már nem tekintetnek közös ügynek. Mert habár a fejedelem természeti személye közös²⁾ is, sem ebből, sem a *pragmatica sanctio* céljából (kölcsönös védelem) nem következik a közös udvartartás, melynek a király *közjogi* személyiségével is van kapcsolata, mint a magyar királyságnak külső disze, fénye. Azért is a magyar királyi udvartartás költségeit, a magyar ministerium előterjesztésére külön a magyar országgyűlés állapítja meg, »mert ez a magyar állam önállóságával, a magyar király magas méltóságával inkább megegyez.«³⁾

¹⁾ A nevezett törvény elismeri, hogy »a közös ügyek kezelésére vonatkozólag azelőtt fennállott módnak megváltoztatása szorosan véve nem folyik a *pragmatica sanctio*ból, hanem a viszonyok átalakulása teszi azt czélszerűvé.

²⁾ A törvény e szakasza szerint: a »*pragmatica sanctio* értelmében közös ugyan az *uralkodó*, a mennyiben Magyarország koronája ugyanazon fejedelmet illeti, a ki a többi országokban uralkodik«. De szembeötlő, hogy e kitélt nem kell szó szerint venni. Előzőleg a törvény már elismeri, hogy az uralkodó természeti személyében két fejedelem találkozik össze: az alkotmányos magyar király és az absolut osztrák császár. Az eltérést csak a némileg zavaros szövegezés idézi elő.

³⁾ L. e. munka 90. §-át.

190. §.

**Az u. n. közös ügyek az 1867 : XII. t.-cz.
értelmében.**

A fentebb említett ügyek közösségét az 1867 : XII. t.-cz. következőleg adja elő :

I. *A külügyek.* A *pragmatica sancti*óból folyó közös és együttes védelemnek egyik eszköze a külügyek czélszerű vezetése. E czélszerű vezetés közösségét igényel azon *külügyekre* nézve, melyek az Ő Felsége uralkodása alatt álló összes országokat együtt illetik. Ennél fogva — mondja — a birodalom (a két állam) diplomai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében fölmerülhető intézkedések, mind a két fél ministeriumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, a közös külügyminister teendői közé tartoznak. A nemzetközi szerződéseket pedig mindegyik ministerium (nem a külügyminister) saját törvényhozással közli.

Azok a külügyek tehát, melyek a két államot nem együtt illetik (pl. a magyar határ szabályozása valamely idegen állammal szemben stb.), tulajdonkép nem közös ügyek, és így ezekben a magyar állam külön léphetne föl, de a ministeri feladatokat ez esetekben is a közös külügyminister fogja teljesíteni, minthogy a magyar államnak a külügyek intézésére külön szervezete nincs: csakhogy e külügyeknél a közös minister, mintegy a magyar állam organuma működik és eljár a magyar ministerium alkotmányos befolyásával, a magyar érdekek külkormányzati érvényesítésében. Tudjuk továbbá, hogy a külügyekre vonatkozó törvényhozás sem közös ügy. Ugy, hogy a külügyek közössége nem szó szerint, hanem csak a mondott értelemben veendő.

II. *A hadügy.* »A közös védelemnek másik eszköze a hadsereg és az arra vonatkozó intézkedések, vagyis a hadügy.« Ő Felségének a hadügy körébe tartozó alkotmányos fejedelmi jogai folytán, mindaz, a mi az egész hadseregnek, és így a magyar hadseregnek is, mint az összes ¹⁾ hadsereg kiegészítő részének egységes vezény-

¹⁾ A közös hadsereg kifejezése csak később, úgy látszik az 1875. évi LI. t.-czikkben szerepel először, majd más törvényekben, így az 1879 : XXXVI., 1889 : VI., 1890 : V. t.-czikkben stb. Az 1889 okt. 19-én kelt legfelsőbb rendelet szerint a »cs. és kir.« jelzöt használják a közös hadsereg csapataira, személyeire és intézményeire.

letére, vezérletére és belsőszervezetére vonatkozik, Ő Felsége által intézendőnek ismertetik el.« De a magyar hadsereg időnként történő kiegészítését, az ujonczok megajánlásának jogát, a megajánlás föltételeinek és a szolgálatidőnek meghatározását, ugyszintén a katonaság elhelyezését,¹⁾ élelmezését illető intézkedéseket, az eddigi törvények alapján, mind a törvényhozás, mind a kormányzat körében az ország magának tartotta fenn.

E határozatokat később még azzal egészítették ki, hogy miután az 1868-diki törvényhozás felállítja a m. kir. honvédséget (XLI. t.-cz.) és szervezi a népfölkelést (XLII. t.-cz.): a m. kir. honvédség, valamint a népfölkelés ügyeit, az állam külön ügyeinek jelenti ki és ugy ez ügyeket, valamint az ezekre vonatkozó intézkedéseket a magyar törvényhozás, kormányzat hatáskörébe utalja, ennélfogva Ő Felsége a honvédség és a népfölkelés ügyeit nem a közös hadügy-minister, hanem a m. kir. honvédelmi minister által intézi.

A védelmi rendszernek megállapítása vagy átalakítása Magyarországra nézve mindenkor csak a törvényhozás beleegyezésével történhetik. Minthogy azonban az ily megállapítás, éppen ugy, mint a későbbi megváltoztatás is, Ausztria és Magyarország között csak egyenlő elvek szerint eszközölhető czélszerűen: ennélfogva minden ily esetben, a két ministerium előleges megállapodása után, egyenlő elvekből kiinduló javaslat fog terjesztetni mindkét törvényhozás elé. A netalán felmerülhető különbségek kiegyenlítése végett, a két törvényhozás egymással küldöttségileg érintkeznek.

A magyar hadsereg egyes tagjainak mindazon magyar polgári viszonyai, jogai és kötelességei fölött, melyek nem a katonai szolgálatra vonatkoznak, a magyar törvényhozás, illetve a magyar kormányzat fog intézkedni.

Mindezekből láthatjuk, hogy a hadügy közössége nem szó szerint

¹⁾ Az elhelyezésre vonatkozólag az 1879: XXXVI. t.-cz. 21. és 22. §§. a következő intézkedést teszik: «Az állandó hadsereg (hadi tengerészet) ő Felsége, mint legfőbb hadur által 1870-dik évben elrendelt állandó békeelhelyezésének végrehajtása, a közös belügyminister által, a honvédelmi ministerrel egyetértőleg eszközöltetik. Új elhelyezési állomások kijelölései, valamint általában az állandó béke-elhelyezés minden megváltoztatása, a közös hadügyminister meghallgatása után, ő Felsége meghagyására történik.« Ez azonban nem támadja meg az országgyűlésnek fentebbi jogát, mert az «elhelyezés» szó kettőt jelent: a dislocatiót és inquarterisatiót. Az inquarterisatio tartozott az országgyűlés jogkörébe és jelenleg is ott maradt, míg a dislocatio hajdan is a hadügyi kormányzatot illette meg.

veendő, hogy a fogalma alá tartozó ügyek jelentékeny részét, törvényhozásunk egyenesen kiveszi a közös ügyek köréből.

III. A pénzügyet annyiban ismeri el a magyar törvényhozás közösnek, a mennyiben közösek lesznek azok a költségek, melyek a fentebbiekben közösnek elismert czélokra fordíttatnak. Ez azonban úgy értendő, hogy az említett tárgyakra megkívántató összes költségek közösen határozatnak meg és az így megállapított terheket a két állam aránylagosan viseli; de a Magyarországra eső összegnek kivetéséről, beszedéséről s az illető helyre leendő áttételéről Magyarország országgyűlése és felelős ministeriuma fognak intézkedni.

Az arányra (quota) nézve pedig, mely szerint a magyar állam a *pragmatica sanctio* alapján közöseknek elismert ügyek költségeihez járuland, kölcsönös alku, egyezkedés alapján előre történik a megállapodás. Ez azonban csak határozott időre szólhat s leteltével, ugyanazon módon, új egyezség kötendő.

Kimondatott végre, hogy Magyarország minden egyéb államköltségéről, a magyar felelős ministerium előterjesztésére, az országgyűlés alkotmányos uton határoz; azokat, mint általában minden adót, a magyar ministerium idegen befolyás kizárásával, saját felelőssége alatt veti ki, szedi be és kezeli; közös adók nincsenek. A hitelügy pedig csak az esetben lehet közös, ha előzőleg a két állam, valamely kölcsön közös fölvételét, külön-külön elhatározta.

191. §.

A delegatiók.

I. Az 1867: XII. t.-cz. szerint, Magyarország a közös ügyek tárgyalására *sem birodalmi tanácsot, sem bármi néven nevezhető közös vagy középponti parlamentet czélszerűnek nem tart, hanem ahhoz ragaszkodik, hogy, miután Ő Felsége legmagasabb trónbeszéde szerint is közös kiinduló pont a *pragmatica sanctio*: egyrészt a magyar korona országai együtt, másrészt Ő Felsége többi országai és tartományai együtt úgy tekintessenek, mint két külön, de teljesen egyenlő-jogu fél. S a közös ügyek kezelésére nézve mellőzhetetlen feltétel a paritás.*

Ennek megfelelően, a közös ügyek tárgyalására választ a magyar országgyűlés saját kebeléből egy meghatározott számú bizottságot és ugyanannyi tagból álló bizottságot választanak Ő Felsége többi

országai; de a tagok száma a 60-at meg nem haladhatja. Tényleg pedig a magyar országgyűlés választ 60 tagu bizottságot, az alsóházból 40 tagot (4 horvát), a főrendiházból 20 tagot (1 horvát) és megfelelő számban póttagokat; másrészt Ő Felsége többi országainak birodalmi gyűlése szintén választ egy bizottságot 60 taggal, 40-et az alsó-, 20-at a felsőházból és póttagokat.¹⁾

E két bizottság a két állam akaratából, különben az országgyűléseket megillető jogot a közös ügyek körül, mint delegált jogot gyakorolja, illetve az őket küldő országgyűlést képviselik, de instrukciókhoz kötve nincsenek. — Feladatait, hatáskörét és jogállását a törvény állapítja meg.

II. A bizottságokat csak egy évre, illetve egy ülésszakra választják, s az év leteltével, vagyis az ülésszak lejártával hatáskörük teljesen megszűnik; tagjaik azonban újra választhatók.

Tanácskozásra mindenkor Ő Felsége fogja bizonyos határnapra összehívni azon helyen, hol ez időben tartózkodik. Óhajtja azonban a magyar törvényhozás, hogy az ülések fölváltva, egyik évben Budapesten, másik évben Bécsben, vagy Ő Felsége többi országainak más valamelyik fővárosában tartassanak.

Az esetben pedig, ha Ő Felsége valamelyik országgyűlést feloszlatná, a feloszlatott országgyűlésnek delegációja is megszűnik, s az újabb országgyűlés új bizottságot választ.

III. Mindegyik bizottság külön-külön választja elnökét s egyéb hivatalos személyzetét, s maga állapítja meg ügyrendjét; külön-külön tart üléseket s azokban fejenkénti szavazással az összes tagok abszolút szótöbbségével határozzák¹⁾ s a mit a többség elhatározott, az az egész bizottság határozatának tekintendő. — A bizottságok ülései rendszeren nyilvánosak. Határozatok csak nyílt ülésben hozhatók.

A két bizottság egymással írásban közli határozatait; s véleménykülönbség esetében írott üzenetek által igyekeznek egymást föl-

¹⁾ Az 1867: XII. t.-cikkben lerakott elvek alapján, a delegatio ilyen összeállítását a magyar képviselőház 1867. decz. 27-én, a főrendiház decz. 28-án határozta el. — Ausztriában a delegatio tagjait, az egyes koronaországok képviselői közül, külön csoportokként választják: Csehország 10, Galiczia-Lodoméria 7, Morvaország 4, Alsó-Ausztria 3, Felső-Ausztria, Stiria, Tirol 2—2, a többi koronaországok 1—1 tagot. — A magyar delegatusok Budapesten külön díjazásban nem részesülnek, de Bécsben működésük idejére 10 frt napidíjat huznak.

²⁾ Szavazategyenlőség esetében tehát a javaslat elvetettnek tekintetik. Ha nyolcz tag kívánja, a névszerinti szavazás elrendelendő.

világosítani. Ez üzeneteket mindegyik bizottság saját nyelvén készíteni el, oda mellékelve a hiteles fordítást is.

Ha pedig ez írásbeli üzenetek által nem sikerülne a megegyezés: akkor a két bizottság együttes ülést tart, de csak szavazás és sohasem közös tanácskozás végett. Ez együttes ülésben a két bizottság elnökei felváltva, egyszer az egyik, másszor a másik, elnökölnek, az első esetre a sorshuzás dönt. — Határozat csak úgy hozható, ha mindenik delegatio tagjainak legalább kétharmada jelen van és mindenkor abszolút többséggel. Mivel pedig a paritás elvének gyakorlati alkalmazása mindkét félnek érdekében éppen a szavazásnál legfontosabb: az esetben, ha az egyik, vagy másik fél delegációjából, bármely okból, egy vagy több tag hiányzik, a másik fél delegációja is tartozik tagjainak számát sorshuzás útján leszállítani olyképen, hogy mindkét fél delegációja, a tagok számára nézve, teljesen egyenlő legyen. A jegyzőkönyv mindegyik fél nyelvén fog vezettetni a két fél tollvivője által, s közösen hitelesítettik.

Az együttes szavazásnál a kérdés az üzenetek által megállapítván, az elnök saját delegációjának tárgyalási nyelvén teszi azt föl, de a másik delegatio jegyzője is, saját delegációjának tárgyalási nyelvén ismétli. A szavazás eredményét az elnök ugyancsak saját delegációjának nyelvén mondja ki és a másik delegatio jegyzője saját delegációjának nyelvén ismétli.

Ha három üzenetváltás sikertelen marad: mindenik félnek joga van a másik részt felszólítani, hogy a kérdés közös szavazás által döntessék el, mely esetben a két fél elnökei együtt állapítják meg a szavazási ülés helyét, napját és óráját s arra mindenik elnök meghívja a maga bizottsági tagjait.

IV. Az eljárás módjára nézve megállapított, hogy azon tárgyat, mely a bizottság elé tartozik, a közös ministerium mindegyik bizottságnak külön adja elő. Mindegyik bizottságnak joga van kérdéseket intézni a közös ministeriumhoz; ugyanezért a közös ministeriumnak jogában álland s midőn arra felszólíttatik, köteles is, úgy az egyik, mint a másik bizottságnál megjelenni és felelni, ha pedig az kár nélkül történhetik, a szükséges iratok előterjesztése mellett is, felvilágosításokat adni.

A közös költségvetés megállapítása képezi e bizottságok feladatának évenként legfontosabb részét. De megjegyzendő, hogy e költségvetés egyedül azon költségekre terjedhet ki, melyek közöseknek vannak kijelölve és hogy azt a közös ministerium mind a két állam felelős ministeriumainak befolyásával fogja elkészíteni,

mindegyik bizottságnak külön átadni és a bizottságok a fentebb körülírt mód szerint, külön tárgyalják.

V. Az ily módon megállapított költségvetés a királyi jóváhagyás (szentesítés) után többé a két állam által tárgyalás alá nem vétethetik, hanem köteles mindegyik azon arány szerint, mely e tekintetben megállapított, a közös költségvetésből reá eső részt viselni. De mivel a közös költségekre vonatkozólag is a kivetés, a beszedés s az adórendszer meghatározása Magyarországra nézve a magyar országgyűlés és a magyar ministerium hatásköréhez tartozik: a magyar ministerium a magyar országgyűlés elé terjesztendő költségvetésbe is fölveendi mindig azon összegeket, melyek a közös költségvetésből Magyarországra esnek; csakhogy e tételek, a mennyiségre nézve, vitatás tárgyát többé nem képezhetik. Ha azonban a költségvetés javaslatát a magyar országgyűlés egészben elveti, akkor a közös költségvetés is elvetettnek tekintendő, minthogy a megállapított összeg a magyar kincstárból kiutalványozható nem lesz.

A megállapított összeg a magyar felelős ministerium által beszedetvén: a közös költségek fedezésére szolgáló rész havonként a közös pénzügyministerhez áttétetik, azon arány szerint, a mely arányban áll a közös költségek összege az országos költségek összegéhez. A közös pénzügyminister pedig felelős az átvett összegnek a kitűzött célokra leendő fordításáért.

VI. A delegatiók hatásköréhez tartozik még, a közös költségvetés megállapításán kívül: a közös zárszámadás megvizsgálása; a közös kormányzat ellenőrzése; esetleg a közös ministerek vád alá helyezése és a bíróság összeállítása; végre valamely közös kölcsön fölvételének fölhasználásának, törlesztésének módját megállapítani, ha előzőleg már a kölcsön fölvételét az országgyűlés elhatározta.

A delegatio határozatai, a mennyiben fejedelmi jóváhagyás alá tartoznak, Ő Felségéhez fölterjesztetnek, s a megerősítés után kötelező erővel bírnak. — Az ily fejedelmi jóváhagyással megerősített határozatokat azonban Ő Felsége mindegyik országgyűlésnek külön, az illető felelős ministerium által adatja tudtára és Magyarországon csak a felelős magyar ministerium által hajthatja végre.¹⁾

A felelős közös ministerium által előterjesztetteken kívül a bizottságok mindegyike bir kezdeményezési joggal, de csak oly ügyekre, melyek, mint közös ügyek, szorosan e bizottság hatás-

¹⁾ E határozatok a bécsi és budapesti hivatalos lapokban, a hivatalos részben közöltnak.

köréhez utaltattak. Mindegyik bizottság az ilyenmü javaslatot a másik bizottsággal írásban közölheti, s az szintugy tárgyalandó, mint a bizottságok köréhez tartozó egyéb kérdések.

192. §.

A delegatio tagjainak mentelmi joga.

A delegatiók tagjai a közös ügyek tárgyalása közben tett nyilatkozataikért csak az illető bizottság által vonhatók felelősségre és csak annyiban, a mennyiben azt a rend, a tisztesség, a tárgyalás menetének biztonsága megkívánja.¹⁾ *A delegatio tagja azonban csak megróható, de ki nem zárható.* Megbízatusuk megszűntéig sem oly kereset miatt, mely személyes letartóztatást vonhat maga után, sem büntény vagy vétség miatt, a tettenérés esetét kivéve, az illető országgyűlésnek, együtt nem léte esetében pedig azon bizottságnak, melynek tagjai, előleges jóváhagyása nélkül, se le nem tartóztathatók, se közkereset alá nem vonhatók. A tettenérés esetében történt letartóztatás folytathatása vagy megszüntetése iránt, az illető országgyűlés együtt nem létében, szintén maga az illető bizottság rendelkezik.

Megjegyezzük, hogy a delegatio tagjainak mentességi joga csak az 1867: XII. t.-cz. szerint közösekül kijelölt ügyek tárgyalása közben tett nyilatkozatokra vonatkozik, minthogy az országgyűlés a bizottságot csak ez ügyekre küldte ki, s így, ha e körön túllép, megszűnik alkotmányosan működni.

A nevezett törvény értelmében Magyarországon az osztrák delegatio tagjai ugyanazt az immunitast élvezik, mint a magyar delegatio tagjai. Az osztrák törvény azonban csak az osztrák delegatio tagjainak biztosítja a mentelmi jogot. És mert Ausztriában csakis osztrák törvény lehet érvényes: a magyar delegatio tagjai Ausztriában törvény által, kifejezetten biztosított immunitással nem bírnak, vagyis a magyar delegatio tagjait Ausztriában csak a kiegyezéskor alapföltételként elfogadott paritás, valamint az ebből folyó szokásos eljárás és esetleg talán a nemzetközi jogelvek tekintetbe vétele oltalmazza.

²⁾ (1867: XII. t.-cz. és a delegatio ügyrendje.)

193. §.

A közös ügyek kormányzata általában.

Az 1867: XII. t.-cz. elrendelte, hogy egy közös ministerium szervezendő azokra a tárgyakra nézve, melyek, mint valósággal közösek, sem a magyar állam, sem Ő Felsége többi országainak külön kormánya alá nem tartoznak.

A közös ügyek kormányzatának élén Ő Felsége, mint magyar király és ausztriai császár áll, de oldala mellett a fentebbi törvény értelmében (a két állam egyező akaratából), a közös ministerek működnek, a kik által a végrehajtó hatalmat gyakorolja. Ilyenek, megfelelően a közös ügyágaknak: a közös *külügyi*, közös *hadügyi* és közös *pénzügyi* ministerek. E ministereket Ő Felsége közvetlenül nevezi ki és ők a közös ügyek mellett sem az egyik, sem a másik állam kormányzati ügyeit nem vihetik, azokra befolyást nem gyakorolhatnak, míg ellenben a két állam kormányának a közös ügyek vezetésére alkotmányos befolyás biztosított.

A közös ministeri értekezletek elnöke, Ő Felsége külön kinevezése alapján, rendszerint a külügyminister, ki a közös ministerek kinevezésénél is az ellenjegyzést gyakorolja. A közös ministerium (ministeri tanács) testületi hatósági jogokkal nem bír. Mindegyik közös minister felelős a tárczája körébe tartozó ügyintézésért, együtt pedig azokért a határozatokért és intézkedésekért, melyeket közösen állapítottak meg.

Ő Felségének a közös ügyekre vonatkozó rendelkezései érvényéhez közös ministeri ellenjegyzés kívántatik meg és ebben a közös ministereket sem a magyar, sem az osztrák ministerek nem helyettesíthetik; de viszont a közös ministerek sem gyakorolhatják az ellenjegyzés jogát, a magyar vagy osztrák ministerek helyett.

A közös hivatalokra, tisztségekre a két állam polgárai egyformán alkalmazhatók; idegenek azonban, a kik t. i. a két államnak nem tagjai — csakis a közös hadseregnél és itt is csak Ő Felsége külön engedelmével foglalhatnak el tiszti állásokat.¹⁾

¹⁾ Ausztria és Magyarország közötti közös ügyeknél — ezek sajátlagos természete folytán — több ügy a Felség által intéztetik rendeleti uton, a melyek különben a két állam törvényhozásaihoz tartoznak. Így pl. a quota megállapítása, ha a megegyezés létre nem jön, továbbá a közös tisztségviselők némi ügyei, nyugdíj-szabályzata, stb.

194. §.

A közös ministeriumok.

I. Ő Felsége a külügyeket a *külügyminister* által vezeti, a ki ennél fogva külállamokkal rendszeres összeköttetéseket tart fenn; nemzetközi szempontból általános érdekű ügyek intézésében részt vesz; védelmezi az államok és ezek alattvalóinak jogait, érdekeit, külfölddel szemben, intézi a nemzetközi forgalom — kereskedelem, közlekedési módok — ügyeit.

A nemzetközi (kereskedelmi) szerződésnél az alkudozások és szerződés megkötése, mindkét törvényhozó-test alkotmányos jóváhagyásának fentartása mellett, a külügyminister által történik, azon megállapodások alapján, melyek a két állam illető szakministerei között létrejöttek (1867: XVI.). Így a magyar állam befolyása kétszeresen biztosított: a kormány és az országgyűlés befolyása által.

De a külügyminister egyszersmind az uralkodóház ministere is (azért jelenleg teljes czíme: a császári és királyi ház, valamint a külügyek közös ministere) és hozzá tartoznak a dynastiának bizonyos családi és magánjellegű ügyei, valamint azok az ügyek, melyek az uralkodó házi hatalma alatt állanak.¹⁾

A külügyek intézésénél közreműködő közegek:

1. Követek, kik különböző rangosztályba soroztatnak, a mint nagykövetek, követek, meghatalmazott ministerek, ministerresiden-

¹⁾ Az uralkodóház ministerének hatásköréről az 1852. ápr. 12-én és május 27-én kelt legfelsőbb határozatok rendelkeztek, csakhogy e szabályok az alkotmányosság helyreállításával nem mindenben tarthatók fenn. Ujabban a ministerelnök e hatásköréről, a képviselőház 1896. okt. 26-diki ülésén, következőleg nyilatkozott: Hozzá tartoznak 1. közreműködés az uralkodóház tagjainak egybekelésénél, a házassági szerződések véglegesítésénél, kiállításánál és megerősítésénél; 2. a férjhezmenő főhercegnők renuntiatióinál; 3. a legfőbb uralkodóház tagjai között előforduló halálozási esetekben a fődvarmesteri és fődvarnagyi hivattalal közösen jár el; 4. az uralkodóház tagjai születésének, esketésének és elhalálozásának közlése a külföldi udvarokkal; 5. válaszok előkészítése azon közlésekre, melyek külföldi uralkodóházaktól ő Felségéhez érkeznek; 6. az uralkodóház és tagjai jogi követeléseinek és igényeinek külföldön képviseltetése. Hasonlóan nyilatkozott a külügyi osztályfőnök, mint a közös külügyminister helyettese, a magyar delegatióknak 1892. nov. 24-én tartott ülésében. — Megjegyzendő azonban, hogy az uralkodóház ministere csak a címet viseli és nem bír, szorosan véve, a mai államjogi értelemben vett ministeri állással, inkább udvari tisztet visel.

sek, vagy diplomatai ügyvivők. A belföldi hatóságok rendszerint nem érintkezhetnek közvetlen külföldi követségeinkkel, de semmi körülmények között sem szabad idegen államoknak nálunk levő követségéhez egyenesen fordulniok, hanem csak a külügyminister útján.

2. Egyes ügyek elintézésével megbízott diplomatai küldöttek (Kommissäre).

3. Consulok, kiknek hatáskörébe az állam kereskedelmi és forgalmi érdekeinek képviselése tartozik, valamint az egyes állampolgárok jogainak és érdekeinek védelme. — Megjegyzendő, hogy a consuli hivatalok Keleten, az ott tartózkodó honosakat, valamint védenczeket illetőleg, mint elsőfoku bíróságok járnak el. Az 1891. évi XXXI. t.-cz. szerint, a már kirendelt consuli hatóságok a bíraskodást eddigi hatáskörükben, a jövőben kirendelendő consuli hatóságok a közös külügyministerrel tartott értekezés után, az osztrák és a magyar ministeriumok által egyetértve megállapított hatáskörben gyakorolják mindaddig, míg bíraskodásuk ugyanilyen módon ki nem terjesztetik, nem korlátoltatják, vagy meg nem szüntettetik. A consuli hivatalok határozataira vonatkozó consuli bíraskodást második és utolsó fokban a konstantinápolyi consuli főtörvényszék végzi.

Mindez organumok hivatalos működése a külügyekben, külügyministeri rendeletekre, utasításokra támaszkodik. Az azonban nincs kizárva, hogy Ő Felsége, minthogy ő képviseli kifelé az államot, személyesen ne érintkezzék valamely külhatalommal, de a külügyminister felelőssége ilyen esetben is fennáll.

II. A közös hadseregnek ügyeit — a szárazföldieknek úgy, mint a hadi tengerészetnek — a közös *hadügyminister* vezeti. A honvédség ellenben a honvédelmi ministerium alatt áll, kivéve a háboru okából történt mozgósítás és a hadgyakorlatok esetét, a midőn Ő Felsége által kinevezett fővezérnek, főparancsnoknak ez is alárendeltetik és költségei a közös hadügyi budget terhére esnek.¹⁾

¹⁾ Az u. n. közös hadseregnél a magyar nyelv használatát, a szolgálatban történő írásbeli érintkezések eseteire, következőleg szabályozza az 1904. évi augusztus hó 27-én kelt hadügyministeri rendelet:

A császári és királyi hadsereg parancsnokságainak, hatóságainak, csapatainak és intézeteinek a magyarországi hatóságokkal és polgári felekkel való írásbeli érintkezésnél a magyar nyelv használatáról a 2501/1893. szám alatt kelt rendeletben megállapított intézkedés, a következő rendelettel helyettesítettik:

1. A cs. és kir. hadsereg (és tengerészet) valamennyi parancsnoksága, hatósága, csapata és intézete, bárhol legyen is, köteles elfogadni a magyar

A közös hadügyministerium áll az elnöki hivatalból (Präsidial-Bureau) és 15 osztályból. Ezeken kívül a tengerészeti ügyek külön, önálló osztályt alkotnak a közös hadügyministert képviselő főnök alatt, ki egyszersmind a tengerészet főparancsnoka.¹⁾

III. A közös pénzügyministerium, mint ilyen, csak igen szűk körben bir igazgatási teendőkkel, a mennyiben a közös költségek alkotmányos fedezéséről az illető államok gondoskodnak. Hatásköréhez tartozik :

1. a közös költségvetési tervezetet, a két állam felelős ministereinek befolyásával elkészíteni s a delegatiók elé terjeszteni ;
2. a megszavazott költségvetés összegét a törvényes arányban a két államra kivetni, átvenni és budget szerint felhasználni ;
3. a közös jóállás alatt levő függő államadósságokat kezelni s esetleg, ha a két országgyűlés elhatározta, közös kölcsön felvételénél eljárni ;
4. végre a közös pénzügyminister alatt áll jelenleg Bosznia és Hercegovina igazgatása.

A közös ministerium pénzügyi ellenőrzésére szolgál, az attól független és felelős közös számszék, melyről már az 1868 : XLVII.

nyelven hozzá intézett hivatalos átiratokat, valamint magánszemélyek beadványait is, kivéve a hadsereg (haditengerészet) kötelékébe tartozó nem tényleges állományu havidíjasokat és tiszthelyetteseket. Az ily iratokat abból az okból, mert nem német nyelven vannak szövegezve, visszautasítani nem szabad.

2. Azok a csapatok, a melyek kizárólag a magyar királyság területéről egészítettnek ki, bárhol állomásoznak is, továbbá a magyarországi hadkiegészítő kerületi parancsnokságok a magyar polgári hatóságokkal és az 1. pont alatt felsorolt magánszemélyekkel való írásbeli érintkezést minden körülmények között magyar nyelven kötelesek végezni.

3. A magyar korona országaidban (Horvát- és Szlavonorságok kivételével) állomásozó valamennyi parancsnokság, hatóság, csapat és intézet a magáról valamennyi magyar polgári hatósággal és az első pontban megjelölt magánszemélyekkel szintén magyar nyelven levelez. A mennyiben az illető parancsnokságok (vezetőségek stb.) a magyar nyelvet nem bírják eléggé, a levelezés kétnyelvű lehet. Ez utóbbi esetben a két szöveg félhasábosan föltétlenül egymás mellett készítendő (a német balról, a magyar jobbról). A parancsnok aláírása a két szöveg alá a középre kerül. A hátiratoknál a magyar szöveg a német után következik, a parancsnok aláírása pedig a legvégére stb. stb.

¹⁾ Itt jegyezzük meg, hogy a hadügyek legfelsőbb igazgatását Magyarország illetőleg is, már a XVI. században, valamint a későbbi időkben, a bécsi főkormányzóság, illetőleg az udvari hadügyi tanács (Hofkriegsrath) végezte és minden kísérlet, magyar hadügyi főkormányzat létesítésére, eredménytelen maradt.

t.-cz. említést tesz, de szervezete és működése rendeletileg határozott meg. A közös számszék elnöke a delegációknak felelős és a felelősségre vonás a közös ministerekre vonatkozólag felállított szabályok szerint történhetik.

195. §.

A közös ministerek felelőssége.

I. A közös ministereket felelősségre vonni a delegációk hatásköréhez tartozik.

Mindegyik bizottságnak joga van olyan esetekben, midőn az alkotmányos törvények megsértése miatt ez szükségesnek mutatkozik, a közös ministeriumnak, vagy az egyes ministereknek perbefogását indítványozni s ezen indítványt írásban a másik bizottsággal is közölni. Ha a perbefogást mindegyik bizottság elhatározza, vagy ha az, vegyes ülésben, abszolút többséggel megállapított: e határozat azonnal jogérvényesnek tekintendő.

II. Ezután a bíróság következőképen alakul:

Mindegyik bizottság, nem ugyan saját kebeléből, hanem azon országnak, melyet képvisel, független állásu s törvénytudó polgárai közül, külön-külön 24 tagot hoz javaslatba. Mindegyik bizottság a másik által javaslatba hozott 24 tag közül 12-t indokolás nélkül törölhet. A vádlottaknak szintén joguk van, együtt és összesen 12 tag törlését követelni, de úgy, hogy a megmaradt tagok számában mindegyik bizottság választott bírúinak száma egyenlő legyen. S az így fenmaradt tagok alkotják a bíróságot.

A közös pénzügyminister felelős az általa átvett összegnek rendeltetése szerint történő fölhasználásáért, valamint a hatáskörébe tartozó egyéb ügyekért. — Ha pedig a függő államadóságokat ellenőrző bizottság a közös pénzügyminister ellen a függő adósságok kezelésére nézve, olyan vádat emelne, mely a kereset alá vételt vonná maga után s az illető országgyűlések a vád alá helyezést kimondanák: erről a delegációk értesíttetnek. A delegációk ez esetben azonnal a bíróság megalakításához fognak.

196. §.

A magyar és osztrák államoknak arány (quota) szerinti hozzájárulása a közösügyi költségekhez.

Azon arány, mondja az 1867 : XII. t.-cz., mely szerint a magyar és osztrák államok a közösügyi költségeket fedezik, időről-időre kölcsönös alku által állapittatik meg. Mindenekelőtt egyrésről a magyar korona országainak országgyűlése, másrésről Ő Felsége többi országainak birodalmi gyűlése, egy-egy hasonló számú küldöttséget választ. E két küldöttség egymással érintkezve : az illető felelős ministeriumok befolyásával, a mult évekből rendelkezésére álló adóképeségi adatok alapján, javaslatot készít az említett arányra nézve.

Ha a küldöttségek a javaslatra megegyeznek, akkor ez a javaslat, ha pedig a küldöttségek egymással megegyezni nem tudnak, akkor mind a két javaslat terjesztetik az országgyűlések elé. Ha már most a két országgyűlés az arányt illetőleg egyező határozatra jut, akkor e megállapodás külön-külön történő szentesítés végett, Ő Felsége elé terjesztetik és azután a két állam külön-külön törvényei özék becikkelyeztetik ; ha pedig a két törvényhozás közt nem jön létre kölcsönös megállapodás, akkor az előterjesztett adatok alapján Ő Felsége fog dönteni.¹⁾

E módon először 1867 : XIV. t.-czikkel kötöttett egyezés tíz évre, mely idő alatt a magyar államnak a közösügyi kiadások fedezetlen részéhez 30%-kal, Ausztriának 73%-kal kellett volna hozzájárulnia. De ez arányt már az 1872 : IV. t.-czikk, a katonai határőrvidék bekebelézése következtében oda módosította, hogy a közös költségek fedezetlen részéből Magyarországot előzetesen 2% terheli (az u. n. praecipuum) és csak az azután fenmaradó összeg fog Magyarországra 30, Ausztriára 70% arányában felosztatni.

Ez a megállapodás az arányt illetőleg, ismét tíz-tíz évre 1887, illetve 1897 végéig meghosszabbított,²⁾ de már 1897-ben az egyezés nem jött létre, úgy, hogy a két állam által viselendő hányadra nézve két ízben egy-egy évre Ő Felsége döntött a régi arányösszeg fentartásával, majd pedig olyan megváltoztatásával, hogy a közös költségek fedezetlen részéből Magyarországot $33\frac{3}{4}\%$, Ausz-

¹⁾ Az osztrák alkotmány szerint azonban csak egy évre.

²⁾ 1878 : XIX., 1887 : XXIII. t.-cz

triát pedig $66\frac{46}{49}$ százalék terheli, a mely arányt azután Ő Felsége évről-évre, egész 1907. évi július hó 30-ig meghosszabbította. A praecipuum még megmaradt. De már az 1907: LV. t.-cikkkel egész 1917. évi december hó 31-ig terjedő új egyezmény iktatott be, a mely szerint a közös költségek fedezetlen részéből Magyarországot 36·4, Ausztriát 63·6 terheli. A praecipuum pedig megszűnt.

A fedezetlen rész úgy értendő, hogy a közös költségek fedezésére fordítatik mindenekelőtt a közös vámterületnek tiszta jövedelme (levonva a vámkezelési költségeket, határvámjövedéki visszafizetéseket, s az 1879: LII. t.-cz. értelmében Bosznia-Hercegovinának járó vámátalányt), valamint a közös jövedelmek: a közös igazgatás jövedelme, a közös activák kamatai.

197. §.

A közös egyetértéssel elintézendő ügyek.

A fentebb előadott közös ügyeken kívül, melyek a *pragmatica sancti*óból levezetve tekintetnek közös ügyeknek, vannak még más nagyfontosságú ügyek, melyeknek közössége nem következik ugyan a *pragmatica sancti*óból s azért a szoros értelemben vett közös ügyekhez nem is tartoznak; de a melyek politikai tekintetből, részint a két állam érdekeinek találkozásánál fogva: czélszerűbben intézethetnek el közös egyetértéssel, mint elkülönítve. Ilyen közös egyetértéssel elintézendő ügyek¹⁾ az 1867: XII. t.-cz. szerint: 1. a régi osztrák államadósság ügye; 2. a kereskedelmi és vámügyek; 3. az 1878: XXV. t.-cz. folytán a bankügy; 4. ide tartozott a függő államadósság.

Végre, bizonyos értelemben, ide sorolható még Bosznia-Hercegovina *occupatio*ja és igazgatása, habár ez nem mindenben bírja a fentebb említett ügyek jellemző vonásait.

A közös egyetértéssel elintézendő ügyek a közös ügyektől főképp abban különböznek, hogy nem közös szervezetben, közös szervekkel, nem ugyanazon közjogi ténynyel intéztetnek, hanem külön-külön, Magyarország és Ausztria külön szerveivel és közegeivel, csakhogy a két állam megegyezése folytán, egyenlő szabályok szerint és egyenlő eljárással; továbbá, hogy a közös egyetértéssel elintézendő ügyekre

¹⁾ Ezt az elnevezést használja már 1867: XII. és az 1868: XXX. t.-cz. 4. §.

vonatkozó viszony ideiglenes, meghatározott időre (rendszerint 10 évre) kötött és megújított szerződéseken nyugszik, melyeknek lejártakor az állam szabad rendelkezési joga föléled, míg a közös ügyek, az 1867 : XII. t.-cz. szerint, a *pragmatica sancti*óból folyólag tekintetnek közöseknek és így állandóan, tehát nem időhöz kötve, meghatározottak.

198. §.

Hozzájárulás a régi osztrák államadósság terhéhez.

I. Az 1867 : XII. t.-czikkben, a magyar állam mindenekelőtt kijelentette, hogy alkotmányos állásánál fogva oly adósságok, melyek törvényszerű beleegyezése nélkül tétettek, jogilag nem terhelhetik. De ha a valóságos alkotmányos élet úgy hazánkban, mint Ő Felsége többi országaiban — Ausztriában — életbe lép, kész azt, a mit az ország önállása és alkotmányos jogainak sérelme nélkül tehet, a törvényszabta köteleességek mértékén túl is, méltányosságból és politikai tekintetből megtenni, hogy azon súlyos terhek alatt, melyeket az abszolút rendszer eljárása összehalmozott, Ő Felsége többi országainak jöléte s azzal együtt Magyarországé is, össze ne roskadjon, s a lefolyt nehéz időknek káros következései elháríttassanak. — E tekinteteknél fogva és egyedül ez alapon kész az ország az államadósságok terhének egy részét elvállalni és az iránt Ő Felségének többi országaival is, mint szabad nemzet szabad nemzettel, egyezkedésbe bocsátkozni.

Ennek megfelelően, a régi osztrák államadósság terhének aránylagos megosztása céljából, a magyar országgyűlés és az osztrák birodalmi gyűlés küldöttségeket választottak, melyek a két állam minis-teriumainak egyetértésével készített javaslatot elfogadták és az, Magyarországot illetőleg a magyar országgyűlés hozzájárulása, valamint Ő Felsége szentesítése után, az 1867 : XV. törvénycikkbe beiktattattott.

E t.-czikk értelmében a magyar korona országai 1868 január 1-től kezdve, az eddigi osztrák államadósság kamatainak fedezéséhez 29,188,000 forintnyi állandó, további változás alá nem eső, évi járulékot fizetnek ; ebből 11.776,000 forintot érczpenzben. Egyszersmind egyezségileg megállapított, hogy a jelenleg létező különféle adóssági czimek, lehetőleg kimerítő módon, egységes járadékadóssággá változtassanak át s a pénzügyeknek tökeviszafizetések általi terhelhetése lehetőleg kevesbbitessék. A mi azon adósságczimek tökeviszafizetéseit illeti, melyek természetüknél fogva ily egységes jára-

dékadóssággá átváltoztatásra nem alkalmasak, ezekre nézve kimondatott, hogy a visszafizetésökre megkívántató összegek egységes járadékadóssági kötvények kibocsátása által szereztessenek be, s hogy az ezen beszerzésből származó tehertöbbletet Ő Felsége többi országai vállalják el és hozzá a magyar korona országai által, évenként 1.150,000 forintnyi állandó összeg fizetessék, ebből 150,000 forint ezüstben. Ezzel a 150,000 forinttal azonban az osztrák általános földhitelintézetel kötött s mintegy feléig a magyar kincstári uradalmakra kebelezett államjósághölcsön határoztatik törleszteni, melynek kamatai a fentebbi állandó évi járulékbán már befoglaltatnak. A 150,000 forint fizetésének kötelezettsége tehát megszűnik, ha a mondott terhet törlesztik, s a törlesztés vagy az egész kölcsönnek korábbi visszafizetése szerint az évi kamatjárulék is, az államjósághölcsön kamatainak Magyarországra eső részéhez képest kevesbbitendő.

A mondottakból kitűnik, hogy a régi osztrák államadósság tőkéje ma is Ausztriát terheli és így tulajdonkép nem közös adósság, a minék megfelel, hogy kezelése is az osztrák pénzügyministerhez tartozik. Magyarország csak az adósság kamatainak törlesztéséhez járul a fentebbi összeggel, melyet havonkénti részletekben szolgáltat át az osztrák pénzügyi kormányzatnak.

II. Határozottan megállapítottatott jövőre nézve, hogy a két állam pénzügyi kormányzatának vezérelvét: a bevételek és szükségletek közti egyensúly helyreállításának kell képeznie. Ha mindamellett a magyar korona országai és Ő Felsége többi országainak pénzügyi kormányzatai közül valamelyik oly helyzetbe jutna, hogy szükségleteinek fedezését a rendes jövedelmi forrásokból kiteremteni nem tudná: akkor az erre migkívántató rendkívüli forrásokból saját hitelére köteles gondoskodni. Midőn pedig mind a két fél érdekében, különösen oly szükségletek fedezésére, melyek a *pragmatica sanctio* értelmében a közös ügyekhez tartoznak, rendkívüli kiadások teendők s netalán czélszerűnek mutatkozik kölcsönt közösen venni fel: ez csak akkor történhetik, ha a kölcsön fölvételét a két törvényhozás, így Magyarországra nézve a magyar országgyűlés is, előlegesen elhatározta. Ily esetekben a kamatok — esetleg ha tőke-visszafizetés volna kikötve, ez utóbbi is — a magyar korona országai és Ő Felsége többi országai közt, abban az arányban fognak megosztatni, a mely a kölcsönvételkor, közös ügyek költségeinek fedezéséhez való járulásra fennáll.

Ettől eltekintve, ünnepélyesen kijelentetett, hogy az alkotmányosság alapelvénél fogva az állam saját beleegyezése nélkül adós-

sággal nem terhelhető ; Magyarország jövőre sem fog semmi oly állam-adósságot magára nézve kötelezőnek elismerni, melynek fölvételéhez beleegyezésével nem járult.

Mind a magyar állam, mind Ő Felsége többi országainak tet-szésökre hagyatott, államadóssági kamatjárulékukat adósságköt-vények törlesztése, vagy készpénzbeli tőke visszafizetése által csök-kenteni. A törlesztett adósságösszeg kamatainak megfelelő összeg ez esetben, a törlesztő pénzügyi kormányzat hozzájárulási tarto-zásából levonatik.

199. §.

A közös jótállás alatt levő függő államadósságok.

I. A függő államadósság, mely az 1867 : XV. t.-cz. szerint 312 milliónyi kényszerforgalmu államjegyből (papírpénz) és váltópénz-jegyekből állott, mindkét fél közös jótállása alá helyeztetett. De mint-hogy a gmundeni, aussei, halleini sóbányákra bekebelezett, eredeti-leg 100 millió forintnyi zálogjegyek, a melynek kamatoztatásához és törlesztéséhez szükséges összegekből Magyarországra eső évi járulék, a fentebb előadott állandó és változhatatlan összegekben már befog-laltatott — oly összefüggésben állottak az államjegyek forgalmával, hogy a zálogjegyek és az államjegyek együttvéve 400 milliót meg nem haladhattak, de ezen határon belül a zálogjegyek időnkénti keves-bedése a forgalomban levő államjegyekkel volt pótolandó : a két fél jótállása az államjegyeknek ez összefüggéséből időnkint eredhető többletére is kiterjesztetett.

II. E közös jótállás alatt levő függő államadósság kezelésével a közös pénzügyminister bízott meg, a ki azt ministeriumának egyik osztálya által külön kezelte (1868 : XLVI. t.-cz.).

A kezelés ellenőrzésére mind a magyar országgyűlés, mind pedig az osztrák birodalmi tanács külön-külön 6—6 tagból és 3—3 pót-tagból álló ellenőrző bizottságot választott s e bizottságok műkö-désüket az országgyűlés és a birodalmi tanács felosztatása esetében is mindaddig folytatták, míg az újlag egybegyűlt törvényhozó testü-letek új választásokat tehettek.

Ha az ellenőrző bizottságok bármelyike, a közös pénzügyminister ellen a függő adósságok kezelésére nézve oly vádat emelne, mely a kereset alá vételt vonhatná maga után, az illető országgyűlések joga-sultak a vád alá helyezést kimondani, a miről a delegatiók értesít-tettek. A delegatiók ez esetben minden oly tárgyalás mellőzésével,

mely a függő adósságoknak hatáskörükbe nem tartozó kérdésére vonatkoznék, azonnal a bíróság megalakításához látnak.

III. Az 1892 : XVII., XVIII. t.-cikkek által elhatározott valuta-rendezéssel, illetve az aranyvaluta behozatalával, a közös függő adósság (államjegyek) megszüntetése elkerülhetlen lévén, az 1894 : XXIV. t.-cz. felhatalmazta a magyar kormányt, hogy az osztrák kormánnyal ugyancsak e törvénybe iktatott szerződést megkötthesse, a melynek értelmében egyelőre a függő államadósságból 200 millió forintnyi összeg beváltandó volt. Az 1899. évi XXXI. t.-cikkbe iktatott egyezmény pedig, a függő államadósság teljes beváltását rendelte el, és kimondta, hogy az államjegyek forgalma és a sóbánya-utalványok közti összefüggés megszűnik, sóbánya-utalványok a forgalomban államjegyekkel nem pótolhatók. A beváltás költségei Magyarországot 30%, Ausztriát 70% erejéig terhelik. A beváltásra be nem mutatott államjegyeknek leírásából keletkezett megtakarítások Magyarországot 30%, Ausztriát 70%-ban illeti meg. A beváltásnál a szükséges felügyeletet a függő adósságot ellenőrző bizottság gyakorolja.

200. §.

Az osztrák-magyar bankot cselekvőleg illető 80 millió frtnyi államadósság.

Az 1878 : XXVI. t.-cz. által, a szabadalmazott osztrák nemzeti bankot 1863 óta, cselekvőleg illető 80 millió forintnyi államadósságra vonatkozólag Magyarország mindenekelőtt kijelentette, hogy ez adósság, az 1867 : XII. t.-cz. 53. §-ának világos határozatai szerint, jogilag nem terhelheti, a méltányossági szempontoknak pedig az 1867 : XV. t.-cikkkel elég tétetett, tehát a magyar korona országai ez adósság törlesztéséhez járulni kötelezve nincsenek. Mégis azon czélból, hogy a Magyarország és Ő Felsége többi királyságai és országai között függőben levő pénzügyi és gazdasági kérdések törvényes rendezése tovább késedelmet ne szenvedjen, felhatalmaztatott a kormány, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok kormányával következő egyezményt köthesse meg :

Az osztrák-magyar bank évi tiszta jövedelméből Magyarország és Ausztria részére eső összeg az említett kölcsön törlesztésére fordítható.

Az osztrák-magyar bank-szabadalom lejártával (1887 : XXVI. t.-cz. szerint 1898-tól kezdve) pedig, a még törlesztetlenül fennma-

radó részből a magyar állam 30%-ot vállal el úgy, hogy az ennek megfelelő összeget, 50 egyenlő évi részletben, kamat nélkül fogja Ausztriának lefizetni. E törlesztésre vonatkozó megállapodások érvényét 1899 december hó végéig meghosszabbították.¹⁾

De már az 1899:XXXVIII. t.-cikkbe iktatott egyezmény eltérő határozatokat tartalmaz. E szerint a bankkölcsön 30 millió o. é. forintra leszállítatik, olyképen, hogy az osztrák kormány 1899 december 31-én a kölcsönnek részben való törlesztésekép 30 millió o. é. forintot, vagyis 60 millió koronát, a koronaérték aranyérmeiben, az osztrák-magyar banknál lefizet. A bank pedig e napon követelését 30 millió forintra leszállítja és e maradványra a bank-szabadalom lejártáig törlesztések nem történnek, a minek következtében a bank évi tiszta üzleti nyereségéből, a két állam javára eső²⁾ részek és a jegyadó nem fordíttatnak ez adósság törlesztésére. A magyar kormány az osztrák kormány által e kölcsönre lefizetett 30 millió forint részösszeg törlesztéséhez oly módon járul, hogy 9 millió o. é. forintot 50 évi egyenlő részletben, kamat nélkül, fog Ausztriának lefizetni. Az adósságnak 30 millió törlesztetlen maradványára nézve pedig, az 1878:XXVI. t.-cikkben megállapított módon történő visszafizetés a bank-szabadalom lejártáig elhalasztatott.

201. §.

Az osztrák-magyar vám- és kereskedelmi szövetség.

I. A kereskedelmi ügyekre vonatkozólag az 1867:XII. t.-cz. szintén kijelenti, hogy közösségük nem következik a *pragmatica sanction*ból, mert épp ennek értelmében a magyar állam, mint a fejedelem többi országaitól jogilag különálló és független, saját felelős kormánya és törvényhozása által intézhetné és vámvonalak által szabályozhatná kereskedelmi ügyeit.

Mintfogya azonban Magyarország és Ő Felsege többi országai

¹⁾ Az 1898:I. és az 1899:IV. t.-cikkkek.

²⁾ Jelenleg a bank évi tiszta jövedelméből 4% a befizetett részvénytőkét illeti meg. Az ezentul fenmaradó tiszta jövedelemnek 10%-a a tartalék-alap és 2%-a a nyugdíjalap javára helyeztetik el. A tiszta nyereség még ezután fenmaradó fele, addig, míg a részvénytőke osztaléka a hat százalékot meg nem haladja, a részvényeseket illeti, másik fele a két állam javára esik. Az ezen felül levő tiszta nyereség egyharmada a részvényeseké, kétharmada pedig az államok javára esik. (1899:XXXVII. t.-cz.)

között az érdekeknek kölcsönös érintkezései fontosak és számosak : kész az országgyűlés arra, hogy egyrészt a magyar korona országai, másrészt Ő Felségének többi országai között, időnként, vám- és kereskedelmi szövetség köttessék.

A szövetség megkötése kölcsönös alku útján történik, oly módon, mint két, egymástól jogilag független ország hasonló egyezkedései történnek. A két szerződő fél felelős ministeriumai közös egyetértéssel készítik a részletes javaslatot, melyet mindenik az illető országgyűlés elé terjeszt s az országgyűlések megállapodásai külön-külön lesznek Ő Felsége szentesítése alá terjesztendőek. — Ugyanezért, midőn a közös költségek aránya határoztatik meg, azzal egyidejűleg a magyar korona országai és Ő Felsége többi országai között vám- és kereskedelmi szövetség lesz kötendő, melyben kimondatik egyzersmind az is, hogy a külfölddel eddig kötött kereskedelmi szerződések érvénye Magyarországra is kiterjed. Ez alkalommal ugyancsak a fentebbi egyezkedés formájában határoztatnak meg az ipartermeléssel szoros kapcsolatban levő közvetett adók nemeire, egyforma arányára és azok kezelésére nézve oly szabályok, melyek kizárják annak lehetőségét, hogy egyik törvényhozásnak, vagy felelős kormányának e részbeli intézkedései a másik fél jövedelmeinek csontitását vonhassák maguk után ; megállapittatik továbbá azon módzat, mely szerint az ezen adóknál behoandó reformok, a két törvényhozás által egyetértőleg fognának eldöntetni.

II. Az 1867 : XII. t.-cz. szól a vasutakról, mint a kereskedelem előmozdításának leglényegesebb eszközeiről és elhatározza, hogy, midőn a két állam közt vám- és kereskedelmi szerződés köttetik, egyezkedés által megállapittandók azok a vasutvonalak, melyekre nézve mindkét fél érdekében közös intézkedések szükségesek és hogy ezen intézkedések mennyire terjednek. Minden egyéb vasuti vonalak fölött kizárólag azon ministeriumot és országgyűlést illeti az intézkedés, melynek területén léteznek.

A kereskedelemmel szoros kapcsolatban áll még a pénzrendszernek és általános pénzlábnak megállapítása is. Nemcsak kívánatos tehát, hanem mindenik fél érdekében szükséges is, hogy mind a pénzrendszer, mind a pénzláb a kötendő vámszövetséghez tartozó országokban egyenlő legyen. Ugyanezért a vám- és kereskedelmi szerződés megkötése alkalmával, a pénzrendszer és pénzláb fölött is szükséges leend intézkedni. Ha pedig az így megállapított intézkedések megváltoztatása, vagy új pénzrendszernek és pénzlábnak megállapítása utóbb szükségesnek vagy czélszerűnek mutatkoznék, ez

a két ministerium kölcsönös egyetértésével s a két országgyűlés helybenhagyásával fog történni. Magától értetődően, hogy a pénzverésre és kibocsátásra nézve a magyar király felségjogai teljes épségben fennmaradnak.

Az esetben, ha e tárgyak felett az egyezkedés nem sikerülne, az ország önálló törvényes intézkedési jogát magának fentartja és minden jogai e részben is sértetlenek maradnak (1867: XI. 68.).

202. §.

Az osztrák és magyar vám- és kereskedelmi viszony jelenlegi állapota.

I. Magyarország, az 1867: XII. törvényczikknek megfelelően, Ausztriával kötendő vám- és kereskedelmi szövetség ügyében tárgyalásokat kezdett, majd az 1867: XVI. t.-czikkben tíz évre szerződést kötött, később pedig az említett alapokon ismét tíz évre új szerződés jött létre (1878: XX.), mely némi módosításokkal ugyancsak tíz évre (1887: XXIV.), ezután évről-évre, egész 1899 végeig meghosszabbított. De már a következő időkre a szerződés megkötése nem sikerült és így Magyarországot illetőleg az önrendelkezés joga következett be, a mi azt jelenti, hogy saját törvényhozása és felelős kormánya által intézhette és saját vámvonalai által szabályozhatta volna kereskedelmi ügyeit, vagyis Magyarországra az önálló vámterület jogállapota állott elő. De egyelőre, az 1899: XXX. t.-czikkben, következőleg határozott:

Az 1878: XX. t.-czikknek (I—XXII. czikkben foglalt határozatoknak) megfelelő jelenlegi állapotok azon módosításokkal, melyek e határozatokon a későbbi törvények ¹⁾ által tétettek, az 1907. év december havának 31-ig hatályban maradnak, föltéve, hogy e határozatoknak megfelelő jelen állapotok és a viszonyosság Ő Felsége többi királyságaiban és országaiban szintén változatlanul fentartatik.

Ez a törvény tehát már önállóan szabályozta a vám- és kereskedelmi viszonyokat.

II. Az említett időre mindkét fél államterülete egy vám- és kereskedelmi területet képez, melyet egy közös vámhatár vesz körül. Ennek következtében egyik félnek sem lesz joga azon forgalmi tár-

¹⁾ Az 1887: XXIV., 1891: XXIX., 1892: XVIII., 1893: XLI., 1897: VIII. t.-czikkek.

gyakra, melyek a másik területére vitetnek, vagy onnan hozatnak, bármint beviteli, kiviteli vagy átviteli vámilletéket vetni és a végből közbeneső vámvonalat állítani fel. Bármint és bárki részére szedett belső adókkal az egyik fél a másik fél területéről bevitt czikkeket csak oly mérvben terhelheti, a milyenben ily adókkal saját területe hasonló iparkészítményeit vagy termékeit terheli.

Idegen államokkal előzőleg kötött szerződések, melyek a közgazdasági viszonyokat a külföld irányában szabályozzák: kereskedelmi, vám-, hajózási, consulatusi, posta- és távirda-szerződések a magyar államra, úgy, mint Ausztriára, egyenlő érvénnyel, kötelező erővel bírnak. Ilyen ujjabb szerződések megkötésére nézve az alkudozás és a szerződés megkötése, mindkét törvényhozó test alkotmányos jóváhagyásának fentartása mellett, a közös külügyminister útján történik, azon megállapodások szerint, melyek a két fél illető szakministerei közt eszközlendők.

Ha ilyen szerződés lejártával az egyik fél az abban kikötött felmondási jogot igénybe vétetni akarja, e szándékáról a másik fél legkésőbb hat hóval a felmondási határidő előtt értesítendő, hogy a további eljárás iránt a szükséges tárgyalás megindíthatassék. Ha ezen idő alatt egyetértés nem jön létre, a külügyminister által a szerződés, mihelyt csak az egyik fél is kívánja, felmondandó. — Lejárat határidővel nem bíró szerződések az egyik fél kívánságára, ettől hat hónap múlva felmondandók.

Megjegyzendő még, hogyha a vám- és kereskedelmi szerződés tartalmára olyan nezeteltérés merülne föl, melyet a két kormány tárgyalás útján nem lenne képes eldönteni, akkor az egyik vagy a másik állam kívánságára választott bíróság határoz.

III. A közös vámhatáron belül, a jelenleg érvényes vámdijszabályzatok és vámtörvények, továbbá a vámszedési és kezelési rendszabályok: csak a két törvényhozás, illetve a két fél szakministereinek közös egyetértésével változtattatnak vagy szüntettetnek meg.

A vámok szedése és kezelése a két fél kormányainak, területeik határai között, egyaránt fentartatik. — A vámok kezelésében és szedésében követendő összhangzatos eljárás feletti kölcsönös ellenőrzés végett, mindkét fél részéről felügyelők alkalmaztatnak, kiknek joguk van, a másik állam vám- és pénzügyi hatóságainak a vámügyre vonatkozó ügyvitelébe betekinteni és a tapasztalatokat az illető szakminister tudomására juttatni.

Mindkét fél tengeri kereskedelmi hajói a szabályszerű közös lobogót fogják használni; valamint a folyam-kereskedőhajók is, a midőn a két állam határán túl üznek kereskedést. A szerződő felek folyami

és kereskedelmi hajói a két állam területén saját nemzeti lobogójukat használják a hajófaron, de ezenfelül, ha egy folyami hajó a másik állam területén kiköt, az ott időzés tartamára köteles a másik állam lobogóját is felvonni az árbocra.

Mindazon belső vizeket illetőleg, melyek folyásukban mindkét fél területét érintik, a hajózásra, a folyam-rendőrségre, javításra vagy jókarban tartásra nézve egyetértő eljárás fog követettni. Valamennyi belső vizeknek hajók- vagy talpakkal használására nézve, a két államterület lakói teljesen egyenlő bánásmódban részesülnek. A kikötőügyi tengeri egészségügyi és tengeri hatászati közigazgatás egyenlő szabályok szerint és lehetőleg összehangatosan fog kezeltetni.

A létező vasutak mind a két állam területén egyenlő elvek szerint kezelendők és az ujonnan építendő, a mennyiben a kölcsönös forgalom érdekei megkívánják, egyforma építési és üzleti szabályok szerint berendezendők. — A helyi vasutak építésének és üzemének szabályozása, ha az egyik állam határán túl nem terjednek, mindegyik államnak külön tartatik fenn.

Az összes consulatusi ügyet a közös külügyminister vezeti. Consulatusok felállításánál, valamint a consulatusok számára kereskedelmi ügyekben adandó utasításoknál, a külügyminister a két kereskedelmi ministerrel egyetértőleg fog eljárni. Egyébiránt a két kereskedelmi minister mindegyikének jogában áll a consulatusokkal egyenesen levelezésbe bocsátkozni és ezek kötelesek az annak hatáskörébe tartozó ügyekben megadni a kellő felvilágosítást. — A consulatusok időszaki kereskedelmi jelentései a külügyminister által mind a két kereskedelmi ministerrel közlendők.

Idegen consulatusoknak az egyik vagy másik állam területén való felállításánál a külügyminister, az illető állam kormányával egyetértőleg fog eljárni.

Mind a két fél ministeriuma a kereskedelmet és a forgalmat illető statisztikai anyagot egymással kölcsönösen közölni és annak egy főmunkálatba való összeállítása, valamint közzététele iránt gondoskodni tartozik.

IV. A só- és dohányjövédék és azon közvetett adók, melyek az ipartermelésre közvetlen befolyással vannak: szesz-, sör-, cukoradó, mindkét állam területén e szerződés ideje alatt a megállapított egyenlő törvények és igazgatási rendszabályok szerint fognak kezeltetni.

Az érmeügyet a két állam között létrejött szerződés 1915-ig szabályozta.

A fennálló métermérték és súlyrendszer csak közös egyetértéssel változtatható meg.

Az arany- és ezüst-árak finomsági tartalmára vonatkozó szabályok és az azok feletti őrködés iránt mind a két állam területére egyenlő elvek vétetnek gyakorlatba, és azok csak közös egyetértés útján változtathatók meg.

V. Az egyik állam polgárai, kik a másik állam területén kereskedést és ipart akarnak üzni, vagy munkát keresnek, az iparüzlet megkezdésére és folytatására, valamint a fizetendő adóra nézve a belföldiekkel egyforma bánásmódban részesülnek.

Az egyik terület polgárai a vásárforgalomra nézve a másik terület lakosaival teljesen egyenjogúak. Az egyik állam iparosai és kereskedői a másik állam területén a belföldiekkel egyenlő feltételek mellett jogosultak iparczikkeiket bizományba adni, fióktelepeket, raktárakat felállítani, árut megrendelésre szállítani, megrendelt munkát végezni, megrendeléseket és aláírásokat gyűjteni, vételeket eszközölni.

A szabályszerűleg kieszközölt találmányi szabadalmak mindkét állam területén érvényesülnek.

Az árujegy és mustra oltalmára nézve jelenleg fennálló rendszabályok megváltoztatása csak a két fél egyetértésével eszközölhető.

VI. A posta, távirda és távbeszélő ügyét a két állam saját területén önállóan szabályozza. A posta, távirda és távbeszélő forgalmát a két szerződő fél területei között külön egyezmények állapítják meg. Ha ilyen egyezmények nem jöhetnének létre az egyetemes postaszerződés és a nemzetközi távirdaszerződés határozatai nyerne alkalmazást.

Az írói és művészi tulajdonnak mindkét államterületen leendő kölcsönös oltalmazása iránt a két törvényhozás intézkedik. Ennek megfelelőleg az 1887. IX. t.-cz. felhatalmazta a magyar kormányt, hogy a birodalmi tanácsban képviselt országok kormányával az ugyancsak e törvénybe foglalt szerződést megköttesse. E szerződés szerint, az irodalmi művek vagy művészeti tárgyak szerzői és ezek jogutódjai, ide értve a kiadókat is, a két állam területén kölcsönösen azon előnyökben és oltalomban részesülnek, melyek ott irodalmi vagy művészeti dolgok oltalmára fennállanak vagy fennállani fognak.

Az egyik állam területén törvényesen megalakult részvénytársaságok, biztosító társaságok, közkereseti és iparszövetkezetek működésüket a másik állam területére is kiterjeszthetik s ott fióktelepeket állíthatnak. Ily esetekben a belföldi társulatokkal egyenlőknek tekintetnek.

203. §.

A jegybank ügye.

I. Magyarországot és Ausztriát külön-külön megilleti az önálló jog bankjegyek kibocsátására, illetőleg önálló jegybankok felállíthatására. De Magyarország és Ausztria ezen, őket kétségkívül megillető és kölcsönösen elismert jogot igénybe nem vették, hanem az 1878. XXV. t.-cz. által, egész 1887 december 31-ig terjedő időre, egy közös osztrák-magyar bank létesítését határozták el, mely egyezséget némely módosítással a későbbi törvények, mai napi érvénnyel pedig az 1911. XVIII. t.-cz., 1917. évi december hó 31-ig meghosszabbították.

Az osztrák-magyar bank, melylyé a szab. osztr. nemzeti bank átalakult, részvénytársaság. Az említett időre kizárólagos szabadalommal bír a magyar korona országaiban, valamint a birodalmi

tanácsban képviselt királyságokban és országokban, magára szóló, kamatot nem hozó, utalványokat bocsátani ki,¹⁾ melyek a bemutatónak kívánatára kifizetendők. Az osztrák-magyar bank jegyei kizárólag élvezik azt a kedvezményt, hogy minden olyan fizetésnél, mely törvényes rendelkezés, vagy szerződészerű kötelezettség folytán nem ércpénzben teljesítendő, Magyarországon és Ausztriában mindenki által, valamint minden közpénztárnál, teljes névértékükben elfogadandók. A bank azt az összeget, melyről utalványai szólnak, maga állapítja meg. Az 50 koronánál kisebb összegről szóló bankjegyek azonban csak 20 koronás és 10 koronás czimletekben és csak a magyar, valamint az osztrák pénzügyministerek által egyetértőleg megállapítandó legmagasabb összeg erejéig adhatók ki. A bankjegyek egyik oldalon magyar szöveggel és a magyar állam közép czimerével, a másik oldalon német szöveggel és az ausztriai császári sassal, valamint a szabályszerű czéggjegyzéssel látandók el. A bank czége: »Osztrák-magyar bank«, németül: Oesterreichisch-Ungarische Bank; pecsétje pedig a magyar korona országainak czimerét és az ausztriai sást, egymás mellett, de összeköttetés nélkül tünteti föl, a czéget mindkét nyelven kifejező körirattal.

A bank székhelye Bécs, de köteles minden üzletágra nézve — a jelzáloghitel és záloglevél-üzlet kivételével²⁾ — Bécsben és Budapesten főintézeteket állítani fel. — E mellett a bank köteles az osztrák, vagy magyar ministerium által a bank főtanácsával egyetértőleg felismert szükség folytán fiókokat állítani fel, még pedig a határozat keltétől 6 hónapra. A létező fiókok csakis az illető pénzügyminister beleegyezésével szüntethetők meg.

A bécsi igazgatóság tagjainak osztrák állampolgároknak, a budapesti igazgatóság tagjainak magyar állampolgároknak kell lenniök.

II. Az osztrák-magyar bank feladata Magyarországon és Ausztriában a pénzforgalom szabályozásának, a fizetések kiegyenlítésének megkönnyítéséről, a kereskedelmi, nagy- és kisipari és mezőgazdasági hitel-

¹⁾ A ki jogosulatlanul bankjegyeket, vagy más — előmutatóra szóló — nem kamatozó oly kötelezvényeket bocsát ki, melyek a forgalomban bankjegyek gyanánt használhatók, a mennyiben az nem képez a büntető törvények szerint súlyosabb beszámítás alá eső cselekedetet, vétséget követ el és az általa kibocsátott értékjegyek tízszeres összegével felérő, de legalább is 2000 forinttal büntetendő.

²⁾ A jelzáloghitel és záloglevél-üzlet számára Budapesten jelzáloghitel-osztály képviselőisége szervezetett.

szükséglet kielégítéséről gondoskodni, mindenekelőtt azonban a törvényhozás intézkedése folytán fölvelt készfizetések fentartását biztosítani.

A részvényesek összesége képezi a banktársulatot. A részvényeseket megillető jogokat a bank ügyeire a közgyűlés gyakorolja, de a közgyűléseken, melyek Bécsben vagy Budapesten tartatnak meg, a szerint, a mint tagjainak többségét magyar vagy ausztriai állampolgárok alkotják, csakis osztrák és magyar alattvalók vehetnek részt. A bank ügyeinek intézésére első sorban a főtanács, élén a kormányzóval, a kit ő Felsége, a két pénzügyminister előterjesztése alapján, öt-öt évre nevez ki és a bécsi, valamint a budapesti igazgatóságok, élükön az alkormányzókkal, hivatvák. Az alkormányzókat ő Felsége a magyar, illetve az osztrák pénzügyminister előterjesztésére ugyancsak öt évenként nevezi ki. A főtanács a kormányzóból, a magyar és osztrák alkormányzókból, a helyettes alkormányzókból, és hat magyar, hat ausztriai állampolgár tagokból, mint főtanácsosokból áll. A főtanács képviseli az osztrák-magyar bankot kifelé, bíróság előtt és peren kívül, valamint vezérli és ellenőrzi az egész ügyintéztést.

A főtanács tartozik arról gondoskodni, hogy az ércalap a bankjegyforgalomhoz oly arányban legyen, hogy a mondott kötelezettség teljesítését biztosíthassa. Mindenesetre azonban köteles a forgalomban levő bankjegyek teljes összegének legalább két ötödrészeben, névértékével számított magyar vagy ausztriai veretű törvényes ércpénzzel, vagy súly szerint a koronaértékbeli törvényes pénzlábnak megfelelően és a verdedij levonása mellett számított belföldi kereskedelmi arany érmekkel, külföldi aranyérmekkel, aranyrudakkal fedezni, a többi résznek pedig bankszerűleg (váltókkal, értékpapirokkal) kell fedezve lennie.

Az osztrák-magyar bank köteles az általa kibocsátott jegyeket a bécsi és budapesti főintézeteinél, kívánatra, azonnal magyar vagy ausztriai veretű törvényes ércpénzzel beváltani. Ebbeli ígéret a bankjegyek szövegébe felveendő. Ha e kötelezettségét a nevezett főintézeteknél 24 óra alatt, a bemutatástól számítva, nem teljesíti, ez a szabadság elvesztését vonja maga után, kivéve a jegybeváltásnak a monarchia mindkét államában törvényes uton egyidejűleg történt ideiglenes felfüggesztését, ha csak erőhatalom (vis major) által előidézett és mindkét kormány által elismert közvetlen akadályoztatás esete nem forog fenn. A bank köteles jegyeit fiókjainál is, a mennyiben ezek készlete megengedi, magyar vagy ausztriai veretű törvényes ércpénzzel beváltani.

A bank minden kötelezettségeiért egész vagyonával kezekszik.

III. Az osztrák és magyar kormány egy-egy biztost és helyettest nevez ki. Ezeknek segélyével a kormány a monarchia mindkét államában meggyőződést szerez magának arról, hogy a bank a szabályoknak megfelelően, valamint összhangzásban az állami érdekekkel jár-e el? Ha bármelyik kormánybiztos a közgyűlés, a főtanács, valamely bizottság, vagy az illető igazgatóság valamely határozata ellen szólal fel: akkor ezen felszólalásnak felfüggesztő hatása van, és az ügy, a mennyiben valamelyik bizottság, vagy igazgatóság határozatára vonatkozik, első sorban eldöntés végett a főtanács elé terjesztendő.

Ha a kormánybiztos felszólalása a közgyűlés vagy a főtanács hatá-

rozata ellen irányul, akkor az ügy egyelőre tárgyalás végett azon kormány elé terjesztendő, melytől a kormánybiztos megbízását nyerte. Ha azután a kormány és bank közt egyetértés nem jön létre, az ügyet, ha az egyik vagy másik államban érvényes törvény vagy alapszabályok megtartása forog szóban, minden további fölebbezés kizárásával választott bíróság dönti el, mely Bécsben vagy Budapesten ül össze; ha ellenben oly felszólalásról van szó, a mely az állami érdek megóvásának czimére van alapítva, akkor az ügy felett végleg az illető ministerium határoz. A választott bíróság 7 tagból áll, kik közül hármat a bécsi legfőbb törvényszéknek, hármat a budapesti magyar kir. Curiának elnöke egy évre a vezetése alatt álló bírói testből nevez ki. A hetedik tagot, a ki egyszersmind ezen választott bíróság elnöke, a hat tag választja. Ha a választásnál abszolút többség el nem éretett, a választott bíróság elnökét felváltva a bécsi legfőbb törvényszék, illetve a magyar kir. Curia elnöke nevezi ki. Hogy a két legfőbb törvényszék elnöke közül először ki gyakorolja a választott bíróság elnökének kinevezési jogát, sorshuzás által döntendő el. — A választott bíróság általános szótöbbséggel határoz. Szavazategyenlőség esetében azon nézet válik határozattá, melyhez az elnök járult. A választott bíróság semmiféle perrendtartási szabályokhoz nincs kötve, de tartozik határozatainak indokait előadni.

IV. Új alaku bankjegyek kibocsátása előtt a bank azok pontos leírását a bécsi és budapesti hivatalos lapokban közzéteszi. A bankjegyek bíróilag meg nem semmisíthetők, a bankjegyekre semminemű előjegyzés vagy betiltás nem eszközölhető.

A bankszabadalom lejárta előtt 3 évvel, a közgyűlés a fölött fog tanácskozni és határozni, vajjon kérje-e és esetleg mily módosításokkal a szabadalom megújítását.

Az esetben pedig, ha az osztrák-magyar bank szabadalmának további meghosszabbítását kérni szándékozik, ebbeli kérelmét legalább két évvel a lejárta előtt, tartozik a két állam kormányához beadni.

A banktársulat, saját kérelmére s a monarchia két állama törvényhozásának jóváhagyásával, a szabadalom lejárta előtt is felosztható. De ilyen kérelem csakis a közgyűlésnek négy héttel előre kihirdetett rendkívüli ülésében, a jelenlevő tagok $\frac{3}{4}$ -ének szavazata által határozható el.

204. §.

Bosznia és Hercegovina közjogi állásáról és kormányzati szervezetéről.

I. Az 1878. évi berlini nemzetközi congressus határozatából,¹⁾ két török tartomány, Bosznia és Hercegovina, megszállása és igazgatása Ausztria és Magyarországra bízott,²⁾ eltekintve a novi-

¹⁾ Az 1878 : VIII. t.-czikkbe beczikkelyeztetett.

²⁾ Az eredeti szöveg szerint : «Les provinces de Bosnie et d'Herzegovine seront occupées et administrées par l'Autriche-Hongrie . . . A cet effet, les

bazári kerülettől (sandzsák), mely továbbra is török kormányzás alatt maradt, habár a monarchia itt is helyőrséget tarthatott. A török birodalom u. i. e tartományokban a rendet fentartani képtelen volt és az ottani forrongások első sorban a szomszéd Ausztria és Magyarország nyugalmát, sőt a tényleges politikai viszonyok következtében az európai békét is folyton fenyegették. Ennek következtében az occupatio általános nemzetközi érdek volt.

A berlini congressus az occupatio tartamát nem határozza meg. A magyar törvény (1880 : VI.) ideiglenesnek tekintette.

Hajdan is előfordult ugyan a nemzetközi életben, hogy valamely állam a másiknak megengedte, hogy területén vagy egyes ügyágban helyette eljárjon, de hogy egy állam az őt megillető souverainitás gyakorlását valamely idegen államnak teljesen átengedje, ez csak a legujabb politikai alakulatok eredménye.

A souverainitás e területen továbbra is a török szultánt illette meg, a mi nyíltan elismertetett Törökország és Ausztria-Magyarország között 1879. évi ápril hó 1-én létrejött, a viszony részleteire vonatkozó egyezségben,¹⁾ s ennek jeléül a szultán neve a közimákban ezentul is említettik, a török zászlók pedig ünnepélyek alkalmával a minaretekre felvonatnak. De a souverainitás a török portát illetőleg »nudum ius«-t képezett s tényleg annak egész teljét Ausztria és Magyarország gyakorolja.

E viszony nemzetközi határozatokon nyugodott. Bosznia és Herzegovina nem tartozott sem Magyarországhoz, sem Ausztriához ; monarchiáinkkal nem volt államjogi összeköttetésben, sem personal- vagy realunióban, hanem általa megszállott tartomány. Ausztria és Magyarország e tartományokat, mint nemzetközi jogalanyokat vette oltalmába s a kormányzatot, igazgatást nemzetközi szerződés alapján végezte. Minthogy így e viszony nemzetközi érdekből, nemzetközi akarat folytán keletkezett nemzetközi szerződés alapján áll fenn és mert e tartományok, szorosan jogilag, más souverain államnak részét alkották : a megszállás közössége a két állam külügyeinek közösségéből is következik, a terület pedig Magyarországot és Ausztriát illetőleg, külföldet képezett.

Gouvernements d'Autriche-Hongrie et de Turquie se réservent de s'entendre sur les détails. (Art. XXV.)

¹⁾ Az »occupatio ó császári felségének, a szultánnak, a két tartományra vonatkozó souverain jogait nem sérti.« (Bóv.) — L. még Lingg : Die staatsrechtl. Stellung Bosnien und Herzegowina. (Archiv. f. öffentl. Recht, 1890.

A megszállott tartományok administratiója a közös ministerium-hoz tartozott, illetőleg annak élén a közös pénzügyminister állott, de az 1880 : VI. t.-cz. értelmében a magyar ministerium utasított, hogy a monarchia közös ügyeire nézve fennálló törvényeink szellemében, Bosznia és Hercegovinának a közös ministerium által vezetendő ideiglenes közigazgatásába, alkotmányos felelősség mellett befolyjon. Ennélfogva a ministerium részt vesz mindazon tanácskozásokban, melyek ez ideiglenes közigazgatás irányának és elveinek megállapítása, valamint vasutak építése céljából a közös ministeriumban tartatnak.

Ugyancsak e t.-cz. szerint az említett tartományok közigazgatása úgy rendezendő be, hogy annak költségei a tartományok saját jövedelmeiből fedeztessenek. Ha pedig ez teljesen elérhető nem lenne, a fedezendő összegekre előterjesztések, a közös ügyekre vonatkozó törvények értelmében, a monarchia két államának kormányával egyetértőleg állapítandók meg. — A mennyiben pedig Bosznia és Hercegovina igazgatása oly állandó beruházásokra vennék igénybe a monarchia pénzügyi hozzájárulását, melyek nem a rendes közigazgatás keretébe esnek, vasutakra, középítkezésekre, stb., — az ily járulékok csak a monarchia mindkét államában összhangzóan hozott törvények alapján engedélyezhetők.

Bosznia és Hercegovina költségvetését a közös pénzügyminister állítja össze, de a delegatiók elé nem megszavazás, hanem csak tájékoztatás végett terjesztik.

Azon viszonynak megváltoztatásához, melyben e tartományok a monarchiához állanak, szintén a monarchia két államának törvényhozási jóváhagyása szükséges (1880 : VI.)

II. Ez volt a helyzet, a midőn Ő Felsége 1908 évi október hó 5-én kelt fejedelmi szózatával Boszniát és Hercegovinát annectálta, vagyis reájok souverain jogait kiterjesztette, hivatkozással az ősi jogokra, melyek dicső elődeit, a magyar királyokat, e tartományokhoz fűzték. Ugyancsak ekkor kiterjesztette e tartományokra a dinastiának trónöröklési rendjét. Az annexiót, annak véglegességét, nemzetközileg is elismerték, és pedig úgy a török birodalom, mint az európai nagy hatalmak általában.

Az annexiónak közvetlen következménye tulajdonkép csak az volt, hogy a szultán e tartományokra vonatkozólag souverain jogait elvesztette és helyökbe Ő Felségének souverainitása lépett. A tartományok viszonya a két államhoz nem változott, mint a hogy ebben változást létrehozni csakis a két állam egyező törvényalko-

tása jogosult (1880:VI.). Így azután Bosznia és Hercegovina jelenleg nem önálló állam; se Ausztriába, se Magyarországra bekebelezve nincsen, hanem a két államnak tényleges és ideiglenes condominiuma (L. a 18. §-t.); a történeti jog alapján pedig a magyar szt. koronához tartozik, a mit a királyi hitlevelek és eskük elismer-
mernek. (L. 28. §-t.).

Ő Felsége már az 1908-iki proklamatiójában az alkotmányos-
ságot kilátásba helyezi a tartományok részére és ennek tett eleget
az 1910. évi február hó 17-én kelt rendelkezésével, mely a két állam
kormányával folytatott tárgyalások alapján, a közös pénzügy-
minister ellenjegyzésével adatott ki.

Mai nap Bosznia és Hercegovina egységes közigazgatási terü-
let, mely a közös pénzügyminister főfelügyelete és vezetése alatt
áll. — Boszniában és Hercegovinában csak tartományi illetőség
van, mely a politikai jogok alapja; az állampolgárság ügye nincsen
rendezve. A törvényhozás jogát, saját belügyeire nézve a *tartomány-
gyűlés* közreműködésével gyakorolja, mely 20 virilistából és 72
választott képviselőből áll és ezek a mentelmi jog oltalmát élvezik.
A tartománygyűlés hatásköre azonban nem terjed ki Magyarország
és Ausztria közös és közös egyetértéssel elintézendő ügyeihez tar-
tozó ügyekre. A *tartományi kormány* vezetése a tartományi főnök
kezébe van letéve, a ki a bosnyák-hercegovinai kormány vezeté-
sével megbízott közös miniszternek van alárendelve és annak felelős.
A tartományi főnök a 15-ik és 16-ik hadtestnek is főparancsnoka
(tehát a hadsereg egyik főtisztje) és ezen minőségben személyére
nézve Ő Felsége alatt áll. A legfőbb polgári hivatalnok a tartomány-
főnökhelyettes, a ki közvetlenül a tartományfőnöknek van aláren-
delve. A polgári igazgatás minden hivatalnokát, ha azok kineve-
zését Ő Felsége vagy a miniszter a tartományi kormányra bizta, a
tartományfőnök nevezi ki. (A vonatkozó irodalmat l. 46. lap; leg-
ujabban megjelent igen érdekes mű, *Pál Alfréd*: Bosznia és Her-
cegovina.)

205. §.

Magyarország és Ausztria közötti viszony jogi természete.

I. A magyar alkotmány, mint láttuk, újra és újra hangsúlyozza,
hogy Magyarország független állam, hogy semmi más államnak
vagy hatalomnak alárendelve nincs és így csak saját akarata által

köthető meg ; hogy teljes, tiszta souverainitását ¹⁾ azzal az összeköttetéssel, melybe Ausztriával a fejedelem physikai személyének azonossága, majd bizonyos ügyek elintézésének közössége által jutott, nem adta föl, tehát létezik. Elismeri a jelenlegi összeköttetés alapját képező *pragmatica sanctio* ²⁾ világos szavakkal, elismeri az ezen alapon létrejött s az új kiegyezést tartalmazó 1867 : XII. t.-cz.³⁾ Nincs egy tétele a jelenlegi összeköttetést szabályozó törvényeinknek, mely olyan elvet vallana, hogy Magyarország vagy Ausztria, az őket megillető souverainitást feladnák, azt a másik államra ruházva, vagy olyan egy új államot teremtve, mely a két állam fölé emelkednék, s ezek állami életüket abban, mint részei, találnák meg. — Sőt a magyar alkotmány, hogy ennek még gondolatát is eltávolítsa, nyíltan kijelenti (1867 : XII. 28.), hogy a kiegyezésnél ragaszkodik Ő Felsége trónbeszédéhez, mely szerint a közös kiindulási pont a *pragmatica sanctio* és így egyrésről a magyar állam, másrésről Ausztria úgy tekintessenek, mint két különálló és teljesen egyenjogu fél.⁴⁾

Magyarország független államiságát, szorosan jogilag véve, megőrizte a közös ügyekben is. Megőrizte, mint láttuk, a közös külügyekre. Olyan külügyekre vonatkozólag pedig, a melyek nem érintik mind a két államot és így az 1867 : XII. t.-cz. szerint a magyar államnak külön külügyei, külfölddel önállóan érintkeznek, habár a közös külügy-minister utján, illetőleg a közös külügyi szervezet által, minthogy

¹⁾ A souverainitás mibenlétéről I. a 85. §-t.

²⁾ Az 1723 : I., II. t.-czikkben a trónöröklési rend és az együttes birtoklás meghatározásán kívül két főszeme domborodik ki. Egyik a kölcsönös védelem, másik, hogy Magyarország állami függetlensége, közjogi, kormányzati önállósága, épségben megmarad. Ez képezi a föltételt, melyet a magyar törvényhozás a nóág örökösödéséhez fűzött.

³⁾ Bevezetésben : «a *pragmatica sanctio* által Magyarországnak és társországainak biztosított közjogi önállósága, mint az együttmaradásnak életfeltétele, sértetlenül megóvassék» ; ezt ismétli a 3. §-ban ; — a 18. és 19. §-ban azt mondja, hogy az összeköttetés kölcsönös alku és egyezkedés folytán jött létre ; a 23. §-ban az egyezkedő két fél alkotmányos és független államoknak nevezetnek — a 28. §-ban a delegatiók nem központi parlamentet alkotnak, hanem a 32. §. szerint a magyar országgyűlést képviselik Ausztriával szemben és e viszonyban a két fél, mint teljesen külön jogu, de emellett egyenlő jogu államok szerepeljenek ; — az 55. §. szerint az ország érintkeznek Ausztriával, mint szabad nemzet szabad nemzettel ; — az 58. §. szerint a magyar állam, mint ilyen, jogilag külön él Ausztriától, stb.

⁴⁾ Ennek felel meg az 1867 : XII. 61. §-a, mely szerint a vám- és kereskedelemi szerződés megkötése oly módon történjék, mint két *egymástól jogilag független ország*, hasonló egyezkedései történnek.

külön külügyi szervei nincsenek. De a határozás joga ilyenkor a magyar államot illeti meg és közös külügyminister inkább csak közvetít. Ugyanez áll a nemzetközi szerződéseket illetőleg is. A magyar államot érdeklő külön külügyekben, a nemzetközi szerződéseket szerződő félként, tulajdonképp a magyar kormány, illetőleg a törvényhozás (midőn jóváhagyja, elfogadja) határozza meg, a közös külügyminister hatáskörébe pedig az eljárás, a tárgyalások megindítása és vezetése tartozik.¹⁾

A hadügy közösségéről szólva, az 1867 : XII. t.-cz. szerint, Ő Felsége, az őt megillető legfelsőbb vezérlet, vezénylet és belső szervezet jogát, mint magyar király gyakorolja, mert a felségjogok egybeolvadása nem következett be, habár tartalmilag egyezően gyakorolja is az osztrák császárt megillető jogokkal. Az alkotmány (1867 : XII.) a magyar állam területéről, vagyis polgáraiból²⁾ kiállított katonaságot, mintilyent, mint magyar hadsereget, nevezi a közös haderő kiegészítő részének, a mely utóbbi tehát két részből áll : az osztrák és a magyar részből (hadseregből) és a közös haderőnek kiegészítő részeként jelentkező magyar hadsereg számos, nagyfontosságú ügye, a magyar állam külön ügye.

A magyar hadsereg vezényleti, szolgálati és ezrednyelvéről újabb törvényeink kifejezetten nem intézkednek, az pedig vitatott, hogy a hadsereg belső szervezésének Ő Felségét megillető jogában, a nyelv megállapításának joga benfoglaltatik-e? Szerintünk a magyar nyelv joga mélyebben gyökeredzik, vagyis következik a magyar államnak, az 1867 : XII. t.-czikben is külön elismerést nyert függetlenségéből és önállóságából, illetőleg a megőrzött souverain államiságból, mely jogot ad arra, hogy az államot alkotó nemzet, nyelvében is érvényesüljön. Lehetnek ugyan olyan politikai helyzetek és okok, melyek ennek megvalósulását akadályozzák, de ilyenkor a tényleges állapot az állami lét jogos kívánalmaival nincsen összhangban, vagyis a jogi rend azon elvétől, hogy az állam nyelve magyar, eltér.

II. Ausztria és Magyarország trónja *ugyanazon természeti személyt* illeti meg, de hogy e személyben két egymástól független uralkodói

¹⁾ Helyesen mondja Kmety (M. Közjog. III. kiad. 414. l.), hogy mert a közös ministerek a magyar állam külön ügyeire befolyást egyáltalában nem gyakorolhatnak (1867 : XII.), tehát nem avatkozhatnak azokba a külügyekben sem, a melyek nem közösek.

²⁾ A magyar ujonczok magyar csapatokba osztandók, a melyeknél a tisztek is magyarok legyenek (1840 : II.).

hatalom : a magyar királyi és az ausztriai császári találkozik össze, azt államéletünknek három százados története bizonyítja. A *pragmatica sanctio* már határozottan kifejezi, hogy az uralkodó család férfiágának kihalása esetére azon nő, vagy annak férfi örököse (tehát az a természeti személy), a ki a felséges ausztriai ház országainak és tartományainak . . . örököse leendő, tartassék és koronáztassék Magyarországnak és csatolt részei (melyek hasonlóan megoszthatlanoknak értendő) kétségtelen királyául (1723. évi I. t.-cz. 4. §.). A két fejedelmi hatalom és jogállás egybeolvadása tehát nem következett be, hanem csak egy és ugyanazon természeti személyben találkozik össze.

A *pragmatica sanctio*, valamint az 1791 : III. t.-cz., az örökösödési jogon trónra lépő fejedelem elé a koronázás föltételét írják, a melynek megtörténte után gyakorolható csak a teljes királyi hatalom, mert Magyarországon a koronás király birja teljességökben az uralkodói jogokat. A koronázás alkalmával pedig a király az ország alkotmányos önállóságának és függetlenségének biztosítására esküt tesz. Az 1791 : X. t.-cz. e kérdésben egész világosan nyilatkozik : »... ámbár a felséges ausztriai Ház női ágának örökösödése, az 1723 : I., II. t.-cz. által Magyarországnak és a hozzá kapcsolt részek ugyanazon fejedelmet illeti, kit a megállapított trónörökösödése rend szerint Németországban és azonkívül fekvő országokban is megillet, de azért Magyarország csatolt részeivel szabad ország legyen és törvényes igazgatása független, azaz semmi más országnak vagy népnek (hatalomnak) alá nem vetett, hanem saját önállással és alkotmányával bíró és ennél fogva saját törvényesen koronázott királyától, tehát Ő Felsége és utódai által, mint Magyarország királyaitól, saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó, a hogy ezt már az 1715 : III. és az 1741 : VIII. és XI. t.-cz. elrendelik«.

A *pragmatica sanctiót* és mind e törvényeket az 1867 : XII. t.-cz. elismeri, midőn tartalmukat alapnak, kiindulási pontnak mondja. Sőt az 5. §-ban ismétli : Ezelőtt Magyarország mindazokra nézve, mik az érintett viszonyra (közös viszonyok) vonatkoztak, a magyar országgyűlés és a magyar király egyetértésével járt el ; majd folytatólag pedig elismeri, hogy a magyar királyi személy a többi országok abszolút fejedelme volt, tehát ugyanazon személyben az alkotmányos magyar király és abszolút osztrák fejedelem találkozott össze ; valamint kiemeli azt is, hogy miként történik jövőre a közös ügyeket illetőleg az államakarat képzése : eddig a magyar országgyűlés és a magyar király, valamint Ausztria abszolút fejedelme jártak el, »most pedig,

miután Ő Felsége alkotmányos jogokkal ruházta fel többi országait, azok alkotmányos befolyása nem mellőzhető. Eddig Ausztria és Magyarország közti viszonyra végérvényűleg határoztak a magyar király és a magyar országgyűlés, valamint Ausztria abszolút fejedelme, jövőre pedig, Ausztria népei is alkotmányos befolyást nyervén, negyedik tényezőnek az osztrák birodalmi gyűlés fölvetetik. Világos tehát e §. szerint, hogy hol van a két állam közti viszonyra az államakarat, illetve törvény kimondásának joga: azoknál a szerveknél, a melyek az illető államban a törvényalkotásra általában jogosítottak, vagyis a magyar koronás királynál és a magyar országgyűlésnél, illetve az ausztriai császárnál és az osztrák birodalmi gyűlésnél.

Igaz ugyan, hogy az 1867: XII. t.-cikkben a következő kifejezések is előfordulnak: »közös fejedelem« (4. §.) — »közös uralkodó, a mennyiben Magyarország koronája ugyanazon fejedelmet illeti meg, a ki a többi országokban (Ausztriában) uralkodik« (7. §.): — a magyar király, mint Ausztria abszolút fejedelme, ez ország érdekeiről, teendőiről, abszolút hatalommal rendelkezett (5. §.). De szembeötlő, hogy itt csak zavaros fogalmazásról lehet szó,¹⁾ vagyis, hogy e mellékesen oda-vetett kifejezések nem szósz szerint, hanem azon értelemben fogadandók el, melyet az egész alkotmány fűz hozzájuk.

A címzésnél szokásos eljárás is megkülönbözteti a két uralkodói közjogi személyt: III. Károly királyunk, mint császár VI., I. Ferencz királyunk, mint császár II., V. Ferdinánd királyunk, mint ausztriai császár I. sorszámot használt.²⁾

Midőn I. Ferencz, 1804 augusztus 11-én kiadott patense által, a császári címet házának (ausztriai) nevéhez kapcsolva fölvette, — hogy így a rang egyenlőségét a francia császárral (illetőleg a monarchia az új francia császársággal) fentartsa — kijelenti, hogy ez által az uralkodása alatt levő országok alkotmányos joga érintve nincsen; s midőn Magyarország rendeit a cím felvételéről külön királyi leirat-

¹⁾ V. Ferdinánd, midőn atyja, I. Ferencz király, halála alkalmából az országgyűlés által felterjesztett részvétíratra válaszolt: »Ferdinandus primus« aláírással élt. Az alsó tábla azonnal felhívta a főrendi táblát, hogy kéressék meg ő Felsége, hogy, mint magyar király az ötödik sorszámot használja. Hosszas vita és többszöri üzenetváltás jött létre ebben az ügyben. Végre a király 1836. márczius 28-án kelt leiratában: »Ferdinandus primus Austriae imperator et Hungariae hujus nominis quintus rex« nevezi magát.

²⁾ Már miféle joron rendelkezett volna a magyar király (mint ilyen) abszolút módon Ausztria érdekeiről? Igaz, hogy törvényeinkben előzőleg is előfordulnak többé-kevésbé hasonló téves kijelentések, a mi azonban csak azt mutatja, hogy a jogi szabadság még nem igen tudott érvényesülni.

ban (1804 aug. 17.) értesíti, melyhez a patens mellékelve sem volt, ismételten elismeri, hogy a czimfelvétel által az ország jogai csorbát nem szenvedhetnek.¹⁾

Legujabban pedig — 1868 nov. 14. — jelenleg uralkodó királyunk a czimzésre vonatkozólag a következő legfelsőbb kéziratot bocsátotta ki :

»Az átalakult közjogi viszonyoknak megfelelő, hogy souverain cselekedeteimnél, különösen a külföldi hatalmakkal Nevemben kötendő szerződéseknél, Személyem az illetékes czimmal jelöltessék ; ennélfogva akarom, hogy az Engem illető czim következőket tartalmazza : »Ausztria császára, Csehország királya stb. és Magyarország apostoli királya« ; a szövegben : »ausztiai császár és Magyarország apostoli királya.«

E rendelkezésnek, melyet azután törvényeink is a Felség czimzésére kizárólag használnak és ezzel a czimet törvénybe iktatják, közjogi jelentősége más nem lehet, mint, hogy az egy természeti személyben két fejedelmi személy találkozik. — Ennek felel meg az uralkodói hatalom külön-külön birtokba vétele és pedig Magyarországon, az örökösödés mellett, még a koronázás által ; valamint, hogy a lemondás is a két trónról külön-külön közjogi ténynyel történik : az 1867 : II. t.-cz. szerint, Magyarország külön értesítendő és a lemondás érvényéhez az országgyűlés alkotmányos hozzájárulása szükséges.

Vége az udvartartás költségeinek külön-külön történő megállapítása a világosan két fejedelmi személyre vall.

Mindezek visszavezetnek kiindulási tételünkhöz, hogy az uralkodó physikai személyében két, egymástól független fejedelem találkozik : a magyar király és az ausztiai császár. E fejedelmek azután az államokat külön érdeklő ügyekben függetlenül és önállóan járnak el. Ha pedig közös ügyek igényelnek fejedelmi határozatot, annak létrejötte jogilag másképp nem képzelhető, mint, hogy a közös physikai személy, a benne összetalálkozott fejedelmi személyek feladatához

¹⁾ Fölvettük az ausztiai császár czimet, olykép azonban, hogy országaink és tartományaink eddigi czimeik és alkotmányaik csonkítatlanul maradjanak . . . s ez különösen a mi kedvelt Magyarországunkra és kapcsolt részeire értendő . . . Megemlékezvén hitlevelünkben adott biztosításunkról, most is tekintettel voltunk arra, hogy a mit az egész birodalom fényének emelésére behoztunk, az, a mi kedvelt Magyarországunk alkotmányának épségben maradásával történjék.« (L. még Deák : Adalékok ; továbbá Nagy E. Az ausztiai császári czim felvételéről. Akad. Ért. 1897. Az ellenkezőt vitatják Lustkandel : Das ung.-öst. Staatsrecht és Tezner : Zeitschr. f. d. priv. u. öffentl. Recht. 1898. és 1899. évfolyamaiban.

képest, a két állam érdekeit mérlegelve, összeegyeztetve, határoz, a mely határozat, a két államra vonatkozólag, külön-külön fejedelmi határozatnak tekintendő.¹⁾

III. *A delegatiók*²⁾ jogállását, rendeltetésüket a magyar törvények világosan meghatározzák. A magyar állam e testületek szervezésénél kijelenti, hogy azok *sem központi parlamentnek, sem semmi néven nevezendő közös tanácsnak, vagy birodalmi tanácsnak nem tekinthetők*, hanem a két országgyűlés kebeléből kiküldött bizottságok s a magyar delegatio a magyar országgyűlést Ő Felsége többi országai irányában képviseli. Hatásköréhez azok az ügyek tartoznak, melyek törvényhozásilag oda utaltatnak, joguk pedig delegált jog.

E meghatározásokkal szemben kárbavesztett fáradság az a törekvés, hogy a delegatiókat úgy tüntessék fel, mint a főállam parlamentjét, vagy mintegy központi főparlament bizottságát, melylyel szemben Magyarország és Ausztria, a magyar országgyűlés és az osztrák, alárendelt helyzetben vannak.

A két parlamentnek a közös ügyekre vonatkozó munkája sem tekinthető olyan főparlamentari működésnek, melynél a magyar és osztrák országgyűlések, mint részek szerepelnének, mert eltekintve attól, hogy alkotmányunk ennek egyenesen ellentmond, még figyelembe kell venni, hogy a két államnak a közös ügyeket szabályozó törvényei, bár az alapelvekre vonatkozólag egymással egyezők, de a részletekben közöttük több eltérés mutatkozik.³⁾

¹⁾ Ámbár nem hiszem, hogy a fentebb említett kifejezések: egyugyanazon fejedelem, közös fejedelem stb., nálunk a tartalomra vonatkozólag bárkit félrevezettek volna; de minthogy téves nézetek támogatására felhasználhatók s mert kétségkívül mást jelentenek, mint a mit kifejezni akarnak: nem szükséges, hogy folytonosan ismételtessenek.

²⁾ A delegatiók szervezését megelőzőleg Magyarország többször felszólított, hogy Ausztriával közös birodalmi tanácsot alkosson (1860 októberi diploma, 1861 februári patens) vagy az osztrák Reichsrathba (1861 gesammter Reichsrath) lépjen, de e felszólításokat az országgyűlés határozottan visszautasította.

³⁾ Így a magyar törvény (1867: XII.) szerint, ha a quotára megegyezés nem jön létre, az arányt a fejedelem dönti el; az osztrák még ehhez hozzáteszi: »de csak egy évre«. — A magyar törvény szerint a közös ministerek az állam ügyeire befolyást nem gyakorolhatnak; az osztrák szerint, csak nem vezethetik. A magyar törvény szerint a kiegészítés csak az esetben jöhet létre, ha az alkotmányosság Ausztriában is létesül, ez hiányzik az osztrák szövegből, valamint a magyar törvénynek ama kijelentése, hogy az ország csak méltányosságból vállalja el az osztrák államadósság egy részét. — A magyar törvény óhajtanónak mondja, hogy a delegatiók felváltva Magyarországon és Ausz-

De vizsgáljuk a tényleges szervezetet. A közös viszony legfontosabb tételeit, a két állam külön-külön alkotott, egyező törvényeiben határozza meg, illetve szabályozza. Így a közös ügyeket és az ügykezelés elveit, továbbá a költségekből az államok által viselendő arányt, a közös ügyek elintézésének módját, szervezetét, egyszóval mindazt, a mi e viszonyban állandó, hosszabb időre kiterjedő szabályozást igényel. A viszony, hogy úgy mondjuk, folyóügyeinek az az igazgatási része, mely a két államban fennálló alkotmányos rendszer szerint országgyűlési határozás alá esik (pl. az évi költségvetés), eredetileg szintén csak a két országgyűlés külön-külön hatáskörét illethette. De minthogy ezek nehezen mozgó testek, tehát mindegyik saját kebeléből bizottságot választ, melyek helyettők és akaratukból, az őket megillető jogot teljes hatalommal gyakorolhatják.

Két politikai test közül a másik fölött állónak, vagy épp souverainnek az tekinthető, a mely a másikkal rendelkezik; valamely jognak valódi tulajdonosaként pedig az, a melyiktől függ a jog gyakorlása. A delegatiók intézmények jogi alapjául a két állam egyező akarata szolgál. Ez teremtette meg, tartja fenn, szüntetheti meg létüket; hatáskörüket bővítheti, szűkítheti, megváltoztathatja. Mindezeknél a két államot nem köti egyéb, mint az általuk külön-külön alkotott törvény.¹⁾

Midőn a delegatiókat e célra szervezték, más intézkedéseket is tehettek volna, vagyis a delegatióktól minden pillanatban elve-

triában ülésezzenek; az osztrák szerint a delegatiók üléseit a császár határozza meg. — A magyar törvény mind a két delegációnak biztosítja a mentelmi jogát, míg az osztrák csak saját delegációjának. — Az osztrák delegatio határozatképességéhez az elnökön kívül legalább 30 tag jelenléte kívántatik, a magyar delegációban a határozatképesség nincs számhoz kötve, stb. stb.

¹⁾ A kiegészítő javaslatot készítő 67-es bizottság pedig többször világosan kifejezi, hogy a magyar delegatio a magyar országgyűlést képviseli (Közösügyi okmánytár) s ez intézményt ilyen értelemben vette föl a törvényhozás. Később az 1868: XXX. t.-cz. 40. §-a mondja; a magyar korona országainak . . . országgyűlése, *teendőinek egy részét*, tudniillik a *pragmatica sanctionból* folyóknak ismert közös ügyek költségvetésének megállapítását *saját kebeléből kiküldött bizottság által gyakorolja*. — Ugyanezt fejezi ki az 1867. decz. 21. osztrák alaptörvény is: *«Das den Vertretungskörpern beider Reichshälften, dem Reichsrathe und dem ungarischen Reichstage zustehende Gesetzgebungsrecht wird von denselben, insoweit es sich um die gemeinsamen Angelegenheiten handelt, mittelst zu entsendender Delegationen ausgeübt.»* (6. §.) E német szövegben a *«Gesetzgebungsrecht»* ugyan hibásan áll a hatáskör helyett.

hetik e jogkört, azt másképp alkotott területre bizva, vagy épp saját külön hatáskörükbe vonva. Nem lehet tehát kétség arra, nézve, hogy e jog eredetileg kit illet meg.

Igaz, hogy a delegatiók tagjai utasításhoz nem köthetők és teljhatalommal járnak el. De e szabályok is a két állam akaratából keletkeztek s hogy meg nem változtattatnak, az nem jogi kényszerből, hanem politikai okokból következik. A delegatio által megállapított költségvetés végérvényes, de azért nálunk végrehajthatóvá csak akkor válik, ha az országgyűlés a költségvetési törvénybe fölvette, mert ha a költségvetési javaslatot egészben visszaveti, akkor a delegatio által megállapított költségvetés sem lesz foganatosítható.

Keletkezésük ténye is élénken figyelmeztet jogállásukra. Minden évben újra választatnak, azon elvek szerint, a mint a parlament bizottságait választani szokta.¹⁾ De hogy továbbra is függnek az őket küldő parlamentektől, hogy azoknak külön-külön bizottságai maradnak, kitűnik abból, hogy az egyik, vagy másik törvényhozó test feloszlásával annak delegatiója, minden külön közjogi tény nélkül megszűnik és helyébe az új parlament kebeléből új bizottság küldetik ki.²⁾ A delegatio tagjainak mentelmi jogát az országgyűlés függeszti fel. Már miként gyakorolhatna az országgyűlés ily jogot egy vele szemben önálló, független, magasabb politikai test tagjai felett?

Az, az eléggé nem méltányolható törekvés, melylyel a magyar törvényhozás még látszatát is kerülni óhajtotta a gondolat jogsultságának, mintha a közös ügyek szabályozása által új központi főhatalom, s ennek megfelelő központi törvényhozás alkotott volna, ismét mutatkozik a delegatiók működésénél. Az összehívást Ő Felsége külön az osztrák és külön a magyar miniszterelnök útján eszközli. A mint a jogok eredetileg a két országgyűlést külön-külön illetik meg, úgy az országgyűlések helyett működő delegatiók is, bár egy városban, de csak külön-külön tanácskozhatnak. Határozataik, a külön-külön folytatott tárgyalás mellett, mint két egyen-jogu fél között létrejött megegyezés, válnak érvényessé.

A delegatióknak továbbá nincs joguk törvényt hozni. Igaz, hogy utasításhoz nem köthetők, hogy teljhatalommal működnek és érvényes határozataik a törvényhozások tanácskozásának és

¹⁾ Az alsóház $\frac{2}{3}$ -ot, a főrendiház $\frac{1}{3}$ -ot választ.

²⁾ A törvény szavai szerint: »Azon esetben, ha Ő Felsége valamelyik országgyűlést feloszlata, a feloszlott országgyűlés delegatiója is megszűnik.« (1867: XII. t.-cz. 46. §.)

határozatának tárgyát többé nem képezhetik. De e határozatok törvénynyé csak akkor válnak, ha a törvényhozó testek külön-külön hozzájárultak. Nincsen közös törvény, hanem külön magyar és külön osztrák.

Igy tehát a szervezetből is csak az tűnik ki, hogy a delegatiók¹⁾ a két országgyűlésnek utasításához nem kötött bizottságai, melyek, a törvényhozások által meghatározott körben és módon, az országgyűléseket megillető jogokat gyakorolják.

IV. Ezek után, a közös *ministerek* jogállását illetőleg, könnyebb ítéletet mondani. A közös ügyek kormányzatára a két állam azt az elvet fogadta el, hogy közös felelős ministerium szervezendő, melynek hatásköre szintén Magyarország és Ausztria által határoztatik meg. — E közös ministerium tehát a két állam akaratából keletkezett, és ez alapon áll fenn ; a két állam jelöli meg minden egyes esetben az ügyeket, melyekre hatásköre kiterjed, s e hatáskör, a két törvényhozás által, szűkebbre vonható, vagy kibővíthető.

A ministeriumok élén a közös ministerek állanak. De a közös ministerek a két állam ministeriumaival egyetértőleg tartoznak eljárni, illetve a magyar és az osztrák ministerek által képviselt és kifejezett állami érdekeket cselekvéseikben irányadóul elfogadni ; másrészt meg sem Magyarország, sem Ausztria kormányzati ügyeire befolyással nem bírnak. Felelősek a két delegációnak és esetleg a két delegatio által a két állam polgáraiból alkotott bíróság ítélete alá esnek. Ebből folyólag, a mint a két állam iránt bírnak kötelezettséggel, úgy jogokat is (fizetés, nyugdíj stb.) a két állammal szemben szereznek ; valamint a közös ministeri, ugy az alantasabb állásokra is mind a két állam polgárai, lehetőleg a paritás elve szerint, alkalmaztatnak

Mindez csak azt a nézetet erősítheti meg, hogy a közös ministerek, mint törvényes czímük is mutatja (gemeinsame, közös), a két állam közös organumai, kik a két állam akaratának végrehajtására, illetve a két állam által hatáskörükbe áttett kormányzati teendők végzésére hivatottak. Állásukban magyar és osztrák ministeri állást egyesítenek, vagyis, mint ministerek szolgálják Ausztriát, szolgálják Magyarországot. Megbízatusukat is két állam

¹⁾ A delegatiók intézményének eszméje nem egészen új az államok történetében. A souverain tagokból álló német »Bund« számára, Frankfurtban, 1863-ban, ugyane név alatt, hasonló jogállással bíró test szervezése hozott már javaslatba.

részeről nyerik : a kinevezés jogát Ő Felsége, ebben az esetben közvetlenül, és pedig mint Ausztria császára és Magyarország apostoli királya gyakorolja, azért császári és királyi jelzéssel élnek.¹⁾

206. §.

Magyarország és Ausztria közötti viszony jogi természete. (Folytatás.)

I. Összegezve a fentebb mondottakat, minthogy Magyarországnak Ausztriához való viszonyában azt tapasztaltuk, hogy az összeköttetés tartalma, annak minden mozzanatában, a két állam felsőbb akaratának van alárendelve s nem megfordítva, azért azt a következtetést vonhatjuk le, hogy ez, jogilag véve, két, függetlenségét teljesen megőrzött államnak összeköttetése, társasági viszonya ; vagyis reá alkalmazva a szokásos közjogi terminológiát : államok szövetsége.²⁾ A két állam souverainitása nemcsak külön-külön, belső életükben, hanem a közöseknek nevezett és ilyenekül tekintett ügyekre vonatkozólag is érvényesül.

II. Minthogy pedig Magyarország és Ausztria souverainitásokat épségben fentartották, az összeköttetés szükségkép nemzetközi természetű. Két souverain állam u. i. nem léphet egymással másféle összeköttetésbe, mint nemzetközibe.³⁾ A miből ismét következik, hogy az összeköttetés, a mennyiben Ausztriát is kötelezi, annak hozzájárulása nélkül nem szabályozható (67 : XII. t.-cz. 5. §.) és így az ide vonatkozó törvény egyezményes természetű lesz. Ennek felel meg az 1867 : XII. t.-cz. 69. §-a, mely szerint e törvénycikknek a közös ügyek kezelésére vonatkozó határozatai tetteleg csak akkor lépnek hatályba, ha azok tartalmához Ő Felségének a magyar koronához nem tartozó országai is hozzájárulnak, vagyis hasonló tartalmu törvényt alkotnak.

¹⁾ A mondottakból az is következik, hogy ebben az esetben a Reichsminister elnevezés, mint a hogy Ausztriában néha használják, közjogilag téves.

²⁾ Különbözik ettől a szövetséges állam, melyben a szövetséget alkotó részek új államot emelnek maguk fölé.

³⁾ Már a kiegyezési javaslat fölött tanácskozó 67-es bizottság is elismerte az összeköttetés nemzetközi természetét. (Közösügyi okmánytár, 153., 160., 167., 174. l.) — A jogtudomány mai állása szerint, éppen abban nyilatkozik, Magyarország függetlensége, hogy Ausztriához való kapcsolata nem belső államjogi téren nyugszik, hanem nemzetközi jellegű.

Magyarország törvénybe iktatta a kiegyezési határozatokat, mert tudta, hogy Ausztria is hasonló határozatokat fog törvénybe iktatni. Az ugyan bizonyos, hogy a kiegyezést alapjában szabályozó 1867: XII. t.-cz. Magyarországnak önálló és külön törvényhozói ténye volt, sőt félévvel előbb is keletkezett, mint a megfelelő osztrák törvény és mert a magyar állam souverainitását változatlanul megőrizte, szerintem kétségtelen, hogy önálló törvényhozási tényével megváltoztathatja (van reá képessége), a mely esetben hazánkat illetőleg az újabb törvény lesz kötelező,¹⁾ csak hogy ha ehhez Ausztria nem járul hozzá, akkor a kapcsolat, legalább abban a részben, felbomlik,²⁾ mert, mint mondtuk, egyoldaluan egyik állam a másikat nem kötelezheti. A két törvénynek azok a tételei, melyekben egymástól eltérnek, az illető állam külön törvényeinek tekintendők.

A kapcsolatot illetőleg követett eljárás — alkudozás, meg egyezés — határozottan szerződésre vall; továbbá abból, hogy a magyar törvény, neveztessek bár alaptörvénynek, Ausztriára semmikép sem hathat ki, következik, hogy a benne foglalt szabály, midőn Ausztriára vonatkozólag is kötelezőleg rendelkezik, csak egyezményes természetű lehet. A közösen elintézendő ügyeknél pedig a magyar országgyűlés egyenesen megbizza a magyar kormányt, hogy Ausztriával egyezséget, szerződést kössön.

Ebben az összeköttetésben két souverain állam van, tehát kétféle az állampolgárság és kettő a terület. Ausztria Magyarországgal szemben külföld, és viszont; a magyar alattvaló Ausztriában idegen és viszont.³⁾

Az, hogy az összeköttetés nem teremtett új államot, abból is kitűnik, hogy az összeköttetés tartama időhöz, vagyis eseményhez van kötve. Magyarországnak Ausztriához való viszonya megszűnik, a mint a magyar *pragmatica sanctio*nban felsorolt nőágak kihalnak. Az állam természetéből pedig az következik, hogy örökre alakult; létét időhöz, vagy eseményhez kötni, ellenkezik az állam felségiségével.

III. A külügyekben a két állam szövetsége lép fel, más sou-

¹⁾ Az 1867: XII. t.-cz. érvényét sem időhöz nem köti, sem pedig a törvény módosítását illetőleg megszorításokat nem tartalmaz.

²⁾ Részletesen tárgyalja a kérdést Ferdinandy: Magyarország közjoga. 790. l.

³⁾ E tételt már az osztrák legfőbb törvényszék, valamint a magy. kir. Curia többször elismerték.

verain állammal szemben.¹⁾ A két állam akaratából közös a külügyek igazgatása, a külképviselet, a consulates ügye; idegen államok egy követtel képviseltetik magukat mindkét államnál. De a külügyekben és így az idegen államokkal kötött szerződésekben a magyar állam felségjoga is nyilvánul, utóbbiakhoz a két fél törvényhozásának hozzájárulása is szükséges, valamint azon szerződésekhez is, melyeket a két állam egymással kötött.

A két állam akaratából a hadügy szintén közösnek van kijelentve a fentebb mondott értelemben, s a két állam hadfelségjogát ugyanazon természeti személy kezeli, a nélkül azonban, hogy a két államfőt e körben megillető jogok egybeolvadtak volna. A kiállított katonaság nagy része — u. n. közös hadsereg — egységesen szerveztetik és közös vezérlet alatt áll, s háboruban a fegyveres erő másik része — a honvédség — szintén a közös fővezérletnek rendeltetik alá. De a védrendszer megállapításának, az ujonczok megszavazásának és a honvédelmi kötelezettség szabályozásának, úgy, mint a haderő elhelyezésének jogát és a honvédség, népfölkelés ügyeinek törvény általi szabályozását, valamint kormányzati intézését a két állam külön, magának tartotta fenn.

IV. Az 1868 november 14-én kelt legelsőbb kézirat a két állam szövetségét jelző czimként: osztrák-magyar birodalom, vagy osztrák-magyar monarchia kifejezéseket állapítja meg. Tényleg azonban ma nálunk az utóbbi van használatban,²⁾ és az előbbi kevésbé népszerű, a mit leginkább csak történeti okokkal lehet megmagyarázni.

¹⁾ Az 1867: XII. t.-cz. értelmében csak azok a külügyek közösek, melyek a két államot közösen érdeklik.

²⁾ Régibb művekben az összeköttetés jelölésére a birodalom szót használják azok is, kik Magyarország souverain volta mellett törnek lándzsát (pl. Somsich: Magyarországnak és királyainak törvényes joga. Deák: Adalékok stb.) — Továbbá a »monarchia« és a »birodalom« szó váltakozva, vagylagosan használtatik még az 1865—67. országgyűlésen is, a kir. leiratokban, országgyűlési feliratokban, a kiegyezés alapját képező javaslatokban, törvényekben. Sőt a »birodalom« szó gyakrabban fordul elő, mint a »monarchia«. Egy alkalommal a 67-es bizottság tárgyalásain Ghyczy Kálmán szót emel és a »birodalom« kifejezésének értelmezését kéri s csak az esetben hajlandó elfogadni, ha alatta az uralkodó dynastia országai (birodalom = birtok, possessio), tekintettel a fejedelmi személy egységére, értendők együttesen. A választ Deák Ferencz adja meg, ki biztosít, hogy e czimzés csakis az uralkodó személy közöségét akarja kifejezni s így éppen nem sérelmes Magyarországnak Ausztriához való viszonyára (Közösügyi Okmánytár. 70.). Tisza Kálmán sürgeti a kifejezésekben való óvatosságot, meggyőzhetett bennünket erről a tapasztalás, mert az, a mi régi törvényeinkben nem egészen tiszta értelemmel van

A »birodalom« kifejezés jogilag egészen határozatlan s a legkülönbébb politikai alakulatok jelölésére használtatik.¹⁾ Az egész kereszténységet eszmeileg magában foglaló középkori római szent birodalom ép úgy használja, mint a hogy használja az ausztriai tartomány (Oesterreich) is. De Ausztria ma is használja, mint egységes állam, valamint a kifejezést a magyar államra is alkalmazzák néha, nemkülönben Magyarországnak Ausztriához való kapcsolataira; használja néha a souverain államokból álló (1806—1867.) régi német szövetség, valamint a mostani, melyben az egyes rész-államok a szövetségnek alá vannak vetve. Gyakran használtatik valamely physikai személy uralkodása alatt levő összes államok jelölésére (birodalom = possessio) is. Így olvashatjuk a történetben: Nagy Sándor birodalma, Dsengiz khán birodalma, V. Károly birodalma, stb.

De másrészt meg a birodalom kifejezését a külön részekből alakult magasabb állami egység kifejezésére is alkalmazzák, melyben a részek, mint tagállamok, vagy mint erősen decentralisalt autonom testek jelentkeznek, pl. a mai és a régi (1806 előtti) német birodalomban. Ez utóbbi értelemben a »birodalom« kifejezés többször használtatik alkotmányunk sérelmével. Így a magyar államot bekelező 1849 márczius 4-iki osztrák alkotmány az összes országok állami egységének jelölésére a »Reich« szót alkalmazza; valamint az abszolutismus alatt Magyarország az ausztriai *birodalomba*, mint császárságba, történő beolvasztása kísértetett meg. Ezekből következtetnénk, hogy ma nálunk a »birodalom« elnevezését a kapcsolatra vonatkozólag nem szívesen alkalmazzák és hogy az osztrák-magyar monarchia czim inkább használatban van.

A mi pedig ez utóbbi czimet illeti, megjegyezzük, hogy monarchia azt az államot jelenti, melyben a főhatalom egy physikai személynél van. Már pedig ilyen állam kettő van az osztrák-magyar monarchiában, és ennél fogva egészen szabatos czim: »osztrák, magyar monarchiák«, vagy »osztrák és magyar monarchia«; legheylesebb, a közjogi állapotnak leginkább megfelelő lenne persze,

kifejezve, megtörtént annyiszor, hogy ellenünk fordították és mennyi baj származott ebből az országra.

¹⁾ Találón mondja Gumpłowicz, gráci tanár: »Reich ist eine Titulatur, aber kein Begriff.« (Oesterr. Staatsrecht 50. l.) Azért, ha a birodalom kifejezését, mely inkább csak laicus szólam, a két állam kapcsolatának jelzésére használjuk, még az a feladat is háramlik reánk, hogy jogilag megmagyarázzuk, illetve tartalmát meghatározzuk.

Ausztria és Magyarország.¹⁾ De minthogy a két állam ugyanazon monarcha személyének kormánya alatt él és a külfölddel szemben mindig vonatkozással a monarcha azonos természeti személyére és a személyi kapcsolatból származott közös viszonyra, e címet magyarázni lehetne, csakhogy ebben az értelemben a »monarchia«: egyedül a közös birtoklásra vonatkozhatik, s nem jelenthet valamely magasabb közjogi egységet, vagyis a monarchia kifejezés nem rendes, hanem átvitt értelemben nyerhet csak alkalmazást és a félreérthetőség még sincs kizárva.

A szintén hivatalos használatban levő kifejezések: »monarchia egyik fele«, »monarchia másik fele«, a mondottakból folyólag nem jelenthetnek mást, mint az említett közös címet használó államok egyikét (fél = Partei) vagy másikat. E czimzésből nem lehet egységes államra következtetni, a mi már abból is kitűnik, hogy a felek külön-külön, mint akaró és cselekvő államok szerepeltetnek.²⁾ De a fentebbi kifejezések (monarchia egyik fele, másik fele) helyett ma törvényeink inkább használják még a következőket: a monarchia egyik állama, a monarchia másik állama, a monarchia két állama. Ezek, szerintünk, viszonylag még a legszabatosabb megjelölések, melyek a tényleges állapotoknak leginkább megfelelnek, ha már a két állam kapcsolatára, a fentebb előadott értelemben, a monarchia kifejezését kell alkalmaznunk.

V. A mondottak döntenek a czimerhasználat kérdését illetőleg is. Ha Magyarország és Ausztria szövetségében jogilag két souverain állam kapcsolatát ismerjük fel, akkor természetesen a czimernek is, mint jelképnek, ezt kell kifejezésre hoznia, mint a hogy az uralkodó címe is a közjogi állapotoknak megfelelően alakult.³⁾ A jelen esetben két állam kapcsolatáról lévén szó, melyek souverain államiségukat fentartották, közöttük az állammá egybeolvadás nem történt meg: azért e viszonyt egységes czimer, esetleg a két állam czimerének egybeolvadása nem fejezhetné ki, vagyis hamisan jelképezné. A souverain államok szövetségét csakis az illető

¹⁾ Magyar-osztrák unio, esetleg personal-unio szokatlan czim lenne, a magyar-osztrák szövetség pedig nem eléggé megjelölő.

²⁾ A »fél« kifejezése itt abban az értelemben birhat csak jelentőséggel, mint azt az 1867: XII. t.-cz. 28. §-a mondja: »Egyrészt Magyarország, másrészt ő Felsége többi országai és tartományai együtt úgy tekintessenek, mint két külön és teljesen egyenjogu fél.« — Jogilag nem is lehet »fél« monarchia.

³⁾ Ausztriai császár és Magyarország apostoli királya.

két állam egymás mellett, külön-külön álló, egybe nem olvadt czimerei jelölhetik.¹⁾

A fekete-sárga bicolor és a kétfejű sas, a mennyiben Ausztriának, mint államnak jelvénye, a közös ügyeknél (a két állam ügyeinél) természetesen nem használható Magyarország, a magyar állami-ság, legmélyebb sérelme nélkül. Ez álláspontot egyébiránt már ellenfeleink is feladták. Egészen más dűlőre terelődik azonban a kérdés azzal a magyarázattal, hogy ez esetben az említett jelvények nem is Ausztriának, mint államnak, hanem, mint az uralkodó dynastiának jelvényei szerepelnek,²⁾ mert akkor az tulajdonkép nem Magyarország és Ausztria, mint államok közti viszonyból, hanem a magyar állam és a dynastia viszonyából ítélendő meg.

Igy tekintve a kérdést, mindenekelőtt az az észrevételünk támad, hogy Magyarország, mint tisztán közjogi alakulat (és nem a dynastia patrimoniuma), saját külön közjogi jelvényeivel bir és a közügyekben ezt használja (1848 : XXI.) ;³⁾ de másrészt meg a dynastia mondott szinei és cimere az ausztriai államnak is, mint ilyennek jelvényei⁴⁾ (mint a hogy ez az állam a dynastia patrimonialis birtokaiból alakult), és így e jelvények használata a közös ügyeknél félreértésekre vezethet.

VI. Azok, kik Magyarország és Ausztria közötti viszonyban a két állam souverainitását fenlevőnek és így az összeköttetést államok szövetségének tekintik,⁵⁾ a viszony szabatosabb megjelölésére, a közjogi terminológiából, a personal- és realunio kifejezéseket

¹⁾ Ezért üdvözljük örömmel az 1899 : XXXVIII. t.-cz. rendelkezéseit, melyek legalább a bankjegyeknél és az osztrák-magyar bank pecsétjénél, már e kérdésben a közjogilag szabatosabb álláspontot foglalják el. L. a 197. §-t.

²⁾ L. a jelen munka 45. §-át.

³⁾ L. részletesebben a szerzótől : Jogi Szemle. 1890. évf.

⁴⁾ Az egyes tartományok külön-külön czimerekkel és szinekkel birnak, de az állami egység kifejezésére más jelvény nincsen.

⁵⁾ Az államok összeköttetései, szövetségei, bármilyen különböző czállal, organisatióval birjanak is, a *szövetséges állam* és *államok szövetsége* főkatgoriába sorozhatók. Az utóbbi nemzetközi jogon, az előbbi államjogon nyugszik ; az utóbbiban a szövetkező államok megmaradnak souveraineknek, az elsőben egy főhatalmat emelnek maguk fölé, a valódi souverain államot. A szövetséges államban, az állami személyiség maga a szövetség, az államok szövetségében pedig az állami személy a tagoknál van, s ezek egymással társasági viszonyban élnek, s a szövetség, mint ilyen, nem tekintendő külön állami személynek. (L. még a szerzótől : Budapesti Szemle 1888. deczemberi szám.) A szövetséges állam államjogi, az államszövetség nemzetközi alakulat.

használják. De nincs megállapodás arra nézve, hogy mikor végződik az egyik czim jogosultsága és mikor kezdődik a másiké.

Szerintünk ugyan sokkal fontosabb azt felismerni, hogy a két állam az összeköttetésben feladta-e a teljes, tiszta souverainitást, vagy külön-külön megtartotta? De azért reánk még sem lehet közömbös, hogy hazánk viszonyát Ausztriához melyik műszó jelöli; a közjogi tudománynak pedig e viszony műszóval történő megjelölésére épp olyan szüksége van, mint bármely más közjogi terminológiára, habár alkotmányi törvényeink ezt nem is használják.

E szempontból fejtegetve a kérdést, Magyarország és Ausztria összeköttetése világosan mutatja, hogy az olyan viszony, melyben két állam a főhatalmat közös physikai személyre ruházza, de a mellett souverainitását épségben megőrzi, *háromféle* alakban fordulhat elő. Az első, midőn az államok tiszta történeti esemény folytán lépnek e viszonyba; a második, midőn már jogi alapon, az államok kinyilvánított akarata következtében; a harmadik, midőn a fejedelm közös természeti személyén kívül még bizonyos ügyek elintézése, jogilag kifejezetten, közöseké tétetik.

A három alakulat, mint láttuk, különbözik egymástól. Az elsőben az összeköttetés csak azt foglalja magában, eltekintve e viszony politikai oldalától, hogy a két állam egymással háborút nem viselhet; a másodikban már kölcsönös a védelem is egy bizonyos irányban; a harmadikban némely ügyek elintézésére együttes élet jelentkezik.

Mai nap a külföldi irodalomban leginkább uralkodónak mondható közjogi terminologia szerint az első, pusztán történeti tényen nyugvó kapcsolatot nevezik personalis uniónak, míg a két állam jogi megegyezése folytán keletkezett, realis uniónak. Mások szerint, ha a két állam megegyezéséből, tehát jogi alapon, csak az uralkodó természeti személye közös, ez még a personalunio (jogi természetű personalunio) fogalma alá soroztatik, míg azok a kapcsolatok, melyekben az uralkodó természeti személye mellett még bizonyos ügyek együttes intézésére is történik jogi megállapodás, azok már a realuniót alkotják. De e szerint a realis unio nem bekebelező unio, hanem azt a kapcsolatot fejezi ki, a melyet hajdan még a personalunio fogalma alá tartozónak tekintettek.

Ujabban nálunk, Magyarországnak Ausztriával való összeköttetését *közös intézményekkel bíró* (intézményes) *personalunió*nak nevezték (Concha: Politika 595. l.), hogy elkerüljék azt a félreértést, a mely bekövetkeznék, ha valaki az ide vonatkozó mai közjogi ter-

minológiát a régi, de ma már feladott jelentésében fogná fel, midőn a realunio még egyik államnak a másikba történő bekebelezését, incorporatióját fejezte ki.

A régi közjogi írók realis unio alatt, két állam egészben vagy részben történő egyesülését értették és minden más összeköttetést, melyben az uralkodó személye közös, personalis uniónak neveztek el. Így a personalis unio és realis unio kifejezésének a tudományban első alkalmazója Pütter (Inst. iuris publici germ. 1777.), Martens (Völkerrecht, 1796.), Wieland (Dissertatio, 1804.). De már a híres közjogtanár, Klüber (Öffentliches Recht, 1817.) azokat az összeköttetéseket is realis uniónak nevezi, melyben a fejedelem személyén kívül bizonyos ügyek is közösek, a mellett, hogy az államok souverainitásukat megőrizték. — Nálunk is nagy hajlandóság mutatkozott a régi iskola meghatározását elfogadni, habár az indokolatlan. Ha a két állam teljesen egyesül, vagy legalább az állam jellegét alkotó ügyekben, akkor czéltalan a külön terminologia. Az ily viszony az összetett állam, vagy az egységes állam fogalma alá esik. Semmi ok sincs például arra, hogy a positiv jog szempontjából Erdélynek viszonyát Magyarországhoz, vagy Írlandét Angliához külön közjogi kategóriába sorozzuk. A régi tartalommal vett realunio (melyet azonban már a közjogi nyelvezet, mert helytelenségét belátta, elhagyott) volt alkalmazhatlan Magyarország és Ausztria közötti összeköttetés jelölésére. Ez ellen protestált az 1861-iki országgyűlés, valamint Deák Ferencz »Adalék a magyar közjoghoz« című művében. Megjegyezzük még, hogy egészen téves lenne azt hinni, mintha a realuniónak a mondott újabb értelemben való használása, csak a német irodalomban szokásos. Így van ez máshol is, így a svéd és norvég irodalomban is, a hol a régi svéd-norvég összeköttetést, a mely pedig lazább volt, mint a magyaroszlák, realuniónak nevezték. Így *Aschehoug* egyetemi tanár (Staatsrecht der Königreiche Schweden und Norwegen. 16. l.): »Die Vereinigung bedingt eine dauernde Gemeinschaft gewisser Institutionen und ist somit eine Realunion.« *Bredo Morgenstjerne*, a christiániai egyetem tanára, mondja (Les Unions suédo-norvégiennes et d'Autriche Hongrie cz. értekezésében. Revue de droit publique 1905. évf. XXII. köt. 533. l.) »Il faut remarquer d'abord, que cette Union, comme celle de l'Autriche-Hongrie, constitue une confédération entre deux États souverains, qui n'a pas par elle-même qualité d'État... Pour préciser, nous avons affaire, tout comme en Autriche Hongrie, à cette sorte de fédération, qu'on a pris l'habitude d'appeler union réelle.« Néha Magyarország kapcsolátát Ausztriához dualismusként nevezik, nálunk és az osztrák irodalomban is. De ez, mint külön jogi fogalom, még konstruálva nincsen és így nem szólhatunk hozzá. Maga a szó nem fejezi ki a kapcsolat jellemző vonását, hogy két uralkodói hatalom egy természeti személyben találkozik össze, a mellett hogy az illető államok önállóságukat és függetlenségüket változtatlanul fentartották. Abban ugyan találó, hogy a nevezett kapcsolatban a két állam egybeolvadása részben sem következett be és azért használatát a közönséges életben nem kifogásoljuk. Csakhogy a kettős állami lét mindazokban az esetekben jelentkezni fog, a midőn két sou-

verain állam egymással kapcsolatban áll. A dualismus kifejezése a kapcsolat jogi mibenlétét és mértékét nem fejezi ki határozottan. Ez az oka annak, hogy tényleg mi is, az osztrák írók is, más-más értelemmel, állandóan használhatjuk. — A personalis és realis unio kifejezésének, mint közjogi műszónak nálunk történő alkalmazásáról szól Salamon: *Közös ügyek* (Budapesti Szemle XXVI. kötet 1881.).

Vége itt, Magyarország Ausztriához való viszonyának jogi természetéről szólva, jegyezzük meg, hogy az 1723: II. t.-cz. 7. §-ból »... ex lumbis divo olim Leopoldi, imperatorum et regum Hungariae descendentes, eorundemque legitimos romano catholicos successores utriusque sexus Austriae archiduces, juxta stabilitum per sacratissimam caesaream, ac regiam regnantem Majestatem in aliis quoque suis regnis et provinciis haereditariis, in et extra Germaniam sitis primogeniturae ordinem, jure et ordine praemisso, indivisibiliter, ac inseparabiliter, invicem et insimul, ac una cum regno Hungariae et partibus, regnis et provinciis eidem annexis, haereditarie possidendis, regendam et gubernandam transferunt« — lehetséges, hogy a feloszthatlanság és elválaszthatlanság kijelentése az osztrák örökös tartományokra vonatkozik, mint a hogy az I. t.-cz. 4. §-a Magyarországra és társországaikra szintén külön kimondja a feloszthatlanságot. De már az 1867: XII. t.-cz. 2. §-a szerint »megállapítván az ünnepélyes alapszerződés (pragmatica sanctio) a Habsburg-ház nőágainak trónörökösödési jogát, kimondotta egyszersmind, hogy azon országok és tartományok, melyek a megállapított öröklési rend szerint egy közös uralkodó alatt állanak, feloszthatlanul és elválaszthatlanul együtt birtoklandók.« Minthogy pedig az 1867: XII. t.-cz. az 1723: II. t.-czikket hitelesen magyarázza, tehát az elől említett tétel ebben az utóbbi szövegben része ma élő jogunknak. Ezen az alapon használtuk mi is az utóbbi szöveget úgy a jelen, mint 92. és 119. §-ban. — Egyébként sincs a két szövegezés között a tényleges jogi jelentőségre nézve lényeges eltérés.

- Kunz Jenő dr. A jog.** Ára füzve 2.40 kor. Kötve ... 4.80 kor.
- Meszlény Artur. A svájci polgári törvénykönyv.** Ára füzve 10 korona.
Kötve ... 13 kor.
- Meszlény Artur. Bevezetés a polgári perrendtartáshoz.** Ára füzve 16 kor.
Kötve ... 18 kor.
- Nagy Ernő. Magyarország közjoga (Államjog.) 7. átdolgozott kiadás. 1914.**
Ára füzve ... 12 kor.
- Nagy Ferenc dr. A magyar kereskedelmi jog kézikönyve.** Különös tekintettel a bírói gyakorlatra. *Nyolcadik átdolgozott kiad.* Két kötetben. 26 kor.
- Nagy Ferenc. A nemzetközi váltójogi egyezmény és az ennek alapján alkotott új magyar váltótörvény magyarázata. 1914.**
Ára ... 8 kor.
- Nagy Ferencz dr. A magyar váltójog kézikönyve.** Különös tekintettel a bírói gyakorlatra és a külföldi törvényhozásokra. ... 14 kor.
- Neumann Ármán. A kereskedelmi törvény magyarázata.** Második, teljesen átdolgozott kiadás. Két kötet ... 26 kor.
- Neumann Ármán. A védjegyek oltalmáról.** Kötve ... 2 kor.
- Oszták jog kérdések- és feleletekben.** Irta dr. A. E. Ára ... 1 kor. 20 fill.
- Panaioth Gyula. A bizonyítás a magyar közigazgatási eljárásban.**
Ára füzve 2 kor. Kötve ... 3.60 kor.
- Pollock. Az angol földbirtokjog.** Fordította Stassik Ferenc dr. Ára füzve 6 kor.
Kötve ... 9 kor.
- Ragályi Lajos. Az örökösödési eljárás (1894. XVI. t.-cz.) magyarázata.**
(Függelékül az örökösödési ügyekre vonatkozó összes illetékszabályok Egybeállította **Köcsön Lajos.**) 1896. Füzve 12 kor. Kötve ... 14 kor.
- Schwartz Gusztáv. Jogi napi kérdések.** Modern Könyvtár 5. Ára — 40 kor.
- Sigmund Andor. A közigazgatási jog vezérfonala.** Ára ... 9 kor.
— **A magyar alkotmányjog alapintézkedései** ... 6 kor.
- Szászy-Schwarz G. Új irányok a magánjogban.** Füzve 15 K. Kötve 18 kor.
- Szászy-Schwarz G. Parerga.** Ára füzve 12.80 kor. Kötve ... 16 kor.
- Szentmiklóssy Márton. A római jog institúciói. 6. kiadás.** Ára ... 9 kor.
- Tarde. Összehasonlító tanulmányok a kriminológia köréből.** Fordította:
Lengyel Aurél. Ára füzve 5.60 kor. Kötve ... 8 kor.
- Tetőtleni Á. Az országgyűlési képviselőválasztás jogrendje.** 2 kötet.
1914. Ára ... 24 kor
- Tihanyi Lajos. A magyar országgyűlés költségvetési joga és a delegációk.** Ára füzve 2.40 kor. Kötve ... 4.80 kor.
- Tomsányi Móric. Az önkormányzatról.** Füzve 2.40 kor. Kötve ... 4.80 kor.
- Virág Gyula dr. A házasság felbontásának joga Magyarországon.**
Ára ... 4 kor.
— **A férj, feleség s a gyermek jogviszonyai.** Családjogi tanulmányok.
Ára ... 2 kor. 40 fill.
- Zsögöd-Grosschmied Béni. Magánjogi előadások. Jogszabálytan.** Ára 18 kor.

5421

